

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
32 A
30

L. ANNÆI SENECÆ PHILOSOPHI.

Tomus Secundus:

IN QVO

EPISTOLÆ, & QVÆSTIONES NATVRALES.

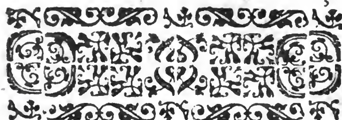

UENETIIS, M. DC. XCV.

Apud Gio: Baptistam Indrichum.

Superiorum Permissu.

L. ANNÆI SENECÆ

AD LVCILIVM EPISTOLÆ.

Argumentum.

EPISTOLÆ PRIMÆ.

Temporis æstimationem, & vsum Lucilio commendat: non differri debere non elabi, non malo poni.

ITa fac, mi Lucili vindica te tibi, & tempus, quod adhuc aut auferebatur, aut surripiebatur, aut excidebat, collige, & serua. Persuade tibi sic esse, vt scribo: quædam tempora eripiuntur nobis, quædã subducuntur, quædam effluunt. Turpissima tamen est iactura, quæ per negligentiam venit: & si volueris attendere, magna vitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem

æstimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus: magna pars eius iam præterijt: quidquid ætatis retro est, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complecteri: sic fiet, vt minus ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris. Dum differtur vita, transcurrit. Omnia, Lucili, aliena sunt: tempus tantum nostrum est. In huius rei vnius fugacis, ac lubricæ possessionem natura nos misit, ex qua non expellit, quicumque vult. Sed tanta stultitia mortalium est, vt quæ minima, & vilissima sunt, certè reparabilia, imputari sibi, cùm impetrauere, patiantur: nemo se indicet quidquam debere, qui tempus accepit: cùm interim hoc vnum est, quod ne gratus quidem potest reddere. Interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista præcipio? Fatebor ingenue: quòd apud luxuriosum, sed diligentem, euenit ratio mihi constat impenso. Non possum dicere, me nihil perdere: sed quid perdam, & quare, & quemadmodum, dicam: caussas paupertatis meæ reddam. Sic euenit mihi quod plerisque non suo vitio ad inopiam redactis; omnes ignoscunt, nemo succurrit. Quid ergo est non puto pauperem, cui quantulumcumque superest, sat est. Tu tamen malo serues tua, bono tempore vti incipias. Nam, vt visum est maioribus nostris: Sera parsimonia in fundo est. Non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet.

EPI-

EPIST. II.

Corporis quietem approbat, sed & animi in vna aliqua re, aut studio. Damnat curiosulos, qui per varios auctores, & scripta discurrunt: pauca bonaque potius legere, & iis immorari suadet. Excerpendum semper aliquid, & animo inserendum: à suo exemplo, qui sensum tunc Epicuri egregium, de Paupertate.

ET ex his, quæ mihi scribis, & ex his, quæ audio, bonam spem de te concipio: non discurris, nec locorum mutationibus inquietaris. Ægri animi ista iactatio est. Primum argumentum compositæ mentis existimo, posse consistere, & secum morari. Illud autem vide, ne ista lectio multorum auctorum, & omnis generis voluminum, habeat aliquid vagum, & instabile. Certis ingenijs immorari, & innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est, qui vbique est, in peregrinatione vitam agentibus hoc euenit, vt multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est ijs, qui nullis se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim, & properantes transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil æquè sanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebro medicamenta tentantur. Non conualescit planta, quæ sæpè transfertur: nihil tam vtile est quod in transitu prosit. Distrahit animum librorum multitudo. Itaque cùm legere non possis quantum habueris,

ris, sat est habere quantum legas. Sed modò inquis, hunc librum euoluere volo, modo illũ: Fastidientis stomachi est, multa degustare: quæ vbi varia sunt, & diuersa, conquinant, non alunt. Probatos itaque semper lege: & si quando ad alios diuertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie aduersus paupertate, aliquid aduersus mortem auxilij compara, nec minus aduersus ceteras pestes. Et cùm multa percurreris, vnum excerpe, quod illo die concoquas. Hoc ipse quoque facio: ex pluribus quæ lego, aliquid apprehendo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum, soleo enim & in aliena castra transire, non tanquam transfuga, sed tanquam explorator. Honesta, inquit, res est, læta paupertas. Illa vero non est paupertas, si læta est. Cui enim cum paupertate bene conuenit, diues est. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis iaceat, quãtum pascat, aut fœneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit ditiarum modus, quæris? Primus, habere quod necesse est, proximus, quod sat est.

EPIST. III.

Male, & temerè sepè amicos dici, qui re non sunt. Si quis talis; omnia illi fidendum, & communicandum esse, tanquam alteris nobis. Timidi, & subducti arguuntur; sed & creduli nimis, atque aperti. Medium optimum.

EPistolas ad me perferendas tradidisti, vt scribis, amico tuo. Deinde admones me,

ne

ne omnia cum eo ad te ad pertinentia communicem, quia nec soleas ipse quidem hoc facere. Ita eadem epistola illum & dixisti amicum, & negasti. Itaque sic priore illo verbo quasi publico vsus es, & sic illum amicum vocasti, quomodo omnes candidatos, bonos viros dicimus; quomodo obuios, si nomen non succurrit, dominos salutamus, Hoc abierit. Sed si aliquem amicum existimas, cui non tantundem, credis quantum tibi, vehementer erras, & non satis nosti vim veræ amicitiæ. Tu vero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitiam credendum est, ante amicitiam iudicandum. Isti verò præpostere officia permiscent, qui contra præcepta Teophrasti, cùm amauerint, iudicant, & non amant, cùm iudicauerint. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit: cùm placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam audacter cùm illo loquere, quàm tecum. Tu quidem ita viue, vt nihil tibi committas, nisi quòd committere etiam inimico possis: sed quia interueniunt quædam, quæ consuetudo fecit arcana, cùm amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelem si putaueris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: & alljs ius peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo, quare vlla verba coram amico meo retraham? quid est, quare me coram illo non putem solum? Quidam quæ tantum amicis committenda sunt, obuijs narrant, & in quaslibet aures, quidquid illos vrit, exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, &, si possent, ne sibi quidem credituri, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est; vtrumque enim vitium est, & omnibus credere, & nulli:

ſed alterum honeſtius dixerim vitium, alterum tutius. Sic vtroſque reprehendas, & eos, qui ſemper inquieti ſunt, & eos qui ſemper quieſcunt. Nam illa tumultum gaudens, non eſt induſtria, ſed exagitatæ mentis concurſatio: & hæc non eſt quies, quæ motum omnem moleſtiam iudicat, ſed diſſolutio, & languor. Itaque hoc quod apud Pomponium legi, animo tuo mandabitur. Quidam adeò in latebras refugerunt, vt putent in turbido eſſe quidquid in luce eſt. Inter ſe iſta miſcenda ſunt, & quieſcenti agendum, & agenti quieſcendum eſt. Cùm rerum natura delibera: illa dicet tibi, ſe & diem feciſſe, & noctem.

EPIST. IV.

Hortatur ad perſeuerandum in Philoſophia: à qua in ſerium, & grauem, ac verè virum tranſcribatur. Ceteros pueros eſſe: timete non timenda; vt mortem in primis. Atqui hanc finem malorum eſſe, & impetu, aut deſperatione multos contempſiſſe: cur non ratione. Vitam ergo non amandam, & quotidie cogitandum, quam ex variis, leuibuſque cauſſis mors veniat. Emblema dein ex Epicuro, de veris diuitiis.

PErſeuera vt cæpiſti, & quantum potes propera: quo diutius frui emendato animo, & compoſito poſſis. Frueris quidem etiam dum emendas, etiam dum componis: alia tamen illa voluptas eſt, quæ percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe puræ, & ſpen-

splendidæ. Tenes vtique memoria, quantum senseris gaudium, cùm prætexta posita, sumpsisti virilem togam, & in forum deductus es: maius expecta, cùm puerilem animum deposueris, & te in viros philosophia transcripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est grauius, puerilitas remanet; & hoc quidem peius est, quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum: nec puerorum tantum, sed infantium. Illi leuia, hi falsa formidant: nos vtraque. Profice modo, & intelliges, quædam ideò minus timenda, quia multum metus afferunt. Nullum magnum malum, quod extremum est. Mors ad venit: timenda erat, si tecum esse posset: necesse est, aut non perueniat, aut pertranseat. Difficile est, inquis, animum perducere ad contemptionem animæ. Non vides, quàm ex friuolis caussis contemnatur? Alius ante amicæ fores laqueo pependit; alius se præcipitauit à tecto, ne dominum stomachantem diutius audiret; alius, ne reduceretur è fuga, ferrum adegit in viscera. Non putas virtutem hoc effecturam, quod effecit nimia formido? nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat: qui inter magna bona multos consules numerat. Hoc quotidie meditare, vt possis æquo animo vitam relinquere: quam multi sic complectuntur, & tenent, quomodo qui à torrente rapiuntur, spinas & aspera. Plerique inter mortis metum, & vitæ tormenta, misseri fluctuant; & viuere nolunt, & mori nesciunt. Fac itaque tibi iucundam vitam, omnem pro illa solicitudinem deponendo. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem præparatus est animus. Nullus autem rei facilior amissio est, quàm quæ desi-

derari amiſſa non poteſt. Ergo aduerſus omnia, quæ accidere poſſunt etiam potentiſſimis, adhortare te, & indura. De pompeij capite pupillus, & ſpado tulere ſententiam: de Craſſo crudelis, & inſolens Parthus. Caius Cæſar iuſſit Lepidum. Dextro tribuno præbere ceruicem: ipſe Chæreæ præſtitit. Neminem eo fortuna prouexit, vt non tantum illi minaretur, quantum permiſerat. Noli huic tranquillitati confidere: momento mare euertitur: eodem die, vbi luſerunt nauigia, ſorbentur. Cogita poſſe latronem, & hoſtem admouere iugulo tuo gladium, vt poteſtas maior abſit, nemo non ſeruus habet in te vitæ, neciſque arbitrium. Ita dico, quiſquis vitam ſuam contempſit, tuæ dominus eſt: recognoſce exemplum eorum, qui domeſticis inſidij perierunt, aut aperta vi, aut dolo; & intelliges, non pauciores ſeruorum ira cecidiſſe, quàm Regum. Quid ad te itaque, quàm potens ſit quem times, cùm id propter quòd times, nemo non poſſit? At ſi forte in manus hoſtium incideris, victor te duci iubebit, eo nempe quo duceris. Quid te ipſe decipis, & hoc nunc primum, quod olim patiebaris, intelligis? Ita dico, ex quo natus es, duceris. Hæc, & huiuſmodi verſanda in animo ſunt, ſi volumus illam vltimam horam placidi expectare; cuius metus omnes alias inquietas facit. Sed vt epiſtolæ finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit: & hoc quoque ex alienis hortulis ſumptum eſt. Magnæ diuitiæ ſunt, lege naturæ compoſita paupertas. Lex autem illa naturæ, ſcis quos nobis terminos ſtatuit? Non eſurire, non ſitire, non algere. Vt famem, ſitimque depellas, non eſt neceſſe ſuperbis aſſidere liminibus, nec ſupercilium graue,

&

& contumeliosam etiam humanitatem pati: non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est quòd natura desiderat, & expositum: ad superuacua sudatur. Illa sunt quæ togam conterunt, quæ nos senescere sub tentorio cogunt, quæ in aliena littora impingunt. Ad manum est, quod satis est.

EPIST. V.

Arcet ab ostentatione Philsophiæ, & ne culto notabilem aut victu se faciat. Non spernere vulgi omnia, sed modicè adhibere, & citra vitium. Sordes abdicat: ad Naturæ legem nos vocat. Clausula est, ex Hecatone, de Spei, & Metus coniunctione. Liberum ab altero esse, qui Alteram posuit: obnoxium vtrique, qui vni.

QVod pertinaciter studes, & omnibus omissis, hoc vnum agis, vt te quotidie meliorem facias, & probo, & gaudeo; nec tantùm hortor, vt perseueres, sed etiam rogo. Illud autem te admoneo, ne eorum more qui non proficere, sed conspici cupiunt, facias aliqua, quæ in habitu tuo, aut genere vitę notabilia sint. Asperum cultum, & intonsum caput, & negligentiorem barbam, & indictum argento odium, & cubile humi positum, & quidquid aliud ambitionem peruersa via sequitur, euita. Satis ipsum nomen philosophiæ, etiam si modestè tractetur, inuidiosum est. Quid si nos hominum consuetudini ceperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sunt: frons

nostra populo conueniat. Non splendeat toga: ne sordeat quidem; non habeamus argentum, in quod solidi auri cælatura descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium auro, argentoque caruisse. Id agamus, vt meliorem vitam sequamur, quam vulgus, non vt contrariam; alioqui quos emendari volumus, fugamus, & à nobis auertimus. Illud quoque efficimus, vt nihil imitari velint nostri, dum timent ne imitanda sunt omnia. Hoc primum philosophia promittit, sensum communem, humanitatem, & congregationem: à qua professione dissimilitudo separabit. Uideamus ne ista, per quæ admirationem parare volumus, ridicula, & odiosa sint. Nempè propositum nostrum, est, secundùm naturam viuere. Hoc contra naturam est, torquere corpus suum, & faciles odisse munditias, & squallorem appetere, & cibis non tantum vilibus, vti, sed tætris, & horridis. Quemadmodum delicatas res desiderare, luxuriæ est; ita vsitatas, & non magnos parabiles fugere, dementiæ est. Frugalitatem exigit philosophia, non pœnam: potest autem esse non incompta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur vita inter bonos mores, & publicos; suspiciant omnes vitam nostram, sed & agnoscant. Quid ergo? Eadem faciemus quæ ceteri? nihil inter nos, & illos intererit? plurimum. Dissimiles esse nos vulgo, sciat qui inspexerit propius: qui domum intrauerit, nos potius miretur, quam suppellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic vtitur, quemadmodum argento: nec ille minor est, qui sic argento vtitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi est, pati non posse diuitias. Sed vt huius, quoque diei lucel-

lum

lum tecum communicem, apud Hecatonem nostrum inueni, cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. Desines, inquit, timere, si sperare desieris. Dices, quomodo ista tam diuersa pariter sunt? ita est, mi Lucili: cum videantur dissidere coniuncta sunt. Quemadmodum eadem catena & custodiam, militem copulat: sic ista, quæ tam dissimilia sunt, pariter incedunt. Spem metus sequitur. Nec miror ista sic ire: vtrumq; pendentis animi est, vtrumq; futuri expectatione soliciti. Maxima autē vtriusq; caussa est quod non ad præsentia aptamur, sed cogitationes in longinqua præmittimus. Itaque prouidentia, maximum bonum conditionis humanæ, in malum versa est. Feræ pericula quæ vident, fugiunt; cum effugere, securæ sunt: nos & venturo torquemur, & præterito. Multa bona nostra nobis nocent: timoris enim tormentum memoria reducit, prouidentia anticipat. Nemo tantum præsentibus miser est.

EPIST. VI.

Proficere se in philosophia, & argumentum esse, quod vitia sua agnoscat. Velle se cum eo, vt vero amico, omnia communicare, quæ sint vtilia; idque proprium sapientis. Consuetudinem bonorum valde efficacem, & supra ipsa præcepta videri; quod exemplo Philosophorum aliquod docet.

INtelligo, Lucili, non emendari me tantùm, sed transfigurari: nec hoc præmitto iam, aut spero, nihil in me superesse, quod mutandum sit. Quidni multa habeam, quæ debeāt corrigi, quæ extenuari, quæ attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quod vitia sua,

quæ

quæ adhuc ignorabat, videt. Quibusdam ægris gratulatio fit, cùm seipsi ægros esse senserunt. Cuperem itaque tecum communicare tam subitam mei mutationem: tunc amicitiæ nostræ certiorem fiduciam habere cœpissem: illius veræ, quàm non spes, non timor, non vtilitatis suæ cura diuellit: illius, cùm qua homines moriuntur, pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui non amico, sed amicitia caruerunt. Hoc non potest accidere, cùm animos in societatem honesta cupiendi par voluntas trahit. Quid ni non possit? Sciunt enim ipsos omnia habere communia, & quidem magis aduersa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mihi singulos dies videam. Mitte, inquis, & nobis ista, quæ tam efficacia expertus es. Ego vero cupio ista omnia in te transfundere, & in hoc gaudeo aliquid discere, vt doceam: nec me vlla res delectabit, licet eximia sit, & salutaris, quàm mihi vni sciturus sim. Si cùm hac exceptione detur sapientia, vt illam inclusam teneam, nec enunciem, reijciam. Nullius boni, sine socio, iucunda possessio est. Mittam itaque ipsos tibi libros: & ne multum operæ impendas, dum passim profutura sectaris: imponam notas, vt ad ea ipsa protinus quæ probo, & miror, accedas. Plus tamen tibi & viua vox, & conuictus, quàm oratio proderit: in rem præsentem venias oportet. Primum, quia homines amplius oculis, quàm auribus credunt: deinde quia longum iter est per præcepta, breue, & efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audisset: vitæ eius interfuit, secreta perspexit, obseruauit illum, an ex formula sua viueret. Plato, & Aristoteles, & omnes in diuersum itura sapientium

turba, plus ex moribus, quàm ex verbis Socratis traxit. Metrodorum, & Hermachum: & Polyænum, magnos viros non schola Epicuri, sed contubernium fecit. Nec in hoc te accerso tantum, vt proficias, sed vt prosis: plurimum enim alter alteri conferemus. Interim quoniam diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectauerit, dicam. Quæris, inquit, quid profecerim? Amicus esse mihi cæpi. Multum profecit; nunquam erit solus. Qui sibi amicus est, scito hunc amicum omnibus esse.

EPIST. VII.

Proficienti turbam vitandam, & vitia ab ea trahi; vitanda item spectacula, & maximè cruenta. Neque publicè recitandum, aut differendum, apud dissimiles. Pluris sit, inquit, vnus, alterque auditor bonus, aut etiam nullus.

QVid tibi vitandum præcipuè existimes, quæris? turbam. Nondum enim tuto illi committeris. Ego certè confiteor imbecillitatem meam. Numquam mores, quos exuli, refero. Aliquid ex eo, quod composui turbatur; aliquid ex his, quæ fugaui, redit. Quod ægris euenit, quos longa imbecillitas vsque eo effecit, vt nunquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica est multorum conuersatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit, aut nescientibus allinit. Vtique quo maior est populus, cui commi-

miſcemur, hoc periculi plus eſt. Nihil vero eſt tam damnoſum bonis moribus, quàm in aliquo ſpectaculo deſidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia ſurrepunt. Quid me exiſtimas dicere? auarior redeo, ambitioſior, luxurioſior? imò verò crudelior, & inhumanior, quia inter homines fui. Caſu in meridianum ſpectaculum incidi, luſus exſpectans, & ſales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquieſcant. Contra eſt, quidquid ante pugnatum eſt, miſericordia fuit. Nunc omiſſis nugis, mera homicidia ſunt: nihil habent quo tegantur: ad ictum totis corporibus expoſiti, nunquam fruſtra manum mittunt. Hoc plerique ordinarijs paribus, poſtulaticijs præferunt. Quid ni præferant? non galea non ſcuto repellimur ferrum. Quo munimenta? quo gladij artes? Omnia iſta mortis moræ ſunt. Mane leonibus, & vrſis homines, meridie ſpectatoribus ſuis obijciuntur. Interfectores interfuctris iubentur obiici, & victorem in aliam detinent cædem; exitus pugnantium mors eſt: ferro, & ignes res geritur. Hæc fiunt, dum vacat arena. Sed latrocinium fecit aliquis: quid ergo meruit? vt ſuſpendatur. Occidit hominem: qui occidit, ille meruit, hoc pateretur: tu quid meruiſti miſer, vt hoc ſpectes? Occide, vre, verbera. Quare tam timidè incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis, & obuijs pectoribus excipiunt. Intermiſſum eſt ſpectaculum? interim iugulantur homines, ne nihil agatur. Age ne hoc quidem intelligitis, mala exempla in eos redundare qui faciunt? Agite dijs immortalibus gratias, quod cum doceris eſ-
ſe

ſe crudelem, qui non poteſt diſcere. Subducendus populo eſt tener animus,& parum tenax recti: facile tranſitur ad plures. Socrati, Catoni,& Lælio excutere mentem ſuam diſſimilis multitudo potuiſſet: adeo nemo noſtrum, qui cùm maximè concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientiũ poteſt. Vnum exemplum aut luxuriæ,aut auaritiæ, multum mali facit: conuictor delicatus paullatim eneruat,& emollit: vicinus diues cupiditatem irritat:malignus comes quamuis candido,& ſimplici,rubiginem ſuam affricuit: quid tu accidere his moribus credis, in quos publicè factus eſt impetus? Neceſſe eſt aut imiteris, aut oderis. Vtrumque autem deuitandum eſt: ne vel ſimilis malis fias, quia multi ſunt: neue inimicus multis, quia diſſimiles ſunt. Recede in teipſum quantum potes: cùm his verſare,qui te meliorem facturi ſunt: illos admitte, quos tu potus facere meliores. Mutuo iſta fiunt, & homines dum docent, diſcunt. Non eſt ergo quod te gloria publicandi ingenij producat in medium,vt recitare iſtas velis,aut diſputare: quod facere te vellem, ſi haberes iſti populo idoneam mentem. Nemo eſt,qui intelligere te poſſit. Aliquis fortaſſe vnus, aut alter incidet: & hic ipſe formandus tibi erit, inſtituenduſque ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, iſta didici? non eſt, quod timeas ne operam perdideris, ſi tibi didiciſti. Sed ne mihi ſoli hodie didicerim,communicabo tecum quę occurrent mihi egregiè dicta circa eumdem ferè ſenſum tria: ex quibus vnum hæc epiſtola in debitum ſoluet,duo in anteceſſum accipe. Democritus ait: Vnus mihi pro populo eſt, & populus pro vno. Bene & ille quiſquis fuit (ambigitur enim de auctore) cùm

qua-

quæreretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruenturæ? Satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est vnus, satis est nullus. Egregiè hoc tertium. Epicurus cùm vni est consortibus studiorum suorum scriberet: Hæc, inquit, ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. Ista, mi Lucili, condenda in animum sunt, vt contemnas voluptatem, ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi, si is es, quem multi intelligunt? introrsus bona tua spectent.

EPIST. VIII.

Pendet à priore epistola, & est velut obiectio. Quid? vitare me vis turbam, & populum? atqui Stoici tui docent rebus accedere in rebus mori. Respondet, non otium se suadere, sed secessum: à suo exemplo: qui relictis aliis, Sapientiæ vacat, & præcepta eius scriptis propagat. Hoc operum maximum, & pulcherrimum esse. Denique in certa ab Epicuro, Libertatem veram à Philosophiam dari.

TVE me, inquis, vitare turbam iubes, secedere, & conscientia esse contentum: vbi illa præcepta vestra, quæ imperant in actu mori? Quid? ego tibi videor interim sedere? in hoc me recondidi, & fores clausi, vt prodesse pluribus possim. Nullus mihi per otium dies exit: partes noctium studijs vindico: non vaco somno, sed succumbo, & oculos vigilia fatigatos, cadentesque in opere detineo. Secessi non tantùm

ab

ab hominibns, sed etiam à rebus, & primum à meis. Post eorum negotium ago: illis aliqua quæ possint prodesse, conscribo: salutares admonitiones, velut medicamentorum vtilium compositiones, litteris mando, esse illas efficaces in meis vlceribus expertus: quæ etiam si persanata non sunt, serpere desierunt. Rectum iter, quòd fero cognoui, & lassus errando: alijs monstro. Clamo, Vitate quæcumque vulgo placent, quæ casus attribuit: ad omne fortuitum bonum, suspiciosi, pauidique subsistite. Et fera, & piscis, spe aliqua oblectante decipitur. Munera ista fortunæ putatis? insidiæ sunt. Quisquis nostrum tutam agere vitam volet, quantum plurimum potest, ista viscata beneficia deuitet; in quibus hoc quoque miserrimi fallimur, habere nos putamus, habemur. In præcipitia cursus iste deducit: huius eminentis vitæ exitus cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, cùm cæpit transuersos agere felicitas. Aut saltem rectis, aut temet frueris.* Qui hoc faciunt, non euertit fortuna, sed cernulat, & allidit. Hanc ergo sanam, & salubrem formam vitæ tenere memento, vt corpori tantùm indulgeas, quantum bonæ valetudini satis est. Durius tractandum est, ne animo male pareat: cibus famem sedet, potio sitim extinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit aduersus infesta corpori. Hanc vtrum cespes erexerit, an varius lapis gentis alienæ, nihil interest, scito hominem tam bene culmo, quàm auro regi. Contemne omnia, quæ superuacuus labor velut ornamentum, ac decus ponit. Cogita in te, præter animum, nihil esse mirabile: cui magno nihil magnum est. Si hoc mecum, si hoc cùm posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quam

quam cùm ad vadimonium aduocatus descenderem, aut tabulis testamenti annulum imprimerem, aut in senatu candidato vocem, & manum commodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, maiora agunt, humana, diuinaq; simul tractant. Sed iam finis faciendus est, & aliquid, vt institui, pro hac epistola dependendum: id de meo non fiet, adhuc Epicurum replicamus, cuius hanc vocem hodierno die legi. Philosophiæ seruias oportet, vt tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, qui se illi subiecit, & tradidit: statim circumagitur: hoc enim ipsum philosophiæ seruire, libertas est. Potest fieri, vt me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potiùs, quàm nostrorum: qui est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse, non publicas? Quam multa poetæ dicunt, quæ à philosophis aut dicta sunt, aut dicenda? Non attingam tragicos, aut togatas nostras: habent enim hę quoque aliquid seueritatis, & sunt inter comædias, & tragædias mediæ: quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet? quam multa Publij, non excalceatis: sed cothurnatis dicenda sunt? Vnum eius versum, qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem, quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostris habenda.

Alienum est omne, quidquid optando venit.

Hunc versum à te dici non paullo melius, & adstrictius, memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum à te non prætéribo:

Dari

Dari bonum, quod potuit, auferri potest.
Hoc non imputo in solutum, de te tuo tibi.

EPIST. IX.

Item pars, aut explicatio priorum Sapientem non quærere homines, seipso contentum. Quid ergo? non etiam amicum? Imo, sed potest & sine eo esse: potest amittere, & amissum reparare. In eo ipso fructus, & voluptas, est dum parat. An ergo sua caussa, vt Epicurei censent? Non, sed potius alterius cui prosit, pro quo periclitetur, pro quo moriatur. Merces Virentis, ipsa est. Fusius deinde, & subtilius: Quatenus se contentus, quatenus non sit & in verbis distinctiunculæ Stoicæ.

AN meritò reprehendat in quamdam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem seipso esse contentum, & propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc objicitur Stilponi ab Epicuro, & his quibus summum bonum visum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendo est, si exprimere ἀπάθειαν vno verbo scire voluerimus, & impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei, quod significare voluimus, intelligi. Nos enim cùm volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum accipietur is, qui nullum possi ferre malum. Vide ergo num satius sit, aut inuulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos, & illos interest. Noster sapiens vincit quidem incommodum om-

omne, sed sentit: aliorum, ne sentit quidem. Illud nobis cùm illis commune est, sapientem seipso esse contentum: sed tamen & amicum habere vult, & vicinium, & contubernalem, quamuis sibi ipse sibi ipse sufficiat. Vide quàm contentus: aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casus excusserit, reliquiæ illi suæ satisfacient: & erit imminuto corpore, & amputato tam lætus, quàm integro fuit. Quæ sibi desunt, non desiderat: sed non deesse mauult. Ita sapiens se contentus est, non vt velit esse sine amico, sed vt possit: & hoc quod dico possit, tale est, amissum æquo animo fert: sine amico quidem numquam erit: in sua potestate habet, quam cito reparet. Quomodo si perdiderit Phidias statuam, protinus alteram faciet: sic & hic faciendarum amicitiarum artifex, substituet alium in locum amissi. Quæris quomodo amicum cito facturus sit? dicam, si illud mihi tecum conuenerit, vt statim tibi soluam quòd debeo, & quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. Hecaton ait: Ego tibi monstrabo amatorem, sine medicamento, sine herba, sine vllius veneficæ carmine. Si vis amari, ama. Habet autem non tantum amicitiæ vsus, veteris, & certæ, magna voluptatem, sed etiam initium, & comparatio nouæ. Quid interest inter metentem agricolam, & serentem: hoc inter eum, qui parauit amicum, & qui parat. Attalus philosophus dicere solebat. Iucundius esse amicum facere, quàm habere: quomodo artifici iucundius est pingere, quàm pinxisse. Illa in opere suo occupata solicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non æquè delectatur, qui ab opere perfecto remouit manum: iam

fructu

fructu artis suæ fruitur: ipsa fruebatur arte, cùm pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum, sed infantia dulcior. Nunc ad propositum reuertamur. Sapiens etiam si contentus est se, tamen habere amicum vult: si ob nihil aliud, vt exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat: non ad hoc, quod Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, vt habeat qui sibi ægro assideat, succurrat in vincula coniecto, vel inopi: sed vt habeat aliquem, cui ipse ægro assideat, quem ipsum circumuentum hostili custodia liberet. Qui se spectat, & propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum cœpit, sic desinet. Parauit amicum aduersus vincula laturum opem: cùm primum crepuerit catena, discedet. Hæ sunt amicitiæ, quas Temporarias copulum appellat. Qui causa vtilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu vtilis fuerit. Hac te florentes amicorum turba circumsedet: circa euersos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, vnde probantur. Hac re ista tot nefaria exempla sunt, aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Necesse est initia inter se, & exitus congruant. Qui amicus esse cœpit, quia expedit, placebit ei aliquod prætium contra amicitiam, sic vllum in illa placet pretium præter ipsam. In quid amicum paro? vt habeam ero quo mori possim, vt habeam quem in exsilium sequar, cuius me morti opponam, & impendam. Ista, quàm tu describis, negotiatio est, non amicitia, quæ ad commodum accedit, quæ quid consecutura sit, spectat. Non dubio habet aliquid simile amicitiæ, affectu amantium: possis dicere, illam esse insanam amicitiam: numquid ergo quisquam amat lucri causa? numquid ambitionis, aut gloriæ?

Amicus certus in re incerta cernitur. Ennius.

Est amicus [illegible]

riæ? Ipse per se amor, omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formæ, non sine spe mutuæ charitatis accendit. Quid ergo? ex honestiori causa coit turpis affectus? Non agitur, inquis, non hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda: nam si propter seipsam expetenda est, potest ad illam accedere, qui seipso contentus est. Quomodo ergo ad illam accedit? quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus, nec varietate fortunæ perterritus. Detrahit amicitiæ maiestatem suam, qui illam parat ad bonos casus. Se contentus est sapiens. Hoc, mi Lucili, perperam plerique interpretantur: sapientem vndique submouent, & intra cutem suam cogunt. Distinguendum est autem, qui & quatenus vox ista promittat. Se contentus est sapiens, ad beatè viuendum, non ad viuendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est; ad illud tantum animo sano, & erecto, & despiciente fortunam. Volo tibi Chrysippi quoque distinctionem indicare. Ait sapientem nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse: contra, stulto nulla re opus est, nulla enim re scit vti, sed omnibus eget. Sapienti & manibus, & oculis, & multis ad quotidianum vsum necessarijs opus est, sed eget nulla re: egere enim necessitatis est: nihil autem necesse sapienti est. Ergo quamuis seipso contentus sit, amicis illi opus est: hoc cupit habere quàm plurimos, non vt beatè viuat; viuet enim etiam sine amicis beatè. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quærit, domi colitur: ex se totum est: incipit fortunæ esse subiectum, si quàm partem sui foris quærit. Qualis tamen futura est vita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam coniectus,

lectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in nauigatione longa retentus, aut in desertum littus eiectus? Qualis est Iouis, cum resoluto mundo, & Dijs in vnum confusis, paullisper cessante natura, acquiescit, sibi, cogitationibus suis traditus. Tale quiddam sapiens facit: in se reconditur, secum est: quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est: & ducit vxorem, se contentus est: & liberos tollit, se contentus est: tamen non viuet, si fuerit sine homine victurus. Ad amicitiam fert illum nulla vtilitas sua, sed naturalis irritatio: nam vt aliarum nobis rerum innata dulcedo est, sic amicitiæ. Quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, sit inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum apppetentes faciat. Nihilominus cùm sit amicorum amantissimus, cùm illos sibi comparet, sæpè præferat: omne intra se bonum terminabit, & dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon, quem Epicuri epistola insequitur. Hic enim capta patria, amissis liberis, amissa vxore, cùm ex incendio publico solus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio vrbium Poliorcetes fuit, Numquid perdidisset? Omnia, inquit, bona mea mecum sunt Ecce vir fortis, ac strenuus, ipsam hostis sui victoriam vicit. Nihil, inquit, perdidi: dubitare illum coegit, an vicisset. Omnia mea mecum sunt. Iustitia, virtus, temperantia, prudentia, hoc ipsum, nihil bonum putare, quod eripi possit. Miramur animalia quædam, quæ per medios ignes sine noxa corporum transeunt: quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum, & ruinas, & ignes, illæsus, & indemnis euasit? Vides quanto

facilius sit totam gentem, quàm vnum virum vincere? Hæc vox illi est communis cum Stoico: æquè & hic intacta bona per concrematas vrbes fert. Se enim ipso contentus est, hoc felicitatem suam fine designat. Ne existimes nos solos generosa verba iactare: & ipse Stilponis obiurgator Epicurus similem illi vocem emisit, quam tu boni consule, etiamsi hunc diem iam expunxi: Si cui, inquit, sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est. Vel si hoc modo tibi melius enunciari videtur: id enim agendum, vt non verbis sentiamus, sed sensibus: Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licet imperet mundo. Vt scias autem hos sensus communes esse: natura scilicet dictante apud poetam comicum inuenies.

Non est beatus, esse se qui non putat.

Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi videtur malus? Quid ergo inquis, si beatum se dixerit ille turpiter diues, & ille multorum dominus, sed plurium seruus: beatus sua sententia fiet? Non quid dicat, sed quid sentiat, refert: nec quid vno die sentiat, sed quid assiduè. Non est autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perueniat. Nisi sapienti sua non placent, omnis stultitia laborat fastidio sui.

EPIST. X.

Solitudinem bonam, sed bonis, aut progressis, esse: aliis aliam. Nam mali, aut stulti maximè in ea peccant, remoto arbitro, & sibi relicti. Obiter præceptiuncula de

Votis: &

Votis: & nihil concipere, nisi quod palam possis nuncupare.

SIc est, non muto sententiam: fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam vnum. Non habeo cum quo te communicatum velim, & vide quo iudicium meum abeat: audeo te tibi credere: Crates vt aiunt huius ipsius Stilponis auditor, cuius mentionem priori epistola feci, cum vidisset adolescentulum secretò ambulantem, interrogauit, Quid illic solus faceret? Mecum inquit loquor: cui Crates: Caue, inquit, rogo, & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentē, timentemq; custodire solemus, ne solitudine male vtatur: nemo est ex imprudentibus, qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant: tunc aut alijs, aut ipsius futura pericula struunt. Tunc cupiditates improbas ordinant: nunc quidquid aut metu, aut pudore celabat, animus expromit: tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam instigat. Denique quod vnum solitudo habet commodum, nihil vlli committere, non timere indicem, petit stulto: ipse se prodit. Vide itaque quid de te sperem, imo quid spondeam mihi: spes enim incerti boni nomen est: non inuenio cum quo te malim esse quam tecum, Repeto memoria, quam magno animo quædam verba proieceris, quanti roboris plena: gratulatus sum protinus mihi, & dixi: Non à summis labris iste venerunt: habent hæ voces fundamentum isto homo non est vnus è populo: ad salutē spectat. Sic loquere, sic viue: vide ne te vlla res deprimat. Votorum tuorum vterum licet Dijs gratiam facias: alia de integro suscipe: roga bonam mentem bonam valetudinem animi, dein-

de corporis. Quid ni tu ista vota sæpè facias? audacter Deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Sed vt more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, verum est, quod apud Athenodorum inueni: Tunc scito te esse omnibus cupiditatibus solutum, cum eo perueneris, vt nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam. Nunc enim quanta dementia est hominum? turpissima vota Dijs insusurrant: si quis admouerit autem, conticescent, & quod ferre hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo, ne hoc præcipi salubriter possit: Sic viue cum hominibus, tanquam Deus videat; sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.

EPIST. XI.

Bene sperare se de amico Lucilii, in quo plurimus pudor, & rubor. Hunc aliquando à natura esse, nec vllis præceptis excuti: ac sequi etiam sapientem. Comparere item in malis interdum, & mali notam. Monitum deindè salutare Epicuri: semper virum bonum representare nobis, qui coerceat vt pedagogus. Velut illo præsente facere omnia, & loqui.

LOcutus est mecum amicus tuus bonæ indolis: in quo quantum esset animi, quantum ingenij, quantum iam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim nobis gustum, ad quem respondebit: non enim ex præparato locutus est, sed subito deprehensus. Vbi se collegit, verecundiam, bonum in adolescente signũ; vix potuit excutere: adeò illi ex alto suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor, etiam cùm se confirmauerit, & omnibus vitijs exuerit, sapientem quoq; sequetur. Nulla enim sapientia,

na-

naturalia corporis, aut animi vitia ponuntur: quidquid infixum, & ingenitum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter, quam fatigatis, & æstuantibus solet; quibusdam trement genua dicturis: quorumdam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Hæc nec disciplina, nec vsus vmquam excutit: sed natura vim suam exercet: & illos vitij sui etiam robustissimos admonet. Inter hæc & ruborem esse scio, qui grauissimis quoq; viris subitus offunditur. Magis quidem in iuuenibus apparet quibus & plus caloris est, & tenera frons: nihilominus veteranos, & senes tangit. Quidam nunquã magis, quàm cum erubuerint timendi sunt: quasi omnem verecundiã effuderint. Sulla tunc erat violentissimus, cùm faciem eius sanguis inuaserat. Nihil erat mollius ore Pompeij: nunquam non coram pluribus erubuit: vtiq; in concionibus Fabianum, cum in senatum testis esset inductus, erubuisse memini: & hic mirè illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed à nouitate rei: quæ inexercitatos etsi non concutit, mouet, naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam vt quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati, & mobilis, & cito in os prodeuntis. Hæc, vt dixi nulla sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eraderet vitia. Quæcumque attribuit conditio nascendi, & corporis temperatura, cùm multum se, diuque animus composuerit, hærebunt. Nihil horum vetari potest, non magis quàm accersi. Artifices scenici, qui imitantur affectu, qui metum, & trepidationem exprimunt, qui tristitiam repræsentant, hoc indicio imitantur verecundiam, deijciunt

vultum, verba submittunt, figunt in terram oculos, & deprimunt, ruborem sibi exprimere non possunt: nec prohibetur hic nec adducitur. Nihil aduersus hæc sapientia promittit, nihil proficit: tui iuris sunt, iniussa veniunt iniussa discedunt. Iam clausulam epistola poscit: accipe, & quidem vtilem, & salutarem, quam te affigere animo volo. Aliquis vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, vt sic tamquam illo spectante viuamus, & omnia tamquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Luculi, Epicurus præcepit, custodem nobis, & prædagogum dedit: nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis adsistat. Aliquem habeat animus, quem vereatur, cuius auctoritate etiam secretum suum sanctius facit. O felicem illum, qui non adspectus tantùm, sed etiam cogitatus emendat? O felicem qui sic aliquem vereri potest, vt ad memoriam quoque eius se componat, atque ordinet! Qui sic aliquem vereri potest, citò erit verendus. Elige itaq; Catonem: si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virum Lælium: elige eum, cuius tibi placuit, & vita, & oratio, & ipsius animum ante te ferens & vultus, illum semper tibi ostende, vel custodem, vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri seipsi exigant. Nisi ad regulam, praua non corriges.

EPIST. XII.

Facetè de senectute sua narrat, & in villa se eius admonitum. Admonitum autem sine tristitia, nec tristem eam, imo iucundam esse, & vitiis minus opportunam. Omnem vitam breuem: sed qualemcumque, vsu fa-

faciendam nostram, & manum illi iniiciendam. Cottidie dicamus, & censeamus, Vixi.

QVocumque me verto, argumenta senectutis meæ video. Veneram in suburbanum meum, & querebar de impensis ędificij dilabentis: ait villicus, non esse negligentiæ suæ vitium: omnia se facere, sed villam veterem esse. Hæc villa inter manus meas creuit. Quid mihi futurum est, si iam putrida sunt ætatis meæ saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomacandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi: nullas habent frondes, quā nodosi sunt & retorridi rami? quàm tristes, & squallidi trunci? Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat per Genium meum, se omnia facere, in nulla re cessare curam suam: sed illas vetulas esse. Quod inter nos sit, ego illas posueram, ego illarum primum videram folium. Conuersus ad ianuam: Quis est, inquam, iste decrepitus, & meritò ad ostium admotus? foras enim spectat. Vnde istunc nactus es? quid te delectauit, alienum mortuum tollere? At ille: Non cognoscis me; inquit: ego sum Felicio, cui solebas sigillaria afferre: ego sum Philositi villici filius, deliciolum tuum. Profecto, inquam, iste delirat. Pupulus etiam deliciolum meum factus est. Prorsus potest fieri: dentes illi cum maximè cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus mea, quocumque aduerteram, apparuit. Complectamur illam, & amemus: plena est voluptatis, si illa scias vti. Gratissima sunt poma, cum fugiunt: pueritiæ maximus in exitu decor est; deditos, vino potatio extrema delectat, illa quæ mergit, quæ ebrietati summam manum impo-

nit. Quod in se iucundissimum omnis voluptas habet, in finem sui differt. Iucundissima est ætas deuexa iam, non tamen præceps; & illam quoque in extrema regula stantem, iudico habere suas voluptates: aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. Quam dulce est cupiditates fatigasse, ac reliquisse? Molestum est, inquis, mortem ante oculos habere Primum ista tam seni ante oculos debet esse, quam iuueni: non enim citamur ex censu: deinde nemo tam senex est, vt improbè vnum diem speret. Vnus autem dies, gradus est vitæ: tota ætas partibus constat, & orbes habet circumductos maiores minoribus. Est aliquis, qui omnes complectatur, & cingat: hic pertinet à natali ad diē extremum: est alter, qui annos adolescentiæ excludit: est qui totam pueritiam ambitu suo adstringit: est deindè ipse annus, in se omnia continens tempora, quorum multiplicatione vita componitur. Mensis arctiore præcingitur circulo: angustissimum habet dies gyrum: sed & hic ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occasum. Ideo Heraclitus, cui cognomen Scotinon fecit orationis obscuritas: Vnus, inquit, dies par omni est. Hoc alius aliter accepit: dixit enim parem esse horis: nec mentitur. Nam si dies tempus est viginti quatuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse: quia nox habet, quod dies perdidit. Alius ait, parem esse vnum diem omnibus similitudine: nihil enim habet longissimi temporis spatium, quod non in vno die inuenias, lucem, & noctem; & alternas mundi vices. Plura facit ista non alia alias contractior, alias productior. Itaque sic ordinandus est dies omnis, tanquam cogat agmen, & consummet, atque expleat vitam. Pacuuius, qui Syriam

riam vsu suam fecit, cum vino, & illis funereis epulis sibi parentauerat, sic in cubiculum ferebatur à cæna, vt inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur βεβίωται βεβίωται: nullo non se die extulit. Hoc, quod ille ex mala cōscientia faciebat, nos ex bona faciamus, & in somnum ituri, læti, hilaresque dicamus.

Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi.

Crastinum si adiecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatissimus est, & securus sui possessor, qui crastinum sine solicitudine exspectat. Quisquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum surgit. Sed iam debeo epistolam cludere. Sic, inquit, sine vllo ad me peculio veniet? Noli timere: aliquid secum feret: quare aliquid dixi? multum. Quid enim hac voce præcarius, quam illi trado ad te perferendam? Malum est in necessitate viuere, sed in necessitate viuere, necessitas nulla est. Quid ni nulla sit? patent vndique ad libertatem viæ multæ, breues, faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest: calcare ipsas necessitates licet. Epicurus, inquis, dixit: quid tibi cum alieno? Quod verum est, meum est: perseuerabo Epicurum tibi ingerere: vt isti qui in verba iurāt, nec quid dicatur ęstimāt, sed à quo, sciant, quæ optima sunt, esse communia.

EPIST. XIII.

Format pulchre aduersus fortuita, & robur donat. Maximè autem, ne futurorum metu angamur: incerta ea esse, & posse non euenire. Spe igitur omnem metum temperandum. Deinde illud robustius: Fac, &

& præcipe ventura: à Deo sunt, & in bonum.

MVltum tibi esse animi scio: nam etiam antequam instrueres te præceptis salutaribus, & dura vincentibus, satis aduersus fortunam placebas tibi: & multo magis, postquam cum illa conseruisti manum, viresque expertus es tuas: quæ numquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi cùm multæ difficultates hinc, & illinc apperuerint; aliquando verò & propius accesserint. Sic verus ille animus, & in alienum non venturus arbitrium, probatur: hæc eius obrussa est. Non potest athleta magnos spiritus ad certamen adferre, qui numquam sugillatus est. Ille, qui vidit sanguinem suum, cuius dentes crepuerunt sub pugno, ille qui supplantatus aduersarium toto tulit corpore, nec proiecit animum proiectus, qui quoties cecidit, contumacior resurrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. Ergo, vt similitudinem istam prosequar, sæpè iam fortuna supra te fuit, nec tamen tradidisti te, sed subsilijsti, & arrior restitisti; multum enim adijcit sibi virtus lacessita. Tamen si tibi videtur, accipe à me auxilia, quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quæ nos terrent, quàm quæ premunt: & sæpius opinione, quàm re laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua, sed hac submissiore. Nos enim dicimus, omnia ista, quæ gemitus, mugitusque exprimunt, leuia esse, & contemnenda. Omittamus hæc magna verba, sed, Dij boni, vera illud tibi præcipio, ne sis miser ante tempus: cum illa quæ velut imminentia expauisti, fortasse nunquam ventura sint, certè nondum venerint. Quædam ergo nos magis torquent, quam debeant;

heant: quædam ante torquent, quam debeant, quædam torquent, cum omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut præcipimus. Primum illud, quia res in controuersia est, & litem contestatam habemus, in præsentia differatur. Quod ego leue dixero, tu grauissimum esse contendes, scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus, vtrum ista suis viribus valeant, an imbecillitate nostra; illud præsta mihi, vt quoties circumsteterint, qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias, sed quid sentias cogites: & cum patientia tua deliberes, ac te ipse interroges, qui tua optimè nosti: Quid est quare isti me complorent? quid est quod trepident, quod contagium quoque mei timeant, quasi transilire calamitas possit? Est aliquid istic mali? an res ista magis infamis est, quàm mala? Ipse te interrogo. Numquid sine caussa crucior, & mæreo, & quod non est malum facio? Quomodo, inquis, intelligam, vana sint, an vera, quibus angor? Accipe huius rei regulam. Aut præsentibus torquemur, aut futuris, aut vtriusque. De præsentibus, facile est iudicium: si corpus tuum liberum est, sanum est, nec vllus ex iniuria dolor est: videbimus quid futurum sit, hodie nihil negotij habet. At enim futurum est. Primum dispice, an certa argumenta sint venturi mali? plerumque enim suspicionibus laboramus, & illud: nobis illa, quæ conficere bellum solet, fama: multo autem magis singulos conficit. Ita est, mi Lucili, cito accedimus opinioni, non coarguimus illa, quæ nos in metum adducunt: nec excutimus, sed trepidamus, & sic vertimus terga: quemadmodum illi, quos puluis motus fuga pecorum, exuit castris, aut quos aliqua fabu-

la sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant: vera enim modum suum habent: quidquid ex incerto venit, coniecturæ & licentiæ pauentis animi traditur. Nulli itaque tam perniciosi, tam irreuocabiles, quam lymphatici metus sunt: ceteri enim sine ratione, hi siue mente sunt. Inquiramus itaq; in rem diligenter. Verisimile est, aliquid futurum mali? non statim verum est. Quam multa non exspectata venerunt, quam multa exspectata numquam comparuerunt? Etiam si futurum est, quid iuuat dolori suo occurrere? satis cito dolebis, cùm venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? tempus: Multa interuenient, quibus vicinum periculum, vel propè admotum, aut subsistat, aut desinat, aut in alienum caput transeat. Incendium ad fugam patuit, quosdam molliter ruina deposuit: aliquãdo gladius ab ipsa ceruice reuocatus est: aliquis carnifici suo superstes fuit. Habet etiam mala fortuna leuitatem, fortasse erit, fortasse nõ erit: interim dum non est, meliora propone. Nonnumquam nullis apparentibus signis, quæ mali aliquid pronuncient, animus sibi falsas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiæ significationis detorquet in peius, aut maiorem sibi offensam proponit alicuius quam est, & cogitat non quantum iratus ille sit, sed quantum liceat irato. Nulla autem caussa vitæ est, nullus miseriarum modus, si timetur quantum potest. Hic prudentia prosit, hic robore animi euidentem quoq; metum respue: si minus, vitio vitium repelle, spe metum tempera. Nihil tam certum est ex his, quæ timentur, vt non certius sit, & formidata subsidere, & sperata decipere. Ergo & spem, ac metum examina: & quoties incerta

erunt

erunt omnia, tibi faue, crede quod mauis: si plures habebis sententias metus, nihilominus in hanc partem, potius inclina, & perturbare te desine. Ac subindè hoc in animo volue maiorem partem mortalium, cum illi nec sit quidquam mali, nec pro certo futurum sit, æstuate, ac discurrere. Nemo enim resistit sibi, cum cæperit impelli, nec timorem suum redigit ad verum. Nemo dicit, Vanus auctor est, vanus: aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expauescimus dubia pro certis, non seruamus modum rerum, statim in timorem venit scrupulus. Pudet me sic tecum loqui, & tam leuibus remedijs te focillare. Alius dicat, Fortasse hoc non veniet: tu dic, Quid porrò si veniet? videbimus vtrum veniet: fortasse pro me veniet, & mors ista vitam honestabit. Cicuta magnum Socratem fecit: Catoni gladium assertorem libertatis extorque, magnam partem detraxeris gloriæ. Nimium diu te cohortor, cùm tibi admonitione magis, quàm exhortatione opus sit. Non in diuersum te natura tua ducimus: natus es ad ista, quæ dicimus. Eo magis bonum tuum auge, & exorna. Sed iam finem epistolæ faciam, si illi signum suum impressero: idest, aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandauero. Inter cetera mala, hoc quoq; habet stultitia proprium, semper incipit viuere. Considera quid vox ista significet, Lucili virorum optime: & intelliges quàm fæda sit hominum leuitas, quotidie noua vitæ fundamenta ponentium, nouas spes etiam in exitu inchoantium. Circumspice tecum singulos: occurrent tibi senes, qui se cum maximè ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parent. Quid est autem turpius, quam senex viuere incipiens? Non

adijce-

adijcerem auctorem huic voci, nisi esset secretior, nec inter vulgata Epicuri dicta, quæ mihi & laudare, & adoptare permisi.

EPIST. XIV.

Prudentissima epistola. Monet corporis, vitæque curam habendam, sed non nimiam. Timeri autem corpori tria, Pauperiem Morbos, Violentiam: maximè hanc vltimam quæ à potentibus est, aut tyrrannis. Ut non timeas, tria vitentur: Odium, Inuidia, Contemptus. Quomodo autem, Sapientia dicet: & breuiter ipse.

FAteor insitam esse nobis corporis nostri caritatem: fateor nos huius gerere tutelam: non nego indulgendum illi, seruiendum nego. Multis enim seruiet, qui corpori seruit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, non tamquam propter corpus viuere debeamus, sed tamquam non possumus sine corpore. Huius nos nimius amor timoribus inquietat, solicitudinibns onerat, contumelijs obijcit. Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. Agatur eius diligentissimè cura: ita tamen, vt cùm exiget ratio, cùm dignitas, cùm fides, mittendum in ignem sit. Nihilominus, quantum possumus, euitemus incommoda quoque, non tantùm pericula: & in tutum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli: quorum tria, ni fallor, genera sunt. Timetur inopia, timentur morbi, timentur quæ per vim potentioris eueniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quàm quod ex aliena potentia impendet. Magno enim strepitu, & tumultu venit. Natu-

ralia

ralia mala quæ retuli inopiæ, atque morbi, silentio subeunt, nec oculis nec auribus quidquam terroris incutiunt: ingens alterius mali pompa est, ferrum circa se, & ignes habet, & catenas, & turbam ferarum, quam in viscera immitat humana. Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos, & vncum, & adactum, per medium hominem, qui per eos emergat, stipitem, & distracta in diuersum actis curribus membra: illam tunicam, alimentis ignium & illitam, & intextam; quidquid aliud præter hæc, commenta sæuitia est. Non est itaque mirum, si maximus huius rei timor est, cuius & varietas magna, & apparatus terribilis est. Nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui patientia restitissent:) ita ex his, quæ animos nostros subigunt, & domant, plus proficiunt quæ habent quod ostendant. Illæ pestes non minus graues sunt, famem dico, & sitim, & præcordiorum suppurationes, & febrem viscera ipsa torrentem: sed latent: nihil habent quod intentent, quod præferant: hæc, vt magna bella, adspectu, paratque vicerunt. Demus itaq; operam, abstineamus offensis. Interdum populus est, quem timere debeamus; interdum, si ea ciuitatis disciplina est, vt plurima per senatum transigantur, gratiosi in eo viri: interdum singuli, quibus potestas populi, & in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: satis est inimicos non habere. Itaq; sapiens nunquam potentium iras prouocabit: imo declinabit, non aliter, quàm in nauigando procellam. Cùm peteres Siciliam, traiecisti fretum: temerarius gubernator contempsit austri minas: (ille enim est, qui Siculum pelagis exasperet, & in

ver-

vertices cogat :) non ſiniſtrum petit litus, ſed id, quo propior Chabrybdis maria conuoluit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui æſtus ſit, quæ ſigna dent nubes, & longè ab illa regione verticibus infami curſum tenet. Idem facit ſapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primum cauens, ne vitare videatur. Pars enim ſecuritatis & in hoc eſt, non ex profeſſo eam petere: quia quæ quis fugit, damnat. Circumſpiciendum nobis eſt ergo, quomodo à vulgo tuti eſſe poſſimus. Primum nihil idem concupiſcamus: rixa eſt inter competitores: deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento inſidiantis eripi poſſit: quam minimum ſit in corpore tuo ſpoliorum. Nemo ad humanum ſanguinem propter ipſum venit, aut admodum pauci: plures computant, quam oderunt. Nudum latro tranſmittit: etiam in obſeſſa via pauperi pax eſt. Tria deinde ex præceptione veteri præſtanda ſunt, vt vitentur: Odium, Inuidia, Contemptus. Quomodo hoc fiat, patientia ſola monſtrabit. Difficile enim temperamentum eſt, verendumque ne in contemptum nos inuidiæ timor transferat: ne dum calcare nolumus, videamur poſſe calcari. Multis timendi attulit cauſſas, timeri poſſe. Vndique nos reducamus: non minus contemni, quàm ſuſpici nocet. Ad Philoſophiam ergo confugiendum eſt: hæ litteræ non dico apud bonos, ſed apud mediocriter malos, inſularum loco ſunt. Nam forenſis eloquentia, & quæcumq; alia populum mouent, aduerſarium habent: hæc quieta, & ſui negotij, contemni non poteſt: cui ab omnibus artibus, etiam apud peſſimos, honor eſt. Nunquam in tantum conualeſcet nequitia, numquã ſic contra virtutes coniurabitur, vt non philoſo-

phiæ

phiæ nomen venerabile, & sacrum maneat? Ceterùm philosophia ipsa tranquillè, modestèque tractanda est. Quid ergo? inquis, videbitur tibi M. Cato modestè philosophari, qui bellum ciuile sententia sua reprimit? qui furentium principium armis medius interuenit? qui alijs Pompeium offendentibus, alijs Cæsarem, simul lacessit duos? Potest aliquis disputare, an illo tempore capessenda fuerit sapienti respublica. Quid tibi vis. M. Cato? iam non agitur de libertate, olim pessundata est: queritur vtrum Cæsar, an Pompeius possideat Rempublicam. Quid tibi cum ista contentione? nullæ partes tuæ sunt: dominus eligitur. Quid tua, vter vincat? potest melior vincere, non potest non esse peior, qui vicerit. Vltimas partes attigit Catonis: sed ne priores quidem anni fuerunt, qui sapientem in illam rapinam Reipublicæ admitterent. Quid aliud quam vociferatus est Cato, & misit irritas voces, cum modò per populi leuatus manus, & obrutus sputi, & portandus extra forum traheretur, modo è senatu in carcere duceretur? Sed postea videbimus, an sapienti opera perdenda sit: interim ad hos te voco, qui à Republica exclusi, secesserunt ad colendam vitam, & humano generi iura condenda, sine vlla potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos mores, nec populum in se vitæ nouitate conuertet. Quid ergo? vtique erit tutus, qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi hoc non magis possum, quàm in homine temperante bonam valetudinem: tamen facit temperantia bonam valetudinem. Perit aliqua nauis in portu: sed tu quid accipere in medio maris credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa

quis

quis negat: nocentes tamen sæpius. Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est. Denique consilium omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia in potestate nostra sunt: de euentu fortuna iudicat, cui de me sententiam non do. At aliquid vexationis affert, aliquid aduersi non damnatur latro, cùm occidit. Nunc ad quotidianam stipem manum porrigis: aurea te stipe implebo. Et quia facta est auri mentio, accipe quemadmodum vsus, fectúsque eius tibi esse gratior possit. Is maximè diuitijs fruitur, qui minimè diuitijs indiget. Ede, inquis, auctorem. Vt scias quàm benigni simus, propositum est aliena laudare: Epicuri est, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina. Et quid interest, quis dixerit? omnibus dixit. Qui eget diuitijs, timet pro illis: nemo autem solicito bono fruitur. Adijcere illis aliquid studet, dum de incremento cogitat: oblitus est vsus rationes accipit, forum conterit, Kalendarium versat, fit ex domino procurator.

EPIST. XV.

Ad curam etiam corporis exercitatio spectat: sed hac laboriosa, aut occupata non esto. Facilis, & breuis sufficit. vt cursus, saltus, gestatio, vocis intentio. Clausula ab Epicuro, Ne vita in futurum feratur: præsentibus acquiesce.

MOs antiquis fuit, vsque ad meam seruatus ætatem, primis epistolæ verbis adijcere: Si vales, bene est. Rectè & nos dicimus: Si philosopharis, bene est. Valere enim hoc demum est: sine hoc æger est animus. Corpus quoque

etiam

etiam si magnas habet vires, non aliter, quam furiosi, aut phrenetici, validum est. Ergo hanc valetudinem præcipuè cura deindè & illam secundam: quæ non magno tibi constabit, si volueris bene valere. Stulta est enim, mi Lucili, & minimè conueniens litterato viro, occupatio exercendi lacertos, & dilatandi ceruicem, ac latera firmandi. Cùm tibi feliciter sagina cesserit, & tori creuerint: nec vires vnquam opimi bouis, nec pondus æquabis. Adijce nunc, quod maiore corporis sarcina animus eliditur, & minus agilis est. Itaque, quantum potes, circumscribe corpus tuum, & animo locum laxa: multa sequuntur incommoda huic deditos curæ. Primum exercitationes, quarum labor spiritum exhaurit, & inhabilem intentioni, ac studijs acrioribus reddit: deindè, copia ciborum subtilitas animi impeditur. Accedunt pessimæ notæ mancipia in magisterium recepta, homines inter oleum, & vinum occupati: quibus ad votum dies est actus, si bene desudauerunt, si in locum eius, quod effluxit, multum potionis altius ieiuno gutture regesserunt. Bibere, & sudare, vita cardiaci est. Sunt exercitationes & faciles, & breues, quæ corpus & sine mora laxent; & tempori parcant: cuius præcipua ratio habenda est. Cursus, & cum aliquo pondere manus motæ, & saltus, vel ille, qui corpus in altum leuat, vel ille, qui in longum mittit, vel ille (vt ita dicam) saliaris, aut (vt contumelio siue dicam) fullonius. Quodlibet ex his elige, vsu fit facile. Quidquid facies, citò redi à corpore ad animum, illum diebus, ac noctibus exerce: labore medico alitur ille. Hanc exercitationem non frigus, non æstus impedit, ne senectus quidem: Id bonum cura, quod vetustate fit melius,

lius. Neq; ego te iubeo ſemper imminere librō, aut pugillaribus: dandum & aliquod interuallū animo: ita tamen, vt non reſoluatur ſed remittatur. Geſtatio & corpus concutit, & ſtudio non officit: poſſis legere, poſſis dictare, poſſis loqui, poſſis audire: quorum nihil nec ambulatio quidem vetat fieri. Nec tu intentionem vocis contempſeris, quam veto te per gradus, & certos modos attollere, deindè deprimere. Quod ſi velis deinde quemadmodum ambules diſcere, admittes iſtos quos noua artificia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, & buccas edētis obſeruet, & in tantum procedet, in quantum eius audaciam patientiæ credulitate produxeris. Quid ergo? à clamore protinus, & à ſumma contentione vox tua incipiet? Vſque adeo naturale eſt, paullatim incitari, vt litigantes quoque à ſermone incipiant, ad vociferationem tranſeant; nemo ſtatim Quiritium fidem implorat. Ergo vt cumque tibi impetus animi ſuaſerit, modo vehementius fac vitijs conuicium, modo lentius, prout vox quequē te hortabitur & latus. Modeſta, cùm receperis illam, reuocariſque deſcendat, non decidat: moderatoris ſui temperamentum habeat, nec indocto, & ruſticó more deſæuiat. Non enim id agitur, vt exerceatur vox, ſed vt exerceat. Detraxi tibi non puſillum negotium: mercedulā, & munus gratum, ad hæc beneficia accedet. Ecce inſigne præceptum. Stulti vita ingrata eſt, trepida eſt, tota in futurum fertur. Quis hæc, inquis, dicit? Idem qui ſupra. Quam tu nunc vitam dici exiſtimas ſtultam? Babæ, & Ixionis; Non ita eſt: noſtra dicitur: quos cæca cupiditas in nocitura, certè nunquam ſatiatura, præcipitat: quibus ſi quid ſatis eſſe poſſet, fuiſſet, qui non

cogi-

cógitamus quàm iucundum sit nihil pôscere, quàm magnificum sit plenum esse, nec ex fortuna pendere. Subinde itaque, Lucili, quam multa sis consecutus recordare: cùm adspexeris quot te antecedant, cogita quot sequantur. Si vis gratus esse aduersus deos, & aduersus vitam tuam, cogita quam multos antecesseris. Quid tibi cum ceteris? te ipse antecessisti: finem constitue, quem transire ne possis quidem, si velis: discedent aliquando ista insidiosa bona, & sperantibus meliora, quam assecutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando & implerent: nunc haurientium sitim concitant, imitantur speciosos apparatus. Quod futuri temporis incerta sors voluit, quare potius à fortuna impetrem, vt det, quam à me, ne petam? Quare autem petam oblitus fragilitatis humanæ? Congregam? in quid? laborem? ecce hic vltimus dies, vt non sit, propè ab vltimo est.

EPIST. XVI.

Philosophiam vitæ necessariam, sed illam veram, esse, quæ in factis sit, & profectu. Disponi ab ea actiones, & consilia. Non obstare, si Fatum sit, aut Fortuna sit: nam & illa docebit Deo parere, & Fortunam, ac fortuita adspernari. Clausula item ab Epicuro: Secundũ naturã qui viuit, diues: sperne opinionem.

Liquere tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beatè viuere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiæ studio; & beatam vitam perfecta sapientia effici, ceterũ tolerabilem etiam inchoata. Sed hoc, quod liquet, firmandum, & altius quotidiana meditatione figendum est. Plus operis est in eo vt proposita custodias, quam vt ho-

nesta

nesta proponas. Perseuerandum est, & assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit quod bona voluntas est. Itaque tibi apud me pluribus verbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis: intelligo te multum profecisse; Quæ scribis, vnde veniant scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam: iam de te spem habeo, nondum fiduciam. Tu quoque idem facias volo: non est quod tibi citò, & facilè credas: excute te, & variè scrutare, & obserua. Illud ante omnia vide, vtrum in philosophia, an in ipsa vita profeceris. Non est philosophia populare artificium, nec ostentationi paratum; non in verbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, vt aliqua oblectatione consumatur dies, vt dematur otio nausea: animum format, & fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda, & omittenda demonstrat, sedet ad gubernaculum, & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum: sine hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quæ consilium exigunt, quod ab hac petendum est. Dicet aliquis; Quid mihi prodest philosophia, si fatum est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, si casus imperat? Nam & mutari certa non possunt, & nihil præparari potest aduersus incerta; si aut consilium meum Deus occupauit, decreuitque quid facerem, aut consilio meo nil fortuna permittit. Quidquid est ex his, Lucili, vel si omnia hæc sunt, philosophandum est; siue nos inexorabili lege fata constringunt, siue arbiter Deus vniuersi cuncta disponat, siue casus res humanas sine ordine impellit, & iactat; philosophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur, vt Deo libenter paremus, vt fortunæ contumaciter resistamus; hæc docebit vt Deum sequa-

quaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, quid sit iuris nostri, si prouidentia in imperio est, aut si fatorum series illigatos trahit, aut si repentina, aut subita dominantur, illo nunc reuertor, vt te moneam, & exhorter, ne patiaris animum tuum delabi, & refrigescere. Constitue illum, & contine, vt habitus fiat quod est impetus. Iam ab initio, si bene te noui, circumspexisti ec quid hæc epistola munusculi attulerit? excute illam, & inuenies. Non est quod mireris animum meum: adhuc de alieno liberalis sum. Quare autem alienum dixi? quidquid benè dictum est ab vllo, meum est. Sic quoque quod ab Epicuro dictum est; Si ad naturam viues, numquam eris pauper; si ad opinionem, numquam diues. Exiguum natura desiderat, opinio immensum. Congeratur in te, quidquid multi locupletes possederunt; vltra priuatum pecuniæ modum fortuna te proueheat, auro tegat, purpura vestiat, & eo deliciarum opumque perducat, vt terram marmoribus abscondas, & non tantum habere tibi liceat, sed calcare diuitias: accedant statuæ, & picturæ, & quidquid ars vlla luxuriæ laborauit; maiora cupere ab his disces. Naturalia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascentia, vbi desinant, non habent; nullus enim terminus falso est. Via eunti aliquid extremum est; error immensus est. Retrahere te à vanis; & cùm voles scire, quo petis, vtrum naturalem habent, an cæcam cupiditatem considera an possit alicubi consistere. Si longè progresso, semper aliquid longius restet; scito id naturale non esse.

EPIST. XVII.

Philosophiam autem non differendam, amplectendam omissis rebus. At pauper ero: Quid

si hoc

si hoc expetendum? expeditius philosophaberis. Iam natura pauca desiderat: atque ea non deerunt. Clausula. Cui paupertas grauis, etiam opes erunt: nam vitium est in animo.

PRoijce omnia ista, si sapis, imo vt sapias, & ad bonam mentem magno, cursu, ac totis viribus, tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide. Moratur, inquis, me res familiaris: sic illam disponere volo, vt sufficere nihil agenti possit, ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Cùm hæc dicis, non videris vim, ac potentiam eius, de quo cogitas boni nosse: summam quidem rei peruides, quantum philosophia prosit: partes autem nondum satis subtiliter dispicis: nec dum scis, quantum vbiq; nos adiuuet: quemadmodum & in maximis (vt Ciceronis vtar verbis) opitulетur, & in minima descendat. Mihi crede, aduoca illam in concilium: suadebit tibi, ne ad calculos sedeas. Nempè hoc quæris, & hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda est? multis ad philosophandum obstitere diuitiæ: paupertas expedita est, secura est. Cùm classium cecinit, scit non se peti: cùm aliqua conclamatio est, quomodo exeat, non quid efferat quærit. Si nauigandum est, non perstrepunt portus, nec vnius comitatu inquieta sunt littora; non circumstat illam turba seruorum, ad quos pascendos transmarinarũ regionum est optanda fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes quam impleri. Paruo fames constat magno fastidium. Pauperes contenta est desiderijs instantibus satisfacere. Quid est ergo, quare tu hanc recuses contubernalem,

cuius

quos benuis seu tus, uictus q; de b.

cuius mores sanus diues imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura: frugalitas autem, paupertas voluntaria est. Tolle itaque istas excusationes. Quãtum sat est, nondum habeo: si ad illam summam peruenero, tunc me totum philosophiæ dabo. Atqui nihil prius quam hoc parandum est: quod tu differs, & post cetera puras, ab hoc incipiendum est. Parare, inquis, vnde viuam, volo. Simul & parare disce. Si quid te uetat bene viuere, bene mori non vetat, Non est quod paupertas nos à philosophia reuocet, ne egestas quidem: toleranda est enim ad hoc properantibus vel fames, quam tolerauere quidam in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientiæ præmium, quam in arbitrium non cadere victoris? quanto hoc maius est, quo promittitur, perpetua libertas, nullius, nec hominis, nec Dei timor? Et quidem vel esurienti ad ista veniendum est. Perpessi sunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem: hæc omnia passi sunt pro Regno (quo magis mireris) alieno: dubitabit aliquis ferre paupertatem, vt animum furoribus liberet? non est ergo prius acquirendum: licet ad philosophiam etiam sine viatico peruenire. Ita est, cum omnia habueris, tunc & sapientiam habere voles. [Hæc erit vltimum vitæ instrumentum, & (vt ita dicã) additamẽtum. Tu verò, siue aliquid habes, iam philosophare: Vnde enim scis, an iam nimis habeas; siue nihil hoc prius quære, quam quidquam. At necessaria deerunt. Primum deesse non poterunt, quia natura nimium petit: naturæ autem se sapiens accommodat. Sed si necessitates

vltimæ inciderint, iamdudum exsiliet è vita, & molestus sibi esse desinet. Si vero exiguum fuerit, & angustum, quo possit vita produci: id boni consulet, nec vltra necessaria solicitus aut anxius, ventri, & scapulis suum reddet, & occupationes diuitum, concursationesque ad diuitias euntium, securus lætusque ridebit, ac dicet: Quid in longum ipse te differs? exspectabis ne fœnoris quæstum, aut ex merce compendium, aut tabulas beati senis, cum fieri possis statim diues? Repræsentat opes sapientia: quas cuicumque fecit superuacuas, dedit. Hæc ad alios pertinent: tu locupletibus propiores. Sæculum muta, nimis habes. Inest omni sæculo, quod sat est. Poteram hoc loco epistolam claudere, nisi te male instituissem. Reges Parthos non potest quisquam salutare sine munere: tibi valedicere non licet gratis: quid istuc ab Epicuro mutuum sumam. Multis parasse diuitias, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Non hoc miror: non est enim in rebus vitium, sed in ipso animo. Illud quod paupertatem grauem fecerat, & diuitias graues fecit. Quemadmodum nihil differt, vtrum ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloces: quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transfert, sic nihil refert, vtrum animus æger in diuitijs, an in paupertate ponatur: malum suum, illum sequitur.

EPIST. XVIII.

Sapientem in publica lascinia, temperanter se gerere; &, aut nihil aut parum ex moribus liberare: Quomodocumque; vtile esse, certis diebus abstinere, parcere, pauperes adsimilare. Præexercitatio est ad ve-

ram

vam inopiam, si ea venit. Clausula ab Epicuro: Ira insaniæ assidet.

DEcember est mensis, cum maxime ciuitas desudat. Ius luxuriæ publicæ datum est: ingenti apparatu sonant omnia: tanquam quidquam inter Saturnalia intersit, & dies rerum agendarum. Adeo nihil interest, vt non videatur mihi errasse, qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem quid existimares esse faciendum, vtrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum, an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius cænandum, & exuendam togam. Nam quod fieri nisi in tumultu, & tristi tempore ciuitatis non solebat, voluptatis caussa ac festorum dierum vestem mutauimus. Si te bene noui, arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse pileatæ turbæ voluisses, nec per omnia dissimiles: nisi forte his maxime diebus animo temperandum est, vt tunc voluptatibus solus abstineat, cum in illas omnis turba procubuit. Certissimum argumentum infirmitatis suæ capit, si ad blanda, & in luxuriam trahentia nec it, nec abducitur. Hoc multo fortius est, ebrio ac vomitante populo, siccum ac sobrium esse: illud temperatius, non excerpere se, nec insigniri, nec misceri omnibus: & eadem, sed non eodem modo, facere. Licet enim sine luxuria agere festum diem. Ceterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, vt ex præcepto magnorum virorum tibi quoque præcipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo, dura atque horrida veste, dicas tibi: hoc est quod timebatur?

In ipsa securitate animus ad difficilia se præparet, & contra iniurias fortunæ inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit sine vllo hoste, vallum iacit, & superuacuo labore lassitur, vt sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati, propè ad inopiã accesserunt: ne vnquam expauescerent, quòd sæpè didicissent. Non est nunc quòd existimes me ducere te ad modicas cænas, & pauperum cellas: & quidquid aliud est per quod luxuria diuitiarum tædio ludit. Grabatus ille verus sit, & sagum, & panis durus, ac sordidus. Hoc triduo, & quatriduo fer, interdum pluribus diebus: vt non lusus sit, sed experimentum. Tunc mihi crede, Lucili, exsultabis, dupondio satur, & intelliges ad saturitatem non opus esse fortuna: hoc enim, quod necessitati sat est, debet etiam irata: Non est tamen quare tu multum tibi facere videaris: facies enim quod multa millia seruorum, multa millia pauperum faciunt. Illo nomine te suspice, quod facies non coactus. Tam facile erit tibi illud pati semper, quàm aliquando experiri. Exerceamus ad palum: & ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si scierimus quàm non sit graue pauperes esse. Certos habebat dies ille magister voluptatis Epicurus, quibus malignè famem exstingueret: visurus an aliquid deesset ex plena, & consummata voluptate, vel quantum deesset, & an dignũ, quod quis magno labore pensaret: hoc certè in his epistolis ait, quas scripsit Chario magistratu, ad Polyænum. Et quidem gloriatur, non toto esse se pasci Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. In hoc tu vi-

ctu

ctu saturitatem putas esse? Et voluptas est. Voluptas autem, non illa leuis, & fugax, & subinde reficienda, sed stabilis, & certa. Non enim iucunda res est aqua, & polenta, aut frustum hordeacci panis: sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunæ iniquitas possit. Liberaliora sunt alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam anguste, qui occisurus est, pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod nec ad extrema quidem decretis timendum sit? hoc est præoccupare tela fortunæ. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem, & aliquos dies destina, quibus secedas à tuis rebus minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium,

Aude hospes contemnere opes, & te quoq; dignū
Pinge Deo.

Nemo alius est Deo dignus, quam qui opes cōtempsit: quarū possessione tibi nō interdico: sed efficere volo, vt illas intrepidè possideas: quòd vno consequeris modo, si te etiam sine illis beatè victurū persuaseris tibi; si illas tamquam exituras semper adspexeris. Sed iam incipiamus epistolam complicare. Prius, inquis, redde quòd debes: Delegabo tibi Epicurum: ab illo fiet numeratio. Immodica ira gignit insaniam. Hoc quàm verùm sit necesse est scias, cùm habueris & seruum & inimicum. In omnes personas hic exardescit affectus: tam ex amore nascitur, quam ex odio: non minus inter seria, quam inter lusus, & iocos. Nec interest, ex quàm magna causa nascatur, sed in qualē perueniat animum. Sic ignis non refert

quam magnus, sed quo incidat: nam etiam maximum solida non receperunt: rursus arida, & corripi facilia, scintillam quoque fouent vsque incendium. Ita est, mi Lucili, ingentis iræ exitus, furor est: & ideo ira vitanda est, non moderationis caussa, sed sanitatis.

Ira furor breuis est.

EPIST. XIX.

Omittendas aut abiiciendas occupationes, & otium capitandum, sed otium, non latebras. Monet ab aula, & splendore abire; quæ tumultus, & fluctus suos habēt. Clausula ab eodē magistro: Vide quibuscū mensā cōmunices.

EXsulto quotiens epistolas tuas accipio; implent enim me bona spe: iam non promittunt de te, sed spondent. Ita fac oro, atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quam quod pro ipso rogaturus sum? si potes, subduc te istis occupationibus: si minus, eripe. Satis multum temporis sparsimus, incipiamus in senectute vasa colligere. Nunquid inuidiosum est? in freto viximus, moriamur in portu. Neque ego suaserim tibi nomen ex otio petere, quod nec iactare debes, nec abscondere. Numquam enim vsque eo te abigam, generis humani furore damnato: vt latebram tibi aliquam parari, & obliuionem velim, id age, vt otium tuum non emineat, sed appareat. Deinde videbunt de isto, quibus integra sunt, & prima consilia: an velint vitam per obscurum transmittere, tibi liberum non est. In medium te protulit ingenij vigor, scriptorum elegantia, claræ, & nobiles amicitiæ. Tanta notitia te inuasit, vt in extrema

mer-

mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te monſtrabunt, tenebras habere non potes: ſequetur priſtinæ lucis multum, quocumque ſugeris. Quietem potes vindicare, ſine vllius odio, ſine deſiderio, aut morſu animi tui. Quid enim relinques quod inuitus relictum à te poſſis cogitare? clientes? quorum nemo te ipſum ſequitur, ſed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur, nunc præda. Mutabunt teſtamenta deſtituti ſenes; migrabit ad aliud limen ſalutator? non poteſt paruo res magno conſtare. Æſtima vtrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam tibi quidem ſeneſcere contigiſſet intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna miſiſſet! Tulit te longè à conſpectu vitæ ſalubris rapida felicitas, prouincia, & procuratio, & quidquid ab iſtis promittitur: maiora deinde officia te excipient, & ex alijs alia. Qui exitus erit? quid exſpectas, donec deſinas? habere, quod cupias? Numquam erit tempus. Qualem dicimus eſſe ſeriem cauſſarum, ex quibus nectitur fatum, talem, & cupiditatum: altera ex fine alterius naſcitur. In eam demiſſus es vitam, quæ nunquam tibi miſeriarum terminum ac ſeruitutis ipſa factura ſit. Subduc ceruicem iugo tritam, ſemel illam incidi, quam ſemper premi, ſatius eſt. Si te ad priuata retuleris, mora, erunt omnia, ſed affatim implebunt: at nunc plurima, & vndique ingeſta non ſatiant. Vtrum autem mauis, ex inopia ſaturitatem, an in copia famem? Et auida felicitas eſt, & alienæ auiditati expoſita. Quamdiu tibi ſatis nihil fuerit, ipſe alijs non eris. Quomodo, inquis, exibo? vtcumque. Cogita quam multa temerè pro pecunia, quam multa laborioſè pro honore tentaueris: ali-

quid, & pro otio audendum est, aut in ista solicitudine procurationum, & deinde vrbanorum officiorum, senescendum in tumultu, ac semper nouis fluctibus, quos effugere nulla modestia, nulla vitæ quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet, an tu quiescere velis? fortuna tua non vult. Quid si illi etiam nunc permiseris crescere? quantum ad successum accesserit, accedet ad metum. Volo tibi hoc loco referre dictum Mæcenatis, vera in ipso eculeo docuit. Ipsa enim multitudo attonat summa. Si quæris, in quo libro dixerit? in eo, qui Prometheus inscribitur? hoc voluit dicere, attonita habet summa. Est ergo tanti vlla potentia, vt sit tibi tam ebrius sermo; ingeniosus vir ille fuit magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, nisi illum eneruasset felicitas, imo castrasset: Hic te exitus manet, nisi iam contrahas vela, nisi (quod ille sero voluit) terram leges. Poteram tecum & hac Mecęnatis sententia partem facere rationem: sed mouebis mihi contrauersiam, si te noui, nec voles quod debeo, nisi in aspero, & probo accipere. Vt se res habet, ab Epicuro versura facienda est. Ante, inquit, circumspiciendum est, cum quibus edas, & bibas, quam quid edas, & bibas. Nam sine amico visceratio, leonis ac lupi vita est. Hoc non continget tibi, nisi feceris: alioquin habebis conuiuas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit. Errat autem qui amicum in atrio quærit, in conuiuio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, & bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est: quod beneficia sua efficacia iudicat ad conciliandos amicos, cum quidam quo plus debent, magis oderint. Leue æs alienum debitorem

fa-

(1) legitur alibi et multitudo attonat summa

facit, graue inimicum. Quid ergò; beneficia non parant amicitias? parant, si accepturos licuit eligere; si collata, non sparsa sunt. Itaque dum incipis esse mentis tuæ, interim hoc consilio sapientum vtere, vt magis ad rem æxistimes pertinere, quis, quam quid acceperit.

EPIST. XX.

Philosophiam in factis, non verbis esse, itaque ad illa cundum. Et constanter eundum, nam sapientia est conuenientia, & tenor vnus voluntatum, ac vitæ. Paupertas etiam non timenda, & diuitiæ, si assint, non amandæ. Iterum monitio, pauperem certis diebus agere, & imitari.

SI vales, & te dignum putas qui aliquandó fias tuus, gaudeo: mea enim gloria erit, si te istinc vbi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem, mi Lucili, te rogo, atque hortor, vt philosophiam in præcordia ima demittas, & experimentum tui profectus capias, non oratione, nec scripto: sed animi firmitate, & cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus, & assensionem coronæ captantibus, aliud his, qui iuuenum, & otiosorum aures disputatione varia, aut volubili detinent. Facere docet philosophia, non dicere; & hoc exigit, vt ad legem suam quisque viuat, ne orationi vita dissentiat, vt ipsa inter se vita vnius, sine actionum dissensione, coloris sit. Maximum hoc est & officium sapientiæ, & indicium, vt verbis opera concordent, vt ipse vbique par sibi, idemque sit.

Quis hoc præstabit? pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc: nec dico sapientem semper vno iturum gradu, sed vna via. Obserua itaque numquid vestis tua, domusque dissentiant: numquid in te liberalis sis, in tuos sordidus: numquid cęnes frugaliter, ædifices luxuriose. Vnam semel, ad quam viuas, regulam prende, & ad hanc omnem vitam tuam exęqua. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris, & extendunt. Vitium est hæc diuersitas, & signum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem suum. Etiamnum dicam vnde sit ista inconstantia, & dissimilitudo rerum, consiliorumque. Nemo proponit sibi quid velit, nec si proposuit, perseuerat in eo, sed transilit: nec tantum mutat, sed redit, & in ea, quę deseruit, ac damnauit, reuoluitur. Itaque vt relinquam definitiones sapientiæ veteres, & totum complectar humanæ vitæ modum, hac possum contentus esse: Quid est sapientia? Semper idem velle, atque idem nolle. Licet illam exceptiunculam non adijcias, vt rectum sit quod velis. Non potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid velint, nisi illo momento, quo volunt: in totum, nulli velle, aut nolle decretum est. Variatur quotidie iudicium, & in contrarium vertitur: ac plerisque agitur vita per lusum. Preme ergo quod cæpisti, & fortasse perduceris aut ad summum, aut eo quod summum nondum esse solus intelligas. Quid fiet, inquis, huic turbæ familiari? Turba ista cum a te pasci desierit, ipsa se pascet: aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies. Illa veros, certosque amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem vel ob hoc vnum amanda paupertas, quod, a quibus ame-

ris,

ris, ostendit, O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur? Huc ergo cogitationes tuæ tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus, vt contentus sit temetipso, & ex te nascentibus bonis. Quæ potest esse felicitas Deo prior? Redige te ad parua, ex quibus cadere non possis: idq; vt libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolo huius, quod statim conferam. Inuideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. Magnificentior (mihi crede) sermo tuus in grabato videbitur, & in panno: non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur. Ego certè aliter audio quæ dicit Demetrius noster, cum illum vidi nudum quanto minus, quam stramẽtis incubantem, non præceptor veri, sed testis est. Quid ergo? non licet diuitias in sinu positas contemnere? Quid ni liceat? & ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi multum, vinque miratus, quod ad se venerint, ridet, suasq; audit magis esse, quam sentit. Multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus ille, qui in diuitijs pauper est: sed securior, qui caret diuitijs. Nescio, inquis, quomodo iste paupertatem laturus sit, si in illam inciderit. Nec ego Epicuri angelus scio, an pauper iste contempturus sit diuitias, si in illas inciderit. Itaque in vtroq; mens æstimanda est, inspiciendumq; an ille paupertati indulgeat, an hic diuitijs non indulgeat. Alioquin leue argumentum est bonæ voluntatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit aliquem illa non necessitate pati sed malle. Ceterum magnæ indolis est ad ista non properare tamquam ad meliora sed præparari tamquam ad facilia. Et sunt, Lucili, facilia: cum vero multo ante meditatus accesseris, iu-

cunda quoque. Inest enim illis, sine qua nihil est iucundum, securitas. Necessarium ergo iudico id quod tibi scripsi magnos viros sæpè fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad veram: quòd eo magis faciendum est, quòd delicijs permaduimus, & omnia, dura, ac difficilia iudicamus. Potiùs excitandus è somno, & vellicandus est animus, admonendusque naturam nobis minimum constituisse. Nemo nascitur diues quisquis exit in lucem, iussus est lacte, & panno esse contentus: ab his initijs nos regna non capiunt.

EPIST. XXI.

Verum splendorem à Philosophia non ab honoribus, aut titulis esse. Dare illam nomen mansurum, & famam, habenti; & adhærenti quoque Emblema ab Epicuro: Ut diuitias augeas, cupiditates minue.

CVm istis negotium tibi esse iudicas, de quibus scripseras maximum negotium tecum habes: tu tibi molestus es. Quid velis, nescis: melius probas honesta, quàm sequeris: Vides vbi sit posita felicitas, sed ad illam peruenire non audes. Quid sit autem, quòd te impediat, quia parum ipse dispicis, dicam. Magna hæc esse existimas, quæ relicturus es: & cùm proposuisti tibi illam securitatē, ad quàm transiturus es, retinet te huius vitę, à qua recessurus es, fulgor, tamquā in sordida, & obscura casurum. Erras, Lucilli: ex hac vita ad illam ascenditur. Quòd interest inter splendorem, & lucem, cùm hæc beatam originem habeat, ac suam, ille niteat alieno: hoc inter hanc vitam, & illam. Hęc, quia fulgore extrin-

trinsecus veniente percussa est, crassam illi statim vmbram faciet quisquis obstiterit: illa suo lumine illustris est. Studia te tua clarum, & nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam: cùm Idomeneo scriberet, & illum à vita speciosa ad fidelem, stabilemque gloriam reuocaret, rigidæ tunc potentiæ ministrum, & magna tractantem; Si gloria, inquit, tangeris, notiorem te epistolæ meæ facient, quàm omnia ista, quę colis, & propter quę coleris. Numquid ergo mentitus est? quis Idomenea nosset, nisi Epicurus illũ suis litteris incidisset? Omnes illos Megistanas, & Satrapas, & Regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, obliuio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolæ non sinunt: nihil ille profuisset gener Agrippa, & Tiberius progener, & Drusus Cæsar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum applicuisset. Profunda supra nos altitudo temporis veniet, pauca ingenia caput exserent, & in idem quandoque silentium abitura obliuioni resistēt, ac se diu vindicabunt. Quòd Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habebo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina educere; Virgilius noster duobus memoriam æternam promisit, & præstat:

Fortunati ambo si quid mea carmina possunt,
Nulla dies vmquam memori vos eximet æuo:
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum:
Accolet, imperiumq; pater Romanus habebit.

Quoscumque in medium fortuna protulit, quicumque membra, ac partes alienę potentię fuerant, horum gratia viguit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt: post ipsos cito memoria defecit. Ingeniorum crescit dignatio: nec ip-

sis tantum honor habetur, sed quidquid illorum memoriæ adhæsit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epistolam meam venerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur, vt Pythoclea locupletem non publica, nec ancipiti via faciat. Si vis, inquit, Pythoclea diuitem facere, non pecuniæ adijciendum, sed cupiditatibus detrahendum est. Et apertior ista sententia est, quam vt interpretanda sit, & disertior, quam vt adiuuanda. Hoc vnum te admoneo, ne istud tantum existimes de diuitijs dictum: quocumq; transtuleris, idem poterit. Si vis Pythoclea honestum facere, non honoribus adijciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea esse in perpetua voluptate, non voluptatibus adijciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea senem facere, & implere vitam, non annis adijcieudum est, sed cupiditatibus detrahendum. Has voces non est quod Epicuri esse iudices; publicæ sunt. Quod fieri in senatu solet: faciendum ego in philosophia quoque existimo: cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat: iubeo illum diuidere sententiam, & sequor. Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, vt istis, qui ad illa confugient, spe mala inducti, qui velamentum seipsos suorum vitiorum habituros existimant, probem, quocumque ierint, honestè esse viuendum. Cum adierint hos hortulos, & inscriptum hortulis, Hospes hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est: paratus erit istus domicilij custos, hospitalis, humanus, & te polenta excipiet, & aquam quoque largè ministrabit, & dicet: Ecquid bene acceptus es? Non irritant inquam, hortuli famem, sed extin-

guunt:

guunt: nec maiorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali, & gratuito remedio sedeant. In hac voluptate consenui: de his tecum desiderijs loquor, quæ consolationem non recipiunt, quibus dandum est aliqud vt desinant. Nam de illis extraordinarijs quæ licet differre, licet castigare, & opprimere, hoc vnum commonefaciam: Ista voluptas naturalis est, non necessaria: huic nihil debes: si quid impendis, voluntarium est. Venter præcepta non audit, poscit, appellat: est tamen molestus creditor, paruo dimittitur: si modò das illi quod debes, nō quod potes.

EPIST. XXII.

Fortiter exeundum esse ab occupationibus, & soluendos laqueos aut rumpendos. Sed tamen opportunitas, & εὐκαιρία exspectetur: nec elabatur. Spernit deinde, & abiicit splendores istos falsos. Tum ab Epicuro sententia; Omnes exire pueros è vita; idest, veræ eius ignaros.

IAm intelligas educendum esse te ex istis occupationibus speciosis & malis: sed quomodo id consequi possis, quæris. Quædam non nisi præsente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi, aut balnei tempus eligere: vena tangenda est. Vetus prouerbium est, Gladiatorem in arena capere consilium. Aliquid aduersarij vltus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis, intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat, in vniuersum & mandari potest, & scribi: tale consilium non tantum absentibus, sed etiam posteris datur: illud alterum quando fieri debeat, aut quem-

quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit: cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum præsentis, sed vigilantis est, occasionem obseruare properantem. Itaque hanc circumspice: hanc si videris, prende: & toto impetu, totis viribus id age, vt te istis officijs exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo, aut ex ista vita tibi, aut è vita exeundum. Sed illud idem existimo, leni eundum via: vt quod male implicuisti, soluas potius quam abrumpas dummodo, si alia soluendi ratio non erit, vel abrumpas. Nemo tam timidus est, vt malit semper pendere, quam semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli, contentus isto negotijs, in quæ descendisti, vel quod videris mauis, incidisti. Non est quod ad vlteriora niteris: aut perdes excusationem, & apparebit te non incidisse. Ista enim quæ dici solent falsa sunt: Non potui aliter. Quid si nollem: necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec instare fortunæ ferenti. Nunquid offenderis, si in consilium non venio tantum, sed aduoco: & quidem prudentiores quam ipse sum, ad quos soleo referre, si quid delibero. Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem legi, Idomeneo quæ scribitur, quem rogat, vt quantum potest fugat, & properet, antequam aliqua vis maior interueniat, auferat libertatem recedendi. Idem tamen subijcit, nihil esse tentandum, nisi cum aptè poterit tempestiuèque tentari: sed cum illud tempus diu captatum venerit, exsiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem vetat, & sperat etiam ex difficillimus salutarem exitum; si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc

nunc, & Stoicam sententiam quæris: non est, quod quisquam illos apud te temeritatis infamet: cauriores quàm fortiores sunt. Exspectas forsitan, vt tibi hæc dicantur? Turpe est cedere oneri: luctare cum officio, quod semel recepisti. Non est vir fortis, & strenuus, qui laborem fugit: verum ibi crescit illi animus, ipsa rerum difficultate. Dicentur tibi ista, si operæ pretium habebit perseuerantia, si nihil indignum bono viro faciendum patiendumue erit: alio, quin sordido se, & contumelioso labore non conteret, nec in negotijs erit negotij caussa. Ne illud quidem, quod existimas eum facturum, faciet, ut ambitiosis rebus implicitus, earum semper æstus ferat. Sed cum uiderit breuia in quibus volutatur, incerta ancipitia: reptet pedem, nec vertet terga sed sensim recedet in tutum. Facile est autem, mi Lucili, occupationes euadere, si occupationum pretia contempseris: illa sunt, quæ nos morantur, & detinent. Quid ergo? tam longas spes relinquam; ab ipsa messe discedam? nudum erit latus? incomitata lectica? atrium uacuum; Ab his ergo inuiti homines recedunt, & mercedem miseriarum amant, ipsas execrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica queruntur: idest, si verum affectum eorum inspicias, non oderunt, sed litigant. Excute istos, qui quæ cupiere, deplorant, & de earum rerum loquuntur fuga, quibus carere non possunt: uidebis voluntariam esse illis in eo moram, quod ægrè ferre ipsos & misere loquuntur. Ita est mi Lucili, paucos seruitus, plures seruitutem tenent. Sed si deponere illam in animo est, & libertas bona fide placuit: in hoc autem unum aduocationem petis, ut sine perpetua solicitudine id tibi facere con-

labor
impedim
minimè in
...

contingat: quid ni te tota cohors Stoicorum probatura sit? Omnes Zenones, & Crysippi moderata, & honesta, & vera suadebunt. Sed si propter hoc tergiuerlaris, vt circumspicias, quantum feras tecum, & quam magna pecunia instruas otium: nunquam exitum inuenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem vitam, propitijs Dijs: sed non sic, quomodo istis propitij sunt, quibus bono, ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt: hoc vno excusati, quod ista, quæ vrunt, quę excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam epistolæ signum: resoluenda est, vt cum solenni ad te munusculo veniat, & aliquam magnificam vocem secum ferat: & ecce occurrit mihi nescio vtrum verior, an eloquentior, cuius? inquis. Epicuri: adhuc enim alienas sarcinas adorno. Nemo non ita exit è vita, tanquam modo intrauerit. Quemcumque vis occupa, adolescentem senem, medium: inuenies æquè timidum mortis, æquè inscium vitæ: nemo quidquam habet facti: in futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista voce delectat, quàm quod exprobatur senibus infantia. Nemo, inquit aliter, quam quomodo natus est, exit è vita. Falsum est, peiores morimur, quam nascimur. Nostrum istud, non naturæ vitium est. Illa de nobis conqueri debet, & dicere: Quid hoc est, sine cupiditatibus vos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia, ceterisque pestibus: quales intrastis, exite. Percepit sapientiam, si quis tam securus moritur, quam nascitur. Nunc verò trepidamus, cum periculum accessit: non animus nobis, non color constat, lacrimæ nihil profuturæ cadunt. Quid est turpius, quam in ipso limine securitatis esse solicitum?

Caus-

Caussa autem hæc est quod inanes omnium bonorum sumus, quorum in fine vitæ desiderio laboramus. Non enim apud nos pars eius vlla subsedit: transmissa est, & effluxit. Nemo quàm bene viuat, sed quàm diu, curat: cùm omnibus possit contingere, vt bene viuaut; vt diu, nulli.

EPIST. XXIII.

Monet verum gaudium quærere; quod illud severum; & ex vero Bono natum. Reliqua fallacia, & fugacia sunt, hoc solidum, & firmum, quia in solido situm, & animo, optima nostri parte. Uno verbo, positum est in Conscientia. Epicuri deinde dictum; Turpe, & molestum, vitam semper inchoare, & inconstantes damnantur.

PVtas me tibi scripturum, quam humanè nobiscùm hiems egerit, quæ & remissa fuit, & breuis: quam malignum ver sit, quam præposterum frigus, & alias ineptias verba quærentium. Ego verò aliquid, quod & mihi, & tibi prodesse possit scribam: Quid autem id erit, nisi vt te exhorter ad bonam mentem? Huius fundamentum quod sit, quæris? ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc esse dixi: culmen est. Ad summa peruenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Solicitus est, & incertus sui, quem spes aliqua proritat: licet ad manum sit, licet nō ex difficili petatur, licet illum nunquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Luculi, disce gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita submoueo,

qui

qui ſpes, dulciſſima oblectamenta, deuitandas exiſtimo: imo contra: nolo tibi vmquam deeſſe lætitiam: volo illam tibi domi naſci: naſcetur, ſi modo intra te ipſum ſit. Ceteræ hilaritates non implent pectus: ſed frontem remittunt, leues ſunt: niſi forte tu iudicas illum gaudere qui ridet. Animus debet eſſe alacer, & fidens, & ſuper omnia erectus. Mihi crede res ſeuera eſt verum gaudium. An tu exiſtimas quemquam ſoluto vultu, & vt iſti delicati loquuntur, hilari oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere ſub fræno? meditari dolorum patientiam? Hæc qui apud ſe verſat, in magno gaudio eſt, ſed parum blando. In huius gaudij poſſeſſione eſſe te volo: nunquam deficiet, cum ſemel vndè petatur inueneris. Leuium metallorum fructus in ſummo eſt: illa opulentiſſima ſunt, quorum in alto latet vena, aſſiduè plenius reſponſura fodienti. Hæc quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac perfuſoriam voluptatem: & quodcumque inuecticium gaudium eſt, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, ſolidum eſt, & quod plus pateat introrſus. Fac oro te, Lucili cariſſime, quod vnum poteſt te præſtare felicem: deſijce, & conculca iſta quæ extrinſecus ſplendent, quæ tibi promittuntur ab alio: ad verum bonum ſpecta, & de tuo gaude. Quid eſt autem hoc? de te ipſo, & tui optima parte. Corpuſculum quoque, etiam ſi nihil fieri ſine illo poteſt, magis neceſſariam rem crede, quam magnam. Vanas ſuggerit voluptates, breues, pœnitendas, ac niſi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. Ita dico, in præcipiti eſt voluptas, ad dolorem vergit, niſi modum teneat, modum

autem

autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. Veri boni auiditas, tuta est. Quid sit istud, interrogas, aut vnde subeat? dicam ex bona conscientia, & honestis consilijs, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ, & continuo tenore vnam prementis viam. Nam illi qui ex alijs propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quidquam certum mansurumue possunt, suspensi, & vagi? Pauci sunt, qui consilio se, suaque disponant: ceteri eorum more quæ fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia lenior vnda detinuit, ac mollius vexit; alia vehementior rapuit; alia proximè ripam, cursu languescente deposuit; alia torrens impetus eiecit in mare. Ideo constituendum est, quid velimus, & in eo perseuerandum. Hic est locus soluendi æris alieni. Possum enim vocem tibi Epicuri tui reddere, & hanc epistolam liberare. Molestum est, semper vitam inchoare: aut si hoc modo magis sensus potest exprimi: Malè viuunt qui semper viuere incipiunt. Quare, inquis? desiderat enim explanationem ista vox. Quia semper illis imperfecta vita est, non potest autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit viuere. Id agendum est, vt satis vixerimus: nemo hoc putat, qui orditur cum maximè vitam. Non est quod existimes, paucos esse hos, propemodum omnes sunt. Quidam viuere tunc incipiunt, cum desinendum est, si hoc iudicas mirum, adijciam quod magis admireris: quidam ante viuere defecerunt, quam inciperent.

EPIST. XXIV.

Epistola inter bonas, pulchrasque. Hortatur non timere ventura, & si minentur, imo proponere ventura & sic se formare, examinando aut eleuando. Quid omnes isti metus sunt? vltimus eorum mors est: & aratione contemne. Magni viri fecerunt, è plebe, & seruitiis fecerunt, cur tu non adspires? Deme personam rebus, quod times, dolor est, quem muliercula in puerperio tulit. Denique in hæc natus es, iactari, dolore, mori, agnosce sortem. Tamen (Epicuri præcepto) nec opta mortem, nec time.

SOllicitum te esse scribis de iudicij euentu, quod tibi furor inimici denuntiat, & existimas me suasurum vt meliora tibi ipsi proponas, & acquiescas spei blandæ. Quid enim necesse est mala arcessere, & satis cito patienda cũ venerint, præsumere, ac præsens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserum: sed ego alia te ad securitatem via ducam. Si vis omnem solicitudinem exuere, quidquid vereris ne eueniat, euenturum vtique propone; & quodcumque illud est malum, tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa, intelliges profecto, aut non magnum, aut non longum esse, quod metuis, nec diu exempla, quibus confirmeris, colligenda sunt; omnis illa ætas tulit. In quamcumque partem rerum, vel ciuilium, vel externarum, memoriam miseris; occurrent tibi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. Nunquid accidere tibi si damneris potest durius,

rius, quam vt mittaris in exsilium? vt ducaris in carcerem? nunquid vltra quidquam timendum est vlli, quam vt vratur; quam vt pereat? Singula ista constitue, & contemptores eorum cita, qui non quærendi, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius sic tulit, tanquam nihil illi molestum esset aliud, quam quod malè iudicaretur. Exilium Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter: alter, vt rediret, Reipub. præstitit. alter reditum suum Sullæ negauit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputauit, & exire (cùm essent qui promitterent fugam) noluit: remansitque, vt duorum rerum grauissimarum hominibus metum demeret, mortis, & carceris. Mucius ignibus manum imposuit. Acerbum est vri: quanto acerbius si id te faciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec vllis præceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantum robore instructum, pœnas à se irriti conatus exgentem: spectator distillantis in hostili foculo dextræ stetit, nec ante remouit nudis ossibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda. Facilius Porsena Mucio ignouit, quod voluerat occidere, quam sibi Mucius, quod non occiderit. Decantatæ, inquis, omnibus scholis fabulæ istæ sunt: iam mihi, cum ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis. Quidni ego narrem, vltima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio? duo hæc in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum vt vellet mori, alterum vt posset.

Com-

Compositis ergo rebus, vtcumque componi fractæ atque vltimæ poterant, id agendum existimauit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut seruare contingeret, & stricto gladio, quem vsque in illum diem ab omni cæde purũ seruauerat: Nihil, inquit, egisti, fortuna, omnibus conatibus meis obstando, non pro mea adhuc, sed pro patriæ libertate pugnaui: nec agebam tanta pertinacia, vt liber, sed vt inter liberos viuerem: nunc quoniam deploratæ sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori vulnus, quo obligato à medicis, cum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, iam non tantum Cæsari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, generosum illum, contemptorémque omnis potentiæ spiritum non emisit, sed eiecit. Non in hoc exempla hæc nunc congero, vt ingenium exerceam, sed vt te aduersus id quod maximè terribile videtur, exhorter. Facilius autem exhortabor, si ostendero, non tantum fortes viros hoc momentum efflandæ animæ contempsisse: sed quosdam ad alia ignauos, in hac re exæquasse animum fortissimorum, sicut illum Cn. Pompeij socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cum teneri nauem suam videret ab hostibus, ferro se transuerberauit, & quærentibus vbi Imperator esset: Imperator, inquit, bene se habet. Vox hæc illum parem maioribus fecit, & fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit Charthaginem vincere, sed amplius mortem. Imperator, inquit, bene se habet. An aliter debebat Imperator, & quidem Catonis, mori? Non reuoco te ad historias, nec ex omnibus sæculis con-

tem-

temptores mortis, qui sunt plurimi, colligo: respice ad hæc nostra tempora; de quorum languore, ac delicijs querimur: omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunæ, omnis ætatis, qui mala sua morte præciderunt. Mihi crede, Lucili, adeò mors timenda non est, vt beneficio eius nihil anteferendum sit, Securus itaque inimici minas audi: & quamuis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen quia multa extra caussam valent, & quod æquissimum est spera, & ad id te quod est iniquissimum, compara. Illud ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re sit: sciens nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque maiusculis pueris euenit; illi: quos amant, quibus assueuerunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expauescunt: non hominibus tantùm, sed & rebus persona demenda est, & redděda facies sua. Quid mihi gladios, & ignes ostendis, & turbam carnificum circa frementem; Tolle istam pompam, sub qua lates, & stultos territas: mors es, quam nuper seruus meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus mihi flagella, & eculeos magno apparatu explicas; quid singuli articulis singula machinamenta, quibus extorqueantur, aptata, & mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone ista, quæ nos obstupefaciunt: iube conticescere gemitus, & exclamationes, & vocum inter lacerationem elisarum acerbitatem. Nempè dolor est, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis delicijs perfert, quem in puerpero puella perpetitur. Leuis est, ferre possum: breuis est, si ferre non possum. Hæc in animo volu-

ta, quę sæpè audisti, sæpè dixisti: sed an verè audieris, an verè dixeris, effectu proba: hoc enim turpissimum est, quod nobis obijci solet, verba nos philosophiæ, non opera tractare. Quid tu? nunc primum tibi mortem imminere scisti, nunc exsilium, nunc dolorem? in hæc natus es. Quidquid fieri potest, quasi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, scio certè fecisse. Nunc admoneo, vt animum tuum non mergas in istam solicitudinem: hebetabitur enim, & minus habebit vigoris, cùm exsurgendum erit. Abduc illum à priuata caussa ad publicam: dic mortale tibi, & fragile corpusculum esse, cui nō ex iniuria tantùm, aut ex potentioris viribus denunciabitur dolor; ipse voluptates in tormenta vertuntur. Epulæ cruditatem afferunt, ebrietates neruorum torporem, tremoremque: libidines pedum: manuum, articulorum omnium deprauationes. Pauper fiam? inter plures ero. Exsul fiam? ibi me natum putabo, quo mittar. Alligabor? quid enim? nunc solutus sum? ad hoc me natura graue corporis mei pondus adstrinxit. Moriar? hoc dicis, desinam ægrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tam ineptus, vt Epicuream cantilenam hoc loco persequar, & dicam vanos esse Inferorum metus, nec Ixionem rota volui, nec saxum humero Sisyphi trudi in aduersum, nec vllius viscera & renasci posse quotidie, & carpi. Nemo tam puer est, vt Cerberum timeat, & tenebras, & larualem habitum nudis ossibus cohærentium. Mors nos aut consumit, aut exuit. Emissis meliora restant, onere detracto: consumptis nihil restat: bona pariter, malaque submota sunt. Permitte mihi referre hoc loco tuum versum, si priùs admo-

monuero, vt te iudices non alijs scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitę: & tunc quoque cùm crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam: vsque ad hesterum, quidquid transijt temporis, perijt: hunc ipsum, quem agimus diem, cum morte diuidimus. Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quidquid ante defluxit: sic vltima hora, qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consumat. Tunc ad illam peruenimus, sed diu venimus. Hæc cùm descripsisses, quo soles ore, semper quidem magnus, nunquam tamen acrior, quam vbi veritati commodas verba dixisti:

Mors nō vltima venit, quę rapit, vltima mors est

Malo te legas, quam epistolam meam: apparebit enim tibi, hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. Video quo spectes: quæris quid huic epistolæ insulserim, quod dictum alicuius animosum, quod præceptum vtile? Ex hac ipsa materia, quæ in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epicurus non minus eos, qui mortem concupiscunt, quam eos, qui timent, & ait: Ridiculum est, currere ad mortem tædio vitæ, cum genere vitæ, vt currendum esset ad mortem, effeceris. Item alio loco dicit: Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, cùm vitam tibi inquietam

feceris metu mortis? His adijcias & illud eiusdem notæ licet, tantam hominum imprudentiam esse, imo dementiam, vt quidam timore mortis cogantur ad mortem. Quidquid horum tractaueris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitæ patientiam. In vtrumque monendi, ac firmandi sumus, & ne nimis amemus vitam, & ne nimis oderimus: etiam cùm ratio suadet finire, non temerè, nec cum procursu capiendus est impetus. Vir fortis, ac sapiens non fugere debet è vita, sed exire. Et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos occupauit, libido moriendi. Est enim, mi Lucilli, vt ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclinatio: quæ sæpè generosos, atque acerrimæ indolis viros corripit, sæpè ignauos, iacentesque illi contemnunt vitam, hi grauantur. Quosdam subit eadem faciendi, videndique satietas, vitæ non odium, sed fastidium: in quod prolabimur, ipsa impellente philosophia; dum dicimus: Quousque eadem? Nempè expergiscar, dormiam, satiabor, esuriam, algebo, æstuabo: nullius rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia: fugiunt, ac sequuntur. Diem nox premit, dies noctem: æstas in autumnum desinit, autumno hiems instat, quæ verè compescitur: omnia transeunt, vt reuertantur: nihil noui video, nihil noui facio. Fit aliquando & huius rei nausea. Multi sunt qui non acerbum iudicent viuere, sed superfluum.

EPIST. XXV.

Præscribit de duobus amicis, iuuene, & seno, aliter, atque aliter cum vtroque agendum; cum illo fortius; cum hoc remissius.

ne desperet; Ipsum. Lucilium hortatur ad mediocritatem, aut pauperiem: deinde (Epicuri voce) vt sumat sibi Pædagogum. Fac omnia, tamquam aliquis spectet.

QVod ad duos amicos nostros pertinet, diuersa via eundum est: alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. Vtar libertatem tota; non amo illum, nisi offendero. Quid ergo? inquis: quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere? Respice ætatem eius iam duram, & intractabilem: non potest reformari: tenera finguntur. An profecturus sim nescio: malo successum mihi, quam fidem deesse. Nec desperaueris, etiam diutinos ægros posse sanari, si contra intemperantiam steteris, si multa inuitos & facere coegeris & pati. Nec de altero quidem satis fiduciæ habeo: excepto eo, quod adhuc peccare erubescit, nutriendus est hic pudor: qui quamdiu in animo eius durauerit, aliquis erit bonæ spei locus. Cùm hoc veterano, parciùs agendum puto, ne in desperationem sui veniat: nec vllum tempus aggrediendi melius fuit, quam hoc, dum interquiescit, dum emendato similis est. Alijs hæc intermissio eius imposuit, mihi verba non dat: exspecto cum magno fœnore vitia reditura, quæ nunc scio cessare, non deesse. Impendam huic rei dies: & vtrum possit aliquid agi, an non possit, experiar. Tu nobis te, vt facis, fortem præsta, & sarcinas contrahe. Nihil ex his, quæ habemus, necessarium est. Ad legem naturæ reuertamur: diuitiæ paratæ sunt. Aut gratuitum est quo egemus, aut vile. Panem, & aquam Natura desiderat: nemo ad hæc pauper est: intra quæ quisquis desiderium suum

clusit, cum ipso Ioue de felicitate contendat, vt ait Epicurus: cuius aliquam vocem huic epistolæ inuoluam. Sic fac, inquit omnia, tamquam spectet Epicurus. Prodest sine dubio, custodem sibi imposuisse, & habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis iudices. Hoc quidem longè magnificentius est, sic viuere tanquam sub alicuius boni viri, ac semper præsentis, oculis: sed ego etiam hoc contentus sum vt sic facias quæcumque facies, tanquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Cum iam profeceris tantum, vt sit tibi etiam tui reuerentia, licebit dimittas pedagogum: interim te aliquorum auctoritate custodi. Aut Cato ille sit, aut Scipio, aut Lælius, aut cuius interuentu perditi quoque homines vitia supprimerent, dum te efficis eum, coram quo peccare non audeas. Cum hæc effeceris, & aliqua cæperit apud te tui esse dignatio, incipiam tibi permittere: quo idem suadet. Epicurus. Tunc præcipue in te ipse secede, cùm esse cogeris in turba. Dissimilem te fieri multis oportet: dum tibi tutum non est à te recedere: circumspice singulos. Nemo est, cui non latius sit cum quolibet esse, quam secum. Tunc præcipuè in te ipse secede, cum esse cogeris in turba, si bonus vir, si quetus, si temperans es: alioquin in turbam tibi à te recedendum est. Istic enim malo viro propius es.

EPIST. XXVI.

Senem se esse, & tamen animo vigere. Fortiter de morte loquitur; quæ sola, inquit, iudicat an aliquid sit facti. Reliqua, verba sunt, robur, & virtus apparebit, cum animum ages.

Ab

Ab Epicuro clausula. Disce mortem meditari.

MOdo dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: iam vereor, ne senectutem post me relinquerim. Aliud iam his annis, certè huic corpori vocabulum conuenit, quoniam quidem senectus, lassæ ætatis, non fractę nomen est. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago: non sentio in animo ætatis iniuriam, cùm sentiam in corpore tantum vitia, & vitiorum ministeria senuerunt. Viget animus, & gaudet non multum sibi esse cum corpore: magnam oneris partem sui posuit, exsultat, & mihi facit controuersiam de senectute: hunc ait esse florem suum. Credamus illi, bono suo vtatur, Ire in cogitationem iuuat, & dispicere, quid ex hac tranquillitate, & modestia morum sapientiæ debeam, quid ætati: diligenter excutere, quæ non possim facere, quæ nolim: possim ne aliquid, quod nolim. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo. Quæ enim querela est, quod incommodum, si quod debet desinere, defecit? Incommodum summum est, inquis, minui, & deperire, &, vt propriè dicam, liquescere. Non enim subitò impulsi, ac prostrati sumus: carpimur; singuli dies aliquid subtrahunt viribus. Et quis exitus est melior, quam in finem suum, natura soluente, dilabi? Non quia aliquid mali est: ictus, & è vita repentinus excessus, sed quia lenis hæc via est, subduci. Ego certa, velut appropinquet experimentum, & ille laturus sententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me obseruo, & alloquor. Nihil est, inquam, adhuc, quod aut rebus, aut verbis exhi-

buimus: leuia sunt ista & fallacia pignora animi, multisque inuoluta lenocinijs; quod profecerim, morti crediturus sum. Non timidè itaque componor ad illum diem, quo remotis strophis ac fucis, de me iudicaturus sum, vtrum loquar fortia, an sentiam; nunquid simulatio fuerit & mimus, quidquid contra fortunam iactaui verborum contumacium. Remoue existimationem hominum; dubia semper est, & in partem vtramque diuiditur. Remoue studia totam vitam tractata; mors de te pronuntiatura est. Ita dico, disputationes & litterata colloquia, & ex præceptis sapientium uerba collecta, & eruditus sermo, non ostendunt uerum robur animi; est enim oratio etiam timidissimis audax: quid egeris, tunc apparebit, cùm animam ages. Accipio conditionem, non reformido iudicium. Hæc mecum loquor; sed tecum quoque me locutum putas. Iunior es? quid refert? non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco mors exspectet; itaque tu illam omni loco exspecta. Finire iam uolebam, & manus spectabat ad clausulam; sed conficienda sunt sacta; & huic epistolæ uiaticum dandum est. Puta me non dicere, unde sumpturus sim mutuum, scis cuius arca vtar; exspecta pusillum, & de domo fiet numeratio; interim commodabit Epicurus, qui ait: Meditare vtrum commodius sit, uel mortem transire ad nos, uel nos ad eam. Hic patet sensus: Egregia res est; mortem condiscere. Superuacuum forsitan putas id discere, quo semel vtendum est; hoc est ipsum, quare meditari debeamus, semper discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem iubet; qui

mori

mori didicit, seruire dedidicit: supra omnem potentiam est, certe extra omnem. Quid ad illum carcer, & custodia, & claustra? liberum ostium habet. Vna est catena quæ nos alligatos tenet; amor vitę: qui vt non est abijciendus, ita minuendus est: vt si quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediat, quo minus parati simus quod quandoque faciendum est, statim facere.

EPIST. XXVII.

Monet, & excusat. Quid enim? ipse iam bonus, iam sanus? Non sum, inquit, sed inter ægros de communi malo, & remedio, tecum dissero. Voluptates nocent, aut falso iuuant; Virtus sola solidum gaudium parit. Sed hanc tu adsume & habe: per alium non potes. Historiola de Caluisio faceta. Epicuri dictum, Diuitiæ sunt, naturalis paupertas.

TV me, inquis, mones: iam enim te ipse monuisti, iam correxisti? ideò aliorum emendationi vacas? Non sum tam improbus, vt curationes æger obeam: sed tanquam in eodem valetudinario iaceam, de communi malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi, tanquam mecum loquar: in secretum te meum admitto; & te adhibito, mecum exigo. Clamo mihi ipse. Numera annos tuos: & pudebit eadem velle, quæ volueras puer, eadem parare. Hoc denique tibi circa diem mortis præsta: moriantur ante te vitia. Dimitte istas voluptates turbidas, magno luendas: non venturæ tantum, sed præteritæ nocent. Quemadmodum scelera etiam si non sunt deprehensa cùm fierent, solicitudo non cùm ipsis abit;

ita improbarum voluptatum, etiam post ipsas pænitentia est. Non sunt solidæ, non sunt fideles: etiam si non nocent, fugiunt. Aliquod potiùs bonum mansurum circumspice: nullum autem est, nisi quòd animus ex se sibi inuenit. Sola virtus præstat gaudium perpetuum, securum etiam si quòd obstat, nubium modo interuenit, quæ infra feruntur, nec vnquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudium peruenire continget? non quidem cessatur adhuc, sed non festinatur. Multum restat operis, in quod ipse necesse est vigiliam, ipse laborem tuum impendas, si efficit cupis. Delegationem res ista non recipit. Aliud litterarum genus adiutorium admittit. Caluisius Sabinus memoria nostra fuit diues: & patrimonium habebat libertini, & ingenium. Nunquam vidi hominem beatum indecentius. Huic memoria tam mala erat, vt illi modo nomen Vlyssis excideret, modo Achillis, modo Priami: quos tam bene nouerat, quàm pædagogos nostros nouimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam perperam tribus, quàm ille Troianos, & Achiuos persalutabat. Nihilominus eruditus volebat videri. Hanc itaque compendiariam excogitauit: magna summa emit seruos vnum qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum: nouem prætereà Lyricis singulos assignauit. Magno emisse illum non est quod mireris: non inuenerat: faciendos locauit. Postquam hæc familia illi comparata est, cæpit conuiuas suos inquietare. Habebat ad pedes hos, à quibus subinde cùm peteret versus, quos referret, sæpè in medio versu excidebat. Suasit illi Satellius Quadratus, stultorum diuitum arrosor & quod sequitur, arrisor, & quod duobus his adiun-

adiunctum est, derisor, vt Grammaticos haberet analectas. Cùm dixisset Sabinus centenis millibus sibi constare singulos seruos: Minoris, inquit, totidem scrinia emisses. Ille tamen in ea opinione erat, vt putaret se scire, quòd quisquam in domo sua sciret. Idem Satellius illum hortari cæpit, vt luctaretur, hominem ægrum, pallidum, gracilem. Cùm Sabinus respondisset, Et quomodo possum? vix viuo. Noli, obsecro te, inquit, istud dicere: non vides quàm multos seruos valentissimos habeas. Bona mens nec commodatur, nec emitur, & puto, si venalis esset, non haberet emptorem; at mala quotidie emitur. Sed accipe iam quòd debeo, & vale. Diuitiæ sunt, ad legem naturæ composita paupertas. Hoc sæpe dicit Epicurus, aliter, atque aliter. Sed nunquam nimis dicitur, quòd nunquam satis dicitur. Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt.

EPIST. XXVIII.

Loca mutata animum non mutant; ipse te debes. Tolle internam ægrimoniam, omnis locus bonus, iucundusque erit. Eligam tamen, si possum, quietissimum, & minus turbis, aut vitiis, opportunum. Clausula; Peccata tua nosce, iam es saluus.

HOc tibi soli putas accidisse, & admiraris quasi rem nouam; quòd peregrinatione tam longa, & tot locorum varietatibus, non discussisti tristitiam, grauitatemque mentis. Animum debes mutare, non cęlum. Licet vastum traieceris mare, licet vt (ait Virgilius noster terræque vrbesque recedant: sequentur te, quocumque

que perueneris, vitia. Hoc idem cuidam querenti Socrates ait: Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodesse, cum te circumferas? Premitte eadem caussa quæ expulit. Quid terrarum iuuare nouitas potest, quid cognitio vrbium, aut locorum; in irritum cedit ista iactatio. Quæris quare te fuga ista non adiuuet; tecum fugis. Onus animi deponendum est: non ante tibi vllus placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster vatis inducit; iam contritatæ, & instigatæ, multumque habentis in se spiritus non sui.

Bacchatur vates, magnum si pectore possit excussisse Deum. ——

Vadis huc, & illuc, vt excutis insidens pondus quod ipsa iactatione incommodius fit: sicut in naui onera immota minus vrgent; inæqualiter conuoluta, citiùs eam partem in quam incubuere demergunt. Quidquid facis, contra te facis, & motu ipso noces tibi; ægrum enim concutis. At cùm istud exemeris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet. In vltimas expellaris terras licebit, in quolibet Barbariæ angulo colloceris hospitalis tibi illa qualiscumque sedes erit. Magis quis veneris quam quo, interest: & ideò nulli loco addicere debemus animum. Cùm hac persuasione viuendum est: Non sum vni angulo natus: patria mea totus hic est mundus. Quod si liqueret tibi, non admirareris, nil addiuuari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum tædio migras. Prima enim quæque placuisset, si omnem tuam crederes. Non peregrinaris, sed erras, & ageris, ac locum ex loco mutas; cùm illud quod quæris, Benè viuere, omni loco positum sit. Num quid

quid tam turbidum fieri poteſt, quam forum? ibi quoque licet quietè viuere, ſi neceſſe ſit. Sed ſi liceat diſponere ſe, conſpectum quoque & viciniam fori procul fugiam; nam vt loca grauia, etiam firmiſſimam valetudinem tentat; ita bonæ quoque menti, nec dum adhuc perfectæ, & conualeſcenti, ſunt aliqua parum ſalubria. Diſſentio ab his qui in fluctus medios eunt, & tumultoſam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum, magno animo colluctantur. Sapiens feret iſta, non eliget: & malet in pace eſſe, quam in pugna. Non enim multum prodeſt vitia ſua proieciſſe, ſi cum alienis rixandum eſt. Triginta, inquis, tyranni Socratem circumſteterunt, nec potuerunt animum eius infringere. Quid intereſt, quot domini ſint? ſeruitus vna eſt. Hanc qui contempſit, in quantalibet turba dominantium liber eſt. Tempus eſt deſinere, ſed ſi priùs portorium ſoluero. Initium eſt ſalutis, notitia peccati. Egregiè mihi hoc dixiſſe videtur Epicurus. Nam qui peccare ſe neſcit, corrigi non vult: deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitijs gloriantur. Tu exiſtimas aliquid de remedio cogitare, qui mala ſua virtutum loco numerant? Ideo quantum potes, te ipſe coargue; inquire in te; accuſatoris primùm partibus fungere, deinde iudicis, nouiſſimè deprecatoris; aliquando te offende.

EPIST. XXIX.

Marcellinum difficilem corrigi. Adſpernatur enim, & illudit; tamen non deſeram & fortaſſe vel ſic peruincam. Sententiam Epicuri, Ne ſtude populo placere; id eſt, multis.

De

DE Marcellino nostro quæris, & vis scire quid agat. Rarò ad nos venit, nulla alia ex causa, quàm quia audire verum timet: à quo periculo iam abest: nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideo de Diogene, nec minus de alijs Cynicis, qui libertate promiscua vsi sunt, & obuios quosque monuerunt, dubitari solet, an hoc facere debuerint. Quid enim si quis surdos obiurget, aut natura, morboue mutos? Quare, inquis, verbis parcam? gratuita sunt. Non possum scire an ei profuturus, sim, quem admoneo: illud scio, alicui me profuturum, si multos admonuero. Spargenda est manus; non potest fieri, vt non aliquando succedat, multa tentanti. Hoc, mi Lucili, non existimo faciendum magno viro: diluitur eius auctoritas, nec habet apud eos satis ponderis, quos posset minus obsolefacta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet, sed aliquod deerrare. Non ars est, quæ ad effectum casu venit. Sapientia est ars: certum petat: eligat profecturos: ab his, quos desperauit recedat: non tamen citò relinquat, sed in ipsa desperatione extrema remedia tentet. Marcellinum nostrum ego nõdum despero: etiamnum seruari potest: sed si cito illi manus porrigitur. Est quidem periculum, ne porrigentem trahat: magna in illo ingenij vis est; sed iam tendent is in prauum. Nihilominus, adibo hoc periculum, & audebo illi mala sua ostendere. Faciet quod solet, aduocabit illas facetias, quæ risum euocare lugentibus possunt: & in se primum, deinde in nos iocabitur: omnia, quæ dicturus sum occupabit. Scrutabitur scholas nostras, & obijciet philosophis congiaria, amicas, gulam: ostendet mihi alium in adulterio, alium in popina, alium in aula: ostendet mihi lepidum philoso-

losophum Aristonem, qui in gestatione disserebat: hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. De cuius secta cùm quæreretur, Scaurus ait: Vtique Peripateticus non est. De eodem cùm consuleretur Iulius Græcinus, vir egregius, quid sentiret? Non possum, inquit, tibi dicere: nescio enim quid de gradu faciat: tanquam de essedario interrogaretur. Hos mihi circulatores, qui philosophiam honestius neglexissent, quam vendunt, in faciem ingeret. Constitui tamen contumelias perpeti: moueat ille mihi risum: ego fortasse illi lacrimas mouebo: aut, si ridere perseuerabit, gaudebo, tanquam in malis, quod illi genus insaniæ hilare contigerit. Sed non est illa hilaritas longa: obserua, videbis eosdem intra exiguum tempus acerrimè ridere, & acerrimè rabere. Propositum est aggredi illum, & ostendere quanto pluris fuerit, cum multis minoris videretur. Vitia eius, etiam si non excidero, inhibebo: non desinent, sed intermittent, fortasse autẽ & desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. Non est hoc ipsum fastidiendum: quoniam quidem grauiter affectis, sanitatis loco est bona remissio. Dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis vnde quo euaseris, & ex eo suspicaris, quousque sis euasurus, compone mores tuos, attolle animum, aduersus formidata consiste, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nonnè videatur stultus, si quis multitudinem timeat eo loco, per quem transitus singulis est? æque ad tuam mortem multis aditus non est, licèt illam multi minentur Sic istud natura disposuit: spiritum tibi tam vnus eripiet, quam vnus dedit. Si pudorem haberes, vltimam mihi pensionem remisisses. Sed ne ego quidem

me

me sordidè geram in fine æris alieni, & tibi quod debeo impingam. Numquam volui populo placere, nam quæ ego scio, non probat populus; quæ probat populus, ego nescio. Quis hoc? inquis. Tanquam nescias cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere potest populo, cui placet virtus? malis artibus popularis fauor quæritur: similem te illis facias oportet, non probabunt, nisi agnouerint. Multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris, quàm qualis alijs. Conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. Quid ergo illa laudata, & omnibus præferenda artibus rebusque philosophia præstabit? scilicet vt malis tibi placere, quàm populo: vt æstimes iudicia, non numeres: vt sine metu deorum hominumque viuas: vt aut vincas mala, aut finias. Ceterum si te videro celebrem secundis vocibus vulgi, si intrante te clamor, plausus, & pantomimica ornamenta obstrepuerint, si tota ciuitate fæminæ te puerique laudauerint; quid ni ego tui miserear, cùm sciam quæ via ad istum fauorem ferat?

EPIST. XXX.

Morti parari nos debere, & robur in eam sumere, ab exemplo Aufidii Bassi; qui senex libenter audit de ea, & loquitur, & rationibus abstruit, non timendam. Obiter iste aliquæ.

BAssum Aufidium, virum optimum, vidi quassum, ætati obluctantem. Sed iam plus illum degrauat, quàm quòd possit attolli. Magno senectus, & vniuerso pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis, & exhausti fuisse;

ſe: diu illud continuit, vt verius dicam, concinnauit, ſubito defecit. Quemadmodum in naue quæ ſentinam trahit, vbi rimæ aut alteri obſiſtitur: vbi plurimis locis laxari cœpit, & cedere, ſuccurri non poteſt nauigio dehiſcenti: ita in ſenili corpore aliquatenus imbecillitas ſuſtineri, & fulciri poteſt, vbi tanquam in putri ædificio omnis iunctura diducitur, & dum alia excipitur, alia diſcinditur: circumſpiciendum eſt, quomodo exeas. Baſſus tamen noſter alacer animo eſt, hoc philoſophia præſtat: in quocumque corporis habitu fortem, in conſpectu mortis hilarem lætumque nec deficientem, quamuis deficiatur. Magnus gubernator, & ſciſſo nauigat velo, & ſi exarmauit, tamen reliquias nauigij aptat ad curſum. Hoc facit Baſſus noſter: & eo animô vultuque finem ſuum ſpectat, quo alienum ſpectare, nimis ſecuri putares. Magna res eſt hæc, Lucili, & diu diſcenda, cùm aduentat hora illa ineuitabilis æquo animo abire. Alia genera mortis, ſpei mixta ſunt: Definit morbus, incendium exſtinguitur, ruina quos videbatur oppreſſura, depoſuit: mare quos hauſerat, eadem vi qua ſorbebat, eiecit incolumes: gladium miles ab ipſa perituri ceruice reuocauit: nihil habet quod ſperet, quem ſenectus ducit ad mortem, huic vni intercedi non poteſt. Nullo genere homines mollius moriuntur, ſed nec diutius. Baſſus noſter videtur mihi proſequi ſe, & componere, & viuere tanquam ſuperſtes ſibi, & ſapienter ferre deſiderium ſui. Nam de morte multa loquitur, & id agit ſedulo, vt nobis perſuadeat, ſi quid incommodi aut metus in hoc negotio eſt, morientis vitium eſſe, non mortis: nec magis in ipſa quidquam eſſe moleſtiæ, quàm poſt ipſam. Tam demens autem eſt

qui

qui timet quòd nō est passurus, quàm qui timet quòd non est sensurus. An quisquam hoc futurum credit, vt per quàm nihil sentitur, ea sentiatur? Ergo, inquit, mors adeò extra omne malum est, vt sit extra omnem malorum metum. Hęc ego scio, & sępè dicta, & sępè dicenda: sed neque cùm legerem, ęquè mihi profuerunt: neque cùm audirem, his dicentibus, qui negabant timenda à quorum metu aberant. Hic verò plurimum apud me auctoritatis habuit, cū loqueretur de morte vicina. Dicam enim quid sentiā. Puto etiam fortiorem eum esse, qui in ipsa morte est, quàm qui circa mortem. Mors enim admota, etiā imperitis animum dedit, non vitandi ineuitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus iugulum aduersario præstat, & errantē gladium sibi attemperat. At illa, quæ in propinquo est, vtique ventura desiderat lentam animi firmitatem: quæ est rarior nec potest nisi à sapiente præstari. Libentissime itaque illum audiebā, quasi ferentem de morte sententiam, & qualis esset eius natura, velut propius inspectæ, iudicantem. Plus, vt puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis reuixisset, & in morte nihil mali esse narreret expertus: Accessus mortis quàm perturbationem afferat, optimè hi tibi dicent, qui secundùm illam steterunt, qui venientem & viderunt, & receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit: is ait, tam stultum esse, qui mortem timeat, quàm qui senectutem. Nam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors senectutem? Viuere noluit, qui mori non vult. Vita enim cùm exceptione mortis data est ad hanc itur: quàm ideò timere dementis est; quia certa exspectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet,

æquam

æquam & inuictam. Quis quæris poteſt, in ea conditione ſe eſse, in qua nemo non eſt? prima enim pars ęquitatis, eſt ęqualitas. Sed nunc ſuperuacuum eſt, naturæ cauſam agere: quæ non aliam voluit legem noſtram eſse, quàm ſuam: quidquid compoſuit, reſoluit: & quidquid reſoluit, componit iterùm. Iam verò ſi cui contigit, vt illum ſenectus leuiter emitteret, non repente auulſum vitæ, ſed minutatim ſubductum, ne illa gratias agere dijs omnibus debet, quod ſatiatus ad requiem homini neceſsariam, laſso gratam perductus eſt. Vides quoſdam optantes mortem, & quidem magis quàm rogari ſolet vita. Neſcio vtros exiſtimem maiorem nobis animum dare: qui depoſcunt mortem, an qui hilares eam, quietique opperiuntur: quoniam illud ex rabie interdum, ac repentina indignatione fit: hæc ex iudicio certo tranquillitas eſt. Venit aliquis ad mortem iratus morti: venientem nemo hilaris excipit, niſi qui ſe ad illam diu compoſuerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum, ex pluribus me cauſſis frequentius veniſse, vt ſcirem an illum toties eundem inuenirem: numquid cum corporis viribus minueretur animi vigor: qui ſic creſcebat illi, quomodo manifeſtior notari ſolet agitatorum lætitia, cum ſeptimo ſpatio palmæ appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri præceptis obſequens, primum ſperare ſe, nullum dolorem eſse in illo extremo anhelitu: ſi tamen eſset, habere aliquãtulum in ipſa breuitate ſolatij. Nullum enim dolorem longum eſse, qui magnus eſt. Ceterum ſuccurſurum ſibi etiam in ipſa diſtractione animæ, corporiſque ſi cum cruciatu id fieret, poſt illum dolorem ſe dolere non poſse. Non dubitare autem ſe, quin ſenilis anima in primis li-

bris

bris esset, nec magna vi distraheretur à corpore. Ignis qui valentem materiam occupauit, aqua, & interdum ruina exstinguendus est: ille qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit. Libenter hæc, mi Lucili, audio, non tamquam noua, sed tamquam in rem præsentem perductus. Quid ergo? non multos spectaui abrumpentes vitam? ego vero vidi: sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt sine odio vitæ, & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidam aiebat tormentum nostra nos sentire opera, quòd tunc trepidamus, cùm propè à nobis esse credimus mortem. A quo enim non est, parata omnibus locis, omnibusque momentis? Sed consideremus, inquit, tunc cùm aliqua causa moriendi videtur accedere, quanto aliæ propriores sint quæ non timentur. Hostis alicui mortem minabatur: hanc cruditas occupauit. Si distinguere voluerimus causas metus nostri, inueniemus alias esse, alias videri. Non mortem timemur, sed cogitationem mortis: ab ipsa enim semper tantumdem absumus. Ita si timenda mors est, semper timenda est, quòd enim tempus morti exemptum est? Sed vereri debeo, ne tam longas epistolas, peius quàm mortem, oderis: itaque finem facio. Tu tamen mortem, vt numquam timeas, semper cogita.

EPIST. XXXI.

Et vota, & iudicia vulgi, spernendum: ad verum bonum eundem est; id autem, Scientia rerum, per quam vera, & falsa noscas; peritura, & mansura. Exemplis illustrat.

AGnosco Lucilium meum, incipit quem promiserat exhibere: sequere illum impetum

perum animi, quò ad optima quæque, calcatis popularibus bonis, ibas. Non desidero maiorem melioremque te fieri, quàm moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupauerunt, tantum effice, quantum conatus es: & illa quæ tecum in animo tulisti, tracta. Ad summam, sapiens eris, si clauseris aures, quibus ceram parum est obdere: firmiori spissamento opus est, quàm vsum in socijs Vlyssem ferunt. Illa vox quæ timebatur, erat blanda, non tamen publica: at hæc quæ timenda est, non ex vno scopulo, sed ex omni terrarum parte circumsonat. Præteruehere itaque non vnum locum insidiosa voluptate suspectum, sed omnes vrbes: surdum te amantissimis tui præsta. Bono animo male precantur, & si vis esse felix, deos ora, ne quid tibi ex his quæ optantur eueniat. Non sunt ista bona, quæ in te isti volunt congeri: vnum bonum est quo beatæ vitæ causa, & firmamentum est, sibi fidere. Hoc autem contingere non potest, nisi contemptus est labor, & in eorum numero habitus, quæ neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non potest vt vna res modo mala sit, modo bona; modo leuis & perferenda, modo expauescenda. Labor bonum non est, quid ergo est bonum? laboris contemptio. Itaque in vanum operosos culpauerim, rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac strigare permiserint, admirabor, & clamabo. Tanto melior surge, & respira: & cliuum istum vno, si potes spiritu exsupera. Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quòd ex illo veteri voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes; & in totum, iam

per maxima acto viro turpe est, etiamnum deos fatigare. Quid votis opus est? fac & te ipse felicē: facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta est virtus: turpia, quibus malitia coniuncta est. Quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est: nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adiutorio ignis, nihil calidum est, nihil sine aere frigidum: ita honesta, & turpia, virtutis, & malitiæ societas efficit. Quid ergo est bonum? rerum scientia. Quid malum est? rerum imperitia. Ille prudens atque artifex, pro tempore, quæque repellet aut eligēt. Sed nec quæ repellit timet, nec miratur quæ eligit: si modo magnus illi, & inuictus animus est. Submitti te ac deprimi veto: laborem si non recuses, parum est: posce. Quis ergo inquis, labor friuolus, & superuacuus est? in quem humiles caussæ vocauerint, non est malus, non magis quam ille qui pulchris rebus inpenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quæ se ad dura, & aspera hortatur, & dicit: Quid cessas? non est viri, timere sudorem. Huc & illud accedat, vt perfecta virtus sit, æqualitas ac tener vitæ per omnia consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, & ars, per quam diuina, & humana noscantur. Hoc est summum bonum: quod si occupas, incipis deorum esse socius, non supplex. Quomodo, inquis, isto peruenitur? non per Peninum Graiumne montem, nec per deserta Candaniæ: nec Syrtes tibi, nec Scilla aut Charybdis, adeundæ sunt: quæ tamen omnia transisti procuratiunculæ pretio. Tutum iter est, iucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quæ si non deserueris, par Deo surges. Parem autem

Deo

Deo pecunia non faciet: Deus nihil habet Prætexta, non faciet: Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa notitia: nemo nouit Deum, multi de illo male existimant, & impune. Non turba seruorum, lecticam tuam per itinera vrbana ac peregrina portantium: Deus ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia. Ne forma quidem, & vires beatum te facere possunt: nihil horum non patitur vetustatem. Quærendum est ergo quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam Deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum, quam in libertinum, quam in seruum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? Nomina ex ambitione, aut ex iniuria nata. Subsilire in cælum ex angulo licet: exsurge modo, & te quoque dignum finge Deo. Finges autem non auro, non argento: non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. Cogita illos, cùm propitij essent fictiles fuisse.

EPIST. XXXII.

Laudat Lucilii solitudinem, & subductionem: Porro hortatur, nequis tempus eripiat, illud tam breue, & fugax. Contemnat etiam vulgaria vota.

INquiro in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, vbi & cum quibus moreris. Verba dare non potes: tecum sum. Sic viue, tamquam quid facias auditurus sim; imo tanquam visurus. Quæris, quid me

maxime

maximè ex his quæ de te audio, delectet? quod nihil audio: quod plerique, ex his quos interrogo, nesciunt quid agas: Hoc est salutare, non conuersari dissimilibus, & diuersa cupientibus. Habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumque in proposito, etiam si sollicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne mutent te, timeo ne impediant. Multum autem nocent etiam qui morantur, vtique in tanta breuitate; quàm breuiorem inconstantia facimus, aliud eius subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Propera ergo Lucili carissime, & cogita, quantum celeritati additurus fueris, si à tergo hostis instaret, si equitem aduentare suspicaretis, ac fugientium premere vestigia. Fit hoc, premeris: accelera, & euade, perduc te in tutum, & subinde considera, quàm pulchra res sit consumare vitam ante mortem, deinde exspectare securum reliquam temporis sui partem: in possessionem beatæ vitæ positum: quæ beatior non fit, si longior. O quando videbis illud tempus, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusque eris, & crastini negligens, & in summa tui satietate! Vis scire, quid sit quod faciat homines auidos futuri? Nemo sibi contigit. Optauerunt vtique tibi alia parentes tui: sed ego contra, omnium eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, vt te locupletent, quidquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, vt vagis cogitationibus agitata mens, tandem resistat, & certa fit: vt placeat sibi, & intellectis veris bonis, quæ simul intellecta sunt, possidentur; ætatis adiectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus est, &

exau[illegible]

Epig..

EPIST. XXXIII.

Negat sententias aut chrias è Stoicis excerpendas. Primum, quia omnia plena talibus & densa sunt, deinde quia turpe, cũ auctore sẽper loqui. Nostra faciamus, & vita præferamus.

DEsideras his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas voces nostrorum procerum. Non fuerunt circa flosculos occupati: totus contextus illorum virilis est: inequalitatem scias esse, vbi quæ eminent notabilia sunt. Non est admirationi vna arbor, vbi in eamdem altitudinem tota silua surrexit. Eiusmodi vocibus referta sunt carmina, refertæ historiæ. Itaque nolo Epicuri illas esse existimes: publicæ sunt, & maximè nostræ. Sed in illo magis an notantur, quia turæ interueniunt, quia insperatæ, quia mirum est aliquid fortiter dici ad homine mollitiam professo. Ita enim plerique iudicant: apud me verò Epicurus est & fortis, licet manuleatus sit. Fortitudo, & industria, & ad bellum prompta mens, tam in Persas quàm in altè cinctos cadit. Non est ergo quod exigas excerpta, & repetita; continuum est apud nostros, quidquid apud alios excerpitur. Non habemus itaque ista odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inuenturum cùm tractauerit, præter illa, quæ in fronte suspensa sunt. Ipsis permittimus, vnde velint, sumere exemplaria. Puta nos velle singulares sententias ex turba sperare: cui illas adsignabimus; Zenoni, an Cleanthi, an Chrysippo an Panætio, an Posidonio? Non sumus sub rege: sibi quisque se vindicat: apud istos quidquid dicit Hermachus, quidquid Me-

 tro-

trodorus, ad vnum refertur. Omnia quæ quisquam in illo conturbernio locutus est, vnius ductu, & auspicij dicta sunt. Non possumus, inquam, licet tentemus, educere aliquid ex tanta rerum æqualium multitudine.

Pauperis est numerare pecus.

Quocumque miseris oculum, id tibi occurrit quod eminere posset, nisi inter paria legeretur. Quare depone istam spem, posse te summatim degustare ingenia maximorum virorum; tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. Res geritur, & per lineamenta sua ingenij opus nectitur, ex quo nihil subduci sine ruina potest. Nec recuso, quo minus singula membra, dummodo in ipso homine, consideres. Non est formosa, cuius crus laudatur aut brachium, sed illa cuius vniuersa facies admirationem singulis partibus abstulit. Si tamen exegeris; non tam mendicè tecum agam, sed plena manu fiet. Ingens eorum turba est passim iacentium: sumenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua, & inter se contexta sunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, & extrinsecus auscultantibus. Faciliùs enim singula insidunt circumscripta, & carminis modo inclusa. Ideò pueris & sententias ediscendas damus, & has quas Græci Chrias vocant: quia complecti eas puerilis animus potest: qua plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare flosculos turpe est, & fulcire se notissimis, & paucissimis vocibus, & memoria stare. Sibi iam innitatur, dicat ista, non teneat. Turpe est enim seni aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zeno dixit: tu quid? Hoc Cleantes: tu quid? quousque sub alio moueris; & impera, & dic, quod memoriæ

moriæ tradatur: aliquid & de tuo profer. Omnes itaque istos nunquam auctores, semper interpretes, sub aliena vmbra latentes, nihil habere existimo generosi, numquam ausos aliquando facere quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud autem est, meminisse: aliud, scire. Meminisse, est rem commissam memoriæ custodire: at contra scire, est & sua facere quæque, nec ab exemplari pendere, & toties ad magistrum respicere. Hoc dicit Zeno, hoc Cleanthes. Aliquid intersit inter te, & librum: quousque disces? iam, & præcipe. Quid est, quare audiam, quod legere possum? Multum, inquit, viua vox facit: non quidem hæc, quæ alienis verbis commodatur, & actuarij vice fungitur. Adijce nunc, quod isti qui nunquam tutelæ suæ fiunt, primum in ea re sequuntur priores, in qua nemo non à priore desciuit: deinde in ea te sequuntur, quæ adhuc quæritur: nunquam autem inuenietur, si contenti fuerimus inuentis. Præterea qui alium sequitur, nihil inuenit, imò nec quærit. Quid ergo? non ibo per priorum vestigia? ego vero vtar via veteri: sed si priorem planioremque inuenero, hanc muniam. Qui ante nos ista mouerunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus veritas, nondum est occupata: multum ex illa etiam futuris relictum est.

EPIST. XXXIV.

Gaudere se in profectu Lucilii, quia ab ipso est, & ipse eum formauit. Hortatum porro pergere, & ad summum.

CResco, & exsulto, & discussa senectute recalesco, quoties ex his, quæ agis, & scribis, intelligo

intelligo quantum te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex fætu gregis sui capit voluptatem, si alumnum suum nemo aliter intuetur, quam vt adolescentiam illius suam iudicet: quid euenire credis his, qui ingenia educauerunt, & quæ tenera formauerunt, adulta subitò vident? Assero te mihi: meũ opus es. Ego cùm vidissem indolem tuam, inieci manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lentè ire passus sum, sed subinde incitaui: & nunc idem facio. Sed iam currendum hortor, inuicem hortantem. Quid, aliud, inquis, adhuc volo? in hoc plurimum est. Non sic quomodo principia totius operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat: pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem dicam bonum; perfectum, absolutum, quem malum facere vlla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseueraueris, & incubueris, & id egeris, vt omnia facta, dicta, quæ tua inter se congruant, ac respondeant sibi, & vna forma percussa sit. Non est huiusmodi animus in recto, cuius acta discordant.

EPIST. XXXV.

Amicum illum sibi optat, idest virum bonum: aliter enim amicus nemo est, etiam si amat. Hoc ergo faciat, & in primis discat conuenienter viuere, idest constanter, idest sapienter.

CVm te obnixè rogo vt studens, meum negotium ago: habere amicum volo: quod contingere mihi (nisi pergas excolere te, vt cæpisti) non potest. Nunc enim amas me, amicus

non

non es. Quid ergo? hæc inter se diuersa sunt? imo dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non utique amicus est. Itaque amicitia semper prodest: amor etiam aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, vt amare discas. Festina ergo, dum mihi proficis, ne istuc alteri didiceris. Ego quidem percipio iam fructum, cum mihi fingo, vno nos animo futuros, & quidquid ætati meæ vigoris abscessit, id ad me ex tua, quamquam non multum abest, rediturum: sed tamen re quoque ipsa lætus esse volo. Venit ad nos ex his, quos amamus, etiam absentibus, gaudium: sed id leue, & euanidum. Conspectus, & præsentia, & conseruatio aliquid habet viuæ voluptatis: vtique si non tantum quem velis, sed qualem velis videas. Affer itaque te mihi, ingens munus: & quo magis instes, cogita me senem esse, te mortalem. Propera ad me, sed ad te priùs: profice, & ante omnia hoc cura, vt constes tibi. Quoties experiri voles, an aliquid actũ sit, obuersa an eadem velis hodie quæ heri. Mutatio voluntatis indicat animum natare, aliubi atque aliubi apparere, prout tulit ventus. Non vagatur quod est fixum, fundatum. Istud sapienti perfecto contingit, aliquatenus & proficienti, prouectoque. Quid ergo interest? hic commouetur quidem, non tamen transit, sed suo loco nutat: ille nec commouetur quidem.

EPIST. XXXVI.

Laudat quemdam, qui otio se admonuit, à republica amonit: & vt contemnat vulgi voces. Pergat bonus esse, aut magis fieri: pergat & mortem aspernari, idque ratione.

AMicum tuum hortare, vt istos magno animo contemnat, qui illum obiurgant, quòd

quòd vmbram, & otium petierit, quòd dignitatem suam destituerit, & cùm plus consequi posset, prætulerit quietem omnibus. Quàm vtiliter nogotium suum gesserit, quotidie illis ostendet. Hi quibus inuidetur, non desinent transire: alij elidentur, alij cadent. Res est inquieta, felicitas; ipsa se exagitat: mouet cerebrum, non vno genere. Alios in aliud irritat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat, illos mollit, & totos resoluit. At bene aliquis illam fert: sic, quomodo vinum. Itaque non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui à multis obsidetur sic ad illum, quemadmodum ad lacum concurritur: quem qui exhauriunt, & turbant. Negatorium & inertem vocant. Scis quosdam peruersè loqui, & significare contraria. Felicem vocabunt: quid ego? erat? Ne illud quidem curo, quod quibusdam nimis horridi animi videtur terrici. Arriston aiebat malle se adolescentem tristem, quàm hilarem & amabilem turbæ. Vinum enim fieri bonum quòd recens durum & asperum visum est: non pati ætatem, quòd in dolio placuit. Sine eum tristem appellent, inimicum processibus suis: bene se dabit in vetustate ipsa tristitia: perseueret modo colere virtutem, perhibere liberalia studia, non illa quibus perfundi satis est, sed hæc quibus tingendus est animus: hoc est discendi tempus. Quid ergo? aliquod est, quo non sit discendum? minimè: sed quemadmodum omnibus annis studere honestum est: ita non omnibus institui. Turpia & ridicula res est elementarius senex. Iuueni parandum, seni vtendum est. Facies ergo rem vtilissimam tibi, si illum quam optimum feceris. Hæc aiunt beneficia esse expetenda tribuendaque, non dubiè primæ

sortis,

ſortis, quæ tam prodeſt dare quàm accipere. Denique nihil illi iam liberi eſt; ſpopondit: minus autem turpe eſt creditori, quàm ſpei bonæ decoquere. Ad illud æs alienum ſoluendum, opus eſt negotianti nauigatione proſpera, agrū colenti vbertate eius quam colit terræ, & cæli fauore: ille quod debet, ſola poteſt voluntate perſoluere. In mores fortuna ius non habet. Hos diſponat: vt quam tranquilliſſimus ille animus ad perfectum veniat: qui nec ablatum ſibi quidquam ſentit, nec adiectum, ſed in eodem habitu eſt, quomodocumque res cedunt. Cui ſiue aggeruntur vulgaria bona, ſupra res ſuas eminet; ſiue aliquid ex iſtis vel omnia caſus excuſſit, minor non fit. Si in Parthia natus eſſet, arcum infans ſtatim tenderet; ſi in Germania, protinus puer tenerum haſtile vibraret, ſi auorum noſtrorum temporibus fuiſſet, equitare, & hoſtem cominus percutere didiciſſet. Hæc ſingulis diſciplina gentis ſuæ ſuadet, & imperat. Quid ergo huic, meditandum eſt? quòd aduerſus omnia tela, quòd aduerſus omne hoſtium genus bene facit, mortem contemnere: quę quin habeat in ſe aliquid terribile, vt & animos noſtros (quos in amorem ſui natura formauit) offendat, nemo dubitat: nec enim opus eſſet in id comparari & acui, in quod inſtinctu quodam voluntario iremus ſicut feruntur omnes ad conſeruationem ſui. Nemo diſcit, vt, ſi neceſſe fuerit, æquo animo in roſa iaceat, ſed in hoc duratur, vt tormentis non ſubmittat fidem, vt, ſi neceſſe fuerit, ſtans etiam aliquando ſaucius, pro vallo peruigilet, & ne pilo quidem incumbat, quia ſolet, obrepere interim ſomnus in aliquod adminiculum reclinatis. Mors nullum habet incommodum. Eſſe enim debet aliquid

cuius sit incommodum. Quod si tanto cupiditas longioris æui te tenet, cogita nihil eorum quæ ab oculis abeunt, & in rerum naturam, ex qua prodiderunt, ac mox processura sunt, reconduntur, consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors quam pertimescimus ac recusamus intermittit vitam, non eripit: veniet iterum, qui nos in locum reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret. Sed posteà diligentius docebo, omnia quæ videntur, perire, mutari, Æquo animo debet rediturus exire. Obserua orbem rerum in se remeantium: videbis in hoc mundo nihil exstingui, sed vicibus descendere, ac surgere. Æstas abit, sed alter annus illam adducit: hiems cecidit, referrent ill im sui menses: solem nos obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste decursus, quidquid præterierit, repetit: pars cæli leuatur assiduè, pars mergitur. Denique finem faciam, hoc vnum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non præstat, ad quam stultitia perducit.

EPIST. XXXVII.

Perseuerandum in via & militia Sapientiæ esse. Ab hac salutem, felicitatem, libertatem pendere. Perueniri, & vinci, Ratione duce.

QVod maximum vinculum est ad bonam mentem, promisisti virum bonum. Sacramento rogatus es. Deridebit, si quis tibi dixerit, molle esse militiam, facilem: nolo te decipi, Eadem honestissimi huius, & illius turpissimi

simi auctoramenti, verba sunt, vri, vinciri, ferroque necari. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt, quæ per sanguinem reddant, cauetur vt ista vel inuiti patiantur: à te, vt volens libensque patiaris. Illis licet arma submittere, misericordiam populi tentare: tu neque submittes, nec vitam rogabis, recto tibi inuictoque moriendum est. Quid porrò prodest, paucos dies aut annos lucrifacere? sine missione nascimur. Quomodò ergo, inquis, me expediam? effugere non potes necessitates: potes vincere. Fit via: & hanc tibi viam dabit philosophia; ad hanc te confer, si vis saluus esse, si securus, si beatus: denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere aliter non potest. Humilis res est stultitia, abiecta, sordida, seruilis, multis affectibus, & sæuissimis subiecta. Hos tam graues dominos, interdum alternis imperantes, interdum pariter, dimittat à te sapientia, quæ sola libertas est. Vna ad hanc fert via, & quidem recta. non aberrabis: vade certo gradu. Si vis tibi omnia subijcere, te subijce rationi, multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid & quemadmodum aggredi debeas: non incides rebus. Neminem mihi dabis, qui sciat quomodo quòd vult cœperit velle, non consilio adductus vllo, sed impetu impactus est. Non minùs sæpè fortuna in nos incurrit, quàm nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri & subito, in medio turbine rerum stupentem, quærere: Huc ego quemadmodum veni?

EPIST. XXXVIII.

Præcepta vtilia ad Sapientiam, magis quam Dissertationes sæpè esse. Illa irre-

 perem

perem in animum, & seminis modo fructificare, & diffundi.

MErito exigis, vt hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimum proficit sermo, qui minutatim irrepit animo. Disputationes præparatæ, & effusæ audiente populo, plus habent strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonum consilium est: consilium nemo clarè dat. Aliquando vtendum est, & illis, vt ita dicam, concionibus; vbi qui dubitat, impellendus est: vbi verò non hoc agendũ est, vt velit discere, sed vt dicat, ad hæc submissiora verba veniendum est. Faciliùs intrant, sed & hærent: nec enim multis opus est sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt, quod quamuis sit exiguum, cùm occupauit idoneum locum, vires suas explicat, & ex minimo in maximos auctus diffunditur. Idem facit oratio, non latè patet, si aspicias: in opere crescit. Pauca sunt quæ dicuntur: sed si illa animus bene exceperit, conualescunt, & exsurgunt. Eadem est, inquam, præceptorum conditio, quæ seminum: multum efficiunt, & si angusta sunt, tantum, vt dixi, idonea mens rapiat illa, & in se trahat. Multam inuicem, & ipsa generabit, & plus reddet, quàm acceperit.

EPIST. XXXIX.

Variè, & varios, in philosophiæ scripsisse, excitari nos debere, & ardorem capere ab exemplo. Naturam eo ducere, quæ ad excelsa vocat; in quibus non est plebeia Felicitas. non item voluptas, quia aut fragilia sunt, aut nocent.

COmmentatorios quos desideras, diligenter ornatos, & in angustum coactos, ego ve-

rō componam: sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam hæc quæ nunc vulgo Breuiarium dicitur, olim cum Latinè loqueremur, Summarium vocabatur. Illa res discenti magis necessaria est; hæc scienti; illa enim docet, hæc admonet. Sed vtriusque rei tibi copiam faciam. Tu à me, non est quod illum aut illum exigas, qui notorem dat, ignotus est. Scribam ego quod vis: sed meo more. Interim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus indicem philosophorum; hæc ipsa res expergisci coget, si videris quam multi tibi laborauerint, cōcupisces, & ipse ex illis vnus esse. Habet enim hoc optimum in se generosus animus, quòd concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenij virum humilia delectant, & sordida: magnarum rerum species ad se vocat, & extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, iacere ac deprimi non potest, non magis quàm quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior, & actuosior, quo vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit! ponet se extra ius ditionemque fortunæ, secunda temperabit, aduersa comminuet, & alijs admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ad mediocria malle, quam nimia, illa enim vtilia vitaliaque sunt: at hæc, eo quod superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit vbertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non peruenit nimia fecunditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit: quâ non tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam vtuntur. Quis hostis in quemquam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotentiæ atque insanæ li-

bidini ob hoc vnum possis ignoscere, quòd quæ fecere patiuntur. Nec immeritò hic illos furor vexat: necesse est in immensum exeat cupiditas, quæ naturalem modum transiliit. Illa enim habet suum finem: inania, & ex libidini orta, sine termino sunt. Necessaria metitur vtilitas: superuacua quo redigis? Voluptatibus itaque se mergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: & ob hoc miserrimi sunt, quòd eo perueniunt, vt illis quæ superuacua fuerant, facta sint necessaria: seruiunt itaque voluptatibus, non fruuntur: & mala sua, quod malorum vltimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, vbi turpia non solum delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, vbi quæ fuerant vitia, mores sunt.

EPIST. XL.

Hortatur scribere, quia ibi imago mentis. Tum de Serapione; prompti, & profusi sermonis; quòd negat Philosophum decere. Grauis & tarda oratio magis intrat & descendit.

QVod frequenter mihi scribis, gratias ago: nam quo vno modo potes, te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, vt non protinus vna simus. Si imagines nobis amicorum absentium iucundæ sunt, quæ memoriam renouant, & desiderium absentiæ falsò atque inani solatio leuant: quanto iucundiores sunt litteræ, quæ vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quòd in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolæ impressa præstat, agnoscere. Audisse te scribis, Serapionem

Phi-

Philosophum, cùm istuc applicuisset, solere magno cursu verba conuoluere, quæ non effundit vna, sed premit & vrget: plura enim veniunt, quàm quibus vox vna sufficiat. Hoc non probo in philosopho, cuius pronunciatio quoque, sicut vita, debet esse composita: nihil autem ordinatum est, quòd præcipitatur, & properat. Itaque oratio illa apud Homerum concitata; & sine intermissione in morem niuis superueniens oratori data est: at lenis & melle dulcior seni profluit. Sic itaque habe, istam vim dicendi rapidam atque abundantem, aptiorem esse circulanti, quàm agenti rem magnam ac seriam, docentique æque stillare illam nolo, quàm currere: nec extendat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia, & exilitas, minus intentum auditorem habet, tædio interruptæ tarditatis: faciliùs tamen insidet quòd exspectatur, quàm quòd prætervolat. Denique tradere homines discipulis præcepta dicuntur: non traditur, quòd fugit. Adijce nunc, quòd quæ veritati operam dat oratio incomposita debet esse & simplex. Hæc popularis nihil habet veri: mouere vult turbam, & inconsultas aures impetu rapere: tractandam se non præbet; aufertur. Quomodo autem regere potest, quæ regi non potest? Quid quòd hæc oratio, quæ sanandis mentibus adhibetur, descendere in nos debet? remedia non prosunt nisi immorentur. Multùm prætereà habet inanitatis, & vani: plus sonat, quàm valet. Lenienda sunt quę me exterrent, compescenda quæ irritant, discutienda quæ fallunt: inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horum raptim potest fieri? quis medicus ægros in transitu curat? Quid, quòd ne voluptatem quidem vllam habet talis verborum sine delectu ruentium strepitus? sed

vt

vt pleraque quæ fieri posse non crederes, cognouisse satis est: sic istos, qui verba exercuerunt, abundè est semel audisse. Quid enim quis discere, quid imitari velit? quid de eorum animo iudicet, quorum oratio perturbat, & immissa est, nec potest reprimi? Quemadmodum per procliue currentium, non vbi visum est, gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit, ac longiùs, quam voluit effertur; sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est; nec satis decora philosophiæ, quæ ponere debet verba, non proijcere, & pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando, & insurget? Quidni? sed salua dignitate morum: quàm violenta ista, & nimia vis exuit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis sit vnda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi velocitatem, irreuocabilem, ac sine lege vadentem. Quemadmodum enim iudex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoque cum illum aut ostentatio abstulerit, aut affectus impotens sui, tantum festinet atque ingerat, quantum aures pati possunt. Rectè ergo facies, si non videris istos, qui quantum dicant, non quemadmodum, quærunt; & ipse malueris aliquando si necesse est, vel iuxta P. Vincium dicere, qui, cùm quæreretur, quomodo diceret, Asellius ait. Tractim. Nam Geminus Varius ait; Quomodo istum disertum dicatis, nescio; tria verba non potest iungere. Quid ni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam insulsus interuenerit, quàm qui illi singula verba vellenti, tanquam dictaret, non diceret, ait: Dic, vel nunquam dicas. Non Q. Haterij cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longè abesse ab homine sano volo.

Nun-

Nunquam dubitauit, nunquam intermisit: semel incipiebat, semel desinebat. Quædam tamen, nationibus puto magis aut minus conuenire. In Græcis hanc licentiam tuleris; nos etiam cum scribimus, interpungere consueuimus. Cicero quoque noster, à quo Romana eloquentia exstitit, gradarius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, & æstimat, & prębet æstimandum. Fabianus vir egregius, & vita, & scientia, & quod post ista est, eloquentia quoque disputabat expeditè magis, quam concitatè: vt posses dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sapiente recipio, non exigo vt oratio eius sine impedimento exeat; proferat tamen malo, quàm profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo quòd non potest tibi ista res contingere aliter, quàm si te pudere desierit: perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. Multa enim obseruatus ille cursus feret, quæ reprehendere velis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salua verecundia. Prætereà exercitatione opus est quotidiana, & à rebus studium transferendum est ad verba. Hæc autem etiam si aderunt, & poterunt sine vllo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt, nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior conuenit; ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum hæc erit; tardiloquum te esse iubeo.

EPIST. XLI.

O pulchram, altamque epistolam. Deum in nobis habitare, & bonum virum sine eo nullum, esse. Colamus ipsum, & animum, qui ab ille descendit. In eo propria nostra bona sunt;

Ratio

Ratio alia omnia aliena. Bonum autem, recta Ratio.

FAcis rem optimam, & tibi salutarem, si, vt scribis, perseueras ire ad bonam mentem: quam stultum est optare, cum possis à te impetrare. Non sunt ad cælum eleuandæ manus, nec exorandus æditũus, vt nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat: prope est à te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum obseruator, & custos: hic prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam, nisi ab illo adiutus, exsurgere: ille dat consilia magnifica, & erecta. In vnoquoque virorum bonorum (Quis Deus incertum est) habitat Deus. Si tibi occurrit vetustis arboribus & solitam altitudinem egressis frequens lucus, & conspectum cæli densitate ramorum aliorum alios protegentium submouens: illa proceritas siluæ, & secretum loci, & admiratio vmbræ, in aperto tam densæ atque continuæ, fidem tibi numinis facit. Et si quis specus saxis penitus exesis montem suspenderit non manu factus, sed naturalibus caussis in tantam laxitatem excauatus: animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur: subita & ex abdito vasti [illegible]mnis eruptio aras habet: coluntur aquarum calentium fontes: & stagna quædam, vel opacitas vel immensa altitudo sacrauit. Si hominem videris interitum periculis, intactum cupiditatibus, inter aduersa felicem, in medijs tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex

æquo

vasti amnis

æquo deos, non subibit te veneratio eius? non dices: ista res maior est altiorque, quam vt credi similis huic, in quo est, corpusculo possit? Vis istuc diuina descendit: animum excellentem moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem, cælestis potentia agitat, non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque maiore sui parte illic est, vnde descendit. Quemadmodum radij solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt vnde mittuntur: sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus vt propius diuina nossemus, conuersatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet, illuc spectat ac nititur: nostris tanquam melior interest. Quis est ergo hic? animus nullo bono nisi suo nititur. Quid enim est stultius, quam in homine aliena laudare? quid eo dementius, qui ea miratur, quæ in alium protinus transferri possunt? Non faciunt meliorem equum aurei freni. Aliter leo aurata iuba demittitur, dum contractatur, & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum esse natura voluit, speciosus ex horrido, cuius hic decor est, non sine timore adspici, præfertur illi languido, & bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram, pondere eorum quæ tulit, adminicula deducit. Num quis huic illam præferet vitem, cui aureæ vuæ, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite, fertilitas: in homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. Familiam formosam habet, & domum pulchram: multum serit, multum fœnerat, nihil horum in ipso est, sed

circa

circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari: quod proprum est hominis. Quæris quid sit? animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo, consummatur itaque eius bonum, id ad impleuit cui nescitur. Quid est autem quod ab illo ratio hæc exigit rem facillimam, secundum naturam suam viuere: sed hanc difficilem facit communis insania. In vitia alter alterum trudimus, quomodo autem ad salutem reuocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit.

EPIST. XIII.

Non cito credendum de Viro bono; rem magnam esse. Quosdam præferre, aut simulare; malos futuros, si sit occisio. Exempla cuiusdam docet. Tum non laborandum in externis: quæ incommoda, aut falsa commodo, hebent.

IAm tibi iste persuasit, se virum bonum esse. Atqui vir bonus tam citò nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc virum bonum dicam huius secundæ notæ, nam ille alter fortasse, tanquam phœnix, semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, ex interuallo magna generari. Mediocria, & in turbam nascentia, sæpe fortuna producit: eximia verò, ipsa raritate commendat. Sed iste multum adhuc abest ab eo, quod profitetur: & si sciret quid esset vir bonus nondum se esse crederet: fortasse etiam fieri posse desperaret. At male existimat de mali. Hoc etiam mali faciunt, nec vlla maior pœna nequitiæ est, quàm quod sibi ac suis displicet. At odit eos qui subita, & magna potentia impotenter vtuntur. Idem faciet, cùm idem potuerit; multorum, quia imbecillia sunt: latent

vitia,

vitia non minus ausura, cum illis vires suæ placuerint, quàm illa quæ iam felicitas aperuit. Instrumenta illis explicandæ nequitiæ desunt. Sic tuto serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore: non desunt tunc illi venena, sed torpent. Multorum crudelitas, & ambitio, & luxuria, vt paria pessimis audeat, fortunæ fauore deficitur: eadem velle eos, cognosces: da posse, quantum volunt. Meministi, cum quemdam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, volaticum esse ac leuem, & te non pedem eius tenere, sed pennam. Mentius sum; pluma tenebatur, quàm remisit, & fugit. Scis quos posteà exhibuerit tibi ludos, quàm multa in caput suum casura tentauerit. Non videbat se per aliorum pericula in suum ruere: non cogitabat quàm onerosa essent quæ petebat, etiam si superuacua non essent. Hoc itaque in his quæ affectamus, ad quæ labore magno contendimus inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quædam superuacua sunt, quædam tanti non sunt. Sed hæc non prouideamus, & gratuita nobis videntur, quæ carissimè constant. Ex eo licet stupor noster appareat, quòd ea sola putamus emi pro quibus pecuniam soluimus: gratuita vocamus, pro quibus nos ipsos impendimus. Quæ emere nollemus, si domus nobis posteà pro illis esset danda, si amœnum aliquod fructuosumue prædium: ad ea paratissimi sumus peruenire cùm sollicitudine, cùm periculo, cùm iactura pudoris, & libertatis, & temporis. Adeò nihil est cuique se vilius. Idem itaque in omnibus consilijs rebusque faciamus, quod solemus facere, quoties ad institorem alicuius mercis accessimus: videamus, hoc quod concupiscimus, quanti

quanti deferatur. Sæpè maximum pretium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quæ acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt: nostri essemus, si ista nostra non essent: Hæc ergo tecum ipse versa, non solum vbi de incremento agetur, sed etiam vbi de iactura. Hoc periturum est? nempe aduenticium fuit: tàm facilè sine isto viues, quàm vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es: si non diu, perdis antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis? nempe & molestiam: gratiam minorem nempe & inuidiam. Circumspice ista, quæ nos agunt in insaniam, quæ cum plurimis lacrymis amittimus: scies non damnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit, sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit: sed quoto cuique habere se contigit?

EPIST. XLIII.

Non latere, quæ faciat; rumorem omnia perferre Ergo viues inquit, vt in publico Quid si etiam lateas? animus tuus scit & videt.

QVomodo hoc ad me peruenerit, quæris: quis mihi id te cogitare narrauerit, quod tu nulli narraueras. Is qui scit plurimum, rumor. Quid ergo, inquis, tantus sum, vt possim excitare rumorem; non est quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quidquid inter vicina eminet, magnum est illic, vbi eminet, Nam magnitudo non habet certum modum: comparatio illum aut tollit, aut deprimit. Nauis quæ in flumine magna est, in mari paruula est guberna-

culum, quod naui alteri magnum, alteri exiguum est. Tu nunc in prouincia, licet contemnas ipse te, magnus es: quid agas, quemadmodum cœnes, quemadmodum dormias, quæritur scitur. Eo tibi diligentius viuendum est. Tunc autem felicem te esse iudica, cùm poteris in publico viuere, cùm te parietes tui tegent, non abscondent: quos plerumque circumdatos nobis iudicamus, non vt tutius viuamus, sed vt peccemus occultius. Rem dicam, ex qua mores æstimes nostros, vix quemquam inuenies, qui possit aperto ostio viuere. Ianitores conscientia nostra, non superbia opposuit. Sic viuimus, vt deprehendi sit, subito adspici. Quid autem prodest recondere se, & oculos hominum auresque vitare? bona conscientia turbam aduocat, mala etiam in solitudine anxia atque solicita est. Si honesta sunt, quæ facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, cùm tu scias? O te miserum, si contemnis hunc testem.

EPIST. XLIV.

Pulchra epistola. Nemo se à stirpe contemnat, si ad Sapientiam, id est Virtutem, venit. Hæc sola nobilitat.

ITerum tu mihi te pusillum facis, & dicis, malignius tecum egisse naturam prius, deinde fortunam: cùm possis te eximere vulgo: & ad felicitatem omnium maximam emergere. Si quid aliud est in philosophia boni, hoc est, quod stemma non inspicit. Omnes si ad primam originē reuocentur, à dijs sunt. Eques Romanus es & ad hunc ordinem tua te perduxit industria at mehercules multis quatuordecim sūt clausi. Nō omnes curia admittit: castra quoq; quos ad labo-

rem,

rem, & periculum recipiunt, fastidiose legunt: Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc sumus nobiles: nec reijcit quemquam philosophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit: Cleanthes aquam traxit, & rigando hortulo locauit manus: Platonem non accepit nobilem philosophia, sed fecit. Quid est quare desperes his te posse fieri parem? omnes hi maiores tui sunt, si te illis geris dignum. Geres autem, si hoc protinus tibi persuasa eris, à nullo te nobilitate superari. Omnibus nobis totidem ante nos sunt: nullius non origo vltra memoriam iacet. Plato ait: Neminem Regem non ex seruis esse oriundum, neminem non seruum ex Regibus. Omnia ista longa varietas miscuit, & sursum deorsum fortuna versauit: Quis ergo generosus? ad virtutem bene à Natura compositus. Hoc vnum est intuendum: alioqui si ad vetera reuocas, nemo non inde est, ante quod nihil est. A primo mundi ortu, vsque in hoc tempus, perduxit nos ex splendidis, sordidisque alternata series. Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus: nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem: cui ex quacumque conditione supra fortunam licet surgere. Puta itaque te non esse equitem Romanum, sed libertinum: potes hoc consequi vt solus sis liber inter ingenuos. Quomodo? inquis, si mala, bonaque non populo auctore distinxeris: Intuendum est, non vnde veniant, sed quo eant. Si quid est, quod beatam vitam potest facere, id bonum est suo iure: deprauari enim in malum non potest. Quid est ergo, in quo erratur? cùm omnes beatam vitam optent, quòd instrumenta eius pro ipsa habent, & illam dum petunt, fugiunt. Nam cùm

summa beatæ vitæ sit solida securitas? & eius inconcussa fiducia, solicitudinis colligunt causas, & per insidiosum iter vitæ non tantum ferunt sarcinas, sed trahunt. Ita longiùs ab effectu eius quod petunt, semper abscedunt, & quo plus operę impendunt, hoc se magis impediunt, & feruntur retro. Quòd euenit in labyrintho properantibus, ipsa illos velocitas implicat.

EPIST. XLV.

Non multis libris, sed bonis, ad sapientiam opus. Veteres superflua quædam, aut arguta, frustra scripsisse. Tum contra cauillos, & vocum captiones, Res, res, & earum discrimina quærenda. Quis beatus, & quòd verè bonum?

LIbrorum istic inopiam esse quereris. Non refert quàm multos, sed quàm bonos habeas: lectio certa prodest, varia delectat. Qui quo destinauit peruenire vult, vnam sequatur viam, non per multas vagetur: non ire istud, sed errare est. Vellem, inquis, magis libros mihi, quàm consilium dares. Ego verò quoscumque habeo mittere paratus sum, & totum horreum, excutere me quoque isto si possem, transferrem & nisi maturè te finem officij sperarem impetraturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi: nec me Charybdis, & Scylla, & fabulorum istud fretum deterrere potuissent. Transnarassem ista non solùm traiecissem, dummodo te complecti possem, & præsens æstimare quorum animo creuisses. Ceterũ quòd libros meos tibi mitti desideras, non magis ideò me disertum puto, quàm formosum putarem, si imagi-

nem

nem meam peteres. Indulgentiæ scio istud esse, non iudicij, & si modo iudicij, est, indulgentia tibi imposuit. Sed qualescumque sunt, tu illos sic lege, tanquam verum quæram adhuc, non sciam, & contumaciter quæram. Non enim me cuiquam emancipaui, nullius nomen fero: multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid, & meo vindico. Nam illi quoque non inuenta, sed quærenda nobis reliquerunt: & inuenissent forsitan necessaria, nisi & superflua quæsissent. Multum illis temporis verborum cauillatio eripuit, & capitiosæ disputationes, quæ acumen irritum exercent. Nectimus nodos, & ambiguam significationem verbis illigamus, deinde dissoluimus. Tantum nobis vacat? iam viuere, iam mori scimus? Tota illo mente pergendum est, vbi prouideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vocum similitudines distinguis, quibus nemo vnquam nisi dum disputat, captus est? res fallunt, illas discerne. Pro bonis mala amplectimur: optamus contra id quod optauimus: pugnant vota nostra cum votis, consilia cum consilijs. Adulatio quàm similis est amicitiæ? Non imitatur tantum illam, sed vincit, & præterit: apertis & propitijs auribus recipitur, & in præcordia ima descendit, eo ipso gratiosa quo lædit. Doce quemadmodum hanc similitudinem dignoscere possim: venit ad me pro amico blandus inimicus? vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt: temeritas sub titulo fortitudinis latet moderatio vocatur ignauia: pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur: his certas notas imprime. Ceterum qui interrogatur, an cornua habeat, non est tam stultus vt frontem suam tentet: nec rursus tam ineptus

aut

aut hebes, aut non habere se nesciat, quod tu illi subtilissima collectione persuaseris. Sic ista sine noxa decipiunt, quomodo præstigiatorum acetabula, & calendi, in quibus fallacia ipsa delectat. Effice, vt quomodo fiat intelligam: perdidi vsum. Idem de istis captionibus dico, quo enim nomine potius sophismata appellem? nec ignoranti nocent, nec scientem iuuant. Si vis vtique verborum ambiguitates diducere? hoc nos doce, beatum non eum esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluxit: sed illum, cui bonum omne in animo est rectum, & excelsum, & mirabilia calcantem: qui neminem videt, cum quo se commutatum velit: qui hominem ea sola parte æstimat, qua homo est qui natura magistra vtitur, ad illius leges componitur, sic viuit; quomodo illa præscripsit: cui bona sua nulla vis excutit: qui mala in bonum vertit, certus iudicij, inconcussus, intrepidus: quem aliqua vis mouet, nulla perturbat: quem fortuna cùm in eum, quod habuit telum nocentissimum, vi maxima intorsit, pungit, non vulnerat, & hoc raro. Nam cetera eius tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis more dissultant: quæ incussa tectis, sine vllo habitatoris incommodo crepitat, ac soluitur. Quid me detines in eo, quem tu ipse Pseudomenon appellas, de quo tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi vita mentitur: hanc coargue, hanc ad verum, si acutus es, redige. Necessaria iudicat: quorum magna pars superuacua est: etiam quæ non est superuacua, nihil in se momenti habet in hoc, vt possit fortunatum, beatumque præstare. Non enim statim bonum est, quid necessarium est. Ac proijcimus bonum, si hoc nomen

pani aut polentæ damus, & ceteris sine quibus vita non ducitur. Quod bonum est vtiq; necessarium est: quod autem necessarium est, non statim bonum est: quoniam quædam necessaria sunt, eadem vilissima. Nemo vsq; eo dignitatem boni ignorat, vt illud ad hæc in diem vtilia demittat. Quid ergo? non eo potius curam transferes, vt ostendas omnibus, magno temporis impendio quæri superuacua: & multos transisse vitam, dum vitæ instrumenta conquirunt? Recognosce singulos, considera vniuersos: nullius non vita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quæris? infinitum; non enim viuunt, sed victuri sunt: omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamen nos vita præcurreret: nunc vero cunctantes quasi aliena transcurrit, & vltimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolæ modum excedam, quæ non debet sinistram manum legentis implere: in alium diem hanc litem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, & hoc solum curantibus, non & hoc.

EPIST. XLVI.

De libro Lucilii iudicat, & laudat.

LIbrum tuum quem mihi promiseras, accepi, & tanquam lecturus ex commodo adaperui, ac tantum degustare volui. Deinde blanditur est ipse, vt procederem longius, qui quam disertus fuerit, ex hoc intelligas licet, breuis mihi visus est, cum esset nec mei, nec tui corporis, sed qui primo adspectu aut T. Liuij, aut Epicuri posset videri: tanta autem dulcedine me tenuit, & traxit, vt illum sine vlla dilatione perlegerem. Sol me inuitabat, fames admonebat, nubes minabantur: tamen exhausi totum. Non

tantum

tantum delectatus, sed gauisus sum. Quid ingenij iste habuit? quid animi? dicerem, quid impetus? si interquieuisse si interuallo surrexisset. Nunc non fuit impetus, sed tenor, compositio virilis, & sancta. Nihilominus interueniebat dulce illud, & loco lene. Grandis & rectus es, hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid & materia, ideò eligenda est fertilis, quæ capiat ingenium, quæ excitet. De libro tuo plura scribam, cum illum retractauero; nunc verò, parum mihi sedet iudicium, tanquam audierim ista, nō legerim. Sine me, & inquirere. Non est quod verearis, verùm audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tam longè mentiatur! nisi quod etiam vbi caussa sublata est, mentimur & consuetudinis caussa.

EPIST. XLII.

Familiariter cum seruis agendum, viuendumq; Peccatum in eos ui æui, ex fastu & fastidio. Iudicio tamen, liberius aut seuerius, hos illosque (pro indole, & virtute cuiusque,) habendos.

LIbenter ex his qui à te veniunt, cognoui, familiariter te cum seruis tuis viuere: hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. Serui sunt? imo homines. Serui sunt? imo contubernales. Serui sunt? imo humiles amici. Serui sunt? imo conserui, si cogitaueris tantumdem in vtrosque licere fortunæ. Itaque rideo istos qui turpe existimant cum seruo cænare, quare? nisi quia superbissima consuetudo cænanti domino stantium seruorum turbam circumdedit. Est ille plus quā capit, & ingenti aui-

ditate onerat distentum ventrem, ac desuetum iam ventris officio, vt maiore opera omnia egerat, quam ingressit: at infelicibus seruis mouere labra, ne in hoc quidem, vt loquantur, licet: virga murmur omne compescitur: & ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternutamentum, singultus: magno malo vlla voce interpellatum silentium luitur: nocte tota ieiuni, mutiq; perstant. Sic fit, vt isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi, quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere ceruicem, periculum imminens in caput suum auertere. In conuiuijs loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde eiusdem arrogantiæ prouerbium iactator: Totidem esse hostes, quot seruos. Non habemus illos hostes, sed facimus. Alia interim crudelia, & inhumana prætereo, quod nec tanquam hominibus quidem, sed tanquam iumentis abutimur: quod cum ad cænandum discubuimus, alius sputa detergit, alius reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas auer scindit: pectus, & clunes, certis ductibus circumferens eruditam manum, in frusta excutit. Infelix qui huic vni rei viuit, vt altilia decenter secet: nisi quod miserior est, qui hoc voluptatis caussa docet, quā qui necessitatis discit. Alius vini minister in muliebrem modum ornatus cum ætate luctatur. Non potest effugere pueritiam, sed retrahitur: iamque militari habitu glaber, destrictis pilis, aut penitus auulsis, tota nocte peruigilat: quam inter ebrietatem domini, ac libidinem diuidit; & in cubiculo vir, & in conuiuio puer est. Alius cui conuiuarum censura permissa est, præstat infelix, & exspectat,

quos

quos adulatio, & intemperantia aut gulæ, aut linguæ reuocet in crastinum: Adice obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est: qui sciunt, cuius rei illum sapor excitet, cuius delectat aspectus: cuius nouitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. Cum his cænare non sustinet, & maiestatis suæ diminutionem putat, ad eamdem mensam cum seruo suo accedere. Dij melius, quod ex istis dominos habent. Stare ante limen Callisti dominum suum vidi, & eum, qui illli impegerat titulum, qui inter reijcula mancipia produxerat, alijs intrantibus excludi! Retulit illi gratiam seruus, ille in primam decuriam coniectus, in qua nocem præco experitus, & ipse illum inuicem apologauit, & ipse non iudicauit domo sua dignum. Dominus Callistum vendidit; sed domino quam multa Callistus? Vis tu cogitare istum, quem seruum tuum vocas, ex ijsdem seminibus ortum, eodem frui cælo, æquè, spirare, æquè viuere, æquè mori; Tam tu illum ingenuum videre potes, quam ille te seruum. Mariana clade quam multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, & de usu seruorum disputare, quod superbissimi, crudelissimi, & contumeliosissimi sumus. Hæc tamen præcepti mei summa est: Sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum superiorem velles viuere. Quotiès in mentem venerit, quantum tibi in seruum liceat; veniat in mentem, tantumdem in te domino tuo licere.

At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona ætas est, forsitan habebis: nescis qua ætate Hecuba seruire cœperit, qua Crœsus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes? Viue cum seruo clementer: comiter quoque, & in sermonem admitte, & in consilium, & in conuictum. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatorum: Nihil hac re humilius, nihil turpius. Hos ego eosdem deprehendam, alienorum seruorum osculantes manum. Ne illud quidem videris, quam omnem inuidiam maiores nostri dominis, omnem contumeliam seruis detraxerint? Dominum, patremfamiliæ appellauerunt: seruos (quod etiam in mimis adhuc duret) familiares. Instituerunt diem festum, quo non solum cum seruis domini vescerentur, sed quo vtique honores illis in domo gerere ius, dicere permiserunt, & domum pusillam rempublicam esse iudicauerunt. Quid ergo? omnes seruos admouebo mensæ meæ? non magis quam omnes liberos. Erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operæ reiecturum, vt puta illum mulionem, & illum bubulcum, non ministerijs illos æstimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores: ministeria casus assignat. Quidam cœnent tecum, quia digni sunt, quidam, vt sint: Si quid enim in illis ex sordida conuersatione seruile est, honestiorum conuictus excutiet. Non est, mi Lucili, quod amicum tantum in foro, & in curia queras: si diligenter attenderis, & domi inuenies. Sæpe bona materia cessat sine artifice: tenta, & experire. Quemadmodum stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum eius ac frenos; sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, aut ex conditione, quæ vestis modo nobis

cir-

circumdata est, æstimat. Seruus est? sed fortasse liber animo. Seruus est; hoc illi nocebit; ostende quis non sit. Alius libidini seruit, alius auaritiæ, alius ambitioni; omnes timori. Dabo consularem, aniculæ seruientem; dabo ancillulæ diuitem; ostendam nobilissimos iuuenes mancipia Pantomimorum. Nullo seruitus turpior est, quam voluntaria. Quare non est quod fastidiosi te deterreant, quo minus seruis tuis hilarem te præstes, & non superbè superiorem. Colant potius te, quam timeant. Dicet nunc aliquis, me vocare ad pileam seruos, & dominos fastigio suo deijcere, quod dixi, colant potius dominum, quam timeant. Ita ne, inquit, prorsus colant tanquam clientes, tanquam salutatores? Hoc qui dixit, obliuiscetur, id dominis parum esse, quod Deo satis est qui colitur & amat. Non potest amor cum timore misceri. Rectissime ergo te facere iudico, quod timeri à seruis tuis non vis, quod verborum castigatione vteris. Verberibus muta admonentur; non quidquid nos offendit, & lædit. Sed ad rabiem cogunt venire deliciæ, vt quidquid non ex voluntate respondit, iram prouocet. Regum nobis induimus animos; nam illi quoque obliti & virium suarum, & imbecillitatis alienæ, sic excandescunt, sic sæuiunt, quasi iniuriam acceperint: à cuius rei periculo illos fortunæ suæ magnitudo tutissimos præstat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendis aptant, querendo: acceperunt iniuriam, vt facerent. Diutius te morari nolo; non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cetera boni mores, placent sibi, & permanent; leuis est militia, sepe mutatur, non in melius, sed in aliud.

EPIST. XLVIII.

Amicis eadem expedire, & alterum alteri vtilem esse. Tum contra captiunculas, & spinosas ineptias; Quid facitis? quid luditis? de vita agitur: succurre, & forma. De fortuna; contra eam de arma.

AD epistolam quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quam ipsum iter fuit, postea rescribam. Seducere me debeo, & quid suadeam circumspicere. Nam tu quoque qui consulis, diu an consuleres cogitasti; quanto magis hoc mihi faciendum est, cum longiore mora opus sit, vt soluas quæstionem quam, vt proponas? Vtique cum aliud tibi expediat, aliud mihi; iterum ego tanquam Epicurus loquor. Mihi vero idem expedit, quod tibi: aut non sum amicus, nisi quidquid agitur ad te pertinens, meum est. Consortium rerum omnium inter nos facit amicitia; nec secundi quidquam singulis est, nec aduersi: in commune viuitur. Nec potest quisquam beate degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad vtilitates suas conuertit; alteri viuas oportet, si vis tibi viuere. Hæc societas diligenter, & sancte obseruanda est, quæ nos omnes omnibus miscet, & iudicat aliquod esse commune ius generis humani: plurimum ad illam quoque (de qua loquebar) interiorem societatem amicitiæ colendam proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lucili virorum optime, mihi ab istis subtilibus præcipi malo quid amico præstare debeam, quid homini, quam quot modis. Amicus dicatur, & Homo quam multa significet. In diuersum ecce sapientia, & stultitia discedunt; cui accedo?

do; in vtram ire partem iubes ; Illi homo pro amico est, huic amicus non est pro homine: ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi verba distorques, & syllabas digeris. Scilicet nisi interrogationes vaferrimas struxero, & conclusione falsa à vero nascens mendacium adstrinxero, non potero à fugiendis petenda secernere. Pudet me: in re tam seria senes ludimus. Mus syllaba est: mus autem caseum rodit syllaba ergo caseum rodit. Puta nunc me istud non posse soluere · quod mihi ex ista sententia periculum imminet? quod incommodum; Sine dubio verendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam, aut ne quando, si negligentior fuero, caseum liber comedat. Nisi forte acutior est illa collectio: Mus syllaba est: syllaba autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit: O pueriles ineptias! in hoc supercilia subduximus: in hoc barbam demisimus; hoc est, quod tristes docemus, & pallidi; Vis scire, quid philosophia promittat generi humano consilium. Alium mors vocat, alium paupertas vrit, alium diuitiæ vel alienæ torquent, vel suæ: ille malam fortunam horret, hic se felicitati suæ subducere cupit: hunc homines male habent, illum dij. Quid mihi lusoria ista proponis? non est locandi locus; ad miseros aduocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, ægri, egentibus, intentæ securi subiectum præstantibus caput pollicitus es; quo diuerteris? quid agis? hic, cum quo ludis, timet. Succurre, quisquis eloquentior es, pereuntium pænis. Omnes vndique ad te manus, tendunt, perditæ vitæ, perituræque auxilium aliquod implorant, in te spes, opesque sunt. Rogant, vt ex tanta illos volutatione extrahas, vt disiectis, & erran-

tibus clarum veritatis lumen ostendas. Dic quid natura necessarium fecerit, quid superuacuum; quam faciles leges posuerit; quam iucunda sit vita, quam expedita, illas sequentibus; quam acerba, & implicita eorum, qui opinioni plus quam naturæ crediderunt. Quid istorum cupiditates demit? quid temperat? Vtinam tantum non prodessent! nocent? Hoc tibi, cùm voles, manifestissimum faciam, & comminui, & debilitari generosam indolem, in istas argutias coniectam. Pudet dicere contra fortunam militaturis, quæ porrigant tela quemadmodum illos subornent. Hac ad summum bonum itur? per istud philosophiæ sunt nigræ, & turpes, infamesque etiam ad album sedentibus, exceptiones. Quid enim alliud agitis, cum eum, quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quam vt formula cecidisse videatur? Sed quemadmodum illum prætor, sic hos philosophia integrum restituit. Quid disceditis ab ingentibus promissis, & grandia locuti, effecturos vos vt non magis auri fulgor, quam gladij perstringat oculos meos vt ingenti constantia, & quod omnes optant, & quod omnes timent: calcem, ad Grammaticorum elementa descenditis? Quid dicitis? sic itur ad astra? hoc enim est, quod philosophia mihi promittit, vt parem Deo faciat: ad hoc inuitatus sum, ad hoc veni: fidem præsta. Quantum potes ergo, mi Lucili, reduc te ab istis exceptionibus, & præscriptionibus philosophorum. Aperta decent, & simplicia bonitatem. Etiam si multum superesset ætatis, parcè dispensandum erat, vt sufficeret necessarijs: nunc quæ dementia est superuacua discere in tanta temporis egestate?

EPI-

EPIST. XLIX.

Pompeiorum adspectu, memoriam sibi Lucilii renouatam. De breuitate, & cursu Temporis; nihil longum, aut vetus in eo esse. Obiter contra Dialecticos; & totum id genus profpiciendos tantum.

Est quidem, mi Lucili, supinus, & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur; tamen repositum in animo nostro desiderium loca interdum familiaria euocant, nec extinctam memoriam reddent, sed quiescentem irritant: sicut dolorem lugentium, etiam si mitigatus est tempore, aut seruuli familiaris admissio, aut vestis, aut domus renouat. Ecce Campania, & maximè Neapolis, ad Pompeiorum tuorum conspectum incredibile est, quam recens desiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es, cùm maximè à te discedo: video lacrimas combibentem, & affectibus tuis inter ipsam coercitionem exeuntibus non satis resistentem; modo amisisse te videor. Quid enim non modo est, si recorderis? Modo apud Sotionem philosophum puer sedi, modo caussas agere cępi, modo desij velle agere, modo desij posse. infinita est velocitas temporis, quæ magis apparet respicientibus. Nam ad præsentia intentos fallit; adeò præcipitis fugæ transitus leuis est. Caussam huius rei quæris? quidquid temporis transijt, eodem loco est; pariter aspicitur, vna iacet; omnia inde in profundum cadunt; & alioquin non possunt longa interualla esse in ea re, quæ tota breuis est. Punctum est quòd viuimus, & adhuc puncto minus; sed hoc minimum specie quadam

longioris ſpatij natura diuiſit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adoleſcentiam, aliud inclinationem quamdam ab adoleſcentia ad ſenectutem, aliud ipſam ſenectutem. Jn quam anguſto, quot gradus poſuit? Modo te proſecutus ſum: & tamen hoc modo, ætatis noſtræ bona portio eſt: cuius breuitatem aliquando futuram cogitemus. Non ſolebat mihi tam velox tempus videri: nunc incredibilis curſus apparet: ſiue quia admoueri lineas ſentio, ſiue quia attendere cæpi & computare damnum meum. Eo magis vtique indignor aliquos ex hoc tempore (quòd ſufficere nec ad neceſſaria quidem poteſt, etiam ſi cuſtoditum diligentiſſimè fuerit) in ſuperuacua maiorem partem erogare. Negat Cicero, ſi duplicetur ſibi ætas, habiturum ſe tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Triſtius inepti ſunt: illi ex profeſſo laſciuiunt: hi agere ſeipſos aliquid exiſtimant. Nec ego nego proſpicienda iſta: ſed proſpicienda tantum, & à limine ſalutanda, in hoc vnum, ne verba nobis dentur, & aliquid eſſe in illis magni ac ſecreti boni iudicemus. Quid te torques & maceras in ea quæſtione, quàm ſubtilius eſt contempſiſſe, quàm ſoluere? Securi eſt, & ex commodo migranti minuta conquirere. Cùm hoſtis inſtat à tergo, & mouere iuſſus eſt miles, excutit neceſſitas quidquid pax otioſa collegerat. Non vacat mihi verba dubiè cadentia conſectari, & vafritiam in illis meam experiri.

Adſpice qui coeant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis.

Magno mihi animo ſtrepitus iſte belli circumſonantis exaudiendus eſt. Demens omnibus merito viderer, ſi cùm ſaxa in munimentum mu-

murorum senes femineque congererent; cùm iuuentus intra portas armata signum eruptionis exspectaret, aut posceret; cùm hostilia in portis tela vibrarent, & ipsum solum suffossionibus, & cuniculis tremeret, sederem otiosus, & eiusmodi quæstiunculas ponens: Quòd non prodidisti habes: cornua autem non prodidisti: cornua ergo habes: aliaque ad exemplum huius acutæ delirationis concinnata. Atqui æquè licèt demens tibi videar, si istis impendero operam, & nunc obsideor. Tunc tamen periculum mihi obsesso externum immineret, murus me ab hoste secerneret: nunc mortifera mecum sunt. Non vaco ad istas ineptias: ingens negotium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit vita aduersus hæc me doce aliquid; effice ne ego mortem fugiam, vita me non effugiat. Exhortare aduersus difficilia, de æquanimitate: aduersus ineuitabilia, angustius temporis mei laxa: doce non esse positum bonum vitæ in spatio eius, sed in vsu: posse fieri, imo sæpissimè fieri, vt qui diu vixit, parum vixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergisci: dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeunti, Potes non reuerti: dic redeunti. Potes non exire. Erras, si in nauigatione tantum, existimas minimum esse, quo à morte vita diducitur: in omni loco æquè tenue interuallum est. Non vbique se mors tam prope ostendit: vbique tam prope est. Has tenebras discute: & facilius ea trades, ad quæ præparatus sum. Dociles natura nos edidit, & rationem dedit imperfectam, sed quæ perfici posset. De iustitia mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitia vtraque, & illa cui alieni corporis abstinentia est, & hac cui sui cura; Si me volueris per deuia du-

ducere, facilius ad id quo tendo, perueniam. Nã (vt ille ait Tragicus) Veritatis simplex oratio est. Ideoque illam implicare non oportet, nec etiam quidquam minus conuenit, quam subdola ista calliditas, animis conantibus magna.

EPIST. L.

Cæcos nos in vitiis esse, aut velamẽta iis quærere. Agnoscenda autem, & remedia quærenda. Vnde alioqui animi sanitas? quæ etiam cõtingere vel inueteratis vitiis potest quia ille facilius est flecti, & Natura ad bonum volat.

EPistolam tuam accepi post multos menses, quam miseras, superuacuum itaque putaui, ab eo qui afferebat, quid ageres, quærere. Valde enim bonæ memoriæ est, si meminit: & tamen spero te sic iam viuere, vt vbicumque eris sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quam vt meliorem te ipse quotidie facias, vt aliquid ex erroribus ponas, vt intelligas tua vitia esse, quæ putas rerum? Quædam enim locis, & temporibus adscribimus: at illa, quocumque transierimus, secutura sunt, Harpasten, vxoris meæ fatuam, scis hereditarium onus in domo mea remãsisse. Ipse enim auersissimus ab istis prodigijs sum, si quando fatuo delectari volo, non est mihi longè quærendus: me rideo. Hæc fatua subito desijt videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram, nescit esse se cæcam: subinde pedagogum suum rogat, vt migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt: nos sine duce erramus, & dicimus:

mus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romæ potest viuere. Non ego sumptuosus sum sed vrbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vitæ: adolescentia hæc facit. Quid non decipimus? non est extrinsecus malum nostrum: intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideò difficulter ad sanitatem peruenimus, quia nos ægrotare nescimus. Si curati cæperimus, quando tot morbos, tanta sue ægritudines discutiemus? Nunc verò ne quærimus quidem medicum: qui minus negotijs haberet, si haberetur ad recens vitium, sequerentur teneri, & rudes animi, recta monstrantem: nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem, at mehercules, turpe est magistrum huius rei quærere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est: &, vt verum dicam, ne labor, quidem magnus est: si modo, vt dixi, ante animum nostrum formare incipimus, & recorrigere, quàm indurescat prauitas eius. Sed nec indurata despero. Nihil est quòd non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamuis flexa, reuocabis: curuatas trabes calor explicat, & aliter natæ, in id finguntur, quòd vsus noster exigit; quantò faciliùs animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obsequentur? quid enim aliud est animus, quàm quodammodò se habens spiritus? vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alio materiam, quanto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est quòd te impediat, quò minùs de nobis benè speres, quòd malitia iam nos tenet, quòd diu in possessione nostri est. Ad nemi-

minem ante bona mens venit, quam mala, omnes præoccupati sumus, virtutes discere, vitia dediscere: sed eo maiore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quod semel traditi nobis boni perpetua possessio est. Non dediscitur virtus. Contraria enim mala in alieno hærent; ideo expelli & turbari possunt: fideliter sedent, quæ in locum suum veniunt. Virtus secundum naturam est: vitia inimica, & infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptæ exire non possunt, facilisque earum tutela est; ita initium ad illas eundi arduum, quia hoc primum imbecillæ mentis atque ægræ est, formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, vt incipiat. Deinde non est acerba medicina, protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est; philosophia pariter, & salutaris & dulcis est.

EPIST. LI.

De Aetna aliquid, vberius de Baiis: & hac occasione, in molles & luxui deditos. Hunc pellendum, & militandum esse: in quos: in voluptatem, in dolorem, alia. Hoc agentem, bonum in locis seriis sanctisque agere, vitare lasciuia, aut peramæna.

QVomodo quisque potest, mi Lucili; tu istic habes Ætnam, illum nobilissimum Siciliæ montem; quem quare dixerit Messalla vnicũ, siue Valgius (apud vtrumque enim legi) non reperio cum plurima loca euomant ignem, non tantum edita, quod crebrius euenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacentia. Nos vtrumque possumus, contenti sumus

mus Baijs, quas postero die, quam attigeram reliqui, locum ob hoc deuitandum, cùm habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? vlli loco indicendum est odium; minime, sed quemadmodum aliqua vestis sapiēti ac probo viro magis conuenit quam alia, nec vllum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professo: sic regio quoque est quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens declinet tanquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans, nunquam Canopum eliget, quamuis neminem Canopus esse frugi vetat. Ne Baias, quidem diuersorium vitiorum esse cœperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis soluitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, & commissatione nauigantium & symphoniarum cantibus perstrepentes lacus, & alia, quæ velut soluta legibus luxuria non tātum peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, vt irritamenta vitiorum quam longissima profugiamus. Indurandus est animus, & à blandimentis voluptatum procul abstrahendus. Vna Hannibalem hiberna soluerunt; & indomitum illum niuibus atque Alpibus virum eneruauerunt fomenta Campaniæ. Armis vicit, vitijs victus est. Nobis quoque militandum est & quidem genere militiæ, quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandæ sunt in primis voluptates: quæ (vt vides) sæua quoque ad se ingenia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet

mihi

nihil delicatè, nihil molliter esse faciendum. Quid mihi cùm istis calentibus stagnis? quid cùm sudatorijs, in quæ siccus vapor corpora exhausturus includitur? Omnis sudor per laborem exeat. Si faceremus, quòd fecit Hannibal vt interrupto cursu rerum, omissoque bello fouendi corporibus operam daremus: nemo non intempestiuam desidiam, victori quoque, nedum vincenti periculosam, meritò reprehenderet. Minus nobis, quàm illis Punica signa sequentibus licet: plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseuerantibus. Fortuna mecum bella gerit: non sum imperata facturus; iugum non recipio, imo quòd maiore virtute faciendum est, excutio; non est emoliendus animus. Si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati: idem sibi in me iuris esse volet, & ambitio, & ira: inter tot affectus distrahar, imo discerpar. Libertas proposita est: ad hoc præmium laboratur. Quæ sit libertas, quæris? nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus: fortunam in æquum deducere: quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. Ego illam feram, cum in manu mors sit? His cogitationibus intentum, loca seria sanctaque eligere oportet. Effeminat animos amœnitas nimia; nec dubiè aliquid ad corrumpendum vigorem potest regio. Quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero vngula est; in molli palustrique pascua saginata, cito subteruntur. Et fortior miles ex confragoso venit; segnis est vrbanus & verna. Nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur; in primo deficit puluere ille vnctus, & nitidus. Seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magis cona-

conatibus reddit. Literni honestius Scipio, quàm Baijs exsulabat? ruina eius non est tam moliter collocanda. Illi quoque, ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius, & C. Pompeius, & Cæsar, exstruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari latè longeque subiecta. Adspice quàm positionem elegerunt quibus ædificia excitauerunt locis, & qualia: scias non villas esse, sed castra. Habitaturum tu putas vnquam fuisse in Vtica Catonem, vt præter nauigantes adulteras dinumeraret, & adspiceret tot genera cymbarum varijs coloribus picta, & fluitantem toto lacu, rosam, vt audiret canentium nocturna conuitia; nonne manere ille intra vallum maluisset, quòd in vnam noctem manu sua duxisset? Quid ni malit, quisquis vir est, somnum suum classico, quàm Symphonia rumpi; sed satis diu cùm Baijs litigauimus, nunquam satis cùm vitijs: quæ oro te, mi Lucili, persequere sine modo, sine fine, nam illis quoque nec finis est, nec modus. Proijce quæcumque cor tuum laniant: quæ si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cùm illis reuellendum erat. Voluptates præcipuè exturba, & inuisissimas habe, latronum more, quos Philetas Ægyptij vocant; in hoc nos amplectuntur, vt strangulent.

EPIST. LII.

Vacillare nos in rectis, opus esse adiutorio, & directione. Alios autem aliis facilius duci formarique, vt natura est. Sed vt formeris elige è priscis, & è præsentibus: fuge

tibus clarum veritatis lumen ostendas. Dic quid natura necessarium fecerit, quid superuacuum, quam faciles leges posuerit, quam iucunda sit vita, quam expedita, illas sequentibus; quam acerba, & implicita eorum, qui opinioni plus quam naturæ crediderunt. Quid istorum cupiditates demit? quid temperat? Vtinam tantum non prodessent! nocent? Hoc tibi, cùm voles, manifestissimum faciam, & comminui, & debilitari generosam indolem, in istas argutias coniectam. Pudet dicere contra fortunam militaturis, quæ porrigant tela quemadmodum illos subornent. Hac ad summum bonum itur? per istud philosophiæ sunt nigræ, & turpes, infamesque etiam ad album sedentibus, exceptiones. Quid enim alliud agitis, cum eum, quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quam vt formula cecidisse videatur? Sed quemadmodum illum prætor, sic hos philosophia integrum restituit. Quid disceditis ab ingentibus promissis, & grandia locuti, effecturos vos vt non magis auri fulgor, quam gladij perstringat oculos meos vt ingenti constantia, & quod omnes optant, & quod omnes timent: calcem, ad Grammaticorum elementa descenditis? Quid dicitis? sic itur ad astra? hoc enim est, quod philosophia mihi promittit, vt parem Deo faciat: ad hoc inuitatus sum, ad hoc veni: fidem præsta. Quantum potes ergo, mi Lucili, reduc te ab istis exceptionibus, & præscriptionibus philosophorum. Aperta decent, & simplicia bonitatem. Etiam si multum superesset ætatis, parcè dispensandum erat, vt sufficeret necessarijs: nunc quæ dementia est superuacua discere in tanta temporis egestate?

EPI.

EPIST. XLIX.

Pompeiorum adspectu, memoriam sibi Lucilii renouatam. De breuitate, & cursu Temporis; nihil longum, aut vetus in eo esse. Obiter contra Dialecticos; & totum id genus prospiciendos tantum.

EST quidem, mi Lucili, supinus, & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur; tamen repositum in animo nostro desiderium loca interdum familiaria euocant, nec extinctam memoriam reddent, sed quiescentem irritant: sicut dolorem lugentium, etiam si mitigatus est tempore, aut seruuli familiaris admissio, aut vestis, aut domus renouat. Ecce Campania, & maximè Neapolis, ad Pompeiorum tuorum conspectum incredibile est, quam recens desiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es, cùm maximè à te discedo: video lacrimas combibentem, & affectibus tuis inter ipsam coercitionem exeuntibus non satis resistentem; modo amisisse te videor. Quid enim non modo est, si recorderis? Modo apud Sotionem philosophum puer sedi, modo caussas agere cępi, modo desij velle agere, modo desij posse, infinita est velocitas temporis, quæ magis apparet respicientibus. Nam ad præsentia intentos fallit; adeò præcipitis fugæ transitus leuis est. Caussam huius rei quæris? quidquid temporis transijt, eodem loco est; pariter aspicitur, vna iacet; omnia inde in profundum cadunt; & alioquin non possunt longa interualla esse in ea re, quæ tota breuis est. Punctum est quòd viuimus, & adhuc punctò minus; sed hoc minimum specie quadam

longioris ſpatij natura diuiſit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adoleſcentiam, aliud inclinationem quamdam ab adoleſcentia ad ſenectutem, aliud ipſam ſenectutem. Jn quam anguſto, quot gradus poſuit? Modo te proſecutus ſum: & tamen hoc modo, ætatis noſtræ bona portio eſt: cuius breuitatem aliquando futuram cogitemus. Non ſolebat mihi tam velox tempus videri: nunc incredibilis curſus apparet: ſiue quia admoueri lineas ſentio, ſiue quia attendere cæpi & computare damnum meum. Eo magis vtique indignor aliquos ex hoc tempore (quod ſufficere nec ad neceſſaria quidem poteſt, etiam ſi cuſtoditum diligentiſſimè fuerit) in ſuperuacua maiorem partem erogare. Negat Cicero, ſi duplicetur ſibi ætas, habiturum ſe tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Triſtius inepti ſunt: illi ex profeſſo laſciuiunt: hi agere ſeipſos aliquid exiſtimant. Nec ego nego proſpicienda iſta: ſed proſpicienda tantum, & à limine ſalutanda, in hoc vnum, ne verba nobis dentur, & aliquid eſſe in illis magni ac ſecreti boni iudicemus. Quid te torques & maceras in ea quæſtione, quàm ſubtilius eſt contempſiſſe, quàm ſoluere? Securi eſt, & ex commodo migranti minuta conquirere. Cùm hoſtis inſtat à tergo, & mouere iuſſus eſt miles, excutit neceſſitas quidquid pax otioſa collegerat. Non vacat mihi verba dubiè cadentia conſectari, & vafritiam in illis meam experiri.

Adſpice qui coeant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis.

Magno mihi animo ſtrepitus iſte belli circumſonantis exaudiendus eſt. Demens omnibus merito viderer, ſi cùm ſaxa in munimentum mu-

murorum senes femineque congererent; cùm iuuentus intra portas armata signum eruptionis exspectaret, aut posceret; cùm hostilia in portis tela vibrarent, & ipsum solum suffossionibus, & cuniculis tremeret, sederem otiosus, & eiusmodi quæstiunculas ponens: Quòd non prodidisti habes: cornua autem non prodidisti: cornua ergo habes: aliaque ad exemplum huius acutæ delirationis concinnata. Atqui æquè licèt demens tibi videar, si istis impendero operam, & nunc obsideor. Tunc tamen periculum mihi obsesso externum immineret, murus me ab hoste secerneret: nunc mortifera mecum sunt. Non vaco ad istas ineptias: ingens negotium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit vita aduersus hæc me doce aliquid; effice ne ego mortem fugiam, vita me non effugiat. Exhortare aduersus difficilia, de æquanimitate: aduersus ineuitabilia, angustius temporis mei laxa: doce non esse positum bonum vitæ in spatio eius, sed in vsu: posse fieri, imo sæpissimè fieri, vt qui diu vixit, parum vixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergisci: dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeunti, Potes non reuerti: dic redeunti, Potes non exire. Erras, si in nauigatione tantum, existimas minimum esse, quo à morte vita diducitur: in omni loco æquè tenue interuallum est. Non vbique se mors tam prope ostendit: vbique tam prope est. Has tenebras discute: & facilius ea trades, ad quæ præparatus sum. Dociles natura nos edidit, & rationem dedit imperfectam, sed quæ perfici posset. De iustitia mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitia vtraque, & illa cui alieni corporis abstinentia est, & hac cui sui cura. Si me volueris per deuia du-

ducere, facilius ad id quo tendo, perueniam. Nā (vt ille ait Tragicus) Veritatis simplex oratio est. Ideoque illam implicare non oportet, nec etiam quidquam minus conuenit, quam subdola ista calliditas, animis conantibus magna.

EPIST. L.

Cæcos nos in vitiis esse, aut velamēta iis quærere: Agnoscenda autem, & remedia quærenda. Vnde alioqui animi sanitas? quæ etiam cōtingere vel inueteratis vitiis potest quia ille facilius est flecti, & Natura ad bonum volat.

EPistolam tuam accepi post multos menses, quam miseras, superuacuum itaque putaui, ab eo qui afferebat, quid ageres, quærere. Valde enim bonæ memoriæ est, si meminit: & tamen spero te sic iam viuere, vt vbicumque eris sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quam vt meliorem te ipse quotidie facias, vt aliquid ex erroribus ponas, vt intelligas tua vitia esse, quæ putas rerum? Quædam enim locis, & temporibus adscribimus: at illa, quocumque transierimus, secutura sunt, Harpasten, vxoris meæ fatuam, scis hereditarium onus in domo mea remāsisse. Ipse enim auersissimus ab istis prodigijs sum, si quando fatuo delectari volo, non est mihi longè quærendus: me rideo. Hæc fatua subito desijt videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram, nescit esse se cæcam: subinde pedagogum suum rogat, vt migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt: nos sine duce erramus, & dicimus:

mus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romæ potest viuere. Non ego sumptuosus sum sed vrbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vitæ: adolescentia hæc facit. Quid non decipimus? non est extrinsecus malum nostrum: intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideò difficulter ad sanitatem peruenimus, quia nos ægrotare nescimus. Si curati cæperimus, quando tot morbos, tantasue ægritudines discutiemus? Nunc verò ne quærimus quidem medicum: qui minus negotijs haberet, si haberetur ad recens vitium, sequerentur teneri, & rudes animi, recta monstrantem: nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem, at mehercules, turpe est magistrum huius rei quærere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est: &, vt verum dicam, ne labor, quidem magnus est: si modo, vt dixi, ante animum nostrum formare incipimus, & recorrigere, quàm induresceat prauitas eius. Sed nec indurata despero. Nihil est quòd non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamuis flexa, reuocabis: curuatas trabes calor explicat, & aliter natæ, in id finguntur, quòd vsus noster exigit; quantò facilius animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obsequentur? quid enim aliud est animus, quàm quodammodò se habens spiritus? vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alio materiam, quanto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est quòd te impediat, quò minùs de nobis benè speres, quòd malitia iam nos tenet, quòd diu in possessione nostri est. Ad nemi-

minem ante bona mens venit, quam mala, omnes præoccupati sumus, virtutes discere, vitia dediscere: sed eo maiore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quod semel traditi nobis boni perpetua possessio est. Non dediscitur virtus. Contraria enim mala in alieno hærent; ideo expelli & turbari possunt: fideliter sedent, quæ in locum suum veniunt. Virtus secundum naturam est: vitia inimica, & infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptæ exire non possunt, facilisque earum tutela est; ita initium ad illas eundi arduum, quia hoc primum imbecillæ mentis atque ægræ est, formidare in experta. Itaque cogenda est mens, vt incipiat. Deinde non est acerba medicina, protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est; philosophia pariter, & salutaris & dulcis est.

EPIST. LI.

De Aetna aliquid, vberius de Baiis: & hac occasione, in molles & luxui deditos. Hunc pellendum, & militandum esse: in quos: in voluptatem, in dolorem, alia. Hoc agentem, bonum in locis seriis sanctisque agere, vitare lasciuia, aut peramæna.

QVomodo quisque potest, mi Lucili; tu istic habes Ætnam, illum nobilissimum Siciliæ montem; quem quare dixerit Messalla vnicũ, siue Valgius (apud vtrumque enim legi) non reperio cum plurima loca euomant ignem, non tantum edita, quod crebrius euenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacentia. Nos vtrumque possumus, contenti sumus

mus

mus Baijs, quas postero die, quam attigeram reliqui, locum ob hoc deuitandum, cúm habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? vlli loco indicendum est odium; minime, sed quemadmodum aliqua vestis sapiēti ac probo viro magis conuenit quam alia, nec vllum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professo: sic regio quoque est quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens declinet tanquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans, nunquam Canopum eliget, quamuis neminem Canopus esse frugi vetat. Ne Baias, quidem diuersorium vitiorum esse cæperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis soluitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, & commissatione nauigantium & symphoniarum cantibus perstrepentes lacus, & alia, quæ velut soluta legibus luxuria non tātum peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, vt irritamenta vitiorum quam longissima profugiamus. Indurandus est animus, & à blandimentis voluptatum procul abstrahendus. Vna Hannibalem hiberna soluerunt, & indomitum illum niuibus atque Alpibus virum eneruauerunt fomenta Campaniæ. Armis vicit, vitijs victus est. Nobis quoque militandum est & quidem genere militiæ, quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandæ sunt in primis voluptates: quæ (vt vides) sæua quoque ad se ingenia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet

mihi

conatibus reddit. Liternі honestius Scipio, quàm Baijs exsulabat? ruina eius non est tam moliter collocanda. Illi quoque, ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius, & C. Pompeius, & Cæsar, exstruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari latè longeque subiecta. Adspice quàm positionem elegerunt quibus ædificia excitauerunt locis, & qualia: scias non villas esse, sed castra. Habitaturum tu putas vnquam fuisse in Viica Catonem, vt præter nauigantes adulteras dinumeraret, & adspiceret tot genera cymbarum varijs coloribus picta, & fluitantem toto lacu, rosam, vt audiret canentium nocturna conuitia; nonne manere ille intra vallum maluisset, quòd in vnam noctem manu sua duxisset? Quid ni malit, quisquis vir est, somnum suum classico, quàm Symphonia rumpi; sed satis diu cùm Baijs litigauimus, nunquam satis cùm vitijs: quæ oro te, mi Lucili, persequere sine modo, sine fine, nam illis quoque nec finis est, nec modus. Proijce quæcumque cor tuum laniant: quæ si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cùm illis reuellendum erat. Voluptates præcipuè exturba, & inuisissimas habe, latronum more, quos Philetas Ægyptij vocant; in hoc nos amplectuntur, vt strangulent.

EPIST. LII.

Vacillare nos in rectis, opus esse adiutorio, & directione. Alios autem aliis facilius duci formarique, vt natura est. Sed vt formeris elige è priscis, & è præsentibus: fuge

fuge tamen verbosos, ambitiosos; plausum captantes.

QVid est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes, alio trahit, & eo vnde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quidquam semel velle? Fluctuamus inter varia consilia, nihil libere volumus, nihil absolute, nihil semper. Stultitia, inquis, est: cui nihil constat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa reuellemus? Nemo per se satis valet, vt emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quosdam ait Epicurus ad veritatem sine vllius adiutorio contendere, ex ijs se fecisse sibi ipsum viam: hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui se ipsi protulerunt: quosdam indigere ope aliena, non ituros si nemo præcesserit, sed bene secuturos: ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque, sed secundæ fortis ingenium. Nos ex illa prima nota non sumus: bene nobiscum agitur, si in hanc secunda recipimur. Nec hunc quidem contempseris hominem, qui alieno beneficio esse saluus potest: & hoc multum est, velle seruari: Præter, hæc adhuc inuenies aliud genus hominum ne ipsum quidem fastidiendum, eorum qui cogi ad rectum compellique possunt: quibus non duce tantum opus sit, sed adiutore, & vt, dicam, coactore; Hic tertius color est. Si queris huius exemplar, Hermanum ait Epicurus talem fuisse. Itaque alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit. Quamuis enim ad eundem finem vterque peruenerit, tamen maior est laus idem effecisse in difficiliore materia. Puta enim duo ædificia excitata esse, ambo paria, æque excelsa, eque magnifica: alterum dura

dura area accepit, illi protinus opus creuit alterius fundamenta lassarunt, in mollem ac fluidam demissa humum: multumque laboris exhaustum est, dum peruenitur ad solidum. Apparet in altero, quidquid factum est: alterius, magna pars & difficilior latet. Quædam ingenia facilia, & expedita quædam manu (quod aiunt) facienda sunt, & in fundamentis sui occupanda. Itaque ego illum feliciorem dixerim, qui nihil negotij secum habuit: hunc quidem de se melius meruisse, qui malignitatem naturæ suæ vicit, & ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit. Hoc durum & laboriosum ingenium nobis datum scias, licet imus per obstantia: Itaque pugnemus, aliquorum inuocemus auxilium. Quem, inquis, inuocabo? hunc, aut illum? Tu vero etiam ad priores reuertere, qui vacant: adiuuare non possunt, non tantum qui sunt, sed & qui fuerunt. Ex ijs autem qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate præcipitant, & communes locos voluunt, & in priuato circulantur: sed eos qui vita docent: qui cum dixerint quid faciendum sit, probant faciendo: qui docent quid vitandum sit, nec vnquam in eo quod fugiendum dixerint, deprehenduntur. Eum elige adiutorem, quem magis admireris cum videris, quam cum audieris. Nec ideo te prohibuerim hos quoque audire, quibus consuetudo est admittere populum, ac disserere: si modo hoc proposito in turbam prodeunt, vt meliores fiant, faciantque meliores: si non ambitionis hoc causa exercent. Quid enim turpius philosophia captante clamores? Nũ quid æger laudat medicum secantẽ? Tacete, fauete, & præbete vos curationi? etiam si exclamaueritis, non aliter audiam,

diam, quam si ad tactum vitiorum vestrorum ingemiscatis. Testati vultis attendere vos, moverique rerum magnitudine? sanè liceat: vt quidem iudicetis, & feratis de meliore suffragium, quid ni non permittam? Apud Pythagoram discipulis quinque annis tacendum erat: nunquid ergo existimas, statim illis & loqui & laudare licuisse? Quanta autem dementia eius est, quem clamores imperitorum hilarem ex adiutorio dimittunt; Quid lætaris, quod hominibus iis laudaris, quos non potes ipse laudare? Disserebat populo Fabianus: sed audiebatur modestè. Erumpebat interdum magnus clamor laudantium: sed quem magnitudo rerum euocauerat, non sonus inoffensæ ac molliter lapsæ orationis. Intersit aliquid inter clamorem theatri, & scholæ: est aliqua & laudandi licentia. Omnia rerum omnium si obseruentur, indicia sunt; & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum & incessus ostendit, & manus mota, & vnum interdum responsum, & relatus ad caput digitus, & flexus oculorum. Improbum risus, insanum vultus habitusque demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis quisque sit, scies, si quemadmodum laudetur, adspexeris. Hinc atque illinc philosopho manus auditor intentat, & super ipsum caput mirantium turba consistit: non laudatur ille nunc; si intelligas, sed conclamatur. Relinquantur istæ voces illis artibus, quæ propositum habent placere populo: philosophia adoretur. Permittendum erit aliquando iuuenibus, sequi impetum animi: tunc autem hoc ex impetu facient, cum silentium sibi imperare non poterunt. Talis laudatio, aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, animos adole-

lescentium exstimulat. Ad rem commoueantur, non ad verba composita: alioqui nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Differam hoc in præsenti: desiderat enim propriam & longam exsecutionem, quemadmodum populo differendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se Damnum quidem fecisse philosophiam non erit dubium, postquam prostituta est: sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non institorem, sed antistitem nacta est.

EPIST. LIII.

Nauigationem suam describit, & iactationem in mari Per occasionem, in vita nos iactari: sed vitia sua paucos scire, aut fateri Philosophia docebit, excitabit, demus nos, pares Deo faciet.

QVid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est vt nauigarem? Solui mari languido: erat sine dubio cælum graue sordidis nubibus, quæ ferre aut in aquam, aut in ventum resoluuntur: sed putaui tam pauca millia à Parthenope tua vsque Puteolos surripi posse, quamuis dubio, & impendente cælo. Itaque quo celerius euaderem, protinus per altum ad Nesida direxi, precisurus omnes sinus. Cùm iam eo processissem, vt mea nihil interesset, vtrùm irem, an redirem: primum æqualitas illa, quæ me corruperat, perijt nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Cœpi gubernatorem rogare, vt me aliquo littore exponeret. Aiebat ille, aspera esse & importuosa: nec quidquam se æquè in tempestate timere, quam terram.

Peius

Peius autem vexabar, quam vt periculum mihi succurreret. Nausea enim me, segnis hæc, & sine exitu, torquebat: quæ bilem mouet, nec effundit. Institi itaque gubernatori, & illum vellet nollet coegi petere littus. Cuius vt vicinam attigimus non exspecto vt quidquam ex præceptis, Virgilij fiat,

Obuertunt pelago proras.

aut anchora de prora iaciatur: sed memor artificij mei veteris, mitto me in mare, quomodo psycrolutam decet, gausapatus. Quæ putas me passum, dum per aspera erepo, dum viam quæro, dum facio? Intellexi, non immerito nautis terram timeri. Incredibilia sunt, quæ tulerim: cum me ferre non possem. Illud scito, Vlyssem non fuisse tam irato mari natum, vt vbique naufragia faceret: nauseatas erat: at ego quocumque nauigare debuero, vicesimo anno perueniam. Vt primum stomachum (scis non cum mari nauseam effugere) collegi, vt corpus vnctione recreaui, accepi mecum cogitare, quanta nos vitiorum nostrorum sequeretur obliuio etiam corporalium, quæ subinde admonent sui, nedum illorum quæ eo magis latent, quo maiora sunt. Leuis aliquem motiuncula decipit: sed cum creuerit, & vera febris exarserit, etiam duro & perpessitio, confessionem accepit. Pedes dolent, articuli puncticulas sentiunt: adhuc dissimulamus, & aut talum extorsisse nos dicimus, aut in exercitatione aliqua laborasse. Dubio & incipiente morbo, quæritur nomen: qui talaria cæpit intendere vtrosque pedes dexteros fecit, necesse est podagram fateri. Contra euenit in ijs morbis quibus efficiuntur animi; quo quis peius se habet, minus sentit. Non est quod mireris, Lu-

vili cariſſime. Nam qui leuiter dormit, & ſpecies ſecundum quietem capit, aliquando dormire ſe dormiens cogitat: grauis ſopor etiam ſomnia exſtinguit, animumque altius mergit, quam vt vti vllo intellectu ſinat. Quare vitia ſua nemo confitetur: quia etiam nunc in illis eſt. Somnium narrare, vigilantis eſt, & vitia ſua confiteri, ſanitatis indicium eſt. Expergiſcamus ergo, vt errores noſtros coarguere poſſimus: ſola autem nos philoſophia excitabit, ſola ſomnum excutiet grauem. Illi te totum dedica: dignus illa es: illa te digna eſt: ite in complexum alter alterius: omnibus alijs rebus te nega, fortiter, apertè. Non eſt quod precario philoſopheris. Si æger eſſes, curam intermiſiſſes rei familiaris, & forenſia tibi negotia excidiſſent nec quemquam tanti putares, cui aduocatus in remiſſione deſcenderes: toto animo id ageres, vt quam primum morbo liberareris. Quid ergo? non & nunc idem facies. Omnia impedimenta dimitte, & vaca bonæ menti: nemo ad illam peruenit occupatus. Exercet philoſophia regnum ſuum: dat tempus, non accipit. Non eſt res ſubſiciua: ordinaria eſt, domina eſt adeſt, & iubet. Alexander cuidam ciuitati, partem agrorum, & dimidium rerum omnium, promittenti: eo, inquit, propoſito veni in Aſiam, non vt id acciperem quod dediſſetis; ſed vt id haberetis, quod reliquiſſem. Itidem philoſophia rebus omnibus. Non ſum id tempus acceptura, quòd vobis ſuperfuerit; ſed id habitis, quod ipſa erogauero. Totam huc conuerte mentem, huic aſſide, hanc cole; ingens interuallum inter te & ceteros fiat. Omnes mortales multo antecedes, non multo te Dij antecedent. Quid inter te & illos interfuturum ſit,

quæris? diutius erunt. At mehercule magni artificis est clausisse totum in exiguo. Tantum sapienti sua, quantum Deo omnis ætas patet. Est aliquid, quo sapiens antecedat Deum, ille naturæ beneficio non timet, suo sapiens: ecce res magna, habere imbecillitatem hominis securitatem Dei. Incredibilis vis philosophiæ est, ad omnem fortuitam vim retundendam. Nullum telum in corpore eius sedet: munita est solidaque, quædam defatigat, & velut leuia tela laxo sinu eludit, quædam discutit, & in eum vsque qui miserat reposuit.

EPIST. LVI.

Suspirio se laborasse, atque ita de morte cogitasse, non timendam, quia idem post eam, quod antequam eramus, erit. Præparemur.

LOngum mihi commeatum dederat mala valetudo: repente me inuasit. Quo genere? inquis: prorsus merito interrogas: adeo nullum mihi ignotum est. Vni tamen morbo quasi assignatus sum: quem quare Græco nomine appellem, nescio, satis enim apte dici suspirium potest. Breuis autem valde, & procellę similis impetus est: intra horam fere desinit. Quis enim diu exspirat? Omnia corporis aut incommoda, aut pericula, per me transierunt: nullum mihi videtur molestius. Quid ni? aliud enim quidquid est, ægrotare: est hoc est animam agere. Itaque medici, hanc meditationem mortis vocant. Facit aliquando spiritus ille, quod sæpè conatus est. Hilarem me putas hæc tibi scribere, quia effugi? si hoc fine, quasi bona valetudine delector: tam ridicule facio, quàm ille, quisquis se vicisse putat, cùm vadimonium distulit.

ſtulit. Ego vero,& in ipſa ſuffocatione non deſij cogitationibus lætis ac fortibus acquieſcere. Quid hoc eſt? inquam: tam ſæpè mors experitur me; faciat: at ego illam diu expertus ſum. Quando inquis; antequam naſcerer. Mors eſt, non eſſe id quod ante fuit, ſed quale ſit, iam ſcio: hoc erit poſt me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti eſt, neceſſe eſt,& fuiſſe antequam prodiremus in lucem: atqui nullam ſenſimus tunc vexationem. Rogo, non ſtultiſſimum dicas, ſi quis exiſtimet lucernæ peius eſſe cum exſtincta eſt,quam antequam accenderetur? nos quoque,& accendimur, & exſtinguimur: medio illo tempore aliquid patimur. Vtrimque vero alta ſecuritas eſt. In hoc enim, mi Lucili,niſi fallor,erramus, quod mortem iudicamus ſequi: cùm illa & præceſſerit, & ſecutura ſit. Quidquid ante annos fuit, mors eſt. Quid enim refert, vtrum, non incipias an deſinas: vtriuſque rei hic eſt effectus non eſſe. His & huiuſmodi exhortationibus tacitis ſcilicet (nam verbis locus non erat) alloqui me non deſij: deinde paullatim ſuſpirium illud,quod eſſe iam anhelitus cœperat, interualla maiora fecit,& retardatum eſt, ſic remanſit. Nec adhuc, quamuis deſierit, ex natura fluit ſpiritus;ſentio hæſitationem quandam eius,& moram. Quomodo volet, dum modò non ex animo ſuſpirem, hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: iam præparatus ſum: nihil cogita de die. Illum lauda & imitare, quem non piget mori, cùm iuuat viuere. Quæ enim virtus eſt, cùm eijciaris,exire? tamen eſt & hic virtus. Eijcior quidem, ſed tanquam exeam. Et ideo nunquam eijcitur ſapiens: quia eijci eſt inde expelli, vnde inuitus recedas. Nihil inuitus facit ſapiens:

piens: necessitatem effugti: quia vult quòd ipsa coactura est.

EPIST. LV.

De Vatiæ villa, & de ipso Vatia, tum de bono maloque otio. Item amicos animo adesse posse, & debere.

AGestatione cum maximè venio, non minus fatigatus, quam si tantum ambulassem, quantum sedi: labor est enim, & diu ferri: ac nescio an eo maior, quia contra naturam est: quæ pedes dedit, vt per nos ambularemus; oculos, vt per nos videremus. Debilitatem nobis indixere deliciæ: & quod diu noluimus, posse desiuimus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus, vt siue bilis insederat faucibus, discuteretur; siue ipse ex aliqua caussa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio: quam profuisse mihi sensi. Ideò diutius vehi perseueraui, inuitante ipso littore, quod inter Cumas & Seruilij Vatiæ villam curuatur, & hinc mari, illinc lacu, velut angustum iter clauditur. Erat enim à recenti tempestate spissus. Fluctus autem illud (vt scis) frequens, & concitatus exæquat: longior tranquillitas soluit, cum arenis quæ humore alligantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere cæpi, an aliquid illic inuenirem, quod mihi bono posset esse: & direxi oculos in villam, quæ aliquando Vatiæ fuit. In hac ille prætorius diues, nulla alia re quàm otio notus, consenuit, & ob hoc vnum felix habebatur. Nam quoties aliquos quos amicitia Asinij Galli, quoties Seiani odium, deinde amor merserat, (æquè enim offendisse illum quam amasse, periculosum fuit) excla-

ma-

mabant homines: O Vatia, solus scis viuere? At ille latere sciebat, non viuere: multum autē interest, vtrum vita tua otiosa sit, an ignaua. Nunquam aliter hanc villam Vatia viuo prætereibam, quam vt dicerem. Vatia hic situs est. Sed adeo, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est, & venerabile, vt etiam si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim hominem, seductum existimat vulgus, & securum, & se contemptum, sibique viuentem: quorum nihil vlli contingere, nisi sapienti, potest. Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi viuere: ille enim (quod est primum) scit viuere. Nam qui res, & homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegauit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum, atque iners animal, metu oblituit, ille sibi non viuit, sed (quod est turpissimum) ventri, somno, libidini. Non continuo sibi viuit, qui nemini. Adeo tamen magna res est constantia, & in proposito suo perseuerantia, vt habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere; frontem enim eius tantum noui, & exposita: quæ ostendit etiam transeuntibus. Speluncæ sunt duæ magni operis, laxo atrio pares, manufactæ: quarum altera Solem non recipit, altera vsque in Occidentem tenet. Platanona medius riuus, & mari, & ab Acherusio lacu receptus, Euripi modo diuidit, alendis piscibus (etiam si assiduo exhauritur) sufficiens. Sed illi cum mare patet, parcitur: cum tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen est commodissimum in villa, quod Baias trans parietem habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. Has laudes eius ipse noui: esse

villam totius anni credo. Occurrit enim Fauonio, & illum adeo excipit, vt Baijs neget. Non stulte videtur elegisse hunc locum Vatia, in quẽ otium suum pigrum iam, & senile conferret. Sed non multum ad tranquilitatem locus confert: animus est, qui commendat omnia. Vidi ego in villa hilari, & amœna mæstos: Vidi in media solitudine occupatis similes. Quare non est quod existimes, ideo parum bene compositum esse te, quod in Campania non es, quare autem non es? huculque cogitationes tuas mitte. Conuersari cum amicis absentibus licet: & quidem quoties velis, quamdiu velis, magis hac voluptate, quæ maxima est, fruimur, dum absumus. Præsentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando vna loquimur, ambulamus, cum consedemus, cum diducti sumus, nihil de his quos modo vidimus, cogitamus, & ideo æquo animo ferre debemus absentia quia nemo non multum etiam præsentibus abest. Pone hic primum noctes separatas: deinde occupationes vtrinque diuersas: deinde studia secreta suburbanas profectiones: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est, hic autem nunquam abest: quemcumque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum cæna, mecum ambula. In angusto viueremus, si quidquam esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili, cum maxime audio: adeo tecum sum, vt dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere.

EPIST. LVI.

Mentem compositam, vacare sibi, & studium etiam in turba. Suo exemplo docet.

Magis optandum internum silentium, & pacem. Inertia porro, mala, & ea cupidinum mater.

PEream, si est tam necessarium, quàm videtur, silentium in studia seposito. Ecce varius clamor vndique me circumsonat: supra ipsum balneum habito: propone nunc tibi omnia genera vocum, quæ in odium possunt aures adducere: cum fortiores exercentur, & manus plumbo graues iactant, cum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio: quoties retentum spiritum remiserunt, sibilos, & acerbissimas respirationes: cùm in aliptem inertem, & hac plebeia vnctione contentum incidi, audio crepitum illisæ manus humeris: quæ prout plana peruenit, aut concaua, ita sonum mutat. Si vero pillicrepus superuenerit, & numerare cœperit pilas, actum est. Adijce nunc scordalum & furem deprehensum, & illum cui vox sua in balneo placet. Adijce nunc eos, qui in piscinam cùm ingenti impulsæ aquæ sono saliunt. Præter istos quorum si nihil aliud, rectæ voces sunt, alipilum cogita, tenuem, & stridulam vocem, quo sit notabilior, subinde exprimentem, nec vnquam tacentem, nisi dum vellit alas, alium pro se clamare cogit. Iam libarij varias exclamationes, & botularium, & crustularium, & omnes popinarum institores, mercem sua quadam & insignita modulatione vendentes. O te, inquis, ferreum, aut surdum, cui mens inter clamores tam varios, tam dissonos, constat! cum Chrysippum nostrum assidua salutatio perducat ad mortem. At mehercules, ego istum fremitum non magis curo, quam fluctum aut deiectum aquæ. Quamuis

* 1º Pilicrepus

audiam cuidam genti hanc vnam fuisse caussam, vrbem suam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox auocare videtur, quàm crepitus. Illa enim animum abducit, tantum aures implet, ac verberat. In ijs quæ me sine euocatione circumstrepunt, essedas transcurrentes pono, & fabrum inquilinum, & ferrarium vicinum, aut hunc qui ad metam sudantem tabulas experitur & tibias, nec cantat, sed exclamat. Etiam molestior est mihi sonus, qui intermittitur subinde, quàm qui continuatur. Sed iam me sic ad omnia ista duraui, vt audire vel pausarium possim, voce acerbissima remigibus modo dantem. Animum enim ego sibi intentum esse, nec auocari ad externa: omnia licèt foris resonent; dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixentur cupiditas & timor, dum auaritia luxuriaque non dissideant, nec altera alteram vexet. Nam quid prodest totius regionis silentium, si affectus fremunt?

Omnia noctis erant, placida composta quiete.

Falsum est: nulla placida quies est, nisi quā ratio composuit: nox exhibet molestiam, non tollit, & solicitudines mutat. Nam dormientium quoque insomnia tam turbulenta sunt, quàm dies. Illa tranquillitas vera est, in quam bona mens explicatur. Adspice illum, cui somnus laxæ domus silentio quæritur: cuius aures ne quis agitet sonus, omnis seruorum turba conticuit, & suspensum, accedentium, proprus, vestigium ponitur. Huc nempe versatur atque illuc, somnum inter ægritudines leuem captans: quæ non audit, audisse se queritur. Quid in caussa putas esse? animus illi obstrepit: hic placandus est, huius compe-

scen-

scenda est seditio: quem non est quod existimes placidum, si iacet corpus. Interdum quies inquieta est. Et ideo ad rerum actus excitandi, ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quoties nos male habet inertia sui impatiens. Magni imperatores cum male parere militem vident, aliquo labore compescunt, & expeditionibus detinent: nunquam vacat lasciuire districtis: nihilque tam certum est quam otij vitia negotio discuti. Sæpe videmur tædio rerum ciuilium, & infelicis atque ingratæ stationis pænitentia, secessisse: tamen in illa latebra, in quam nos timor & lassitudo coniecit, interdum recrudescit ambitio. Non enim excisa desijt, sed fatigata, aut etiam abiecta, rebus parum sibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quæ videtur aliquando cessisse; deinde frugalitatem professos solicitat, atque in media parsimonia voluptates non damnatas, sed relictas petit: & quidem eo vehementius, quo occultius. Omnia enim vitia in aperto leuiora sunt; morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, cum ex abdito erumpunt, ac vim suam proferunt. Et auaritiam itaque, & ambitionem, & cetera mala mentis humanæ, tunc perniciosissima scias esse, cum simulata sanitate subsidunt. Otiosi videmur, & non sumus. Nam si bona fide sumus si receptui cecinimus, si speciosa contempsimus vt paulo ante dicebam, nulla res nos auocabit, nullus hominum auiumque concentus interrumpet cogitationes bonas, solidasque & iam certas. Leue illud ingenium, nec se adhuc reduxit introrsus, quod ad vocem & accidentia erigitur. Habet intus aliquid solicitudinis, & concepti pauoris, quod illum curiosum facit vt ait Virgilius noster:

Et me, quem dudum non vlla iniecta moue-
bant
Tela, nec aduerso glomerati ex agmine
Graii,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat om-
nis
Suspensum, & pariter comitique onerique
timentem.

Prior ille sapiens est quem non tela vibrantia, non arietata inter se arma agminis densi, non vrbis impulsæ fragor territat: his aliter, imperitus est, rebus suis timet, ad omnem crepitum expauescens, quem vna qualibet vox pro fremitu accepta deiecit, quem motus leuissimi exanimant. Timidum illum sarcinæ faciunt. Quemcumque ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus multa portantibus, videbis illum comitique onerique timentem. Tunc ergo te scito esse compositum, cum ad te nullus clamor pertinebit: cum te nulla vox tibi excutiet: non si blandietur, non si minabitur, non si inani sono varia circumstrepet. Quid ergo? non aliquando commodius est, carere conuicio? fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo: experiri & exercere me volui. Quid necesse est diutiùs torqueri: cùm tam facile remedium Vlisses socijs aduersus Sirenas dederit, & inuenerit?

EPIST. LVII.

De Crypta Neapolitana, & ibi horrore tum primos motus in potestate non esse, Aliquid de animi tenuitate, & celeritate.

CVm Baijs deberem Neapolim repetere, facile credidi tempestatem esse, ne iterum na-

nauem experirer: sed tantum luci tota via fuit, vt possem videri nihilominus nauigasse. Totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit, à ceromate nos haphe excepit, in Crypta Neapolitana. Nihil illo carcere longius, nihil illis faucibus obscurius; quæ nobis præstant, non vt per tenebras videamus, sed vt ipsas. Ceterum etiam si locus haberet lucem, puluis auferret, in aperto quoque res grauis & molesta: quid illic, vbi in se volutatur, & cùm sine vllo spiramento sit inclusus, in ipsos à quibus excitatus est recidit? Duo incommoda inter se contraria simul pertulimus, eadem via, eodem die, & luto, & puluere laborauimus. Aliquid tamen mihi illa obscuritas, quòd cogitarem, dedit: sensi quemdam ictum animi, & sine metu mutationem, quàm insolitæ rei nouitas simul ac fœditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, ne dum à perfecto absum, sed de illo in quem ius fortuna perdidit: huius quoque ferietur animus, mutabitur color. Quædam enim, mi Lucili, nulla virtus effugere potest: admonet illam natura mortalitatis suæ. Itaque & vultum adducet ad tristitiam, & inhorrescet ad subita, & caligabit, si vastam altitudinem in crepidine eius constitutus despexerit. Non est hic timor, sed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam, & paratissimi fundere suum sanguinem, alienum videre non possunt: quidam ad vulneris noui, quidam ad veteris & purulenti tractationem inspectionemque concidunt, & linquuntur animo: alij gladium facillius recipiunt, quàm vident. Sensi ergo (vt dicebam) quamdam non quidem perturbationem, sed mutationem: rursus ad primum con-

spectũ redditæ lucis, alacritas incogitata rediit, & iniussa. Illud deinde mecum loqui cæpi, quam ineptè quædam magis, ac minus timeremus, cum omnium idem finis esset. Quid enim interest, vtrum supra aliquem vigiliarum ruat, an mons? nil inuenies. Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quam vis vtraque mortifera æque sit. Adeò non effectus, sed efficientia timor spectat. Nunc me putas de Stoicis dicere qui existimant animam hominis magno pondere extriti permeare non posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber: ego vero non facio, qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non potest opprimi: nam circa id diffugit, quo vrgetur; quemadmodum aer verbere aut ictu non læditur, nec scinditur quidem, sed circa id cui cessit refunditur: sic animus qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi: sed beneficio subtilitatis suæ, per ipsa quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini, etiam cum latissime percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus; sic animo, qui adhuc tenuior est igne per omne corpus fuga est. Itaque de illo quærendum est, an possit immortalis esse? hoc quidem certum habe, si superstes est corpori, propter hoc illum nullo genere posse perire, propter quod non perit; quoniam nulla immortalitas cum exceptione est: nec quidquam noxium æterno est.

EPIST. LVIII.

Verba quædam nupera, desita nunc esse: transit ad Physica, & quotuplex τὸ ὂν ex Platone. Aptas ad Ethica, & nihil hic idem,

idem, aut firmum, esse. Tum subtilitates, quem vsum habere possint? & hunc ex omni re captandum. Adnectit de senectute, & morte: neutram optandam, & recusandam.

QVanta verborum nobis paupertas, imo egestas sit, nunquam magis quàm hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cùm forte de Platone loqueremur, quæ nomina desiderarent, nec haberent: quædam verò cùm habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidium? Hunc, quem Græci œstrum, vocant, pecora peragentem, & totis saltibus dissipantem asilum nostri vocabant: hoc Virgilio licet credas:

Et lucum Silari iuxta, illicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est æstrum Græci vertere vocantes,
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita siluis
Diffugiunt armenta. ———

Puto intelligi istud verborum interisse. Ne te longè differam, quædam simplicia in vsu erant sicut cernere ferro inter se dicebantur. Idem Virgilius hoc probabit tibi:

Stupet ipse Latinus,
Ingenti, genitos diuersis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, & cernere ferro.

quòd nunc decernere dicimus: simplicis illius verbi vsus amissus est. Dicebant antiqui, si iusso, id est, iussero. Hoc nolo mihi credas: sed fide Virgilio:

Cetera quæ iusso, mecum manus inserat arma

Non

Non id ago nunc hac diligentia, vt ostendam quantum tempus apud grammaticum perdiderim: sed vt ex hoc intelligas, quantum apud Ennium, & Attium, verborum situs occupauerit: cum apud hunc quoque, qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. Quid, inquis, sibi ista vult præparatio? quod spectat? Non celabo te: cupio, si fieri potest propitijs auribus tuis Essentiam dicere: sin minus, dicam & iratis. Ciceronem auctorem huius verbi habeo, puto locupletem: si recentiorem quæris; Fabianum, disertum & elegantem, orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidæ. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur οὐσία res necessaria, naturam continens, fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc verbo vti nihilominus dabo operam, vt ius à te datum parcissimè exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cùm ecce id nullo modo Latinè exprimere possim, propter quod linguæ nostræ conuicium fecit? Magis damnabis angustias Romanas, si scieris vnam syllabam esse, quam mutare non possim. Quæ hæc sit, quæris: τὸ ὄν. Duri tibi videbor ingenij: in medio positum, posse sit transferri, vt dicam, Quod est. Sed multum interesse video cogor verbum pro vocabulo ponere: sed id si necesse est ponam. Quod est, sex modis hoc à Platone dici, amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si ante indicauero, esse aliquod genus, esse & speciem. Nunc enim primum illud genus quærimus, ex quo certæ species suspensæ sunt, à quo nascitur omnis diuisio, quo vniuersa comprehensa sunt. Inuenietur autem, si ceperimus singula retro legere: sic enim perdu-

cc-

cemur ad primum. Homo species est, vt Aristoteles ait: equus species est, canis species: ergo commune aliquod quærendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur, & sub se habeat. Hoc quid est; animal. Ergo genus esse cœpit omnium horum quæ modo retuli, homini, equi, canis, animal. Sed sunt quædam, quæ animam habent, nec sunt animalia: placet enim satis & arbustis animam inesse: itaque & viuere illa, & mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia animalia in hac forma sunt, & sata. Quædam anima carent, vt saxa: itaque aliquid erit animantibus antiquis, scilicet corpus, hoc sic diuidam, vt dicam, corpora omnia aut animata esse, aut inanimantia. Etiamnum est aliquid superius, quam corpus. Dicimus enim quædam corporalia esse, quædam incorporalia. Quid ergo erit ex quo hæc diducantur? Illud cui nomen modo parum proprium imposuimus; Quod est. Sic enim in species secabitur, vt dicamus: Quod est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimum, &, vt ita dicam, generale: cetera genera quidem sunt, sed specialia, tanquam homo genus est. Habet enim in se nationum species, Græcos, Romanos, Parthos: colorum, albos nigros, flauos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque qua multa continet, in genus cadit: qua sub alio est, in speciem. Illud genus, Quod est, generale, supra se nihil habet. Initium rerum est: omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic enim aliud genus magis principale: de quo statim dicam, si priùs illud genus, de quo locutus sum, merito primùm poni docuero, cùm sit rerum omnium capax. Quod est,

est, in has species diuido, vt sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo diuido? vt dicam, aut animantia sunt, aut inanimantia. Rursus animantia quemadmodum diuido? vt dicam, quædam animum habent, quædam tantum animam: aut sic: quædam impetum habent, incedunt, transeunt: quædam solo affixa, radicibus aluntur, & crescunt. Rursus animalia in quas species seco? aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam videtur, Quid: sed quare videatur, subijciam. In rerum (inquiunt) natura quædam sunt quædam non sunt. Et hæc autem quæ non sunt, rerum natura complectitur, quæ animo succurrunt, tanquam Centauri, Gigantes, & quidquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem cæpit, quamuis non habeat substantiam. Nunc ad id, quod tibi promisi, reuertor, quomodo quæcumque sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum illud. Quod est, nec visu, nec tactu, nec vllo sensu comprehenditur: cogitabile est: quod generaliter est: tamquam homo generalis sub oculos non venit, sed specialis venit, vt Cicero, & Cato. Animal non videtur, sed cogitatur: videtur autem species eius, equus, & canis. Secundum ex his quæ sunt, ponit Plato, quod eminet, & exuperat omnia. Hoc ait per excellentiam esse: vt poeta communiter dicitur, omnibus enim versus facientibus hoc nomen est; sed iam apud Græcos in vnius notam cessit, Homerum intelligas, cùm audieris poetam. Quid ergo hoc est? Deus, scilicet maior, ac potentior cunctis. Tertium genus est eorum, quæ propriè sunt: innumerabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quæ sunt, interrogas? pro-

pria.

pria Pltaonis supellex est. Ideas vocat, ex quibus omnia, quæcumque videmus, fiunt: & ad quas cuncta formantur. Hæ immortales, immutabiles, inuiolabiles sunt. Quid sit idea id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum, quæ natura fiunt, exemplar æternum. Adijciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere: exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens, quem operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instruit facies, à qua petitur imitatio, idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum; ad quæ, quodcumque fieri ab illa debet, exprimitur, Quartum locum habet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος, attendas oportet: & Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem: nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paullo ante pictoris imagine vtebar: ille cum reddere Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur; Idea erat Virgilij facies, futuri operis, exemplar: ex hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit εἶδος, est. Quid intersit, quæris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta, & operi imposita: alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statua: hæc est idos: habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figurauit: hæc idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionem? Idos in opere est: Idea extra opus: nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum, quæ communiter sunt: hæc incipiunt ad nos pertinere hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est, quæ quasi sunt, tanquam inane, tamquam tempus.

Quæ-

Quæcumque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quæ esse proprie putat. Fluunt enim, & in assidua diminutione atque adiectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit iuuenis: nemo est amant, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more: quidquid vides, currit cum tempore, nihil ex his quæ videmus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heraclitus: In idem flumen bis non descendimus. Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quam in homine: sed nos quoque non minus velox cursu præteruehit: & ideo admiror dementiam nostram, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur: cum omne momentum, mors prioris habitus sit. Vis tu non timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi, fluida materia & caduca, & omnibus obnoxia casibus, mundus quoque, æterna res & inuicta, mutatur, nec idem manet. Quamuis enim omnia in se habeat quæ habuit, aliter habet quam habuit; ordinem mutat. Quid inquis, ista subtilitas mihi proderit? Si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille cælator oculos diu intentos ac fatigat remittit atque euocat, &, vt dici solet, pascit, sic nos animum aliquando debemus relaxare, & quibusdam oblectamentis reficere, sed ipsa oblectamenta opera sint: ex his quoque, si obseruaueris, sumes quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili soleo facere: ex omni natione, etiam si à philosophia longissimè auersa est, eruere aliquid conor, & vtile efficere. Quid de istis capiam, quæ modo tractauimus, remotis à reformatione morum?

quo-

quomodo meliorem me facere Ideæ Platonicæ possunt? quid ex istis traham, quod cupiditates meas comprimat? Vel hoc ipsum, quod omnia ista, quæ sensibus seruiunt, quæ nos accendunt, & irritant, negat Plato ex ijs esse, quæ verè sint. Igitur ista imaginaria sunt, & ad tempus aliquā faciem ferunt: nihil horum stabile, nec solidum est; & nos tamen cupimus tanquam aut semper futura, aut semper habituri. Imbecilli, fluidique per interualla consistimus: mittamus animum ad illa, quæ æterna sunt: miremur in sublimi volitantes rerum omnium formas: Deumque inter illa versantem, hoc prouidentem, quem admodmum quæ immortalia facere non potuit, quia materia prohibebat, defendat à morte, ac ratione vitium corporis vincat. Manent enim cuncta, non quia æterna sunt, sed quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent: hæc conseruat artifex, fragilitatem materiæ vi sua vincens. Contemnamus omnia, quæ adeo pretiosa non sunt, vt an sint omninò, dubium sit. Illud simul cogitemus, si mundum ipsum non minus mortalem, quam nos sumus, prouidentia periculis eximit posse tamen aliquatenus nostra quoq; prouidentia longiorem prorogari huic corpusculo moram, si voluptates, quibus pars maior perit, potuerimus regere, & coercere. Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum, ac forte fortitus, & illi nomen latitudo pectoris fecerat; sed nauigationes, ac pericula multum detraxerunt viribus; parsimonia tamen, & earum, quæ auiditatem euocant modus, & diligens sui tutela, perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus caussis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiæ suæ beneficio contigisse, quod natali

suo

suo decessit, & annum vnum atque octogesimum impleuit, sine vlla deductione. Ideò Magi, qui fortè Athenis erant, immolauerunt defuncto, amplioris fuisse sortis quàm humanæ rati: quia consumasset perfectissimum numerum, quem nouem nouies multiplicata componunt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex ista summa, & sacrificium remittere. Potest frugalitas producere senectutem; quàm vt non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidem. Iucundum est, esse secum quàm diutissime, cùm quis se dignum quo frueretur, effecit. Itaque de isto feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finem non opperiri, sed manu facere. Propè est à timente, qui fatum segnis exspectat; sicut ille vltrà modum deditus vino est, qui amphoram exsiccat, & fæcem quoque exsorbet. De hoc tamen quæremus, pars summa vitæ, vtrùm fæx vitæ hæc sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam; si modo mens sine iniuria est, & integri sensus animum iuuant, nec defectum & præmortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam alicuis extendat, an mortem. At si inutile ministerijs est corpus, quid ni oporteat educere animum laborantem? & fortasse paullo antequam debet, faciendum est, ne cum fieri debeat, facere non possis; & cùm maius periculum sit malè viuendi, quàm citò moriendi, stultus est qui non exigui temporis mercede, magnæ rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit; multis iners vita sine vsu iacuit sui. Quanto deinde crudelius iudicas aliquid ex vita perdidisse, quamuis finienda? Noli me inuitus audire, tanquam ad te iam pertineat ista sententia; sed

sed quid dicam æstima. Non relinquam senectutem si me totum mihi reseruabit; totum autem ab illa parte meliore. At si cœperit concutere mentem, si partes eius conuellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam: prosiliam ex ædificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, dumtaxat sanabilem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem: sic mori, vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patiendum: exibo non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne, propter quòd viuitur. Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris causa viuit. Sed in longum exeo: est præterea materia quæ ducere diem possit. Et quomodo finem vitæ imponere poterit, qui epistolæ non potest; Vale ergo quòd libentiùs quàm mortis moras lecturus es.

EPIST. LIX.

Voluptatis & Gaudii discrimen; atque hoc honestum verbum esse. Laudat deinde stilum Lucilii, & Philosopho verba item non negligenda; amandas etiam parabolas atque imagines. Serio autem, non obiter philosophandum esse; nec nobis ipsis cito placendum; quæ adulatio nos perdit.

Magnam ex epistola tua percepi voluptatem: permitte enim mihi vti verbis publicis; nec illa ad significationem Stoicã reuoco. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sane: ponere tamen illam solemus, ad demonstrandam animi hilarem affectionem. Scio, inquam, & voluptatẽ (si ad nostram album verba dirigimus)

rem

rem infamem esse, & gaudium nisi sapienti non contingere. Est enim animi elatio, suis bonis viribusque fidentis, vulgo tamen sic loquimur, vt dicamus, magnum gaudium nos ex illius consulatu, aut ex nuptijs, aut ex partu vxoris percepisse: quæ adeò non sunt gaudia, vt sæpè initia futuræ tristitiæ sint. Gaudio autem iunctum est, non desinere, nec in contraria verti. Itaque cùm dicit Virgilius noster: Et mala mentis Gaudia; diserte quidem dicit, sed parum proprie: nullum enim malum gaudium est, Voluptatibus hoc nomen imposuit, & quòd voluit expressit: significauit enim homines, malo suo lætos, tamen ego non immeritò dixeram, cepisse me magnam ex epistola tua voluptatem: quamuis enim iusta causa imperitus homo gaudeat, tamen affectum eius impotentem, & in diuersa statim inclinaturum, voluptatem voco, opinione falsi boni motam, immoderatam, & immodicam. Sed vt ad propositum reuertar, audi quid me in epistola tua delectauerit; habes verba in potestate: non effert te oratio, nec longiùs quàm destinasti, trahit. Multi sunt, qui ad id quòd non proposuerant scribere, alicuius verbi decori placentis vocentur, quòd tibi non venit, pressa sunt omnia, & rei aptata. Loqueris quantum vis, & plus significas quàm loqueris. Hoc maioris rei iudicium est: apparet, animum quoque nihil habere superuacui, nihil tumidi. Inuenio tamen translationes verborum, vt non temerarias, ita quæ periculum sui fecerit. Inuenio imagines: quibus si quis non vti vetat, & poetis illa solis iudicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter, & demonstran-

strandæ rei causa eloquebantur, parabolis refertæ sunt: quas existimo necessarias, non ex eadem causa qua poëtis, sed vt imbecillitatis nostræ adminicula sint, & vt discentem, & audientem in rem præsentem adducant. Sextium ecce cum maxime lego, virum acrem, Græcis verbis, Romanis moribus philosophantem, monuit me imago ab illo posita: ire quadrato agmine exercitum, vbi hostis ab omni parte suspectus est, pugnæ paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas vndique expandat, vt vbicumque infesti aliquid oritur, illic parata præsidia sint, & ad nutum regentis sine tumultu respondeant. Quod in exercitibus his quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, vt imperium ducis simul omnes copiæ sentiant, sic dispositæ, vt signum ab vno datum, peditem simul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis, Sextius ait. Illi enim sæpe hostem timuere sine caussa tutissimumque illis iter, quod suspectissimum fuit: nil stultitia pacatum habet; tam superne illi metus est, quam infra, vtrumque trepidat latus. Sequuntur pericula, & occurrunt, ad omnia pauet: imparata est, & ipsis terretur auxiliis. Sapiens autem, ad omnem incursum munitus, & intentus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, non si dolor impetum faciat, pedem refert. Interritus, & contra illa ibit, & inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant; diu in istis vitijs iacuimus, elui difficile est, non enim inquinati sumus, sed infecti. Ne ab alia imagine ad aliam transeamus, hoc quæram, quod mecum sæpè dispicio, quid ita nos stultitia tã pertinaciter teneat. Primo quia non fortiter illam repellimus, nec toto ad salu-

tem impetu nitimur: deinde, quia illa quæ à sapientibus viris reperta sunt, non satis credimus nec apertis pectoribus haurimus, leuiterque tam magnæ rei insistimus. Quemadmodum autem potest aliquis, quantum satis sit, aduersus vitia discere, qui quantum à vitijs vacat, discit? Nemo nostrum in altum descendit: summa tantum decerpsimus: & exiguum temporis impendisse philosophiæ, satis abundeque occupatis fuit. Illud præcipue impedit, quòd citò nobis placemus: si inuenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus. Nec sumus modica laudatione contenti: quidquid in nos adulatio sine pudore congessit, tamquam debitum prendimus: optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cùm sciamus illos sæpè mentiri. Adeòque indulgemus nobis, vt laudare velimus in id, cui contraria cùm maximè facimus. Mitissimum ille se in ipsis suppliciјs audit, in rapinis liberalissimum: in ebrietatibus, ac libidinibus temperatissimum. Sequitur itaque, vt ideò mutari nolumus, quia nos optimos esse credimus. Alexander cùm iam in India vagaretur, & gentes, ne finitimis quidem satis notas, bello vastaret, in obsidione cuiusdam vrbis, dum circuit muros, & dum imbecillissima mænium quærit, sagitta ictus, diu persedere, & incepta agere perseuerauit. Deinde cùm represso sanguine, sicci vulneris dolor cresceret, & crus equo suspensum paullatim obtorpuisset, coactus absistere. Omnes, inquit iurant me Iouis esse filium; sed vulnus hoc hominem esse me clamat. Idem nos facimus: cùm pro sua quemque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem esse; ego autem video quàm multa inutilia

concupiscam, nocitura optem: ne hoc quidem intelligo, quod animalibus satietas monstrat, quis cibo debeat esse quis potioni modus; quantum capiam, adhuc nescio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem? Sapiens ille plenus est gaudio, hilaris, & placidus, inconcussus, cum Dijs ex pari viuit. Nunc ipse te consule: si nunquam mæstus es, si nulla spes animum tuum futuri exspectatione sollicitat, si per dies, noctesque par, & æqualis animi tenor erecti, & placentis sibi est; peruenisti ad humani boni summam. Sed si appetis voluptates, & vndique, & omnes, scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio, deesse. Ad hoc cupis peruenire, sed erras, qui inter diuitias illuc venturum esse te speras. Inter honores gaudium, idest, inter solicitudines quæris; Ista, quæ sic petis tanquam datura lætitiam, ac voluptatem, caussæ dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium; sed vnde stabile, magnumq; consequantur, ignorant. Ille ex conuiuijs, & luxuria: ille ex ambitione, & circumfusa clientium turba: ille ex amica: alius ex studiorum liberalium vana ostentatione, & nihil sanantibus litteris. Omnes istos oblectamenta fallacia, & breuia decipiunt; sicut ebrietas, quæ vnius horæ hilarem insaniam, longius temporis tædio pensat; sicut plausus, & acclamationis secundæ fauor, qui magna solicitudine & partus est, & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiæ effectum, gaudij æqualitatem. Talis est sapientis animus, qualis mundi status super Lunam; semper illic serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse; quia nunquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere, nisi for-

tis, nisi iustus, nisi temperans. Quid ergo inquis? stulti ac mali non gaudent? Non magis, quam prædam nacti leones. Cum fatigauerunt se vino & libidinibus, cum illos nox inter vina defecit, cum voluptates angusto corpori vltra quam capiebat ingestæ supputare cæperunt, tunc exclamāt miseri Virgilianum illum versū:

Namque vt supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti.

Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tanquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod Deos deorumque æmulos sequitur non interrumpitur, non desinit desinere, si sumptum esset aliunde, quia non est alieni muneris, nec arbitrij? quidem alieni. Quod non dedit fortuna, non eripit.

EPIST. LX.

Vota vulgi spernenda: Naturam audiendam esse.

Queror, litigo, irascor. Etiamnum optas quod tibi optauit nutrix tua, aut pædagogus, aut mater? Nondum intelligis quantum mali optauerint? O quàm inimica nobis sunt vota nostrorum eo quidem inimiciora, quo cessere felicius. Iam non admiror, si omnia nos à prima pueritia mala sequuntur, inter exsecrationes parentum creuimus. Exaudiant quoque diu nostram, pro votis vocem gratuitam. Quousque poscemus aliquid Deos, quasi nondum ipsi alere nos possimus? Quàm diu sationibus implebimus magnarum vrbium campos? quam diu nobis populus metet? quam diu vnius mensæ frumentum multa nauigia, & quidem non ex vno mari subuehent? Taurus

rus paucissimorum iugerum pascuis impletur: vna silua elephantis pluribus sufficit: homo & terra pascitur, & mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis natura aluum dedit, cum tam modica corpore dedisset, vt vastissimorum edacissimorumque animalium auiditatem vinceremus? minimè. Quantulum est enim quod naturæ datur? paruo illa dimittitur. Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque (vt ait Sallustius) ventri obedientes animalium loco numeremus, non hominum: quosdam verò ne animalium quidem, sed mortuorum. Viuit is, qui se vtitur: qui vero latitant & torpent, sic in domo sunt, tanquam in conditiuo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam antecesserunt.

EPIST. LXI.

Emendari, & mutari studeamus: mortem cogitemus, vt semper imminentem, & vtique venturam.

DEsinamus quod voluimus velle. Ego certè id ago senex, non eadem velle, quæ puer volui. In hoc vnum eunt dies, in hoc noctes: hoc opus meum est, hæc cogitatio, imponere veteribus malis finem. Id ago, vt mihi instar totius vitæ sit dies. Nec mehercules tanquam vltimum rapio, sed sic illum adspicio, tanquam esse vel vltimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tanquam cum maximè scribentem mors euocatura sit. Paratus exire sum, & ideò fruor vita: quia quam diu futurum hoc sit, non nimis pendeo. Ante senectutem curaui, vt bene viuerem: in senectute, vt

bene moriar. Bene autem mori, est libenter mori. Da operam, ne quid vnquam inuitus facias: quidquid necesse est, futurum est. Repugnanti, non volenti necessitas est: in volente necessitas non est. Ita dico, qui imperia habens excipit, partem acerbissimam seruitutis effugit, facere, quod nolit. Non qui iussus aliquid facit, miser est, sed qui inuitus facit. Itaque sic animum componamus, vt quidquid res exiget velimus & in primis finem nostri sine tristitia cogitemus: ante ad mortem, quam ad vitam, præparandi sumus. Satis instructa vita est: sed nos instrumentorum eius auidi sumus. Deesse nobis aliquid videtur, & semper videbitur. Vt satis vixerimus nec anni nec dies facient, sed animus. Vixi, Lucili carissime, quantum satis erat: mortem plenus exspecto.

EPIST. LXII.

Homines aut negotia non obstare Bonæ menti. Laus Demetrii.

MEntiuntur, qui sibi obstare ad studia liberalia turbam negotiorum videri volunt, simulant occupationes, & augent & ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, vaco: & vbicumque sum, meus sum. Rebus enim non me trado, sed commodo: nec cõsector perdendi temporis caussas: quocumque constiti loco, ibi cogitationes meas tracto & aliquid in animo salutare verso. Cùm me amicis dedi, non tamen mihi abduco ne cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregauit, aut caussa ex officio nata ciuili, sed cum optimo quoque sum: ad illos, in quocumque loco, in quocumque sæculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, virorum optimum, mecum circumfero & relictis con-

chy-

chyliatis, cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quid ni admirer? vidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Breuissima ad diuitias, per contemptum diuitiarum, via est. Demetrius autem noster sic viuit, non tanquam contempserit omnia, sed tanquam alijs habenda permiserit.

EPIST. LXIII.

Consolatoria super morte amici, sapiens & perpulchra.

GRauiter fers decessisse Flaccum, amicum tuum: plus tamen æquo dolere te nolo. Illud, vt non doleas, vix audebo exigere: & esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi iam multum supra fortunam elato? Illum quoque ista res vellicabit, sed tantum vellicabit. Nobis autem ignosci potest, prolapsis ad lacrimas: non nimiæ decurrerent, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant: lacrimandum est, non plorandum. Duram tibi legem videor ponere? cum poetarum Græcorum maximus, ius flendi dederit in vnum dumtaxat diem: cum dixerit, etiam Nioben de cibo cogitasse. Quæris vnde sint lamentationes, vnde immodici fletus? per lacrimas argumenta desiderij quærimus: & dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est. O infelicem stultititiam! est alia, & doloris ambitio. Quid ergo? inquis: obliuiscar amici? Breuem, illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est. Iam istam frontem ad risum qualibet fortuita res transferet. Non differo in longius tẽpus quo desiderium omne mulcetur, quo etiam

acerrimi luctus residunt: cum primum te obseruare desieris, imago ista tristitiæ discedet. Nunc ipse custodis dolorẽ tuum, sed custodienti quoque elabitur: eoque citius, quo est acrior, desinit. Id agamus, vt iucunda fiat nobis amissorum recordatio: nemo libenter ad id redit, quòd non sine tormento cogitaturus est. Si tamẽ istud fieri necesse est, vt cùm aliquo nobis morsu, amissorum quos amauimus nomen occurrunt: hic quoque morsus habet suam voluptatem. Nam, vt dicere solebat Attalus noster: Sic amicorum defunctorum memoria iucunda est, quomodo poma quædam sunt suauiter aspera, quomodo in vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat: cùm verò interuenit spatium, omne quòd angebat exstinguitur, & pura ad nos voluptas venit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est: eorum qui fuerunt retractatio, non sine acerbitate quadam iuuat. Quis autem negauerit, hæc acria quoque, & habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio: mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est: habui enim illos, tamquam amissurus: amisi, tamquam habeam. Fac ergo, mi Lucili, quod tuam æquitatem decet. Desine beneficium Fortunæ male interpretari: abstulit, sed dedit. Ideò amicis auide fruamur, quia quamdiu contingere hoc possit, incertum est. Cogitemus quàm sæpè illos reliquerimus, in aliquam peregrinationem longinquam exituri: quàm sæpè eodem morantes loco, non viderimus: intelligemus, plus nos tempore perdidisse in viuis. Feras autem hos, qui cùm negligentissimè amicos habeant, miserrimè lugent: nec amant quemquam nisi cùm perdiderunt? Ideòque tunc effusius mærent,

rent, quia verentur, ne dubium sit an amauerint: sera iudicia affectus sui quærunt. Si alios habemus amicos, malè de his & meremur, & existimamus: qui parum valent in vnius elati solatium: si non habemus, maiorem ipsi nobis iniuriam fecimus, quàm à fortuna accepimus. Illa vnum abstulit: nos quemcumque non fecimus. Deinde ne vnum quidem amauit, qui plus quàm vnum amare non potuit. Si quis despoliatus, amissa vnica tunica, complorare se malit, quàm circumspicere quomodo frigus effugiat, & aliquid inueniat quo tegat scapulas, nonnè tibi videatur stultissimus? Quem amabas, extulisti: quære, quem ames. Satius est amicum reparare, quàm flere. Scio quidem pertritum iam hoc esse, quòd adiecturus sum: non tamen ideò prætermittam, quia ab omnibus dictum est. Finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempori inuenit: turpissimum autem est in homine prudente remedium mœroris, lassitudo mærendi. Malo relinquas dolorem, quàm ab illo relinquaris: quàm primùm id facere desiste, quòd, etiamsi voles, diu facere non poteris. Annum fœminis ad lugendum constituere maiores, non vt iam diu lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. Quàm tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retractis à rogo, vix à cadauere reuulsis, cui lacrymæ in totum mensem durauerint? Nulla res citius in odium venit quàm dolor: qui recens, consolatorem inuenit, & aliquos ad se adducit: inueteratus verò deridetur: nec immerito: aut enim simulatus, aut stultus est. Hæc tibi scribo, is qui Annæum Serenum, carissimum mihi, tam immodicè fleui: vt (quod minimè velim) inter exempla

ſim eorum quos dolor vicit: hodie tamen factum meum damno,& intelligo maximam mihi cauſſam ſic lugendi fuiſſe, quod numquam cogitaueram, mori eum ante me poſſe. Hoc vnum mihi occurrebat, minorem eſſe, & multo minorem: tanquam ordinem fata ſeruarent. Itaque aſſidue cogitemus, tam de noſtra quam omnium quos diligimus, mortalitate. Tunc ego dicere debui: Minor eſt Serenus meus: quid ad rem pertinet? poſt me mori debet, ſed ante me poteſt: quia non feci, imparatum ſubito fortuna percuſſit. Nunc cogito, omnia & mortalia eſſe, & incerta lege mortalia. Hodie fieri poteſt, quidquid vnquam poteſt: Cogitemus ergo, Lucili cariſſime, cito nos eo peruenturos, quo illum perueniſſe mæremus. Et fortaſſe (ſi modò ſapientum vera fama eſt recipitque nos locus aliquis) quem putamus periſſe præmiſſus eſt.

EPIST. LXIV.

Q. Sextii laudatio, & ipſius deinde de Sapientia. Veteres eius auctores venerandos, & nos tamen poſſe adiicere.

FVisti heri nobiſcum. Poteſt queri, ſi heri tantum: ideò adieci, nobiſcum: mecum propter quos maior fumus fieret: non hic, qui erumpere ex lautorum culinis, & terrere vigiles ſolet: ſed hic modicus, qui hoſpites, veniſſe ſignificaret. Varius nobis ſermo fuit, vt in conuiuio, nullam rem vſq; ad exitum adducens, ſed aliunde alio tranſiliens. Lectus eſt deinde liber Q. Sextij patris, magni, ſi quid mihi credis, viri, & licet negent, Stoici. Quantum in illo, Dij boni, vigoris eſt, quantum animi! hoc non in

om-

omnibus philosophis inuenies. Quorumdam scripta clarum habent tantum nomen: cetera exsanguia sunt. Instituunt, disputant, cauillantur: non faciunt animum, quia non habent. Cùm legeris Sextum, dices: Viuit, viget, liber est, supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiduciæ. In quacumque positione mentis sim, cum lego hunc, (fatebor tibi) libet omnes casus prouocare, libet exclamare: Quid cessas fortuna; congredere: paratum vides. Illius animum induo; qui quærit vbi se experiatur, vbi virtutem suam ostendat,

Spumantemque dari pecora inter inertia votis:
Optat aprum, aut fuluum descendere monte leonem.

Libet aliquid habere, quod vincam, cuius patientia exercear. Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod & ostendet tibi beatæ vitæ magnitudinem, & desperationem eius non faciet. Scies illam esse in excelso, sed volenti penetrabilem: hoc quidem virtus tibi ipsa præstabit, vt illam admireris, & tamen speres. Mihi certè temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientiæ: non aliter illam intueor obstupefactus, quàm ipsum interim mundum, quem sæpè tanquam spectator nouus video. Veneror itaque inuenta sapientiæ, inuentoresque: adire tanquam multorum hereditatem iuuat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patremfamiliæ: faciamus ampliora, quæ accepimus: maior ista hereditas à me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec vlli nato post mille sæcula præcluditur occasio,

aliquid adhuc adijciendi. Sed etiam si omnia à veteribus inuenta sunt: hoc semper nouum erit, vsus, & inuentorum ab alijs scientia, & dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi: non opus est mihi alia quærere: hæc tantum morbis, & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conseuatur: hoc palpebrarum crassitudo temiatur; hoc vis subita, & humor auertitur: hoc acuitur visus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi remedia inuenta sunt ab antiquis: quomodo autem admoueantur, aut quando, nostri operis est quærere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt: suspiciendi tamen sunt, & ritu duorum colendi. Quid ni ego magnorum virorum & imagines habeam, incitamenta animi, & natales celebrem? Quid ni illos honoris caussa semper appellem? Quam venerationem præceptoribus meis debeo, eandem illis præceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem videro, aut prætorem, omnia, quibus honor haberi honori solet faciam; equo desiliam, caput adaperiam, semita cedam. Quid ergo? Marcum Catonem vtrumque, & Lælium Sapientem, & Socratem cum Platone, & Zenonem, Cleatemque in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego vero illos veneror, & tantis nominibus assurgo.

EPIST. LXV.

Physiologica tractat de Caussa, & Materia. Quatenus vtilia sint, docet; si cum modo tractentur, & bono fine, idest vitæ. Attolli per hæc animum ad Deum, & Honestum.

He-

HEsternum diem diuisi cum mala valetudine: antemeridianum illa sibi vindicauit: postmeridiano mihi cessit. Itaque lectione primum tentaui animum: deinde cum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, imo permittere. Aliquid scripsi, & quidem intentius, quàm soleo, dum cùm materia difficili contendo, & vinci nolo: donec interuenerunt amici, qui mihi vim afferrent, & tamquam ægrum intemperantem coercerent. In locum stili sermo successit: ex quo eam partem ad te perferam, quæ in lite est: te arbitrum adegimus? plus negotij habes, quam existimas. Triplex caussa est. Dicunt, vt scis, Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant: caussam, & materiam. Materia iacet iners; res ad omnia parata, cessatura, si nemo moueat. Caussa autem, id est ratio, materiam format, & quocumque vult versat, ex illa varia opera producit. Esse debet ergo vnde aliqnid fiat, deinde à quo fiat, hoc caussa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturæ: itaque quod de vniuerso dicebam, ad hæc transfer, quæ ab homine facienda sunt. Statua & materiam habuit, quæ pateretur artificium, & artificem, qui materiæ daret faciem. Ergo in statua materia æs fuit, caussa artifex. Eadem conditio rerum omnium est: ex eo constant quod fit, & ex eo, quod facit. Stoicis placet vnam caussam esse, id quod facit. Caussam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, caussa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici. Secunda opifex. Tertia forma, quæ vnicuique operi imponitur, tanquam statuæ, nam hanc Aristoteles Idos vocat. Quarta quoque, inquit, his accedit, propositum totius operis. Quid sit hoc, aperiam. Æs prima statuæ

causa est; nunquam enim facta esset, nisi fuisset id, ex quo ea funderetur, duceretur ue. Secunda causa artifex est; non potuisset enim æs illud in habitum statuæ figurari, nisi accessissent peritæ manus. Tertia causa est forma; neque enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos vocaretur, nisi hæc illi esset impressa facies. Quarta causa est faciendi propositum; nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est propositum; quòd inuitauit artificem, quòd ille securus fecit. Vel pecunia est hoc, si venditurus fabricauit; vel gloria, si laborauit in nomen; vel religio, si donum templo parauit. Ergo & hæc causa est, propter quàm fit. An non putas inter causas facti operis numerandum, quo remoto factum non esset? his quintam Plato adijcit, exemplar, quàm ipse ideam vocat; hoc est enim ad quòd respiciens artifex, id quid destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, vtrum foris habeat exemplar, ad quòd referat oculos; an intus, quòd sibi ipse concepit & posuit. Hæc exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, numerosque vniuersorum quæ agenda sunt, & modos mente complexus est; plenus his figuris est, quas Plato ideas appellat, immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt; ipsa autem humanitas ad quàm homo effingitur, permanet; & hominibus laborantibus, intereuntibus illa nil patitur. Quinque ergo causæ sunt, vt Plato dicit; Id ex quo, id à quo, id quo, id ad quòd, id propter quòd: nouissimè id quòd ex his est. Tamquam in statua (quia de hac loqui cæpimus) id ex quo, æs est, id à quo, artifex est, id quo, forma est quæ optatur illi, id ad quòd exemplar est, quòd imitatur is qui facit, id pro-

pter

pter quòd, facientis propositum est, id quòd ex istis est, ipsa statua. Hæc omnia mundus quoque (vt ait plato) habet. Faciens, hic Deus est. Ex quo fit, hæc materia est. Forma, hic est habitus, & ordo mundi quem videmus. Exemplar, scilicet ad quòd Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit. Propositum, propter quòd facit. Quæris, quid sit propositum Deo? Bonitas; ita certè Plato ait. Quæ Deo faciendi mundum causa fuit? bonus est, bono nulla cuiusquam boni inuidia est. Fecit itaque quàm optimum potuit. Fer ergo iudex sententiam, & pronuncia, quis tibi verisimilimum videatur dicere, non quis verùm dicat: id enim tam supra nos est, quàm ipsa veritas. Hæc quæ ab Aristotele & Platone ponitur turba causarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam si quocumque remoto quid efficit non potest, id causam iudicant esse faciendi, pauca dixerunt. Ponant inter causas tempus: nihil sine tempore potest fieri: Ponant locum: si non fuerit vbi fiat aliquid, nec fiet quidem. Ponant motum; nil sine hoc nec fit nec perit; nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos nunc primam & generalem causam quærimus: hæc simplex esse debet; nam & materia simplex est. Quærimus, quid sit causa; Ratio faciens, id est Deus. Ita enim quæ nunc retuli, non sunt multæ & singulæ causæ, sed ex vna pendent, ex ea quæ facit. Formam dicis causam esse: hanc imponit artifex operi; pars est, non causa: exemplar quoque non est causa, sed instrumentum causæ necessarium. Sic necessarium est exemplar artifici, quomodo scalprum, quomodo lima; sine his procedere ars non potest; non partes tamen hæc artis

tis, aut caussæ sunt. Propositum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, caussa est: vt sit caussa, nō est efficiens caussa, sed superueniens. Hæ autem innumerabiles sunt: nos de caussa quærimus generali. Illud verò non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum & consummatum opus, caussam esse: multum enim interest inter opus, & caussam operis. Aut fer sententiam: aut (quod facilius in eiusmodi rebus est) nega tibi liquere, & nos reuerti iube. Quid te, inquis, delectat tempus inter ista conterere, quæ tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago, ac tracto, quibus pacatur animus, & me prius scrutor: deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus, vt existimas, perdo. Ista enim omnia si non concidantur, nec in hanc subtilitatem inutilem distrahā tur, attollunt, & leuant animum, qui graui sarcina pressus, explicari cupit, & reuerti ad illa, quorum fuit. Nam corpus hoc, animi pondus, ac pæna est, premente illo vrgetur, in vinculis est, nisi accessit philosophia: & illum respirare rerum naturæ spectaculo iussit, & à terrenis dimisit ad diuina. Hæc libertas eius est, hæc euagatio; subducit interim se custodiæ, in qua tenetur, & cælo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicuius rei subtilioris intentione, quæ oculos defatigat, si malignum, & precarium lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant: sic animus in hoc tristi, & obscuro domicilio clusus, quoties potest, apertum petit, & in rerum naturæ contemplatione requiescit. Sapiens, affectatorque sapientiæ adhæret quidem in corpore suo, sed optima sui parte abest, &

cogitationes suas ad sublimia intendit, & velut sacramento rogatus, hoc quod viuit, stipendium putat, & ita formatus est, vt illi nec amor vitæ, nec odium sit, patiturque mortalia, quamuis sciat ampliora superesse. Interdices mihi inspectione rerum naturæ, ac toto abductum rediges in partem? Ego non quæram, quæ sint initia vniuersorum, quis rerum formator, quis omnia in vna massa, & materia inerti conuoluta discreuerit? Non quæram, quis sit artifex huius mundi? qua ratione tanta magnitudo in legem, & ordinem venerit? quis sparsa collegerit, confusa distinxerit, in vna deformitate latentibus faciem diuiserit? vnde lux tanta fundatur? ignis sit, an aliquid in igne lucidius? Ego ista non quæram? ego nesciam vnde descenderim? semel hæc mihi videnda sunt, an sæpè nascendum? quo hinc iturus sim? quæ sedes exspectet animam, solutam legibus seruitutis humanæ? Vetas me cœlo interesse, idest, iubes me viuere capite demisso? Maior sum, & ad maiora genitus, quàm vt mancipium sim mei corporis; quòd equidem non aliter adspicio, quàm vinculum aliquod libertati meæ circumdatum. Hoc itaque oppono fortunæ, in quo resistat; nec per illud ad me vllum transire vultus sino. Quidquid in me potest iniuriam pati, hoc est; in hoc obnoxio domicilio animus liber habitat; nunquam me caro ista compellet ad metum, nunquam ad indignam bono simulationem, nunquam in honorem huius corpusculi mentiar. Cùm visum fuerit, distraham cùm illo societatem; & nunc tamen dum hæremus, non erimus æquis partibus socij; animus ad se omne ius ducet. Contemptus corporis sui certa libertas est. Vt ad propositum reuertar.

rar, huic libertati multum conferret & illa, de quomodo loquebamur, inspectio. Nempe vniuersa ex materia & ex Deo constat: Deus ista temperat, quę circumfusa rectorem sequuntur, & ducem. Potentius autem ac pretiosius est quod facit, qui est Deus, quam materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus: quod est illic materia, id nobis corpus est. Seruiant ergo deteriora melioribus: fortes simus aduersus fortuita: non contremiscamus iniurias, non vulnera, non vincula, non egestatem. Mors quidem est aut finis aut transitus: nec desinere timeo: idem est enim quod non cœpisse: nec transire; quia nusquam tam anguste ero.

EPIST. LXVI.

Claranum senem, sed alacrem esse: eum corpore deformem, animo honestum. Non referre de casa, in qua is habitet. Discrimen Bonorum Stoicis, & omnia paria esse. Quid ergo? idem Gaudium, & patientia? idem, quod ad virtutem: non ad Materiam. Externa etiam, non dare Boni augmentum. Hæc diffuse, instincte, pulchre. O legamus, & aptemus!

CLaranum condiscipulum meum vidi, post multos annos, non puto exspectas vt adijciam, senem: sed mehercule viridem animo ac vigentem, & cum corpusculo suo colluctantem. Iniquè enim se natura gessit, & talem animum male collocauit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute

la-

latere. Vicit tamen omnia impedimenta: & ad cetera contemnenda à contemptu sui venit. Errare visus mihi est quid dixit:

Gratior est pulchro veniens è corpore virtus.

nullo enim honestamento eget: ipsa & magnum sui decus est, & corpus suum consecrat. Certe Claranum nostrum cæpi intueri, formosus mihi videtur, & tam rectus corpore, quam est animo. Potest ex casa vir magnus exire: potest & ex deformi humilique corpusculo formosus animus ac magnus. Quosdam itaque videtur mihi in hoc natura tales generare, vt approbet virtutem omni loco nasci. Si posset per se nudos edere animos fecisset: nunc quod amplius est, facit: quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilominus perrumpentes obstantia. Claranus mihi videtur in exemplar editus: vt scire possemus, non deformitate corpori fœdari animum; sed pulchritudine animi corpus ornari. Quamuis autem paucissimos vna fecerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram, & ad te mittam. Hoc primo die quæsitum est, quomodo possint paria bona esse, si triplex eorum conditio est. Quædam (vt nostris videtur) prima bona sunt: tanquam gaudium, pax, salus patriæ. Quædam secunda, in materia infelici expresse: tamquam tormentorum patientia, & in morbo graui temperantia. Illa bona directo optamus nobis: hæc, si necesse erit. Sunt adhuc tertia: tanquam modestus incessus, & compositus, ac probus vultus, & conueniens prudenti viro gestus. Quomodo ista inter se paria esse possunt, cùm alia optanda sint,

alia

alia auersanda ; Si volumus ista distinguere, ad primum reuertamur, & consideremus id quale sit. Animus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, sed ex natura precia rebus imponens, toti se inserens mundo, & in omnes eius actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibusq; intētus, ex equo magnus ac vehemens, asperis, blandisque pariter inuictus, neutri se fortunæ submittens, supra omnia quæ contingunt acciduntque eminens, pulcherrimus cum decore, cum viribus sanus ac siccus, imperturbatus, intrepidus, quem nulla vis frangat, quem nec attollant fortuita, nec deprimant. Talis animus virtus est, hæc eius facies, si sub vnum veniat adspectum & semel tota se ostendat. Ceterum multæ eius species sunt, quæ pro vitæ varietate & pro actionibus explicantur; nec minor fit, aut maior ipsa. Decrescere enim summum bonum non potest, nec virtuti ire retro; sed in alias atque alias qualitates conuertitur, ad rerum quas actura est habitum figurata. Quidquid attigit, in similitudinem sui adducit, & tingit: actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intrauit disposuitque, condecorat; quidquid tractauit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. Itaque vis eius & magnitudo vltra non potest surgere, quando incrementum maximo non est. Nihil venies rectius recto, non magis quàm verius vero, quàm temperato temperatius; omnis in modo est virtus; modus certe mensura est. Constantia non habet quo procedat, non magis quàm fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accedere perfecto potest? nihil; aut perfectum non erat, cui accessit: ergo ne virtuti quidem, cui si quid adiici potest, defuit. Honestum.

nestum quoque nullam accessionem recipit: honestum est enim propter illa quæ retuli. Quid porro decorum, & iustum, & legitimum? non eiusdem esse formæ putas, certis terminis comprehensum? Crescere posse, imperfecte rei signum est: bonum omne in easdem cadit leges: iuncta est priuata & publica vtilitas, tam mehercules, quàm inseparabile est, laudandum petendumque. Ergo virtutes inter se pares sunt, & opera virtutum, & omnes homines, quibus illa contigere. Satorum verò animaliumque virtutes: cùm mortales sint, fragiles, caducæque, & incertæ, exsiliunt residuntque: & ideò non eodem pretio æstimantur. Vna inducitur humanis virtutibus regula: vna enim est ratio recta, simplexque. Nihil est diuino diuinius, cælesti cælestius. Mortalia eminent, cadunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, implentur: itaque illis in tam incerta sorte inæqualitas est: diuinorum vna natura est. Ratio autem nihil aliud est, quàm in corpus humanum pars diuini spiritus mersa. Si ratio diuina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne diuinum est: nullum porro inter diuina discrimen est, ergo nec inter bona: Paria itaque sunt inter se gaudium, & fortis atque obstinat tormentorum perpessio: in vtroq; enim eadem est animi magnitudo; in altero remissa, & laxa; in altero pugnax, & intenta. Quid? tu non putas, parem esse virtutem eius qui fortiter hostium mœnia expugnat, & eius quid obsidionem patientissime sustinet? Et magnus Scipio, qui Numantiam claudit & comprimit, cogitque inuictas manus in exitium ipsas sui verti; & magnus ille obsessorum animus, qui scit nihil esse clausum, cui mors aperta est, & in complexu libertatis exspirat,

est, sincerum, & nullo malo mixtum. Scio quod mihi hoc loco responderi possit, Hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, vtrum, aliquis in gaudio sit, an in equuleo iaceat, & tortorem suum lasset. Poteram respondere quod Epicurus ait, Sapientem si in Phalaridis tauro perutatur, exclamaturum; Dulce est, & ad me, nil pertinet. Quid miraris, si ego paria bona dico, vnius in conuiuio iacentis, alterius inter tormenta fortissimè stantis; cùm (quòd incredidibilius est) dicat Epicurus, dulce esse torqueri? Et hic respondeo, plurimum interesse inter gaudium & dolorem. Si quæratur electio, alterum petam, alterum vitabo: illud secundum naturam est, hoc contra. Quandiu sic æstimantur, magno inter se dissident spatio; cùm ad virtutem ventum est, vtraque par est, & quæ per læta procedit, & quæ per tristiate. Nullum habent momentum vexatio & dolor, & quidquid aliud incommodi est; virtute enim obruitur. Quemadmodum minuta lumina claritas solis obscurat; sic dolores, molestias, iniurias, virtus magnitudine sua elidit, atque opprimit; & quocumque affulsit, ibi quidquid sine illa apparet, exstinguitur: nec magis vllam portionem habent incommoda, cùm in virtutem inciderent, quàm in mari nimbus. Hoc scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine vlla cunctatione procurret; stet illic licet carnifex, stet tortor atque ignis, perseuerabit; nec quid passurus, sed quid facturus sit, adspiciet: & honestæ rei tanquam bono viro credet; vtilem illam sibi indicabit, tutam prosperam. Eumdem ergo locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem vir bonus pauper, aut exsul, ad pallidus. Agedum pone

ex-

ex alia parte virum bonum, diuitijs abundantem ex altera nihil habentem, sed in se omnia: vterq; æque bonus vir erit, etiam si fortuna dispari vtetur. Idem (vt dixi) in rebus iudicium est, quod in hominibus: æque laudabilis est virtus in corpore vasido ac libero posita, quam in morbido ac vincto. Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, si corpus illæsum tibi & integrum fortuna præstiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum; alioqui hoc erit, ex seruorum habitu dominum æstimare. Omnia enim ista, in quæ dominium casus exercet, seruilia sunt, pecunia, & corpus, & honores imbecilla, fluida, mortalia possessionis incertæ. Illa rursus libera & inuicta opera virtutis; quæ non ideò magis appetenda sunt, si benigniùs à fortuna tractantur; nec minus, si aliqua rerum iniquitate premuntur. Quòd amicitia in hominibus est, hoc in rebus appetitio est. Non, puto, magis amares virum bonum locupletem, quam pauperem: nec robustum & lacertosum, quam gracilem, & languidi corporis; ergo ne rem quidem magis appetes hilarem ac pacatam, quàm distractam & operosam. Et si hoc est, magis diliges ex duobus æque bonis viris, nitidum & vnctum; quàm puluerulentum & horrentem; deinde hucusque peruenies, vt magis diligas integrum omnibus membris & illæsum, quam debilem aut luscum; Paullatim fastidium tuum illo vsque procedet vt ex duobus æque iustis ac prudentibus, comatum & crispulum malis, quam recaluastrum; Vbi par est in vtroque virtus non comparet aliarum rerum inæqualitas omnia enim alia non partes, sed accessiones sunt. Num quis tam iniquam censuram inter suos agit, vt filium sanum quam ægrum magis diligat; procerumue & excel-

celsum, quam breuem & modicum? Fætus suos non distinguunt feræ, & se in alimentum pariter omnium sternunt, aues ex æquo patiuntur cibos. Vlysses ad Ithacæ suæ saxa sic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam, quia magna est, amat, sed quia sua. Quorsum hæc pertinent? vt scias, virtutem omnia opera sua, velut fætus suos, iisdem oculis intueri, æque indulgere omnibus; & quidem impensius, laborantibus. Quoniam quidem etiam parentum amor, magis in ea quorum miseretur, inclinatur. Virtus quoque opera sua quæ videt affici & premi, non magis amat, sed parentum bonorum more, magis complectitur ac fouet. Quare non est vllum bonum altero maius? quia non est quidquam apto aptius: quia plano nihil est planius. Non potes dicere, Hoc magis par est alicui quam illud? ergo nec honesto honestius quidquam est. Quid si per omnium virtutum natura est, tria genera bonorum in æquo sunt. Ita dico, in æquo est moderate gaudere, & moderate dolore; Lætitia illa non vincit hanc animi firmitatem, sub tortore gemitus deuorantem. Illa bona optabilia sunt, hæc mirabilia; vtraque nihilominus paria; quia quidquid incommodi est, velamento maioris bonis tegitur. Quisquis hæc imparia iudicat, ab ipsis virtutibus auertit oculos, & exteriora circumspicit. Bona vera idem pendunt, idem patent; falsa multum habent vani. Itaque speciosa & magna contra visentibus, cum ad pondus reuocata sunt, fallunt. Ita est, mi Lucili, quidquid vera ratio commendat, solidum & æternum est, firmat animum, attollitque, semper futurum in excelso, illa quæ temere laudantur, & vulgi sen-

tentia bona sunt, inflant inanibus lætos. Rursus ea quæ timentur tanquam mala, iniiciunt formidinem mentibus, & illas non aliter, quam animalia species periculi, agitant. Vtraque res ergo sine caussa animum, & diffundit, & mordet: nec illa gaudio, nec hæc metu digna est: sola ratio immutabilis & iudicij tenax est: non enim seruit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recta: ergo & virtus, quę non aliud est quam recta ratio. Omnes virtutes rationes rectæ sunt: si rectæ sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt: ergo omnes pares sunt. Nam cum similes rationi sint, similes & inter se sunt: pares autem actiones inter se esse dico, quæ rectæ sunt, & honestæ. Ceterum magna habebunt discrimina, variante materia: quæ modò latior est, modò angustior; modò illustris, modò ignobilis; modò ad multos pertinens, modò ad paucos. In omnibus tamen istis, id quod optimum est, par est: tamquam viri boni, omnes pares sunt, qua boni sunt: sed habent differentias ætatis; alius senior; alius iunior: habent corporis: alius formosus, alius deformis est: habent fortunæ: ille diues, hic pauper est: ille gratiosus potens, vrbibus notus & populus; ignotus hic plerisque, & obscurus. Sed per illud quòd boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non iudicat: quid vtile, scit; quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem præsentem perductus est: nec futuri prouidus est, nec præteriti memor: quid sit consequens nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriesque contexitur, & vnitas vitæ in perfectum itura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum: aliena & externa pro vilibus habet: & ea quæ

neque

neque bona ſunt, neque mala, acceſſiones minimos ac leuiſſimas iudicat: omne illi bonum in anima eſt. Ceterum quædam prima exiſtimat, ad quæ ex propoſito venit, tanquam victoriam, bonos liberos, patriæ ſalutem: quædam ſecunda, quæ non apparent niſi in rebus aduerſis: tanquam æquo animo pati morbum magnum, exſilium: quædam media, quæ nihilo magis ſecundum naturam ſunt, quam contra naturam: tanquam prudenter ambulare, compoſite ſedere. Non enim minus ſecundum naturam eſt, ſedere quam aut ſtare, aut ambulare. Duo illa ſuperiora diuerſa ſunt: prima enim ſecundum naturam ſunt, gaudere liberorum pietate, patriæ incolumitate: ſecunda contra naturam ſunt, fortiter obſtare tormentis, & ſitim perpeti, morbo vrente præcordia. Quid ergo? aliquid contra naturam bonum eſt? minime: ſed illud aliquando contra naturam eſt, in quo bonum illud exiſtit: vulnerari enim, & ſubiecto igne tabeſcere, & aduerſa valetudine affligi, contra naturam eſt: ſed inter iſta ſeruare animum infatigabilem, ſecundùm naturam eſt. Et vt, quod volo, exprimam breuiter materia boni aliquando contra naturam: at bonum nunquam: quoniam bonum ſine ratione nullũ eſt; ſequitur autem ratio naturam. Quid eſt ergo ratio? naturæ imitatio. Quid eſt ſummum hominis bonum? ex naturæ voluntate ſe gerere. Non eſt, inquit, dubium, quin felicior pax ſit nunquam laceſſita, quàm multo reparata ſanguine. Non eſt dubium, inquit, quin felicior ſit inconcuſſa valetudo, quam ex grauibus morbis & extrema minitantibus in tutum vi quadam & patientia educta. Eodem modo non erit dubium, quin maius bo-

num fit gaudium, quam obnoxius animum ad perpetiendos cruciatus vulnerum aut ignium. Minime: illa enim quæ fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt: æstimantur enim vtilitate sumentium. Bonorum vnum propositum est, consentire naturæ: hoc in omnibus par est. Cum alicuius in senatu sententiam sequimur, non potest dici: Ille magis assentitur, quam ille: ab omnibus in eamdem sententiam itur: idem de virtutibus dico: omnes naturæ assentiuntur: idem de bonis dico: omnes naturæ assentiuntur. Alter adolescens decessit, alter senex, aliquid præter hos infans, cui nihil amplius contigit, quam prospicere vitam: omnes hi æque fuere mortales, etiam si mors aliorum longius vitam passa est procedere, aliorum in medio flore præcidit, aliorum interrupit principia. Alius inter cænandum solutus est, alterius continuata mors somno est, aliquem concubitus exstinxit: his oppone ferro transfossos, aut exanimatos serpentem morsu; aut fractos ruina, aut per longam neruorum contractionem extortos minutatim: aliquorum melior dici, aliquorum peior potest exitus: mors quidem omnium par est: per quæ venit, diuersa sunt: id in quod desinunt, vnum est: mors nulla maior aut minor est: habet enim eundem in omnibus modum, finisse vitam. Idem tibi de nobis dico: hoc bonum inter meras voluptates est, hoc inter tristia, & certa; illud fortunæ indulgentiam texit, hoc violentiam domuit; vtrumque æque bonum est, quamuis illud plana emolliuerit, hoc aspera. Idem finis omnium est: bona sunt, laudanda sunt, virtutem rationemue comitantur: virtus æquat inter se quidquid agnoscit. Nec est quod hoc in-

ter

ter nostra placita mireris: apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatumque componitur: vt corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione; Hæc bona non crescunt, si plena sunt, quo enim crescet, quòd plenum est? Dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam potest? Animus constat sibi, & placidus est: quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quemadmodum serenitas cæli non recipit maiorem adhuc claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata: sic hominis, corpus animumque curantis, & bonum suum ex vtroque nectentis, perfectus est status, & summum voti sui inuenit, si nec æstus animo est, nec dolor corpori. Si qua extra blandimenta contingunt, non augent summum bonum, sed, vt ita dicam, condiunt & oblectant: absolutum enim illud humanæ naturæ bonum, corporis, & animi pace contentum est. Dabo apud Epicurum tibi etiamnum simillimam huic nostræ diuisionem bonorum. Alia enim sunt apud illum, quæ malit contingere sibi: vt corporis quietem, ab omni incommodo liberam, & animi remissionem, bonorum suorum contemplatione gaudentis. Alia sunt, quæ quamuis nolit accidere, nihilominus & laudat & comprobat: tanquam illam, quam paullo ante dicebam, malæ valetudinis, & dolorum grauissimorum perpessionem: in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo: ait enim se vesicæ & exulcerati ventris tormenta tolerare, vlteriorem doloris accessionem non recipiant: esse nihilominus sibi illum beatum diem; beatum autem agere, nisi qui est in summo bono, non potest. Ergo & apud Epicurum sunt hæc bona, quæ malles non experiri:

ſed quia ita res tulit, & amplexanda & laudanda, & exæquanda ſummis ſunt. Non poteſt dici, hoc non eſſe par maximis bonum, quod beatæ vitæ clauſulam impoſuit, cui Epicurus extrema voce gratias egit. Permitte mihi, mi Lucili virorum optime, aliquid audacius dicere: ſi vlla bona maiora eſſe aliijs poſſent: hæc ego quæ triſtia videntur, mollibus illis & delicatis prætuliſſem. Maius eſt enim perfringere difficilia, quàm læta moderari. Eadem ratione fit, ſcio, vt aliquis felicitatem bene, & calamitatem fortiter ferat. Æque fortis eſſe poteſt, qui pro vallo ſecurus excubuit, nullis hoſtibus caſtra tentantibus: & qui ſucciſis poplitibus in genua ſe excepit, nec arma dimiſit. Macte virtute eſto, ſanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. Itaque hæc magis laudauerim bono exercitata, & fortia, & cùm fortuna rixata. Ego dubitem, quin magis laudem truncam illam & retorridam manum Mucij, quam cuiuslibet fortiſſimi ſaluam? Stetit hoſtium flammarumque contemptor, & manum ſuam in hoſtili foculo diſtillantem perſpectauit, donec Porſenna, cuius pœnæ fauebat, gloriæ inuidit: & ignem inuito eripi iuſſit. Hoc bonum quidni inter prima numerem: tantoque maius putem, quàm illa ſecura, & intentata fortunæ, quanto rarius eſt hoſtem amiſſa manu viciſſe, quàm armata? Quid ergo? inquis: hoc bonum tibi optabis? Quidni? hoc enim, niſi qui poteſt & optare, non poteſt facere. An potius optem, vt malaciſſandos articulos exoletis meis porrigam? vt muliercula, aliquis in mulierculam ex viro verſus digitulos meos ducat? Quid ni ego feliciorem putem Mucium; qui ſic tractauit ignem, quaſi illam manum tractatori

tori

tori præstitisset? In integrum restituit, quidquid errauerat: confecit bellum inermis ac mancus, & illa manu trunca reges duos vicit.

EPIST. LXVII.

Post Præfatiunculum Quæstio, An omne bonum optabile? Ait, esse: etiam cuius materia in malis. Ut, fortiter uri, ægrotare flagellari, Non ipsa ustio, morbus, flagella, sed illud, fortiter et patienter, inquit est optabile. Deinde, Virtutes nexas esse: & uti una, omnes. Sunt & hæc pulchra, fortis, germani Stoici.

VT à cõmunibus initium faciam, ver aperire se cæpit sed iam inclinatũ in estate quo tempore calere debebat, intepuit: nec adhuc illi fides est: sepe enim in hiemem reuoluitur. Vis scire quàm dubium adhuc sit? nondum me commito frigidæ: adhuc rigorem eius infringo. Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati. Ita est, mi Lucili iam ætas mea contenta est suo frigore: vix media regelatur æstate. Itaque maior pars in vestimentis degitur. Ago gratias senectuti, quòd me lectulo affixit. Quid ni gratias illi hoc nomine agam? quidquid debebam nolle, non possum. Cùm libellis mihi plurimus sermo est: si quando interveniunt epistolæ tuæ, tecũ esse mihi videor: & sic afficior animo, tamquam tibi non rescribam sed respondeam. Itaque, & de hoc quòd quæris. quasi colloquar tecum: quale sit, vna scrutabimur. Quæris an omne bonum optabile sit. Si bonum est, inquis, fortiter torqueri, & magno animo viri, & patienter ægrotare, sequitur vt ista

rat. Æque reliqua quoque inter se paria sunt; tranquillitas, simplicitas, libertas, constantia, æquanimitas tollerantia; omnibus enim istis vna virtus subest, quæ animum rectum & indeclinabilem præstat. Quid ergo? nihil interest inter gaudium, & dolorem inflexibilem patientiam? nihil, quantum ad ipsas virtutes; plurimum, quantum ad illa, in quibus virtus vtraque ostenditur. In altero namque naturalis animi remissio ac laxitas: in altero, contra naturam dolor. Itaque media sunt hæc, quæ plurimum interualli recipiunt. Virtus in vtraque par est; virtutem materia non mutat; nec peiorem facit dura & difficilis, nec meliorem hilaris & læta. Necesse est ergo æqualia sint bona vtraque: quia nec hic potest se melius in hoc gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus: duo vero, quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam si quæ extra virtutem posita sunt, aut minuere illam, aut augere possunt, desinit vnum bonum esse, quod honestum est. Si hoc concesseris, omne honestum perit. Quare? dicam; quia nihil honestum est, quod ab inuito, quod à coacto fit: omne honestum voluntarium est. Admisce illi pigritiam, querelam, tergiuersationem, metum; quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. Non potest honestum esse quod non est liberum; nam quod timet, seruit. Honestum omne securum est, tranquillum est; si recusat aliquid, si complorat, si malum iudicat, perturbationem recipi, & in magna discordia volutatur. Hinc enim species recti vocat, illinc suspicio mali retrahit. Itaq; qui honeste aliquid facturus est quidquid opponitur, id etiam si incômodum putat, malum non putat; velut libens faciet. Omne honestum iniussum, incoactumq;

est

est, sincerum, & nullo malo mixtum. Scio quod mihi hoc loco responderi possit, Hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, vtrum, aliquis in gaudio sit, an in equuleo iaceat, & tortorem suum lasset. Poteram respondere quod Epicurus ait, Sapientem si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum; Dulce est, & ad me, nil pertinet. Quid miraris, si ego paria bona dico, vnius in conuiuio iacentis, alterius inter tormenta fortissimè stantis; cùm (quòd incredibilius est) dicat Epicurus, dulce esse torqueri? Et hic respondeo, plurimum interesse inter gaudium & dolorem. Si quæratur electio, alterum petam, alterum vitabo: illud secundum naturam est, hoc contra. Quandiu sic æstimantur, magno inter se dissident spatio; cùm ad virtutem ventum est, vtraque par est, & quæ per læta procedit, & quæ per tristitiate. Nullum habent momentum vexatio & dolor, & quidquid aliud incommodi est; virtute enim obruitur. Quemadmodum minuta lumina claritas solis obscurat; sic dolores, molestias, iniurias, virtus magnitudine sua elidit, atque opprimit; & quocumque affulsit, ibi quidquid sine illa apparet, exstinguitur: nec magis vllam portionem habent incommoda, cùm in virtutem inciderent, quàm in mari nimbus. Hoc scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine vlla cunctatione procurret; stet illic licet carnifex, stet tortor atque ignis, perseuerabit; nec quid passurus, sed quid facturus sit, adspiciet: & honestæ rei tanquam bono viro credet; vtilem illam sibi indicabit, tutam prosperam. Eumdem ergo locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem vir bonus pauper, aut exsul, ad pallidus. Agedum pone

ex-

ex alia parte virum bonum, diuitijs abundantem ex altera nihil habentem, sed in se omnia: vterq; æque bonus vir erit, etiam si fortuna dispari vtetur. Idem (vt dixi) in rebus iudicium est, quod in hominibus: æque laudabilis est virtus in corpore vasido ac libero posita, quam in morbido ac vincto. Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, si corpus illæsum tibi & integrum fortuna præstiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum; alioqui hoc erit, ex seruorum habitu dominum æstimare. Omnia enim ista, in quæ dominium casus exercet, seruilia sunt, pecunia, & corpus, & honores imbecilla, fluida, mortalia possessionis incertæ. Illa rursus libera & inuicta opera virtutis; quæ non ideò magis appetenda sunt, si benignius à fortuna tractantur; nec minus, si aliqua rerum iniquitate premuntur. Quòd amicitia in hominibus est, hoc in rebus appetitio est. Non, puto, magis amares virum bonum locupletem, quam pauperem: nec robustum & lacertosum, quam gracilem, & languidi corporis; ergo ne rem quidem magis appetes hilarem ac pacatam, quàm distractam & operosam. Et si hoc est, magis diliges ex duobus æque bonis viris, nitidum & vnctum; quàm puluerulentum & horrentem; deinde hucusque peruenies, vt magis diligas integrum omnibus membris & illæsum, quam debilem aut luscum; Paullatim fastidium tuum illo vsque procedet vt ex duobus æque iustis ac prudentibus, comatum & crispulum malis, quam recaluastrum; Vbi par est in vtroque virtus non comparet aliarum rerum inæqualitas omnia enim alia non partes, sed accessiones sunt. Num quis tam iniquam censuram inter suos agit, vt filium sanum quam ægrum magis diligat; procerumue & excel-

celſum, quam breuem & modicum? Fætus ſuos non diſtinguunt feræ, & ſe in alimentum pariter omnium ſternunt, aues ex æquo patiuntur cibos. Vlyſſes ad Ithacæ ſuæ ſaxa ſic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam, quia magna eſt, amat, ſed quia ſua. Quorſum hæc pertinent? vt ſcias, virtutem omnia opera ſua, velut fætus ſuos, iiſdem oculis intueri, æque indulgere omnibus; & quidem impenſius, laborantibus. Quoniam quidem etiam parentum amor, magis in ea quorum miſeretur, inclinatur: Virtus quoque opera ſua quæ videt affici & premi, non magis amat, ſed parentum bonorum more, magis complectitur ac fouet. Quare non eſt vllum bonum altero maius? quia non eſt quidquam apto aptius: quia plano nihil eſt planius. Non potes dicere, Hoc magis par eſt alicui quam illud? ergo nec honeſto honeſtius quidquam eſt. Quid ſi per omnium virtutum natura eſt, tria genera bonorum in æquo ſunt. Ita dico, in æquo eſt moderate gaudere, & moderate dolore; Lætitia illa non vincit hanc animi firmitatem, ſub tortore gemitus deuorantem. Illa bona optabilia ſunt, hæc mirabilia; vtraque nihilominus paria; quia quidquid incommodi eſt, velamento maioris bonis tegitur. Quiſquis hæc imparia iudicat, ab ipſis virtutibus auertit oculos, & exteriora circumſpicit. Bona vera idem pendunt, idem patent; falſa multum habent vani. Itaque ſpecioſa & magna contra viſentibus, cum ad pondus reuocata ſunt, fallunt. Ita eſt, mi Lucili, quidquid vera ratio commendat, ſolidum & æternum eſt, firmat animum, attollitque, ſemper futurum in excelſo, illa quæ temere laudantur, & vulgi ſen-

ten-

tentia bona sunt, inflant inanibus lætos. Rursus ea quæ timentur tanquam mala, inijciunt formidinem mentibus, & illas non aliter, quam animalia species periculi, agitant. Vtraque res ergo sine caussa animum, & diffundit, & mordet: nec illa gaudio, nec hæc metu digna est: sola ratio immutabilis & iudicij tenax est: non enim seruit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recta: ergo & virtus, quę non aliud est quam recto ratio. Omnes virtutes rationes rectæ sunt: si rectæ sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt: ergo omnes pares sunt. Nam cum similes rationi sint, similes & inter se sunt: pares autem actiones inter se esse dico, quæ rectæ sunt, & honestæ. Ceterum magna habebunt discrimina, variante materia: quæ modò latior est, modò angustior; modò illustris, modò ignobilis; modò ad multos pertinens, modò ad paucos. In omnibus tamen istis, id quod optimum est, par est: tanquam viri boni, omnes pares sunt, quia boni sunt: sed habent differentias ætatis; alius senior; alius iunior: habent corporis: alius formosus, alius deformis est: habent fortunæ: ille diues, hic pauper est: ille gratiosus potens, vrbibus notus & populus; ignotus hic plerisque, & obscurus. Sed per illud quòd boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non iudicat: quid vtile, scit; quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem præsentem perductus est: nec futuri prouidus est, nec præteriti memor: quid sit consequens nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriesque contexitur, & vnitas vitæ in perfectum itura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum: aliena & externa pro vilibus habet: & ea quæ

nequ e

neque bona sunt, neque mala, accessiones minimos ac leuissimas iudicat: omne illi bonum in anima est. Ceterum quædam prima existimat, ad quæ ex proposito venit, tanquam victoriam, bonos liberos, patriæ salutem: quædam secunda, quæ non apparent nisi in rebus aduersis: tanquam æquo animo pati morbum magnum, exsilium: quædam media, quæ nihilo magis secundum naturam sunt, quam contra naturam: tanquam prudenter ambulare, composite sedere. Non enim minus secundum naturam est, sedere quam aut stare, aut ambulare. Duo illa superiora diuersa sunt: prima enim secundum naturam sunt, gaudere liberorum pietate, patriæ incolumitate: secunda contra naturam sunt, fortiter obstare tormentis, & sitim perpeti, morbo vrente præcordia. Quid ergo? aliquid contra naturam bonum est? minime: sed illud aliquando contra naturam est, in quo bonum illud existit: vulnerari enim, & subiecto igne tabescere, & aduersa valetudine affligi, contra naturam est: sed inter ista seruare animum infatigabilem, secundùm naturam est. Et vt, quod volo, exprimam breuiter materia boni aliquando contra naturam: at bonum nunquam: quoniam bonum sine ratione nullũ est; sequitur autem ratio naturam. Quid est ergo ratio? naturæ imitatio. Quid est summum hominis bonum? ex naturæ voluntate se gerere. Non est, inquit, dubium, quin felicior pax sit nunquam lacessita, quàm multo reparata sanguine. Non est dubium, inquit, quin felicior sit inconcussa valetudo, quam ex grauibus morbis & extrema minitantibus in tutum vi quadam & patientia educta. Eodem modo non erit dubium, quin maius bo-

num fit gaudium, quam obnoxius animum ad perpetiendos cruciatus vulnerum aut ignium. Minime: illa enim quæ fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt: æstimantur enim vtilitate sumentium. Bonorum vnum propositum est, consentire naturæ: hoc in omnibus par est. Cum alicuius in senatu sententiam sequimur, non potest dici: Ille magis assentitur, quam ille: ab omnibus in eamdem sententiam itur: idem de virtutibus dico: omnes naturæ assentiuntur: idem de bonis dico: omnes naturæ assentiuntur. Alter adolescens decessit, alter senex, aliquid præter hos infans, cui nihil amplius contigit, quam prospicere vitam: omnes hi æque fuere mortales, etiam si mors aliorum longius vitam passa est procedere, aliorum in medio flore præcidit, aliorum interrupit principia. Alius inter cænandum solutus est, alterius continuata mors somno est, aliquem concubitus exstinxit: his oppone ferro transfossos, aut exanimatos serpentem morsu; aut fractos ruina, aut per longam neruorum contractionem extortos minutatim: aliquorum melior dici, aliquorum peior potest exitus: mors quidem omnium par est: per quæ venit, diuersa sunt: id in quod desinunt, vnum est: mors nulla maior aut minor est: habet enim eundem in omnibus modum, finisse vitam. Idem tibi de nobis dico: hoc bonum inter meras voluptates est, hoc inter tristia, & certa; illud fortunæ indulgentiam texit, hoc violentiam domuit; vtrumque æque bonum est, quamuis illud plana emolliuerit, hoc aspera. Idem finis omnium est: bona sunt, laudanda sunt, virtutem rationemue comitantur: virtus æquat inter se quidquid agnoscit. Nec est quod hoc in-

ter

ter nostra placita mireris: apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatumque componitur: vt corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione; Hæc bona non crescunt, si plena sunt, quo enim crescet, quòd plenum est? Dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam potest? Animus constat sibi, & placidus est: quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quemadmodum serenitas cæli non recipit maiorem adhuc claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata: sic hominis, corpus animumque curantis, & bonum suum ex vtroque nectentis, perfectus est status, & summum voti sui inuenit, si nec æstus animo est, nec dolor corpori. Si qua extra blandimenta contingunt, non augent summum bonum, sed, vt ita dicam, condiunt & oblectant: absolutum enim illud humanæ naturæ bonum, corporis, & animi pace contentum est. Dabo apud Epicurum tibi etiamnum similimam huic nostræ diuisionem bonorum. Alia enim sunt apud illum, quæ malit contingere sibi: vt corporis quietem, ab omni incommodo liberam, & animi remissionem, bonorum suorum contemplatione gaudentis. Alia sunt, quæ quamuis nolit accidere, nihilominus & laudat & comprobat: tanquam illam, quam paullo ante dicebam, malæ valetudinis, & dolorum grauissimorum perpessionem: in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo: ait enim se vesicæ & exulcerati ventris tormenta tolerare, vlteriorem doloris accessionem non recipiant: esse nihilominus sibi illum beatum diem; beatum autem agere, nisi qui est in summo bono, non potest. Ergo & apud Epicurum sunt hæc bona, quæ malles non experiri:

tori præstitisset? In integrum restitui, quidquid errauerat: confecit bellum inermis ac mancus, & illa manu trunca reges duos vicit.

EPIST. LXVII.

Post Præfatiunculum Quæstio, An omne bonum optabile: Ait, esse: etiam cuius materia in malis. Ut, fortiter vri, ægrotare flagellari, Non ipsa vstio, morbus, flagella, sed illud, fortiter et patienter, inquit est optabile. Deinde, Virtutes nexas esse: & vti vna, omnes. Sunt & hæc pulchra, fortis, germani Stoici.

VT à cõmunibus initium faciam, ver aperire se cæpit sed iam inclinatũ in estate quo tempore calere debebat, intepuit: nec adhuc illi fides est: sepe enim in hiemem reuoluitur. Vis scire quàm dubium adhuc sit? nondum me commito frigidæ: adhuc rigorem eius infringo. Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati. Ita est, mi Lucili iam ætas mea contenta est suo frigore: vix media regelatur æstate. Itaque maior pars in vestimentis degitur. Ago gratias senectuti, quòd me lectulo affixit. Quid ni gratias illi hoc nomine agam? quidquid debebam nolle, non possum. Cùm libellis mihi plurimus sermo est: si quando interveniunt epistolæ tuæ, tecũ esse mihi videor: & sic afficior animo, tamquam tibi non rescribam sed respondeam. Itaque, & de hoc quòd quæris. quasi colloquar tecum: quale sit, vna scrutabimur. Quæris an omne bonum optabile sit. Si bonum est, inquis, fortiter torqueri, & magno animo viri, & patienter ægrotare, sequitur vt ista

optabilia sint: nihil autem video ex istis voto dignum. Neminem certè adhuc scio eo nomine votum soluisse, quòd flagellis cæsus esset, aut podraga distortus, aut equuleo longior factus. Distingue, mi Lucili ista, & intelliges esse in his aliquid optandum. Tormenta abesse à me velim; sed si sustinenda fuerint, vt me in illis fortiter, honeste, animose geram, optabo. Quidni ego malim non incidere bellum? sed si incederit, vulnera, vt famem, & omnia quæ bellorum necessitas fert, generose feram, optabo. Non sum tam demens, vt ægrotare cupiam: sed si ægrotandum fuerit, vt nihil intemperanter, nihil effeminate faciam; optabo. Ita non incommoda optabilia sunt, sed virtus qua perferuntur incommoda. Quidam ex nostris existimant, omnino asperorum fortem tolerantiam non esse optabilem, sed nec abominandam quidem; quia voto purum bonum peti debet, & tranquillum, & extra molestiam positum. Ego dissentio. Quare? primum quia fieri non potest, vt aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non sit: deinde virtus optabilis est, nullum autem sine virtute bonum & omne bonum optabile. Deinde etiam, si tormentorum fortis patientia optabilis non est: etiamnum interrogo, Nonne fortitudo optabilis est? atqui pericula contemnit & prouocat. Pulcherrima pars eius, maximeque mirabilis illa est, non cedere ignibus, obuiam ire vulneribus: interdum tela ne vitare quidem, sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est: & tormenta patienter ferre optabile est: hoc enim fortitudinis pars est: sed separa ista, vt dixi, nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. Illud

opto

optò fortiter, quod est virtus. Quis tamen vnquam hoc sibi optauit? Quædam vota aperta & professa sunt, cùm particulatim fiunt: quædam latent, cùm vno voto multa comprehensa sunt. Tanquam opto mihi vitam honestam: vita autem honesta actionibus varijs constat. In hac est Reguli arca, Catonis scissum manu sua vulnus Rutilij exsilium, calix venenatus qui Socratem transtulit è carcere in cælum. Ita cum optaui mihi vitam honestam, & hæc optaui, sine quibus interdum honesta non potest esse.

——O terque quaterque beatique beati,
Queis ante ara patrum, Troia sub mœnibus altis
Contigit oppetere!

Quid interest, optes hoc alicui, an optabile fuisse fatearis? Decius se pro Rep. deuouit, & in medios hostes incitato equo mortem petens irruit. Alter post hunc paternæ virtutis æmulus, conceptis solennibus, ac iam familiaribus verbis, in aciem confertissimum incurrit, de hoc solicitus tantum vt litaret, optabilem rem putans bonam mortem. Dubitas ergo, an optimum sit memorabilem mori, & in aliquo opere virtutis? Cum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus virtutis vtitur fortasse, cum vna in promptu sit, & maximè appareat, patientia: ceterum illic est fortitudo: cuius patientia & perpessio, & tolerantia, rami sunt: illic est prudentia, sine qua nullum initur consilium; quæ suadet, quod effugere non possis, quàm fortissimè ferre illic est constantia, quæ deijci loco non potest, & propositum nulla vi extorquente dimittit, illic est indiuiduus ille comitatus virtutum. Quidquid honeste, fit vna virtus

+ deuouit

facit, sed de consilij sententia: quod autē ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam si ab vna fieri videtur, optabile est. Quid tu existimas ea tantum optabilia esse, quæ per voluptatem & otium veniunt? quæ excipiuntur foribus ornatis? Sunt quædam tristes voluptates, sunt quædam vota, quæ non gratulantium cœtu, sed adorantium venerantiumque celebrantur. Ita tu non putas Regulum optasse, vt ad Pœnos perueneritt? Indue magni viri animum, & ab opinionibus vulgi secede paullisper, cape quantam debes virtutis pulcherrimæ ac magnificentissimæ speciem, quæ nobis non sertis, sed sudore & sanguine colenda est. Adspice M. Catonem, sacro illi pectori purissimas manus admouentem, & vulnera parum demissa laxantem. Vtrum illi tandem dicturus es, Vellem, quæ velles? & Molestè fero? an Feliciter, quòd agis? Hoc loco mihi Demetrius noster occurrit, qui vitam securam, & sine vllis fortunæ incursionibus mare mortuum vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius denuntiatione, & incursu firmitatem animi tui tentes: sed in otio inconcusso iacere, non est tranquillitas: malacia est. Attalus Stoicus dicere solebat: Malo me fortuna in castris suis, quam in delicijs habeat: torqueor, sed fortiter: bene est: occidor, sed fortiter: bene est. Apud Epicurum dicet, Et dulce est. Ego tam honeste rei ac seueræ nunquam molle nomen re imponam. Vror, sed inuictus. Quid ni optabile sit non quod vrit me ignis, sed quod non vincit? Nihil est virtute præstantius, nihil pulchrius: & bonum est, & optabile, quidquid ex huius geritur imperio.

malachia
[illegible]

EPIST.

EPIST. LXVIII.

Suadet otium, sed cum philosophia iunctum. Id ipsum non iactandum esse. Et in eo de se, apud se, agendum; id est, vt in vitia inquiramus, emendemus. Denique hoc otium, super aliorum negotia esse: quod magnæ Reip. seruit.

CONsilio tuo accedo; absconde te in otio, sed & otium tuum absconde. Hoc te facturum, Stoicorum etiam si non præcepto, at exemplo licet scias: sed ex præcepto quoque facies: id tibi, cum voles, approbabo. Nec ad omnem Remp. mittimus, nec semper, nec sine vllo fine. Præterea, cùm sapienti Remp. ipso dignam dedimus, id est, mundum: non est extra Remp. etiamsi secesserit. imo fortasse relicto vno angulo, in maiora atque ampliora transit, & cælo impositus, intelligit, cùm sellam aut tribunal ascenderat, quàm humili loco sederit. Depono hoc apud te, nunquam plus agere sapientem, quàm cum in conspectum eius diuina atque humana venerunt. Nunc ad illud reuertor, quòd suadere tibi cæperam, vt otium tuum ignotum sit. Non est quod inscribas tibi philosophiam; atque etiam aliud proposito tuo nomen impone; valetudinem & imbecilitatem vocato, & desidiam. Gloriari, otio iners ambitio est. Animalia quædam, ne inueniri possint, vestigia sua circa cubile ipsum confundunt; idem tibi faciendum est, alioqui non deerunt qui persequantur. Multi aperta transeunt, condita & obtrusa rimantur; furem signata sollicitant; vile videtur, quidquid patet, aperta ef-

fractarius præterit. Hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque, in secreta irrumpere cupit. Optimum itaque est, non iactare otium suum, iactandi autem genus est, nimis latere, & à conspectu hominum secedere. Ille Tarentum se abdidit, ille Neapoli inclusus est, ille multis annis non transit domus suæ limen. Conuocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam imposuit. Cùm secesseris non est agendum hoc, vt de te homines loquantur, sed vt ipse tecum loquaris. Quid autem tecum loquaris? quòd homines de alijs libentissimè faciunt de te apud te male existima. Assuesce & dicere verum, & audire. Id autem maximè tracta, quòd in te esse infirmissimum senties. Nota habet quisque sui corporis vitia, itaque alius vomitu leuat stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit & purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abstinent, in cetera negligentes huic, à quo sæpè infestantur, occurrunt, sic in animo nostro sunt quasi causariæ partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in otio facio? vlcus meum curo. Si ostenderem tibi pedem turgidum, liuidam manum, aut contracti cruris aridos neruos, permitteres mihi vno loco iacere, & fouere morbum meum, maius malum est, hoc, quòd non possum, tibi ostendere. In pectore collectio & vomica est. Nolo laudes, nolo dicas, O magnum virum; contempsit omnia, & damnatis humanæ vitæ furoribus fugit. Nihil damnaui, nisi me, non est, quòd proficiendi caussa venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxilij speras, non medicus sed æger hic habitat. Mallo illa, cùm discesseris, dicas, ego istum beatum hominem putabam, & eruditum: ere-

xeram

xeram aures; destitutus sum, nihil vidi, nihil audiui, quod concupiscerem, ad quod reuerterer. Si hoc sentis, si hoc loqueris, aliquid profectum est. Malo ignoscas otio meo, quam inuideas. Otium, inquis, Seneca, mihi commendas? ad Epicureas voces dilaberis. Otium tibi commendo, in quo maiora agas & pulchriora, quam quæ reliquisti. Pulsare superbas potentiorum fores, digere in literam senes orbos, plurimum in foro posse, inuidiosa potentia ac breuis, est & si verùm æstimes, sordida. Ille me gratia forensi longe antecedit; ille stipendijs militaribus & quæsita per hoc dignitate: ille clientum turba: huius turbæ par esse non possum, huius gratiæ. Tanti est ab hominibus vinci, dum à me fortuna vincatur. Vtinam quidem hoc propositum sequi olim fuisset animus tibi! vtinam de vita beata non in conspectu mortis ageremus, sed nunc quoque non moremur. Multa enim, quæ superuacua esse & inimica, credituri fuimus rationi nunc experientiæ credimus. Quòd facere solent qui serius exeunt, & volunt tempus celeritate reparare, calcar addamus: hæc etas optime facit ad hæc studia: iam despumauit, iam vitia primo feruore adolescentiæ indomita lassauit: non multum superest, exstinguat. Et quando, inquis, tibi proderit istud, quòd in exitu discis, aut inquam rem? in hanc, vt exeam melior. Non est tamen quòd existimes, vllam ætatem aptiorem esse ad bonam mentem, quam quæ se multis exprimentis, longa frequenti rerum patientia domuit: quæ ad salutaria, mitigatis effectibus, venit. Hoc est huius boni tempus: quisquis senex ad sapientiam peruenit, annis peruenit.

EPIST. LXIX.

Loco non mutanda, sed magis quiescendum corpore, vt & animus possit. Hunc in salutari studio defigendum, & quæ nocent, vitanda.

MVtare te loco, & in alium de alio transilire, nolo. Primum, quia tam frequens migratio, instabilis animi est; coalescere otio non potes, nisi desinas circumspicere, & errare. Vt animum possis continere, prius corporis tui fugam siste. Deinde, plurimum remedia continua proficiunt: interrumpenda non est quies & vitæ prioris obliuio. Sine dediscere oculos tuos; sine aures assuescere sanioribus verbis: quoties proceris, in ipso transitu aliqua, quæ renouent cupiditates tuas tibi occurrent. Quemadmodum ei, qui amorem exurere conatur, euitanda est omnis admonitio dilecti corporis, nihil enim facilius quàm amor recrudescit; ita qui deponere vult desideria rerum omnium, quarum cupiditate flagrauit, & oculos, & aures ab his quæ reliquit, auertat. Cito rebellat affectus quocumque se verterit, pretium aliquod præsens occupationis suæ adspiciet. Nullum sine auctoramento malum est. Auaritia pecuniam promittit; luxuria multas, ac varias voluptates; ambitio purpuram, & plausum, & ex hoc potentiam, & quidquid potentia potest. Mercede te vitia solicitant: hic tibi gratis viuendum est. Vix effici toto sæculo potest, vt vitia tam longa licentia tumida subigantur, & iugum accipiant; nedum, si tam breue tempus interuallo discindimus. Vnam qualibet rem vix ad perfectum adducit assidua vigilia, & intentio.

Si

Si me quidē velis audire, hoc meditare; exercēte, vt mortem & excipias, & si ita res suadebit, arcessas: interest nihil, an illa ad nos veniat: an ad illam nos. Illud imperitissimi cuiusque verbum, falsum esse ipse tibi persuade: Bella res est mori sua morte. Illud prætereà tecum licet cogites; Nemo nisi suo die moritur. Nihil perdis ex tuo tempore: nam quod relinquis alienum est.

EPIST. LXX.

Pompeiis se fuisse; & præteriti temporis admonitu, sensisse eius fugam. Mortem instare, portum nempe iactationum: neque timendum neque appetendam, aut sumendam; nisi interdum; & quando? cùm ratio, non impetus suadebit. Pluria, & perpulchra in hunc sensum.

POst longum interuallum Pompeios tuos vidi: in conspectum adolescentiæ meæ reductus sum: quidquid illic iuuenis feceram, videbar mihi facere adhuc posse, & paullò ante fecisse. Prænauigamus, mi Lucili, vitam; & quemadmodum in mari, vt ait Virgil. noster;

——*Terræque vrbesque recedunt.*

sic in hoc cursu rapidissimi temporis, primùm pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quidquid est illud inter iuuenem, & senem medium, in vtriusque confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos annos: nouissimè incipit ostendi publicus finis generis humani. Scopulum esse illum putamus, dementissimi: portus est, aliquando petendus, nunquam recusandum. In quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet

quàm

quam qui citò nauigauit. Alium enim, vt scis, venti segnes ludunt, ac detinent, & tranquillitatis lentissimo tedio lassant: alium pertinax flatus celerrimè perfert. Idem euenire nobis puta: alios vita velocissima adduxit, quo veniendum etiam erat cunctantibus: alios macerauit, & coxit: quæ, vt scis, non semper retinenda est. Non enim viuere bonum est, sed bene viuere. Itaque sapiens viuit, quantum debet, non quantum potest. Videbit vbi victurus sit, cùm quibus, quomodo, quid acturus: cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta, & tranquillitatem turbantia, emittit se, nec hoc tantum in necessitate vltima facit, sed cum primum illi cæperit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, nunquid illo die desinendum sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat: tardius fiat, an citius: non tanquam de magno detrimento timet. Nemo multum ex stillicidio potest perdere. Citius mori, vel tardius, ad rem non pertinet: bene mori, aut male, ad rem pertinet: bene autem mori, est effugere male viuendi periculum. Itaque effeminatissimum vocem illius Rhodij existimo, qui cum in caueam coniectus esset à tyranno, & tanquam ferum aliquod animal aleretur, suadenti cuidam, vt abstineret cibo: Omnia, inquit, homini, dum viuit, speranda sunt. Vt sit hoc verum, non omni pretio vita emenda est. Quædam, licet magna, licet certa sint, tamen ad illa turpi infirmitatis confessione non veniam. Ego cogitem, in eo qui viuit omnia posse fortunam, potius quàm cogitem in eo, qui scit mori, nihil posse fortunam? Aliquando tamen etiam si certa mors instabit, & destinatum sibi supplicium sciet, non commodabit pœnæ

suæ

suæ manum. Stultitia est, timore mortis mori: venit qui occidat. Exspecta: quid occupas? quare suspicis alienæ crudelitatis procurationem? vtrum inuides carnifici tuo, an parcis? Socrates potuit abstinentia finire vitam, & inedia potius quàm veneno mori: triginta tamen dies in carcere, & in exspectatione mortis exegit: non hoc animo, tanquam omnia fieri possent, tanquam multas spes tam longum tempus reciperet, sed vt præberet se legibus, vt fruendum amicis extremum Socratem daret. Quid erat stultius, quàm mortem contemnere, venenum timere? Scribonia grauis femina, amita Drusi Libonis fuit, adolescentis tam stolidi, quàm nobilis, maiora sperantis, quàm aut illo sæculo quisquam sperare poterat, aut ipse vllo: cùm æger à senatu in lectica relatus esset, non sane frequentibus exsequijs, (omnes enim necessarij deseruerant impiè, iam non reum, sed funus) habere cœpit consilium, vtrùm consciscerct sibi mortem, an exspectaret. Cui Scribonia: Quid te, inquit, delectat alienum negotium agere? Non persuasit; manus sibi attulit, nec sine caussa. Nam post diem tertium, aut quartum inimici moriturus arbitrio, si viuit, alienum negotium agit. Non possis itaque de re in vniuersum pronunciare, cùm mortem vis externa denunciat, occupanda sit, an exspectanda. Multa enim sunt, quæ in vtramque partem trahere possunt. Si altera mors cùm tormento, altera simplex, & facilis est, quid ni huic inijcienda sit manus? Quemadmodum nauim eligam nauigaturus, & domum habitaturus, ita mortem vtique quam sum exiturus è vita. Præterea, quemadmodum non vtique melior est longior vita, sic peior vtique mors longior. In nulla re magis,

esse ? tamquam migraturus habita propone tibi, quandoque hoc contubernio carendum : fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suus finis veniet in mentem, omnia sine fine concupiscentibus ? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercentur fortasse in superuacuum : aduersus paupertatem præparatus est animus ? permansere diuitiæ: ad contemptum nos doloris armauimus ? nunquam à nobis exiget huius virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis: vt fortiter amissorum desideria pateremur, præcepimus nobis ? omnes quos amabamus, superstites fortuna seruauit. Huius vnius rei vsum qui exigat dies, veniet. Non est quòd existimes, magnis tantum viris hoc robur fuisse, quo seruitutis humanæ claustra perrumperent : non est quòd iudices, hoc fieri nisi à Catone non posse, qui quàm ferro non emiserat animam, manu extraxit : cùm vilissimæ sortis homines ingenti impetu in tutum euaserint, cumque commodo mori non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere : obuia quæque rapuerunt, & quæ natura non erant noxia, vi sua tela fecerunt. Nuper in ludo bestiariorum, vnus è Germanis, cùm ad matutina spectacula pararetur secessit ad exonerandum corpus: nullum aliud illi dabatur sine custode secretum : ibi lignum id, quòd ad emundanda obscæna adhærente spongia positum est, totum in gulam farsit, & vi præclusis faucibus spiritum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere : ita prorsus. Parum munde, & parum decenter. Quid est stultius, quàm fastidiose mori ? O virum fortem ; ò dignum, cui fati daretur electio ! quàm fortiter ille gladio vsus esset ; quàm animose in profun-
dam

dam se altitudinem maris, aut abscissæ rupis, immisisset? Vndique destitutus inuenit, quemadmodum & mortem sibi deberet & telum: vt scias ad moriendum nihil aliud in mora esse, quàm velle. Existimetur de facto hominis acerrimi, vt cuique visum erit dum hoc constet, præferendam esse spurcissimam mortem seruituti mundissimæ. Quoniam cœpi sordidis exemplis vti, perseuerabo: plus enim à se quisque exiget, si, viderit hanc rem etiam à contemptissimis posse contemnit. Catones, Scipionesque, & alios, quos audire cùm admiratione consueuimus, supra imitationem positos putamus: iam ego istam virtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario, quàm in ducibus belli ciuilis ostendam. Cùm aduheretur nuper inter custodias: quidam ad matutinum spectaculum missus, tamquam somno premente nutaret, caput vsque eo demisit, donec radijs inferret, tandiu se in sedili suo tenuit, donec ceruicem circumactu rotæ frangeret; eodem vehiculo quo ad pœnam ferebatur, pœnam effugit. Nihil obstat erumpere & exire cupienti. In aperto nos natura custodit. Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mollem: cui ad manum plura sunt: perque sese afferat, is delectum agat, & qua potissimum liberetur consideret: cui difficilis occasio est, is proximam quamquè pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit noua. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoque mancipia, vbi illis stimulos adegit dolor, excitentur, & intentissimas custodias fallant? Ille vir magnus est, qui mortem sibi non tantum imperauit, sed inuenit. Ex eodem tibi minuere plura exem-

pla promisi. Secundo Naumachiæ spectaculo, vnus è barbaris lanceam, quam in aduersarios acceperat, totam iugulo suo immersit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium iam dudum effugio? quare ego mortem armatus exspecto? Tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanto honestius mori discunt homines, quam occidere. Quid ergo; quod animi perditi, noxiosique habebunt, non habebunt illi, quos aduersus hos casus instruxit longa meditatio & magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati varios esse accessus, finem eundem; nihil autem interesse, vnde incipiat quod venit. Eadem illa ratio monet, vt, si licet, moriaris sine dolore: sin autem non potest, fac quemadmodum potes, & quidquid obuenerit ad vim ad ferendam tibi, inuadas. Iniuriosum est rapto viuere: at contra pulcherimũ, mori rapto.

EPIST. LXXI.

Summum bonum in oculi habendum, eo singula consilia, vel actiones referendas. Quod igitur illud? vnum honestum. Adulterant, qui Externa miscent, quia in solo animo hæret. Deinde, Bono paria esse: & Contemptu à Claritate non differre si vtrumque ex Honesto. Catonem dat exemplum, &, (ò pulchre!) dilatat. Mortem honestam à vita tali, non item differe, contra Academicos, qui gradus faciunt Beatitatis. Non esse nec illam, nec Honestum intendi. Itaque in eculeo, Beatissimum esse licere. Itane? non pallebit tremet, dolebit; Imo (à natura enim ista) sed hæc omnia animi robore vincet. Nec ta-

tamen ſtatim omnes: diſcrimina ſunt inter Sapientes, aut Studioſos. Lege ſodes, attende, mirare.

SVbinde me de rebus ſingulis conſulis, oblitus vaſto nos mari diuidi: cùm magna pars conſilij ſit in tempore, neceſſe eſt euenire, vt de quibuſdam rebus tunc ad te perferatur ſententia mea, cùm iam contraria potior eſt. Cōſilia enim rebus aptantur: res noſtræ feruntur, imo voluuntur. Ergo conſilium ſub die naſci debet; & hoc quoque tardum eſt nimis: ſub manu, quòd aiunt, ſub manu naſcatur. Quemadmodum autem inueniatur, oſtendam. Quoties quid fugiendum ſit, aut quid petendum, voles ſcire, ad ſummum bonum & propoſitum totius vitæ reſpice. Illi enim conſentire debet quidquid agimus: non diſponet, figula, niſi cui iam vitæ ſuæ ſumma propoſita eſt. Nemo, quamuis paratos habeat colores ſimilitudinem reddet, niſi iam conſtet quid velit pingere. Ideò peccamus, quia de partibus vitæ omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, qui ſagittam vult mittere; & tunc dirigere, & moderari manu telum; errant conſilia noſtra quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus ſuus ventus eſt. Neceſſe eſt multum in vita noſtra caſus poſſit, quia viuimus caſu. Quibuſdam autem euenit, vt quædam ſcire ſe neſciant; quemadmodum quærimus ſæpe eos, cùm quibus ſtamus, ita plerumque finem ſummi boni ignoramus appoſitum; nec multis verbis, nec circuitu longo, quid ſit ſummum bonum colliges; digito, vt ita dicam, demonſtrandum eſt, nec in multa ſpargendum. Quid enim ad rem pertinet, in particulas li-

illud diducere: cùm possis dicere? Summum bonum est, quòd honestum est, & quòd magis admireris, Vnum bonum est, quòd honestum est: cetera falsa, & adulterina bona sunt. Hæc si persuaseris tibi, virtutem adamaueris, (amare enim parum est) quidquid illa contingerit, id tibi, qualecumque alijs videbitur, faustum, felixque erit: & torqueri, si modo iacueris ipso torquente securior: & ægrotare, si non maledixeris fortunæ, si non cesseris morbo. Omnia denique quæ ceteris videntur mala, & mansuescent, & in bonum abibunt, si super illa eminueris. Hoc liqueat nihil esse bonum, nisi honestum: & omnia incommoda suo iure bona vocabuntur, quæ modo virtus honestauerit. Multis videmur maiora promittere, quàm recipit humana conditio: non immerito: ad corpus enim respiciunt: reuertantur ad animum: iam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili, virorum optime, & relinque istum ludum literarium philosophorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant, qui animum minuta docendo demittunt, & conterunt: fies similis illis, qui inuenerunt ista, non qui docent, & id agunt vt philosophia potius difficilis, quàm magna videatur. Sequere illos, si quid apud te habeo auctoritatis. Socrates, qui tota philosophiam reuocauit ad mores, & hanc summam dixit esse sapientiam, bona malaque distinguere. Vt sis beatus, inquit, & te alicui stultum videri sine. Quisquis volet, tibi contumeliam faciat, & iniuriam: tu tamen nihil patieris, si modo tecum erit virtus. Si vis, inquit, beatus esse, si fide bona vir bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc nemo præstabit, nisi qui omnia bona exæquauerit, quia nec bo-

num sine honesto est, & honestum in omnibus par est. Quid ergo? nihil interest inter præturam Catonis, & repulsam? nihil interest vtrum Pharsalica acie Cato vincatur, an vincat? hoc eius bonum, quo victis partibus non potest vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, & componeret pacem? Quid ni par sit? eadem enim virtute & mala fortuna vincitur, & ordinatur bona: virtus autem non potest maior aut minor fieri. Vnius staturæ est. Sed Cn. Pompeius amittit exercitum: sed illud pulcherrimum reip. prætextum optimates, & prima acies Pompeianarum partium, senatus ferens arma, vno prælio profligabuntur: & tam magni ruina imperij, totum dissiliet orbem: aliqua pars eius in Ægypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet: ne hoc quidē miseræ reip. continget, semel ruere. Omnia licet fiant. Iubam in regno suo, non locorum notitia adiuuet, non popularium pro rege suo virtus obstinatissima. Vticensium quoque fides malis fracta deficiat, & Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat: olim prouisum est, ne quid Cato detrimenti capiat. Victus est tamen. Et hoc numera inter repulsa Catonis: tam magno animo feret, aliquid sibi ad victoriam, quam ad præturam obstitisse. Quod die repulsus est, lusit quia nocte periturus fuit, legit; eodem loco habuit prætura & vita excidere: omnia quæ acciderent, ferenda esse persuaserat sibi. Quid ni ille mutationem Reip. forti & æquo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non cælum, non totus hic rerum omnium contextus, quamuis Deo agente ducatur: non semper tenebit hunc ordinem: sed illum ex hoc cursu aliquis dies deciet. Certis

tis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, exstingui. Quæcumque vides supra nos currere, & hæc quibus innixi atque impositi sumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent: nulli non senectus sua est: inæqualibus ista spatijs eodem natura dimittit: quidquid est, non erit; nec peribit, sed resoluetur. Nobis solui, perire est. Proxima enim intuemur: ad vlteriora non prospicit mens hebes, & quæ se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui, suorumque pateretur, si speraret omnia illa sic in vitem mortemque per vices ire, & composita dissolui, dissoluta componi; in hoc opere æternam artem cuncta temperantis Dei verti. Itaque Cato cùm æuum animo percurrerit, dicet. Omne humanum genus, quodque est quodque erit, morte damnatum est: omnes quæ vsquam rerum potiuntur vrbes, quæque alienorum imperiorum magna sunt decora vbi fuerint, aliquando quæretur, & vario exitij genere tollentur: alias destruent bella, alias desidia paxque ad inertiam versa consumet; & magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscondet, aut in subitam cauernam consîdentis soli lapsus abducet. Quid est ergo, quare indigner aut doleam, si exiguo momento publica facta: præcedo? magnus animus Deo pareat: & quidquid lex vniuersi iubet, sine cunctatione patiatur. Aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque inter diuina mansurus: aut certè sine vllo futurus incommodo naturæ suæ remiscebitur: & reuertetur in totum. Non est ergo M Catonis maius bonum honesta vita, quàm mors honesta; quoniam non intenditur virtus. Idem esse dicebat Socrates veritatem & virtutem; quomodo illa

non crescit, sic nec virtus quidem: habet numeros suos, plena est. Non est itaque quòd mireris paria esse bona, & quæ ex proposito sumenda sunt, & quæ subita res tulit: nam si hanc inæqualitatem receperis, vt fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis: & infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosius quã fecerat, retractantem: calam tosissimum omniũ Regulum, fidei pœnas etiam hostibus seruatæ pendentem. Atqui nemo hoc dicere, nec ex mollissimis quidem, ausus est: negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. Nisi beatus est, in summo bono non est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet: si modo illi virtus inest, si illam aduersa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis: manet autem. Virtutem enim intelligo animosam & excelsam: quàm incitat, quidquid infestat. Hunc animum quàm sæpe induunt generosæ indolis iuuenes, quos alicuius honestæ rei pulchritudo percussit, vt omnia fortuita contemnant, profecto sapientia infundet, & tradet: persuadebit vnum bonum esse quod honestum. Hoc nec remitti nec intendi posse, non magis quam regulam, qua rectum probari solet: quam si flectes, quidquid ex illa mutaueris iniuria est recti. Idem ergo de virtute dicemus: & hæc recta est: flexuram non recipit: rigidari quidem amplius intendi non potest. Hæc de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri, nec quæ ab illa quidem fiunt, alia

alijs

alijs rectiora sunt, huic enim necesse est respondeant: ita paria sunt. Quid ergo? inquis: Iacere in conuiuio, & torqueri, paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? Illud licet magis admireris. Iacere in conuiuio, malum est: torqueri in equuleo, bonum est; si illud turpiter, hoc honeste fit, bona ista aut mala, non efficit materia, sed virtus: hæc vbicumque apparuit, omnia eiusdem mensuræ ac pretij sunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum æstimat ex suo, quod dicam paria bona esse aduersa fortiter portantis, & prospera honeste iudicantis: quod dicam paria bona esse eius qui triumphat, & eius qui ante currum vehitur, inuictus animo. Non putant enim fieri, quidquid facere non possunt; ex firmitate sua de virtute ferunt sententiam. Quid miraris, si vri, vulnerari, occidi, alligari iuuat, aliquando etiam libet? Luxurioso frugalitas pœna est, pigro supplicij loco labor est delicatus miseretur industrij, desidioso studere torqueri est. Eodem modo hæc, ad quæ omnes imbecilli sumus, dura atque intoleranda credimus, obliti quàm multis tormentum sit vino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt, natura, sed nos fluidi, & enerues. Magno animo de rebus magnis iudicandum est: alioqui videbitur illarum vitium esse quòd nostrum est. Sic quædam rectissima, cùm in aquam demissa sunt, speciem curui perfractique visentibus reddunt. Non tamen quid videas, sed quemadmodum, refert: animus noster ad vera perspicienda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, & ingenio vegetum, dicet fortunationem sibi videri, qui omnia rerum

aduersarum onera rigida ceruice sustollit, qui supra fortunam extat. Non mirum est, in tranquillitate non concuti: illud mirare, ibi extolli aliquem, vbi omnes deprimuntur; ibi stare, vbi omnes iacent. Quid est in tormentis, quid est in alijs quæ aduersa appellamus, mali? hoc, vt opinor, succidere mentem, & incuruari, & succumbere: quorum nihil sapienti viro potest euenire. Stat rectus sub quolibet pondere: nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quæ ferenda sunt, displicet. Nam quidquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur: vires suas nonit scit se esse oneri ferendo. Non educo sapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo, sicut ab aliqua rupe nullum sensum admittente submoueo: memini ex duabus partibus illum esse compositum. Altera est irrationalis: hæc mordetur, vritur, dolet: altera rationalis: hæc inconcussas opiniones habet, intrepida est, & indomita. In hac positum est summum illud hominis bonum: quod antequam impleatur, incerta mentis volutatio est: cum vero perfectum est, immota illa stabilitas est. Itaque inchoatus ad summa procedens, cultorque virtutis, etiamsi appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit: ibi interim cessabit, & remittet aliquid ex intentione mentis: nondum enim incerta transgressus est, etiamnum versatur in lubrico: beatus vero, & virtutis exactæ tunc se maxime amat, cum fortissime expertus est: & me tuenda ceteris, si alicuius honesti officij pretia sunt, non tantum fert, sed amplexatur: multoque audire mauult, Tanto melior, quam felicior. Venio nunc illo, quo me vocat exspectatio tua. Ne extra rerum naturam vagari virtus nostra

ſtra videatur, & tremet ſapiens, & dolebit, & expalleſcet: hi enim omnes corporis ſenſus ſunt. Vbi ergo eſt origo calamitatis? vbi illud malum verum eſt illic ſcilicet, ſi iſta animum detrahunt, ſi ad confeſſionem ſeruitutis adducunt, ſi illi pœnitentiam ſui faciunt. Sapiens quidem vincit virtute fortunam. At multi profeſſi ſapientiam, leuiſſimis nonunquam minis exterriti ſunt. Hoc loco noſtrum vitium eſt, qui quod dicitur de ſapiente, exigimus & à proficiente. Suadeo adhuc mihi iſta quæ laudo, nondum perſuadeo: etiam ſi perſuaſiſſem, nondum tam parata habere, aut tam exercitata, vt ad omnes caſus procurrent. Quemadmodum lana quoſdam colores ſemel ducit, quoſdam niſi ſepius macerata & recocta non perbibit: ſic alias diſciplinas ingenia cum accepere, protinus præſtent: hæc niſi alte deſcendit, & diu ſedit, animum non colorauit, ſed infecit, nihil ex his quæ promiſerat, præſtat. Cito hoc poteſt tradi, & paucilſimis, verbis, vnum bonum eſſe vrtutem; nullum certe ſine virtute: & ipſam virtutem in parte noſtri meliore, id eſt, rationali poſitam. Quid erit hæc virtus? iudicium verum, & immotum: ab hoc enim impetus veniet mentis, ab hoc omnis ſpecies, quæ impetum mouet, redigetur ad liquidum. Huic iudicio conſentaneum erit, omnia quæ virtute contacta ſunt, & bona iudicare, & inter ſe paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona ſunt, ſed in totum non ſunt bona. His pretium quidem erit aliquod, ceterum dignitas non erit: magnis inter ſe interuallis diſtabunt alia maiora, alia minora erunt. Et in ipſis ſapientiam ſectantibus magna diſcrimina eſſe fateamur neceſſe eſt; alius iam in tantum

profecit,

profecit, vt contra fortunam audeat attollere oculos, sed non pertinaciter, cedunt enim nimio splendore præstricti; alius in tantum, vt possit cũ illa conferre vultum, si iam peruenit ad summum, & fiduciæ plenus est. Imperfecta necesse est labant, & modo prodant, modo sublabantur, aut succidant. Sublabentur autem, nisi ire & niti perseuerauerint, si quidquam ex studio fideli intentione laxauerint, retro eundum est. Nemo profectum ibi inuenit, vbi reliquerat. Instemus itaque, & perseueremus, plus quam profligamus, restat; sed magis par est profectus, velle proficere. Huius rei conscius mihi sum, volo: & tota mente volo. Te quoque instinctum esse, & magno ad pulcherrima properare impetu video. Properemus, ita demum vita beneficium erit, alioqui mora est, & quidem turpis inter fœda versantibus. Id agamus, vt nostrum omne tempus sit, non erit autem, nisi prius nos nostri esse cœperimus. Quando continget contemnere vtramque fortunam? quando continget omnibus oppressis affectibus & sub arbitrium adductis, hanc vocem emittere? Vici. Quem vicerim, quæris? Non Persas nec extrema Medorum, nec si quid vltra Dahas bellicosum iacet; sed auaritiam, sed ambitionẽ, sed metum mortis, qui victores gentium vicit.

EPIST. LXXII.

Differt petitionem Lucilii. ex occasione Differi à nobis Boni studium, male; huic vni omissis alii vacandum est. Nihil incidere, quod impediat, Sapienti quidem: aliqua Proficienti. Discrimen inter vtrosque. Externa nec addere, nec demere Sapienti, semper se contento.

Quod

QVod quæris à me liquebat mihi, si remeditare possem: sed diu non rettentaui memoriam meam. Itaque non facile me sequitur, quod eueni t libris situ cohærentibus, hoc euenisse mihi sentio, explicandus est animus, & quæcumque apud illum deposita sunt, subinde excuti debent, vt parata sint quoties vsus exegerit. Ergo hoc in præsentia differamus, multum enim operæ, multum diligentiæ poscit. Cùm primum longiorem eodem loco sperauero moram, tunc istud in manus sumam. Quædam enim sunt, quæ possis & in cisio scribere, quædam lectum, & otium, & secretum, desiderant: nihilominus his quoque occupatis diebus agetur aliquid, & quidem totis: nunquam enim non succedent occupationes nouæ: serimus illas: itaque ex vna exeunt plures deinde ipsi nobis dilationem damus. Cùm hoc peregero, toto animo incumbam, si & si hanc rē molestam composuero, studio me dabo. Non cum vacaueris, philosophandum est, omnia alia negligenda, vt huic assideamus cui nullum tempus satis magnum est, etiam si à pueritia vsque ad longissimos humani æui terminos vita protenditur. Non multum refert, vtrum omittas philosophiam: an intermittas, non enim vbi interrupta est manet, sed eorum more quæ intenta, dissiliunt, vsque ad initia sua recurrit, quòd à continuatione discessit. Resistendum est occupationibus: nec explicandæ, sed submouendæ sunt, tempus quidem nullum est parum idoneum studio salutari. Atque multi inter illa non student, propter quæ studendum; Incidet aliquid quod impediat; non equidem eum, cuius animus in omni negotio lætus atq; alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur

lætitia: sapienti vero contexitur gaudium, nulla rumpitur caussa, nulla fortuna: semper & vbique tranquillum est. Non enim ex alieno pendet, nec fauorem fortunæ, aut hominis expectat: domestica illi felicitas est: exiter ex animi, si intraret: ibi nascitur. Aliquando extrinsecus, quo admoneatur mortalitatis, interuenit: sed id leue, quod summam cutem stringat. Aliquo, inquam, incommodo afflatur: maximum eius illud bonum, est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque, eruptiones quædam pustularum, & vlcuscula; nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter consummatæ sapientiæ virum, & alium procedentis, quod inter sanum, & ee morbo graui ac diutino emergentem: cui sanitatis loco est leuior accessio. Hic, nisi attendit, subinde grauatur, & in eadem reuoluitur. Sapiens recidere non potest, ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad tempus bona valetudo est: quam medius etiam si reddidit, non præstat: sæpe ad eumdem quem aduocauerat, excitatur; animus semel in totum sanatur. Dicam quomodo intelligas sanum, si se ipse contentus est, si confidit sibi, si scit, omnia vota mortalium, omnia beneficia quæ dantur, petunturque, nullum in beata vita habere momentum. Nam cui quid accedere potest, id imperfectum est, cui quid abscedere potest, id in perpetuum est, cuius perpetua futura lætitia est is suo gaudeat. Omnia autem quibus vulgus inhiat, vltro citroq; fluuntur. Nihil dat fortuna mãcipio, sed hæc quoque fortuita tunc delectant cũ illa ratio temperauit ac miscuit, hæc est etiã quæ externa commendet, quorum auidus vsus ingratus

tus est. Solebat Attalus hac imagine vti: Vidisti aliquando canem missa à domino frusta panis, aut carnis aperto ore captantem? quidquid excepit, protinus integrum deuorat, semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis: quidquid exspectantibus fortuna proiecit, id sine vlla voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attenti hoc sapienti non euenit: plenus est · etiam si quid obuenit, secure excipit, ac reponit: lætitia fruitur maxima, continua, sua. Habet aliquis bonam voluntatem, habet profactum; sed cui multum desit à summo? hic deprimitur alternis, & extolitur, ac modo in cœlum alleuatur, modo defertur ad terram. Imperitis ac rudibus, nullus præcipitationis finis est; in Epicureum illud chaos decidunt inane, sine termino. Adhuc est genus tertium eorum qui sapientiæ alludunt; quam non quidem contigerunt: in conspectu tamen, &, vt ita dicam, sub ictu habent: hi non concutiuntur; ne defluunt quidem: nondum in sicco, iam in portu sunt. Ergo cum tam magna sint inter summos imosque discrimina, cum medios quoque sequatur fructus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redundi: non debemus occupationibus indulgere: excludendæ sunt: si semel intrauerint in locum suum alias substituent. Principijs illarum obstemus: melius non incipient, quàm desinent.

EPIST. LXXIII.

Philosophos non esse contumaces. Parere magis, & amarè Principes, quam illos ambitiosos, aut Palatinos. Nam isti appetunt, inuident, semper inquieti, & sæpe irati. Illi autem amant, quia in quieta

sub iis sunt; & tales sunt, id est, bonorum mercium pleni. Imputant etiam hoc beneficium, & si pluribus contingat. Hortatur deinde assurgere ad Virtutem, id est, Deum. Nam Sapientem (Stoica superbia) vel illi pænem.

ERrare mihi videntur, qui existimant, philosophiæ fideliter deditos, contumaces esse ac refracturos, & contemptores magistratuum ac regum, eorumue per quos publica administrantur. E contrario enim, nulli aduersus illos gratiores sunt: nec immerito: nullis enim plus præstant, quàm quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi, quibus ad propositum benè viuendi aditum confert securitas publica, necesse est auctorem huius boni, vt parentem colant: multò quidem magis, quàm illi inquieti, & in medio positi; qui multa principibus debent, sed multa & imputant: quibus numquam tam plenè occurrere vlla liberalitas potest, vt cupiditates illorum quæ crescunt, dum implentur, exsaciet. Quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est: nec vllum habet malum cupiditas maius, quàm quòd ingrata est. Adijce nunc, quòd nemo eorum qui in republica versantur, quos vincat, sed à quibus vincatur, adspicit: & illis non tam iucundum est, multos post se videre, quàm graue, aliquem ante se. Habet hoc vitium omnis ambitio: non respicit. Nec ambitio tantum instabilis est, verùm cupiditas omnis: quia incipit semper à fine. At ille vir sincerus ac purus, qui reliquit, & curiam, & forum, & omnem administrationem Reip. vt ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet, solusque illis gratuitum testimonium reddit,

dit,& magnam rem nescientibus debet. Quemadmodum præceptores suos veneratur ac suspicit, quorum beneficio illis se vitijs exuit: sic & his, sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Verùm alios quoque rex viribus suis protegit: quis negat? Sed quemadmodum Neptuno plus debere se iudicat, ex hisqui eadem tranquillitate vsi sunt, qui plura & pretiosiora illo mari vexit: & animosius à mercatore, quàm à vectore soluitur votum; & ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras & auro pensanda portabat, quàm qui vilissima quæque & saburræ loco futura congesserat: sic huius pacis beneficium ad omnes pertinentis, altius ad eos peruenit, qui illa benè vtuntur; multi enim sunt ex his togatis, quibus pax operosior bello est. An idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut alijs vitijs, quæ vel bello rumpenda sunt: nisi fortè tam iniquum putas esse sapientem, vt nihil viritim se debere ero communibus bonis iudicet. Soli lunæque plurimum debeo: & non vni mihi oriuntur anno, temperantique annum Deo, priuatim obligatus sum: quamuis nihil in meum honorem descripta sint. Stulta auaritia mortalium possessionem proprietatemque discernit, nec quidquam suum credit esse, quòd publicum est: at ille sapiens nihil iudicat suum magis, quàm cuius illi cum humano genere consortium est. Nec enim essent ista communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos; socium efficit, etiam quòd ex minima portione commune est. Adijce nunc, quòd magna & vera bona nunc sic diuiduntur, vt exiguum in singulos cadat; ad vnumquemque tota perueniunt. Ex congiario tantum ferunt homi-

nes, quantum in capita promissum est: epulum & visceratio, & si quid aliud capitur manu, discedit in partes: at hæc indiuidua bona, pax & libertas, tam omnium tota, quàm singulorum sunt. Cogitat itaque sapiens, per quem sibi horum vsus fructusque contingat, per quem non ad arma illum, nec ad seruandas vigilias nec ad tuenda mœnia, & multiplex belli tributum publica necessitas vocet: agitque gubernatori suo gratias. Hoc docet philosophia præcipue, bene debere beneficia, bene soluere: interdum autem solutio est ipsa confessio. Confitebitur ergo multum se debere ei cuius administratione, ac prouidentia contingit illi pingue otium, & arbitrium sui temporis, & interturbata publicis occupationibus quies.

O Melibæe, Deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper Deus.

Si illa quoque otio multum auctori suo debent quorum munus hoc maximum est.

Ille meas errare boues (vt cernis) & ipsum
Ludere quæ vellem calamo permisit agresti.

quanti æstimamus hoc otium, quod inter deos agitur quod deos facit; Ita dico, Lucili, & te in cælum compendiario voco. Solebat Sextius dicere. Iouem plus non posse quam bonum virum. Plura Iupiter habet, quæ præstet hominibus; sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior: non magis, quàm inter duos, quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris cui maius speciosiusque nauigium est. Iupiter quo antecedit virum bonum? diutiùs bonus est. Sapiens nihilo se minoris æstimat, quòd virtutes eius spatio breuiore claudun-

duntur. Quemadmodum ex duobus sapientibus, qui senior decessit, non est beatior eo, cuius intra pauciores annos terminata virtus est: sic Deus non vincit sapientem felicitate, etiam si vincit ætate: non est virtus maior, quæ longior. Iupiter omnia habet sed nempe alijs tradidit habenda: ad ipsum hic vnus vsus pertinet, quòd vtendi etiam omnibus causa est: sapiens tam æquo animo omnia apud alios videt, contemnitque, quàm Iupiter, & hoc se magis suspicit, quòd Iupiter vti illis non potest sapiens non vult. Credamus itaque Sextio, monstranti pulcherrimum iter, & clamanti. Hac itur ad astra: hac, secundùm frugalitatem: hac, secundùm temperantiam: hac, secundùm fortitudinem: Non sunt dij fastidiosi, non inuidi: admittunt, & ascendentibus manum porrigunt. Miraris hominem ad Deos ire? Deus ad homines venit, imo (quòd propius est) in homines venit. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis diuina dispersa sunt: quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt, & paria his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, non aliter quàm humus sterilis ac palustris, necat, ac deinde curat purgamenta pro frugibus.

EPIST. LXXIV.

O pulchra, ò honesta Epistola! & de ipso Honesto; unum illud re Bonum esse; ceteræ, opinione. Qui tuto, qui securo volet viuere sic sentiat. Quid etiam? scutum in omnia fortuita promptum habeat, Deum sequi. Obiectiunculis quibusdam deinde respondet: postremò vitam beatam, vt circulum esse, in paruo, in magno, perfectam; nihil addi, nihil detrahi ab Externis. Itera-

dum est, ò pulchra ò honesta? qui mentem talem habes, fruere.

EPistola tua delectauit me, & marcentem excitauit; memoriam quoque meam, quæ iam mihi segnis ac lenta est, euocauit. Quid ni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatæ vitæ hanc persuasionem, vnum bonum esse, quòd honestum est? qui omne bonum honesto circumscripsit, intra se felix est: nam qui alia bona iudicat, in fortunæ venit potestatem, alieni arbitrij fit. Hic amissis liberis mæstus; hic solicitus ægris, hic turpibus & aliquam passis infamiam tristis: illum videbis alienæ vxoris amore cruciari, illum suæ. Non deerit, quem repulsa distorqueat: erunt, quos honor ipse vexet. Illa vero maxima est ex omni mortalium populo turba miserorum, quam expectatio mortis exagitat, vndique impendens; nihil enim est, vnde non subeat. Itaque vt in hostili regione versantibus, huc & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circum agenda ceruix; nisi hic timor è pectore eiectus est, palpitantibus præcordijs viuitur. Occurrant acti in exsilium, & euoluit bonis: occurrent (quod genus egestatis grauissimum est) in diuitijs inopes; occurrent naufragi, similiaue naufragis passi, quos aut popularis ira, aut inuidia perniciorum optimis telum, inopinantes securosque disiecit, procellæ more, quæ in ipsa sereni fiducia solet emergere: aut fulminis subiti, ad cuius ictum etiam vicina tremuerunt. Nam vt illic quisquis ab igne proprior stetit, percusso similis obstupuit: sic in his per aliquam vim accidentibus, vnum calamitas opprimit, ceteros metus: paremque passis tristitiam facit pa-

pati posse. Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. Quemadmodum aues, etiam inanis fundæ sonus territat; ita nos non ad ictum tantum exagitamur, sed ad crepitum. Non potest ego ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit; non enim beatum est, nisi quod intrepidum; inter suspecta male viuitur. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis, & inexplicabilem fecit: vna hæc via est tuta vadenti, & externa despicere, & honesto contentum esse. Nam qui aliquid virtute melius putat, aut vllum præter illam bonum; ad hæc quæ à fortuna sparguntur sinum expandit, & solicitus missilia eius exspectat. Hunc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalius cœtum honores, diuitias, gratiam excutere: quorum alia inter diripientium manum scissa sunt, alia infida societate diuisa, alia magno detrimento eorum, in quos deuenerant, prensa; ex quibus quædam aliud agentibus inciderunt, quædam quia nimis captabantur, amissa, & dum auide rapiuntur excussa sunt. Nulli vero: etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti durauit in posterum Itaque prudentissimus quisque, cũ primum induci videt munuscula, à theatro fugit, & scit magno parua constare; Nemo manum conserit cum recedente, nemo exeuntem ferit, circa præmium rixa est. Idem in his euenit, quæ fortuna desuper iactat, æstuamus miseri, distinguimur, multas habere cupimus manus: modo in hunc, modo in illum respicimus: nimis tarde nobis mitti videntur, quæ cupiditates nostras irritant, ad paucos peruentura, expectata omnibus. Ite obuiam cadentibus

cu-

cupimus; gaudemus si quid inuasimus; inuidentque alij, quos spes vana delusit: vilem prædam magno aliquo incommodo luimus, aut inde fallimur. Secedamus itaque ab istis ludis, & demus captoribus locum. Illi spectent bona ista pendentia, & ipsi magis pendeant. Quicumque beatus esse constituit, vnum esse bonum putet, quod honestum est. Nam si vllum aliud existimat, primum male de prouidentia iudicat; quia multa incommoda iustis viris accidunt: & quia quidquid nobis dedit, breue est & exiguum, si compares mundi totius æuo. Ex hac deploratione nascitur, vt ingrati diuinorum interpretes simus: querimus, quod non semper, & quod pauca nobis, & incerta, & abitura contingant. Inde est quod nec viuere, nec mori volumus: vitæ nos odium tenet, timor, mortis. Nutat omne consilium, nec implere nos vlla felicitas potest. Caussa autem est, quod non peruenimus ad illud bonum immensum & insuperabile, vbi necesse est resistat voluntas nostra, quia vltra summum non est locus. Quæris, quare virtus nullo egeat? præsentibus gaudet, non concupiscit absentia; nihil non illi magnum est, quia satis. Ab hoc discede iuditio: non pietas constabit, non fides: multa vtramque præstare cupienti patienda sunt, ex his quæ mala appellantur; multa impendenda sunt, ex his quibus indulgemus tanquam bonis. Perit fortitudo, quæ periculum facere debet sui: perit magnanimitas, quæ non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempserit, quæ pro maximis vulgus optat: perit gratia, & relatio gratiæ æstimatur labor, si quidquam pretiosius fide nouimus, si non optima spectamus. Sed vt illa preteream, aut ista bona-

na non sunt quæ vocantur, aut homo felicior Deo est: quoniam quidem quæ parata nobis sunt non habet in vsu Deus: nec enim libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quidquam ex his hominem inescantibus, & vili voluptate ducentibus pertinet. Ergo aut, quod incredibile est, bona Deo desunt; aut hoc ipsum argumentum est bona non esse quæ Deo desunt. Adijce quod multa quæ bona videri volunt, animalibus quam homini pleniora contingant. Illa cibo auidius vtuntur: Venere non æque fatigantur: virium illis maior est & æquabilior firmitas: sequitur vt multo feliciora sint homine. Nam sine nequitia, sine fraudibus degunt, fruuntur voluptatibus, quas & magis capiunt, & ex facili, sine vllo pudoris aut penitentiæ metu. Considera tu itaque an id bonum vocandum sit, quo Deus ab homine vincitur: Summum bonum in animo constituamus; obsolescit, si ab optima nostra parte ad pessimam transit, & transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostræ in carne ponenda. Bona illa sunt vera, quæ ratio dat; solida ac sempiterna, quæ cedere non possunt, nec decrescere quidem aut minui; cetera opinionæ bona sunt; & nomen quidem habent commune cum veris, proprieras in illis boni non est. Itaque commoda vocentur, & (vt nostra lingua loquar) producta; ceterum sciamus mancipia nostra esse, non partes, & sint apud nos, sed ita vt meminerimus extra nos esse. Etiam si apud nos sint, inter subiecta & humilia numerentur propter quę nemo se attollere debeat: quid enim stultius, quam aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit? Omnia ista nobis accedant, non hæreant;

reant : vt si abducantur, sine vlla nostri laceratione discedant. Vtamur illis, non gloriemur, & vtamur parce, tanquam depositis apud nos, & abituris. Quisquis illa sine ratione possedit, non diu tenuit: ipsa enim felicitas se nisi temperat, premit: si fugacissimis bonis credidit, cito deseritur; & vt non deferatur affligitur. Paucis deponere felicitatem molliter licuit: ceteri, cū his inter quæ eminuere, labuntur, & illos degrauant ipsa quæ extulerant. Ideo adhibebitur prudentia, quæ modum illis ac parsimoniam imponat: quoniam quidem licentia opes suas præcipitat, atque vrget: nec vnquam immodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio compescuit. Hoc multarum tibi vrbium ostendet euentus, quam in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt, & quidquid virtute erat partum, intemperantia corruit. Aduersus hos casus muniendi sumus: nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus est: intus instruamus. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quod sit hoc instrumentum, scire desideras? nihil indignetur sibi accidere, sciatque, illa ipsa quibus lædi videtur, ad conuersationem vniuersi pertinere & ex his esse, quæ cursum mundi officiumque consummant. Placeat homini quidquid Deo placuit: ob hoc seipsum suaque miretur, quod non potest vinci, quod mala ipsa sub te tenet, quod ratione, qua valentius nihil est, casum doloremque & iniuriam subigit. Ama rationem: huius te amor contra durissima armabit. Catulorum amor in venabula impingit feras, quas feritas & inconsultus impetus præstat indomitas: iuuenilia nonnunquam ingenia cupido gloriæ in contemptum tam ferri, quam ignium, misit: species quos-

quosdam, atque vmbra virtutis,in mortem voluntariam trudit: quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior, tanto vehementior per metus ipsos & pericula exibit. Nihil agitis, inquit, quod negatis vllum esse aliud ab honesto bonum: non faciet vos hæc munitio tutos à fortuna; & immunes. Dicitis enim, inter bona esse liberos pios, & bene moratam patriam, & parentes bonas: horum pericula non potestis spectare securi; perturbabit vos obsidio patriæ, liberorum mors, parentum seruitus. Quid aduersus hos pro nobis responderi soleat, ponam: deinde tunc adijciam, quid præterea respondendum putem. Alia conditio est in his,quæ ablata in locum suum aliquid incommodi substituunt: tanquam bona valetudo vitiata in malam transfertur: acies oculorum exstincta, cæcitate nos afficit: non tantum velocitas perit poplitibus incisis, sed debilitas pro illa subit. Hoc periculum non est in his, quæ paullo ante retulimus: quare? si amicum bonum amisi, non est mihi pro illo perfidia patienda: nec si bonos liberos extuli, in illorum locum impietas succedit. Deinde non amicorum ille, aut liberorum interitus, sed corporum est: Bonum autem vno modo perit, si in malum transit, quod natura non patitur: quia omnis virtus & opus omne virtus incorruptum manet. Deinde, etiam si amici perierunt, etiam si probati respondentesque voto patris liberi: est quod illorum expleat locum. Quid sit, quæris? quod illos bonos fecerat, virtus. Hæc nihil vacare patitur loci: totum animũ tenet: desiderium omnium tollit; solo satis est. Omnium enim bonorum vis & origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atq; abeat,

si

si fons ex quo fluxerat, saluus est? Non dices vitam iustiorem saluis liberis, quam amissis, nec ordinatiorem, nec prudentiorem, nec honestiorem; ergo nec meliorem quidem. Non facit collectio amicorum sapientiorem, non facit stultiorem detractio: ergo nec beatiorem, aut miseriorem; quamdiu salua fuerit virtus, non senties quid abscesserit. Quid ergo? non est beatior & amicorum & liberorum turba succinctus? Quidni non sit? Summum enim bonum nec infringitur, nec augetur; in suo modo permanet: vtcumque fortuna se gessit, siue ille senectus longa contigit, siue citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, quamuis ætatis diuersa sit. Vtrum maiorem an minorem circulum scribas, ad spatium eius pertinet non ad formam, licet alter diu manserit, alterum statim obduxeris, & in eum in quo scriptus est puluerem solueris, in eadem vterque forma fuit. Quod rectum est nec magnitudine æstimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci quam contrahi potest. Honestam vitam ex centum annorum numero in quantum voles corripe, & in vnum diem coge; æque honesta est; modo latius virtus funditur, regna, vrbes, prouincias temperat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosque dispensat officia; modo arcto fine circumdatur paupertatis, exilij, orbitatis; non tamen minor est, si ex altiore fastigio in priuatum, ex regio in humilem subducitur, ex publico & spatioso iure in angustias domus, vel anguli coit. Æque magna est etiamsi in se recessit, vndique exclusa; nihilominus etiam magni spiritus est & erecti, exactæ prudentiæ, indeclinabilis iustitiæ. Ergo æque beata est; beatum enim illud in

vno.

vno loco positum est, in ipsa mente, stabile grande, tranquillum: quod sine scientia diuinorum humanorumque non potest effici. Sequitur illud, quod me responsurum esse dicebam: Non affligitur sapiens liberorum amissione, non amicorum: eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam exspectat: non magis hanc timet, quam illam dolet. Virtus enim conuenientia constat: omnia opera eius cum ipsa concordant, congruuntur: hæc concordia perit, si animus, quem excelsum oportet esse luctu aut desiderio submittitur. Inhonesta est omnis trepidatio & solicitudo, & in vllo actu pigritia. Honestum enim securum & expeditum est, interitum est, in procinctu stat. Quid ergo? non aliqui perturbationi simile patietur? non & color eius mutabitur, & vultus agitabitur, & artus refrigescent; & quidquid aliud, non ex imperio animi, sed consulto quodam naturæ impetu geritur; Fateor; sed permanebit illi persuasio eadem: nihil illorum malum esse, nec dignum, ad quod mens sana deficiat. Omnia quæ facienda erunt, audacter facit & prompte. Hoc enim stultitiæ proprium quis non dixerit, ignaue & contumaciter facere quæ facit, & alio corpus impellere, alio animum, distrahique inter diuersissimos motus? iam propter illa ipsa, quibus extollit se miraturque, contempta est & ne illa, quidem quibus gloriatur, libenter facit]. Si vero aliquod timetur malum eo perinde, dum exspectatur, quasi venisset vigetur: & quidquid ne patiatur timet, iam metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris signa præcurrunt: quædam enim segnitia neruis inest, & sine labore vllo lassitudo & oscitatio & horror membra

per

percurrens: sic infirmus animus, multo ante quam opprimatur malis, quatitur; præsumit illa, & ante tempus cadit. Quid dementius autem, quam angi futuris, nec se tormento reseruare, sed accrescere sibi miserias, & admouere: quas optimum est differre, si discutere non possis? Vis scire, futuro neminem debere torqueri? quicumque audierit post quinquagesimum annum sibi patienda supplicia, non perturbatur nisi si medium spatium transilierit, & se in illam sæculo post futuram solicitudinem immiserit: eodem modo fit, vt animos libenter ægros, & captantes caussas doloris, vetera atque obliterata contristent: & quæ præterierunt, & quæ futura sunt, absunt: neutra sentimus: non est autem, nisi ex eo quod sentias, dolor.

EPIST. LXXV.

Philosophiam verba non captare, nec tamen ingenio aut eloquio renuntiare. Præcipuum est, sit vita vt sermo. Deinde, tentemus progredi: quoniam per gradus ascenditur, & sunt tres Proficientium classes.

Minus tibi accuratas à me epistolas mitti quereris: quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putide loqui? Qualis sermo meus esset, si vna sederemus, aut ambularemus: illaboratus, & facilis: tales esse Epistolas meas volo, quæ nihil habeant accersitum, nec fictum. Si fieri posset, quid sentiam, ostendere quam loqui mallem. Etiam si disputarem, nec supploderem pedem, nec manum iactarem, nec attollerem vocem: sed ista oratoribus reliquissem, contentus sensus meos ad te pertulisse, quos

nec

nec exornassem, nec adiecissem: hoc vnum plene tibi approbare vellem, omnia me illa sentire quæ dicerem: nec tantum sentire, sed amare. Aliter homines amicam, aliter liberos osculantur: tamen in hoc quoque amplexu tam sancto & moderato, satis apparet affectus. Non mehercules ieiuna esse, & arida volo, quæ de rebus tam magnis dicentur: nec enim philosophia ingenio renunciat: multum tamen operæ impendi verbis non oportet. Hæc sit propositi nostri summa; quòd sentimus, loquamur, quòd loquimur, sentiamus. Concordet sermo cùm vita: ille promissum suum impleuit, qui & cùm videas illum, & cùm audias, idem est. Videbimus qualis sit, quantus: vnus sit. Non delectent verba nostra, sed prosint. Si tamen contingere eloquentia non solicito potest, aut si parata est, aut paruo constat, assit, & res pulcherrimas prosequatur: Si talis vt res potiùs quàm se ostendat. Aliæ artes, ad ingenium totæ pertinent: hic animi negotium agitur. Non quærit æger medicum eloquentem, sed sanantem: sed si ita competit, vt idem ille qui sanare potest, compte de his quæ facienda sunt disserat, boni consulet: non tamen erit, quare gratuletur sibi, quòd inciderit in medicum etiam disertum: hoc enim tale est, quale si peritus gubernatur etiam formosus est. Quid aures meas scalpis? quid oblectas? aliud agitur: vrendus; secandus, abstinendus sum. Ad hæc adhibitus es: curare debes morbum veterem, grauem, publicum. Tantum negotij habes, quantum in pestilentia medicus; circa verba occupatus es? iamdudum grande, si sufficis rebus. Quando multa disces? quando quæ didiceris affiges tibi, ita vt excidere non possint? quando illa expe-

rieris? Non enim vt cetera memoriæ tradidisse satis est: in opere tentanda sunt. Non est beatus qui scit illa, sed qui facit. Quid ergo? infra illum nulli gradus sunt? statim ab sapientia, præceps, est? non existimo. Nam qui proficit in numero quidem stultorum est, magno tamen interuallo ab illi deducitur? inter ipsos quoque proficientes sunt magna discrimina. In tres clases (vti quibusdam placet) diuiduntur: primi sunt qui sapientiam nondum habent, sed iam in vicinia eius constiterunt: tamen etiam quòd propè est, extra est. Qui sint hi quæris? qui omnes iam affectus ac vitia posuerunt: quæ erant complectenda, didicerunt: sed illis adhuc inexperta fiducia est bonum suum nondum in vsu habent. Iam tamen in illa quæ fugerunt recidere non possunt: iam ibi sunt, vnde non est retro lapsus: sed hoc illis de se nondum liquet, & quòd in quadam epistola scripsisse me memini, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui, nondum confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, vt illos dicant iam effugisse morbos animi, affectus nondum, & adhuc in lubrico stare, quia nemo sit extra periculum malitiæ, nisi qui totam eam excussit: nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa sapientiam assumpsit. Quid inter morbos animi intersit & affectus, sæpè iam dixi: nunc quoque te admonebo. Morbi sunt inueterata vitia, dura: vt auaritia, vt ambitio nimia: postquam hæc animum implicuerunt, & perpetua esse mala eius cœperunt. Vt breuiter finiam, morbus est iudicium in prauo pertinax, tanquam valde expetenda sint, quæ leuiter expetenda sunt: vel, si mauis, ita finiamus: nimis imminere leuiter pe-

petendis, vel ex toto petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus sunt motus animi improbabiles, subiti, & concitati: qui frequentes neglectique, fecere morbum: sicut distillatio vna, nec adhuc in morem adducta tussim facit; assidua & vetus phtisin. Itaque qui plurimum profecere, extra morbos sunt: affectus adhuc sentiunt, perfecto proximi. Secundum genus est eorum, qui & maxima animi mala & affectus depoluerunt, sed ita vt non sit illis securitatis suæ certa possessio: possunt enim in eadem tela. Tertium illud genus extra multa & magna vitia est, sed non extra omnia: effugit auaritiam; sed iram adhuc sentit: iam non sollicitatur libidine; sed habet etiamnum ambitionem: iam non concupiscit; sed adhuc timet, & in ipso metu ad quædam satis firmus est, quibusdam cedit: mortem contemnit, dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus: bene nobiscum agetur, si in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturæ, magnaq; & assidua intentione studij secundus occupatur gradus: sed nec hic quidem contemnendus est color tertius. Cogita, quantum circa te videas malorum: adspice, quam nullum sit nefas sine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publice priuatimque peccetur: intelliges satis nos consequi, si inter pessimos non sumus. Ego vero, inquis, spero me posse & amplioris ordinis fieri. Optarim hoc nobis magis, quàm promiserim: præoccupati sumus: ad virtutem contendimus, inter vitia districti: pudet dicere, honesta colimus quantum vacat. At quàm grande premium nos exspectat, si occupationes nostras, & mala tenacissima, abrumpimus? Non cupiditas nos,

non

non timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: sciemus mortem malum non esse, deos malos non esse. Tam imbecillum est, quod nocet, quam cui nocetur: optima vi noxia carent. Exspectant nos, si ex hac aliquando fæce in illud euadimus sublime & excelsum, tranquillitas animi, expulsis erroribus absoluta libertas. Quæris, quæ sit ista? non homines timere, non deos: nec turpia velle, nec nimia: in se ipsum habere maximam potestatem. Inæstimabile bonum est, suum fieri!.

EPIST. LXXVI.

Philosophum se audire, & scholam adire: Conqueritur de hominum incuria, vel Ignauia, qui alia discunt, philosophari negligunt. Ne tu sic ô Lucili: propera, & Bonum disce: quod Bonum? vnum illud, Honestum. Et iterum argumentis euincit tale esse; alia non esse. Laudabilis, & sapiens Epistola.

INimicitias mihi denuncias, si quid quam ex his quæ quotidie facio ignoraueris. Vide quam simpliciter tecum viuam: hoc quoque tibi committam Philosophum audio, & quidem quintum iam diem habeo, ex quo in scholam eo, & ab octaua disputantem audio. Bona, inquis ætate. Quidni bona? quid autem stultius, quàm quia diu non didiceris non discere? Quid ergo? idem faciam, quòd trossuli & iuuenes? Benè mecum agitur, si hoc vnum senectutem meam dedecet. Omnis ætatis homines hæc schola admittit: in hac senescamus, hanc vt iuuenes sequamur. In theatrum senex ibo, & in circum deferar. & nullum par sine

me

me depugnabit. Ad philosophum ire erubescam? Tam diu discendum est, quàm diu nescius, &, si prouerbio credimus, quàm diu viuas. Nec vlli hoc rei magis conuenit, quàm huic: tam diu discendum est quemadmodum viuas, quàm diu viuis. Ego tamen hic aliquid & doceo. Quæris quid doceam? etiam seni esse discendum. Pudet autem me generis humani. Quoties scholam intraui (præter ipsum theatrum Neapolitanorum) vt scis (transeundum est. Metrouactis petentibus domum) illud quidem farctum est: & hoc ingenti studio, quis sit pithaules bonus: iudicatur. Habet tibicen quoque Græcus & præco concursum: at in illo loco, in quo vir bonus quæritur, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent: & hi plerisque videntur nihil boni negotij habere, quòd agant; inepti & inertes vocantur. Mihi contingat iste derisus, æquo animo audienda sunt imperitorum conuicia; & ad honesta vadenti contemnendus est iste contemptus. Perge Lucilli, & propera, ne tibi accidat quòd mihi, vt senex discas; imo ideò magis propera, quoniam id nunc aggressus es, quòd perdiscere vix senex possis. Quantum, inquis, proficiam? quantum tentaueris. Quid exspectas? nulli sapere casu obtigit. Pecunia veniet vltro, honor offeretur, gratia ac dignitas fortasse ingerentur tibi; virtus in te non incidet; ne leui quidem opera aut paruo labore cognoscitur; sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo. Vnum enim est bonum quòd honestum; in illis nihil inuenies veri, nihil certi, quæcumque famæ placent. Quare hoc vnum sit bonum, quòd honestum, dicam? quoniam me parum exsecutum priore epistola iudicas magisq; hanc rem tibi laudatam quàm probatam putas. Et

vt in actum, quæ dicta sunt, contraham: omnia suo bono constant: vitem fertilitas commendat, sapor vinum, velocitas seruum. Quare fortia dorso iumenta sint, quæris? quia eorum hic vnus est vsus, sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras: cursus, si consequi: audacia, si mordere & inuadere. Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio: hac antecedit animalia, deos sequitur. Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonum est: cetera illi cum animalibus satisque communia sunt. Valet? & leones formosus est? & pauones: velox est? & equi: non dico, in his omnibus vincitur. Non quæro quid in se maximum habeat, sed quid suum. Corpus habet? & arbores: habet impetum & motum voluntarium? & bestiæ, & vermes: habet vocem? sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilæ grauiorem tauri, dulciorem mobilioremque luscinij? Quid in homine proprium? Ratio: hæc recta, & consummata, felicitatem hominis impleuit. Ergo si omnis res, cùm bonum suum perficit, laudabilis est, & ad finem naturæ suæ peruenit, homini autem suum bonum ratio est, si hanc perfecit: laudabilis est, & finem naturę suę attigit: hæc ratio perfecta, virtus vocatur, eademq; honestum est. Id itaque vnum bonũ est in homine, quod vnum hominis est: nunc enim non quærimus quid sit bonum: sed quod sit hominis bonum. Si nullum aliud est hominis, quam ratio: hæc erit vnum eius bonum, sed pensandum cùm omnibus. Si sit aliquis malus, puto improbabitur: si bonus, puto probabitur. Id ergo in homine proprium solumque est, quo & probatur, & improbatur. Non dubi-

bi-

bitas, an hoc sit bonum: dubitas, an solum bonum sit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, diuitias, imagines multas, frequens atrium, sed malus ex confesso sit: improbabis illum. Item si quis nihil quidem illorum quæ retuli, habeat, deficiatur pecunia, clientem turba, nobilitate, & auorum, proauorumque serie, sed ex confesso bonus sit: probabis illum. Ergo hoc vnum est bonum hominis: quod qui habet, etiam si alijs destituitur, laudandus est: qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac reijcitur. Quæ conditio rerum, eadem & hominum est. Nauis bona dicitur, non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum est, nec cuius tutela ebore cælata est, nec quæ fiscis ac opibus regis pressa est: sed stabilis, & firma, & iuncturis aquam excluentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox, & non sentiens ventum, gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gemmis distingitur: sed cui & ad secandum subtilis acies, & mucro munimentum omne rupturus. Regula non quàm formosa, sed quàm recta sit quæritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, quòd illi proprium est: Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum fæneret à quam multis salutetur, quam pretioso incumbat lecto, quam pellucido poculo bibat, sed quam bonus sit: bonus autem est, si ratio explicita & recta est, & ad naturæ voluntatem accommodata. Hæc vocatur virtus, hoc est honestum, & vnicum hominis bonum. Nam cùm sola ratio perficiat hominem, sola ratio perfecta beatum facit: hoc autem vnum hominis bonum est, quo vno beatus efficitur,

citur: Dicimus & illa bona esse, quæ à virtute profecta contactaque sunt, id est opera eius omnia. Sed ideo vnum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonum est: quidquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum est: validiorem autem animum, & excelsiorem, & ampliorem facit virtus, nam cetero quæ cupiditates nostra irritant, deprimunt quoque animum, & labefaciunt; cum videntur attollere, inflant, ac multa vanitate deludũt. Ergo vnum id bonum est, quod melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitæ, honesti ac turpis respectu, temperantur ad hæc, faciendi & non faciendi, ratio dirigitur. Quid sit hoc dicam. Vir bonus quod honeste se facturum putauerit, faciet, etiam si laboriosum erit: faciet, etiam si damnosum erit: faciet, etiam si periculosum erit, rursus quod turpe erit, non faciet, etiam si pecuniam affert, etiam si voluptatem, etiam si potentiam. Ab honesto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla spe inuitabitur: Ergo si honestum vtique secuturus est, turpe itaq; vitaturus: & in omni actu vitæ spectaturus hæc duo: nullum aliud bonum quam honestum, nec aliud malum quam turpe. Si vna indeprauata virtus est, & sola permanet tenoris sui, vnum est bonum, virtus: cui iam accidere ne sit bonum, non potest. Mutationis periculum effugit sapientia. Sapientia non eripitur, sapientia in stultitiam non reuoluitur. Dixi, si forte meministi, concupito vulgo, & formidata, inconsulto impetu plerosque calcasse; inuentus est qui flammis imponeret manum: cuius risum non interrumperet tortor: qui in funere liberorum lacrimam non mitteret: qui morti intrepidus occurreret: amor, ira, cupidi-

tas,

tas, pericula depopoſcerunt. Quod ſi hoc poteſt breuis obſtinatio animi, alioqui ſtimulo excitata: quanto magis virtus quæ non ex impetu, nec ſubito, ſed æqualiter valet; cui perpetuum robur eſt? Sequitur, vt quæ ab inconſultis ſæpe contemnuntur, à ſapientibus ſemper, ea nec bona ſint, nec malo. Vnum ergo bonum ipſa virtus eſt, quæ inter hanc fortunam & illam ſuperba incedit, cum magno vtriuſq; contemptu. Si hanc opinionem? receperis, aliquid bonum eſſe præter honeſtum, nulla non virtus laborabit nulla enim obtineri poterit, ſi quidquam extra ſe reſpexeret. Quod ſi eſt, rationi repugnat, ex quo virtutes ſunt; & veritati, quæ ſine ratione non eſt, quæcumque autem opinio veritati repugnat, falſa eſt. Virum bonum, concedas neceſſe eſt, ſummæ pietatis erga deos eſſe: itaque quidquid illi acciderit, æquo animo ſuſtinebit, ſciet enim id accidiſſe lege diuina, qua vniuerſa procedunt. Quod ſi eſt, vnum illi bonum erit, quod honeſtum: in hoc enim poſitum eſt, & parere dijs, nec excandeſcere ad ſubita, nec deplorare ſortem ſuam, ſed patienter excipere fatum, & facere imperata. Si enim vllum aliud eſt bonum quam honeſtum, ſequetur nos auiditas vitæ, auiditas rerum vitam inſtruentium: quod eſt intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo bonum eſt honeſtum, cui modus eſt. Diximus, hominum futuram feliciorem vitam quam deorum, ſi ea bona ſunt, quorum nullus dijs vſus eſt, tanquam pecunia, & honores. Adijce nunc, quod ſi modo ſolutæ corporibus animæ manent, felicior illis ſtatus reſtat, quam eſt dum menſantur in corpore. Atqui ſi iſta bona ſunt, quibus per corpora vtimur, emiſſis erit peius, quod contra fidem eſt, fe-

liciores esse liberis, in vniuersum daris, clausas & obsessas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea quæ tam homini contigunt quam mutis animalibus, & muta animalia beatam vitam actura: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro honesto patienda sunt: quod non erat faciendum, si esset vllum aliud bonum quam honestum. Hæc quamuis latius exsecutus essem priore epistola, constrinxi, & breuiter percurri. Nunquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum alleues & teipsum interroges; si res exegerit, vt pro patria moriaris, & salutem omnium ciuium tua redimas, an porrecturus sis ceruicem, non tantum patienter sed etiam libenter? Si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, vt hoc habeas, Vide quanta vis honesti sit? Pro Rep. morieris etiamsi statim facturus hoc eris, cum scieris tibi esse faciendum: interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore breui ac exiguo capitur: & quamuis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemptumque rebus humanis pertineat, ipsa tamen contemplatio futuri operis iuuat: & vir fortis, & iustus, cũ mortis suæ prætia ante se posuit, libertatem patriæ, salutem omnium pro quibus dependit animam, in summa voluptate est, & periculo suo fruitur. Sed ille quoque, cui etiam hoc gaudium eripitur, quòd tractatio operis maximum & vltimum præstat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere recte pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa, quæ dehorrẽtur. Dic, factum tuum matura sequetur obliuio, & parum gratia existimatio ciuium; respondebit tibi, Ista omnia extra opus meum sunt: ego ipsum contemplor: hoc esse honestum scio. Itaque quocum-

cumque ducit ad vocat, venio. Hoc ergo vnum bonum est, quod non tantum perfectus animus sed generosus quoque & indolis bonę sentit: cetera leuia sunt, mutabilia. Itaque solicite possidentur, etiam si fauente fortuna in vnum congesta sunt: dominis suis incumbunt grauia, & illos semper premunt, aliquando & elidunt. Nemo ex istis, quos purpuratos vides felix est, non magis, quam ex illis quibus sceptrum & clamydem in scena fabulæ assignant: cum præsente populo elati incesserunt & cothurnati, simul exierunt, excalceantur, & ad staturam suã redeunt. Nemo istorum, quos diuitiæ honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus est. Quare ergo magnus videtur? Cum basi illum sua metiris. Non est magnus pumilio, licet in monte constiterit: colossus magnitudinem suam seruabit, etiã si steterit in puteo. Hoc laboramus errore, sic nobis imponitur, quod neminem æstimamus eo quod est, sed adicijmus illi & ea, quibus adornatus est. Atqui cum voles veram hominis æstimationem inire, & scire qualis sit, nudum inspice: ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunæ mendacia: corpus ipsum exuat: animum intuere, qualis quantusque sit, alieno an suo magnus; si erectis oculis gladios micantes videt, & si scit sua nihil interesse vtrum anima per os, an per iugulum exeat beatum voca; si, cum illi denunciata sunt corporis tormenta, & quæ casu veniunt, & quæ potentioris iniuria, si vincula & exsilia, & vanas humanarum formidines mentium, securus audit, & dicit,

——*Non vlla laborum.*
O virgo, noua mi facies inopinave surgit:

Omnia præcepi, atque animo mecum ipse peregi.

Tu hodie iſta denuncias, ego ſemper denunciaui mihi,& hominem paraui ad humana precogitati mali mollis ictus venit. At ſtultis, & fortunæ credentibus, omnis videtur noua rerum & inopinata facies, magna autem pars eſt apud imperitos mali, nouitas. Hoc vt ſcias ea, quæ putauerunt aſpera, cùm aſſueuere, patiuntur. Ideò ſapiens aſſueſcit futuris malis: & quæ alij diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: Neſciebam hoc mihi reſtare, ſapiens ſcit ſibi omnia reſtare: quidquid factum eſt, dicit, Sciebam.

EPIST. LXXVII.

Et hæc inter bonas, vtileſque. Narrat obiter de Alexandrinis nauibus; aliis accurrentibus ſe neglexiſſe. Quanti enim iſta, aut quamdiu? Senex ſum, ab eo. Et aliquando ſponte abeundum, vt fecit Marcellinus. Tum contra metum mortis; rationeſque huius temnende.

SVbito hodie nobis Alexandrinæ naues apparuerunt, quæ præmitti ſolent, & nunciare ſecuturæ claſſis aduentum, tabellarias vocant. Gratus illarum Campaniæ adſpectus eſt, omnis in pilis Puteolorum turba conſiſtit, & ex ipſo genere velorum Alexandrinas, quamuis in magna turba nauium, intelligit. Solis enim licet ſupparum intendere, quòd in alto omnes habent naues. Nulla enim res æque adiuuat curſum, quàm ſumma pars veli: illinc maximè nauis

nauis vrgetur. Itaque quoties ventus increbuit, maiorque est quàm expedit, antenna submittitur, minus habet virium flatus ex humili. Cùm intrauere Capreas & promontorium, ex quo

Alta procelloso speculator vertice Pallas.

ceteræ velo iubentur esse contentæ supparum Alexandrinarum insigne est. In hoc omnium discursu properantium ad litus, magnam ex pigritia mea sensi voluptatem, quòd epistolas meorum accepturus, non properaui scire, quis illic esset rerum mearum status, quid afferrent. Olim iam nec perit quidquam mihi, nec acquiritur. Hoc, etiam si senex non essem, fuerat sentiendum: nunc verò multo magis; quia quantulumcumque haberem, tamen plus iam mihi superesse viatici, quàm viæ: præsertim cùm eam viam simus ingressi, quàm peragere non est necesse. Iter imperfectum erit, si in media parte, aut citra petitum locum steteris: vita non est imperfecta, si honesta est. Vbicumque desines, si benè desinis, tota est. Sæpè autem & fortiter desinendum est, & non ex maximis caussis, nam nec hæ maximæ sunt, quæ nos tenent. Tullius Marcellinus, quem optimè noueras, adolescens quietus & cito senex, morbo, & non insanabili correptus, sed longo & molesto & multa imperante, cœpit deliberare de morte, conuocauit complures amicos, vnusquisque, aut quia timidus erat, id illi suadebat, quòd sibi suasisset: aut quia adulator, & blandus, id consilium dabat, quòd deliberanti gratius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus, homo egregius, & vt verbis illum quibus laudari dignus est, laudem, vir fortis ac strenuus, videtur mihi optimè illum cohortatus. Sic enim cœpit: Noli, mi Marcelline, torqueri,

tamquam de re magna deliberes. Non est res magna, viuere: omnes serui tui viuunt omnia animalia: magnum est, honeste mori, prudenter, fortiter. Cogita quamdiu iam idem facias. Cibus, somnus, libido: per hunc circulum curritur. Mori velle non tantum prudens, & fortis, aut miser, sed etiam fastidiosus potest. Non opus erat suasore illi, sed adiutore: serui parere nolebant. Primùm detraxit illis metum, & indicauit tunc, familiam periculum adire, cùm incertum esset, an mors domini voluntaria fuisset: alioquin tam mali exempli esse occidere hominem, quàm prohibere. Deinde ipsum Marcellinum admonuit, non esse inhumanum, quemadmodum cœna peracta reliquiæ circumstantibus diuiduntur, sic peracta vita aliquid porrigi his, qui totius vitæ ministri fuissent. Erat Marcellinus facilis animi, & liberalis, etiam cùm de suo fieret. Minutas itaque formulas distribuit flentibus seruis, & illos vltro consolatus est. Non fuit illi opus ferro, non sanguine: triduo abstinuit, & in ipso cubiculo poni tabernaculum iussit. Solium deinde illatum est, in quo diu iacuit, & calida subinde suffusa, paullatim defecit: vt aiebat, non sine quadam voluptate: quàm afferre solet leuis dissolutio, non inexperta nobis, quos aliquando liquit animus. In fabellam excessi, non ingratam tibi: exitum enim amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quamuis enim mortem sibi consciuerit, tamen mollissime excessit, & vitæ elapsus est. Sed ne inutilis quidem hæc fabella fuerit. Sæpè enim talia exempla necessitas exigit. Sæpè debemus mori, nec volumus: morimur, nec volumus. Nemo tam imperitus est, vt nesciat, sibi quandoque moriendum: tamen cùm pro-

pe

pe accesserit, tergiuersatur, tremit, plorat. Nonne tibi videbitur stultissimus omnium, qui fleuerit quod ante annos mille non vixerat? æque stultus est, qui flet, quòd pòst annos mille non viuet. Hæc paria sunt; non eris, nec fuisti. Vtrumque tempus alienum est. In hoc punctum coniectus es; quòd vi extendas, quousque extendes? Quid fies? quid optas? perdis operam.

Desine fata Deum flecti sperare precando.

rata & fixa sunt, atque magna & æterna necessitate ducuntur. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi nouum est? ad hanc legem natus es; hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series inuicta, & nulla mutabilis ope, illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus moriturorum sequetur, quantus comitabitur? Fortior, vt opinor, esses, si multa millia tibi commorerentur; atqui multa millia hominum, & animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam varijs generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando peruenturum ad id, ad quòd semper ibas? nullum sine exitu iter est. Exempla nunc magnorum virorum me tibi iudicas relaturum? puerorum referam. Lacon ille memoriæ traditur impubes adhuc, qui captus clamabat. Non seruiam. Sua illa Dorica lingua, & verbis, fidem imposuit. Vt primùm iussus est fungi seruili, & contumelioso ministerio; afferre enim vas obscœnum iubebatur; illisum parieti caput rupit, Tam propè libertas est; & seruit aliquis? Ita non sic perire filium tuum malles, quàm per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cui perturberis, si mori fortiter etiam puerile est? Puta te nolle sequi, duxeris. Fac tui iuris, quòd alieni est. Non

sumes pueri spiritum, vt dicas. Non seruio? Infelix, seruis hominibus, seruis rebus, seruis, vitæ. Nam vita, si moriendi virtus abest, seruitus est. Ecquid habes propter quod exspectes? Voluptates quæ te morantur, ac retinent, consumpsisti: nulla tibi noua est: nulla non iam odiosa ipsa satietate: quis sit vini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centum per vesicam tuam an mille amphoræ transeant; saccus es: quid sapiat ostreum, quid mullus, optime nosti: nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reseruauit. Atqui hæc sunt, à quibus inuitus diuelleris. Quid est aliquid quod tibi eripi doleas? amicos & patriam? tanti enim illam putas, vt tardius cœnes? solem quoque, si posses, exstingueres. Quid enim vnquam fecisti luce dignum? confitere, non curiæ te, non fori, non ipsius naturæ rerum desiderio, tardiorem ad moriendum fieri. Inuitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. Mortem times: at quomodo illam media oblectatione contemnis? Viuere vis: scis enim. Mori times: quid porrò ista vita? non mors est? Cæsar, cum illum transeuntem per Latinam viam, vnus ex custodiarum agmine, demissa vsque in pectus vetere barba, rogaret mortem; Nunc enim, inquit, viuis? Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est; Mori times: nunc enim viuis? Sed ego, inquit, viuere volo, qui multa honeste facio: inuitus relinquo officia vitæ, quibus fideliter & cùm industria fungor. Quid? tu nescis vnum esse ex vitæ officijs, & mori? Nullum officium relinquis: non enim certus numerus, quem debeas explere, finitur. Nulla vita est non breuis, nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris & Sta-

tiliæ

tiliæ breuis est · quæ inscribi monumento suo iussit, annis, se nonaginta nouem vixisse. Vides auiculam gloriari senectute longa: quis illam ferre potuisset si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic vita: non quam diu, sed quam bene acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet quo loco desinas: quocumque voles, desine: tantum bonam clausulam impone.

EPIST. LXXVIII.

De morbis suis, etiam in iuuentute; & quid sit iis leuandis? Honesta, inquit, studia, itemque amici; sed remediorum remedium, contemptus mortis. Eo vocat Lucilium; & contra Dolorem plura disserit, alta, animosa, vera.

VExari te distillationibus crebris ac febriculis, quæ longas distillationes, & in consuetudinem adductas sequuntur, eo molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus valetudinis: quod inter initia contempsi. Poterat adhuc adolescentia iniurias ferre, & se aduersus morbos contumaciter gerere: deinde succubui & eo perductus sum, vt ipse distillarem. Ad summam maciem deductus, sæpe impetum cepi abrumpendæ vitæ: patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitaui enim, non quam fortiter ego mori possem, sed quam ille fortiter desiderare non posset. Itaq; imperaui mihi vt viuere: aliquando enim & viuere, fortiter facere est. Quæ mihi tunc fuerint solatio, dicam: prius hoc dixero, hæc ipsa quibus acquiescebant medicinæ vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia: & quidquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra salus

fue-

fuerunt. Philosophiæ acceptum fero quod surrexi: quod conualui; illi vitã debeo, & nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici quorum adhortationibus, vigilijs, sermonibus alleuabatur. Nihil æque, Lucili virorum optime, ægrum reficit atque adiuuat, quam amicorum affectus; nihil æque expectationem mortis ac metum surripit. Non iudicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori; putabam, inquam, me victurum, non cùm illis, sed per illos! non effundere spiritum mihi videbar, sed tradere. Hæc mihi dederunt voluntatem adiuuandi me, & patiendi omne tormentum; alioqui miserrimum est, cùm animum moriendi proieceris non habere viuendi. Ad hæc ergo remedia te confer. Medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit; ne indulgeas otio ad quod vergit iners valetudo; vt legas clarius & spiritum, cuius iter & receptaculum laborat exerceas; vt nauiges, & viscera molli iactatione concutias; quibus cibis vtaris; uinum quando virium caussa aduoces, quando intermittas, n[e] irritet & exasperet tussim. Ego tibi illud præcipio, quod non tantum huius morbi, sed totiu[s] vitæ remedium est; contemne mortem. Nih[il] triste est, cum huius metum effugimus. Tri[a] hæc in omni morbo grauia sunt, metus mortis dolor corporis, intermissio voluptatum. D[e] morte, satis dictum est; hoc vnum dicam, no[n] morbi hunc esse, sed naturæ metum; multoru[m] mortem distulit morbus; & saluti illis fuit: v[i]deri perire. Morieris, non quia ægrotas, se[d] quia viuis. Ista te res & sanatum manet: cù[m] conualueris, non mortem; sed valetudine[m] effugies. Ad illud nunc proprium incommo-
dum

dum reuertamur: magnos cruciatus habet morbus: sed hos tolerabiles interualla faciunt. Nam summi doloris intentio inuenit finem. Nemo potest valde dolere, & diu: sic nos amantissima nostri natura disposuit, vt dolorem aut tolerabilem, aut breuem faceret. Maximi dolores cõsistũt in macerrimis corporis partibus: nerui: articulique, & quidquid aliud exile est, acerrime sæuit, cùm in arcto vitia concepit. Sed cito hæ partes obstupescunt, & ipso dolore sensum doloris amittunt: siue quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in peius, vim suam qua viget, admonetq; nos, perdit: siue quia corruptus humor, cùm desijt habere quo confluat, ipse se elidit, & his quæ nimis impleuit, excutit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis vertebrarum, dolor neruorumque, interquiescit, cùm illa quæ torquebat hebetauit; omnium istorum prima verminatio vexat, impetus mora estinguitur, & finis dolendi est, obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quod inter angusta corporis nascitur: non minus mehercule, quam capitis ipsius. Sed quo incitatior est, eo citius in alienationem, stuporemque conuertitur. Hoc itaque solatium vasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est, quod imperitos in vexatione corporis male habet: non assueuerunt animo esse contẽti: multum illis cùm corpore fuit. Ideò vir magnus, ac prudens animum deducit à corpore, & multum cum meliore, & diuina parte versatur: cum hac querula, ac fragili, quantum necesse est. Sed molestum est, inquis, carere assuetis voluptatibus, abstinere cibo sitire, esurire. Hæc prima abstinentia grauia sunt: deinde

de

Toto contra illum pugnet animo, vincetur, si cesserit, vincet, se si contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc plerique faciunt, attrahunt in se ruinam, cui obstandum est; istud quod premit, quod impendet, quod vrget, si subducere te cœperis, sequetur & grauis incumbet, si contra steteris, & obniti volueris, repelletur. Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentū gloriæ cupiditate, nec tantum quia pugnant, ista patiuntur, sed vt pugnent, exercitatio ipsa tormentum est. Nos quoque euincamus omnia, quorum præmium non corona, nec palma est, nec tubicen prædicationi nominis nostri, silentium faciens, sed virtus, & firmitas animi & pax in ceterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est. Dolorem grauem sentio. Quid ni sentias, si vllum muliebriter tuleris? Quemadmodum perniciosior est hostis fugientibus, sic omne fortuitum incommodum magis instat cedenti & auerso. Sed graue est quid? nos ad hoc fortes sumus, vt leuia portemus? Vtrum vis longum esse morbum, an concitatum & breuem? Si longus est habet intercapedinem, dat refectioni locum, multum temporis donat, necesse est vt exurgat, & desinat. Breuis morbus ac præceps alterutrum faciet, aut exstinguetur, aut exstinguet. Quid autem interest, non sit, an non sim, in vtroque finis dolendi est. Illud quoque proderita, ad alias cogitationes auertere animum, & à dolore discedere. Cogita quid honeste, quid fortiter feceris bonas partes tecum ipse tracta: memoriam in ea quæ maxime miratus es, sparge, tunc tibi fortissimus quisque, & victor doloris, accurrat. Ille, qui dum vatices efecandas præbe-

ret, legere librum perseuerauit. Ille, qui non desijt ridere, cùm hoc ipsum irati tortores omnia instrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus est risu? Quidquid vis nunc licet dicas, destillationes, & vim continuæ tussis egerentem viscerum partes, & febrem præcordia ipsa torrentem, & sitim, & artus in diuersum articulis exeuntibus tortos: plus est flamma, & equuleus, & lamina, & vulneribus ipsis intumescentibus, quòd illa renouaret & altius vrgeret impressum: inter hæc tamen aliquis non gemuit: parum est: non rogauit: parum est: non respondit: parum est: risit, & quidem ex animo: vis tu post hoc dolorem deridere? Sed nihil, inquit, agere sinit morbus, qui me omnibus abduxit officijs. Corpus tuum valetudo tenet, non animum. Itaque cursoris moratur pedes, sutoris ac fabri manus impediet. Si animus tibi esse in vsu solet, suadebis, docebis, audies, disces, quæres, recordaberis. Quid porrò? nihil agere te credis, si temperatus æger sis? ostendes morbum posse superari, vel certè sustineri. Est mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantùm arma & acies dant argumenta alacris animi, indomitique terroribus: & in vestimentis vir fortis apparet. Habes quòd agas: benè luctare cùm morbo: si nihil te coegerit, si nihil exorauerit, insigne prodis exemplum. O quàm magna erat gloriæ materia, si spectaremur ægri? ipse te specta: ipse te lauda. Præterea, duo sunt genera voluptatum: corporales morbus inhibet, non tamen tolit, imo, si verùm æstimes, incitat: magis iuuat bibere sitientem: gratior est esurienti cibus. Quidquid ex abstinentia contigit, auidius excipitur. Illas verò animi volupta-

ptates, quæ maiores certioresque sunt, nemo medicus ægro negat: has quisquis sequitur, & bene intelligit, omnia sensuum blandimenta contemnit. O infelicem ægrum! quare? quia non vino niuem diluit: quia non rigorem potionis suæ, quam capaci scypho miscuit, renouat fracta insuper glacie: quia non ostrea alli Lucrina in ipsa mensa aperiuntur: quia non circa cenationem eius tumultus coquorum est, ipsos cùm obsonij focos transferentium; hoc enim iam luxuria commenta est. Ne quis intepescat cibus, ne quid palato iam calloso parum ferueat, cænam cullina prosequitur. O infelicem ægrum! edet quantum concoquat: non iacebit in conspectu aper, vt vilis caro, à mensa relegatus, nec in repositorio eius pectora auium, totas enim videre fastidium est, congesta ponentur. Quid tibi mali factum est? cænabis tanquam æger: imo aliquando tanquã sanus. Sed omnia ista facile perferemus, sorbitionem, aquam calidam, & quidquid aliud intolerabile videtur delicatis & luxu fluentibus, magisque animo quam corpore morbidis: tantum mortem desinamus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cogequerimus: ita demum nec vita tædio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui non potest, tot res varias, magnas, diuinas percensentem: in odium illam sui adducere solet iners otium. Rerum naturam peragranti, nunquam in fastidium veritas veniet: falsa satiabunt. Rursus, si mors accedit & vocat, licet immatura sit, licet mediam præcidat ætatem: perceptu longissime fructus est: cognita est illi ex magna parte natura scit tempore honesta non crescere. His necesse est videri omnem vitam bre-

breuem, qui illam voluptatibus vanis, & ideò infinitis, metiuntur. His te cogitationibus recrea, & interim epistolis nostris vacando; veniet aliquod tempus, quod nos iterum iungat, ac misceat: quantum libet si illud, longum facit scientia vtendi. Nam vt Posidonius ait, vnus dies hominum eruditiorum plus patet, quàm imperiti longissima ætas. Interim hoc tenet, hoc morde aduersis non succumbere lætis non credere, omnem fortunæ licentiam in oculis habere: tanquam quidquid potest facere, factura sit. Quidquid exspectatum est diu leuis accedit.

EPIST. LXXIX.

De Charibdi aliquid, Scylla, & Aetna. Tum Sapientes inter se pares esse; & ad Sapientiam hortatur, etiamsi gloria non comitetur. Atqui comitabitur, vel post vitam. Bona.

EXspecto epistolas tuas, quibus mihi indices circumitus Siciliæ totius quid tibi noui, ostenderit, & omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam saxum esse, & quidem non terribile nauigantibus, optime scio: Charybdis an qui audeat fabulis, perscribi mihi desidero. Et si forte obseruaueris, (dignum est autem, vt obserues) fac nos certiores, verum vno tantum vento agatur in vertices, an omni tempestas æquo mare illud contorqueat, & an verum sit, quidquid illo freti turbine arreptum est, per multa millia trahi conditum, & circa Tauromenitanum litus emergere. Si hæc mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, vt in honorem meum Ætnam quoque ascendas: quam consumi, & sensi subsidere, ex hoc colligunt, quod aliquanto longius nauigantibus so-

le-

lebat ostendi. Potest hoc accidere, non quia montis altitudo desedit, sed quia ignis euanuit, & minus vehemens ac largus effertur: ob eamdem caussam: fumo quoque per diem segniore. Neutrum autem incredibile est, nec montem qui deuoretur quotidie minui, nec ignem non manere eumdem: qui non ipse ex se est, sed in aliqua inferna valle conceptus exæstuat, & alibi pascitur: in ipso monte non alimentum habet, sed viam. In Lycia regio notissima est, Ephestion incolæ vocant, perforatum pluribus locis solum, quod sine vllo nascentium damno ignis innoxius circuit. Læta itaque regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantum vi remissa ac languida refulgentibus. Sed reseruemus, ista tunc quæsituri, cum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis niues absint, quas ne æstas quidem soluit: adeo tutæ sunt ab igne vicino. Non est autem, quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus eras etiam si nemo mandaret tibi, donec Ætnam describas in tuo carmine, & hunc sollennem omnibus Poetis locum attingas: quem quo minus Ouidius tractaret, nihil obstitit, quod iam Virgilius impleuerat: ne Seuerum quidem Cornelium vterque deterruit. Omnibus præterea feliciter hic locus se dedit: & qui præcesserant, non præripuisse mihi videntur quæ dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, vtrum ad consumptam materiam, an ad subactam accedas: crescit in dies, & inuenturis inuenta non obstant. Præterea, conditio optima est vltimi. Parata verba inuenti, quæ aliter instructa nouam faciem habent: nec illis manus inijcit, tanquã alienis: sunt enim publica. Iurisconsulti negant, quidquam publicũ vsu capi.

pi. Aut ego te non noui, aut Ætna tibi saliuam mouet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permitit quæ tanta in te est, vt videaris mihi retracturus ingenij tui vires, si vincendi periculum sit: tanta tibi priorum reuerẽtia est. Inter cetera hoc habet boni sapientia nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur: dum ad summum perueneris, paria sunt non est incremento locus, statur. Nunquid sol magnitudini suæ adijcit? nunquid luna vltr quam solet procedit? maria non crescunt: mundus eumdem habitum ac modum seruat. Extollere se, quæ iustam magnitudinem impleuere, non possunt Quicumque fuerint sapientes pares erunt & æquales: habebit vnusquisqu ex his proprias dotes: alius erit affabilior, aliu expeditior, alius promptior in eloquendo, aliu facundior: illud de quo agitur, quod beatum fa cit, æquale erit in omnibus. An Ætna tua pos sit sub labi, & in se ruere, an hoc excelsum ca cumẽ & conspicuum per vasti maris spatia de trahat assidua vis ignium nescio: virtutem no flamma non ruina inferius adducet. Hæc vn maiestas deprimi nescit, nec proferri vltra, ne referri potest. Sic huius, vt cęlestiũ stata magni tudo est. Ad hãc nos conemur educere: iã mult operis effectum est, imo si verum fateri volo non multum. Nec enim bonitas est, pessim esse meliorem. Quis oculis glorietur, qui su spicientur diem, quibus sol per caliginem splen det? licet contentus interim sit effugisse tene bras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc an mus noster habebit quòd gratuletur sibi, cùm emissus his tenebris, in quibus volutatur, no tenui visu clara prospexit, sed totum die

ad-

admiserit, & redditus cælo suo fuerit, cum receperit locum, quem occupauit forte nascendi. Sursum vocant illum initia sua: erit autem illic etiam antequam hac custodia exsoluatur, cum vitia disiecerit, purusque ac leuis in cogitationes diuinas emicuerit. Hoc nos oportet agere Lucili carissime, in hoc ire impetu toto, licet pauci sciant, licet nemo videat. Gloria, vmbra virtutis est: etiam inuitos comitabitur. Sed quemadmodum aliquando vmbra antecedit, aliquando sequitur: ita gloria aliquando ante nos est, visendamque se præbet, aliquando in auerso est, maiorque quo serior, vbi inuidia secessit. Quamdiu videbatur furere Democritus? vix recepit Socratem fama. Quamdiu Catonem ciuitas ignorauit? respuit: nec intellexit nisi cum perdidit. Rutilij innocentia ac virtus lateret, nisi accidisset iniuriam: dum violatur, effulsit. Numquid non forti suæ gratias egit, & exsilium suum complexus est? De his loquor, quos illustrauit fortuna, dũ vexat: quam multorum profectus in notitiam euasere, post ipsos? quam multos fama non excepit, se eruit? Vides Epicurum, quantopere non tantum eruditiores, sed hæc quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaque iam annis Metrodoro suo superstes, in quadam epistola, cum amicitiam suam & Metrodori, gratia commemoratione cecinisset, hoc nouissime adiecit. Nihil sibi & Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Græcia non ignotos solùm habuisset, sed pæne inauditos. Numquid ergo non posteà, quam esse desierat inuentus est: numquid non opinio eius emicuit? Hoc Metrodorus quoque in qua-

dam

dam epiſtola confitetur, ſe & Epicurum no
ſatis eminuiſſe: ſed poſt, ſe & Epicurum, ma
gnum paratumque nomen habituros, apud e
qui voluiſſent per eadem ire veſtigia. Nul
virtus latet: & latuiſſe, non ipſius eſt damnur
Veniet qui conditam, & ſæculi ſui malignita
compreſſam, dies publicet. Paucis natus eſ
qui populum ætatis ſuæ cogitat. Multa ann
rum millia, multa populorum ſuperuenien
ad illa reſpice; etiam ſi omnibus tecum viue
tibus ſilentium liuor indixerit, venient qui ſi
offenſa ſine gratia iudicent. Si quod eſt pr
tium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad r
quidem nihil pertinebit poſterorum ſermo;
men etiam non ſentientes colet, ac frequen
bit. Nulli non virtus, & viuo, & mortuo,
tulit gratiam; ſi modo illam bona ſecutus eſt
de, ſi ſe non exornauit & pinxit, ſed idem ſi
ſiue ex denuntiato videbatur, ſiue imparatus
ſubito. Nihil ſimulatio profici; paucis imp
nit leuiter extrinſecus inducta facies; veritas
omnem partem ſui ſemper eadem eſt. Q
decipiunt, nihil habent ſolidi. Tenue eſt m
daçium; perlucet, ſi diligenter inſpexeris.

EPIST. LXXX.

Vulgus at ſpectaculum & ad ſtadium, ſeſe ſtudium & animum iuiſſe. Hunc cole dum, non corpus: & facile id eſſe, ſi Bo velis. Ac libertatem eundum; quod fit ſp tis calcatiſque cupidinibus. In eo veram licitatem, non externo ſplendore eſſe.

HOdierno die non tantum meo benefi
mihi vaco, ſed ſpectaculi, quod omı
moleſtos ad ſpheromachiam auocauit. Ner
ir-

irrumpit, nemo cogitationem meam impendit: quæ hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepuit subinde ostium, non alleuabatur velum: licebit vni vadere, quòd magis necessarium est per se eunti, & suam sequenti viam. Non ergo sequor priores? facio: sed permitto mihi & inuenire aliquid, & mutare, & relinquere. Non seruio illis, sed assentior: magnum tamen verbum dixi, qui mihi silentium promittebam, & sine interpellatione secretum: ecce ingens clamor ex stadio profertur, & me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei contentionem transfert. Cogito mecum, quàm multi corpora exerceant, quàm ingenia pauci: quamuis ad spectaculum non fidele, & lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo; quam imbecilli animo sint, quorum lacertos, humerosque miramur: Illud maxime reuoluo mecum: si corpus perduci, exercitatione ad hanc patientiam potest, qua & pugnos pariter, & calces non vnus hominis ferat qua Solem ardentissimum in feruentissimo puluere sustinens aliquis, & sanguine suo madens diem ducat: quanto facilius animus corroborari possit, vt fortunæ ictus inuictus excipiat, vt proiectus, vt conculcatus exsurgat? Corpus enim multis eget rebus, valeat: animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa potione opus est multo oleo; longa denique opera tibi continget virtus sine apparatu, sine impensa. Quidquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est, vt sis bonus? velle. Quid autem melius potes velle, quàm eripere te huic seruituti, quæ omnes premit, quam mancipia quoque conditionis extremæ, & in his sordibus nata, omni modo exuere conantur? peculium suum,

quod comparauerunt ventre fraudato pro capite numerant: tu non concupisces quanticumque ad libertatem peruenire, qui te putas in illa natum? Quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. Itaque in tabellas vanum conijcitur nomē libertatis: quam nec qui emerunt habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum: à te petas. Libera te primum metum mortis, illa nobis primum iugum imponit: deinde metu paupertatis. Si vis scire quam nihil in illa mali sit compara inter se pauperum & diuitum vultus. Sæpius pauper & fidelius ridet: nulla solicitudo in alto est: etiam si qua incidit cura, velut nubes leuis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut grauis & suppurata tristitia: & quidem grauior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sæpius hoc exemplo mihi vtendum est: nec enim vllo efficacius exprimitur hic humanæ vitæ minus, qui nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille qui scena elatus incedit, & hæc resupinus dicit.

En impero Argis; regna mihi liquit Pelops,
Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari
Urgetur Isthmos:

seruus est, quinque modios accipit, & quinque denarios. Ille qui superbus, atque impotens, & fiducia virium tumidus ait,

Quod nisi quieris Menelae, hac dextra occides.

diuinum accipit, in centunculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit: omnium istorum personata felicitas est. Comtemnes illos si despoliaueris. Equum empturus, solui iubes stratum, detrahis vesti-

men-

menta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem inuolutum æstimas? Mangones, quidquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt; siue crus alligatum, siue brachium adspiceres, nudari iuberes, & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiæ Sarmatiæue regem, insigni capitis decorum? si vis illum æstimare, totumque scire qualis sit fasciam soluo: multum mali sub illa latet. Quid de alijs loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipse considera. Nunc quali sis alijs credis.

EPIST. LXXXI.

De homine ingrato exordium; tum quæstio, An grati esse debeamus aduersus eum, qui ante iuuit, post nocuit? Subtiliter & diffuse hoc disputat, & varie distinguit.

QVereris incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunę, aut diligentiæ tuæ gratis. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia: ita ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeant potius, quam non dentur, & post malam segetem ferendum est. Sæpe quidquid perierat assidua infelicis soli sterilitate, vnius anni restituit vbertas. Est tanti, vt gratum inuenias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certam in beneficijs manum, vt non sæpe fallatur; aberrent, vt aliquando hæreant. Post naufragium maria tentantur: fæneratorem non fugat à foro decoctor. Cito inter

ti otio vita torpebit, si relinquendum est quidquid offendit. Te verò benigniorem hæc ipsa res faciat: nam cuius rei euentus incertus est, id, vt aliquando procedat, sæpe tentandum est. Sed de isto satis multa in iis libris locuti sumus qui de Beneficiis inscribuntur: illud magis quærendum videtur, quòd non satis (vt existimo) explicatum est: An is qui profuit nobis, si posteà nocuit, paria fecerit, & nos debito soluerit? Adiice si vis & illud: Multo plus posteà nocuit, quàm ante profuerat. Si rectam illam rigidi iudicis sententiam quæris, alterum ab altero absoluet, & dicet: Quamuis iniuria præponderet, tamen beneficiis donetur, quòd ex iniuria superest. Plus nocuit? sed priùs profuit: itaque habeatur & temporis ratio. Iam illa manifestiora sunt: quàm vt admoneri debeas, quærendum esse; quàm libenter profuerit, quàm inuitus nocuerit; quoniam animo & beneficia & iniuria constant. Nolui beneficium dare; victus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur: nec quantum sit, sed à quali profectum voluntate, perpenditur. Nunc coniectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quòd modum beneficij prioris excessit, iniuria est. Vir bonus vtrosque calculos sic ponit, vt se ipse circumscribat: beneficio adiicit, iniuriæ demit. Ille alter remissior iudex, quem esse me malo, iniuriæ obliuisci, debebit; officij meminisse. Hoc certè, inquit, iustitiæ conuenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, iniuriæ rationem, aut certe malam gratiam. Verùm erit istud, cùm alius iniuriam fecerit, alius beneficium dederit: nam si idem est, beneficio vis iniuriæ extinguitur. Nam cui, etiam si merita non antecessissent

ſent oportebat ignoſci, poſt beneficia lædenti plus quàm venia debetur. Non pono vtrique par pretium: pluris æſtimo beneficium, quàm iniuria. Non omnes debere ſciunt grati beneficium. Poteſt etiam imprudens, & rudis, & vnus è turba, vtique dum propè eſt ab accepto, reddere beneficium, & penſare, ignorat autem quantum debeat. Vni ſapienti notum eſt, quanti res quæque taxanda ſit. Nam ille de quo loquebar modo, ſtultus, etiam ſi bonæ voluntatis eſt, aut minus quàm debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: id quòd referendum eſt, effundit atque abijcit. Mira in quibuſdam rebus verborum proprietas eſt: & conſuetudo ſermonis antiqui quędam efficaciſſimis, & officia docentibus notis ſignat. Sic certè ſolemus loqui: ille illi gratiam retulit. Referre, eſt vltro quòd debeas afferre. Non dicimus, Gratiam reddidit. Reddunt enim, & qui repoſcuntur, & qui inuiti, & qui vbilibet, & qui per alium. Non dicimus, Repoſuit beneficium, aut ſoluit: nullum enim nobis placuit, quòd æri alieno conuenit, verbum. Referre, eſt ad eum à quo acceperis, ferre. Hæc vox ſignificat voluntariam relationem. Qui retulit, ipſe ſe appellauit. Sapiens omnia examinabit ſecum: quanto acceperit, à quo, quando, vbi, quemadmodum. Itaque negamus, quemquam ſcire gratiam referre, niſi ſapientem: non magis quã beneficium dare quiſquam ſcit, niſi ſapiens: hic ſcilicet, qui magis dato gaudet, quàm alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quæ videmur inopinata omnibus dicere. παράδοξα Græci vocant: & ait, Nemo ergo ſcit præter ſapientem referre gratiam? ergo nec quòd debet creditori ſuo reponere qui ſquam ſcit alius?

nec cùm emit aliquam rem, prætium venditori persoluere? Sed ne nobis fiat inuidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certè ait, Solum sapientem referre gratiam scire. Deinde idem admiratur, cùm dicimus, Solus sapiens scit amare, solus sapiens amicus est. Atqui & amoris, & amicitiæ pars est, referre gratiam: imo hoc magis vulgare est; & in plures cadit, quàm vera amicitia. Deinde idem admiratur, quòd dicimus fidem nisi in sapiente non esse: tanquam non ipse idem dicat. An tibi videtur fidem habere, qui referre gratiam nescit? Desinant itaque infamare nos, tanquam incredibilia iactantes: & sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honestarum, & effigies. Nemo referre gratiam scit nisi sapiens. Stultus quoque vtcumque scit, & quemadmodum potest, referat: scientia illi potiùs, quàm voluntas desit. Velle non discitur. Sapiens inter se omnia comparabit: maius eius opus, aut minus fit (quamuis idem sit) tempore, loco, causa. Sæpè enim hoc non potuere diuitiæ in domum infusæ, quòd opportunè dati mille denarij. Multum enim interest, donaueris, an succurreris: seruauerit illum tua liberalitas, an instruxerit. Sępe quòd datur, exiguum est: quòd sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, vtrùm aliquis de arca quòd præstaret, sumpserit, an beneficium acceperit, vt daret? Sed ne in eadem, quæ satis scrutati sumus reuoluamur; in hac comparatione beneficij & iniurię, vir bonus iudicabit quidem quòd erit æquissimum: sed beneficio fauebit, in hanc erit partem procliuior. Plurimum autem momenti persona solet afferre in rebus eiusmodi. Dedisti mihi beneficium in seruo, iniuriam fecisti in

parte

parte: seruasti mihi filium: sed partem abstulisti. Alia deinceps, per quæ procedit omnis collatio, prosequetur: & si pusillum erit quòd intersit, dissimulabit. Etiam si multum fuerit, si id donati salua pietate, ac fide poterit, remittet: idest, si ad ipsum tota pertinebit iniuria. Summa rei hæc est: facilis erit in commutando: patietur plus imputari sibi: inuitus beneficium per compensationem iniuriæ soluet: in hanc partem inclinabit, huc verget, vt cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficium libentius accipit, quàm reddit. Quanto hilarior est qui soluit, quàm qui mutuatur: tanto debet lætior esse, qui se maximo ære alieno accepti beneficij exonerat, quàm qui accipiens cùm maxime obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quòd creditori quidem, præter sortem, extra ordinem numerant: beneficiorum autem vsum esse gratuitum putant. Et illa crescunt mora: tantoque plus soluendum est, quanto tardius. Ingratus est, qui beneficium reddit sine vsura. Itaque huius quoque rei habebitur ratio, cùm conferentur accepta, & expensa. Omnia facienda sunt, vt quàm gratissimi simus: nostrum enim in hoc bonum: quemadmodum iustitia non est, vt vulgo creditur, ad alios pertinens, maxima pars eius in se redit. Nemo non cùm alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quòd volet adiuuare adiutus, protegere defensus, quòd bonum exemplum circuitu ad facientem reuertitur: sicut mala exempla recidunt in auctores, nec vlla miseratio contingit his, qui patiuntur iniurias quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quòd virtutum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad

præmium: recte facti, fecisse merces est. Gratus sum; non vt alius mihi libentius præstet, priori irritatus exemplo; sed vt rem iucundissimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum; non quia expedit, sed quia iuuat. Hoc vt scis ita esse, si gratum esse non licebit, nisi vt videar ingratus, si reddere beneficium non aliter quam per speciem iniuriæ potero; æquissimo animo ad honestum consilium, per mediam infamiam, tendam. Nemo mihi videtur pluris æstimare virtutem, nemo illi magis esse deuotus, quàm qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet. Itaque vt dixi, maiore tuo, quàm alterius bono, gratus es. Illi enim vulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex beatissime animi statu profecta, gratum fuisse. Nam si malitia miseros facit, virtus beatos, gratum autem esse virtus est; rem vsitatam reddidisti, inæstimabilem consecutus es, conscientiam grati: quæ nisi in animum diuinum, fortunatumque non peruenit. In contrarium autem huic affectum, summa infelicitas vrget. Nemo, si ingratus est, non miser erit; non differo illum, statim miser est. Itaque ingrati esse vitemus, non aliena caussa, sed nostra. Minimum ex nequitia leuissimumque ad alio redundat; quos pessimum ex illa est, & (vt ita dicam) spississimum, domi remanet, & premit habentem quemadmodum Attalus noster dicere solebat. Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit. Illud venenum, quòd serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent, non est huic simile; hoc, habentibus pessimum est. Torquet ingratus se, & macerat: odit quæ accepit, quia rediturus est, & extenuat; iniurias vero di-

la-

latat atque auget. Quid autem eo miserius, cui beneficia excidunt, hærent iniuriæ? At contra sapientia exornat omne beneficium, ac si ipsa commendat, & se assidua eius commemoratione delectat. Malis vna voluptas est, & hæc breuis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti longum gaudium manet, ac perenne. Non enim illum accipere, sed accepisse delectat: quod immortale est, & assiduum. Illa contemnit, quibus læsus est: nec obliuiscitur per negligentiam, sed volens. Non vertit omnia in peius: sed nec quærit cui imputet casum, & peccata hominum ad fortunam potius refert. Non calumniatus verba, nec vultus: quidquid accidit, benigne interpretando leuat: nec offensæ potius, quam beneficij meminit. Quantum potest, in priore ac meliore se memoria detinet; nec mutat animum aduersus bene meritos, nisi multum malefacta præcedant, & manifestum etiam conniuenti discrimen est, tunc quoque in hoc duntaxat, vt talis sit post maiorem iniuriam, qualis ante beneficium. Nam cùm beneficio par est iniuria, aliquid in animo beneuolentiæ remanet. Quemadmodum reus sententijs paribus absoluitur, & semper quidquid dubium est, humanitas inclinat in melium: sic animus sapientis, vbi paria maleficijs merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere: & hoc facit, quod qui post tabulas nouas soluunt. Nemo autem gratus esse potest nisi contempseris ista, propter quæ vulgus insanit. Si referre vis gratiam; & exsilium eundum est, & effundendos sanguis, & suspicienda egestas, & ipsa innocentia sæpe maculanda, indignisque obijcienda ruboribus. Non paruo sibi constat homo gratus. Nihil carius æstima-

mus, quam beneficium, quamdiu petimus: nihil vilius, cum accepimus. Quæris quid sit, quod obliuionem acceptorum nobis faciat? cupiditas accipiendorum: cogitamus non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt à recto diuitiæ, honores, potentia, & cetera, quę opinione nostra cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habet ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, præter hoc, quod mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt laudantur; sed concupiscuntur quia laudata sunt: & cum singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credimus, sit & in hoc fidei populi credeamus, nihil esse grato animo honestius. Omnes hoc vrbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt: in hoc bonis malisque conueniet. Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint; erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent diuitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicet humanæ malo vitæ repertas: nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non inuenit. In tanta iudiciorum diuersitate, referendam bene merentibus gratiam omnes vno tibi quod aiunt, ore affirmabunt, in hoc tam discors turba consentiet, cum interim iniurias pro beneficijs reddimus. Et prima caussa, est cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eo perductus est furor, vt periculosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre: nam quia putat turpe, non reddere, non vult esse, cui reddat. Tibi habe, quod accepisti; non repeto, non exi-

exigo; profuisse tuum sit. Nullum est odium perniciosius, quàm ex beneficij violati pudore.

EPIST. LXXXII.

Contra delicias, & mollem vitam; itemque otium ignauum: studiis id dedicandum esse & præsertim Philosophia, quæ muniat contra metus, & externa omnia mala, contra ipsam mortem. Frustra in hanc nos argutiis, aut Sophismatis armari; & obiter contra facientes. Mortem per se indifferentem esse; sed talem, aut talem, honestam: & contra. Iterumque contra cauillatores. Bona.

DEsii iam de te esse solicitus. Quem, inquis, deorum sponsorem accepisti? eum scilicet, qui neminem fallit, animum recti, ac boni amatorem. In tuto pars tui melior est: potest fortuna tibi iniuriam facere; quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I... qua cœpisti: & in isto te vitæ habitu compone, placidè, non molliter. Male tibi esse malo, quàm molliter. Hoc sic excipe, quemadmodum à populo solet dici, durè, asperè, laboriosè. Audire solemus sic quorumdam vitam laudari, quibus inuidetur. Molliter viuit: hoc dicunt, mollis est. Paullatim enim effeminatur animus, atque in similitudinem otij sui, & pigritiæ in qua iacet, soluitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium, & conditiuum. Quid ergo, inquis, non satius est vel sic iacere, quàm istis officiorum vorticibus volutari? Vtraque res lethalis est, & contractio & torpor. Puto, æque qui in odoribus iacet mortuus est, quam qui ra-

pitur vnco. Otium sine litteris mors est, & homini viui sepultura.[a] Quid denique prodest secessisse, tanquam non trans maria nos solicitudinum caussæ persequatur? Quæ latebra est, inquam non intret metus mortis? quæ tam munita, & in altum subducta vitæ, quies, quàm non dolor territet? Quocumque te abdideris, mala humana circumstrepent. Multa extra sunt, quæ circumeunt hos, quo aut fallant, aut vrgeant: multa intus, quæ etiam in media solitudine exæstuant. Phylosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacessitum non traxit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, & arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, vt putamus, fortuna longas manus: neminem occupat, nisi hærentem sibi. Itaq; quantum possumus, ab illa resiliamus: quòd sola præstabit sui naturæque cognitio. Scit quo iturus sit, vnde ortus: quòd illi bonum, quòd malum sit: quid petat, quid deuitet: quæ sit illa ratio, quæ appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum mansuescit insania, timorum sæuitia compescitur. Hæc quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse: sed cùm securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. Magna verba excidunt, cùm tortor poposcit manum, cùm mors propius accessit. Possis illi vicere: Facile prouocabas mala absentia: ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas: ecce mors, quam contra multa animose locutus es: sonant flagella, gladius micat: *Nunc animis opus Aenea, nunc pectore firmo.* Faciet autem illud firmum assidua meditatio: si non verba exercueris, sed animum: contra mortem te præparaueris; aduersus quàm non ex-

exhortatur, nec attollet, qui cauillationibus sibi persuadere tentauerit, mortem malum non esse. Libet enim, Lucili virorum optime, ridere ineptias Græcas, quas nondum; quamuis mirer, excussit. Zeno noster, hac collectione vtitur: Nullum malum gloriosum est: mors autem gloriosa est: mors ergo non est malum. Profecisti, liberatus sum metu: post hæc non dubitabo porrigere ceruicem. Non vis seuerius loqui, nec morituro risum mouere? Non mehercule facile tibi dixerim, vtrum ineptior fuerit, qui se hac interrogatione iudicauit mortis metum exstinguere: an qui hoc tanquam ad rem pertineret, conatus est soluere. Nam & ipse interrogationem contrariam opposuit, ex eo natam, quod mortem inter indifferentia ponimus, quæ ἀδιάφορα, Græci vocant. Nihil, inquit, indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non indifferens. Hæc interrogatio vides vbi obrepat, mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est: & cum dicit, Indifferens nihil gloriosum est: concedo tibi ita, vt dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa indifferentia: tanquam indifferentia esse dico, id est, nec bona, nec mala, morbum, dolorem, paupertatem, exsilium, mortem; nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen siue his. Laudatur enim non paupertas, sed is quem non submittit, nec incuruat: laudatur non exsilium, sed qui hoc non doluit: laudatur non dolor, sed ille quem nihil coegit dolor. Nemo mortem laudat, sed eum cui mors ante abstulit animum, quàm conturbauit. Omnia, ista per se non sunt honesta, non gloriosa sed quidquid virtus ex illis adijt, tractauitque, honestum & gloriosum facit. Illa in medio posita

sunt:

sunt: interest, vtrum malitia illis an virtús manum admouerit. Mors enim illa, quæ in Catone gloriosa est, in Bruto statim turpis est & erubescenda. Hic est enim Brutus, qui cum periturus mortis moras quæreret id exonerandum ventrem secessit, & euocatus ad mortem, iussusque præbere ceruicem: Præbebo, inquit, ita viuam. Quæ dementia est fugere, cum retro ire non possis? Præbebo, inquit, ita viuam: pænè adiecit, vel sub Antonio. O hominem dignum, qui vitæ dederetur. Sed, vt ceperam dicere, vides ipsam mortem nec malum esse, nec bonum. Cato illa honestissime vsus est, turpissime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute addita sumit. Cubiculum lucidum ducimus: hoc idem obscurissimum est nocte: dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quæ à nobis indifferentia ac media dicuntur, diuitijs, viribus, formæ, honoribus, regno: & contra, morti, exsilio, malæ valetudini, doloribus, quæque alia aut minus aut magis pertimuimus: aut malicia, aut virtus dat boni vel mali nomen. Massa per se nec calida, nec frigida est; in fornacem coniecta concaluit; in aquam remissa refrixit. Mors honesta est, per illud quòd honestum est: id est virtus, & animus externa contemnens. Est & horum, Lucili, quæ appellamus Media, grande scrimen. Non enim sic mors indifferens quomodo, vtrum capillos pares habeas, nec ne: mors inter illa est, quæ mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi conseruandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolutionis quia videtur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assueuimus rerum copia educere. Il-

la

la quoque res morti nos alienat, quod hæc iam nouimus: illa ad quæ transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis prætereà tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. Itaque etiamsi indifferens mors, non tamen inter ea est quæ facile negligi possint: magna exercitatione durandus est animus, vt conspectum eius accessumque patiatur. Mors contemni debet magis, quam solet: multa enim de illa credimus: multorum ingenijs certatum est, ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci.

Ossa super recubans atro semesa cruento.
Aeternum latrans exsangues territat vmbras.

sed etiam cum persuaseris istas fabulas esse, nec quidquam defunctus superesse quod timeant, subit alius metus. Æque enim timent, ne apud inferos sint, quam ne nusquam. His aduersantibus, quæ nobis effudit longa persuasio fortiter pati mortem, quid ni gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanæ; quæ nunquam ad virtutem exsurget, si mortem malum esse crediderit: exsurget, si putabit indifferens esse. Non recipit rerum natura, vt aliquis magno animo accedat ad id quod malum iudicat: pigrè veniet, & cunctanter: non est autẽ gloriosum, quod ab inuito & tergiuersante fit: nihil facit virtus, quia necesse est. Adijce nunc, quod nihil honeste sit, nisi cui totus animus incubit, atque affuit, cui nulla parte sui repugnauit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peiorum metu, aut spe bonorum, ad quæ peruenire tanti sit, deuorata vnius mali patientia: dissident inter se iudicia facientis. Hinc est, quod iubeat

pro-

proposita perficere: illinc quod retrahat, & ab re suspecta ac periculosa fuget. Igitur in diuersa destrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit: non timet quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito
Quam tua te Fortuna sinet.

Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc è pectore est: alioquin hęsitabit impetum moratura suspicio trudetur in id, quod inuadendum est, nostri quidem videri volunt Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem alteram; & falsam, quæ illi opponitur. Ego non tedio ista ad legem Dialecticam, & ad illos artificij veternosissimi nodos: totum genus istud exturbandum iudico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, & ad confessionem perductus, aliud respondet, aliud putat. Pro veritate simplicius agendum est: contra metum fortius. Hæc ipsa quæ voluuntur ab illis, soluere malim & expandere, vt persuadeam, non vt imponam. In aciem educturus exercitum, pro coniugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum Reip. bellum in vnam transferentes domum. Laconas tibi ostendo, in ipsis Thermopylarum angustijs positos, nec victoriam sperant, nec reditum, ille locus illis sepulcrum futurus est. Quemadmodum exhortaris, vt totius gentis ruinam, obiectis corporibus excipiant, & vita potiùs quàm loco cedant? Dices, quòd malum est, gloriosum non est: mors gloriosa est; mors ergo non malum? O efficacem concionem? Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus, & stans moris? At ille Leonidas quàm fortiter illos allocutus

est? Sic, inquit, commilitones prandete, tanquam apud inferos cænaturi. Non in ore creuit cibus, non hæsit in faucibus, non elapsus est manibus: alacres illi, & ad prandium promiserunt, & ad cænam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cùm per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est? Ire commilitones illo necesse est; vnde redire non est necesse. Vides quam simplex, & imperiosa virtus sit. Quem mortalium circumscriptiones vestræ fortiorem facere, quem erectiorem possunt: Frangunt animum: qui nunquam minus contrahendus est, & in minuta, ac spinosa cogendus, quàm cùm aliquid grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet: quomodo illos docebis malum non esse? quomodo opiniones totius æui, quibus protinus infantia imbuitur, euinces? quòd auxilium inuenies? Quid dices imbecillitati humanæ? quid dices quo inflammati in media pericula irruant? qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenij viribus obnixam contra te persuasionem humani generis auertes? verba mihi captiosa componis, & interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriuntur. Serpentem illam Africam sæuam, & Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis, fundisq; petierunt. Ne pilo quidem vulnerabilis erat, cùm ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum, & quidquid humanæ torserant manus, reijceret: molaribus demum fracta saxis est. Et aduersus mortem tutam minuta iacularis? subula leonem excipis? Acuta sunt ista, quæ dicis, Nihil est acutius aristia; quędam inutilia, & inefficacia ipsa subtilitas reddit.
EPI-

EPIST. LXXXIII.

Viuendum, vt coram Deo inspectore & arbitro. Adiungit de sua tunc vita, temperantia, vigilantia. Iterum (vt priore epistola) contra μικρολόγυς & qui minutis sermonibus aut cauillis Sapientiam eneruant. Docet ab ipso Zenone, contra Ebrietatem disserente. At qui fortis clariusque agendum: & exemplum præbet, & vitium illud damnat. Bona.

SIngulos dies tibi meos, & quidem totos, indicari iubes. Benè de me iudicas, si nihil esse in illis putas, quòd abscondam. Sic certè viuendum est, tamquam in conspectu viuamus: sic cogitandum, tamquam aliquis in pectus intimum inspicere possit: & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationibus medijs interuenit. Sic interuenit dico, tanquam aliquando discedat. Faciam ergo quòd iubes, & quid agam, & quo ordine, libenter tibi scribum: obseruabo me protinus: & quod est vtilissimum, diem meum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id raro: quid fecerimus, non cogitamus, atqui consiliorum futuri ex præterito venit. Hodiernus dies solidus est, nemo ex illo quidquam mihi eripuit, totus inter stratum lectionemque diuisus est. Minimum exercitationi corporis datũ: & hoc non nominè ago gratias senectuti: magno mihi constat: cum me moui, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est. Progymnastas meos quæris? vnus mihi

suffi-

sufficit Earinus, puer(vt scis) amabilis: sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quæro. Hic quidem ait, nos eamdem crisim habere, quia vtrique dentes cadant: sed iam vix illum assequor currentem, & intra paucissimos dies non potero, vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum interuallum fit, inter duos itinere diuerso euntes: eodem tempore ille ascendit: ego descendo, nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus sum, iam enim ætas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesseris, quæris? quod rare cursoribus euenit, hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis, quã exercitatione, in frigidam descendi hoc apud me vocatur parum calda. Ille tantus Psychrolutes, qui Kalendis Ianuarijs in Euripum saltabam, qui anno nouo, quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginem desilire, primum ad Tiberim transtuli castra: deinde ad hoc solium, quod cum fortissimus sum, & omnia bona fide fiunt, sol temperat: non multum mihi ad balneum superest. Panis deinde siccus, & sine mensa prandium: post quod non sunt lauandæ manus. Dormio minimum, consuetudinem meam nostis breuissimo somno vtor, & quasi interiungo. Satis est mihi, vigilare desijsse aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor: subita aliqua & vniuersa voce feriuntur aures meæ, nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. Fremitum patientissime fero; multæ voces, & in vnum confusæ, pro fluctu mihi sunt; aut vento siluam verberante, & ceteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est! nunc cui animum ad-

cerim, dicam. Supereſt ex heſterno mihi cogitatio, quid ſibi voluerint prudentiſſimi viri, qui rerum maximarum probationes leuiſſimas, & perplexas fecerunt: quæ vt ſint veræ, mendacio tamen ſimiles ſunt. Vult nos ebrietate deterrere Zeno, vir maximus, huius ſectæ fortiſſimæ ac ſanctiſſimæ conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium. Ebrio ſecretum ſermonem nemo committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum oppoſita interrogatione ſimili derideatur, attendo. Satis enim eſt, vnam ponere ex multis. Dormienti nemo ſecretum ſermonem committit: viro bono autem committit: ergo vir bonus non dormit. Quo non modo poteſt, Poſidonius Zenonis noſtri cauſam agit; ſed ne ſic quidem, vt exiſtimo, agi poteſt. At enim, ebrium duobus modis dici: altero, cùm aliquis vino grauis eſt, & impos ſui; altero, ſi ſolet ebrius fieri, & huic obnoxius vitio eſt. Nunc à Zenone dici, qui ſoleat fieri ebrius, non qui ſit. Huic autem neminem commiſſurum arcana, quæ per vinum eloqui poſſit: quod eſt falſum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum, qui eſt ebrius, non eum qui futurus eſt. Plurimum enim intereſſe concedes inter ebrium & ebrioſum: poteſt & qui ebrius eſt, tunc primum eſſe, nec habere hoc vitium; & qui ebrioſus eſt, ſæpe extra ebrietatem eſſe. Itaque id intelligo, quòd ſignificari verbo iſto ſolet: præſertim cum ab homine diligentiã profeſſo ponatur, & verba examinante. Adijce nunc, quòd ſi hoc intellexit Zeno, & nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quæſiuit locum fraudi: quòd faciendum non eſt, vbi veritas quæritur. Sed ſanè hoc ſenſerit; quòd ſequitur falſum

ſum eſt, ei qui ſoleat ebrius fieri, non committi ſermonem ſecretum, Cogita enim quam multis militibus, non ſemper ſobrijs, & imperator, & tribunus, & centurio, tacenda mandauerit, de illa C. Cæſaris cæde, illiud dico qui ſuperato Pompeio Rempublicam tenuit, tam creditum eſt Tilio Cimbro, quam C. Caſſio, Caſſius tota vita aquam bibit: Tillius Cimber & nimius erat in vino, & ſcordalus. In hanc rem iocatus eſt ipſe: Ego inquit, quemquam feram, qui vinum ferre non poſſum? Sibi quiſq; nunc nominet eos, quibus ſcit, & vinum male credi, & ſermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. Inſtruenda eſt enim vita exemplis Illuſtribus: non ſemper confugiamus ad vetera. L. Piſo, vrbis cuſtos, ebrius ex quo ſemel factus eſt, fuit: maiorem partem noctis conuiuio exigebat: vſque in horam ſextam fere dormiebat: hoc erat eius matutinum. Officium tamen ſuum, quo tutela vrbis continebatur, diligentiſſime adminiſtrauit. Huic & diuus Auguſtus dedit ſecreta mandata, cùm illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit: & Tiberius proficiſcens in Campaniam, cùm multa in vrbe & ſuſpecta relinqueret & inuiſa. Puto quia illi bene ceſſerat Piſonis ebrietas, poſteà Coſſum fecit vrbis præfectum, virum grauem, moderatum, ſed merſum vino & madentem: adeò, vt ex ſenatu aliquando, in quem è conuiuio venerat oppreſſus inexcitabili ſomno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa ſua manu ſcripſit, quæ committenda ne miniſtris quidem ſuis iudicabat. Nullum Coſſo aut priuatum ſecretum, aut publicum elapſum eſt. Itaque declamationes iſtas de medio remoueamus. Non eſt animus

mus in sua potestate, ebrietate deuinctus? Quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur, & omne quòd in imo iacet, in summam partem vis caloris eiectat: sic vno exæstuante, quidquid in imo iacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita vt secretum quidem: quòd suum alienumque est, pariter effundunt. Sed quamuis hoc soleat accidere, ita & illud solet, vt cùm his quos scimus libentius bibere, de rebus necessarijs deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinij loco ponitur, ei qui solebat ebrius fieri, non dari tacitum. Quanto satius est, aperte accusare ebrietatem, & vitia eius exponere? quæ etiam tolerabilis homo vitauerit, nedum perfectus ac sapiens; cui satis est sitim exstinguere: qui etiam si quando orta est hilaritas, aliena causa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus, an sapientis animus nimio viuo turbetur, & faciat ebrijs solita. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, aut syllogismus agis? dic quàm turpe sit, plus sibi ingerere quàm capiat, & stomachi sui non nosse mensuram: quàm multa ebrij faciant, quibus sobrij erubescant: nihil aliud esse ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrij habitum: nunquid de furore dubitabis? nunc quoque non est minor, sed breuior. Refer Alexandri Macedonis exemplum qui Clitum carissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit, & intellecto facinore, mori voluit, certe meruit. Omne vitium ebrietas & incendit, & detegit: obstantem malis conatibus verecundiam remouit. Plures enim pudore

eum pec-

peccandi quam bona voluntate, prohibitis abstinent. Vbi possedit animum nimia vis vini, quidquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit; tunc libidinosus ne cubiculum quidem exspectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint, sine dilatione permittit; tunc impudicus morbum confitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas sæuo, malignitas liuido; omne vitium laxatur & prodit. Adijce illam ignorationem sui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, cùm efferuescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen vtcumque tolerabile est, dum illi vis sua est, quid cùm somno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes bellicosasque, hostibus tradidit: hæc multorum annorum pertinaci bello defensa mœnia patefecit: hæc contumacissimos, & iugum recusantes, in alienum egit arbitrium: hæc inuictos acie mero domuit. Alexandrum, cuius modò feci mentionem, tot itinera, tot prælia, tot hiemes, per quas, victa temporum locorumque difficultate, transierat, tot somma ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi, & ille Herculaneus, & fatalis scyphus condidit. Quæ gloria est, capere multum? Cùm penes te palma fuerit, & propinationes tuas strati somno, ac vomitantes recusauerint, cùm superstes toti conuiuio fueris, cùm omnes viceris virtute magnifica, & nemo tam vini capax fuerit, vinceris à dolio. M

Ac-

Antonium, magnum virum, & ingenij nobilis, quæ alia res perdidit, & in externos mores, ac vitia non Romana traiecit, quàm ebrietas, nec minor vino Cleopatræ amor? Hæc illum res hostem Reipublicæ, hæc hostibus suis imparem reddidit, hæc crudelem fecit, cùm capita principum ciuitatis cęnanti referrentur, cùm inter apparatissimas epulas, luxusque regales ora, ac manus proscriptorum recognosceret, cùm vino grauis, sitiren tamen sanguinem. Intolerabile, erat, quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret? quanto intolerabilius, quod hæc in ipsa ebrietate faciebat? Fere vinolentiam crudelitas sequitur; violatur enim, exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radij Solis offensionem; ita ebrietates continuæ efferant animo. Nam cùm sæpè apud se non sint, consuetudo insaniæ durat, ac vitia, viuo concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. De formitatem rei, & importunitatem ostende rebus, non verbis; quod facillimum est. Proba istas, quæ voluptates vocantur, vbi transcenderint modum, pœnas esse. Nam si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari, & retinere rectum tenorem, etiam si temulentus sit; licet colligas, nec veneno poto moriturum, nec sopore sumpto dormiturum, nec elleboro accepto quidquid in visceribus hærebit, eiectùrum delecturumque. Sed si tentantur pedes, lingua constat; quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse in parte ebrium?

EPIST. LXXXIV.

Stilum, lectionemque alternanda esse. Lecta autem, in succum vnum vertenda, & nostra facien-

cienda. Denique adhortatio ad Sapientiam, Bona & vtilia monita.

ITinera ista quæ segnitiam mihi excutiunt, & valetudini meæ prodesse iudico, & studijs. Quare valetudinem adiuuent, vides: cùm pigrum me, & negligentem corporis, letterarum amor faciat, aliena opera exerceor. Studijs quare prosint, indicabo. A lectionibus non recessi. Sunt autem, vt existimo, necessariæ primum, ne sim me vno contentus: deinde, vt cùm ab alijs quæsita cognouero, tum & de inuentis iudicem, & cogitem de inueniendis. Alit lectio ingenium: & studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus. altera res contristabit, & vires exhauriet: de stilo dico: altera soluet ac diluet. Inuicem hoc illo commutandum est, & alterum altero temperandum: vt quidquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. Apes (vt aiunt) debemus imitari, quæ vagantur, & flores ad mel faciendum idoneos carpunt: deinde quidquid attulere, disponunt, ac per fauos digerunt: &, vt virgilius noster ait,

. . . . liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas.

De illis non satis constat, vtrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit: an quæ collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam, & propietate spiritus sui, mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt inueniri apud Indos mel in arundinum folis, quod aut ros illius cæli, aut ipsius arundinis humor dulcis & pinguior gignat. In nostris quoque herbis vim eamdem, sed minus manifestam & notabilẽ poni

quam persequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditura & dispositione in hanc qualitatem verti, quæ ex tenerrimis virentium florentiumque decerpserint: non sine quodam, vt ita dicam, fermento: quo in vnum diuersa coalescunt. Sed ne ad aliud, quam de quo agitur, abducar, nos quoque has apes debemus imitari, & quæcumque ex diuersa lectione congessimus, sperare: melius enim distincta seruantur. Deinde adhibita ingenij nostri cura & facultate, in vnum saporem varia illa libamenta confundere: vt etiam si apparuerit vnde sumptum sit, aliud tamen esse, quam vnde sumptum est, appareat: quod in corpore nostro videmus, sine vlla opera nostra, facere naturam. Alimenta quæ accepimus, quandiu in sua qualitate perdurant, & solida innatant stomacho, onera sunt: at cùm ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires & in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, præstemus; vt quæcumque hausimus, non patiatur integra esse, ne aliena sint. Concoquamus illa; alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Assentiamur illis fideliter, nostra faciamus, vt vnum quidam fiat ex multis; sicut vnus numerus fit ex singulis, cùm minores summas & dissidentes computatio vna comprehendit. Hoc faciat animus noster; omnia quibus est adiutus abscondat; ipsum tantum ostendat, quod effecit. Etiam alicuius in te comparebit similitudo, quem admiratio tibi altius fixerit similem esse te volo quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago, res mortua est. Quid ergo? non intelligetur cuius imiteris orationem? cuius argumentationem; cuius sen-

tantias? Puto aliquando ne intelligi quidem posse, si magni viri; nec enim omnibus, quæ ex quoque velut exemplaria traxit, formam suam impressit, vt in vnitatem illam competant. Non vides quàm multorum vocibus chorus constet? vnus tamen ex omnibus sonus redditur: aliqua illic acuta est, aliqua grauis, aliqua media: accedunt viris fæminæ, interponuntur tibiæ; singulorum illic latent voces, omnium apparent. De choro dico, quem veteris philosophi nouerant. In commissionibus nostris plus cantorum est, quàm in theatris olim spectatorum fuit: cùm omnes vias ordo canentium impleuit; & cauea æneatoribus cincta est & ex pulpito omne tibiarum genus organorumque consonuit, fit concentus ex dissonis. Talem animum esse nostrum volo, vt multæ in illos artes, multa præcepta sint, multarum ætatum exempla, sed in vnum conspirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit? assidua intentione: si nihil egerimus, nisi ratione suadente: hanc si audire volueris, dicet tibi: Relinque ista iamdudum, ad quæ discurritur: relinque diuitias, aut periculum possidentium, aut onus: relinque corporis atque animi voluptates: molliunt & eneruant: relinque ambitum: tumida res est, vana, ventosa: nullum habet terminum: tam solicita est ne quem ante se videat, quam ne post se alium: laborat inuidia, & quidem duplici. Vides autem quam miser sit, si is, cui inuidetur, & inuidet? Intueris illas potentium domos, illa tumultosa, rixa salutantium, limina: multum habent contumeliarum, vt intres: plus, cùm intraueris. Præteri istos gradus diuitum, & magno aggestu suspensa vestibula: non in prærupto tantum

istic stabis sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige, tranquillissimasque res, & simul amplissimas, pete. Quæcumquæ videntur eminere in rebus humanis, quamuis pusilla sint, & comparatione humillimorum exstent, per difficiles tamen, arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastidium dignitatis via est. At si conscendere hunc verticem libet, cui se fortuna submisit: omnia quidem sub te, quæ pro excelsissimis habentur, adspicies, sed tamen venies ad summa per planum.

EPIST. LXXXV.

Sophismata improbat, & à seriis studiis ea arcet. Exempla quædam dat, sed ad vtilia traducit: & contra Peripateticos, Sapientem vacare affectibus debere. Deinde, Beatam vitam sibi sufficere: vnam & æqualem esse seu longam, seu breuem. Non etiam imminui ab externis, & si mala, aut damna incurrant: & sapientem omnibus bene vti. Bona, sapiens Epistola.

PEpercĕram tibi, & quidquid nodosi adhuc supererat præterieram; contentus quasi gustum tibi dare eorum, quæ à nostris dicuntur, vt probetur virtus ad explendam beatam vitam sola satis efficax. Iubes me quidquid est interrogationum aut nostrarum, aut ad traductionem nostram excogitatarum, comprehendere; quòd si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumentorum genere non delectari; pudet in aciem descendere pro dijs hominibusque susceptam, subula armatum. Qui prudens est, & temperans; qui temperans est, & constans;

qui

qui constans est, & imperturbatus est: qui imperturbatus est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est: ergo prudens, beatus est, & prudentia ad beatam vitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent: vt imperturbatum, & constantem & sine tristitia, sic interpretentur, tanquam imperturbatus dicatur, qui raro perturbatur & modice, non qui nunqnam: Item sine tristitia eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiæ, nec frequens, nimiusve in hoc vitio. Illud enim humanam naturam negare, alicuius animum immunem esse tristitia: sapientem non vinci mœrore, ceterum tangi: & cætera in hunc modum sectæ suæ respondentia. Non hi tollunt affectus, sed temperant: quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, & mœstissimis lætior, & effrænatissimis moderatior, & humillimis maior? Quid si miretur velocitatem suam Ladas ad claudos, debilesque respiciens?

Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina; nec cursu teneras læsisset aristas.
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

Hæc est pernicitas per se æstimata, non quæ [illegible] dissimilium collatione laudatur. Quid si sanum voces, leuiter febricitantem? non est bona valetudo, mediocritas morbi. Sic, inquit sapiens imperturbatus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor. Falsum est: Non enim diminutionem malorum in bono viro intelligo, sed vacationem: nulla debent esse, non parua. Nam si vlla sint, crescent, & interim impedient. Quomodo oculos maior & per-

a dissimilium

perfecta suffusio excæcat, si modica turbat: Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, & velut torrente quodam auferetur; præsertim cum illi non vnum, sed vniuersum affectuum cœtum relinquis, cum quo collectetur, plus potest quamuis mediocrium turba, quam posset vnius magni violentia. Habet pecuniæ cupiditatem, sed modicam; habet ambitionem, sed non concitatam; habet iracundiam, sed placabilem, habet inconstantiam, sed minus vagam ac mobilem; habet libidinem, non insaniam. Melius cùm illo ageretur, qui vnum vitium integrum haberet, quàm cum eo qui leuiora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest, quàm magnus sit affectus, quantuscumque est, parere nescit, consilium non accipit. Quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum & mite: natura enim illorum est surda suadenti; sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicumque sint. Tigres, leonesque nunquam feritatem exuunt, aliquando submittunt; & cùm minimè espectaueris, exasperentur toruitas mitigata. Nunquam bona fide vitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipiunt quidem affectus; si inuita ratione cœperint, inuita perseuerabunt. Facilius est enim, initia illorum prohibere, quàm impetum regere. Falsa est itaque ista mediocritas & inutilis, eodemque loco habenda, quo, si quis diceret, modice insaniendum, modice ægrotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum; facilius sustuleris illa, quàm rexeris. Nunquid dubium est quin vitia mentis humanę inueterata & dura, quæ morbos vocamus, immoderata sint; vt auaritia, vt crudelitas, vt im-

impotentia, vt impietas? ergo immoderati sunt & affectus; ab his enim ad illa transitur. Deinde si das aliquid iuris tristitiæ, timori, cupiditati, ceterisque moribus prauis, non erunt in nostra potestate. Quare? quia extra non sunt, quibus irritant. Itaque crescunt, prout magnas habuerint minoresue caussas, quibus concitentur; maior erit timor; si plus, quo exterreatur, aut propius adspexerit: acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes euocauerit. Si in nostra potestate non est, an sit effectus, ne illud quidem est, quanti sint; si ipsis permisisti incipere, cùm caussis suis crescent tantique erunt, quanti fient. Adijce nunc, quòd ista, quantum vis exigua sint in maius excellunt: nunquam perniciosa seruant modum. Quamvis lenia initia morborum, serpunt, & ægra corpora, minima interdum mergit accessio. Illud vero cuius dementiæ est credere, quarum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrij terminos? Quomodo ad id finiendum satis valeo, ad quòd prohibendum parum valui? cùm facilius sit excludere quàm admissa comprimere. Quidam ita distinxerunt, vt dicerent: Temperans ac prudens positione quidem mentis, & habitu tranquillus est, euentu non est; nam quantum ad habitum mentis suæ, non perturbatur, nec contristatur, nec timet; sed multæ extrinsecus caussæ incidunt, quæ illi perturbationem afferant. Tale est quod volunt dicere. Iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando: & timidum quidem non esse, timere tamen aliquando: idest vitio timoris carere, affectu non carere. Quod si recipitur, vsu frequenti timor transit in vitium: & ira animum ad-

missa, habitum illum ira carentis animi retexit. Præterea, si non contemnit venientes extrinsecus caussas, & aliquid timet; cùm fortiter eundum erit aduersus tela, ignes, pro patria, legibus libertate, cunctanter exibit, & animo recedente. Non cadit autem in sapientem hæc diuersitas mentis. Illud præterea iudico obseruandum, ne duo quæ separatim probanda sunt, misceamus. Per se enim colligitur, vnum bonum esse quod honestum: per se rursus, ad vitam beatam satis esse virtutem. Si vnum bonum est quod honestum, omnes concedunt ad beatæ viuendum sufficere virtutem: è contrario non remittetur, beatum sola virtus facit, vnum bonum esse quod honestum est. Xenocrates & Speusippus putant beatum vel sola virtute fieri posse: non tamen vnum bonum esse quod honestum est. Epicurus quoque iudicat, cùm virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem non satis esse ad beatam vitam quia beatum efficiat voluptas, quæ ex virtute est, non ipsa virtus. Inepta distinctio. Idem enim negat, vnquam virtutem esse sine voluptate: ita si ei iuncta semper est, atque inseparabilis, & sola satis est: habet enim secum voluptatem, sine qua non est, etiam cum sola est. Illud autem absurdum est, quòd dicitur beatum quidem futurum vel sola virtute; non futurum autem perfecte beatum; quòd quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bonum in se perfectum habet, inexsuperabile; quod si est, perfecte beata est. Si deorum vita nihil habet maius aut melius: beata autem vita diuina est: nihil habet, in quòd amplius possit attolli. Præterea si beata vita nullius est indigens, omnis beata vita perfecta est, eademque est, & beata, beatissima. Nunquid dubitas, quin beata vita summum bonum

num sit? ergo si summum bonum habet, summe beata est. Quemadmodum summum, adiectionem non recipit; (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quæ sine summo bono non est. Quod aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies: cùm summum bonum intelligam, quòd supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatum quàm alius, sequitur, vt hic alterius vitam beatioris magis concupiscat, quàm suam: beatus autem nihil suæ prefert. Vtrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quòd esse quam quòd est malit: aut id illum non malle, quòd illo melius est. Vtique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id quod est optimum extendet, & id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnũ potest, imo qui debet? Dicam quid sit ex quo veniat hic error. Nesciunt beatam vitam vnam esse: in optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in æquo est longa & breuis, diffusa & angustior; in multa loca, multasque partes distributa, & in vnum coacta. Qui illam numero æstimat, & mensura, & partibus, iam illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium? quod plena est. Finis, vt puta, edendi bibendique satietas est: hic plus edit, ille minus: quid refert? vterque iam satur est: hic plus bibit, ille minus: quid refert, vterque non sitit. Hoc pluribus annis vixit, hic paucioribus: nihil interest si tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille quẽ tu minus beatum vocas, non est beatus: non potest nomen imminui. Quid fortis est, sine timore est; qui sine timore est, sine tristitia

est: qui sine tristitia est, beatus est. Nostrorum hæc interrogatio est: Aduersus hanc sic respondere conantur, falsam non rem, & controuersiosam pro confessa vindicare, eum qui fortis est, sine timore esse Quid ergo? inquit? fortis imminentia mala non timebit? istud dementis alienatique, non fortis est. Ille vero, inquit, moderatissime timet, sed in totum extra metum non est. Qui hæc dicunt, rursus in idem reuoluuntur, vt illis virtutum loco sint minora vitia. Nam qui timet quidem, sed rarius, & minus, non caret malitia, sed leuiore vexatur. At enim dementē puto, qui mala imminentia non extimescit. Verùm est quòd dicit, si mala sunt: sed si scit mala illa non esse, & vnam tantum turpitudinem malum iudicat, debebit secure pericula adspicere, & alijs timenda contemnere: aut si stulti & amentis est, mala non timere: quo quis prudentior est, hoc timebit magis. Vt vobis, inquit, videtur, præbebit se periculis fortis. Minime: non timebit illa, sed vitabit: cautio illum decet, timor non decet. Quid ergo? inquis? mortem, vincula, ignes, alia tela fortunæ non timebit? Non: scit enim illa non esse mala, sed videri: omnia ista humanæ vitæ formidines putat. Describe captiuitatem, verbera, catenas, egestatem, & membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per iniuriam: & quidquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numerat. Ista timidis timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nostra sponte veniendum est. Quæris, quid sit malum? Cedere his quæ mala vocantur, & illis libertate suam dedere, pro qua cuncta patienda sunt. Perit libertas, nisi illa contemnimus, quæ nobis iugum imponunt. Nun dubita-

farent quid conuenirent forti viro, si scirent quid esset fortitudo. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio; scientia est distinguendi quid sit malum, & quid non sit. Diligentissima in tutela sui fortitudo est, & eadem patientissima eorum, quibus falsa species malorum est. Quid ergo, si ferrum intentatur ceruicibus viri fortis, si pars subinde alia atque alia suffoditur, si viscera sua in sinu suo vidit, si ex interuallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur, & per adsiccata viscera recens dimittitur sanguis, non timere istum tu dices, non dolere? Iste verò dolet: sensum enim hominis nulla exuit virtus: sed non timet: inuictus ex alto dolores suos spectat. Quæris, quis tunc animus illi sit? Qui ægrum amicum adhortantibus. Quod malum est, nocet: quòd nocet, deteriorem facit: dolor & paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non sunt. Falsum est, inquit, quòd proponitur: non enim si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempestas & procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita aduersus hoc respondent. Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id quòd proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri. Quibus Peripateticus: Ergo, inquit, & sapientem deteriorem faciet paupertas, & dolor, & quidquid aliud tale fuerit: virtutem enim illi non eripiet, sed opera eius impediet. Hoc rectè diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris conditio, & sapientis. Huic enim propositum est in vita agenda, non vtique quòd tentat, efficere, sed omnia rectè facere: gubernatori

propositum est, vtique nauem in portum perducere. Arte ministræ sunt: præstare debent quod promittunt: sapientia domina rectrixque est. Artes seruiunt vitæ; sapientia imperat. Ego aliter respondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriorem vlla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed vtilem operam, & nauis regendæ scientiam: hæc eo magis apparet, quo illis magis aliqua fortuita vis obstitit. Qui hoc potuit dicere, Neptune, nunquam hanc nauem, nisi rectam: arti satisfecit, tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo? inquis: non nocet gubernatori ea res quæ illum tenere portum vetat? quæ conatus eius irritos efficit? quæ aut refert illum, aut detinet, & exarmat? Non tanquam gubernatori, sed tanquam nauiganti nocet. Alioquin gubernatoris, artem adeò non impedit, vt ostendat: tranquillo enim vt aiunt, quilibet gubernator est. Nauigio ista obsunt, non rectori eius, qua rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cùm omnibus qui eamdem conscenderunt nauem, qua ipse quoque vector est: alteram propriam, qua gubernator est: tempests tanquam vectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est, ad eos quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos, quos curat: sapientia commune bonum est, & eorum cùm quibus viuit, & proprium ipsius: Itaque gubernatori fortasse nocetur, cuius ministerium alijs promissum tempestate impeditur: sapienti non nocetur à paupertatem, non à dolore, non ab alijs tempestatibus vitæ. Non enim prohibentur opera

eius

eius omnia, ſed tantum ad alios pertinentia: ipſe ſemper in actu eſt, non in effectu: tunc maximus, cùm illi fortuna ſe oppoſuit: tunc ipſius ſapientiæ negotium agit, quam diximus & alienum bonum eſſe, & ſuum. Prætereà, ne alijs quidem tunc prodeſſe prohibetur, cum illum aliquæ neceſſitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda reſpublica ſit: at illud docet, quemadmodum tractanda ſic paupertas; per totam vitam opus eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus ſapientis excludit. Id enim ipſum agit, quo alia agere prohibetur. Ad vtroſque caſus aptus eſt: bonorum rector, & malorum victor. Sic, inquam: ſe exercuit, vt virtutem tam in ſecundis quàm in aduerſis exhibeat: nec materiam eius, ſed ipſam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quidquam aliud quod imperitos auertit & præcipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? vtitur. Non ex ebore tantum Phidias ſciebat facere ſimulacra, faciebat ex ære: ſi marmor illi, ſi adhuc viliorem materiam obtuliſſes, feciſſet quale ex illa fieri optimum poſſet. Sic ſapiens virtutem, ſi licebit, in diuitijs explicabit; ſi minus, in paupertate: ſi poterit, in patria; ſi minus, in exſilio: ſi poterit, imperator; ſi minus, miles: ſi poterit, integer; ſi minus, debilis: quamcumque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi ſunt domitores ferarum, qui ſæuiſſima animalia & ad occurſum exterrentia hominem, docent pati iugum: nec aſperitatem excuſſiſſe contenti, vſque in contubernium mitigant. Leonibus magiſter manum inſertat, oſculatur tigrim ſuus cuſtos, elephantem

mini-

minimus Æthiops iubet subsidere in genua, & ambulare per funem. Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exsilium, & vbicumque horrenda, cùm ad hunc peruenire, mansueta sunt.

EPIST. LXXXVI.

De villa Africani; ædificio & balneo, nec polito nec lauto. Contra luxum sui aut. In extremo de oleis ferendis, occasione villæ.

IN ipsa Scipionis Africani villa iacens hæc tibi scribo, adoratis manibus eius & ara, quàm sepulcrum esse tanti viri suspicor: animum quidem eius in cœlum, ex quo erat, redisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit (hos enim & Cambyses furiosus, ac furore feliciter vsus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatemque, magis in illo admirabilem, cùm reliquit patriam, quàm cùm defendit. Aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Romæ libertas. Nihil, inquit, volo derogare legibus, nihil institutis: æquum inter omnes ciues ius sit: vtere sine me beneficio meo, patria: causa tibi libertatis fui, ero & argumentum. Ex eo, si plus quàm tibi expedit, creui. Quidni ego admirer hanc magnitudinem animi, qua in exsilium voluntarium secessit: & ciuitatem exonerauit? Eo perducta res erat, vt aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret injuriam: neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & se Liternum recepit, tam suum exilium Reip. imputaturus, quàm Hannibalis. Vidi villam structam lapide quadrato, murum circumdatum siluæ, turres quo-

que

que in propugnaculnm villæ vtrimque subiectas. Cisternam ædificijs ac viridibus subditam, quæ sufficere in vsum vel exercitus posset. Balneolum angustum tenebricosum ex consuetudine antiqua, non videbatur maioribus nostris caldum; nisi obscurum. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Cartaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est abluebat corpus laboribus rusticis fessum; exercebat enim opere se, teramque (vt mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pauimentum tam vile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lauari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus nisi parietes magnis & pretiosis orbibus refulserunt? nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt: nisi illis vndique operosa & in picturæ modum variara circumlitio prætexitur; nisi vitro absconditur camera; nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdedit; in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus; nisi aquam argentea epistomia suderunt. Et adhuc plebeias fistulas loquor, quid cum ad balnea libertinorum peruenero? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum, impensæ caussa; quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum peruenimus, vt nisi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimæ sunt, rimæ magis quam fenestræ, muro lapideo exsectæ, vt sine iniuria munimenri, lumen ad mitterent. At nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, vt totius diei solem fene-
stris

perfecta suffusio excæcat, si modica turbat: Si das aliquos affectus sapienti, impar illlis erit ratio, & velut torrente quodam auferetur; præsertim cum illi non vnum, sed vniuersum affectuum cœtum relinquis, cum quo colluctetur, plus potest quamuis mediocrium turba, quam posset vnius magni violentia. Habet pecuniæ cupiditatem, sed modicam; habet ambitionem, sed non concitatam; habet iracundiam, sed placabilem, habet inconstantiam, sed minus vagam ac mobilem; habet libidinem, non insaniam. Melius cùm illo ageretur, qui vnum vitium integrum haberet, quàm cum eo qui leuiora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest, quàm magnus sit affectus, quantuscumque est, parere nescit, consilium non accipit. Quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum & mite: natura enim illorum est surda suadenti; sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicumque sint. Tigres, leonesque nunquam feritatem exuunt, aliquando, submittunt; & cùm minimè espectaueris, exasperentur toruitas mitigata. Nunquam bona fide vitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipiunt quidem affectus; si inuita ratione cœperint, inuita perseuerabunt. Facilius est enim, initia illorum prohibere, quàm impetum regere. Falsa est itaque ista mediocritas & inutilis, eodemque loco habenda, quo, si quis diceret, modice insaniendum, modice ægrotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum; facilius sustuleris illa, quàm rexeris. Nunquid dubium est quin vitia mentis humanę inueterata & dura, quæ morbos vocamus, immoderata sint; vt auaritia, vt crudelitas, vt im-

impotentia, vt impietas? ergo immoderati sunt & affectus; ab his enim ad illa transitur. Deinde si das aliquid iuris tristitiæ, timori, cupiditati, ceterisque moribus prauis, non erunt in nostra potestate. Quare? quia extra non sunt, quibus irritant. Itaque crescunt, prout magnas habuerint minoresue caussas, quibus concitentur; maior erit timor; si plus, quo exterreatur, aut propius adspexerit; acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes euocauerit. Si in nostra potestate non est, an sit effectus, ne illud quidem est, quanti sint; si ipsis permisisti incipere, cùm caussis suis crescent tantique erunt, quanti fient. Adijce nunc, quòd ista, quantum vis exigua sint in maius excellunt: nunquam perniciosa seruant modum. Quamvis lenia initia morborum, serpunt, & ægra corpora, minima interdum mergit accessio. Illud vero cuius dementiæ est credere, quarum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrij terminos? Quomodo ad id finiendum satis valeo, ad quòd prohibendum parum valui? cùm facilius sit excludere quàm admissa comprimere. Quidam ita distinxerunt, vt dicerent: Temperans ac prudens positione quidem mentis, & habitu tranquillus est, euentu non est: nam quantum ad habitum mentis suæ, non perturbatur, nec contristatur, nec timet; sed multæ extrinsecus caussæ incidunt, quæ illi perturbationem afferant. Tale est quod volunt dicere. Iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando: & timidum quidem non esse, timere tamen aliquando: idest vitio timoris carere, affectu non carere. Quod si recipitur, vsu frequenti timor transit in vitium: & ira animum ad-

 mis-

missa, habitum illum ira carentis animi retexit. Prętereà, si non contemnit venientes extrinsecus caussas, & aliquid timet; cùm fortiter eundum erit aduersus tela, ignes, pro patria, legibus libertate, cunctanter exibit, & animo recedente. Non cadit autem in sapientem hæc diuersitas mentis. Illud prætereà iudico obseruandum, ne duo quæ separatim probanda sunt, misceamus. Per se enim colligitur, vnum bonum esse quod honestum: per se rursus, ad vitam beatam satis esse virtutem. Si vnum bonum est quod honestum, omnes concedunt ad beatæ viuendum sufficere virtutem: è contrario non remittetur, beatum sola virtus facit, vnum bonum esse quod honestum est. Xenocrates & Speusippus putant beatum vel sola virtute fieri posse: non tamen vnum bonum esse quod honestum est. Epicurus quoq; iudicat, cùm virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem non satis esse ad beatam vitam quia beatum efficiat voluptas, quæ ex virtute est, non ipsa virtus. Inepta distinctio. Idem enim negat, vnquam virtutem esse sine voluptate: ita si ei iunctas semper est, atque inseparabilis, & sola satis est: habet enim secum voluptatem, sine qua non est, etiam cum sola est. Illud autem absurdum est, quòd dicitur beatum quidem futurum vel sola virtute; non futurum autem perfecte beatum; quòd quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bonum in se perfectum habet, inexsuperabile; quod si est, perfecte beata est. Si deorum vita nihil habet maius aut melius: beata autem vita diuina est: nihil habet, in quòd amplius possit attolli. Prætereà si beata vita nullius est indigens, omnis beata vita perfecta est, eademque est, & beata, beatissima. Nunquid dubitas, quin beata vita summum bonum

num sit? ergo si summum bonum habet, summe beata est. Quemadmodum summum, adiectionem non recipit; (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quæ sine summo bono non est. Quod aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies: cùm summum bonum intelligam, quòd supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatum quàm alius, sequitur, vt hic alterius vitam beatioris magis concupiscat, quàm suam: beatus autem nihil suæ prefert. Vtrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quòd esse quam quòd est malit: aut id illum non malle, quòd illo melius est. Vtique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id quod est optimum extendet, & id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnũ potest, imo qui debet? Dicam quid sit ex quo veniat hic error. Nesciunt beatam vitam vnam esse: in optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in æquo est longa & breuis, diffusa & angustior; in multa loca, multásque partes distributa, & in vnum coacta. Qui illam numero æstimat, & mensura, & partibus, iam illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium? quod plena est. Finis, vt puta, edendi bibendique satietas est: hic plus edit, ille minus: quid refert? vterque iam satur est: hic plus bibit, ille minus: quid refert, vterque non sitit. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus: nihil interest si tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille quẽ tu minus beatum vocas, non est beatus: non potest nomen imminui. Quid fortis est, sine timore est: qui sine timore est, sine tristitia

est: qui sine tristitia est, beatus est. Nostrorum hæc interrogatio est: Aduersus hanc sic respondere conantur, falsam non rem, & controuersiosam pro confessa vindicare, eum qui fortis est, sine timore esse. Quid ergo? inquit? fortis imminentia mala non timebit? istud dementis alienatique, non fortis est. Ille vero, inquit, moderatissime timet, sed in totum extra metum non est. Qui hæc dicunt, rursus in idem reuoluuntur, vt illis virtutum loco sint minora vitia. Nam qui timet quidem, sed rarius, & minus, non caret malitia, sed leuiore vexatur. At enim dementē puto, qui mala imminentia non extimescit. Verùm est quòd dicit, si mala sunt: sed si scit mala illa non esse, & vnam tantum turpitudinem malum iudicat, debebit secure pericula adspicere, & aliis timenda contemnere: aut si stulti & amentis est, mala non timere: quo quis prudentior est, hoc timebit magis. Vt vobis, inquit, videtur, præbebit se periculis fortis. Minime: non timebit, illa, sed vitabit: cautio illum decet, timor non decet. Quid ergo? inquis? mortem, vincula, ignes, alia tela fortunæ non timebit? Non: scit enim illa non esse mala, sed videri: omnia ista humanæ vitæ formidines putat. Describe captiuitatem, verbera, catenas, egestatem, & membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per iniuriam: & quidquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numerat. Ista timidis timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nostra sponte veniendum est. Quæris, quid sit malum? Cedere his quæ mala vocantur, & illis libertate suam dedere, pro qua cuncta patienda sunt: Perit libertas, nisi illa contemnimus, quæ nobis iugum imponunt. Nun dubita-

tarent quid conuenirent forti viro, si scirent quid esset fortitudo. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio; scientia est distinguendi quid sit malum, & quid non sit. Diligentissima in tutela sui fortitudo est, & eadem patientissima eorum, quibus falsa species malorum est. Quid ergo, si ferrum intentatur ceruicibus viri fortis, si pars subinde alia atque alia suffoditur, si viscera sua in sinu suo vidit, si ex interuallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur, & per adsiccata viscera recens dimittitur sanguis, non timere istum tu dices, non dolere? Iste verò dolet: sensum enim hominis nulla exuit virtus: sed non timet: inuictus ex alto dolores suos spectat. Quæris, quis tunc animus illi sit? Qui ægrum amicum adhortantibus. Quod malum est, nocet: quòd nocet, deteriorem facit: dolor & paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non sunt. Falsum est, inquit, quòd proponitur: non enim si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempestas & procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita aduersus hoc respondent. Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non posśit id quòd proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri. Quibus Peripateticus: Ergo, inquit, & sapientem deteriorem faciet paupertas, & dolor, & quidquid aliud tale fuerit: virtutem enim illi non eripiet, sed opera eius impediet. Hoc rectè diceretur, nisi disśimilis esset gubernatoris conditio, & sapientis. Huic enim propositum est in vita agenda, non vtique quòd tentat, efficere, sed omnia rectè facere: gubernatori

propositum est, vtique nauem in portum perducere. Arte ministræ sunt: præstare debent quod promittunt: sapientia domina rectrixque est. Artes seruiunt vitæ; sapientia imperat. Ego aliter respondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriorem vlla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed vtilem operam, & nauis regendæ scientiam: hæc eo magis apparet, quo illis magis aliqua fortuita vis obstitit. Qui hoc potuit dicere, Neptune, nunquam hanc nauem, nisi rectam: arti satisfecit, tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo? inquis: non nocet gubernatori ea res quæ illum tenere portum vetat? quæ conatus eius irritos efficit? quæ aut refert illum, aut detinet, & exarmat? Non tanquam gubernatori, sed tanquam nauiganti nocet. Alioquin gubernatoris, artem adeò non impedit, vt ostendat: tranquillo enim vt aiunt, quilibet gubernator est. Nauigio ista obsunt, non rectori eius, qua rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cùm omnibus qui eamdem conscenderunt nauem, qua ipse quoque vector est: alteram propriam, qua gubernator est: tempests tanquam vectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est, ad eos quos vehit, pertinet: quomodò medici ars ad eos, quos curat: sapientia commune bonum est, & eorum cùm quibus viuit, & proprium ipsius: Itaque gubernatori fortasse nocetur, cuius ministerium alijs promissum tempestate impeditur: sapienti non nocetur à paupertatem, non à dolore, non ab alijs tempestatibus vitæ. Non enim prohibentur opera

eius

eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est, non in effectu: tunc maximus, cùm illi fortuna se opposuit: tunc ipsius sapientiæ negotium agit, quam diximus & alienum bonum esse, & suum. Prætereà, ne alijs quidem tunc prodesse prohibetur, cum illum aliquæ necessitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda respublica sit: at illud docet, quemadmodum tractanda sic paupertas; per totam vitam opus eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. Ad vtrosque casus aptus est: bonorum rector, & malorum victor. Sic, inquam: se exercuit, vt virtutem tam in secundis quàm in aduersis exhibeat: nec materiam eius, sed ipsam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quidquam aliud quod imperitos auertit & præcipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? vtitur. Non ex ebore tantum Phidias sciebat facere simulacra, faciebat ex ære: si marmor illi, si adhuc viliorem materiam obtulisses, fecisset quale ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens virtutem, si licebit, in diuitijs explicabit; si minus, in paupertate: si poterit, in patria; si minus, in exsilio: si poterit, imperator; si minus, miles: si poterit, integer; si minus, debilis: quamcumque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi sunt domitores ferarum, qui sæuissima animalia & ad occursum exterrentia hominem, docent pati iugum: nec asperitatem excussisse contenti, vsque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, osculatur tigrim suus custos, elephantem

mini-

que in propugnaculnm villæ vtrimque subiectas. Cisternam ædificijs ac viridibus subditam, quæ sufficere in vsum vel exercitus posset. Balneolum angustum tenebricosum ex consuetudine antiqua, non videbatur maioribus nostris caldum; nisi obscurum. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Cartaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est abluebat corpus laboribus rusticis fessum; exercebat enim opere se, teramque (vt mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pauimentum tam vile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lauari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus nisi parietes magnis & pretiosis orbibus refulserunt? nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt: nisi illis vndique operosa & in picturæ modum variara circumlitio prætexitur; nisi vitro absconditur camera; nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdedit; in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus; nisi aquam argentea epistomia suderunt. Et adhuc plebeias fistulas loquor, quid cum ad balnea libertinorum peruenero? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum, impensæ caussa; quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum peruenimus, vt nisi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimæ sunt, rimæ magis quam fenestræ, muro lapideo exsectæ, vt sine iniuria munimenri, lumen ad mitterent. At nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, vt totius dici solem fene-
stris

ftris ampliſſimis recipiant; niſi & lauantur ſimul & colorantur; niſi ex ſolio agros & maria proſpiciunt. Itaque quæ concurſum & admirationem habuerant cùm dedicarentur, hęc in antiquorum numerum reijciuntur, cùm aliquid noui luxuria commenta eſt, quo ipſa ſe obrueret. At olim & pauca erant balnea nec vllo cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria, & in vſum, non oblectamentum reperta? Non ſuffundebatur aqua, nec recens ſemper velut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quam perlucida ſordes deponerent. Sed dij boni, quàm iuuabat illa balnea intrare obſcura, & gregali rectorio inducta, quæ ſcires Catonem tibi ædilem, aut Fabium Maximũ, aut ex Cornelijs aliquem manu ſua temperaſſe? Nam hoc quoq; nobiliſſimi ædiles fungebãtur officio, intrandi ea loca quæ populum receptabant, exigendique munditias, & vtilem ac ſalubrem temperaturam: non hanc, quæ nuper inuenta eſt, ſimilis incendio, adeo, quidem, vt conuictũ in aliquo ſcelere ſeruum, viuum, lauari oporteat. Nihil mihi videtur iam intereſſe, ardeat balneum, an caleat. Quantæ nunc aliqui ruſticitatis damnant Scipionem, quòd non in caldarium ſuum latis ſpecularibus diem admiſerat? quòd non in multa luce decoquebatur, & exſpectabat, vt in balneo concoqueret; O hominem calamitoſum! neſcijt viuere! Non ſacrata aqua lauabatur, ſed ſæpe turbida, & cum plueret vehementius, pene lutulenta. Nec multum eius intererat, an ſic lauaretur: veniebat enim, vt ſudorem illic ablueret, non vt vnguentum: Quas nunc quorundam futuras voces credis? Non inuideo Scipioni: vere in exſilio vixit, qui ſic lauabatur. Imo ſi ſcias, non quotidie lauabatur. Nam, vt aiunt

Sunt qui priscos mores vrbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerant: ceterum toti nundinis lauabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet mihi immundissimos fuisse. Quid putas illos oluisse? militiam, laborem, virum. Postquam munda balnea inuenta sunt, spurciores sunt. Descripturus infamem & nimijs notabilem delicijs Horatius Flaccus, quid ait?

Pastillos Rufillus olet.....

Dares nunc Rufillum, perinde esset, ac si hircum oleret, & Gorgonij loco esset quem idem Horatius Rufillo opposuit. Parum est sumere vnguentum, ni bis die terque renouetur, ne euanescat in corpore. Quid, quòd ijdem odore tamquam suo gloriantur? Hæc si tibi nimium tristia videbuntur, villæ imputabis: in qua didici ab Ægialo diligentissimo patrefamiliæ (is enim nunc huius agri possessor est) quamuis vetus arbustum posse transferri. Hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo non oliuetum alteri ponit. Quòd vidi illum arborem trimum aut quadrimum fastidienti: fructus aurum non deponere: te quoque proteger illa, quæ

Tarda venit, seris factura nepotibus vmbram;

vt ait Virgilius noster: qui non quid verissime, sed quid decentissime diceretur, adspexit; nec agricolas docere voluit, sed legentes delectare. Nam (vt omnia alia transeam) hoc quòd hodie mihi necesse fuit reprehendere, adscribam;

Vere fabis satio est, tunc te quoque medica putres
Accipiunt sulci, & milio venit annua cura.

An vno tempore ista ponenda sint: & an vtriusque verna sit satio, hinc æstimes licet. Iunius mensis est quo tibi scribo, iam procliuius in Iulium. Eodem die vidi fabam metentes, millium

fe-

cere non cogito: ne quemadmodum Ægialus noster me sibi aduersarium parauit, sic ego parem te mihi.

EPIST. LXXXVII.

Frugalitas Senecæ, & externorum contemptus: admonitio ad alios, vt sic velint faciantque. Disserta ciunculæ deinde, quibus approbat, Fortuita in bonis non esse; dumtaxat Commoda dici posse.

NAufragium, antequam nauem ascenderem feci: quomodo acciderit, non adijcio, ne & hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum nullum esse falsum, nec tam mirabile quàm prima facie videtur, cum volueris approbabo, imo etiam si nolueris. Interim hoc me iter docuit, quàm multa haberemus superuacua, & quàm facile iudicio possemus deponere: quæ si quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. Cùm paucissimis seruis, quos vnum capere vehiculum potuit, sine vllis rebus nisi quæ corpore nostro continebantur, ego & Maximus meus biduum iam beatissimum agimus Culcitra in terra iacet, ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera stragulum, altera opertorium facta est: De prandio nihil detrahi potuit: paratum fuit non magis hora, nusquam sine caricis, nusquam sine pugillatibus. Illæ, si panem habeo, pro pulmentario sunt, si non pro pane: quotidie mihi annum nouum faciunt, quē ego faustū & felicem reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui nunquam maior est, quam vbi aliena seposuit: & fecit sibi pacē, nihil timendo; fecit sibi diuitias, nihil concupiscendo.

Ve-

Vehiculum in quòd impositus sum, rusticum est. Mulæ viuere se ambulando testantur, mulio excalceatus non propter æstatem. Vix à me obtineo, vt hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc peruersa recti verecundia: quoties in aliquem comitatum lautiorem incidimus, inuitus erubesco: quòd argumentum est, ista quæ probo, quæ laudo, nondum habere certam fidem & immobilem. Qui sordido vehiculo erubescit, pretioso gloriatur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat: Insanitis, erratis, stupetis ad superuacua, neminem æstimatis suo. Cùm ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam credituri estis, aut beneficia:(nam hæc quoque iam expensa fertis) late possidet, sed multum debet: habet domum formosam, sed alienis nummis paratam: familiam nemo citò speciosiorem producet, sed nominibus non respondet. Si creditoribus soluerit, nihil illi supererit. Idem in reliquis quoque facere debebatis excutere quantum proprij quisque habeat. Diuitem illum putas quia aurea supellex etiam in via eum sequitur, quia in omnibus prouincijs arat, quia magnus Kalendarij liber voluitur, quia tantum suburbani agri possidet, quantum inuidiose in desertis Apuliæ possideret: cùm omnia dixeris, pauper est: quare? quia debet: quantum? inquis: omnia: nisi fortè iudices interesse, vtrum aliquis ab homine, an à fortuna mutuum sumpserit: Quid ad rem pertinent mulæ saginatæ, vnius omnes coloris? Quid ista vehicula cælata?

. . . . instruti ostro alipedes, pictisque tapetis:
Aurea pectoribus demissa monilia pendent.
Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam. M. Cato Censorius (quem tam rei p. hercule profuit nasci quàm Scipionem: alter enim cùm hostibus nostris bellum, alter cùm moribus gessit) canterio vehebatur, & hippoperis quidem impositis, vt secum vtilia portaret. O quàm cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his trossulis in via diuitibus, cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem. Hic sine dubio cultior comitatiorque quàm M. Cato videretur: hic, inter illos apparatus delicatus, qui cùm maximè dubitat, vtrum se ad gladium locet, an ad cultrum. O quantum erat sæculi decus, imperatorem triumphalem, censorium (& quòd super omnia hæc est) Catonem, vno caballo esse contentum, & ne toto quidem? Partem enim sarcinæ, ab vtroque latere dependentes, occupabant. Ita non omnibus obesis mannis, & asturconibus, & tollutarijs præferres vnicum illum equum, ab ipso Catone defrictum? Video non futurum finem in ista materia vllum, nisi quem mihi ipse fecero. Hic itaque conticescam, quantum ad ista quæ sine dubio talia diuinauit futura, qualia nunc sunt, qui primus appellauit impedimenta. Nunc volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere, ad virtutem pertinentes, quàm satisfacere vitæ beatæ contendimus. Quòd bonum est, bonos facit: nam & in arte musica quòd bonum est, facit musicum: fortuita bonum non faciunt: ergo non sunt bona. Aduersus hoc sic respondent Peripatetici, vt quòd pri-

primum proponimus, falsum esse dicant. Ab eo, inquiunt, quòd est bonum, non vtique fiunt boni. In musica est aliquod bonum, tamquam tibia, aut chorda, aut organum aliquod apratum ad vsus canendi: nihil tamen horum facit musicum. Hic respondebimus. Non intelligitis, quomodo posuerimus, quòd bonum est musico. Non enim id dicimus, quod instruit musicum, sed quòd facit: tu ad supellectilem artis, non ad artem venis. Si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id vtique musicum faciet. Etiamnum facere id planius volo. Bonum in arte musica duobus modis dicitur: altero, quo effectus musici adiuuatur: altero, quo ars. Ad effectum pertinent instrumenta, tibiæ, & organa, & chordæ: ad artem ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis: vti forsitan non potest arte. Hoc non est æquè duplex in homine; id enim bonum & hominis, & vitæ. Quòd contemptissimo cuique contingere, ac turpissimo potest, bonum non est: opes autem & lenoni, & lanistæ contingunt: ergo non sunt bona. Falsum est, inquiunt, quòd proponitur. Nam & in grammatica, & in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibusque contingere. Sed istæ artes non sunt magnitudinem animi professæ, non consurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. Virtus extollit hominem, & supra cara mortalibus collocat: nec ea, quæ bona, nec ea quæ mala vocantur, aut cupit nimis, aut expauescit. Chelidon, vnus ex Cleopatræ mollibus, patrimonium grande possedit. Nuper Natalis, tam improbæ linguæ quàm impuræ, in cuius ore feminæ purgabantur, & multorum heres fuit, & multos habuit heredes. Quid ergo? vtrum illum pecunia pu-

purum effecit, an ipse pecuniam impurauit? quæ sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit. Virtus super ista consistit, suo ære censetur; nihil ex istis quolibet incurrentibus bonum iudicat. Medicina, & gubernatio, non interdicit sibi ac suis admirationem talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse; potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quam coquus. Cui contigit habere non quælibet, hunc non quem libet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: imo in accessionem eius venit quod habet. Quis pleno sacculo vllum pretium ponit, nisi quòd pecuniæ in eo conditæ numerus effecit? Idem euenit magnorum dominis patrimoniorum: accessiones illorum & appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est? quia magnum animum habet. Verùm est ergo, quod contemptissimo cuique contingit, bonum non esse. Itaque indolentiam nunquam bonam dicam: habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & molestia vacare, bonum dicam: quid est otiosius verme? Quæris, quæ res sapientem faciat? quæ Deum. Des oportet illi aliquid diuinum, aliquid cæleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quem libet possessorem patitur. Vide,

Et quid quæque ferat regio, & quid quæq; recuset.
Hic segetes illic veniunt felicius vuæ.
Arborei fætus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina; nonne vides; croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles suathura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum. . . .

Ista

malo bonum, non magis quàm ficus ex olea: ad semen nata respondent; bona degenerare non possunt. Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum & bonum. Quidam ex nostris aduersus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonum esse vndecumque sumptam, non tamen ideò ex sacrilegio pecunia est, etiam si ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige. In eadem vrna & aurum est, & vipera. Si aurum ex vrna sustuleris, quia illic & vipera est, non ideò mihi vrna aurum dat, quia viperam habet, sed aurum dat, cùm & viperam habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit: non qua turpe & sceleratum est sacrilegium, sed qua lucrum habet: quemadmodum in illa vrna vipera malum est, non aurum quòd cùm vipera iacet: sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum. Quibus opponitur. Dissimillima vtriusque rei conditio est. Illic aurum possum sine vipera tollere: hic lucrum sine sacrilegio facere non possum: lucrum istud non est appositum sceleri, sed immixtum. Quòd dum consequi volumus in multa mala incidimus; id bonum non est: dum diuitias consequi volumus, in multa mala incidimus: ergo diuitiæ bonum non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio vestra: nam, dum diuitias consequi volumus, in multa nos mala incidere: in multa autem mala incidimus, & dum virtutem consequi volumus. Aliquis, dum nauigat studij causa, naufragium fecit: aliquis captus est. Altera significatio talis est. Per quòd in mala incidimus, id bonum non est. Huic propositioni non erit consequens, per diuitias nos, aut per voluptates in mala incidere: aut si per diuitias in multa mala inci-

dimus, non tantum bonum diuitiæ non sunt, sed malum sunt. Vos autem illas dicitis tantum bonum non esse. Præterea, inquit, conceditis diuitias habere aliquid vsus: inter commoda illas numeratis. Atqui eadem ratione ne commodum quidem erunt: per illas enim multa nobis incommoda eueniunt. His quidam hoc respondent. Erratis, qui incommoda diuitijs imputatis: Illæ neminem lædunt; aut sua cuique nocet stultitia, aut aliena nequitia; sic, quemadmodum gladius, qui neminem occidit, occidentis telum est. Non ideò diuitiæ tibi nocent, si propter diuitias tibi nocetur. Posidonius (vt ego existimo) melius: qui ait diuitias esse caussam malorum, non quia ipsæ faciant aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est enim caussa efficiens, quæ protinus necesse est noceat: alia præcedens: hanc præcedentem caussam diuitiæ habent. Inflant animos, superbiam pariunt, inuidiam contrahunt, & vsque eo mentē alienant, vt fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona autem omni carere culpa decet: puta sunt, non corrumpunt animos, non solicitant: extollunt quidem & dilatant, sed sine tumore. Quæ bona sunt, fiduciam faciunt: diuitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant: diuitiæ insolentiam. Nihil autem aliud est insolentia, quàm species magnitudinis falsa. Isto modo, inquis, etiam malum sunt diuitiæ, non tantum bonum non sunt. Essent malum, si per se nocerent, si (vt dixi) haberent efficientem caussam: nunc præcedentem habent, & quidem non irritantem tantum animos, sed attrahentem. Speciem enim boni ostendunt verisimilem, ac plerisque credibilem. Habet virtus quoq; præcedentem causam, ad inui-

uidiam: multis enim propter sapientiam, multis propter iustitiam inuidetur: sed nec ex se hanc caussam habet, nec verisimilem. Contra enim verisimilior illa species hominum, animis obijcitur à virtute, quæ illos in amorem & admirationem vocet. Posidonius sic interrogandum ait: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, non sunt bona: diuitiæ autem, & bona valetudo, & similia his nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. Hanc interrogationem magis etiamnum hoc modo intendit; Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, contra autem insolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala sunt: à fortuitis autem in hæc impellimur: ergo non sunt bona. Hac, inquit, ratione ne commoda quidem ista erunt. Alia est commodorum conditio, alia bonorum commodum est, quod plus vsus habet, quàm molestiæ: bonum, sincerum esse debet, & ab omni parte innoxium. Non est id bonum, quòd plus prodest: sed quòd tantum prodest. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad stultos. Itaque potest ei esse incommodum mixtum: sed commodum dicitur, à maiore sua parte æstimatum. Bonum ad vnum sapientem pertinet, inuiolatum esse oportet. Bonum animum habet vnus tibi nodus, sed Herculaneus restat. Ex malis bonum fit: ex multis paupertatibus diuitiæ fiunt: ergo diuitiæ bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt. Peripatetici & fingunt illam, & soluunt. Ait autem Posidonius, hoc sophisma per omnes dialecticorum scholas iactatum; sic ab Antipatro refelli. Paupertas non per positionem, sed per detractionē

dicitur, vel vt (antiqui dixerunt) per orbationem; Græci dicunt τὸ στέρησιν non quòd habeat, dicitur, sed quòd non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri potest: diuitias multæ res faciunt, non multæ inopiæ. Aliter quàm debes, paupertatem intelligis. Paupertas est, non quæ pauca possidet, sed quæ multa non possidet, ita non ab eo dicitur quòd habet, sed ab eo quòd ei deest. Faciliùs quòd volo exprimere, si Latinum verbum esset, quo ἀνυπαρξία significatur: Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non video quid aliud sit paupertas, quàm parui possessio. De isto videbimus, si quando valdè vacabit, quæ sit diuitiarum, quæ paupertatis substantia: sed tunc quoque considerabimus, numquid satius sit paupertatem permulcere, diuitijs demere supercilium, quàm litigare de verbis, quasi iam de rebus iudicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolendis diuitijs fertur: his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? his effecturi, vt populus Romanus paupertatem, fundamentum & causam imperij sui, requirat ac laudet? diuitias autem suas timeat? vt cogitet has se apud victos reperisse? Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in vrbem sanctissimam temperantissimamque irrupisse? nimis luxuriosè ostentari gentium spolia? quòd vnus populus eripuerit omnibus, faciliùs vni ab omnibus eripi posse? Hæc satius est suadere, & expugnare affectus, non circumscribere. Si possumus, fortius loquamur: si minus, apertius.

EPIST. LXXXVIII.

Liberalia studia in bonis non esse; nec ad virtutem per se ducere. Singillatim hoc docet, in Gram-

Grammatica, Musica, Geometria, Astronomia. Etsi tamen non ducunt, conducunt: id est, iuuant & præparant. Tum diuisio aliæ artiũ, in Vulgares, Ludicras, Pueriles, Liberales, & in istis, solam Philosophiam esse, quæ vere liberum facit. Sola etiam de Bonis Malisque indagat, sola noscit. Sola igitur colenda, aut præcipue est: & ostendit quam inutilia aut superflua Philologi sectentur; quidam etiam Philosophi. O bona hic, o aurea; Legite iuuenes, senesque.

DE liberalibus studijs quid sentiam, scire desideras. Nullum suspicio, nullum in bonis numero, quòd ad æs exit. Meritoria artificia sunt, hactenus vtilia, si preparant ingeniũ, non detinent. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere maius potest: rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sint vides, quia homine libero digna sunt. Ceterum vnum studium vere liberale est, quòd liberum facit, hoc sapientiæ, sublime, forte, magnanimum: cetera pusilla & puerilia sunt. Ac tu quidquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studij quærendum iudicauerunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis versatur, & si latius euagari vult, circa historias. Iam vt longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam sternit? Syllabarum enarratio, & verborum diligentia; & fabularum memoria, & versuum lex ac modificatio? Quid ex his

metum demit, cupiditatem eximit, libidinem frenat? Ad geometriam transeamus, & ad musicam: nihil apud illas inuenies, quòd vetet timere vetet cupere: quæ quisquis ignorat, alia frustra scit. Videndum vtrum: doceant isti virtutem, an non: si docent, nec tradunt quidem: si docent, philosophi sunt. Vis scire, quàm non ad docendam virtutem consederint? adspice quàm dissimilia inter se omnium studia sint: atqui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi. Homerum philosophum fuisse persuadent, cùm, his ipsis quibus colligunt, negent. Nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem, & voluptates refugientem, & ab honesto ne immortalitatis quidem pretio recedentem: modo Epicurum, laudantem statum quietæ ciuitatis, & inter conuiuia cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum, bonorum, tria genera inducentem: modo Academicum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, cui omnia insunt: ista enim inter se dissident. Demus illis, Homerum philosophum fuisse: nempe sapiens factus est, antequam carmina vlla cognosceret: ergo illa discamus, quæ Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quærere, vtrum maior ætate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet, quàm scire an minor Hecuba fuerit, quàm Helena, & quare tam male tulerit ætatem. Quid, inquam, annos Patrocli & Achillis inquirere, ad rem existimas pertinere? Quæris, Vlysses vbi errauerit, potiùs, quàm efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, vtrum inter Italiam & Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tā longus. Tēpesta-

ftates animi nos quotidie iactant, nequitia in omnia Vlyssis mala impellit: non deest forma quæ solicitet oculos, non hostis: hic monstra efferat, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo vxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta vel naufragus nauigem. Quid inquiris, an Penelopa impudica fuerit, an verba sæculo suo dederit, an Vlyssem illum esse quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia, & quantum in ea bonum: in corpore, an in animo posita sit. Ad musicum transeo. Doce me, quomodo inter se acutæ ac graues voces consonent, quomodo neruorum disparem reddentium sonum fiat concordia. Fac potius, quomodo animis secum meus consonet, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi, qui sint modi flebiles: monstra potius, quomodo inter aduersa non emittam flebilem vocem. Metiri me geometres docet latifundia: potius doceat, quomodo metiar quantum homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, & auaritiæ commodare digitos: potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes: non esse feliciorem, cuius patrimonium tabularios lassat; imo quàm superuacua possideat? qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes diuidere, si nescio cùm fratre diuidere? Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, & comprehendere etiam si quid decempedam effugit, si tristem me facit vicinus potens, & aliquid ex meo abradens: Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus

meis? at ego discere volo,quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro,inquit,& auito expellor. Quid? ante auum tuum quis istum agrum tenuit?Cuius,non dico hominis,sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus isto, sed colonus intrasti. Cuius colonus es? bene tecum agitur, heredis. Negant iurisconsulti quidquam vsucapi, quod publicum est: publicum est hoc quod tenes, quod tuum dicis; publicum est,& quidem generis humani. O egregiam artem? scis rotunda metiri: in quadratum redigis quãcumque acceperis formam: interualla siderum dicis: nihil est quòd in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum;dic quàm magnus sit,dic quàm pusillus sit.Scis quæ recta sit linea: quid tibi prodest, si quid in vita rectum sit ignoras? Venio nunc ad illum qui cælestium notitia gloriatur,

Frigida Saturni quo sese stellat receptet,
Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes.

Hoc scire quid prodecit? vt solicitus sim, cum Saturnus & Mars ex contrario stabunt,aut cum Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno? Potiùs hoc discam,vbicumq; sunt ista, propria esse, non posse mutari. Agit illa continuus ordo fatorum, & ineuitabilis cursus:per statas vices remeant. Effectus rerum omnium aut mouent,aut notant. Sed siue quidquid euenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? siue significant quid refert prouidere,quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si vero solem ad rapidum stellasq; sequentes
Ordine respicias, numquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ.

Satis abundeque prouisum est,vt an insidijs tutus essem. Numquid me crastina non fallit horas

ra? fallit enim, quod nescienti euenit. Ego, quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo: totum expecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit: sed ne sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio & non vtique casura. Vtique secunda exspecto: malis paratus sum. In illo feras me necesse est non per præscriptum euntem. Non enim adducor, vt in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis, quàm statuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriæ ministros. Æque luctatores, & totam oleo ac luto constantẽ scientiam expello ex his studijs liberalibus, aut & vnguẽtarios recipiam, & cocos, & ceteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim, oro te, liberale habent isti ieiuni vomitores, quorum corpora in sagina, animi in macie & veterno sunt? An liberale studium istud esse iuuentuti nostræ credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt, hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quòd discendum esset iacentibus. Sed nec hæ nec illæ docent, aluntve virtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum eius fręno temperare, affectibus effrænatissimis abstrahi? Quid prodest multos vincere luctatione vel cæstu, ab iracũdia vinci? Quid ergo nihil liberalia nobis conferunt studia? Ad alia multum ad virtutẽ nihil. Nam & hæ viles ex professo artes, quæ manu constant, ad instrumenta vitæ plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studijs filios erudimus. Non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad accipiendam virtutem præparant. Quemadmodum prima illa, vt antiqui vocabãt,

litteratura, per quàm pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox præcipiendis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. Quattuor ait esse Possidonius artium genera. Sunt vulgares & sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quæ manu constant, & ad instruendam vitam occupatæ sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. Ludicræ sunt, quæ ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant, & tabulata tacite in sublime crescentia, & alias ex inopinato varietates, aut dehiscentibus quæ cohærebant, aut his quæ distabant, sua sponte coeuntibus: aut his quæ eminebant, paullatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia causas non nouere) mirantium. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus simile, hæ artes quas εγκυ κγλίυς Græci, nostri liberales vocant. Solæ autem liberales sunt, imo (vt dicam verius) liberæ, quibus curæ virtus est. Quemadmodum, inquit, est animi aliqua pars philosophiæ naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis, sic & hæc quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. Cùm ventum est ad naturales quæstiones, geometriæ testimonio statur. Ergo eius quàm adiuuat, pars est? multa adiuuant nos, nec ideò partes nostræ sunt; imo si partes essent, non adiuuarent. Cibus adiutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis præstat geometriæ ministerium. Sic philosophiæ necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriæ pars est, nec illa philosophiæ. Præterea, vtraque fines suos

habet:

habet:sapiens enim caussam naturalium & quærit & nouit, quorum numeros mensuraſq; geometres persequitur & supputat. Qua ratione constent cælestia, quæ illis sit vis, quæue natura sapiens scit. cursus & recursus & obseruationes, per quas descendunt & alleuantur, ac speciem interdum stantium præbent, cum cælestibus stare non liceat, colligit mathematicus. Quæ caussa in speculo imagines exprimat, scit sapiens: illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine, & qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnum esse solem philosophus probabit, quantus sit, mathematicus, qui vsu quodam & exercitatione procedit: sed vt procedat, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Philosophia nihil ab alio petit; totum opus à solo excitat; Mathematica (vt ita dicam) superficiaria est, in alieno ædificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad vlteriora perueniat: si per se iret ad verum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris quæ tractatu cælestium crescunt, trahuntque aliquid ex illo. Vna re consummatur animus, scientia bonorum ac malorum immutabili, quæ soli philosophiæ competit: Nulla autem ars alia de bonis ac malis quærit: Singulas habet circum ire virtutes. Fortitudo contemptrix timendorum est: terribilis; & sub iugum libertatem nostram mittentia, despicit, prouocat, frangit: nunquid ergo hanc liberalia studia corroborant? Fides sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio. Vre, inquit, cæde, occide, non prodam: sed quo ma-

gis secreta quæret dolor, hoc illa altius condam: numquid liberalia studia hos animos facere possunt? Temperantia voluptatibus imperat; alias odit atque abigit, alias dispensat, & ad sanum modum redigit, nec vnquam ad illas propter ipsas venit. Scit optimum esse modum cupitorum, non quantum velis, sed quantum debeas, sumere. Humanitas vetat superbum esse aduersus socios, vetat auarum: verbis, rebus affectibus comem se, facilemque omnibus præstat: nullum alienum malum putat, bonum autem suum id maxime, quod alicui bono futurum est, amat: nunquid liberaria studia hos mores præcipiunt: non magis quàm simplicitatem, quàm modestiam ac moderationem, non magis quàm frugalitatem, ac parsimoniam: non magis quam clementiam, quæ alieno sanguini tanquam suo parcit, & scit homini non esse homine prodige vtendum. Cùm dicatis, inquit, sine liberalibus studijs ad virtutem non perueniri, quemadmodum negatis illa nil conferre virtuti: quia nec sine cibo ad virtutem peruenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil naui conferunt, quamuis non fiat nauis sine lignis. Non est, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studijs veniri ad sapientiam posse: quamuis enim virtus discenda sit, tamen non per hæc discitur. Quid est autem, quare existimem, non futurum sapientem eum qui litteras nescit: cũ sapientia non sit in litteris? Res tradit non verba: & nescio an certior memoria sit, quæ nullum extra se subsidium habet. Magna & spatiosa res est, sapientia: vacuo illi loco opus est: de diuinis humanisque discendum est; de præteri-

tis

ris,de futuris,de caducis,de ęternis,de tempore? de quo vno vide quàm multa quęrantur. Primũ, an per se sit aliquid: deinde, an aliquid ante tempus sit: si tempus cùm mundo cępit, an & ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit & tempus. Innumerabiles quęstiones sunt de animo tantũ: vnde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quandiu sit: an aliunde alio transeat, & domiciliũ mutet, ad alias animalium formas, aliasque coniectus: an non ampliùs quàm semel seruiat; & emissus vagetur in toto: vtrùm corpus sit, an non sit: quid sit facturus, cùm per nos aliquid facere desierit; quomodo libertate sua vsurus, cùm ex hac effugerit cauea: an obliuiscatur priorum, & illic nosse se incipiat, postquã de corpore abductus in sublime secessit. Quamcumque partem rerum humanarum diuinarumque comprehenderis, ingenti copia quęrendorum ac discendorum fatigaberis. Hęc tam multa, tam magna, vt habere possint liberum hospitiũ, superuacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias virtus: laxum spatium res magna desiderat: expellantur omnia totum pectus illi vacet. At enim delectat artium notitia multarum. Tantum itaq; ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum, qui superuacua vsu sibi comparet, & pretiosarum rerum pompam in domo explicat? non putas eum, qui occupatus est in superuacua litterarum supellectile? Plus scire velle quàm sit satis, intemperantiæ genus est. Quid, quòd ista liberalium artiũ consectatio molestos verbosos, intẽpestiuos, sibi placentes facit, & ideò nõ discentes necessaria, quia superuacua didicerunt: Quattuor millia librorum Didymus grammaticus scripsit: miser, si tam multa superuacua legisset. In his libris de patria Homeri quæritur,

tur, in his de Æneæ matre vera in his libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, an Sappho publica fuerit: & alia, quæ erant dediscenda, si scires. I nunc, & longam esse vitam nega. Sed ad nostros quoque cùm perueneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia, laudatio hæc constat. Oh hominem litterarum! Simus hoc titulo rusticiore contenti: O virum bonum! Itane est? annales euoluam omnium gentium, & quis primus carmina scripserit, quæram: quantum temporis inter Orphea intersit, & Homerum, cùm fastos non habeam, computabo: & Aristarchi notas, quibus aliena carmina compunxit, recognoscam: & ætatem in syllabis conteram. Itane in geometriæ puluere hærebo? Adeo mihi præceptum illud salutare excidit: Tempori parce? Hæc sciam, vt quid ignorem? Appion grammaticus, qui sub C. Cæsare tota circulatus est Græcia, & in nomen Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus aiebat Homerum vtraque materia consummata, & Odyssea, & Iliade, principium adiecisse operi suo, quo bellum Troianum complexus est. Huius rei argumentum afferabat, quod duas litteras in primo versu posuisset ex industria librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa vult scire. Non vis cogitare quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio priuata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus: metire ætatem tuam: tam multa non capit. De liberalibus studijs loquor: philosophi quantum habent superuacui? quantum ab vsu recedentis? Ipsi quoque ad syllabarũ distinctiones, & coniunctionum, ac prepositionũ pro-

proprietates descenderunt, & inuidere grammaticis, inuidere geometris. Quidquid in illorum artibus superuacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, vt diligentius scirent loqui, quam viuere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas; & quàm infesta veritati sit. Protagoras, ait, de omni re in vtramque partem disputati posse ex æquo; & de hac ipsa, an omnis res in vtramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his, quæ videntur esse nihil magis esse, quàm non esse: Parmenides ait, ex his, quæ videntur, nihil esse in vniuersum: Zenon Eleatem omnia negotia de negotio deiecit? ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonij versantur, & Megarici, & Eretrici, & Academici, qui nouam induxerunt scientiam, nihil scire. Hæc omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem conijce. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiæ eripiunt: satius est superuacua scire, quam nihil: Illi, non præferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium: si Nausiphani, hoc vnum certum est, nihil esse certe: si Parmenidi, nihil est præter vnū: si Zenoni, ne vnum quidem. Quid ergo nos sumus? quid ista quæ nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura vmbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, vtrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

EPIST. LXXXIX.

Philosophiæ & sapientiæ discrimen: & illius diuisio varia, partiumque iterum diuisio, &c.

& descriptio. Monitum deinde, hæc & talia ad mores atque animum referenda; & obiter in male diuites inuehitur, luxumque simul & auaritiam castigat.

REm vtilem desideras, & ad sapientiam properanti vtique necessariam, diuidi philosophiam, & ingens corpus eius in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Utinam quemadmodum vniuersi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum! Profectò enim omnes mortales in admirationem sui raperet relictis his quæ nunc magna, magnorum ignorantia, credimus. Sed quia contingere hoc non potest, sic erit à nobis adspicienda quemadmodum mundi secreta cernuntur. Sapientis quidem animus totam molem eius amplectitur, nec minus illam velociter obit, quam cælum acies nostra: nobis autem, quibus perrumpenda caligo est, & quorum visus in proximo deficit, singula quæque ostendi facilius possunt, vniuersi nondum capacibus. Faciam ergo quod exigis, & philosophiam in partes, non in frusta, diuidam. Diuide enim illam, non concidi, vtile est: nam comprehendere, quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quidquid in maius creuit, facilius agnoscitur, si discessit in partes: quas (vt dixi) innumerabiles esse, & paruas, non oportet. Idem enim vitij habet nimia, quod nulla diuisio. simile confuso est, quidquid vsque in puluerem sectum est. Primum itaque, sicut videtur, tibi dicam, inter sapientiam & philosophiam quid

in-

intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanæ: philosophia sapientiæ amor est & affectio. Hæc ostendit, quo illa peruenit. Philosophia vnde dicta sit, apparet: ipso enim nomine fatetur. Quidam sapientiam ita finierunt, vt dicerent eam diuinorum & humanorum scientiam. Quidam ita: Sapientia est, nosse diuina & humana, & horum caussas. Superuacua mihi videtur hæc adiectio, quia caussæ diuinorum humanorumque partes sunt. Philosophiam quoque fuerunt qui aliter atque aliter difinirent: alij studium illam virtutis esse dixerunt; alij studium corrigendæ mentis. A quibusdam dicta est, appetitio rectæ rationis. Illud quasi constet, aliquid inter philosophiam & sapientiam interesse. Neque enim fieri potest, vt idem sit quod affectatur, & quod affectat. Quomodo multum inter auaritiam & pecuniam interest, cùm illa cupiat, hæc concupiscatur: sic inter philosophiam & sapientiam. Hæc enim illius effectus, & præmium est: illa venit, ad hanc itur. Sapientia est, quam Græci *σοφίαν*, vocant. Hoc verbo quoque Romani vtebantur, sicut philosophia nunc quoque vtuntur. Quod & togatæ tibi antiquæ probabunt, & inscriptus Dossenni monumento titulus;

Hospes resiste, & sophiam Dossenni lege.

Quidam ex nostris, quamuis philosophia studium virtutis esset, & hæc peteretur, illa peteret, tamen non putauerunt illas distrahi posse. Nam nec philosophia sine virtute est, nec sine philosophia virtus est. Philosophia studium virtutis est, sed per ipsam virtutem: nec virtus autem esse sine studio sui potest, nec virtutis studium sine ipsa. Non enim quemadmodum in his qui aliquid ex distanti

ti loco ferire conantur, alibi est qui petit, aliquod petitur: nec quemadmodum itinera quæ ad vrbes perducunt, extra ipsas sunt; ad virtutem venitur per ipsam. Cohærent ergo inter se philosophia, virtusque. Philosophiæ tres partes esse dixerunt & maximi & plurimi auctores. Moralem, Naturalem, & Rationalem. Prima componit animum, secunda rerum naturam scrutatur, tertia proprietates verborum exigit, & structuram, & argumentationes, ne pro vero falsa surrepant. Ceterum inuenti sunt & qui in pauciora philosophiam, & qui in plura diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem adiecerunt: Ciuilem, quia quamdam propriam exercitationem desideret, & circa aliam materiam occupata sit. Quidam adiecerunt his partem, quam Græci οἰκονομικὴν vocant, administrandæ rei familiaris scientiam. Quidam & de generibus vitæ locum separauerunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philosophiæ putauerunt esse. Naturalem atque Moralem; Rationalem remouerunt. Deinde cùm ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum, quem De iudicio & regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt: sed eum accessionem esse naturalis partis existimant. Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt, & contenti fuerunt moralibus: sed hi quoque qui remouent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia diuidunt: vt vna sit de fugiendis & expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de caussis, quinta de argumentis. Caussæ rerum ex naturalis parte, sunt, argumenta ex rationali, actiones,

nes ex morali. Aristo Chius non tantum superuacuas esse dixit naturalem & rationalem, sed etiam contrarias: moralem quoque, quam solam reliquerat, circumcidit. Nam eum locum qui monitiones continet, sustulit, & pædagogi esse dixit, non philosophi: tanquam quidquam aliud sit sapiens, quam humani generis pædagogus. Ergo cum tripertita sit philosophia, moralem eius partem primum incipiamus disponere. Quàm in tria rursus diuidi placui vt prima esse inspectio suum cuique distibuens, & æstimans quanto quidque dignum sit maxime vtilis: quid enim est tam necessarium, quàm pretia rebus imponere. Secunda de impetu: tertia de actionibus. Primum enim est, vt quanti quidque sit, iudices secundum, vt impetum ad illa capias ordinatum temperatumque: tertium, vt inter impetum tuum, actionemque conueniat, vi in omnibus istis tibi ipsi consentias. Quidquid ex his tribus defuerit, turbat & cetera. Quid enim prodest, intus æstimata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, & habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignoras, nec scias quando quidque, & vbi, & quemadmodum agi debeat? Aliud est enim: dignitates & pretia rerum nosse: aliud articulos: & aliud impetus refrænare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, vbi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiusque concipitur, perinde remissus acriorue, prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiæ in duo scinditur: Corporalia, & Incorporalia. Vtraque diuiduntur in suos, vt ita dicam gradus. Corporum locus in hoc primum, in

ca

ea quæ faciunt, & quę ex his gignuntur: gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, vt quidam putant, simplex est: vt quidam, in materiam, & caussam omnia mouentem, & elementa diuiditur. Superest vt rationalem partem philosophiæ diuidamus. Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem & interrogātem discissa. Hanc Διαλεκτικὴν illam ῥητορικὴν placuit vocari, hæc, verba curat, & sensus, & ordinem Διαλεκτικὴ in duas partes diuiditur, in verba, significationes? id est, in res quæ dicuntur, & vocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur vtriusque diuisio. Itaque hoc loco finem faciam:

.... Et summa sequar fastigia rerum.

Alioqui si voluero facerę partium partes, quæstionum liber fiet: Hæc, Lucili virorum optime, quo minus legas non deterreo; dummodo quidquid legeris ad mores statim referas. Illos compesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicasque quantum potes, vexa, & istis dicentibus, Quousque eadem? responde. Ego debeo dicere. Quousque eadem peccabitis; Remedia ante vultis, quam vitia desinere: ego vero eo magis dicam, & quia recusatis, perseuerabo. Tunc incipit medicina proficere, vbi in corpore alienato dolorem tactus expressit. Dicam etiam inuitis profutura. Aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniet, & quia verum singuli audire non vultis, publice audite. Quousque fines possessionum propagabitis ager vni domino, qui populum cepit angustus est. Quousque arationes vestras porrigetis, ne prouinciarum quidem sationes contenti circumscribere prædiorum modum. Illustrium fluminum per priuatum decur-

cur-

curſus, & amnes magni, magnarumque gentium termini, vſque ad oſtium à fonte, veſtri ſunt. Hoc quoque parum eſt, niſi latifundijs veſtris maria cinxiſtis: niſi trans Hadriam, & Ionium, Ægæumque, veſter villicus regnet: niſi inſulæ, ducum domicilia magnorum, inter viliſſima rerum numerentur. Quàm vultis, late poſſidere: ſit fundus, quòd aliquando imperium vocabatur: facite veſtrum quidquid poteſtis, dum plus ſit alieni. Nunc vobiſcum loquor, quorum æque ſpatioſe luxuria, quàm illorum auaritia diffunditur. Vobis dico; Quouſque nullus erit lacus, cui non villarum veſtrarum faſtigia immineant? nullum flumen, cuius non ripas ædificia veſtra prætexant? Vbicumque ſcatebunt aquarum calentium venæ, ibi noua diuerſoria luxuriæ excitabuntur. Vbicumque in aliquem ſinum littus curuabitur, vos protinus fundamenta iacietis, nec contenti ſolo, niſi quòd manu feceritis, maria agetis introrſus. Omnibus licet locis tecta veſtra ſplendeant, alicubi impoſita montibus, in vaſtum terrarum mariſque proſpectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta: cùm multa ædificaueritis; cùm ingentis: tamen & ſingula corpora eſtis, & paruula. Quid proſunt multa cubicula? in vno iacetis. Non eſt veſtrum, vbicumque non eſtis. Ad vos deinde tranſeo, quorum profunda & inſatiabilis gula, hinc maria ſcrutatur hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia rerum varijs generibus cùm magno labore perſequitur: nullis animalibus, niſi ex faſtidio, pax eſt. Quantulum enim ex iſtis epulis, quæ per tot comparatis manus feſſo voluptatibus ore libatis? quantulum ex iſta fera, pericul●ſe capta, dominus crudus ac nauſeans guſtat? quantulum

ex

ex tot conchylijs tam longe aduectis, per istum stomachum inexplebilem, labitur: infelices etiam, quòd non intelligitis, vos maiorem famem habere, quàm ventrem. Hæc alijs dic: vt dum dicis, audias ipse. Scribe: vt dum scribis, legas, omnia ad mores, & ad sedandam rabiem affectuum referens. Stude, non vt plus aliquid scias sed vt melius.

EPIST. XC.

Philosophiæ laus; ea vitam formauit, consortia & imperia instituit, leges & iura dedit. An etiam artes vitæ vtiles, vt fabricam, marmorariam, metallariam, vestrariã, aliasque? Negat ipse, contra Posidonium, & inferiora hæc maiestate illius esse, & multa horum supernacua. Non corporis, sed animi negotium illa gerit, & gessit. Rudi etiam sæculo, an fuere Sapientes? Non, sed Sapientibus similes, beneficio non Doctrinæ, sed naturæ. Multa in his bona, & scientiæ aut vita fructuosa.

QVis dubitare, mi Lucili, potest, quin Deorum immortalium munus sit, quod viuimus: philosophiæ, quod bene viuimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quam dijs, quanto maius beneficium est bona vita, quam vita? Pro certo deberetur, nisi ipsam Dij philosophiam tribuissent: cuius scientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam si hanc quoque donum vulgare fecisset, & prudentes nasceremur; sapientia quod in se optimum haberet perdidisset: inter fortuita esset. Nunc enim hoc in illa pretiosum atque magnificum est, quod non obuenit, quod illam sibi quisq; debet, quòd

quòd non ab alio petitur. Quid haberes, quòd in philosophia suspiceres, si beneficiaria res esset? Huius opus vnum est, de diuinis humanisque verum inuenire: ab hac nunquam recedit iustitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus virtutum consertatum, & inter se cohærentium. Hæc docuit colere diuina, humana diligere, & penes Deos imperium esse, & inter homines consortium: quòd aliquamdiu inuiolatum mansit, antequam societatem auaritia distraxit, & paupertatis causa etiam his, quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. Sed primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eamdem habebant & ducem, & legem commissi melioris arbitrio. Naturæ est enim, potioribus deteriora submittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora præsunt, aut vehementissima. Non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit: elephantorum gregem excelsissimus ducit: inter homines, pro summo est optimus. Animo itaque rector eligebatur: ideoque summa felicitas erat gentium: in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tantum enim quantum vult potest, qui se, nisi quòd debet, non putat posse. Illo ergo sæculo, quòd aureum perhibent, penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat. Hi continebant manus, & infirmiores à validioribus tuebantur: suadebant, dissuadebantque, & vtilia atque inutilia monstrabant. Horum prudentia, ne quid deesset suis, prouidebat fortitudo arcebat pericula; beneficentia augebat ornabatque subiectos. Officium erat imperare, non regnum. Nemo quantum posset aduersus eos experiebatur,

tur, per quos cœperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut causa: cùm benè imperanti bene pareretur, nihilque rex maius minari male parentibus posset, quàm vt abiret è regno. Sed postquam surrepentibus vitijs, in tirannidem regna versa sunt, opus esse cæpit legibus, quas & ipsas inter initia tulere sapientes. Solon, qui Athenas æquo iure fundauit, inter septem æui sapientia notos. Lycurgum si eadem ætas tulisset, sacro illi numero accessisset octauus. Zaleuci leges Charondæque laudantur: hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in Pythagoræ tacito illo, sanctoque secessu didicerunt iura, quæ florenti tunc Siciliæ, & per Italiam Græciæ ponerent. Hactenus Posidonio assentior: artes quidam à philosophia inuentas, quibus in quotidiano vsu vita vtitur, non concesserim, nec illam fabricæ assertam gloriam: illa, inquit, sparsos & aut cauis tectos, aut aliqua rupe suffossa, aut exetæ arboris trunco, docuit tecta moliri. Ego vero philosophiam iudico, non magis excogitasse has machinationes tectorum supra tecta surgentium, & vrbes prementium, quàm viuaria piscium in hoc clausa, vt tempestatum pericula non adiret gula, & quamvis acerrime pelago sæuiente, haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos piscium greges saginaret. Quid ais? Philosophia docuit homines habere clauem & seram; & quid aliud erat, auaritiæ signum dare? philosophia hæc, cùm tanto habitantium periculo, imminentia tecta suspendit? Parum enim erat fortuitis tegi, & sine arte & difficultate naturale sibi inuenire aliquod receptaculum. Mihi crede, felix illud sæculum ante architectonas fuit. Ista nata sunt, iam nascente lu-

luxuria; in quadratum tigna decidere, & serra per designata currente, certa manu trabem scindere.

Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.

Non enim tecta cænationi, epulum recepturæ, parabantur: nec in hunc vsum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus, vt ex illa lacunaria auro grauia penderent. Furcæ vtrinque suspensæ fulciebant casam: spissetis ramalibus, ac fronde congesta & in procliue disposita, decursus imbribus quamvis magnis erat. Sub his tectis habitauere securi: Culmus liberos texit: sub marmore atque auro seruitus habitat. In illo quoque dissentio à Posidonio, quod ferramenta fabrilia excogitata à sapientibus viris iudicat. Isto enim modo dicat, licet, sapientes, per quos.

Tunc la queis cuptare feras, & fallere visco
Inuētum, & magnos canibus circundare saltus.

Omnia enim ista sagacitas hominum, non sapientia inuenit. In hoc quoque dissentio, sapientes fuisse qui ferri metalla & æris inuenerunt: cum incendio siluarum adusta tellus, in summo venas iacentes liquefacta fudisset. Ista tales inuenit, quales colunt. Ne illa quidem tam subtilis quæstio mihi videtur, quam Posidonio: Utrum malleus in vsu esse prius, an forcipes cęperint. Utraque inuenit aliquis exercitati ingenij, acuti, non magni, nec elati, & quidquid aliud corpore incuruato, & animo humum spęctante, quærendum est. Sapiens facilis victu fuit: quid ni; cùm hoc quoque sęculo esse quàm expeditissimus cupiat? Quomodo, oro te, conuenit, vt Diogenem mireris, & Dædalum; Vter ex his sapiens tibi videtur; qui serram commentus est; an ille, qui cùm vidisset puerum caua

manu bibentem aquam, fregit protinus exemptum è perula calicem, hac obiurgatione sui: Quam diu homo stultus superuacuas sarcinulas habui? qui se complicuit in dolio, & in eo cubitauit? Hodie virum tandem sapientiorem putas, qui inuenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat; qui Euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat; versatilia cænationum laquearia ita coagmentat, vt subinde alia facies atque alia succedat, & toties tecta, quoties fercula mutentur an eum, qui & alijs & sibi hoc monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficilo imperauerit? Posse nos habitare sine marmorario fabro, posse nos vestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere vsibus nostris necessaria; si contenti fuerimus his, quæ terra posuit in summo? Quem si audire humanum genus voluerit, tam superuacuum sciet sibi coquum esse, quam militem. Illi sapientes fuerunt, aut certe sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici cura constant necessaria: in delitias laboratur: Non desiderabis artifices, si sequere naturam: illa noluit esse districtos: ad quæcumque nos cogebat, instruxit. Frigius intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? nunquid non pelles ferarum, & aliorum animalium, à frigore satis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleræque gentes regunt corpora? non auium plumæ in vsum vestis conferuntur? non hodieque magna Scytharum pars, tergis vulpium induitur ac murium, quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis sunt? Opus est tamen calorem solis æstiui vmbra crassiore, propellere. Quid ergo? non vetustas multa abdidit loca

quæ

quæ vel iniuria temporis, vel alio quolibet casu excauata in specum recesserunt; Quid ergo? non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu, & vili obleuerunt luto, deinde stipula alijsque siluestribus operuere fastigium, & pluuijs per deuexa labentibus hiemem transiere securi? Quid ergo? non in defosso latent Syrticæ gentes? quibus propter nimios solis ardores, nullum tegumentum satis repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tam inimica natura, vt cùm omnibus alijs animalibus facilem actum vitæ daret homo solus non posset sine tot artibus viuere. Nihil horum ab illa nobis imperatum est, nihil ægre quærendum, vt possit vita produci. Ad parata nati sumus: nos omnia nobis difficilia facilium fastidio fecimus. Tecta tegumentaque, & fomenta corporum, & cibi, & quæ nunc ingens negotium facta sunt, obuia erant, & gratuita, & opera leui parabilia: modus enim omnium, prout postulabat necessitas, erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos magnis multisque conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura quòd poscit. A natura luxuria desciuit: quæ quotidie seipsam incitat, & tot sæculis crescit, & ingenio adiuuat vitia. Primo superuacua cœpit concupiscere, inde contraria, nouissime corporis animum addixit, & illius deseruire libidini iussit. Omnes istæ artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut strepit, corporis negotium gerunt: cui omnia olim tanquam seruo præstabantur, nunc tanquam domino parantur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officina sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium, mollesque cantus & infractos. Recessit enim ille natura-

lis modus, desideria ope necessaria finiens. Iam rusticitatis & miseriæ est, velle quantum sat est. Incredibile est, mi Lucili, quam facile etiam magnos viros dulcedo orationis abducat a vero. Ecce Posidonius, vt mea fert opinio, vnus ex ijs qui plurimum philosophiæ contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoque ducantur: deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus rectum stamen extendat, quemadmodum subtemen insertum, quod duritiam vtrimque comprimentis tramæ remolliat, spatha coire cogantur & iungi, textrini quoque artem à sapientibus dixi inuentam, oblitus post ea repertum hoc subtilius genus, in quo

Tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo.
Inseritur medium radiis subtemen acutis,
Quod lato feriunt insecti pectine dentes.

Quod si contigisset illi videre has nostri temporis telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est? transit deinde ad agricolas, nec minus facunde describit proscissum aratro solum, & iteratum, quo solutior terra facilius pateat radicibus: tum sparsa semina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitum & agreste succrescat, quod necet segetem. Hoc quoque opus ait esse sapientium: tanquam non nunc quoque plurima cultores agrorum noua inueniant, per quæ fertilitas augeatur. Deinde non est contentus his artibus, sed in pistrinum sapientem submittit. Narrat enim, quemadmodum, rerum naturam imitatus, panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit, & quidquid excidit, ad eosdem dentes lingua refertur:

tur: tunc vero saliuæ miscetur, vt facilius per fauces lubricas transeat. Cum peruenit in ventrem, aqualiculi feruore concoquitur, tunc demum corpori accedit: Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit, ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis motum alterius exspectat: deinde vtriusque attritu grana franguntur, & sæpius regeruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua sparsit, & assidua tractatione perdomuit, finxitque panem: quem primo cinis calidus, & feruens testa percoxit: deinde furni paullatim reperti, & alia genera, quorum feruor seruiret arbitrio. Non multum abfuit, quin sutrinum quoque inuentum a sapientibus diceret. Omnia ista ratio quidem, sed non recta ratio commenta est. Hominiss enim non sapientis inuenta sunt; tam mehercules quam nauigia, quibus amnes, quibusque maria transimus, aptatis ad excipiendum ventorum impetum velis, & additis à tergo gubernaculis, quæ huc atque illuc cursum nauigij torqueant & exemplum à piscibus tractum est, qui cauda reguntur, & leui eius in vtrumque momento velocitatem suam flectunt. Omnia hæc quidem, inquit, sapiens inuenit: sed minora, quam vt ipse tractaret, sordidoribus ministris dedit. Imo non ab alijs excogitata ista sunt quam à quibus hodieque curantur. Quædam nostra demum prodisse memoria scimus: vt specularciorum vsum, perlucente testa, clarum transmittentium lumen: vt suspensuras balneorum, & impressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima simul & summa foueret æqualiter. Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid lapideas

molet in totundum ac leue formatas, quibus porticus & capacia populorum tecta suspicimus. Quid verborum notas, quibus quamuis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur: Vilissimorum mancipiorum ista commenta sunt, sapientia altius sedet, nec manus edocet; animorum magistra est. Vis scire, quid illa eruerit, quidue effecerit. Non indecoros corporis motus, nec varios per turbam ac tibiam cãtus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu aut in trãsitu, formatur in vocẽ: nõ arma, nec muros nec bella; vt illa molitur, paci fauet, & genus humanum ad concordiam vocat. Hoc est, inquam instrumentorum ad vsus necessarios opifex: quid illi tam paruula assignas? artificem vides vitæ. Alia quidem artes sub dominio habet, nam cui vita, illi vitæ quoque ornamenta seruiunt, ceterum ad beatum statum tendit, illo ducit, illo vias aperit. Quæ sint mala, quæ videantur ostendit, vanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem solidam; inflatam vero, & ex inani speciosam reprimit; nec ignorari sinit, inter magna quid intersit & tumida, totius naturæ notitiam ac suæ tradit. Quid sint dij, qualesque, declarat, quid inferi, quid lares & genij. Quid in secundam numinum formam animæ perpetuæ, vbi consistant, quid agant quid possint, quid velint. Hæc eius initiamenta sunt, per quæ non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus iste reseratur, cuius vera simulacra, verasque facies cernendas mentibus protulit; nam ad spectacula tam magna hebes visus est: ad initia deinde rerum redit & æternam rationem toti inditam, & vim omnium seminum singula proprie figurantem. Tum de animo cepit in-

qui-

quirere, vnde esset, vbi, quam diu, in quot membra diuisus. Deinde à corporalibus se ad incorporalia transtulit, veritatemque & argumenta eius excussit: post hæc, quemadmodum discernerentur vitæ ac necis ambigua: in vtraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam, se, vt Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum inuentu iudicasset, quòd non erat dignum perpetuo vsu iudicatus: ponenda non sumeret. Anacharsis, inquit, inuenit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur. Dein quia apud Homerum inuenitur figula rota, mauult videri versus falsos esse, quàm fabulam. Ego nec Anacharsin huius rei fuisse auctorem contendo: & si fuit, sapiens quidem hoc inuenit, sed non tanquam sapiens: sicut multa sapientes faciunt, qua homines sunt, non qua sapientes. Puta velocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibit, qua velox est non qua sapiens. Cuperem Posidonio aliquem vitrarium ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligentiam manuum effingerentur. Hæc inuenta sunt, postquam sapientem inuenire desiuimus. Democritus, inquit, inuenisse dicitur fornicem, vt lapidum curuatura, paulatim inclinatorum, medio saxo alligaretur. Hoc dicam fallum esse. Necesse est enim ante Democritum, & pontes, & portas fuisse, quarum fere summa curuantur. Excidit porro vobis, eumdem Democritum inuenisse, quemadmodum ebur molliretur quemadmodum decoctus calculus in smaragdum conuerteretur, qua hodieque coctura inuenti lapides coctiles colorantur. Ita sapiens, licet inuenerit, non qua sapiens erat inuenit:

multa enim facit, quæ ab imprudentissimis aut æque fieri videmus, aut peritius, aut exercitatius. Quid sapiens inuestigauerit, quid in lucem protraxerit, quæris? Primum rerum naturam, quam non vt cetera animalia oculis secutus est, tardis ad diuina. Deinde vitæ legem, quam ad vniuersa direxit: nec nosse tantum, sed sequi docuit deos, & accidentia non aliter excipere, quam imperata. Vetuit parere opinionibus falsis, & quanti quidque esset, vera æstimatione perpendit: damnauit mixtas pænitentiæ voluptates. Et bona semper placitura laudauit, & palam fecit, felicissimum esse, cui felicitate opus non est: potētissimum esse, qui se habeat in potestate; Non de ea philosophia loquor, quæ ciuem extra patriam posuit, extra mundum deos, quæ virtutem donauit voluptati; sed illa, quæ nullum bonum putat, nisi quod honestum est; quæ nec hominis, nec fortunæ muneribus deleniri potest; cuius hoc prætium est, non posse pretio capi. Hanc philosophiam fuisse illo rudi sæculo, quo adhuc artificia deerant, & ipso vsu discebant vtilia, non credo: sicut ante fortunata tempora, cum in medio iacerent beneficia naturæ promiscue vtenda, antequam auaritia atque luxuria dissociauere mortales, & ad rapinam ex consortio discurrere, non errant illi sapientes viri, etiam si faciebant facienda sapientibus. Statum quidem generis humani, non alium quisquam suspexerit magis; nec si cui permittat Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud probauerit, quam quod apud illos fuisse memoratur, apud quos

. . . nulli subigebant arua coloni.
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant ipsaque tellus

Om-

Omnia liberius, nullo poscente ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebantur: sufficiebat illa, vt parens, in tutelam omnium: hæc erat publicarum opum secura possessio. Quid ni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non posses? Irrupit in res optime positas auaritia: & dum seducere aliquid cupit, atque in suum vertere, omnia fecit aliena, & in angustum ex immenso redacta, paupertatem intulit, multa concupiscendo, omnia amisit. Licet itaque velit nunc concurrere & reparare quod perdidit: licet agros agris adijciat, vicinum vel pretio pellat æris, uel iniuria; licet in prouinciarum spatium iura dilatet, & possessionem uocet per suam longam peregrinationem: nulla nos finium propagatio eo reducet, unde discessimus. Cum omnia fecerimus, multum habebimus: uniuersum habebamus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, & in vsus populorum non diripientium larga. Quidquid natura protulerat, id non minus inuenisse, quam inuentum monstrare alteri, voluptas erat. nec aut vlli superare poterat, aut deesse: inter concordes diuidebatur. Nondum valentior imposuerat infirmiori manum, nundum auarus abscondendo quod sibi iaceret, alium necessarijs quoque excluserat: par erat alterius, ac sui, cura. Arma cessabant; incruentæque humano sanguine manus, odium omne in feras verterant. Illi, quos aliquod nemus densum à sole protexerat, qui aduersus sæuitiam hiemis aut imbris, vili receptaculo tuti sub fronde viuebant, placidas transigebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura versat, & acerrimis excitat stimulis: at quàm

mollem somnum illis dura tellus dabat. Non impendebant cælata laquearia: sed in aperto iacentes sidera superlabebantur, & insigne spectaculum noctium; mundus in præceps agebatur, silentio tantum opus ducens, tam interdiu illis, quam noctu, patebat prospectus huius pulcherrimæ domus libebat intueri signa, ex media cæli parte vergentia, rursus ex occulto alia surgentia. Quid ni iuuaret vagari inter tam late sparsa miracula? At vos ad omnem tectorum paueris sonum, & inter picturas vestras si quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebant domos, instar vrbium. Spiritus ac liber inter aperta flatus, & leuis vmbra rupis aut arboris, & perlucidi fontes, riuique non opere, nec fistula, nec vllo coacto itinere obsolefacti, sed sponte currentes, & prata sine arte formosa, inter hæc agreste domicilium, rustica politum manu. Hæc erat secundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa timentem: nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. Sed quamuis egregia illis vita fuerit, & carens fraude, non fuere sapientes, quando hoc iam in opere maximo nomē est, Non tamen negauerim fuisse alti spiritus viros, & vt ita dicam, à dijs recentes: neque enim dubium est, quin meliora mundus nondum effectus ediderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior: vita non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura virtutem: ars est, bonum fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides ima terrarum fæce quærebant, parcebantque adhuc etiam mutis animalibus: tantum aberat, vt homo hominem non iratus, non timens, tantum spectaturus occideret. Nondum vestris il-

illis erat picta, nondum texebatur aurum: adhuc non eruebatur. Quid ergo? Ignorantia rerum, innocentes erant; multum autem interest, vtrum peccare aliquis nolit, an nesciat. Deerat illis iustitia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat similia quædam rudis vita: virtus non contingit animo, nisi instituto, & edocto, & ad summum assidua exercitatione perducto. Ad hoc, quidem, sed sine hoc nascimur: & in optimis quoque antequam erudiat, virtutis materia, non virtus est.

EPIST. XCI.

Lugdunensis colonia incendium triste, & subitum: ea iniectione, cogitandum de inopinatis, & quæ homini possunt accidere. Ponit ante oculos incerta & fluxa hæc rerum: maxima & firmissima minui, mutari, subduci, terræmotu, aquis, flammis. Omnia mortalia morte damnata esse. Ergo nec istam homini, nec infamiam timenda.

LIberalis noster nunc tristis est, nunciato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Mouere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriæ suæ amantissimum. Quæ res efficit, vt firmitatem animi sui quærat, quam, videlicet ad quæ timeri posse putabat, exercuit: hoc vero tam inopinatum malum, & pæne inauditum, non miror si sine metu fuit, cum esset sine exemplo. Multas enim ciuitates incendium vexauit, nullam abstulit. Nam etiam vbi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit: & quamuis subinde excitetur, raro tamen sic cuncta depascitur, vt nihil

ferro relinquat. Terrarum quoque vix vnquam tam grauis & perniciosus fuit motus, vt tota oppida euerteret. Numquam denique tam infestum vlli exarsit incendium, vt nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera, quæ singula illustrare vrbes singulas possent, vna nox strauit; & in tanta pace, quantum ne bello quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat, vbique armis quiescentibus, cùm toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunum quòd ostendebatur in Gallia, quæri? Omnibus fortuna, quos publicè affixit, quòd passuri erant, timere permisit: nulla res magna non aliquod habuit ruinæ suæ spatium: in hac, vna nox fuit inter vrbem maximam, & nullam. Denique diutius illam tibi perisse, quam perijt, narro. Hæc omnia Liberalis nostri affectum inclinant, aduersus sua firmum & erectum: nec sine causa concussus est. Inexpectata plus aggrauant: nouitas adijcit calamitatibus pondus: nec quisquam mortalium non magis, quòd etiam miratus est, doluit. Ideo nihil nobis improuisum esse debet: in omnia præmittendus est animus: cogitandumque, non quidquid solet, sed quidquid potest fieri. Quid enim est, quòd non fortuna cùm voluit, & florentissimo detrahat? quòd non eo magis aggrediatur, & quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidue difficile est? non vna via semper, ne tota quidem incurrit. Modo nostras in nos manus aduocat, modo suis contenta viribus, inuenit pericula sine auctore. Nullum tempus exceptum est: in ipsius voluptatibus causæ doloris oriuntur. Bellum in media pace consurgit, & auxilia securitatis in metum transeunt: ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates, hi-

hibernisque maiores, agitur æstiua tranquillitas. Sine hoste patimur hostilia: & cladis causas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas inuenit. Inuadit temperatissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus, per quòd velut oblitis vires suas ingerat. Quidquid longa series, multis laboribus, multa Deum indulgentia struxit, id vnus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit; hora, momentumque temporis euertendis imperijs suffecere. Esset aliquod imbecillitatis nostræ solatium, rerumque nostrarum, si tam tarde perirent cuncta, quàm fiunt: nunc incrementa lente exeunt, festinatur in damnum. Nihil priuatim, nihil publice stabile est; tam hominum, quam vrbium, fata voluuntur. Inter placidissima terror exsistit, nihilque, extra tumultuantibus caussis, mala vnde minime exspectabuntur, erumpunt. Quæ domesticis bellis steterant regna, quæ externis, impellente nullo ruunt. Quota quæque felicitatem ciuitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus aduersus ea quæ possunt euenire, firmandus. Exsilia, tormenta, bella, morbos naufragia meditare, potest te patriæ, potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudinem abijcere, potest hoc ipsum in quo turba suffocatur, fieri solitudo. Tota ante oculos fortis humanæ conditio ponatur: nec quantum frequenter euenit, sed quantum plurimum potest euenire, præsumamus animo, si volumus opprimi, nec vllis inusitatis velut nouis obstupefieri. In plenum cogitanda fortuna est; Quoties Asiæ, quoties Achaiæ vrbes vno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Mace-

donia deuorata sunt? Cyprum quoties vastauit hæc clades? quoties in se Paphus corruit? Frequenter nobis nunciati sunt totarum vrbium interitus: & nos, inter quos frequenter ista nunciantur, quota pars omnium sumus? Consurgamus itaque aduersus fortuita: & quidquid inciderit, sciamus non esse tam magnum, quam rumore iactetur. Ciuitas arsit opulenta, ornamentumque prouinciarum, quibus & inserta erat, & excepta, vni tamen imposita, & huic non altissimo monti. Omnium istarum ciuitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus eradet. Non vides quemadmodum in Achaia clarissimarum vrbium iam fundamenta consumpta sint, nec quidquam exstet, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atque industria posita vertit dies: iuga montium difluunt, totæ desedere regiones. Operta sunt fluctibus, quæ procul à conspectu maris stabant: vastauit ignis colles, per quos elucebat: ero sit & quondam altissimos vertices, solatia nauigantium ac speculas; ad humilem arenam deduxit. Ipsius naturæ opera vexantur & ideò æquo animo ferre debemus vrbium excidia. Casura omnia exstant: omnibus exitus manet: siue interna vi flatuque præclusa violenti pondus, sub quo tenentur, excusserint; siue torrentium in abdito vis obstantia effregerit; siue flammarum violentia compaginem soli ruperit; siue vetustas, à qua nihil tutum est, expugnauerit minutatim; siue grauitas cœli egesserit populos, & situs deserta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum est: hoc vnum scio: omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt: inter peritura viuimus. Hæc

ego

egò atque eiusmodi solatia admoueo. Liberali nostro, incredibili quodam patriæ suæ amore flagranti: quæ fortasse consumpta est, vt in melius excitaretur. Sæpe maior fortunæ locum fecit iniuria; multa ceciderunt, vt altius surgerent, & in maius. Timagenes felicitati vrbis inimicus aiebat, Romæ sibi incendia ob hoc vnum dolori esse, quod sciret meliora resurrectura, quàm arsissent. In hac quoque vrbe verisimile est certaturos omnes esse, vt maiora certioraque quàm amisere, restituantur. Sint vtinam diuturna, & melioribus auspicijs in æuum longius condita! Nam huic coloniæ ab originæ sua centesimus annus est, ætas ne homini quidem extrema. A Planco deducta in hanc frequentiam, loci opportunitate, conualuit: quæ tamen grauissimos casus intra spatium humanæ pertulit senectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patientiamque sortis suæ, & sciat nihil inausum esse fortunæ. Aduersus imperia illam idem habere iuris, quòd aduersus imperantes: aduersus vrbes idem posse, quòd aduersus homines. Nihil horum indignandum est: in eum intrauimus mundum, in quo his legibus viuitur. Placet? pare: non placet? quacumque vis, exi. Indignare, si quid in te iniqui proprie constitutum est: sed si hæc imos summosque necessitas alligat, in gratiam cùm fato reuertere, à quo omnia resoluuntur. Non est quòd nos tumulis metiaris, & his monumentis, quæ viam disparia prætexunt: æquat omnes cinis: impares nascimur, pares morimur. Idem de vrbibus, quòd de vrbium incolis dico: tam Ardea capta, quàm Roma est. Conditor ille iuris humani, non natalibus nos nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi verò ad finem morta-

talium ventum est: Discede, inquit, ambitio: omnium quæ terram premunt, siremplexs esto. Ad omnia patiēda pares sumus: nemo altero fragilior est, nemo in crastinum sui certior. Alexander Macedonum rex discere Geometriam infelix cœperat, sciturus quam pusilla terra esset, ex qua minimum occupauerat. Ita dico infelix ob hoc, quod intelligere debebat falsum se gerere cognomen: quis enim esse magnus in pusillo potest? Erant illa quæ tradebantur, subtilia, & diligenti intentione discenda: non quæ percipere posset vesanus homo, & trans Oceanum cogitationes suas mittens. Facilia, inquit, me doce. Cui præceptor: Ista, inquit omnibus eadem sunt, æque difficilia. Hoc puta rerum naturam dicere: Ista de quibus quereris, omnibus eadem sunt: nulli dari faciliora possunt: sed quisquis volet, sibi ipsi illa reddet faciliora. Quomodo? Æquanimitate. Et doleas oportet, & sitias, & esurias, & senescas, & si tibi longior contigerit inter homines mora, & ægrotes, & perdas aliquid, & pereas. Non est tamen quod istis, quæ te circumstrepunt, credeas, nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum. Ex consensu istis metus est: sic mortem times, quomodo famam: quid autem stultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noster solet dicere, eodem loco sibi esse voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, sursum isti an deorsum sonent? Quanta dementia est vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuistis sine caussa: sic & illa, quæ nunquam timeretis, nisi fama iussisset. Numquid detrimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aspersus? nec morti quidem hoc apud

nos

nos noceat: & hæc malam molitionem habet. Nemo eorum qui illam accusant, expertus est: interim temeritas est, damnare quod nescias. At illud scis, quam multis vtilis sit, quam multos liberet tormentis, egestate, querelis, supplicijs, tædio. Non sumus in vllius potestate, cum mor in nostra potestate sit.

EPIST. XCII.

Rationem in homine dominari, & huc omnia referri: & in ea perfecta Beatam vitam esse. Externa leue, aut nullum pondus habere: Vtique voluptatem non facere momentum, irrationalium bonum. Et posse tamen sumi externa, quæ secundum Naturam sunt, sed Iudicio; & hoc tunc in iis Bonum esse, bene eligi. Nihilominus & sine iis, sola Virtute beatum, imo Beatissimum aliquem esse. Accedere hæc posse, non tamen augere addita, nec minuere detracta Beatitatem: in quam nec Tempus aliquid potest. Deo assimilemur, ad illum eamus.

PVto inter me teque conuenit, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, in animo esse partes ministras, per quas mouemur alimurque, propter ipsum principale nobis datas. In hoc principali est aliquid irrationale est & rationale. Illud huic seruit: hoc vnum est, quod alio non refertur, sed omnia a se perfert. Nam illa quoque diuina ratio omnibus præposita est, ipsa sub nullo est: & hæc autem nostra eadem est, quia ex illa est. Si de hoc inter nos conuenit, sequitur vt de illo quoq; conueniat, in hoc vno positam esse beatam vitam, vt in no-

nobis ratio perfecta sit. Hæc enim sola non submittit animum, stat contra fortunam: in quolibet rerum habitu seruat, seruat. Id autem vnum bonum est, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit: tenet summa, & ne vlli quidem, nisi sibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio sustinetur, potest cadere; Si aliter est, incipient in nobis multum valere non nostra. Quis autem vt constare fortuna, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata vita? securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicati tenax. Ad hoc quomodo peruenitur? si veritas tota perspecta est, si seruatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia voluntas aut benigna, intenta rationi, nec vnquam ab illa recedens, amabilis simul, mirabilisque. Denique, vt breuiter tibi formulam scribam, talis animos sapientis esse viri debet qualis Deum deceat. Quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in iis erit beata vita, sine quibus non est. Et quid stultis turpiusue, quam bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri summum bonum iudicant, qua parum plenum sit, fortuitis repugnantibus. Antipater quoque, inter magnos sectæ huius auctores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, die non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit. Quod potest in hac claritate solis habere scint illa momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est aut quietem adiici velis, quam hesychiam vocant Græci, aut voluptatem. Horum alterum vtcumque recipi potest: vacat enim

enim animus molestia liber ad inspectum vniuersi, nihilque illum auocat à contemplatione naturæ: alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. Adijcimus rationali irrationale, honesto inhonestum. Magnam vitam facit titillatio corporis. Quid ergo dubitatis dicere, bene esse homini si palato bene est. Et hunc tu, non dico inter viros numeras, sed inter homines cuius summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis constat. Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac dijs secundo; mutis aggregetur animal pabulo lætum. Irrationalis pars animi duas habet partes: alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in affectibus: alteram humilem, languidam voluptatibus deditam. Illam effrænatam, meliorem tamen, certe fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt: hanc necessariam beatæ vitæ putauerunt, eneruem & abiectam. Huic rationem seruire iusserunt, & fecerunt animalis generosissimi bonum, demissum & ignobile. Præterea mixtum, portentosumque & ex diuersis animalium congruentibus membris: nam, vt ait Virgilius noster in Scylla,

Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas vtero commissa luporum.

Huic tamen Scyllæ fera animalia iuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam composuere portentis! prima hominis pars, est ipsa virtus: huic committitur futilis caro, & fluida, & receptandis tantum cibis habilis, vt ait Posidonius. Virtus illa diuina in lubricum desinit, & superioribus eius partibus venerandis atque cælestibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa vtcumque alta quies, nihil quidem ipsa animo præstabat, sed impedimenta remo-

uebat: voluptas vltro diſſoluit, & omnia robur emollit. Quæ inuenietur tam diſcors inter ſe iunctura corporum? Fortiſſimæ rei inertiſſima adſtruitur, ſeueriſſimæ parum ſeria, ſanctiſſimæ intemperans vſque ad inceſta. Quid ergo? inquit: ſi virtutem nihil impeditura ſit bona valetudo, & quies, & dolorum vacatio: non petes illa? Quid ni petam? non quia bona ſunt, ſed quia ſecundum naturam ſunt, & quia bono à me iudicio ſumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc vnum, bene eligi. Nam cum veſtem qualem decet ſumo, cum ambulo vt oportet, cum cæno quemadmodum debeo: non cæna aut ambulatio, aut veſtis bona ſunt; ſed meum in his propoſitum ſeruantis in quaque re rationi conuenientem modum. Etiam nunc cadijciam: Mundæ veſtis electio appetenda eſt homini: natura enim homo mundum & elegans animal eſt. Itaque nòn eſt bonum per ſe mundas veſtis, ſed mundæ veſtis electio: quia non in re bonum eſt, ſed in electione: quia actiones noſtræ honeſtæ ſunt, non ipſa quæ aguntur. Quod de veſte dixi, idem de corpore me exiſtima dicere: nam hoc quoque natura, vt quamdam veſtem, animo circundedit; velamētum eius eſt. Quis autem vnquam veſtimenta æſtimauit arcula? Nec bonum, nec malum vagina gladium facit. Ergo de corpore quoque idem tibi reſpondeo: ſumpturum quidem me, ſi detur electio, & ſanitatem & vires: bonum autem futurum iudicium de illis meum, non ipſa. Eſt quidem, inquit, ſapiens beatus, ſummum tamen illud bonum non aſſequitur, niſi illi & naturalia inſtrumenta reſpondeant. Ita miſer quidem eſſe, qui virtutem habet, non poteſt: beatiſſimus autem non eſt,

t, qui naturalibus bonis destituitur, vt valetudine, & membrorum integritate. Quod incredibilius videtur, id concedis, aliquem in maximis & continuis doloribus non esse miserum, esse etiam beatum; quod leuius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest virtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, vt beatissimus sit: minus enim interualli à beato ad beatissimum restat, quam à misero ad beatum. An quæ res tantum valet, ut ereptum calamitatibus inter beatos locet; non potest adijcere quod superest, vt beatissimum faciat? in summo deficit cliuo? Commoda sunt in vita, & incommoda: vtraque extra nos. Si non est miser vir bonus, quamuis omnibus prematur incommodis, quomodo non beatissimus, & si aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmoduum incommodorũ onere vsq; ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopia non deducitur à beatissimo: sev tam sine commodis beatissimus est, quam nõ est sub incommodis miser. Aut potest illi eripi bonum suum, si potest minui. Paullo ante dicebam, igniculum nihil cõferre lumini solis: claritate enim eius, quidquid sine eo lucet, absconditur. Sed quædam, inquit soli quoque obstant. At solis vis & lux integra est, etiam inter opposita: & quãuis aliquid interiaceat, quod nos prohibeat eius ad spectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem: quoniã multum interest, utrum aliquid obstet tãtum, an impediat. Eodem modo uirtuti opposita nihil detrahunt: non est minor, sed minus fulget: nobis forsitan non æquæ apparet, ac nitet, sibi eadem est, & more solis obscuri, in occulto uim suam exercet. Hoc itaq; aduersus uirtutẽ possũt calamitates & da-

damna, & iniuriæ, quod aduersus solem pōtest nebula. Inuenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero vsum, nec miserum esse, nec beatum. Hic quoque fallitur: exequat enim fortuita virtutibus, & tantumdem tribuit honestis, quantum honestate carentibus. Quid autem fœdius, quid indignius, quàm comparare veneranda contemptis? Veneranda enim sunt fides, iustitia, pietas, fortitudo, prudentia: è contrario vilia sunt, quæ sæpè contingunt pleniora vilissimis, crus solidum, & lacertos, & dentes, & horum sanitas, firmitasque. Deinde si sapiens cui corpus molestum est, nec miser habebitur, nec beatus, sed in medio relinquetur: vita quoque eius nec appetenda erit, nec fugienda. Quid autem tam absurdum, quàm sapientis vitam appetendam non esse? aut quid tam extra fidem, quàm esse aliquam vitam nec appetendam, nec fugiendam? Deinde, si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in peiorem transferendi statum, nec interpellandi quidem optimum. Frigidum, inquit, aliquid, & calidum nouimus; inter vtrumque tepidum est. Sic aliquis beatus est, aliquis miser; aliquis nec miser, nec beatus. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingessero fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet nouissimè calidum. At huic, nec misero, nec beato, quantumcumque ad miserias adiecero, miser non erit, quemadmodum dicitis: ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum: huic adiicio cæcitatem, non fit miser: adiicio debilitatem, non fit miser: adiicio dolores continuos & graues, non fit

miser:

miser. Quem tam multa mala in miseram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non potest, vt dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in non beatum; quare enim qui labi cępit, alicubi subsistat? quæ res non patitur illum ad imum deuolui, retinet in summo. Quidni non possit beata vita rescindi? nec remitti quidem potest; & ideò virtus ad illam per se ipsa satis est. Quid ergo? inquit, sapiens non est beatior, qui diutius vixerit quem nullus auocauit dolor; quam ille qui cùm mala fortuna semper luctatus est? Responde mihi; Numquid & melior est, & honestior? si hæc non sunt, nec beatior quidem est. Rectius viuat, oportet, vt beatius viuat; si rectius non potest, ne beatius quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata quidē vita, quæ ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, vt istas accessiones minutas non sentiat, breuitatem æui, & dolorem, & corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digno, ad quàm respiciat. Quid est in virtute præcipuum? futuro non indigere, nec dies suos computare, in quantolibet tempore, bona ęterna consummare. Incredibilia nobis hæc videntur, & supra humanam naturam excurrentia: maiestatem enim eius in nostra imbecillitate metimur, & vitijs nostris nomen virtutis imponimus. Quid porrò, non æque incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum, dicere, Beatus sum? atque hæc vox in ipsa officina voluptatis est audita. Beatissimum, inquit, hunc & vltimum diem ago, Epicurus: cùm illum hinc vrinæ difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos qui virtutem colunt: cùm apud eos quoque reperiantur, apud quos vo-

nuptas imperat? Hi quoque degeneres & humillimæ mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, imo incredibilius. Non video enim, quomodo non in infimum agatur, è fastigio suo deiecta virtus. Aut beatum præstare debet: aut, si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest vinci: aut vincatur oportet, aut vincat. Dijs, inquit, immortalibus solis & virtus & beata vita contingit: nobis vmbra quædam illorum bonorum & similitudo: accedimus ad illa, non peruenimus. Ratio vero, dijs hominibusque communis: hæc in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus, vt aliquis parum constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atque aurium sensum, bonam valetudinem, & non fędum adspectum corporis, & habitu manentem suo ætatis præterea longius spatium. Per hanc potest non pænitenda agitare, vt in imperfecto viro. Huic malitiæ vis quædam inest, qua animum habet mobilem ad praua: ille agit carens malitia, & ea agitatio abest à bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur: cuicumque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

Sed si cui virtus, animusque in corpore præsens:

Hic deos æquat, illo tendit, originis suæ memor. Nemo improbe eo conatur adscendere, vnde descenderat. Quid est autem, cur non existimes in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? totum hoc quo continemur, & vnum est, & Deus: & socij eius sumus, & membra. Ca-

pax est noster animus: perfertur illo si vitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur, & spectat in cœlum; ita animus cui, in quantum vult, licet porrigi, in hoc à natura rerum formatus est, vt paria dijs velit, & sic vtatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. Nam si aliena vi ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in cœlum, redit cùm hoc iter nactus est, vadit audacter, & contemptor omnium, nec ad pecuniam respicit: aurum argentumque, illis in quibus iacuere tenebris dignissima, non adhuc æstimat splendorem, quo imperitorum verberant oculos. Scit erui è cœno, ex quo illa se creuit cupiditas nostras & effodit. Scit, inquam, alibi positas esse diuitias, quam quo congeruntur: animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere domino omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum naturæ inducere, vt suorum. Oriens Occidensque terminus fiat, deorumque ritu cuncta possideat, cùm opibus suis diuites superne despiciat quorum nemo tam lætus est suo, quàm tristis alieno. Cùm se in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris necessarij, non amator, sed procurator est: nec se illi cui impositus est, subijt. Nemo liber est, qui corpori seruit: nam vt alios dominos, quos nimia pro illo solicitudo inuenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modo æquo animo exit, modo magno prosilit: nec, quis deinde reliquijs eius futurus sit exitus, quærit. Sed vt ex barba capillos detonsos negligimus: ita ille diuinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an feræ distrahat; an terra contegat, non magis ad se iudicat pertinere, quàm secundas ad editum infantem.

Vtrum proiectum aues diffierant, an consumatur

canibus data præda marinis.

quid ad illum? Qui tunc quoque, cum inter homines est, nullas minas timet: vllasne timebit post mortem minas eorum, quibus vsque ad mortem timeri parum est? Non conterret, inquit, me, nec vncus, nec proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio fœda visuris. Neminem de supremo officio rogo: nulli reliquias meas commendo: ne quis insepultus esset rerum natura prospexit. Quem sæuitia proiecerit, dies condet. Diserte Mæcenas ait:

Nec tumulum curo sepelit natura relictos.

Alte cinctum putes dixisse: habuit enim ingenium & grande & virile, nisi illud secum discinxisset.

EPIST. XCIII.

De morte Philosophi Metronactis, qui iuuenis obiit. Parum id refert; & vita non spatio, sed actu metienda est. Omni bona ea, longa; denique nihil hic longum.

IN epistola qua de mortem Metronactis philosophi querebaris, tanquam & potuisset diutius viuere, & debuisset, æquitatem tuam desideraui: quæ tibi in omni persona, in omni negotio superest, in vna re deest, in qua omnibus. Multos inueni æquos aduersus homines: aduersus deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum: Quare ille in medio cursus raptus est? quare ille non rapitur? quare senectutem & sibi & alijs grauem extendit? Vtrum obsecro te æquius iudicas, te naturæ, an tibi parere naturam? quid autem interest quam cito exeas vnde vtique exeundum est? Non vt diu viuamus

mus

- naturam

mus, curandum est: sed vt satis, nam vt diu viuas, fato opus est: vt satis, animo. Longa est vita, si plena est: impletur autem, cum animus sibi bonum suum reddidit, & ad se potestatem sui transtulit. Quid illum octoginta anni iuuant, per inertiam exacti? non viuit iste, sed in vita moratus est; nec sero mortuus est, sed diu. Octoginta annis vixit. Interest, mortem eius ex quo die numeres! At ille obijt viridis: sed officia boni ciuis, boni amici, boni filij exsecutus est: in nulla parte cessauit: licet eius ætas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit. Imo octoginta annis fuit: nisi forte sic vixisse eum dicis quomodo dicuntur arbores viuere. Obsecro te, mi Lucili, hoc agamus; vt quæmadmodum pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. Actu illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc intersit vegetum contemptoremque fortunæ, functum omnibus vitæ humanæ stipendijs, atque in summum bonum eius euectum, & illum cui multi anni transmissi sunt? alter post mortem quoque est, alter ante mortem perijt. Laudemus itaque, & in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcumque temporis contingit, bene collocatum est. Vidit enim veram lucem, non fuit vnus e multis: & viuit, & vixit, & viguit. Aliquando sereno vsu est: aliquando, vt solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quæris, quamdiu vixerit? vixit ad posteros vsque: transilijt, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere recusauerim: nihil tamen ad beatam vitam defuisse dicam, si spatium eius inciditur. Non enim ad eum diem me aptaui, quem vltimum mihi spes auida promiserat,

rat: sed nullum non tanquam vltimum adspexi. Quid me interrogas, quando natus sim? an inter iuniores adhuc censeat? habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu, potest homo esse perfectus: sic & in minore temporis modo, potest esse vita perfecta. Ætas inter externa. Quandiu sim, alienum est: quamdiu vis bonus sim, meum est. Hoc à me exige, ne velut per tenebras æuum ignobile emetiar: vt agam vitam non vt prætereuehar. Quæris quod sit amplissimum vitæ spatium vsque ad sapientiam viuere. Qui ad illam peruenit, attigit non longissimum finem, sed maximum: ille vero glorietur audacter, & dijs agat gratias interque eos, sibi & rerum naturæ imputet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi veram reddidit, quam acceperat. Exemplar boni viri posuit: qualis quantusque esset ostendit: si quid adiecisset, fuisset simile præterito. Et tamen quousque viuimus? omnium rerum cognitione fruiti sumus. Scimus à quibus principalis natura se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas vices annum reuocet, quemadmodum omnia quæ vsquam erant, cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo vadere: præter terram nihil stare, cetera continua velocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna prætereat: quare tardior velociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quæ caussa inducat noctem, quæ reducat diem. Illuc eundum est, vbi ista proprius adspicias: nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter iudico. Merui quidem admitti, & iam inter illos fui animumque illo mecum misi, & ad me illi suum miserunt.

runt. Sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex homine restare, æque magnum animum habeo, etiam si nusquam transiturus excedo. Non tam multis vixit annis, quam potuit. Et paucorum versuum liber est, & quidem laudandus atque vtilis: annales Tamusij scis quam non decori sint, & quid vocentur: æque est vita quorumdam longa, & quod Tamusij sequitur annales. Numquid feliciorem iudicas, eum, qui summo die muneris, quam eum qui medio occiditur: numquid aliquem esse tam stulte cupidum vitæ putas, vt iugulari in spoliario, quàm in arena malit? Non maiore spatio alter alterum præcedimus: mors per omnes it: qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo sollicitissime agitur. Quid autem ad rem pertinet quamdiu vites, quòd euitare non possis.

EPIST. XCIV.

Dissertatio, vtrù Dogmatica, an Parænetica pars philosophiæ vtilior? & an altera sine altera sufficiat? Aristo priorem præfert, & solam admittit: eiusque hic argumenta, alii & alterã adiungunt, ac magnos eius vsus ostendunt: & Seneca diducit eleganter, argute, fructuose. Lege, & oblectare.

EAm partem philosophiæ, quæ propria cuique personæ præcepta, nec in vniuersũ componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat aduersus vxorem, patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo seruos regat: quidam solam receperunt, ceteras quasi extra nostrã vtilitatem vagantes reliquerunt tanquam quis pos-

ſit de parte ſuadere, niſi qui ſummam prius totius vitæ complexus eſt. Sed Ariſto ſtoicus è contrario hanc partem leuem exiſtimat,& quæ non deſcendat in pectus vſque: at illam non habentem præcepta, plurimum ait proficere, ipſaque decreta philoſophiæ, conſtitutionem eſſe ſummi boni; quam qui bene intellexit & didicit, quid in quaque re faciendum ſit,ſibi ipſe præcepit. Quemadmodum qui iaculari diſcit deſtinatum locum captat, & manu format ad dirigenda quæ mittit: cùm hanc vim ex diſciplina & exercitatione percepit, quocumque vult, illa vtitur: didicit enim non hoc aut illud ferire,ſed quodcumque voluerit: ſic qui ſe ad totam vitam inſtruxit,non deſiderat particulatim admoneri,doctus in totum:non quomodo cum vxore aut cum filio viueret,ſed quomodo bene viueret: in hoc eſt, & quomodo cum vxore ac liberis viuat. Cleanthes vtilem quidem iudicat & hanc partem, ſed imbecillem niſi ab vniuerſo fluit, niſi decreta ipſa philoſophiæ & capita cognouit. In duas ergo quæſtiones locus iſte diuiditur, Vtrum vtilis, an inutilis ſit: & an ſolus virum bonum poſſit efficere, id eſt, vtrum ſeperuacuus ſit, an omnes faciat ſuperuacuos. Qui hanc partem videri volunt ſuperuacuam, hoc aiunt: Si quid oculis oppoſitum moratur aciem, remouendum eſt illo quidem non abiecto operam perdidit qui præcepit: Sic ambulabis, illo manum porriges, Eodem modo, vbi aliqua res obcæcat animum & ad officiorum diſpiciendum ordinem impedit, nihil agit, qui præcipit: Sic viues cum patre ſic cum vxore. Nihil enim proficiente præcepta, quamdiu menti error obfuſus eſt: ſi ille diſcutitur, apparebit quid cuique debeatur officio.

Alio-

Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi, vt agat diuitem, monstras; hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tanquam satur faciat: fixam potius medullis famem detrahe. Idem tibi de omnibus vitiis dico: ipsa remouenda sunt; non præcipiendum, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris: nec auarus, quomodo vtendum pecunia sit, exaudiet; nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet, vt sciat pecuniam nec bonum, nec malum esse; ostendas illi s miserrimos diuites. Efficias, vt quicquid publice expauimus, sciat non esse tam timendum, quam fama circumfert, nec dolere quoque, nec mori. Sæpe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui leuius facit sibi, quidquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest nec qui extenditur, magnus esse: nec qui est magnus, extendi Omnia fortiter accipienda, quæ nobis mundi necessitas imperat? His decretis cum illum in conspectum suæ conditionis adduxeris, & cognouerit beatam vitam esse, non quæ secundum voluptatem est, sed secundum naturam: cum virtutem vnicum bonum hominis adamauerit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, diuitias, honores, bonam valetudinem, vires, imperia scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis: monitorem non desiderabis ad singula, qui dicat: Sic incede, sic cæna: hoc viro, hoc feminæ, hoc marito, hoc cælibi conuenit. Ista enim qui diligen-

tiſſime monent, ipſi facere non poſſunt. Hæc pædagogus puero, hæc auia nepoti præcipit: & iraſcendum non eſſe, magiſter iracundiſſimus diſputat. Si ludum litterarium intraueris, ſcies iſta quæ ingenti ſupercilio philoſophi iactant, in pucrili eſſe præſcripto. Vtrum manifeſta demum: an dubia præcipies? non deſiderant manifeſta monitores: præcipienti dubia, non creditur; ſuperuacuum eſt ergo præcipere. Id adeo ſic diſce. Si id mones quòd oſcurum eſt & ambiguum, probationibus adiuuandum erit; ſi probaturus es: illa per quæ probas, plus, valet, ſatiſque per ſe ſunt. Sit amico vtere, ſit vtere, ſic ſocio quare? quia iuſtum eſt. Omnia iſta mihi locus de iuſtitia tradit. Illic inuenio æquitatem per ſe expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci: non eſſe iuſtũ, cui quidquam in hac virtute placet, præter ipſam. Hæc cùm perſuaſi mihi, & perbibi, quid iſta præcepta proficiunt, quæ eruditum docent? Præcepta dare ſcienti, ſuperuacuum eſt; neſcienti, parum. Audiri enim debet, non tantum quid ſibi præcipiatur, ſed etiam quare. Vtrum, inquam veras opiniones habenti de bonis maliſque, ſunt neceſſaria, an non habenti? qui non habet, nihil à te adiuuabitur, aures eius contraria monitionibus tuis fama poſſedit: qui habet exactum iudicium de fugiendis petendiſque, ſcit quid ſibi faciendum ſit, etiam te tacente: tota ergo pars iſta philoſophiæ ſubmoueri poteſt. Duo ſunt, propter quæ delinquimus; Aut ineſt animo prauis opinionibus malitia contracta; aut etiã ſi non eſt falſis occupatus, ad falſa procliuis eſt, & cito ſpecie, quo non oportet trahẽte, corrũpitur. Itaque debemus aut peruocare mentem ægram, & vitij liberare;

aut vacantem quidem, sed ad peiora pronam, præoccupare. Vtrumque decreta philosophiæ faciunt, ergo tale præcipiendi genus nihil agit. Præterea, si præcepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim dare debemus feneranti, alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares alia inferiores amaturo. In matrimonio præcipias, quomodo viuat cùm vxore aliquis quàm virginem duxit, quomodo cùm ea quæ alicuius ante matrimonium experta est, quemadmodum cùm locuplete, quemadmodum cùm indotata. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem, & fæcundam; inter prouectiorem, & puellam; inter matrem, & nouercam? Omnes species complecti non possumus: atqui singulæ propria exigunt. Leges autem philosophiæ breues sunt, & omnia alligant. Adijce nunc, quòd sapientis præcepta finita esse debent, & certa: si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt: sapientia rerum terminos nouit. Ergo ista pars præceptiua submouenda est: quia quòd paucis premittit, præstare omnibus non potest: sapientia autem omnes tenet. Inter insaniam publicam, & hanc quæ medicis traditur, nihil interest: nisi quòd hæc morbo laborat, illa opinionibus falsis. Altera caussas furoris traxit ex valetudine altera animi mala valetudo est. Si quis furioso præcepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in priuato: erit ipso quem monebit, insanior; bilis nigra curanda est, & ipsa furoris caussa remouenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est, ipse discuti debet: alioquin abibunt in vanum monentium verba. Hæc ab Aristone dicuntur. Cui respondebimus

ad singula. Primum aduersus illud quod ait, si quid obstat oculo, & impedit visum, debere remoueri. Fateor, hîc non esse opus præceptis ad viuendum, sed remedio quo purgetur acies, & officientem sibi moram effugiat: Natura enim videmus, cui visum sui reddit, qui remouet obstantia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cuius curata suffusio est, is non protinus cum visum recepit, alijs quoque potest reddere: malitia liberatus, & liberat. Non est opus exhortatione, nec consilio quidem, vt colorum proprietates oculus intelligat, à nigro album, etiam nullo monente, distinguet: multis contra præceptis eget animus, vt videat quid agendum sit in vita. Quamquam oculos quoque ægros medicus non tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quod protinus imbecillam aciem committas improbo lumini, a tenebris primo ad vmbrosa procede, deinde plus aude, & paullatim claram lucem pati assuesce. Non est quod post cibum studeas, non est quod plenis oculis, ac tumentibus imperes. Afflatum & vim frigoris in os occurrentis euita: alia eiusmodi, quæ non minus quam medicamenta proficiunt. Adijcit remedijs medicina consilium. Error, inquit, est caussa peccandi: hunc nobis præcepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis fallas. Concedo, per se efficacia præcepta non esse ad euertendam prauam animi persuasionem, sed non ideo, ne alijs quidem adiecta, proficiunt. Primum memoriam renouant: deinde quæ in vniuerso confusius videbantur, in partes diuisa diligentius considerantur. Aut in isto modo licet & consolationes dicas superuacuas, & exhortationes; atqui

non

non sunt superuacuæ: ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, præcipere ægro, quid facere tamquam sanus debeat: cum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt præcepta. Quid quod habent ægri sanique quædam communia, de quibus admonendi sunt: tamquam ne auide cibos appetant; vt lassitudinem vitent. Habent quædam præcepta communia pauper & diues. Sana, inquit, auaritiam, & nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut diuitem, si cupiditas vtriusque considet. Quid quod aliud est, non concupiscere pecuniam? aliud, vti pecunia scire? cuius auari modum ignorant, etiam non auari vsum. Tolle, inquit, errores: superuacua præcepta sunt. Falsum est: puta enim auaritiam relaxatam: puta adstrictam esse luxuriam, temeritati frænos iniectos; ignauiæ subditum calcar; etiam remotis vitijs, quid & quemadmodum debeamus facere, discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones, admotæ grauibus vitijs. Ne medicina quidem morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur alijs in remedium, alijs in leuamentum. Ne ipsa quidem vniuersæ philosophiæ vis, licet tota in hoc vires suas aduocet, duram iam & veterem animis extrahet pestem, sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit aperta monstrare? Plurimum: interdum enim, scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed aduertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Pleraque ante oculos posita transimus: admonere, genus adhortandi est: sæpe animus etiam aperta dissimulat, ingerenda est itaque illi notitia rerum notissimarum. Illa hoc loco in Vatinium Calui repetenda sententia est: Factum ambitum, scitis:

tis: & hoc vos scire, omnes sciunt. Scis amicitias sanctè colendas esse: sed non facis. Scis improbum esse, qui ab vxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor vxorum. Scis vt illi nil cùm adultero, sic nihil tibi esse debere cùm pellice: & non facis. Itaque subinde reducendus es ad memoriam: non enim reposita illa esse oportet, sed in promptu. Quæcumque salutaria sunt, sæpe agitari debent, sæpe versari: vt non tantum nota sint nobis, sed etiam parata. Adijce nunc, quod aperta quoque, apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quæ præcipis, probationes adijcere debebis: ergo illæ, non præcepta, proficient. Quid quòd etiam sine probationibus, ipsa monentis auctoritas prodest: sic quomodo iurisconsultorum valent responsa, etiamsi ratio non redditur. Prætereà; ipsa quæ precipiuntur, per se multum habent ponderis: vtique si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiam coartata. Sicut illa Catoniana: Emas, non quòd opus est, sed quòd necesse est. Quòd non opus est, asse carum est. Qualia sunt illa, aut reddita oracula, aut similia: Tempori parce; Te nosce. Numquid rationem exiges, cùm tibi aliquis hos dixerit versus?

Iniuriarum remedium est, obliuio.

Audentes fortuna iuuat.

Piger sibi ipse obstat.

Aduocatum ista non quærunt: affectus ipsos tãgunt, & natura vim suam exercente proficiunt. Omnium honestarum rerum semina animi gerunt, quæ admonitione excitantur: non aliter quam scintilla flatu leui adiuta, ignem suum explicat. Erigitur virtus, cùm tacta est & impulsa. Prætereà, quædam sunt quidem in ani-

mo,

nio,sed parum prompta: quæ incipiunt in expedito, esse, cùm dicta sunt. Quædam diuersis locis iacent sparsa, quæ contrahere exercitata mens non potest. Itaque in vnum conferenda sunt, & iungenda, vt plus valeant animumque magis alleuent. Aut, si præcepta nihil addiuuant, omnis institutio tollenda est: ipsa natura contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non vident alium ingenij esse mobilis & erecti, alium tardi & hebetis: vtique alius alio ingeniosior est. Ingenij vis præceptis alitur & crescit, nouasque persuasiones adijcit innatis, & deprauata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuuabunt vitijs obligatum? Hoc scilicet, vt illis liberetur: non enim exstincta in illo indoles naturalis est; sed obscurata, & oppressa. Sic quoque tentat resurgere, & contra praua nititur; nacta vero præsidium, & adiuta præceptis, conualescit; tamen illam diutina pestis non infecit, nec enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophiæ, toto impetu suo connixa, restituet. Quid enim interest inter decreta philosophiæ, & præcepta; nisi quòd illa generalia præcepta sunt, hæc specialia? Vtraque res præcipit; sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honesta & decreta, hic ex superuacuo monetur. Minime; nam hic quoque doctus quidem est facere, quæ debet: sed adhuc non satis prospicit. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus sed imperitia inueniendi quid quæque res exigat. Habemus interdum compositum animum: sed residem, & inexercitatum ad inueniendam officiorum viam, quàm admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opiniones de bonis & malis, in

locum

locum autem earum veras repone: & nihil habebit admonitio quod agat. Ordinatur ista sine dubio ratione animus, sed non ista tantum. Nam quamuis argumentis collectum sit, quæ bona, quæ mala sint: nihilominus habent præcepta partes suas, & prudentia, & iustitia officijs constant: officia præceptis disponuntur. Præterea, ipsum de bonis malisque iudicium confirmatur officiorum exsecutione, ad quam præcepta perducunt. Vtraque enim inter se consentiunt: nec illa possunt præcedere, vt non hæc sequantur, & hæc ordinem sequuntur suum. Vnde apparet illa precedere. Infinita, inquit, præcepta sunt. Falsum est: nam de maximis ac necessarijs rebus, non sunt infinita: tenues autem differentias habent, quas exigunt tempora, loca personæ. Sed his quoque dantur præcepta generalia. Nemo, inquit, præceptis curat insaniam: ergo nec malitiam quidem. Dissimile est: nam si insaniam sustuleris: sanitas reddita est: si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur dispectus rerum agendarum: & vt sequatur, tamen admonitio corroborabit rectam de bonis malisque sententiam. Illud quoque falsum est, nihil apud insanos proficere præcepta. Nam, quemadmodum sola non prosunt, sic curationem addiuuant: & denunciatio, & castigatio insanos coercuit. De illis insanis nunc loquor, quibus mens mota est, non erepta. Leges, inquit, vt faciamus quod oportet, non efficiunt: & quid aliud sunt, quàm minis mixta præcepta? Primum omnium, ob hoc ille non persuadent, quia minantur: at hæc non cogunt, sed exorant. Deinde leges à scelere deterrent: præcepta in officium adhortantur. His adijce, quod leges quoque profi-
ciunt

ciunt ad bonos mores vtique si non tantum imperant, sed docent. In hac re dissentio à Posidonio. Non probo, quod Platonis legibus adiecta principia sunt. Legem enim breuem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur, velut emissa diuinitus vox sit. Iubeat, non disputet. Nihil videtur mihi frigidus, nihil ineptius, quam lex cum prologo. Mone, dic quid me velis fecisse, non disco, sed pareo. Proficiunt itaque malis moribus, vti videbis ciuitates, vsas malis legibus. At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem, nec ideo inutilis, & formandis animis inefficax est, quid autem philosophia, nisi vitæ lex est. Sed putemus non proficere leges, non ideo sequitur, vt ne monitiones quidem proficiant. Aut sic & consolationes nega proficere, dissuasionesque, & adhortationes, obiurgationes, & laudationes. Omnia ista monitionum genera sunt, per ista ad perfectum animi statum peruenitur. Nulla res magis animis honesta induit, dubiosque & in prauum inclinabiles reuocat ad rectum, quam bonorum virorum conuersatio. Paullatim enim descendit in pectora, & vim præceptorum obtinet frequenter audiri, adspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapientium iuuat, & est aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias. Nec tibi facile dixerim, quemadmodum, prosit sic vt illud intelligam, profuisse. Minuta quædam, vt ait Phædon, animalia, cum mordent, non sentiuntur; adeo tenuis illis & fallens in periculum vis est, tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in conuersatione virorum sapientium eueniet, non deprehendes quemadmodum, aut quando, tibi prosit, profuisse deprehendes.

quot

quorſum, inquit, hoc pertinet? Æque præcepta bona ſi ſæpe tecum ſint, profutura, quam bona exempla. Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumque ſimulacra ex vicino cernentibus, & alicuius oraculi operientibus vocem. Quis autem negauerit, feriri quibuſdam præceptis efficaciter etiam imperitiſſimos; velut his breuiſſimis vocibus, ſed multum habentibus ponderis: *Nihil nimis.*

Auarus animus nullo ſatiatur lucro.

Ab alio exſpectes, alteri quod feceris.

Hæc cùm ictu quodam audimus, nec vlli licet dubitare, aut interrogare, Quare? adeò etiam ſine ratione ipſa veritas ducit. Si reuerentia frænat animos, aut vitia compeſcit: cur non admonitio idem poſſit? Si imponit pudorem caſtigatio: cur admonitio non faciat, etiamſi nudis præceptis vtitur? Illa vero efficacior eſt, & altius penetrat, quæ adiuuat ratione, quòd præcipit quæ adijcit, quare qui dque faciendum ſit & quis facientem, obedientemque præceptis fructus exſpectet. Si imperio proficitur, & admonitione proficitur: atqui proficitur imperio: ergo & admonitione. In duas partes virtus diuiditur, in contemplationem veri, & actionem: contemplationem inſtitutio tradit, actionem admonitio. Virtutem, & exercet, & oſtendit recta actio. acturo autem ſi prodeſt qui ſuadet, & qui mouet, proderit. Ergo ſi recta actio virtuti neceſſaria eſt, rectas autem actiones admonitio demonſtrat, & admonitio neceſſaria eſt. Duæ res plurimum roboris animo dant, fides veri, & fiducia: vtramque admonitio facit. Nam & creditur illi, & cùm creditum eſt, magnos animus ſpiritus concipit, ac fiducia impletur, ergo admonitio non eſt ſuperuacua. M. Agrippa, vir ingentis ani-

animi, qui solus ex his quos ciuilia bella claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere sententiæ. Nam concordia paruæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Hac se aiebat, & fratrem, & amicum optimum factum. Si eiusmodi sententiæ, familiariter in animum receptæ, formant eum: cur non hæc pars philosophiæ, quæ talibus sententijs constat, idem possit? Pars virtutis disciplina constat, pars exercitatione: & discas oportet, & quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantum scita sapientiæ prosunt, sed etiam præcepta; quæ affectus nostros velut edicto coercent, & alligant. Philosophia, inquit diuiditur in hæc, scientiam, & habitum animi. Nam per didicit, & facienda qui hac percepit, nondum sapiens est, nisi in ea quæ didicit, animus eius transfiguratus est. Tertia pars, ista præcipiendi, ex vtroque est, & ex decretis, & ex habitu: itaque superuacua sic ad implendam virtutem cùm duo illa sufficiant. Isto ergo modo consolatione superuacua est tam hæc quoque ex vtroque: est & exhortatio & suasio, & ipsa argumento? nam & hæc ab habitu animi compositi validique proficitur. Sed quamuis ista ex habitu animi veniant; optimis animis habitu & ex his est, & ex illis. Deinde istud quod dicis, iam perfecti viri est, ac summam consecuti felicitatis humanæ. Ad hoc autem tarde peruenitur; interim etiam imperfecto, sed proficienti, demonstranda est in rebus agendis via. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia; quæ iam eo perduxit animũ, vt moueri nequeat, nisi in rectum. Imbecillioribus quidem ingenijs necessarium est aliquem

quem

quem præire: Hoc vitabis: hoc facies. Præterea, si exspectat tempus quo per se sciat, quid optimum factu sit; interim errabit, & errando impedietur, quo minus ad illud perueniat, quo possit se esse contentus: regi ergo debet, dum incipit posse se regere. Pueri ad præscriptum discunt, digiti illorum tenentur, & aliena manu per litterarum simulacra ducuntur: deinde imitari iubentur proposita, & ad illa reformare chirographum. sic animus noster dum eruditur ad præscriptum, iuuatur. Hæc sunt per quæ probatur, hanc philosophiæ partem superuacuã nõ esse. Quæritur deinde, an ad faciendũ sapientem sola sufficiat. Huic quæstioni suum diem dabimus: interim omissis argumentis nonne apparet nobis esse opus aliquo aduocato, qui contra populi præcepta præcipiat? nulla ad aures nostras vox impune perfertur: nocent qui optant, nocent qui ex secrantur; nam & horum imprecatio falsos nobis metus inserit, & illorum amor male docet bene optando. Mittit enim nos ad longinqua bona, & incerta & errantia, cum possimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta via: trahunt in prauum parentes, trahunt serui: nemo errat vni sibi, sed dementiam spargit in proximos, accipitque inuicem. Et ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit: dum facit quisque peiorem, factus est. Didicit deteriora, deinde docuit: effectaque est ingens illa nequitia, congesto in vnum, quod cuique pessimum scitur. Sit ergo aliquis custos, & aurem subinde peruellat, abigatque rumores, & reclamet populis laudantibus. Erras enim, si existimas nobiscum vitia nasci: superuenerunt ingesta sunt. Itaque monitionibus crebris, opinio-

niones quæ nos circumſonant, compeſcamus. Nulli nos vitio natura conciliat: nos illa integros, ac liberos genuit. Nihil quidē quod auaritiam noſtram irritaret, poſuit in aperto; pedibus aurum & argentum ſubiecit, calcandumque ac premendum dedit; quidquid eſt, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus noſtros erexit in cælum, & quidquid magnificum mirumque fecerat, videri à ſuſpicientibus voluit; ortus occaſuſque, & properantis mundi volubilem curſum, interdiu terrena aperientem, noctu cæleſtia; tardos ſiderum inceſſus, ſi compares toti; citatiſſimos, ſi cogites, quanta ſpatia nunquam intermiſſa velocitatem circumeant; defectus ſolis & lunæ, inuicem obſtantium. Alia deinceps digna miratu, ſiue per ordinem ſubeunt, ſiue ſubitis cauſſis mota proſiliunt, vt nocturni ignium tractus, & ſine vllo ictu ſonituque fulgores cæli patiſcentis, columnæque ac trabes, & varia ſimulacra flammarum. Hæc ſupra nos itura diſponit; aurum quidem & argentum, & propter iſta nunquam pacem agens ferrum, quaſi male nobis committerentur, abſcondit. Nos in lucem, propter quæ pugnaremus, extulimus; nos & cauſſas periculorum noſtrorum, & inſtrumenta, dieiecto terrarum pondere eruimus; nos fortunæ mala noſtra tradidimus, nec erubeſcimus ſumma apud nos haberi, quæ fuerant ima terrarum. Vis ſcire, quam falſus oculos tuos decipit fulgor? nihil eſt iſtis, quamdiu merſa & inuoluta cæno ſuo iacent, fędius, nihil obſcurius; quidni; quando per longiſſimorum cuniculorum tenebras extrahuntur; nihil eſt illis dum fiunt, & à fece ſua ſeparantur, informius. Denique ipſos opifices intuere, per quorum ma-

nus sterile terræ genus & informe perpurgatur videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui ista magis inquinant animos, quàm corpora: & in possessore eorum, quàm in artifice, plus est sordium. Necessarium itaque est admoneri, & habere aliquem aduocatum bonæ mentis, æque tanto fremitu tumultuque falsorum, vnam denique audire vocem. Quę erit illa vox? ea scilicet, quæ tibi tantis clamoribus ambitiosis exsurdato, salubria insusurret verba: quæ dicat. Non est quòd inuideas istis, quos magnos felicesque populus vocat: non est quòd ibi compositæ mentis habitum & sanitatem plausus excutiat: non est: quòd tibi tranquillitatis tuæ fastidium faciat ille, sub illis fascibus, purpura cultus: non est quòd feliciorem eùm iudices, cui submouetur, quàm quem lictor semita deijcit. Si vis exercere tibi vtile, nulli autem graue imperium, submoue vitia. Multi inueniuntur, qui ignem inferant vrbibus, qui inexpugnabilia sæculis, & per aliquot ætates tuta prosternant, qui æquum arcibus aggerem attollant, & muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quassent: multi sunt, qui ante se agant agmina, & tergis hostium graues instent, & ad mare magnum perfusi cæde gentium veniant: sed hi quoque, vt vincerent hostem, cupiditate victi sunt. Nemo illis venientibus restitit, sed nec ipsi ambitioni, crudelitatique restiterant: tunc cùm agere visi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena deuastandi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui à Greciæ primùm cladibus in qua eruditus est, incipit: qui quòd cuique optimum est, eripuit? Lacedæmonia seruire iubet, Athenas tacere. Non contentus tot ciuitatum strage, quas aut vicerat

Phi-

Philippus, aut emerat, & alias alio loco proijcit, & toto orbe arma circumfert: nec subsistit vsquam lasse crudelitas: immanem ferarum modo, quæ plus quàm exigit fames, mordent. Iam in vnum regnum multa regna coniecit iam Græci Persæque eundem timent, iam etiam à Dario liberæ nationes iugum accipiunt; hic tamen vltra Oceanum solemque, indignatur ab Herculis, Liberique vestigijs victoriam flectere, ipsi naturæ vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare: non aliter, quàm in præceps deiecta pondera, quibus eundi finis est, iacuisset. Ne Cn. quidem Pompeio externa bella aut domestica virtus aut ratio suadebat: sed insanus amor magnitudinis falsæ, modò in Hispaniam & Sertoriana arma, modò ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hæ prætexebantur causæ, ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam, quid in Septentrionem, quid in Mitridatem, & Armeniam, & omnes Asiæ angulos traxit? infinita scilicet cupido crescendi: cùm sibi vni parum magnus videretur. Quid C. Cæsarem in sua fata, pariter ac publica, immisit; gloria & ambitio, & nullus supra ceteros eminendi modus. Vnum ante se ferre non potuit, cùm resp. supra se duos ferret. Quid, tu C. Marium semel consulem (vnum enim consulatum accipit, ceteros rapuit) cùm Theutonicos Cimbrosque concideret, cùm Iugurtham per Africæ deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Isti cùm omnia concuterent, concutiebantur: turbinum more, qui rapta conuoluunt, sed ipsi ante voluuntur, & ob hæc maiore impetu
im-

incurrunt, quia nullum illis sui regimen est. Ideoque cum multis fuerunt mali pestiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Non est quod credas, quemquam fieri aliena infelicitate felicem. Omnia ista exempla, quæ oculis atque auribus nostris ingeruntur, retexenda sunt, & plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum virtus; quæ mendacia contra verum placentia exstirpet, quæ nos à populo cui nimis credimus, separet, ac sinceris opinionibus reddat. Hæc est enim sapientia, in naturam conuerti, & eo restitui, vnde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores insaniæ reliquisse, & ex isto cætu inuicem noxio procul abiisse. Hoc vt esse verum scias, adspice, quanto aliter vnusquisque populo viuat, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentiæ, nec frugalitatem docent rura; sed vbi testis ac spectator abscessit, vitia subsidunt, quorum monstrari & conspici fructus est. Quis eam, quam nulli ostenderet, induit purpuram? quis posuit secretam in auro dapem? quis sub alicuius rusticæ arboris proiectus vmbra, luxuriæ suæ pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, ne paucorum quidem & familiarium, sed apparatum vitiorum suorum pro modo turbæ spectantis expandit. Itaque irritamentum est omnium, in quæ insanimus, admirator & conscius. Ne concupiscamus efficies, sine ostendamus effeceris. Ambitio & luxuria, & impotentia, scenam desiderant? sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio vrbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet paruo diuitem, & vsu opes me-

metientem. Contra illos, qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat traditum litteris, & animum ab externis ad sua reuersum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto inuidioso fastigio suo trementes & attonitos, longeque aliam de se opinionem habentes, quam ab aliis habetur. Nam quæ aliis videntur excelsa, ipsis prærupta sunt. Itaque exanimantur, & trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suæ præceps. Cogitant enim varios casus, & in sublimi maxime libricos: tunc appetita formidant, & quæ & illos graues aliis reddit, grauior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lene & sui iuris: odio est fulgor, & fuga iam à rebus adhuc stantibus quæritur: tunc demum videas philosophantes metus, & ægræ fortunæ sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sunt, bona fortuna, & mens bona: ita melius in malis sapimus, secunda rectum auferunt.

EPIST. XCV.

Hæret aut pendet à priore, quæriturq; An igitur parænetica sola sufficiat? cum præsertim ostenderit tantos eius & tam claros vsus. Negat, & argumenta quæ adferuntur ponit, ac refellit. Dogmaticam igitur laudat, & ab illo fonte manare Precepta, & vitam ea contineri ostendit. Florida miscet, & in Luxum, Libidinem. Ambitum obiter excurrit. Tota pulchra & fructuosa est.

PEtis a me, vt id quod in diem suum dixeram debere differri, repræsentem, & scribam tibi an hæc pars philosophiæ, quam Græci παραινετικὴν vocant, nos præceptiuam dicimus, satis

sit

sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si negauero. Eo magis promitto, & verbum publicum perire non patior: Posteà noli rogare, quòd impetrare noluerimus. Interdum enim obnixè petimus, id quòd recusaremus, si quis offerret. Hæc siue leuitas est, siue vernilitas, punienda est promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, sed nolumus. Recitatior historiam ingentem attulit, munitissime scriptam, arctissime plicatam, & magna parte perlecta: Desinam, inquit, si vultis. Acclamatur, Recita, recita, ab his qui illum obmutescere illico cupiunt. Sæpè aliud volumus, aliud optamus: & verùm ne dijs quidem dicimus; sed dij aut non exaudiunt aut miserentur. Ego me, omissa misericordia, vindicabo, & tibi ingentem epistolam impingam: quàm tu inuitus leges, dicito. Ego mihi hoc contraxi: teque inter illos numera, quos vxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos diuitiæ per summum acquisitæ sudorem, malè habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti, discutiant; & ceteros, malorum suorum compotes. Sed vt, omisso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inquiunt, vita constat ex actionibus rectis: ad actiones rectas præcepta perducunt: ergo ad beatam vitam præcepta sufficiunt. Non tamen semper ad actiones rectas præcepta perducunt, sed cùm obsequens ingenium est: aliquando frustrà admouentur, si animum opiniones obsident prauæ. Deinde, etiam si rectè faciunt, nesciunt facere se rectè. Non potest eum quisquam nisi ab initio formatus, & tota ratione compositus, omnes exsequi numeros, vt sciat quando oporteat, & in quantum, & cùm quo

& quem-

& quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter: sed respiciet, sed hæsitabit. Si honesta, inquit, actio ex præceptis venit, ad beatam vitam præcepta abunde sunt; atqui est illud: ergo & hoc. His respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri, non tantum præceptis. Si aliæ, inquit, artes contentæ sunt præceptis, contenta erit & sapientia: nam & hæc ars vitæ est. Atqui gubernatorem facit ille, qui præcipit. Sic moue gubernaculum, sic vela submitte, sic secundo vento vtere, sic aduerso resiste, sic dubium communemque tibi vindica. Alios quoque artifices præcepta confirmant: ergo non hoc idem poterunt artifices viuendi? Omnes istæ artes circa instrumenta vitæ occupatæ sunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinsecus, & impediunt, spes, cupiditas, timor. At hæc quæ artem vitæ professa est, nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest: discutit enim impedimenta, & tractat obstantia. Vis scire quam dissimilis sit harum artium conditio, huius? In illis excusatius est, voluntate peccare, quàm casu: in hac, maxima culpa est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Grammaticus non erubescit solæcismum, si sciens facit: erubescit, si nesciens. Medicus si deficere ægrum non intelligit, quantum ad artem magis peccat, quàm si se intelligere dissimulat. At in hac arte viuendi, turpior volentium culpa est. Adijce nunc, quod artes quoque pleræque, imo ex omnibus liberalissimæ, habent decreta sua, non tantum præcepta: sicut medicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis.

Præterea nulla ars contemplatiua sine decretis suis est, quæ Græci vocant δόγματα: nobis decreta licet appellare, vel scita, vel placita quæ in geometria, & in astronomia inuenies. Philosophia autem & contemplatiua est, & actiua: spectat; simulque agit. Erras enim, si illam putas tantum terrestres operas promittere: altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere vobis, ac dissuadere contenta: magna me vocant supraque vos posita.

Nam tibi de summa cæli ratione deumque,
Dissercre incipiam; & rerum primordia pandã,
Vnde omnis natura creet res, auctet, alatque
Quoque eadẽ rursus natura perempta resoluat

vt ait Lucretius: sequitur ergo, vt cùm contemplatiua sit, habeat, decreta sua, Quid, quòd facienda quoque nemo rite obibit, nisi is cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exsequi possit? quos non seruabit, qui in rem præcepta acceperit, non in omne. Imbecilla sunt per se, &, vt ita dicam, sine radice, quæ partibus dantur. Decreta sunt quæ muniant, quæ securitatem nostram, tranquillitatemque tueantur, quæ totam vitam, totamque rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiæ, & præcepta: quòd inter elementa, & membra: hæc ex illis dependent: illa & horum causæ sunt, & omnium. Antiqua, inquit, sapientia nihil aliud, quàm facienda & vitanda præcepit: & tunc longe meliores erant viri postquam docti prodierunt, boni desunt. Simplex enim illa & aperta virtus in obscuram & solertem scientiam versa est, docemurque disputare, non viuere. Fuit sine dubio, vt dicitis, vetus illa sapientia, cùm maximè nascens

scens

ſcens rudis: non minus quàm ceteræ artes, quarum in proceſſu ſubtilitas creuit. Sed ne opus quidem adhuc erat remedijs diligentibus. Nondum in tantum nequitia ſurrexerat, nec tam late ſe ſparſerat: poterant vitijs ſimplicibus obſtare remedia ſimplicia. Nunc neceſſe eſt tanto operioſiora eſſe munimenta, quanto valentiora ſunt, quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit ſcientia herbarum, quibus ſiſteretur fluens ſanguis, vulnera coirent paullatim: deinde in hanc peruenit tam multiplicem varietatem. Nec eſt mirum, tunc illam minus negotij habuiſſe firmis adhuc, ſolidiſque corporibus, & facili cibo, nec per artem voluptatemque corrupto. Qui poſtquam cepit, non ad tollendam, ſed ad irritandam famem quæri, & inuentæ ſunt mille conditurae, quibus auiditas excitaretur: quæ deſiderantibus alimenta erant, onera ſunt plenis. Inde pallor, & neruorum vino madentium tremor, & miſerabilior ex cruditatibus, quàm ex fame macies: inde incerti labantium pedes, & ſemper qualis in ipſa ebrietate titubatio: inde in totam cutem humor admiſſus, diſtentuſque venter, dum malè aſſueſcit plus capere, quam poterat: inde ſuffuſio luridæ bilis, & decolor vultus, tabeſque in ſe putreſcentium, & retorti digitis articulis obrigeſcentibus, neruorum ſine ſe ſui iacentium torpor, aut palpitatio ſine intermiſſione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? quid oculorum auriumque tormenta, & cerebri æſtuantis verminationes, & omnia per quæ exoneramur, internis vlceribus affecta? Innumerabilia præterea febrium genera, aliarum impetu ſæuientium, aliarum tenui peſte repentium, aliarum cùm horrore & multa membrorum quaſſatione venientium? Quid alios

referam innumerabiles morbos, supplicia luxuriæ? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se delicijs soluerant, qui sibi imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigati, aut venatu, aut tellure versata: excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magna medicorum supellectile, nec tot ferramentis, atque pyxidibus. Simplex erat ex simplici caussa valetudo: multos morbos multa fercula fecerunt. Vide quantū rerum per vnam gulam transiturarum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix! necesse est itaque inter se tam diuersa dissideant, & hausta male digerantur, alijs alio nitentibus. Nec mirum, quòd inconstans variusque ex discordi cibo morbus est: & illa ex contrarijs naturæ partibus in eundem compulsa redundat. Inde tam nullo ægrotamus genere, quàm viuimus. Maximus ille medicorum, & huius scientiæ conditor, fœminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hæ iam & capillis destituuntur, & pedibus ægræ sunt. Non mutata feminarum natura, sed vita est: nam cùm virorum licentiam æquauerint, corporum quoque virilium vitia æquauerunt. Non minus peruigilant, non minus potant, & oleo & mero viros prouocant: æque inuitis ingesta visceribus per os reddunt, & vinum omne vomitu remetiuntur: æque niuem rodunt, solatium stomachi æstuantis. Libidine verò, nec maribus quidem cedunt, pati natæ. Dij illas deæque male perdant: adeò peruersum commentæ genus impudicitiæ: viros ineunt. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum, ac naturæ peritissimum, in mendacio prehendi, cùm tot feminæ po-

podagricæ caluæque sint? Beneficium sexus sui vitiis perdiderunt: & quia feminam exuerunt, damnatæ sunt morbis virilibus. Antiqui medici nesciebant dare cibum sæpius, & vino fulcire venas cadentes: nesciebant sauiem emittere, & diutinam ægrotationem balneo sudoribusque laxare: nesciebant crurum vinculo, brachiorumque, latentem vim, & in medio sedentem, ad extrema reuocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cùm essent periculorum paucissima. Nunc verò quàm longè processerunt mala valetudinis? has vsuras voluptatum pendimus, vltra modum fasque concupitarum. Innumerabiles esse morbos non miraberis, coquos numera. Cessat omne studium, & liberalia professi, sine vlla frequentia, desertis angulis præsident. In rhetorum ac philosophorum scholis, solitudo est: at quam celebres culinæ sunt, quanta circa nepotum focos iuuentus premit? Transeo puerorum infelicium greges; quos post transacta conuiuia, aliæ cubiculi contumeliæ exspectant. Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresque descripta, vt eadem omnibus leuitas sit eadem prima mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis, cui rectior est coma, crispulis misceatur. Transeo pistorum turbam; transeo ministratorum per quos signo dato ad inferendam cænam discurritur. Dij boni, quantum hominum vnus venter exercet? Quid? tu illos boletos, voluptarium venenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiã si præsentanei nõ fundant? Quid? tu illam æstiuam niuem non putas callum iecinoribus obducere? Quid? illa ostrea inertissimam carnem, cæno saginatam, nihil existimas limosæ grauitatis inferre? Quid? illud So-

ciorum garum, pretiosam malorum piscium saniem, non credis vrere falsa tabe præcordia? Quid? illa purulenta, & quæ tantum non ab ipso igne in os transferuntur, iudicas: sine noxa in ipsis visceribus estingui? Quàm fædi atque pestilentes ructus sunt? quantum fastidium sui exhalantibus crapulam veterem? Scias putrescere sumpta, non concoqui. Memini fuisse quondam in sermone nobilem patinam, in quàm quidquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum popina congesserat: veneriæ spondylique, & ostrea eatenus circumcisa, qua eduntur, interuenientibus distinguebantur echinis; torti distractique sine vllis ossibus mulli constrauerant. Piget iam esse singulas: coguntur in vnum sapores. In cœna fit, quòd fieri debet saturo in ventre. Exspecto iam vt manducata ponantur; quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque ossa, & dentium opera coquum fungi? Graue est luxuriari per singula: omnia semel, & in eumdem saporem versa, ponantur. Quare ego ad vnam rem manum porrigam? plura veniant simul: multorum ferculorum ornamenta coeant & cohæreant. Sciant protinus hi, qui iactationem ex istis peti, & gloriam aiebant, non ostendi ista, sed conscientiæ dari. Pariter sint, quæ disponi solent, iure vno perfusa: nihil intersit, ostrea echinis, spondyla perturbari mullis concoctique ponantur. Non esset confusior vomentium cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex istis non singulares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diuersi, multiformes: aduersus quos & medicina armare se cæpit multis generibus, multis obseruationibus. Idem de philosophia dico. Fuit aliquando simplicior inter mi-

nora

nòra peccantes, & leui quoque cura remediabiles: aduersum tantam morum euersionem, omnia conanda. Et vtinam sic denique lues ista vinceretur! Non priuatim solum, sed publice furimus. Homicidia compescimus, & singulas cædes: quid bella, & occisarum gentium gloriosum scelus? Non auaritia, non crudelitas modum nouit: & ista quamdiu furtim, & à singulis fiunt, minus noxia minusque monstrosa sunt: ex senatusconsultis plebisque scitis sæua exercentur, & publice iubentur, vetita priuatim. Quæ clam commissa capite luerent, eadem quia paludati fecere, laudamus. Non pudet homines mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere gerendaque liberis tradere: cùm interse etiam mutis, ac feris pax sit? Aduersus tam potentem explicitumque late furorem operosior philosophia facta est, & tantum sibi virium sumpsit quantum his; aduersus quæ parabatur, accesserat. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, & petentes delicatiorem cibum: non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, à qua pululum discesserat;

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

Voluptas ab omni parte quæritur: nullũ intra se manet vitium. In auaritiam præceps luxuria est: honestatis obliuio inuasit: nihil turpe est, cuius placet pretium. Homo, sacra res, homini iam per lusum & iocum occiditur: & quem erudiri ad inferenda accipiendaque vulnera nefas erat, is iam nudus inermisque producitur: satisque spectaculi ex homine, mors est. In hac ergo morum peruersitate, desideratur solito vehementius aliquid quòd mala inueterata discutiat: decretis agendum est, vt reuellatur penitus fal-

sorum recepta persuasio. His si adiunxerimus præcepta consolationes adhortationes, poterunt valere: per se inefficaces sunt. Si volumus habere obligatos, & malis, quibus iam tenentur auellere; discant quid malum, quid bonum sit: sciant, omnia, præter virtutem, mutare nomen modo mala fieri, modo bona. Quemadmodum primum militiæ vinculum est religio, & signorum amor & deferendi nefas; tunc deinde facile cetera exiguntur mandanturque iusiurandum adactis: ita in his, quos velis ad beatam vitam perducere, prima fundamenta iacienda sunt, & insinuanda virtus. Huius quadam superstitione teneantur: hanc ament: cùm hac viuere velint, sine hac nolint. Quid ergo? non quidam sine institutione subtili euaserunt probi magnosque profectus assecuti sunt, dum nudis tantum præceptis obsequuntur? Fateor, sed felix ingenium illis fuit, & salutaria in transitu rapuit. Nam, vt dij immortales nullam didicere virtutem, cùm omni editi; & pars naturæ eorum est, esse bonos, ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem, in ea quæ tradi solent, perueniunt sine longo magisterio; & honesta complexi sunt, cùm primum audierunt. Vnde ista tam rapacia virtutis ingenia, vel ex se fertilia? At illis aut hebetibus, & obtusis, aut mala consuetudine obsessis, diu rubigo animorum effricanda est. Ceterùm vt illos in bonum pronos citius educit ad summa, & hos imbecilliores adiuuabit, malisque opinionibus extrahet, qui illis philosophiæ placita tradiderit: quæ quàm sint necessaria, scilicet, videas. Quædam insident nobis quæ nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciũt. Nec hæc audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi causæ eorum

exi-

eximantur, falsa admiratio, falsa formido. Hæc nos quandiu possident, dicas licet: Hoc patri præstare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus: tentantem auaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse: dissuadebit timor. Sciet pro amicis desudandum esse, ad extremum vsq; sudorem: sed deliciæ vetabunt. Sciet in vxorem grauissimum esse genus iniuriæ, pellicem: sed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare præcepta, nisi prius amoueris obstantia præceptis: non magis, quàm proderit arma in conspectu posuisse, propiusque admouisse: nisi vsuræ manus expediuntur. Vt ad præcepta quæ damus, possit animus ire, soluendus est. Putemus aliquem facere, quòd oportet: non faciet assidue, non faciet æqualiter: nescit enim quare faciat. Aliqua vel casu, vel exercitatione, exibunt recta: sed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta esse quæ fecit. Non promittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde, præstabunt tibi fortasse præcepta, vt quod oportet facias: non præstabunt, vt quemadmodum oportet: & si hoc non præstant, ad virtutem non perducunt. Faciet quod oportet monitus, concedo, sed id parum est, quoniam quidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est cæna sumptuosa flagitiosius, & equestrem censum consumente? quid tam dignum censoria nota, si quis vt isti ganeones loquuntur, sibi hæc & genio suo præstet? & toties tamen sestertio aditiales cænæ frugalissimis viris constiterunt. Eadem res si gulæ datur, turpis est: si honori, reprehensionem effugit. Non enim luxuria, sed impensa sollennis est. Multum ingentis formæ (quare autem non

pondus adijcio: & aliquorum gulam irrito ? quatuor pondo & ad selibram fuisse aiebant) Tiberius Cæsar missum sibi, cum in macellum deferri & venire iussisset, Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octauius. Vltra spem illi coniectura processit: licitari sunt: vicit Octauius, & ingentem consecutus est inter suos gloriam, cùm quinque millibus HS. emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octauio fuit turpe: nam ille qui emerat, vt Tiberio mitteret, (quamquam illum quoque reprehenderim) admiratus est rem, qua putauit Cæsarem dignum. Amico ægro aliquis assidet: probamus, at hoc si hereditatis caussa facit, vultur est, cadauer exspectat. Eadem & turpia sunt, & honesta: refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honeste fient, si honesto nos addixerimus, idque vnum in rebus humanis bonum iudicauerimus, quæque ex eo sunt; cetera, in diem bona sunt. Ergo infigi debet persuasio ad totam pertinens vitam: hoc est, quòd decretum voco. Qualis hæc persuasio fuerit, talia erunt quæ agentur, quæ cogitabuntur; qualia autem hæc fuerint, talis vita erit. In particulas suasisse totum ordinanti parum est. M. Brutus in eo libro, quē περὶ καθήκοντος inscripsit, dat multa præcepta & parentibus, & liberis & fratribus, hęc nemo faciet quemadmodum debet, nisi habuerit quo referat. Proponamus oportet finem summi boni, ad quem nitamur ad quem omne factum nostrum dictumque respiciat; veluti nauigantibus ad aliquod sidus dirigendus est cursus. Vita sine proposito, vaga est. Quòd si vtique proponendum est, incipiunt necessario

esse

esse decreta. Illud, puto, concedes nihil esse turpius dubio, & incerto ac timido, pedem modo referente; modo producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis; nisi eximantur, quæ reprehendunt animos ac detinent, & conari totos vetant. Quomodo sint dij colendi, solet præcipi. Accendere aliquem lucernam sabbathis prohibeamus, quoniam nec lumine dij egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus salutationibus matutinis fungi & foribus assidere templorum: humana ambitio istis officijs capitur. Deum colit, qui nouit. Vetemus lintea & strigiles Ioui ferre, & speculum tenere Iunoni. Non quærit ministros Deus, quid ni? ipse humano generi ministrat, vbique & omnibus præsto est. Audiat licet, quemadmodum se gerere in sacrificijs debeat, quàm procul resilire à molestis ac superstitionibus; nunquam satis profectum erit, nisi qualem debet Deum, mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem. Quæ caussa est dijs benefaciendi? natura. Errat, si quis putat illos nocere velle, non possunt, nec accipere iniuriam queunt nec facere. Lædere etenim lædique, coniunctum est. Summa illa ac pulcherrima omnium, natura, quos periculo exemit nec periculosos quidem fecit. Primus est deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis maiestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla maiestas est. Scire, illos esse qui præsident mundo, qui vniuersa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant malum, nec habent, cæterum castigant quosdam, coercent, & irrogant pœnas, & aliquando specie boni puniunt. Vis deos

propitiare? bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est. Ecce altera quæstio, quomodo hominibus sit vtendum. Quid agimus; quæ damus præcepta? Vt parcatur sanguini humano? quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo mansuetus homini est. Præcipiemus vt naufrago manum porrigat, erranti viam monstret, cùm esuriente panem suum diuidat? Quando omnia quæ præstanda sunt ac vitanda, dicam, cum possim breuiter hanc formulam humani officij tradere? Omne hoc quod vides, quo diuina atque humana conclusa sunt, vnum est: membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cùm ex ijsdem & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indicit mutuum, & sociabiles fecit: illa æquum iustumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quàm lædi: & illius imperio paratæ sunt ad iuuandum manus. Iste versus, & in pectore, & in ore sit:

Homo sum, humani nihil à me alienum puto.

Habeamus in commune, quòd nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est: quæ casura, nisi inuicem obstarent, hoc ipso sustinetur. Post deos hominesque dispiciamus quomodo rebus sit vtendum. In superuacuum præcepta iactauimus, nisi illud præcesserit, qualem de quoque re habere debeamus opinionem de paupertate, de diuitijs, de gloria, de ignominia, de patria, de exsilio. Æstimemus singula, fama remota: & quæramus quid sint, non quid vocentur. Ad virtutes transeamus, præcipiet aliquis, vt prudentiam magni æstimemus, vt fortitudinem complectamur: temperantiam amemus; iustitiam, si fieri potest, propius etiam quam ceteras, nobis applicemus.

Sed

Sed nihil agetur, si ignoramus quid sit virtus, vna sit, an plures: separatæ, an annexæ: an qui vnam habet, & ceteras habeat: quomodo inter se differant. Non est necesse fabro de fabrica quærere, quod eius initium, quis vsus sit: non magis quam pantomimo, de arte saltandi. Omnes istæ artes se sciunt: nihil deest. Non enim ad totam pertinent vitam: virtus & aliorū scientia est, & sui: discendum de ipsa est, vt ipsa voluntas discatur: actio recta non erit, nisi recta fuerit voluntas: ab hac enim est actio. Rursus voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit in optimo, nisi totius vitæ leges perceperit, & quid de quoque iudicandum sit, exegerit, nisi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas, nisi immutabile certumque iudicium adeptis: ceteri decidunt subinde, reponuntur, & inter omissa appetitaque alternis fluctuantur. Caussa huius iactationis est, quod nihil liquet incertissimo regimine vtentibus, fama. Si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad verum sine decretis non peruenitur; continent vitam; Bona & mala, honesta & turpia, iusta & iniusta, pia & impia, virtutes vsusque virtutem, rerum commodarum possessio, existimatio ac dignitas, valetudo vires forma, sagacitas sensuum, hæc omnia æstimatorem desiderant, quanti quidque in censum deferendum sit. Falleris enim, & pluris quædam quam sunt, putas; adeoque falleris, vt quæ maxima inter vos habentur, diuitiæ, gratia, potentia, sestertio nummo æstimanda sunt. Hoc nescies, nisi constitutionem ipsam, qua ista inter se æstimantur, inspexeris. Quemadmodum folia viuere per se non pos-

possunt; tantum desiderant, cui inhæreant, & quo trahant succum: sic ista præcepta si sola sunt, marcent; infigi volunt sectæ. Præterea non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa, quo tolluntur. Quid enim dicunt? præceptis satis vitam explicari, superflua esse decreta sapientiæ; idest, dogmata. Atqui hoc ipsum quòd dicunt, decretum est: tam hercule, quam si nunc ego dicerem, recedendum esse à præceptis superuacuis, & in hæc sola studium conferendum; hoc ipso quo negarem curanda esse præcepta, præciperem. Quædam admonitionem philosophiæ desiderant; quædam probationem: & quidem multa; quia inuoluta sunt, vixque summa diligentia ac summa subtilitate aperiuntur. Si probationes necessariæ sunt, & decreta, quæ veritatem argumentis colligunt. Quædam aperta sunt, quædam obscura. Aperta, quæ sensu comprehenduntur, quæ memoria. obscura, quæ extra hæc sunt. Ratio autem non impletur manifestis: maior eius pars pulchriorque in occultis est. Occulta probationem exigunt, probatio nō sine decretis est; necessaria ergo decreta sunt. Quæ res communem sensum facit, eadem perfectum, certarum rerum persuasio: sine qua, omnia in animo natant: necessaria ergo sunt decreta, quæ dant animis inflexibile iudicium. Denique cùm monemus aliquem, vt amicum eodem habeat loco quo se, vt ex inimico cogitet posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium: adiicimus, iustum est & honestum. Iustum autem honestumque decretorum nostrorum continet ratio: ergo hæc necessaria est, sine qua nec illa sunt. Sed vtraque iungamus: namque & sine radice inutiles, rami sunt & ipsæ

ſæ radices his, quæ genuere, adiuuantur. Quantum vtilitatis manus habeant, neſcire nulli licet: aperte iuuant: cor, illud quo manus viuunt, ex quo impetum ſumunt quo mouentur, latet. Idem dicere de pręcepti, ſpoſsum: aperta ſunt: decreta verò ſapientiæ in abdito. Sicut ſanctiora ſacrorum tantum initati ſciunt ita in philoſophia, arcana illa admiſſis receptiſque in ſacra oſtenduntur: at præcepta, & alia huiuſmodi, profanis quoque nota ſunt. Poſidonius non tantum præceptionem, (nihil enim nos hoc verbo vti prohibet) ſed etiam ſuaſionem, & conſolationem, & exhortationem neceſſariam iudicat. His adijcit cauſſarum inquiſitionem; quàm cur ætiologiam dicere non audemus, cùm Grammatici, cuſtodes Latini ſermonis, ſuo iure appellent, non video: Ait vtilem futuram eſſe deſcriptionem cuiuſque virtutis: hanc Poſidonius ætiologiam vocat; quidam χαρακτηρισμὸν appellant, ſigna cuiuſque virtutis & vitij ac notas reddentem, quibus inter ſe ſimilia diſcriminentur. Hæc res eandem vim habet, quã præcipere. Nam qui præcipit, dicit: illa facies, ſi voles temperans eſſe. Qui deſcribit, Temperans eſt, qui facit illa qui illis abſtinet. Quæris quid interſit? alter præcepta virtutis dat, alter exemplar. Deſcriptiones has, & (vt publica notiũ vtar verbo εἰκονισμοὺς, ex vſu eſſe cõfiteor. Proponamus laudanda: inuenietur imitator: putas vtile, tibi dari argumenta, per quæ intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignauo? Quanto hoc vtilius eſt, excellentis animi notas eſſe, quas ex alio in ſe transferre permittitur?

Continuo pecoris generoſi pullus in aruis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit,

Pri-

Primus inire viam, & fluuios tentare minaces
Audet, & ignota sese committere ponto.
Nec vanos horret strepitus; illi ardua ceruix:
Argutumque caput, breuis aluus obesaq; terga:
Luxuriatque toris animosum pectus.
. . . . . tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit micat auribus & tremit artus:
Collectumq; premens voluit sub naribus ignem.

Dum Aliud agit Virgilius noster, descripsit virum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno viro dederim: si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum ciuilium impauidus, & primus incessens admotos iam exercitus alpibus, ciuilique se bello ferens obuium: non alium illi assignauerim vultum, non alium habitum: altius certe nemo ingredi potuit; quam qui simul contra Cæsarem Pompeiumq; se sustulit, & alijs Cæsarianas opes, alijs Pompeianas fouentibus, vtrumque prouocauit, ostenditque aliquas esse reip. partes. Nam parum est in Catone, dicere: Nec vanos horret strepitus. Quid ni, cum veros vicinosque non horreat? cum contra decem legiones, & Gallica auxilia, & mixta barbarica arma ciuilibus, vocem liberam mittat, & remp. hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur, honestius in seruitutem casura, quam itura? Quantum in illo vigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiduciæ est? Scit se vnum esse, de cuius statu non agatur: non enim quæri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorum gladiorumque contemptus. Libet admirantem inuictam constantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere? Luxuriatque toris animosum pectus. Proderit non tantum quales esse soleant boni viri, dicere,

na: formamque eorum & lineamenta deducere: sed quales fuerint narrare, & exponere Catonis illud vltimum ac fortissimum vulnus, per quod libertas amisit animam: Lælij sapientiam, & cum suo Scipione concordiam: alterius Catonis domi forisq; egregia facta: Tuberonis ligneos lectulos, cùm in publicum sternerentur, hædinasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Iouis cellam proposita conuiuis vasa fictilia: quid aliud paupertatem in capitolio consecrare? Vt nullum aliud factum eius habeam, quo illum Catonibus inseram, hoc parum credimus? Censura fuit illa, non cæna. O quam ignorant homines cupidi gloriæ, quid illa sit, aut quemadmodum petenda! Illo die populus Romanus multorum supellectilem spectauit, vnius miratus est. Omnium illorum aurum argentumque fractum est & millies conflatum: at omnibus sæculis Tuberonis fictilia durabunt.

EPIST. XCVI.

Contra Querulos, omnia à Fato, ac Deo venire. Quid igitur indignamur? Pareamus istis aut potius assentiamur Bona.

TAmen tu indignaris aliquid, aut quereris & non intelligis, nihil esse in istis mali, nisi hoc vnum, quod indignaris & quereris? Si me interrogas, nihil puto viro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura putet miserum. Non feram me, quo die aliquid ferre non potero. Male valeo? pars fati est. Familia decubuit? fenus offendit? domus crepuit? damna, vulnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri: hoc parum est: debuit fieri: decernuntur ista, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cùm maxime detego: in

in omnibus quæ aduersa videntur & dura; sic formatus sum. Non pareo Deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil vmquam mihi incidet, quod tristis incipiam, quod malo vultu; nullum tributum inuitus conferam. Omnia autem ad quæ gemimus, quæ expauescimus, tributa vitæ sunt. Horum mi Lucili, nec speraueris immunitatem, nec petieris. Uesicæ te dolor inquietauit: epulæ fuerunt parum dulces, detrimenta continua; propius accedam: de capite timuisti. Quid tu, nesciebas hæc te optare, cùm optares senectutem? Omnia ista in longa vita sunt, quomodo in longa via & puluis & lutum & pluuia. Sed volebam, inquis, viuere, carere tamen incommodis omnibus. Tam effeminata vox virum dedecet. Videris, quemadmodum hoc votum meum excipias? ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque dij, neque deæ faciant, vt te fortuna in delicijs habeat. Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, vtrum velis viuere in macello, an in castris. Atqui viuere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui iactantur, & per operosa atque ardua sursum atque deorsum eunt, & expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt, primoresque castrorum: isti quos publica quies, alijs laborantibus, molliter habet, Turturellæ sunt, tuti contumeliæ causa.

EPIST. XCVII.

Et nunc, & olim, fuisse malos. Exemplum à iudicio Clodiano, quòd ille nummis & adulteriis corrupit. De vi deinde Conscientiæ: damnari ab ea mala: atque etiam puniri interno flagello aut morsu.

Erras,

ERras, mi Lucili, si existimas nostri sæculi esse vitium, luxuriam & negligentiam boni moris, & alia quæ obijcit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporum: nulla ætas vacauit à culpa. Et si æstimare licentiam cuiusque sæculi incipias: pudet dicere nunquam apertius, quàm coram Catone peccatum est. Credat aliquis pecuniam esse versatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ab id adulterium: quòd cum Cæsaris vxore in operto commiserat, violatis religionibus eius sacrificij; quòd pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus vitijs, vt picturæ, quoque masculorum animalium contegantur. At qui dati iudicibus nummi sunt, & quòd hac etiamnum pactione turpius est stupra insuper matronarum, & adolescentulorum nobilium, salarij loco exacta sunt. Minus crimine, quàm absolutione, peccatum est. Adulterij reus, adulteria diuisit: nec ante fuit de salute securus, quàm similes sui iudices suos reddidit. Hæc in eo iudicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. Ipsa ponam verba Ciceronis, quia res fidem excedit: Accersiuit ad se, promisit, intercessit, dedit: Iam verò, ò dij boni, rem perditam, etiam noctes certatum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones; nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Non vacat de pretio queri, plus in accessionibus fuit. Vis seueri illius vxorem? Dabo illam. Vis diuitis? huius quoque tibi præstabo concubitum. Adulterium nisi feceris, damna. Illa formosa quàm desideras, veniet: illius tibi noctem promitto, nec differe; intra comperendinationem, fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quàm

quam facere: illud est, matribus familiæ denunciare? hoc, illudere. Hi iudices Clodiani à senatu petierant præsidium, quod non erat nisi damnatúris necessarium: & impetrauerant. Itaque eleganter illis Catulus, absoluto reo. Quid vos, inquit, præsidium à nobis petebatis? an, ne nummi vobis eriperentur? Inter hos tamen locos, impune tulit ante iudicium adulter, in iudicio leno: qui damnatione peius effugit, quam meruit. Quidquam fuisse corruptius illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, non iudicijs poterat; quibus in ea ipsa quæstione, quæ extra ordinem senatusconsulto exercebatur, plus quam quærebatur admissum est? Quærebatur, an post adulterium aliquis posset tutus esse: apparuit sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompeium & Cæsarem, inter Ciceronem Catonemque commissum est: Catonem inquam illum, quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare Florales iocos nudandarum meretricum. Credis spectasse tunc seuerius homines, quam iudicasse? Et fient, & facta sunt ista: & licentia vrbium, aliquando disciplina metuque, nunquam sponte considet. Non est itaque quod credas, nunc plurimum libidini permissum esse legibus, minimum. Longe enim frugalior hæc iuuentus, quam illa est, cùm reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud reum conferentur: cùm stuprum committeretur rei iudicandæ caussa: cùm Clodius iisdem vitijs gratiosus quibus nocens conciliaturas exerceret in ipsa caussæ dictione. Credat hoc quisquam? qui damnabatur vno adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus: quia

hæc

nec dux poreſt, nec comes deeſſe; & res etiam ipſa ſine duce, ſine comite procedit: non pronum eſt tantum ad vitia, ſed præceps. Et, quòd pleroſque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata àrtificibus pudori ſunt, offenduntque decrrantem: vitæ peccata delectant. Non gaudet nauigio gubernator euerſo, non gaudet ægro medicus elato, non gaudet orator, ſi patroni culpa reus cecidit: at contra, omnibus crimen ſuum voluptati eſt. Lætatur ille adulterio, in quòd irritatus eſt ipſa difficultate; lætatur ille circumſcriptione furtoque: nec ante illi culpa, quàm culpæ fortuna diſplicuit. Id praua conſuetudine euenit. Alioqui vt ſcias, ſubeſſe animis, etiam in peſſima abductis, boni ſenſum, nec ignorari turpe, ſed negligi; omnes peccata diſſimulant, & quamuis feliciter ceſſerint, fructu illorum vtuntur, ipſa ſubducunt. At bona conſcientia prodire vult, & conſpici: ipſas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto, poteſt nocenti contingere vt lateat, latendi fides non poteſt. Aut ſi hoc modò melius hunc explicari poſſe iudicas ſenſum: Ideò non prodeſt latere peccantibus, quia latendi etiam ſi felicitatem habent, fiduciam non habent. Ita eſt: tuta ſcelera eſſe poſſunt: ſecura non poſſunt. Hoc ego repugnare ſectæ noſtræ, ſi ſic expediatur, non iudico: quare? quia prima & maxima peccantium eſt pæna, peccaſſe, nec vllum ſcelus, licet illud fortuna exornet muneribus ſuis, licet tueatur ac vindicet, impunitum eſt: quoniam ſceleris in ſcelere ſupplicium eſt. Sed nihilominus & hæc, & illa, ſecundæ pænæ premunt ac ſequuntur; timere ſemper & expaueſcere, & ſecuritati diffidere. Quare ergo hoc

ſuppli-

ſupplicio nequitiam liberem? quare non ſemper illam in ſuſpenſo relinquam? illic diſſentiamus cum Epicuro, vbi dicit, nihil iuſtum eſſe natura, crimina vitanda eſſe, quia vitari metus non poſſit. Huic conſentiamus mala facinora conſcientia flagellari, plurimum illi tormentorum eſſe, eo quòd perpetua illam ſolicitudo vrget ac verberat quòd ſponſoribus ſecuritatis ſuæ non poteſt credere. Hoc enim ipſum argumentum. Epicuri eſt, natura nos à ſcelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor eſt. Multos fortuna liberat pœna, metu neminem: quare? quia infixa nobis eius rei auerſario eſt, quàm natura damnauit. Ideò nunquam fides latendi fit etiam latentibus quia, coarguit illos conſcientia, & ipſos ſibi oſtendit. Proprium autem eſt nocentium, trepidare. Male de nobis actum erat, quod multa ſcelera legem & iudicem effugiunt, & ſcripta ſupplicia: niſi illa naturalia & grauia de preſentibus ſoluerent, & in locum patientiæ timor cederet.

EPIST. XCVIII.

Solis internis Bonis fidendum alia venire, abire. Hoc meditandum, & omnia vt fugacia adſpicienda, atque habenda. Præparandus itaque animus ad amiſſionem talium, & ad tolerandum obfirmandus. Quidni, Alii tulerunt. Sequere exempla, imo ipſe eſto exemplum. Plane inter bonas vtileſque Epiſtola.

NVnquam, crediderìs felicem quemquam, ex felicitate ſuſpenſum: fragilibus innititur, quid aduentitio lætus eſt, exibit gaudiũ quod intrauit. At illud ex ſe ortum, fidele, firmumque

quę est,& crescit,& ad extremum vsque prosequitur: cetera quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. Quid ergo? non vsui, ac voluptati esse possunt? Quis negat? sed, ita si illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia, quæ fortunam intuentur, ita fructifera, ac iucunda fiunt, si quis habens illa, se quoque habet, nec in rerum suarum potestate est. Errant enim, mi Lucili, qui boni aliquid nobis, aut mali iudicant tribuere fortunam: materiam dat bonorum ac malorum,& initia rerum apud nos in malum bonum ne exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in vtramque partem ipse res suas ducit, beatæq; ac misere vitæ sibi caussa est. Malus omnia in malum vertit, etiam quæ specie optimi venerant: rectus, atque integer corrigit praua fortunæ,& dura, atque aspera, ferendi scientia mollit: idemque & secunda gratè excipit, modesteque & aduersa constanter, atque fortiter. Qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil supra vires suas tentet: non contingit illi bonum integrum illud, & extra minas fortunæ positum, nisi certus aduersus incerta est. Siue alios obseruare volueris (liberius enim inter aliena iudicium est) siue teipsum fauore seposito; & senties hoc & confiteberis, nil ex his optabilibus,& caris vtile esse nisi re contra leuitatem casus, rerumque casum sequentium, instruxeris: nisi illud freque nteri, & sine querela, inter singula damna dixeris: Dijs aliter visum est. Imo mehercule, vt carmen fortius, ac iustius petam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quoties aliquid aliter quam cogitabas euenerit: Dij melius Sic composito nihil accidet: sic autem componetur, si, quid humanarum rerum varietas

pos-

possit, cogitauerit, antequam senserit. Si & liberos, & coniugem, atque patrimonium sic habuerit, tamquam non vtique semper habiturus: & tamquam non futurus ob hoc miserior, si habere desierit. Calamitosus est animus futuri anxius, & ante miserias miser, qui solicitus est, vt ea quibus delectatur, ad extremum vsque permaneant. Nullo enim tempore conquiescet, & expectatione futuri, præsentia, quibus frui poterat, amittet. In æquo est autem amissio rei, & timor amittendæ. Nec ideò præcipio tibi negligentiam. Quin verò metuenda declina; & quidquid consilio prospici potest, prospice: quodcumque læsurum est, multò antè quàm accidat, speculare & aduerte. In hoc ipsum tibi plurimum conferret fiducia, & ad tolerandum omne obfirmata mens. Potest fortunam cauere, qui potest ferre, certè in tranquillo non tumultuatur. Nil est nec miserius nec stultius, quàm prætimere; quæ ista dementia est, malum suum antecedere? Denique, vt breuiter includam quòd sentio, & istos satageos, ac sibi molestos describam tibi; tam intemperantes in ipsis miserijs quàm sunt ante illas. Plus dolet quàm necesse est, qui ante dolet, quàm necesse sit: Eadem enim infirmitate dolorem non æstimat, qua non exspectat. Eadem intemperantia fingit sibi perpetuam felicitatem, fingit sibi crescere debere quæcumque contigerunt, non tantum durare: & oblitus huius petauri, quo humana iactantur, sibi vni fortuitorum constantiam spondet. Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea Epistola, qua sororem, amisso optimæ indolis filio, alloquitur: Mortale est omne mortalium bonum: de his loquitur bonis, ad quæ concurritur. Nam illud verùm bonum non

non moritur: certum est sempiternumque, sapientia & virtus: hoc vnum contingit immortale mortalibus. Ceterum tam improbi sunt, tamque obliti quo eant, quo illos singuli dies trahant, vt mirentur aliquid se amittere, amissuri vno die omnia. Quidquid est, cui dominus inscriberis, apud te est, tuum non est: nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum, & inuictum est. Tam necesse est perire, quam perdere: & hoc ipsum, si intelligimus, solatium est, æquo animo perdere, quod periturum est. Quid ergo aduersus has amissiones auxilij inueniemus? Hoc, vt memoria teneamus amissa, nec cùm ipsis fructum excidere patiamur, quem ex illis percepimus. Habere, eripitur: habuisse, nunquam. Peringratus est, qui cùm amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, vsumfructumq; apud nos relinquit: quem nos iniquitate desiderij perdidimus. Dic tibi, Ex istis quæ terribillia videntur, nihil est inuictum. Singula vicere iam multi: ignem Mucius, crucem Regulus: venenum Socrates, exsilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato: & nos vincamus aliquid. Rursus ista, quæ vt speciosa & felicia trahunt vulgum, à multis & sæpe contempta sunt. Fabricius diuitias imperator reiecit, censor notauit: Tubero paupertatem & se dignam, & Capitolio iudicauit, cùm fictilibus in publica cœna vsus, ostendit, debere his hominem esse contentum, quibus dij etiamnum vterentur. Honores repulit pater Sextius; qui ita natus vt remp. deberet capessere, latum clauum diuo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari posset, & eripi posse. Nos quoq; aliquid ipsi faciamus animose: simus inter exépla. Quare deficiamus? quare desperamus; quid

quidquid fieri potuit, potest. Nos modo purgemus animum, sequamurque naturam, à qua aberranti cupiendum timendumque est, & fortuitis seruiendum. Licet reuerti in viam, licet in integrum restitui. Restituamus, vt possimus dolores, quocumque modo corpus inuaserint, perferre, & fortunæ dicere: Cum viro tibi negotium est, quære quem vincas. His sermonibus, & his similibus, lenitur illa vis vlceris: quàm opto mehercules mitigari, & aut sanari, aut stare, & cùm ipso senescere. Sed securus de ipso sum: de nostro damno agitur, quibus senex egregius eripitur. Nam ipse vitæ plenus est, cui adiici nihil desiderat sua caussa, sed eorum quibus vtilis est. Liberaliter facit, quod viuit. Alius iam hos cruciatus finisset: hic tam turpe putat mortem fugere, quàm ad mortem confugere. Quid ergo? non, si suadebit res, exibit? Quid ni exeat? si nemo iam eo viti poterit, si nihil aliud, quàm dolori operam dabit? Hoc est mi Lucili, philosophiam in opere discere, & ad verùm exerceri: videri quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: cùm illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, à faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquis dolori resistere, an mors magnos quoque animos admota submittere. Quid opus est verbis? in rem præsentem eamus, nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem: contra vtrumque sibi fidit: nec spe mortis patienter dolet, nec tædio doloris libenter moritur: hunc fert, illam exspectat.

EPIST. XCIX.

Consolatoria in morte filii. Sapiens, ita me Deus, & diserta.

EPistolam, quam scripsi Marullo, cum filium paruulum amisisset, & diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putaui leniter illum debere tractari, cùm obiurgatione esset quàm consolatione dignior. Afflicto enim, & magnum vulnus male ferenti, paullisper cedendum est: exsatiet se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumpserunt, protinus castigentur, & discant, quasdam etiam lacrymarum ineptias esse. Solatia exspectas? conuicia accipe, tam molliter tu fers mortem filij? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertæ spei, paruulus: pusillum temporis perijt. Caussas doloris conquirimus, & de fortuna etiam inique queri volumus? quasi non sit iustas quærendi caussas præbitura. At mehercule satis mihi iam videbaris animi habere, etiam aduersus solida mala, nedum ad istas vmbras malorum, quibus ingemiscunt homines moris caussa. Quòd damnorum omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, vt magis gauderes quod habueras, quam mœreres quod amiseras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantumue gauisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non superuacuus tantum, sed ingratus est. Ergo quod habuisti tale amicum, perijt opera, tot annis, tanta coniunctione vitæ, tam familiari studiorum societate, nihil actum est? Cum amico effers amicitiam; & qui doles amisisse, habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amauimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrum est quod præterijt tempus nec quidquam est loco tutiore, quam quod fuit. Ingrati aduersus percepta, spe futuri, sumus

quasi non quod futurum est, si modo successerit nobis, cito in præterita transiturum sit. Anguste fructus rerum determinat, qui tantum præsentibus latus est: & futura & præterita delectant: hæc, exspectatione, illa memoria; sed alterum pendet, & non fieri potest: alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est, certissimo excidere? Acquiescamus his quæ iam hausimus; si modo non perforato animo hauriebamus, & transmittente quidquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui libero iuuenes sine lacrimis extulerunt; qui in senatum aut in aliquod publicum officium à rogo redierint, & statim aliud egerint; nec immerito. Nā primum, superuacuum est dolere, si nihil dolendo proficias; deinde iniquum est queri de eo, quod vni accidit, omnibus restat. Deinde, desiderij stulta conquestio est, vbi minimū interest inter amissum, & desiderantem. Eo itaque æquiore animo esse debemus, quòd quos amisimus, sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis: cogita breuitatem huius spatij, per quod citatissimi currimus; obserua hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis interuallis distinctum, etiam vbi maxima videntur; quem putas perijsse, præmissus est. Quid autem dementius, quàm cùm idem tibi iter emetiendum sit, flere eum qui antecessit? Flet aliquis factum, quòd non ignorauit futurum? aut si mortem in homine non cogitauit, sibi imposuit. Flet aliquis factum, quod aiebat non posse non fieri? quisquis aliquem queritur mortuum esse, queritur hominem fuisse. Omnes eadem conditio deuinxit; cui nasci contingit, mori restat: Interuallis distinguimur, exitu æquamur. Hoc quod inter primum

mum diem & vltimum iacet, varium,& incertum est: si molestias æstimas, etiam puero longum; si velocitatem, etiam seni angustum. Nil non lubricum & fallax, & omni tempestate mobilius. Iactantur cuncta, & in contrarium transeunt, iubente fortuna: & in tanta volutatione rerum humanarum, nil cuiquam, nisi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes, in quo vno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondum dico melius agi cùm eo qui vita defungitur: ad eum transeamus qui consenuit: quantulo vincit infantem? Propone profundi temporis vastitatem, & vniuersum complectere, deinde hoc quòd ætatem vocamus humanam, compara immenso: videbis quam exiguum, sit, quod optamus, quòd extendimus: Ex hoc quantum lacrimæ, quantum sollicitudines occupant, quantum mors antequam veniat, optata; quantum valetudo, quantum timor, quantum teneri, aut rudes, aut inutiles anni? dimidium ex hoc edormitur. Adijce labores, luctus, pericula, & intelliges, etiam in longissima vita minimum esse quod viuitur. Sed quis tibi concedat, non melius se habere eum cui cito reuerti licet, cui ante lassitudinem peractum, est iter? Uita, nec bonum nec malum est, boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certiorem. Potuit euadere modestus ac prudens, potuit sub cura tua in meliora formari, sed (quod iustius timetur) potuit fieri pluribus similis. Adspice illos iuuenes quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria proiecit: adspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent, mutuo impudici, quorum nullus sine ebrietate, nullus siue aliquo insigni flagitio dies exit, plus timeri, quàm sperari

potuisse, manifestum erit. Non debes itaque caussas doloris accersere, nec leuia incommoda indignando cumulare. Non hortor, vt nitaris & vrgeas? non tam male de te iudico, vt tibi aduersus hæc totam putem virtutem aduocandam. Non est dolor iste, sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia profecit, si puerum nutrici adhuc quam patri notiorem, animo forti desideras. Quid, nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere vultum volo, & animum, ne contrahi quidem patior? Minime: inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum iisdem oculis, quibus ipsos videre: nec commoueri ad primam familiarum diuisionem. Puta autem me vetare; quædam non sunt sui iuris. Excidunt etiam retinentibus lacrimæ, & animum profusæ leuant. Quid ergo est? permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. Nihil vero mærori adiiciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quam dolor: quotusquisque sibi tristis est? Clarius, cùm audiuntur, gemunt: & taciti quietique, dum secretum est; cùm aliquos viderint in fletus nouos excitantur. Tum capiti suo manus ingerunt, quod potuerant facere, nullo prohibent, liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo deuoluuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos, vt in aliis rebus; ita in hac quoque hoc vitium, ad plurium exempla componi; nec quid oporteat, sed quid soleat, adspicere. A natura discedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, & in hac re, sicut in omnibus, inconstantissimo. Videt aliquem fortem in luctu suo? impium vocat, &

effe-

efferatum. Uidet aliquem collabantem,& cor-
pori affusum? effeminatum ait; & eneruem.
Omnia itaque ad rationem reuocanda sunt.
Stultius vero nihil est, quam famam captare
tristitiæ, & lacrimas approbare: quas iudico
sapienti viro alias permissa cadere, alias vi sua
latas. Dicam quid intersit. Cum primum nos
nuncius acerbi funeris perculit, cum tenemus
corpus è complexu nostro in ignem transiturū,
lacrimas naturalis necessitas exprimit: & spiri-
tus ictu doloris impulsus, quemadmodum to-
tum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacen-
tem humorem perpremit & expellit. Hæ la-
crimæ per elisionem cadunt, nolentibus nobis.
Aliæ sunt, quibus exitum damus, cum memo-
ria eorum quos amisimus, retractatur: & inest
quiddam dulce tristitiæ: cum occurrunt sermo-
nes eorum iucundi, conuersatio hilaris, officio-
sa pietas, tunc oculi velut in gaudio relaxantur.
His indulgemus, illis vincimur. Non est itaque
quod lacrimas propter circumstantes assidentes-
que aut contineas, aut exprimas: nec cessant,
nec fluunt vnquam tam turpiter, quam finguu-
tur. Eant sua sponte: ire autem possunt placi-
dis atque compositis. Sæpe salua sapientis au-
ctoritate fluxerunt, tanto temperamento, vt il-
lis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet,
inquam, naturæ obsequi, grauitate seruata.
Vidi ego in funere suorum verendos, in quorum
ore amor eminebat, remota omni lugentium
scena. Nihil erat nisi quod veris dabatur affe-
ctibus. Est aliquid & dolendi decor: hic sapienti
seruandus est: & quemadmodum in ceteris re-
bus, ita & in lacrimis aliquid sat est. Impruden-
tium vt gaudia, sic dolores exundauere. Æquo
animo excipe necessaria. Quid incredibile, quid

nouum euenit? quam multis cum maxime funus locatur? quam multis vitalia eruuntur? quã multi post tuum luctum lugent? Quoties cogitaueris puerum fuisse, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non vtique perducit ad senectutem: vnde visum est, dimittit. Ceterum de illo frequenter loquere, & memoriam eius quantum potes, celebra: quæ ad te sæpius reuertetur, si erit sine acerbitate ventura. Nemo enim libenter tristi conuersatur, nedum tristitiæ. Si quos sermones eius, si quos quamuis paruuli iocos cum voluptate audieras, sæpius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Obliuisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, effusissime flere, meminisse parcissime, inhumani animi est. Sic aues, sic feræ fœtus suos diligunt: quarum concitatus est amor, & pœne rapidus, sed cum amissis totus exstinguitur. Hoc prudentem virum non decet: meminisse perseueret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiæ voluptatem: hanc ipsam captandam in eiusmodi tempore. Ipsa Metrodori verba subscripsi: Μετηθεῖα ἡ ἡδονὴ· ἀηδεία τις γάρ ἐστι. σοὶ μὲν ζητητέα κατὰ τὸν καιρὸν de quibus non dubito, quid sis sensurus. Quid enim turpius, quam captare in ipso luctu voluptatem, imo per luctum; & inter lacrimas quoque, quod iuuet, quærere? Hi sunt qui nobis obijciunt nimium rigorem, & infamant præcepta nostra duritia, quod dicamus dolorem in animum, aut admittendum nõ esse, aut cito expellendum. Vtrum tandem est aut incredibilius, aut inhumanius, non sentire amisso amico dolorem, an voluptatem in ipso do-

dolore aucupari? Nos quod præcipimus honestum est: cum aliquid lacrimarum affectus effuderit, & vt ita dicam, despumauerit, non esse tradendum animum dolori. Quid tu dicis? misceendam ipsi dolori voluptatem? Sic consolamur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte compescimus. Ne illo quidem tempore quo filius ardet, aut amicus exspirat, cessare pateris voluptatem, sed ipsum vis titillare mærorem. Vtrum honestius dolor ab animo submouetur, an voluptas ad dolorem quoque admittitur? admittitur dico, captatur & quidem ex ipso. Est aliqua, inquit, voluptas cognata tristitiæ. Illud nobis licet dicere: vobis quidẽ non licet. Vnum bonum nostis, voluptatẽ; vnum malũ dolorem. Quæ potest inter bonum, & malum, esse cognatio? Sed puta esse, nunc potissimum eruitur: & ipsum dolorem scrutamur an aliquid habeat iucundum circa se, & voluptarium? Quædam remedia alijs partibus corporis salutaria, velut fæda & indecora, adhiberi alijs nequeunt: & quod alibi prodesset sine damno verecundiæ, id fit in honestum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate sanare? seuerius ista plaga curanda est: illud potius admone: nullum mali sensum, ad eum qui perit, peruenire: nam si peruenit, non perijt. Nulla, inquam, eum res lædit, qui nullus est: viuit, si læditur. Vtrum putas illi mala esse, quod nullus est, an quod est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest ei tormentũ esse quod non est: quis enim nullius sensus est: nec ex eo, quod est; effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. Illud quoque dicamus ei, qui deflet, ac desiderat in ætate prima raptum: Omnes quantum ad breuitatem æui, si vniuerso cõpares, & iuuenes & senes in æquo sumus. Mi-

nus enim ad nos ex omni ætate venit, quàm quòd minimum esse quis dixerit: quoniam quidem minimum aliqua pars est: hoc quod viuimus, proximum nihilo est, & tamen (ò dementiam nostram). late disponitur. Hæc tibi scripsi, non tamquam exspectaturus esset remedium à me tam serum; liquet enim mihi te locutum tecum, quidquid lecturus es: sed vt castigarem illam exiguam moram, qua à te recessisti: & in reliquam exhortarer, contra fortunam tolleres animos, & omnia eius tela non tanquam possent venire, sed tamquam vtique essent ventura, prospiceres.

EPIST. C.

De Papirio Fabiano philosopho iudicium, eiusque scriptis.

FAbiani Papirij libros, qui inscribuntur Ciuilium, legisse te cupidissime scribis, sed non respondisse expectationi tuæ: deinde, oblitus de philosopho agi, compositionem eius accusas. Puta esse quod dicis: & effundi verba, non fingi. Primum, habet ista res suam gratiam: & est decor proprius orationis leniter lapsæ. Multum enim interesse existimo, vtrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque, quòd dicturus sum, ingens differentia est. Fabianus mihi non effundere videtur orationem, sed fundere, adeò larga est, & sine perturbatione, non sine cursu tamen veniens. Illud plane fatetur & præfert, non esse se tractatam, nec diu tortam. Sed ita, vt vis, esse credamus: mores ille, non verba composuit, & animis scripsit ista, non auribus. Præterea, ipso dicente non vacasset tibi partes intueri, adeò te summa rapuisset: & fere quæ impetu placent, minus præstant ad ma-

num

nium relata. Sed illud quoque multum est, primo adspectu oculos occupasse, etiamsi contemplatio diligens inuentura est, quod arguat. Si me interrogas, maior ille est qui iudicium abstulit, quàm qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse, scio audacius sibi de futuro promittere esse. Oratio solicita philosophum non decet. Vbi tandem erit fortis & constans, vbi periculum sui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in oratione; sed securus: itaque nihil inuenies sordidum. Electa verba sunt, non captata: nec huius sæculi more contra naturam suam posita & inuersa; splendida tamen, quamuis sumantur è medio: sensus honestos & magnificos habent, non coactos in sententiam, sed latius ductos. Videbimus, quid parum recisum sit, quid parum structum, quid non huius recentis politurae: cùm circumspexeris omnia, nullas videbis angustias inanes. Desit sane varietas marmorum, & concisura aquarum cubiculis interfluentium, & pauperis cella, & quidquid aliud luxuria, non contenta decore simplici, miscet: quod dici solet, domus recta est. Adijce nunc quod de compositione non constat. Quidam illam volunt esse ex horrido comptam: quidam vsque eo aspera gaudent, vt etiam quæ mollius, casus explicuit, ex industria dissipent, & clausulas abrumpant, ne ad exspectatum respondeant: Lege Ciceronem: compositio eius vna est: pedem seruat, curata, lenta, & sine infamia mollis. At contra, Pollionis Asinij salebrosa & exsiliens, & vbi minime exspectes, relictura. Denique apud Ciceronem omnia desinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis paucissimis, quæ ad certum modum, & ad vnum exemplar, adstricta sunt. Humilia prætereà tibi videri

dicis omnia, & parum erecta: quo vitio carere eum iudico. Non sunt humilia illa, sed placida, & ad animi tenorem quietum compositumque formata, nec depressa, sed plana. Deest illis oratorius vigor, stimulique quos quæris, & subiti ictus sententiarum: sed totum corpus videris; quamuis sit incomptum, honestum est. Non habet oratio eius, sed debere dignitatem, Affer quem Fabiano possis præponere. Dic Ciceronem, cuius libri ad philosophiam pertinentes, pæne totidem sunt, quot Fabiani: Cedam: sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem. Cedam, & respondeamus: In re tanta eminere est, & post duos esse. Nomina adhuc Liuium. Scripsit enim & dialogos, quos non magis philosophiæ annumerare possis, quam historiæ: & ex professo philosophiam continentes libros. Huic quoque dabo locum: vide tamen, quam multos antecedat, qui à tribus vincitur, & tribus eloquentissimis. Sed non præstat omnia, non est fortis oratio eius, quamuis elata sit; non est violenta, nec torrens, quamuis effusa sit: non est perspicua, sed pura. Desideres, inquies, contra vitia aliquid aspere dici, contra pericula animose, contra fortunam superbe, contra ambitionem contumeliose. Volo luxuriam obiurgari, libidinē traduci, impotentiam frangi: sit aliquid oratorie acre, tragice grande, comice exile. Vis illum assidere pusillæ rei; verbis? Ille rerum se magnitudini addixit: eloquentiam, velut vmbram, non hoc agens, trahit. Non erunt sine dubio singula circumspecta; nec in se collecta, nec omne verbum excitabit, ac punget: fateor: exibunt multa, nec ferient, & interdum otiosa præterlabetur oratio: sed multum

tum

tum erit in omnibus locis & ingens sine tædio spatium. Denique illud præstabit, vt liqueat tibi, illum sensisse quæ scripsit. Intelliges actum hoc, vt tu scires quid illi placeret; non vt ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, & ad bonam mentem: non quæritur plausus. Talia esse scripta eius, non dubito, etiam si magis reminiscor quàm teneo: hæretque mihi color eorum, non ex recenti conuersatione familiariter, sed summatim vt solet ex vetere notitia. Cùm audirem certe illum, talia mihi videbantur: non solida, sed plena, quæ adolescentem indolis bonæ attollerent, & ad imitationem sui vocarent, sine desperatione vincendi: quæ mihi adhortatio videtur efficacissima. Deterret enim, qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit. Ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularum, in vniuersum magnificus.

EPIST. CI.

De subita morte cuiusdam noti, & ex occasione nihil fidendum aut spondendum nobis. Omnia incerta, ideoque vita bona non differenda, longa autem non optanda, & exagitat Mæcenatis turpissimum votum.

OMnis dies, omnis hora, quam nihil simus ostendit, & aliquo argumento recẽti admonet fragilitatis oblitos, cũ æterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, queris? Senecionẽ Cornelium, æquitem Romanum splendidum & officiosum, noueras: ex tenui principio se ipse promouerat, & iã illi decliuis erat cursus ad cetera. Facilius enim crescit dignitas, quàm incipit. Pecunia quoque circa-

ca paupertatem plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. Hic etiam Senecio diuitijs imminebat, ad quas illum duæ res ducebant efficacissimæ, & quærendi, & custodiendi scientia: quarum vel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summæ frugalitatis, non minus patrimonij quam corporis diligens, cùm me ex consuetudine mane vidisset, cùm per totum diem amico grauiter affecto, & sine spe iacenti, vsque in noctem assedisset, cùm hilaris cenasset, genere valetudinis præcipiti abreptus, angina, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas, postquàm omnibus erat sani ac valentis officijs functus, decessit. Ille qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quæstus, accesserat, in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniæ impetu, raptus est.

Insere nunc Melibœe piros, pone ordine vites.

Quàm stultum est ætatem disponere? ne crastino quidem dominamur. O quanta dementia est spes longas inchoantium! Emam, ædificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum lassam & plenam senectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere: id quoque quod tenetur, per manus exit, & ipsam quam premimus horam casus incidit. Voluitur tempus, rata quidem lege, sed per obscurum: quid autem ad me, an naturæ certum sit, quod mihi incertum est? Nauigationes longas, & pererratis littoribus alienis, seros in patriam reditus proponimus: militiam, & castrensium laborum tarda manupretia, procurationes, officiorumque per

officia processus: cùm interim ad latus mors est: quæ quoniam nunquam cogitatur, nisi aliena, nobis subinde ingeretur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur hæsura. Quid autem est stultius, quàm mirari id vllo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis, vbi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit; sed nemo scit nostrum, quam prope versetur. Sic itaque formemus animum, tanquam ad extrema ventum sit: nihil differamus; quotidie cùm vita paria faciamus. Maximum vitæ vitium est, quod imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differtur: qui quotidie vitæ suæ summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, & cupiditas futuri, exedens animum. Nihil est miserius dubitatione venientium, quorsum euadant. Quantum sit illud quòd restat, aut quale, collecta mens inexplicabili formidine agitatur. Quomodo effugiemus hanc volutationem? vno, si vita nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum est præsens. Vbi verò quidquid mihi debui, reditum est, vbi stabilita mens scit, nihil interesse inter diem & seculum: quidquid deinceps dierum rerumque venturum est ex alto prospicit, & cùm multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim varietas mobilitasque casuum perturbabit, si certus sit aduersus incerta? Ideò, mi Lucili, propera viuere: & singulos dies, singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe viuentibus, proximū quodque tempus elabitur: subitque auiditas, & miserrimum atque miserrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Mæcenatis turpissimum

mum votum : quo & debilitatem non recusat, & deformitatem, & nouissime acutam crucem, dūmodo inter hæc mala spiritus porogetur.

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa:
Tuber adstrue gibberum,
Lubricos quate dentes.
Vita dum superest, bene est.
Hanc mihi, vel acuta
Si sedem cruce; sustine.

Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur: & tamquam vita petitur, supplicij mora. Contemptissimum putatem, si viuere vellet vsque ad crucem. Tu vero, inquit, me debilites licet, dum spiritus in corpore fracto & nutili maneat: deprau es licet, dum monstroso & distorto temporis aliquid accedat: suffigas licet, & acutam sessuro crucem subdas: est tanti, vulnus suum premere, & patibulo pendere destrictum, dum differat id quod est in malis optimum supplicij finem. Est tanti, habere animam, vt agam. Quid huic optes, nisi deos faciles? quid sibi vult ista carminis effeminati turpitudo? quid timoris dementissimi pactio? quid tam fœda vitæ mendicatio? Huic putas vnquam recitasse Virgilium,

Vsque adeone mori miserum est?

Optat vltima malorum: & quæ pati grauissimū est, extendi ac sustineri cupit: qua mercede? scilicet vitæ longioris. Quid autem huius viuere est diu mori? Inuenitur aliquis, qui mali inter supplicia tabescere, & perire membratim, toties per stillicidia amittere animam, quam semel exhalare? Inuenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilius, iam prauus, & in fœdum scapularum ac pectoris tuber elitus,

cui multæ moriendi causæ etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tractu-ram? Nega nunc magnum beneficium esse naturæ, quòd necesse est mori. Multi peiora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, vt diutius viuant: & liberos ad stuprum manu sua tradere, vt contingat lucem videre, tot conscium scelerũ. Excutienda vitę cupido est: dicendumq; nihil interesse quando patiaris quòd quandoque patiendum est: quàm benè viuas referre, non quamdiu: sæpè autem in hoc esse bene, ne diu.

EPIST. CII.

Aliquid de immortalitate animæ: tum quæstiuncula, An claritas post mortem ad nos faciat? Disputat tenuiter primo & scholastice, tum in extremo adsurgit, & ad Deum ac cælestia animum ducit. Corpus hoc, sarcinam aut velamentum esse: sperni debere, & exui cùm Deus, & dies ille vocant.

QVomodo molestum est iucundum somnium videnti, qui excitat: aufert enim voluptatem, etiamsi falsam, effectum tamen veræ habentem: sic epistola tua mihi fecit iniuriam: reuocauit enim me cogitationi aptæ traditum, & iturum, si licuisset, vlterius. Iuuabat de æternitate animarum quærere, imo mehercule credere: credebam enim facilè opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis, quàm probantium. Dabam me spei tantæ: iam eram fastidio mihi, iam reliquias ætatis infractæ contemnebam, in immensum illud tempus, & in possessionem omnis æui transiturus: cùm subito experrectus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnium

nium perdidi: quod repetam, si te dimissero, & redimam. Negas me epistola prima totam quæstionem explicuisse, in qua probare conabar id quod nostris placet, claritatem quæ post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non soluisse, quod opponitur nobis: Nullum, inquiunt, bonum ex distantibus: hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, eiusdem quæstionis est, loci alterius: & ideò non hoc tantum, sed alia quoque eodem pertinentia, distuleram. Quædam enim, vt scis, moralibus rationalia immixta sunt. Itaque illam partem recta ad mores pertinentem tractaui. Numquid stultum sit ac superuacuum, vltra extremum diem curas transmittere: An cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius qui nullus est. An ex eo, quod cùm erit, sensuri non simus antequam aliquis fructus percipi aut peti possis. Hæc autem omnia ad mores spectant; itaque suo loco posita sunt. At quæ à dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt: & ideò seposita sunt nunc quia omnia exigis, omnia quæ dicunt persequar, deinde singulis occurram. At nisi aliquid prædixero, intelligi non poterunt quæ refellentur. Quid est, quod prædicere velim? Quædam continua esse corpora, vt hominem; quædam composita, vt nauem, domum; omnia denique quorum diuersæ partes iunctura in vnum sunt coactæ; quædam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus. Illi enim, per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohærent, natura diducti & singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc prædicere velim? Nullum bonum putamus esse, quod ex di-

distantibus constat: vno enim spiritu vnum bonum contineri ac regi debet, vnum esse vnius boni principale. Hoc si quando desideraueris, per se probatur: interim ponendum fuit, qua inde nostra tela mittuntur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse: Claritas autem ista, bonorum virorum secunda opinio est. Nam quomodo fama non est vnius sermo, nec infamia vnius mala existimatio: sic nec claritas, vni bono placuisse. Consentire in hoc plures insignes & præstantes viri debent, vt claritas sit. Hæc autem ex iudicijs plurium efficitur, id est, distantium: ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est à bonis bono reddita: laus oratio: vox est, aliquid significans: vox autem licet virorum sit bonorum, bonum non est. Neque enim quidquid vir bonus fecit, bonum est: nam & plaudit, & sibilat: sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia eius admiretur & laudet; bonum dicit, non magis quàm sternutamentum aut tussim. Ergo claritas bonum non est. Ad summam, dicite nobis, vtrum laudantis, an laudati bonum sit? Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis quàm si affirmetis meum esse, quòd alius bene valeat. Sed laudare dignos, honesta actio est: ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum qui laudamur: atqui hoc quærebatur. Respondebo nunc singulis cursim. Primum, an sit aliquis ex distantibus bonum, etiam nunc quæritur, & pars vtraque sententias habet. Deinde, claritas desiderat multa suffragia: potest & vnius boni viri iudicio esse contenta. Nam omnes bonos bonus vnus iudicat. Quid ergo? inquit: & fama erit vnius hominis existimatio, & infamia, vnius malignus

ser-

fermo! Gloriam quoque, inquit, latius fusam intelligo: consensum enim multorum exigit. Diuersa horum conditio est, & illius. Quare, quia si de me bene vir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent: omnes enim si me cognouerint, idem sentient. Par illis idemque iudicium est: æque vero insistitur ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant: quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam & famam, non est satis vnius opinio. Ille idem potest vnius sententia, quòd omnium: quia omnium si perrogetur, vna erit: hic diuersa dissimilium iudicia sunt, dissimiles affectus. Dubia omnia inuenias, leuia, suspecta. Putas tu posse sententiam vnam omnium esse? non est vnius vna. Illis placet verum: veritatis vna vis, vna facies est: apud has falsa sunt, quibus assentiuntur. Nunquam autem falsis constantia est? variantur & dissident. Sed laus, inquit, nihil aliud quàm vox est: vox autem bonum non est. Cùm dicunt claritatem laudem esse bonorum, à bonis redditam: iam non ad vocem referunt, sed ad sententiam. Liceat enim vir bonus taceat, sed aliquem indicet dignum laude, laudatus est. Præterea, aliud est laus, aliud laudatio. Hæc & vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem, sed laudationem, cuius officium oratione constat. Cùm dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis, ac bonum virum apud se laudantis. Deinde, vt dixi, ad animum refertur laus, non ad verba; quę conceptam laudem egerunt, & in notitiam plurium emittunt. Laudat qui laudandum esse iudicat. Cùm Tragicus ille

apud

apud nos ait, Magnificum esse laudari à laudato viro: laude digno, ait. Et cùm æquè antiquus poeta ait, Laus alit artes: non laudationem dicit, quæ corrupit artes, nihil enim æque & eloquentiam & omne aliud studium auribus deditum vitiauit, quam popularis assensio. Fama vtique vocem desiderat, claritas non: potest enim citra vocem contingere, contenta iudicio: plena est, non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclamantes: Quid intersit inter claritatem & gloriam dicam. Gloria multorum iudicijs constat, claritas bonorum. Cuius, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono à bonis reddita? vtrum laudati, an laudantis? Vtriusque: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit, & bene fecisse gaudeo, & gratos me inuenisse virtutum interpretes lætor. Hoc plurium bonum est, quòd grati sunt, sed & meum. Ita enim animo compositus sum, vt aliorum bonum, meum iudicem: vtique eorum, quibus ipse sum boni causa. Est illud laudantium bonum; virtute enim geritur: omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque vtriusque bonum est, meritò laudari, tàm mehercule, quàm bene iudicasse, iudicantis bonum est, & eius, secundùm quem iudicatum est. Numquid dubitas quin iustitia & habentis bonum sit, & eius cui debitum soluit? Merentem laudare iustitia est: igitur vtriusque bonum est. Cauillatoribus istis abunde responderimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum argute disserere, & philosophiam in has angustias ex sua maiestate detrahere. Quanto satius est, ire aperta via & recta, quàm sibi ipsi flexus disponere quos cùm magna molestia debeas

beas relegere? neque enim quidquam aliud istę disputationes sunt, quàm inter se perire captantium lusus. Dic potius, quàm naturale sit, in immensum mentem suam extendere. Magna & generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes & cùm Deo terminos patitur. Primùm, humilem non accipit patriam: Ephesum aut Alexandriam, aut si quòd est etiamnum frequentiùs incolis, latiùs rectis solùm. Illi patria est, quodcumque suprema & vniuersa circuitu suo cingit: hoc omne conuexum; intra quòd iacent maria cùm terris, intra quòd aer humanis diuina secernens etiam coniungit, intra quòd disposita tot numina in actus suos excubant. Deinde, arctam ætatem sibi dari non sinit. Omnes, inquit, anni mei sunt: nullum sæculum magnis ingenijs clusum est, nullum non cogitationi peruium tempus. Cùm venerit dies ille qui mixtum hoc diuini humanique secernat corpus hoc, vbi inueni, relinquam: ipse me dijs reddam: nec nunc sine illis sum, sed graui terrenoque detineor. Per has mortalis æui moras, illi meliori vitæ longiorique proluditur. Quemadmodum nouem mensibus nos tenet maternus vterus, & præparat non sibi, sed illi loco in quem videmur emitti, iam idonei spiritum trahere, & in aperto durare; sic per hoc spatium, quòd ab infantia pater in senectutem, in alium maturescimus partum. Alia origo nos exspectat, alius rerum status. Nondum cœlum, nisi ex interuallo, pati possumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice: non est animo suprema, sed corpori. Quidquid circa te iacet rerum, tamquam hospitalis loci sarcinas specta: transeundum est; Excutit redeuntem natura,

tuta, sicut intrantem. Non licet plus efferre, quàm intuleris: imò etiam ex eo, quod in vitam attulisti, pars magna ponenda est. Detrahetur tibi hæc circumiecta, nouissimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro & suffusus sanguis, discurrensque per totum: detrahentur ossa neruique firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste, quem tamquam extremum reformidas, æterni natalis est. Depone onus: quid cunctaris? tamquam non prius quoque, relicto, in quo latebas, corpore, exieris? Hæres & reluctaris: tunc quoque magno nisu matris expulsus es. Gemis, ploras: & hoc ipsum fluere, nascentis est. Sed tunc debebat ignosci: rudis & imperitus omnium veneras, ex maternorum viscerum callido molliquè fomento emissum, afflauit aura liberior. Deinde, offendit duræ manus tactus: tenerque adhuc, & nullius rei gnarus obstupuisti inter ignota. Nunc tibi non est nouum separari ab eo, cuius ante pars fueris: æquo animo membra iam superuacua dimitte, & istud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur obruetur, abolebitur. Quid contristaris? ita solet fieri. Pereunt semper velamenta nascentium. Quid ista sic diligis, quasi tua? istis opertus es. Veniet qui te reuelet dies, & ex contubernio fœdi atque olidi ventris educat. Hinc nunc quoque tu quantum potes, subuola: vtique etiam necessarijs, quæ cohærebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid sublimiusque meditare. Aliquando naturæ tibi arcana retegentur, discutietur ista caligo, & lux vndique clara percutiet. Imaginare tecum, quantus ille sit fulgor, tot sideribus inter se lumen miscentibus. Nulla serenum vmbra turbabit: æqualiter splendebit omni cœli latus: dies & nox aeris infi-

infimi vices sunt. Tunc in tenebris vixisse dices, cum totam lucem totus adspexeris: quam nunc per angustissimas oculorum vias, obscure intueris, & tamen admiraris tam procul. Quid tibi videbitur diuina lux, cum illam suo loco videris? Hæc cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele: Deos omnium rerum esse testes ait, illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & æternitatem proponere; quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur turba, nullis ad timorem minis agitur. Quid ni non timeat, qui mori sperat? si is quoque, qui tamdiu animum iudicat manere, quamdiu retinetur corporis vinculo; exsolutum, statim spargi; id agit, vt etiam post mortem vtilis esse possit. Quamuis enim ipse ereptus sit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multusq; recursat
Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona prosint: scies magnorum virorum, non minus præsentia esse vtilem memoriam.

EPIST. CIII.

Malitia & insidiæ inter se hominum. Tu tamen non eadem facito, aut repone, sed mitis in omnes & volens esto.

QVid ista circumspicis, quę tibi possunt fortasse euenire, sed possunt & non euenire? incendium dico, ruinam, aliaque, quæ nobis incidunt, non insidiantur: illa potius vide, illa deuita, quæ nos obseruant, quæ captant. Rari sunt casus, etiam si graues, naufragium facere vehiculo euerti; ab homine homini quotidianū periculum. Aduersus hoc te expedi, hoc intentis ocu-

oculis intuere. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, antequam surgat: crepant ædificia, antequam corruant: prænunciat fumus incendium: subita est ex homine pernicies, & eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, si istorum tibi qui occurrunt vultibus credis, hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quod illarum perniciosior est primus incursus, quos transire non queunt. Nunquam enim illas ad nocendum nisi necessitas inigit: aut fame, aut timore coguntur ad pugnam: homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit: vt cogites, quod sit hominis officium. Alterum intuere, ne lædaris; alterum, ne lædas. Commodis omnium læteris, mouearis incommodis, & memineris quæ præstare debeas, quæ cauere. Sic viuendo quid consequeris? non, vt ne noceant; sed, ne fallant. Quantum autem potes, in philosophiam secede: illa te sinu suo proteget: in huius sacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulantes. Quod autem ipsam philosophiam, non debebis iactare: multis fuit periculi caussa, insolenter tractata, & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non aliis exprobret: non abhorreat à publicis moribus; nec hoc agat, vt quidquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine inuidia.

EPIST. CIV.

De inualetudine sua de cura & caritate in se vxoris, Locum se mutasse, vt recrearetur, & hinc de Peregrinatione pulcherrimi dissertatio. Non esse eam à se vtilem, nisi animo

talis efficitur. Ille emendetur, affectus recidantur; omnia tunc loca & status iucunda. Peregrinatio etiam alia pulcherrima, ad priscos & magnos viros ire, illos cogitatione intueri atque imitari. Hoc vitia tolli, virtutes inserit, atque i stuc Lucilium vocant.

IN Nomentanum meum fugi, quid putas? vrbem? imo febrem, & quidem surrepentem? Iam manum mihi iniecerat: protinus itaque parari vehiculum iussi, Paullina mea retinente. Medicus initia esse dicebat, motis venis, sed incertis, & naturalem turbantibus modum. Exire perseueraui. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui cùm in Achaia febrem habere cœpit, protinus nauem adscendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paullinæ meæ dixi, quæ mihi valetudinem meam commendat. Nam cùm sciam spiritum illius in meo verti: incipio, vt illi consulam mihi consulere: & cùm me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium ætatis amitto. Venit enim mihi in mentem, in hoc sene & adolescentem esse, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, vt me fortius amet: impetrat illa me, vt me diligentius amem. Indulgendum est enim honestis affectibus: & interdum etiam si premunt caussæ, spiritus in honorem suorum vel cùm tormento reuocandus, & in ipso ore retinendus est, cùm bono viro viuendum sit, non quamdiu iuuat, sed quamdiu oportet. Ille qui non vxorem, non amicum tanti putat, vt diutius in vita commoretur, qui perseuerat mori, delicatus est. Hoc quoque imperet sibi animus, vbi vtilitas suorum exigit: nec tantum si vult mori, sed si cæpit, intermittat, & suis se commodet. Ingentis animi est,

, aliena caussa ad vitam reuerti: quod magni viri sæpe fecerunt. Sed hoc quoque summæ humanitatis existimo, senectutē suam, cuius maximus fructus, est, securior sui tutela, & vitæ vsus animosior, attentius conseruare, si scias alicui tuorum esse dulce, vtile, optabile. Habet præterea in se non mediocre ista res gaudium, & mercedem; quid enim iucundius, quàm vxori tā carum esse, vt propter hoc tibi carior fias? Potest itaque Paullina mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. Quæris ergo quomodo mihi consilium profectionis cesserit? Vt primum grauitatem vrbis excessi, & illum odorem culinarum fumantium, quæ motæ quidquid pestiferi vaporis obruerant, cùm puluere effundunt, protinus mutatam valetudinem sensi. Quantum deinde abiectum putas viribus, postquam vineas attigi? in pascuum emissus cibum meum inuasi. Repetiui ergo iam me, non permansit marcor ille corporis dubij, & male cogitantis: incipio toto animo studere. Non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi præstet animus, qui secretum & in occupationibus medijs, si volet, habebit. At ille qui regiones eligit, & otium captat, vbique quo distringatur inueniet. Nam Socratem quærenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt. Non immerito hoc tibi euenit; tecum enim peregrinabaris. O quàm bene ci m quibusdam ageretur, si à se aberrarēt? Nunc primi seipsos sollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodest mare traijcere, & vrbes mutare? si vis ista quibus vrgeris, effugere, non alibi sis oportet, sed aliüs. Puta venisse te Athenas, puta Rhodon? elige arbitrio tuo ciuitatem; quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? tuos ad fe-

res. Diuitias iudicabis bonum? torquebit te paupertas, & (quod est miserrimum) falsa. Quamuis enim multum possideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis defici, quanto vinceris. Honores iudicas bonum? male te habebit ille consul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem in fastis sæpius legens. Tantus erit ambitionis furor, vt nemo tibi post te videatur, si aliquis ante te fuerit. Maximum malum iudicabis mortem: cùm in illa nihil sit mali, nisi, quod ante ipsam est, timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, sed suspiciones: vanis semper agitaberis. Quid enim proderit,

..... euasisse tot vrbes

Argolicas, mediosq; fugam tenuisse per hostes?

Ipsa pax timores subministrabit: ne tutis quidē habebitur fides, consternata semel mente: quæ vbi consuetudinem pauoris improuidi fecit, etiam ad tutelam salutis suæ inhabilis est. Non enim vitat, sed fugit: magis autem periculis paremus auersi. Grauissimum iudicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere: cùm interim hoc tam ineptum erit, quam flere, quod arboribus amœnis & domum tuam ornantibus decidant folia. Quidquid te delectat, æque viget, vt videras dum vireret: vtique aliud alio die casus excutiet: sed quemadmodum frondium iactura facilius est, quia renascuntur: sic istorum quos amas, quosque oblectamenta vitæ putas esse, damnum; quia reparantur, etiam si non renascantur. Sed non erunt iidem. Ne tu quidem idem eris: omnis dies, omnis hora te mutat: sed in alijs rapina facilius apparet: hic latet, quia non ex aperto fit. Alij auferuntur, at ipsi nobis furto subducimur. Horum nihil

cogi-

cogitabis, nec remedia vulneribus appones, sed ipse tibi feres solitudinũ caussas, alia, sperando, alia desperando? Si sapis, alterum alteri misceas nec speraueris sine desperatione, nec desperaueris sine spe. Quid per se prodesse peregrinatio cuiquam potuit? Non voluptates illa temperauit, non cupiditates refrænauit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non iudicium dedit, non excussit errorem: sed vt puerum ignota mirantem, ad breue tempus rerum aliqua nouitate detinuit. Ceterum inconstantiam mentis, quæ cum maxime ægra est, lacessit, nobiliorem leuioremque reddit ipsa iactatio. Itaque quæ petierant cupidissime loca cupidius deserunt, & auium modo transuolant, citiusque quam venerant, abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium, nouas tibi montium formas ostendet, inusitata spatia camporum, & irriguas perennibus aquis valles, & alicuius fluminis sub obseruatione naturam: siue, vt Nilus, æstiuo incremẽto tumet, siue, vt Tigris, eripitur ex oculis, & acto per occulta cursu, integræ magnitudini redditur, siue, vt Meander, poetarum omnium exercitatio, & ludus implicatur crebris anfractibus & sæpe in vicinum alueo suo admotus, antequam sibi influat flectitur; ceterũ neque meliorem faciet, neque saniorem. Inter studia versandum est, & inter auctores sapientiæ, vt quæsita discamus, nondum inuenta quæramus. Sic eximẽdus animus ex miserrima seruitute, in libertatem asseritur. Quamdiu quidẽ nescieris, quid fugiendum quid petendum, quid necessarium, quid superuacuum, quid iustum, quid honestum sit, non erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus: peregrinaris enim

cum affectibus tuis, & mala te tua sequuntur? Vtinam quidem sequerentur! longius abessent, nunc fers illa, non ducis. Itaque vbique te premunt, & paribus incommodis vrunt. Medicina ægro, non regio, quærenda est. Eregit aliquis crus aut extorsit articulum? non vehiculum nauemque conscendit sed aduocat medicum, vt fracta pars iungatur, vt luxata in locum reponatur? Quid ergo? animum, tot locis fractum & extortum, credis locorum mutatione posse sanari? maius est istud malum, quàm vt gestatione curetur. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem: nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia rerum omnium maxima in itinere colligetur? Nullum, mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat, aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista vrgebunt mala, macerabuntque per terras ac maria vagum, quàmdiu malorum gestaris caussas. Fugam tibi non prodesse miraris, tecum sunt quæ fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe & desideria; saltem intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam; si vis peregrinationes habere iucundas tuum comitem sana. Hærebit tibi auaritia, quamdiu auaro sordidoque conuixeris, hærebit tumor, quamdiu cùm superbo conuersaberis; nunquam sæuitiam in tortoris contubernio pones; incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitijs exui, longe à vitiorum exemplis recedendum est. Auarus, corruptor, sæuus, fraudulentus, multum nocituri si prope à te fuissent, intra te sunt. Ad meliores transi, cùm Catonibus viue, cùm Lælio, cùm Tuberone: quod si conuiuere etiam Græcis iuuat, cùm Socrate, dum, Zenone

versare. Alter te docebit mori, si necesse erit: alter, antequam necesse erit. Viue cum Chrysippo, cum Posidonio. Hi tibi tradent diuinorum humanorumque notitiam: hi iubebunt in opere esse: nec tantum scite loqui, & in oblectationem audientium verba iactare, sed animum indurare, & aduersus minas erigere. Vnus est enim huius vitæ fluctuantis & turbidæ portus, euentura contemnere, stare fidenter, aperte tela fortunæ aduerso pectore excipere, non latitantem, nec tergiuersantem. Magnanimos nos natura produxit: & vt quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam pauidum, ita nobis gloriosum & excelsum spiritum, quærentem vbi honestissime, non vbi tutissime viuat: simillimum mundo: quem quantum mortalibus passibus licet, sequitur æmulaturque. Profert se, laudari & adspici credit. Dominus omnium est, supra omnia est: itaque nulla se rei submittit: nihil illi videtur graue, nihil asperum, quod virum incuruet.

Terribiles visu formæ, letumque labosque: minime quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit, & tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori; dies vertit ad risum.

Terribiles visu formæ, letumque labosque. egregie Virgilius noster. Non re dixit terribiles esse, sed visu; id est videri non esse. Quid, inquam, in istis est tam formidabile, quàm fama vulgauit? Quid est, obsecro te Lucili, cur timeat laborem vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt isti, qui non putant fieri posse quidquid facere non possunt, & aiunt nos loqui maiora, quam quæ natura humana sustineat. At quanto ego de illis melius existimo? ipsi quoque hæc

possunt facere, sed nolunt. Denique quem vnquam ista destituere tentantem? cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia non audemus difficilia sunt. Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem perpessitium senem, per omnia aspera iactatum, inuictum tamen & paupertate, quàm grauiorem illi domestica onera faciebant & laboribus, quos militares quoque pertulit, & quibus ille domi exercitus: siue vxorem eius spectes moribus feram, lingua petulantem; siue liberos indociles, & matri quàm patri similiores. Sic fere aut in bello fuit aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis sæuiore. Viginti & septem annis pugnatum est: post finita arma, triginta tyrannis noxæ dedita est ciuitas, ex quibus plerique inimici erant. Nouissima damnatio est sub grauissimis nominibus impleta: obiecta est & religionum violatio, & iuuentutis corruptela quàm immittere in deos, in patres, in Remp dictus est: post hæc carcer & venenum. Hæc vsque eo animum Socratis non mouerunt, vt ne vultum quidem mouerint. Illam mirabilem laudem, & singularem, vsque ad extremum seruauit: non hilariorem quisquam, non tristiorem Socratem vidit: æqualis fuit in tanta æqualitate fortunæ. Vis alterum exemplum accipe huc M. Catonem recentiorem, cùm quo & infestius fortuna egit, & pertinacius. Cui cùm omnibus locis obstitisset, nouissime & in morte: ostendit tamen virum fortem posse inuita fortuna viuere, inuita mori. Tota illi ætas aut in armis est exacta ciuilibus, aut in ætate concipiente iam ciuile bellum. Et hunc licet dicas non minus, quàm Socratem, in seruitute vixisse: nisi forte

Cn.

pugnatum est

Cn. Pompeium, & Cæsarem, & Crassum putas libertatis socios fuisse. Nemo mutatum Catonem, toties mutata Rep. vidit: eumdem se in omni statu præstitit. In prætura, in repulsa, in accusatione, in prouincia, in concione, in exercitu, in morte, denique in illa Reip. trepidatione, cùm illinc Cæsar esset decem legionibus pugnacissimis subnixus, tot externarum gentium præsidijs hic Cn. Pompeius, satis vnus aduersus omnia. Cùm alij ad Cæsarem inclinarent, alij ad Pompeium, solus Cato fecit aliquas & Reip. partes. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis videbis illinc plebem & omnem erectum ad res nouas vulgum: hinc optimates & equestrem ordinem, quidquid erat in ciuitate sancti & lecti: duos in medio relictos, & Remp. & Catonem. Miraberis, inquam, cùm animaduerteris.

Atridem, Priamumque, & sæuum ambobus Achillem.

Vtrumque enim improbat, vtrumque exarmat. Hanc fert de vtroque sententiam: Ait se, si Cæsar vicerit, moriturum: si Pompeius, exsulaturum. Quid habebat quòd timeret, qui ea sibi & victo & victori constituerat, quæ constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Perijt itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? per medias Africæ solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim? & in collibus arentibus, sine vllis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit: & quoties aquæ fuerat occasio, nouissimus bibit. Vides honorem & notam posse contemni? eodem quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum? & Pompeium

& Cæsarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi vt alterum demereretur, simul prouocauit. Vides tam mortem posse contemni quàm exsilium? & exsilium sibi indixit & mortem, & interim bellum. Possumus itaque aduersus ista tantum habere animi: libeat modo subducere iugo collum. In primis autem despuendæ sunt voluptates: eneruant, & effeminant & multum petunt: multum autem à fortuna petendum est. Deinde spernendæ opes; auctoramenta sunt seruitutum. Aurum & argentum, & quidquid aliud felices domos onerat, relinquatur: non potest gratis constare libertas. Hanc si magno æstimas, omnia paruo æstimanda sunt.

EPIST. CV.

Breuia, sed vtilia præcepta ad securitatem. Lege, & vsurpa.

QVæ obseruanda tibi sint, vt tutior viuas, dicam. Tu tamen sic audias censeo ista præcepta, quomodo si tibi præciperem, qua ratione bonam valetudinem in Ardeatino tuereris. Considera; quæ sint quæ hominem in perniciem hominis instigent: inuenies spem inuidiam, odium, metum, contemptum. Ex omnibus istis, adeò leuissimum est contemptus, vt multi in illo remedij caussa delituerint. Quem quis contemnit, calcat sine dubio, sed transit. Nemo homini contempto pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens præteritur: cùm stante pugnatur. Spem improborum vitabit, si nihil habueris quod cupiditatem alienam, & improbam irritet, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim insignia, etiam si pa-

si parum nota sunt. Sic verò inuidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaueris, si scieris in sinu gaudere. Odium autem ex offensa sic vitabis, neminem lacessendo gratuito: à quo te sensus communis tuebitur: fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud, ne timearis, præstabit tibi & fortunæ mediocritas, & ingenii lenitas: cùm te esse homines scient, quem offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua & facilis sit, & certa. Timeri autem tam domi molestum est, quàm foris tam à seruis, quàm à liberis. Nulli non ad nocendum satis virium est. Adijce nunc, quòd, qui timetur, timet: nemo potuit terribilis esse secure. Contemptus superest: cuius modum in sua potestate habet, qui illum sibi adiunxit: qui contemnitur, quia voluit, non quia debuit. Huius incommodum & artes bonæ discutiunt, & amicitiæ eorum, qui apud aliquem potentem potentes sunt, quibus applicari expediet, non implicari: ne pluris remedium, quàm periculum constet. Nihil tamen æque proderit, quàm quiescere, & minimum cùm alijs loqui, plurimum secum. Est quædam dulcedo sermonis, quæ irrepit, & blanditur, & non aliter quàm ebrietas aut amor secreta producit Nemo quòd audierit, tacebit; nemo quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit auctorem. Habet vnusquisque aliquem cui tantum credit, quantum ipsi creditum est: vt garrulitatem suam custodiat, & contentus sit vnius auribus, populum faciet. Sic quod modo secretum erat, rumor est. Securitatis magna portio est, nihil iniqui facere. Confusam vitam & perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum

nocent: nec vllo tempore vacant. Trepidant enim cum fecerunt, hærent, conscientia aliud agere non patitur; ac subinde respondere ad se cogit. Dat pœnas, quisquis expectat: quisquis autem meruit, exspectat. Tutum aliqua res in mala conscientia præstat, nulla securum: putat enim se, etiam si non deprehenditur, posse deprehendi: & inter somnos mouetur, & quoties alicuius scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi obliteratum videtur, non satis tectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam, nunquam fiduciam.

EPIST. CVI.

Tenuis, & Chrysippæa quæstio, An Bonum sit corpus? In extremo aliquid contra argutias.

TArdius rescribo ad epistolas tuas: non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem caue audias; vaco, & omnes qui volunt vacant. Neminem res sequuntur: ipsi illas amplexantur, & argumentum esse felicitati occupationem putant. Quid ergo fuit, quare non protinus rescriberem ei, de quo quærebas? Veniebat in contextum operis mei: scis enim me moralem philosophiam velle complecti, & omnes ad eam pertinentes quæstiones explicare. Itaque dubitaui vtrum differrem te, an, donec suus isti rei veniret locus ius tibi extra ordinem dicerem: humanius visum est, tam longe venientem non detinere. Itaque & hoc ex illa serie rerum cohærentem excerpam, & si qua erunt huiusmodi, non quærenti tibi vltro mittam. Quæ sint hæc, interrogas? Quæ scire magis iuuat, quam prodest: sicut hoc de quo quæris, an bonum corpus sit. Bonum prodest: facit enim: quod facit, corpus est: bonum, agitat

ani-

animum, & quodammodo format & continet: quæ ergo propria sunt corporis, ea corporis bona sunt: corpora ergo sunt, & quæ animi sunt: nam & hic corpus est: bonum hominis necesse est corpus sit, cùm ipse corporalis. Mentior, nisi & quæ alunt illud, & quæ valetudinem eius vel custodiunt, vel restituunt, corpora sunt: ergo & bonum eius corpus. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, vt aliud quoque de quo non quæris, infulciam: tamquam ira amor, tristitia: si dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem adstringant, an faciem diffundant, an ruborem euocent, an fugent sanguinem. Quid ergo? tam manifesta corpori notas credis imprimi, nisi à corpore? Si affectus corpora sunt, & morbi animorum, auaritia, crudelitas, indurata vitia, & in statum inemendabilem adducta: ergo & malitia, & species eius omnes, malignitas, inuidia, superbia. Ergo & bona: primum quia contraria istis sunt: deinde, quia eadem tibi indicia præstabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? quantam intentionem prudentia? quantam modestiam & quietem reuerentia, quantam serenitatem lætitia, quantum rigorem seueritas? quantam remissionem veritas? Corpora ergo sunt quæ colorem habitumque corporum mutant, quæ in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona sunt, & quidquid ex illis est. Nunquid est dubium, an id quod quid tangi potest, corpus sit?

Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res, vt ait Lucretius.

Omnia autem ista quæ dixi, non mutarent corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnum, cui tanta vis est, vt impellat & cogat,

& re-

& retineat & iubeat, corpus est. Quid ergo? Non timor retinet? non audacia impellit? non fortitudo immittit, & impetum dat? non moderatio refrænat ac reuocat; non gaudium extollit? non tristitia adducit? Denique quidquid facimus, aut malitiæ, aut virtutis gerimus imperio: quòd imperat corpori, corpus est: quòd vim corpori affert, corpus. Bonum corporis corporale est: bonum hominis, & corporis bonum est: itaque corporale est. Quoniam, vt voluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quòd dicturum esse te video: Latrunculis ludimus; in superuacuis subtilitas teritur, non faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere: imo simplicior, paucis opus est ad mentem bonam litteris. Sed nos vt cetera in superuacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic litterarum quoque intemperantia laboramus: non vitæ, sed scholæ discimus.

EPIST. CVII.

Solatur Lucilium & erigit, in fuga seruorum. Ista & alia in vitam incidere, ideoque non inopinata esse debere. Patere igitur, quòd non emendas. Bona & sapiens Epistola.

VBi illa prudentia tua? vbi in dispiciendis rebus subtilitas, vbi magnitudo? Tam pusilla te angunt? serui occupationes tuas occasionem fugæ putauerunt. Si amici deciperent, (habeant enim sane nomen, quòd illis Epicurus noster imposuit, & ita vocentur,) quo turpius non sint omnibus rebus tuis, desint illi, qui & operam tuam conterebant, & te alijs molestum esse credebant. Nihil horum insolitum, nihil inexspe-

ctatum

ſtatum eſt. Offendi rebus iſtis tam ridiculum eſt, quàm queri, quòd ſpargaris in publico, aut inquineris in luto. Eadem vitæ conditio eſt, quæ balnei, turbæ, itineris: quædam intermittentur, quædam incident. Non eſt delicata res, viuere. Longam viam ingreſſus es: & labaris oportet, & arietes, & cadas, & laſſeris, & exclames. O mors; id eſt, mentiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiuſmodi offenſas emetiendum eſt confragoſum hoc iter. Mori me vult; præparetur animus contra omnia. Sciat ſe veniſſe vbi patiatur fulmen; ſciat ſe veniſſe, vbi

Luctus & vltrices poſuere cubilia curæ,
Pallenteſq; habitant morbi triſtiſq; ſenectus.

In hoc contubernio vita degenda eſt. Effugere iſta non potes, contemnere potes: contemnes autem, ſi ſępe cogitaueris, & futura præſumpſeris. Nemo non fortius ad id cui ſe diu compoſuerat, acceſſit, & duris quoque, ſi præmeditata erant, obſtitit. At contra imparatus, etiam leuiſſima expauit. Id agendum eſt, ne quid nobis inopinatum ſit: & quia omnia nouitate grauiora ſunt, hæc cogitatio aſſidua præſtabit, vt nulla ſis malo tiro. Serui te reliquerunt. Alium compilauerunt, alium accuſauerunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcauerunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quidquid dixeris, multis accidit. Deinceps quæ multa & varia ſunt in nos diriguntur. Quædam in nos fixa ſunt, quædam vibrant, & cùm maximè veniunt, quædam ad alios peruentura nos ſtringunt. Nihil miremur eorum ad quæ nati ſumus: quæ ideò nulli quærenda, quæ paria ſunt omnibus. Ita dico paria ſunt: nam etiam quòd effugit aliquis, pati potuit. Æquum autem

ius eſt, non quo omnes vſi ſunt, ſed quod omnibus latum eſt. Imperetur æquitas animo & ſine querela mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit: algendum eſt: æſtas calores refert: ęſtuandum eſt: intemperies cæli valetudinem tentat: ægrotandum eſt. Et fera nobis loco occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non poſſumus: id poſſumus: magnum ſumere animum & viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ conſentiamus. Natura autem hoc, quod vides regnum mutationibus temperat. Nubilo ſerena ſuccedunt: turbantur maria, cum quieuerunt: flant inuicem venti: noctem dies ſequitur: pars cæli conſurgit, pars mergitur: contrariis rerum æternitas conſtat. Ad hanc lege animus noſter aptandus eſt: hanc ſequatur, hic pareat; & quæcumque fiunt, debuiſſe fieri putet: nec velit obiurgare naturam. Optimum eſt pati, quod emendare non poſſis: & Deum, quo auctore cuncta proueniunt, ſine murmuratione comitari. Malus miles eſt, qui imperatorem gemens ſequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deſeramus hunc operis pulcherrimi curſum, cui quidquid patimur, intextum eſt: & ſic alloquamur Iouem, cuius gubernaculo moles iſta dirigitur, quemadmodum Cleanthes noſter verſibus diſertiſſimis alloquitur: quos mihi in noſtrum ſermonem mutare permittitur, Ciceronis viri diſertiſſimi exemplo. Si placuerint, boni conſules: ſi diſplicuerint, ſcies me in hoc ſecutum Ciceronis exemplum.

Duc me parens celſique dominator poli,
Quocumque placuit, nulla parendi mora eſt,

Aſ-

Assum impiger: fac nolle, comitabor gemens.
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.
Malusque patiar, quod pati licuit bono.

Sic viuamus, sic loquamur: paratos nos inueniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus qui se Deo tradidit: at contra ille pusillus ac degener, qui obluctatur, & de ordine mundi male existimat, & emendare mauult deos, quam se.

EPIST. CVIII.

Quomodo philosophi legendi, vel audiendi sint: Cùm dilectu, & ea maxime excerpenda, & imbibenda, quæ faciunt vitæ. Oblectamenta qui quærunt, frustra sunt; tu emendationem. Nec id difficile. Natura enim ipsa vocat ad Honestum. Semina eius & fomites in animo nostro sunt, surgunt & excitantur, cùm doctor & irritator accessit. A suo exemplo, cùm apud Attalum disceret Ostendit deinde, vario fine atque animo ad auctores legendos veniri, nos autem debere illo Philosophi. Pareamus, & legite atque audite vosò Philologi.

ID, de quo quæris, ex his est, quæ scire tantum eo, vt scias, pertinet. Sed nihilominus quia pertinet, pertinaciter properas, nec vis exspectare libros, quos cùm maxime ordino continentes totam moralem philosophiæ partem, statim expediam. Illud tamen prius scribam: quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te video, dirigenda sit, ne ipsa se impediat. Nec passim carpenda sunt, nec auide inuadenda vniuersa: per partes peruenitur ad totum. Aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quam cui sufficere possumus. Non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est: bonum

tantum habe animum: capies, quantum voles. Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. Hæc nobis præcipere. Attalum memini, cum scholam eius obsideremus, & primi veniremus & nouissimi exiremus, ambulantem quoque illum ad aliquas disputationes euocaremus, non tantum paratum discentibus, sed obuium. Idem, inquit, & docenti, & discenti debet esse propositum: vt ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas venit, hic quotidie secũ aliquid boni ferat: aut sanior domum redeat, aut sanabilior. Redibit autem: ea enim philosophiæ vis est, vt non solum studentes, sed etiam conuersantes iuuet. Qui in solem venit, licet nõ in hoc venerit, colorabitur: qui in vnguentaria taberna resederunt, & paullo diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt: & qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. Attende quid dicam: negligentibus, non repugnantibus: Quid ergo? non nouimus quosdam, qui multis apud philosophum annis persederint, & ne colorem quidem duxerint? Quid ni nouerim? pertinacissimos quidem, & assiduos: quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos voco. Quidam veniunt vt audiant, non vt discant: sicut in theatrum voluptatis caussa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimus. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola diuersorium otij sit. Non id agunt vt aliqua illic vitia deponant, vt aliquam legem vitæ accipiant, ad quam mores suos exigant, sed vt oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & cum pugillaribus veniunt, non vt res excipiant, sed verba; quæ tam sine profectu alieno discant, quam sine

suo

suo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, & transeunt in affectum dicentium, alacres vultu & animo: nec aliter concitantur, quam solent Phrygij tribicinis sono semiuiri, & ex imperio furentes. Rapit illos instigatque rerum pulchritudo, non verborum inanium sonitus. Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, iuuat protinus quæ audias facere. Afficiuntur illi: & sint quales iubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam, quam conceperant, mentem domum perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit, semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus: cum irritator accessit, nunc illa animi bona velut sopita excitantur. Non vides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quæ publice agnoscimus, & consensu vera esse testamur.

De sunt inopiæ multa auaritiæ omnia.
In nullum auarus bonus est, in se pessimus

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, & vitijs suis fieri conuicium gaudet. Quanto magis hoc iudicas euenire, cùm à philosopho ista dicuntur: cùm salutaribus præceptis versus inseruntur efficacius eadem illa demissuri in animum imperitorum. Nam vt dicebat Clanthes quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, cùm illum tuba per longi canalis angustias tractum, patentiore nouissime exitu effudit: sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas efficit. Eadem negligentibus audiuntur, minusque percutiunt, quamdiu solum

ora-

oratione dicuntur: vbi accessere numeri, & egregium sensum astrinxere certi pedes, eadem illa sententia velut lacerto excussa torquetur. De contemptu pecuniæ multa dicuntur, & longissimis orationibus hoc præcipitur, vt homines in animo, non in patrimonio putent esse diuitias; eum esse locupletem, qui paupertati suæ aptus est, & paruo se diuitem fecit: magis tamen feriuntur animi, cùm carmine eiusmodi dicta sũt *Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit: Quod vult habet, qui velle quod satis est potest.* Cùm hæc atque eiusmodi audimus, ac confessionem veritatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt: Hunc illorum affectum vbi videris vrge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & syllogismis, & cauillationibus, & ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in auaritiam, dic in luxuriam: cùm profecisse te videris, & animos audientium affeceris, insta vehementius. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientium versa: Facillime enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilius leuiterque corruptis inijcit manum veritas, si aduocatum idoneum nacta est. Ego certe, cum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitæ perorantem, sæpe misertus sum generis humani, & illum sublimem altioremque humano fastigio credidi. Ipse regem se esse dicebat; sed plusquam regnare mihi videbatur cui licere censuram agere regnantium. Cũ verò commendare paupertatem ceperat, & ostẽdere, quam quidquid vsum excederet, pondus esset superuacuum & graue ferenti: sępe exire è schola pauperi libuit. Cũ ceperat voluptates no-

ſtras traducere, laudare caſtum corpus, ſobriam menſam, puram mentem, non tantum ab illicitis voluptatibus, ſed etiam ſuperuacuis, libebat circumſcribere gulam & ventrem. Inde mihi quædam permanſere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad ciuitatis vitam reductus, ex bene cœptis pauca ſeruaui. Inde oſtreis boletiſque in omnem vitam renunciatum eſt. Nec enim cibi, ſed oblectamenta ſunt, ad edendum ſaturos cogentia: quòd gratiſſimum eſt edacibus, & ſe vltra quàm capiunt farcientibus, facile deſcenſura, facile reditura. Inde in omnem vitam vnguento abſtinemus: quoniam optimus odor in corpore eſt nullus. Inde vino caret ſtomachum: inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanire ſudoribus, inutile ſimul delicatumque credimus. Cetera proiecta redierunt: ita tamen, vt, quorum abſtinentiam interrupi, modum ſeruem: & quidem abſtinentiæ proximiorem: neſcio an difficiliorem; quoniam quædam abſcinditur facilius animo, quàm temperantur. Quoniam cœpi tibi: exponere, quantum maiori impetu ad philoſophiam iuuenis acceſſerim, quàm ſenex pergam, non pudebit fateri, quàm mihi amorem Pythagoræ iniecerit Sotion. Docebat, quare ille animalibus abſtinuiſſet, quare poſteà Sextius, Diſſimilis vtrique cauſa erat, ſed vtrique magnifica. Hic homini ſatis alimentorum citra ſanguinem eſſe credebat, & crudelitatis conſuetudinem fieri, vbi in voluptatem eſſet adducta laceratio. Adijciebat, contrahendam materiam eſſe luxuriæ colligebat, bonæ valetudini contraria eſſe alimenta varia; & noſtris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem

nem

nem esse dicebat, & aliorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Videmus per quas temporum vices, & quando pererratis pluribus domicilijs, in hominem reuertatur: interim sceleris hominibus ac parricidij metum fecit, cùm possint in parentis animam inscij incurrere, & ferro morsuue violare, in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. Hæc cùm exposuisset Sorion, & impleſſet argumentis suis, non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi? & migrationem esse, quàm dicimus esse mortem? Non credis in his pecudibus ferisue, aut aqua mersis, illum quondam hominis animum morati? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? nec tantum cœlestia per certos circuitus verti, sed animalia quoque per vices ire, & animos per orbem agi? Magni ista crediderunt viri: itaque iudicium quidem tuum sustine: ceterum omnia tibi integra serua. Si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocentia est: si falsa, frugalitas est. Quòd istic credulitatis tuæ damnum est? A limenta tibi leonum & vulturum eripio. His instinctus, abstinere animalibus cœpi, & anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis. Agiliorem mihi animum esse credebam: nec tibi hodie affirmauerim an fuerit. Quæris, quomodo desierim? In Tiberij Cæsaris principatum iuuentæ tempus inciderat: alienigenarum sacra mouebantur: sed inter argumenta superstitionis ponebatur quorundam animalium abstinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pri-

priſtinam conſuetudinem redij: nec difficulter mihi, vt inciperem melius cænare, perſuaſit. Laudare ſolebat Attalus culcitram, quæ reſiſteret corpori: tali vtor etiam ſenex, in qua veſtigium apparere non poſſit. Hæc retuli, vt probarem tibi, quam vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quæque, ſi quis exhortaretur illos, ſi quis impelleret. Sed aliquid præcipientium vitio peccatur, qui nos docent diſputare, non viuere aliquid diſcentium, qui propoſitum adferunt ad præceptores ſuos, non animum excolendi, ſed ingenium. Itaque quæ philoſophia fuit, facta philologia eſt. Multum autem ad rem pertinet, quo propoſito ad quam rem accedas. Quid grammaticus futurus, Virgilium ſcrutatur, non hoc animo legi illud egregium,

. . . . Fugit irreparabile tempus.

Vigilandum eſt: niſi properamus, relinquimur, agit nos, agiturque velox dies: inſcij rapimur: omnia in futurum diſponimus, & inter præcipitia lenti ſumus. Sed vt obſeruet, quoties Virgilius de celeritate temporum dicit, hoc vti verbo illum. FVGIT.

Optima quæque dies miſeris mortalibus æui
Prima fugit; ſubeunt morbi, triſtiſque ſenectus,
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philoſophiam ſpectat, hęc eadem quo debet, abducit. Numquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, ſed fugere; quod currendi genus concitatiſſimum eſt: & optimos quoſque primos rapi. Quid ergo ceſſamus non ipſi concitare, vt velocitatem rapidiſſimæ rei poſſimus æquare? Meliora præteruolant; deteriora ſuccedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod eſt ſinceriſſimum effluit, grauiſſimum quodq; turbidumque

que subsidit; sic in ætate nostra, quod optimũ, in primo est. Id exhauriri in alijs potius patimur, vt nobis fæcem reseruemus. Inhæreat istud vltimo, & tanquam missum oraculo placeat:

Optima quæque dies miseris mortalibus æui
Prima fugit .....

Quare optima? quia restat quod incertum est. Quare optima? quia iuuenes possumus discere, possumus facilem animum, & adhuc tractabilem ad meliora conuertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingenijs, & exercendis per opera corporibus. Quod superest, segnius & languidius est, & propius à fine: Itaque toto hoc agamus animo, & omissis ad quæ diuertimus, in rem vnam laboremus: ne hanc temporis pertinacissimi celeritatem, quam retinere non possumus, relicti demum intelligamus. Primus quisque tanquam optimus dies placeat, redigatur in nostrum: quod fugit, occupandum est. Hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen istud legit, ideò optimum quemque primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait: Virgilium semper vna ponere morbos & senectutem: non mehercule immerito, senectus enim insanabilis morbus est. Præterea, inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristem illam vocat.

.... *subeunt morbi tristisque senectus.*

Non est quod mireris, ex eadem materia suis quemque studijs apta colligere. In eodem prato bos herbam quærit, canis leporem, ciconia lacertum. Cùm Ciceronis libros de Rep. prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiæ deditus; alius alio curam suam

mit-

mittit. Philosophus admiratur, contra iustitiam dici tam multa potuisse. Cùm ad hanc eamdem lectionem philologus accessit, hoc subnotat, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruij matre dubitatur? Anci pater nullus; Numæ nepos dicitur. Præterea notat, eum quem nos dictatorem dicimus, & in historijs ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi vocatum. Hodieque id extat in Auguralibus libris: & testimonium est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. Æque notat, Romulum perisse solis defectione. Prouocationem ad populum etiam à regibus fuisse. Id ita in Pontificalibus libris aliqui putant, & Fenestella. Eosdem libros cùm grammaticus explicuit, primum REAPSE dici ab Cicerone, id est, reipsa, in commentarium refert: nec minus SEPSE, id est, se ipse. Deinde transit ad ea, quæ consuetudo sæculi mutauit, tanquam quod ait Cicero, Quoniam sumus ab ipsa calce, eius interpellatione reuocati: hanc quam nunc in circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus, & in primis illos de Africano scriptos:

..... *Cui nemo ciuis neque hostis*

Quiuit pro factis reddere operæ prætium.

Ex eo se ait intelligere, apud antiquos non tantum auxilium significasse opera, sed opera: ait enim neminem potuisse Scipioni neque ciuem, neque hostem reddere operæ pretium. Felicem deinde se putat, quod inuenerit, vnde visum sit Virgilio dicere.

..... *Quem super ingens*

Porta tonat cæli .....

Ennium hoc ait Homero surripuisse. Ennio Uirgilium. Est enim apud Ciceronem in his

ipsis de Rep. hoc Epigramma:

Si fas endo plagas cælestum ascendere cuiquam,
Mi soli cæli maxima porta patet.

Sed ne & ipse, dum aliud ego, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionem philosophorum, lectionemque, ad propositum beatæ vitæ trahendam: non vt verba prisca aut ficta captemus, & translationes improbas figurasque dicendi, sed vt profutura præcepta, & magnificas voces, & animosas, quæ mox in rem transferantur. Sic ista discamus, vt quæ fuerunt verba, sint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quam qui philosophiam velut aliquod artificium vænale didicerunt: qui aliter viuunt, quam viuendum esse præcipiunt. Exempla enim seipsos inutilis disciplinæ circumferunt, nulli non vitio quod insequuntur, obnoxij. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse præceptor, quàm gubernator in tempestate nauseabundus. Tenendum est, rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cùm ipso mari, eripienda sunt vento vela: quid me potest adiuuare rector nauigij attonitus & vomitans? Quanto maiore putas vitam tempestate iactari, quam vlla ratem? non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quæ dicunt, quæ turba audiente iactant, aliena sunt: dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chrysippus, & Posidonius, & ingens agmen tot ac talium. Quomodo probare possint sua esse, monstrabo: faciant quæ dixerint. Quoniam quæ volueram ad te perferri, iam dixi, nunc desiderio tuo satisfaciam, & in alteram epistolam integrum quod exegeras transferam: ne ad spinosam, & auribus erectis curiosisque audiendam, lassus accedas.

EPI-

EPIST. CIX.

Quæstiuncula, an sapiens sapienti, & quomodo, prosit. Caussa dubitandi, quia omnia summa in sapiente, nec adiectioni locus. Respondet tamen prodesse, & distincte exsequitur. In fine detestatur argutias inutiles.

AN sapiens sapienti prosit, scire desideras? Dicimus plenum omni bono esse sapientem, & summa adeptum: quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quæritur. Prosunt inter se boni: exercent enim virtutes, & sapientiam in suo statu continent: desiderat vterque aliquem, cum quo conferat, cum quo quærat. Peritos luctandi, vsus exercet: musicum, qui paria didicit, monet. Opus est & sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se mouet, sic mouetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. Præter hæc, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit, quæ inuenerit. Semper enim sapienti restabit quod inueniat, & quo animus eius excurrat. Malus malo nocet; facit peiorem iram, metum incitando, tristitiæ assentiendo, voluptates laudando: & tunc maxime laborant mali, vbi plurimum vitia miscuere, & in vnum collata nequitia est: ergo ex contrario, bonus bono proderit. Quomodo? inquis. Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuæ tranquillitatis crescet vtriusque lætitia. Præterea, quarundam illi rerum notitiam tradet: non enim omnia sapiens scit: etiamsi scire, breuiores vias rerum aliquis

excogitare possit, & has indicare, per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit sapienti sapiens: non scilicet tantum suis viribus, sed ipsius quem adiuuat. Potest quidem ille etiam relectus sibi, explicare partes suas. Vtetur propria velocitate: sed nihilominus adiuuat etiam, qui currentem hortatur. Non prodest tantum sapiens sapienti, sed sibi ipsi. Obijcies. Detrahe illi vim propriam, & ille nihil agit. Isto modo dicas licet, non esse in melle dulcedinem. Nam ipse ille qui est, esse debet ita aptatus lingua palatoque ad huiusmodi gustum, vt ille tali sapore capiatur, non offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet vtrumque talem esse, vt & ille prodesse possit, & huic profecturo idoneo materia sit. In summum, inquit, producto calorem calefieri superuacuum est, & in summum producto bonum superuacuum est, quod prosit. Numquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quærit? Numquid armatus miles quantum in aciem exituro satis est, amplius arma desiderat? Ergo nec sapiens: satis enim vitæ instructus, satis armatus est. Qui in summo est calore, ei non opus est adiecto, vt summum teneat. Ipse se, inquit, valor continet. Ad hæc respondeo. Primum multum interest inter ista, quæ comparas. Calor enim vnus est: prodesse varium est. Deinde calor non adiuuatur adiectione caloris, vt valeat: sapiens non potest in habitu suæ mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admisit, cùm quibus virtutes suas communicet. Adijce nunc, quod omnibus inter se virtutibus amicitia est. Itaque prodest, qui virtutes alicuius pares suis amat, amandasque inuicem præstant. Similia delectant: vtique vbi

honesta

honesta sunt, & probare ac probari sciunt. Etiamnum. Sapientis animum perite mouere nemo alius potest, nisi sapiens: sicut hominem mouere rationaliter non potest, nisi homo. Quomodo ergo ad rationem mouendam ratione opus est: sic vt moueatur ratio perfecta opus est ratione perfecta. Prodesse dicuntur, & qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem alia in vsus vitæ cara aut necessaria: in his dicetur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est, animum secundùm naturam mouere virtute sua, aut eius qui mouebitur. Hoc non sine ipsius quoque, qui proderit, bono fiet: necesse est enim, alienam virtutem exercendo, exerceat & suam. Sed vt remoueas ista, quæ aut summa bona fuit, aut summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Inuenire enim sapientem, sapienti per se res petenda est, quia natura bonum omne carum est bono, & sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi necesse est, ex hac quæstione, argumenti causa, in alteram transeam: Quæritur enim, an deliberaturus sit sapiens, an in consilium aliquem aduocaturus: quòd facere illi necessarium est, cùm ad hęc ciuilia & domestica venitur, &(vt ita dicam) mortalia. In his sic illi opus est alieno consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo aduocato, & litis ordinatori: Proderit ergo sapiens aliquando sapienti, suadebit enim, sed in illis quoque magnis ac diuinis, vt diximus, communiter honesta tractando, & animos cogitationesque miscendo, vtilis erit. Præterea secundùm naturam est & animos complecti, & amicorum actu, vt suo proprioque lætari. Nam si hoc non fecerimus, ne virtus

quidem nobis permanebit, quæ in exercendō ſe, vſu valet. Virtus autem ſuadet præſentia bene collocare, in futurum conſulere, deliberare, & intendere animum: facilius intendet explicabitque qui aliquem ſibi aſſumpſerit: Quærit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfecto. Proderit autem ille perfectus, ſi conſilium communi prudentia iuſſerit. Aiunt homines plus in alieno negotio videre, quam in ſuo: hoc illis euenit, quos amor ſui excæcat, quibuſque diſpectum vtilitatis timor in periculis excutit. Incipiet ſapere ſecurior, & extra metum poſitus. Sed nihilominus quædam ſunt, quæ etiam ſapientes in alio, quam in ſe, diligentius vident. Præterea illud quod dulciſſimum honeſtiſſimumque eſt, idem velle atque idem nolle, ſapiens ſapienti præſtabit. Egregium opus pari iugo ducet. Perſolui quod exegeras, quamquam in ordine rerum erat, quas moralis philoſophiæ voluminibus complectimur. Cogitat, quod ſoleo frequenter tibi dicere: In iſtis nos nihil aliud quam acumen exercet. Toties enim illo reuertor; Quid iſta me res iuuat? fortiorem faciet iuſtiorem, temperatiorem? Nondum exerceri vacat: adhuc medico mihi opus eſt. Quid me doces ſcientiam inutilem? magna promiſiſti: exigua video. Docebas intrepidum fore, etiamſi circa me gladij micarent, etiamſi mucro tangeret iugulum, dicebas ſecurum fore, etiamſi circa me flagrarent incenda, etiam ſubitus turbo toto nauem meam mari raperet. Hæc mihi præſta tu, vt voluptatem, vt gloriam contemnam: poſteà docebit implicita ſoluere, ambigua diſtinguere obſcura perſpicere; nunc doce, quod neceſſe eſt.

EPIST.

EPIST. CX.

Genios singulis datos: quos fauentes habet, qui Bonam mentem habet. Vota nostra, & iudicia improba esse: res non ex vero æstimantium Vana optari, vana timeri. Remedium vtriusque à philosophia: quo nos vocat spretis superuacuis Luxum denique producit, & castigat Attali egregia oratione.

EX Nomentano te meo saluto, & iubeo te habere mentem bonam, hoc est, propitios deos omnes: quos habet placatos & fauentes, quisquis sibi se propitiauit. Sepone in præsentia, quæ quibusdam placent: Vnicuique nostrum pædagogum dari Deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notæ, ex eorum numero quos Ouidius ait, de plebe deos. Ita tamen hoc seponas volo, vt memineris maiores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse: singulis enim & Genium & Iunonem dederunt. Posteà videbimus, an tantum dijs vacet, vt priuatorum negotia procurent: interim illud scito, siue assignati sumus, siue neglecti, & fortunæ dari, nulli te posse imprecari quidquam grauius, quam si imprecatus fueris, vt se habeat iratum. Sed non est, quare cuiquam, quem dignum pœna putaueris, optes, vt infestos deos habeat: habet, inquam, etiamsi videtur eorum cura & fauore produci. Adhibe diligentiam tuam, & intuere, quid sint res nostræ, non quid vocentur: & scies plura mala contingere nobis, quam accidere. Quoties enim felicitatis caussa & initium fuit, quod calamitas vocabatur? Quoties magna gratulatione excepta res

gradum sibi struxit in præceps, & aliquem iam eminentem alleuauit etiamnum, tanquam ibi adhuc staret, vnde tuto caderet? sed ipsum illud cadere non habet in se mali quidquam, si exitum spectes, vltra quem natura neminem deijcit. Prope est rerum omnium terminus, prope est, inquam, & illud vnde felix eijcitur, & illud vnde infelix emittitur. Nos vtraque extendimus; & longa, spe ac metu facimus. Sed si sapis, omnia humana cōditione metire: simul & quod gaudes: & quod times contrahe. Est tanti diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum adstringo? non est quod quidquam timendum putes. Vana sunt ista quæ nos mouent, quæ attonitos habent. Nemo nostrum quid veri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quod perturbatur accedere & naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere: iam apparebit quam breuia, quam incerta, quam tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est:

Nam velati pueri trepidant, atque omnia cæcis.
In tenebris metuunt; ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti: non timemus in luce, omnia nobis fecimus tenebras: nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat: tota vita incursitamus, nec ob hoc resistimus, aut circumspectius pedem ponimus. Vides autem quam sit furiosa res, in tenebris impetus At mehercule id agimus, vt longius reuocandi simus: & cùm ignoremus quo feramur, velo-

citer

citer tamen illo quo intendimus, ire perseueramus. Sed luscescere, si velimus, potest. Vno autem modo potest, si quis hanc humanorum diuinorumque notitiam acceperit: si illa se non perfuderit, sed infecerit: si eadem, quamuis sciat, retractauerit, & ad se sæpe retulerit: si quæsierit quæ sint bona, quæ sint mala: quibus hoc si falso nomen adscriptum: si quæsierit de honestis, de turpibus, de prouidentia. Nec intra hęc humani ingenij sagacitas sistitur: prospicere & vltra mundum libet, quo feratur, vnde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. Ab hac diuina contemplatione abductum animum in sordida & humilia pertreximus, vt auaritiæ seruiret, vt relicto mundo terminisque eius, & dominis cuncta versantibus, terram rimaretur, & quæreret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblatis. Quidquid nobis bono futurum erat, Deus & parens noster in proximo posuit. Non exspectabit inquisitionem nostram: vltro dedit; nocitura altissime pressit. Nihil nisi de nobis queri possumus. ea quibus periremus, nolente rerum natura & abscondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & famæ, ceteris æque vanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor vt facias? nil noui: nec enim nouis malis remedia quæruntur: sed hoc primum, vt tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid superuacuum. Necessaria tibi vbique occurrent: superuacua & semper, & toto animo querenda sunt. Non est autem quod te nimis laudes, si contempseris aureos lectos, & gemmeam supellectilem: quæ est enim virtus, superuacua contemnere? tunc te admirare cùm contempseris necessaria. Non magnā rem

facis, quod viuere sine recto apparatu potes? quod non desideras milliarios apros, nec linguas phænicopterorum, & alia portenta luxuriæ, iam tota animalia fastidientis, & certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admirabor, si non contempseris etiam sordidum panem: si tibi persuaseris, herbas, vbi necesse est, non pecori tantùm, sed homini nasci: si scieris cacumina arborum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa congerimus, tamquam recepta seruantem: sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quidquid acceperit? Delectant te disposita, quæ terra marique capiuntur: alia eo gratiora, si recepta perferuntur ad mensam: alia, si diu pasta & coacta pinguescere, fluunt, ac vix saginam continent suam. Delectat te nitor horum, arte quæsitus. At mehercule ista solicite scrutata, varieque condita, cùm subierint ventrem, vna atque eadem fœditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? exitum specta. Attalum memini cùm magna admiratione omnium hæc dicere. Diu mihi, inquit, imposuere diuitiæ: stupebam, vbi aliquid ex illis alio atque alio loco fulserat: existimabam similia esse quæ laterent, his quæ ostenderentur. Sed in quodam apparatu vidi totas opes vrbis, cælatas ex auro & argento, & his quæ pretium auri argentique vicerunt, exquisitos colores, & vestes vltra non tantum nostrum, sed vltra finem hostium aduectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atque forma greges, hinc feminarum, & alia quæ res suas recognoscens summi imperij fortuna protulerat. Quid hoc est, inquam, aliud quàm irritare cupiditates hominum per se incitatas? Quid

sibi

ſibi vult iſta pecuniæ pompa? ad diſcendam auaritiam conuenimus. At mehercules minus cupiditatis iſtinc effero, quam attuleram. Contempſi diuitias, non quia ſuperuacuæ, ſed quia puſillæ ſunt. Vidiſtine, quàm intra paucas horas ille ordo, quamuis lentus diſpoſituſque, tranſierit? hoc totam vitam noſtram occupabit quo totum diem occupare non potuit? Acceſſit illud quoque: tam ſuperuacuæ mihi viſæ ſunt habentibus, quàm fuerant ſpectantibus. Hoc itaque ipſi mihi dico, quoties tale aliquid præſtrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus ſplendida, cohors culta ſeruorum, lectica formoſis impoſita calonibus: quid miraris? quid ſtupes? Pompa eſt Oſtenduntur iſtæ res, non poſſidentur: & dum placent, tranſeunt. Ad veras potius te conuerte diuitias: diſce paruo eſſe contentus: & illam vocem magnus atque animoſus exclama: Habeamus aquam habeamus pulentam. Ioui ipſi de felicitate controuerſiam faciamus. Faciamus, oro te, etiam ſi iſta defuerint. Turpe eſt, beatam vitam in auro & argento reponere: æque turpe eſt in aqua & polenta. Quid ergo faciam, ſi iſta non fuerint? Quæris, quòd ſit remedium inopiæ? famem fames finit. Alioqui quid intereſt, magna ſint, an exigua quæ ſeruire te cogunt? quid refert quantum ſit, quòd tibi poſſit negare fortuna? Hæc ipſa aquæ & polenta in alienum arbitrium cadit: liber eſt autem, non in quem parum licet fortunæ, ſed in quem nihil. Ita eſt: nihil deſideres oportet, ſi vis Iouem prouocare, nihil deſiderantem. Hæc nobis Attalus dixit: natura omnibus edixit. Quæ ſi voles frequenter cogitare, id ages, ſi ſis felix, non vt videaris; & vt tibi videaris, non alijs.

EPIST. CXI.

Cauillos, vanam & humilem philosophiam esse, veram illam de moribus, firmam, altam. Huc eundum,

QVid vocentur Latine sophismata, quæsisti à me. Multi tentauerunt illis nomen imponere, nullum hæsit: videlicet quia res ipsa non recipiebatur à nobis, nec in vsu erat, nomini quoque repugnatum est. Aptissimum tamen videtur mihi, quo Cicero vsus est: Cauillationes vocat: quibus quisquis se tradidit, quæstiunculas quidem vafras nectit: ceterum ad vitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperatior, neque elatior. At ille qui philosophiam in remedium suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciæ, inexuperabilis, & maior adeunti. Quod in magis euenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus; cùm accesseris, tunc manifestum fit quàm in arduo summa sint: talis est, mi Lucili, verus, & rebus, non artificijs philosophus. In edito stat admirabilis celsus, magnitudinis vere. Non exsurgit in plantas, nec summis ambulat digitis, eorum more qui mendacio staturam adiuuant, longioresque quàm sunt, videri volunt: contentus est magnitudine sua. Quid ni contentus sit eousque creuisse, quo manum fortuna non porrigit; ergo & supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, siue secundo cursu vita procedit, siue flutuatur per aduersa ac difficilia. Hanc constantiam cauillationes istæ, de quibus paullo ante loquebar, præstare non possunt. Ludit istis animus, non proficit: & philoso-

phiam

phiam à fastigio deducit in planum. Nec te prohiberim aliquando ista agere, sed tunc cùm voles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum, dulcedinem quandam sui faciunt, & animum specie subtilitatis inductum tenent, ac remorantur: cùm tanta rerum moles vacet, cùm vix tota vita sufficiat, vt hoc vnum discas, vitam contemnere. Quid regere? inquis: secundùm opus est. Nam nemo illam bene rexit, nisi qui contempserat.

EPIST. CXII.

Desperat de amico reformando, vetere annorum & vitiorum.

CVpio mehercule amicum tuum formari, vt desideras, & institui: sed valde durus capitur, imo potius, quod est molestius, valde mollis capitur, & consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplum referre: Non quælibet insitionem vitis patitur: si vetus & excesa est, si infirma gracilisque: aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec, in qualitatem eius naturamque transibit. Itaque solemus supra terram præcidere: vt, si non responderit, tentari possit secunda fortuna, & iterum repetita infra terram inseratur. Hic de quo scribis & mandas, non habet vires: indulsit vitijs simul & emarcutit, & induruit. Non potest recipere rationem non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere: non dico illum mentiri tibi putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria: cito tamen cùm illa redibit in gratiam. Sed dicit se offendi vita sua. Non negauerim: quis enim non offenditur? homines vitam suam & amant simul, & oderunt.

Tunc

Tunc itaque de illo feremus sententiam, cum fidem nobis fecerit, inuisam iam sibi esse luxuriam: nunc illis conuenit.

EPIST. CXIII.

Quæstio, An virtutes sint Animalia: Stoice asserit esse: itemque Vitia & Affectus. Post ridendam nobis hodie disputatiunculam, à talibus auocat, ad vtilia vitæ vocat.

DEsideras tibi scribi à me, quid sentiam de hac quæstione iactata apud nostros: An iustitia, an fortitudo, prudentia, ceteræque virtutes, animalia sint. Hac subtilitate efficimus, Lucili carissime, vt exercere ingenium inter irrita videamur, & disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras, & quid nostris videatur, exponeam. Sed me in alia sententia profiteor esse. Puto quædam esse, quæ decent phæcasiatum palliatumque. Quæ sint ergo quæ antiquos mouerint, dicam. Animum constat animal esse: cum ipse efficiat, vt simus animalia, cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quam animus quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid: agi autem nihil sine impetu potest: si impetum habet, qui nulli est, nisi animali, animal est. Si animal est, inquit, virtus, habet ipsam virtutem. Quid ni? habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. Ergo, inquit, & omnes artes animalia sunt, & omnia quæ cogitamus, quæque mente complectimur. Sequitur, vt multa animalium millia habitent in his angustijs pectoris & sin-

ſinguli multa ſimus animalia, aut multa habeamus animalia. Quæris, quid aduerſus iſta reſpondeantur? Vnaquæque res ex iſtis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? dicam, ſi mihi accomodaueris ſubtilitatem & intentionem tuam. Singula animalia ſingulas debent habere ſubſtantias: iſta omnia vnum animum habent. Itaque ſingula eſſe poſsunt, multa eſſe non poſſunt. Ego & animal ſum & homo, non tamen duos eſſe dices. Quare? quia ſeparati eſſe debent. Ita dico, alter ab altero debet eſſe diductus, vt duo ſint. Quidquid vnum multiplex eſt ſub vnā cadet naturam: itaque vnum eſt. Et animus meus animal eſt, & ego animal ſum, duo tamen non ſumus: quare? quia animus meis pars eſt. Tunc aliquid per ſe numerabitur, cum per ſe ſtabit: vbi verò alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? dicam, quia quod aliud eſt, ſuum oportet eſſe, & proprium, & totum, & intra ſe abſolutum. Ego in alia eſſe me ſententia profeſſus ſum. Non enim tantum virtutes animalia, erunt, ſi hoc recipitur? ſed oppoſita quoque illis vitia & affectus, tamquam ira, timor, luctus, ſuſcipio. Vltra res iſta procedet: omnes ſententiæ, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum eſt. Non enim quidquid ab homine fit, homo eſt. Iuſtitia quid eſt; inquit. Animus quodammodo ſe habens. Itaque ſi animus animal eſt, & iuſtitia. Minime: hæc enim habitus animi eſt, & quædam vis. Idem animus in varias figuras conuertitur, & non toties animal aliud eſt, quoties aliud facit, nec illud quod fit ab animo, animal eſt. Si iuſtitia animal eſt, ſi fortitudo, ſi ceteræ virtutes: vtrum deſinunt animalia eſſe ſubinde, ac rurſus incipiunt, an ſemper ſunt? Deſinere

vir-

virtutes non possunt: ergo multa animalia, imò innumerabilia in hoc animo versantur. Non sunt, inquit, multa: quia ex vno religata sunt, & partes vnius ac membra sunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est Hydræ multa habentis capita, quorum vnumquodque per se pugnet, per se noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal est, sed animalis caput: ceterum ipsa vnum animal est. Nemo in Chimæra leonem esse animal dixit, aut draconem: hæ partes erant eius: partes non sunt animalia. Quid est, quo colligas iustitiam animal esse? agit, inquit, aliquid, & prodest: quod autem agit aliquid, & prodest, impetum habet: quod autem impetum habet, animal est. Verum est, si suum impetum habet: suum autem non habet, sed animi. Omnes animal donec moriatur, id est quod cœpit: homo donec moriatur, homo est: equus item, & canis: transire enim in aliud non possunt. Iustitia, id est, animus quodammodo se habens, animal est. Credamus. Deinde animal est fortitudo, id est animus quodammodo se habens. Quis animus? Ille qui modo iustitia erat? tenetur in priore animali; in aliud animal ei transire non licet. In eo illi, in quo primum esse cæpit, perseuerandum est. Prætereà vnus animus duorum animalium esse non potest, multo minus plurium. Si iustitia, fortitudo, temperantia, ceteræque virtutes animalia sunt: quomodo vnum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. Non potest vnum corpus plurium animalium esse: hoc & ipsi fatentur. Iustitiæ quod est corpus? animus. Fortitudinis quod est corpus? idem animus. Atqui vnum corpus esse duorum animalium nō potest.

Sed

Sed idem animus, inquit, iustitiæ habitum induit, & fortitudinis, & temperantiæ. Hoc fieri posset, si quo tempore iustitia esset, fortitudo non esset quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset? Nunc verò omnes virtutes simul sunt. Ita quomodo erunt singula animalia, cùm vnus animus sit, qui plusquam vnum animal non potest facere? Denique nullum animal pars est alterius animalis, iustitia autem pars est animi, non est ergo animal. Videor mihi in re confessa perdere operam. Magis enim indignandum de isto, quam disputandum est. Nullum animal alterius pars est, Circumspice omnium corpora, nulli non & color proprius est, & figura sua, & magnitudo. Inter cetera, propter quæ mirabile diuini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, quod in tanta in copia rerum nunquam in idem incidit, etiam quæ similia videntur, cum contuleris, diuersa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non sua proprietate signatum, tot animalia, nulli similitudo cùm altero conuenit, Vtique aliquid interest. Exegit à se, vt quæ alia erant, & dissimilia essent, & imparia. Uirtutes, vt dicitis, omnes pares sunt,, ergo non sunt animalia. Nullum non animal per se aliquid agit. Virtus autem per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, vt homines, vt dij; aut irrationalia, vt pecora. Virtutes vtique rationales sunt: atqui nec homines sunt, nec dij: ergo non sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit; nisi primum specie alicuius rei irritatum est, deinde impetum cepit, deinde assensio confirmauit hunc impetum Quid sit assensio, dicam. Opportet me ambulare nunc demum ambulo, cùm hoc mihi dixi, & ap-

pro-

:obaui hanc opinionem meam: oportet me se-
ere? tunc demum sedeo: hæc assensio in virtu-
: non est. Puta enim prudentiam animal esse:
uomodo assentietur? Oportet me ambulare:
oc natura non recipit: prudentia enim ei cuius
st prospicit, non sibi. Nam nec ambulare po-
:est, nec sedere: ergo assensionem non habet;
uod assensionem non habet, rationale animal
on est. Virtus sit animal est, rationale est; ratio-
ale autem non est, ergo nec animal. Si virtus
nimal est: virtus autem bonum est: omne bo-
um animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem
eruare, bonum est: & sententiam prudenter in
enatu dicere, bonum est; & iuste decernere,
onum est. Ergo & patrem seruare, animal
:st; & prudenter dicere, animal est; eo vsque
es excedet, vt risum tenere non possis. Pru-
lenter tacere, & cænare bene, bonum est; ita &
tacere & cænare, animal est. Ego mehercule
:itillare non desinam, & ludos mihi ex istis sub-
:ilibus ineptijs facere. Iustitia & fortitudo si ani-
malia sunt, certe terrestria sunt. Omne ani-
mal terrestre alget, esurit, sitit, ergo iustitia al-
get, fortitudo esurit, clementia sitit. Quid por-
ro non interrogabo illos, quam figuram ha-
beant ista animalia, hominis, an equi, an feræ?
Si rotundam illis, Qualem Deo, dederint for-
mam; quæram, an & auaritia & luxuria, & de-
mentia æque rotundæ sint? sunt enim & ipsæ
animalia. Si has quoque corrotundauerint;
etiamnum interrogabo, an prudens ambula-
tio animal sit, nec ne? confiteantur necesse
est. Deinde dicant, ambulationem esse ani-
mal, & quidem rotundum. Ne putes autem me
primum ex nostris, non ex præscripto loqui, sed
meæ sententiæ esse, inter Cleanthem, & discipu-
lum

lum eius Chrysippum, non conuenit quid sit ambulatio Cleanthes ait, spiritum esse à principali vsque in pedes permissum: Chrysippus, ipsum principale. Quid est ergo, cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet, & ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia, & tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis & poeta est & orator, & tamen vnus; sic virtutes istæ animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus & iustus, & prudens, & fortis, ad singulas virtutes quodam modo se habens. Sublata est quæstio; conuenit nobis; Nam & ego interim fateor, animum animal esse; posteà visurus, quam de ista re sententiam feram. Actiones eius animalia esse nego. Alioquin & omnia verba erunt animalia, & omnes versus. Nam si sermo prudens bonū est; bonum ante omne animal est: sermo ergo animal est. Prudens versus, bonum est, bonum autē omne animal est; versus ergo animal est. Itaque,

Arma virumque cano

Animal est; quod non possunt rotundum dicere cum sex pedes habeat. Textorium, inquis, totum mehercule istud est: quod cùm maxime agitur; dissilio risu, cùm mihi propono solæcismum animal, esse, & barbarismum, & syllogismum, & aptas illis facies, tanquam pictor, assigno. Hæc disputamus, attractis superciliis, fronte rugosa. Non possum hoc locò dicere illud Cæcilianum; O tristes ineptias! ridiculæ sunt. Quin itaque potius aliquid vtile nobis ac salutare tractamus, & quærimus quomodo ad virtutes venire possimus, quæ nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit; sed nullum animal felix esse sine fortitudi-

ne,

ne, nisi contra fortuita conualuit, & omnes casus antequam exciperet, meditando prædomuit. Quid est fortitudo? munimentum humanæ imbecillitatis inexpugnabile: quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitæ obsidione perdurat. Vtitur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonij nostri sententiam referre volo: Non est quod vnquam fortunæ armis putes esse te tutum: tuis pugna contra ipsam: fortuita non armant. Itaque contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexander quidem Persas, & Hyrcanos, & Indos, & quidquid gentium vsque in Oceanum extendit Oriens, vastabat fugabatque: sed ipse modo occiso amico, modo amisso, iacebat in tenebris alias scelus, alias desiderium suum mærens, victor tot regum atque populorum, iræ tristitiæque succubuit. Id enim egerat, vt omnia potius haberet in potestate, quam affectus. O quàm magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt permittere: felicissimosque se iudicant, si multas per milites prouincias obtinent, & nouat veteribus adiungunt, ignari quòd sit illud ingens parque dijs regnum. Imperare sibi maximum imperium est. Doceat me, quam sacra res sit iustitia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi vsum sui. Nihil sit illi cùm ambitione famaque: sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat. Me iustum esse gratis oportet. Parum est: adhuc illud persuadeat sibi. Me in hanc pulcherrimam virtutem vltro etiam impendere iuuet; vt tota cogitatio à priuatis commodis quam longissime auersa sit. Non est quod spectes, quod sit iustæ rei premium máius, quam iustum esse. Illud adhuc

huc tibi affige, quod paullo ante dicebam: nihil ad rem pertinet, quam multi æquitatem tuam nouerint. Qui virtutem suam publicari vult, non virtuti laborat, sed gloriæ: Non vis esse iustus sine gloria? at mehercules sæpe iustus esse debebis cum infamia. Et tunc, si sapis, mala opinio bene parta delectat.

EPIST. CXIV.

Eloquentiam alias aliam esse, & placere; vti mores publici sunt, seueri, soluti, fracti. Ab animo colorem illam sumere; idque exemplo Mecœnatis docet. Illum igitur curandum & fortandum esse; à quo sensus & verba deinde recta. Obiter contra luxuriam.

QVare quibusdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio, quæris & quomodo in quædam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, vt aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, & in morem cantici ducta. Quare alias sensus audaces, & fidem egressi placuerint, alias abruptæ sententiæ & suspiciosæ, in quibus plus intelligendum est, quàm audiendum quare aliqua ætas fuerit quæ translationis iure vteretur inuerecunde. Hoc, quod audire vulgo soles, quod apud Græcos in prouerbium cessit; talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem vniuscuiusque actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina ciuitatis laborauit, & se in delicias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ orationis lasciuia: si modo non in vno aut in altero fuit, sed approbata est, & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius

animo

animo color. Si ille ſanus eſt, ſi compoſitus, grauis, temperans, ingenium quoque ſiccum ac ſobrium eſt: illo vitiato, hoc quoque afflatur. Non videt, ſi animus elanguit, trahi membra, & pigre moueri pedes? ſi ille effæminatur eſt, in ipſo inceſſu apparere mollitiem; ſi ille acer eſt & velox concitari gradum; ſi furit (aut quod furori ſimile eſt) iraſcitur, turbatum eſſe corporis motum, nec ire, ſed ferri. Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum eſt? ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Mæcenas vixerit, notius eſt, quam vt narrari nunc debeat quomodo ambulauerit, quam delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia ſua latere noluerit. Quid ergo, non oratio eius æque ſoluta eſt; quam ipſe diſcinctus, non tam inſignita illius verba ſunt, quam cultus, quam comitatus, quam domus, quam vxor? Magni ingenij vir fuerit, ſi illud egiſſet via rectiore, ſi non vitaſſet intelligi, ſi non etiam in oratione difflueret. Videbis itaque eloquentiam ebrij hominis inuolutam, & errantem, & licentiæ plenam. Mæcenas in cultu ſuo. Quid turpius amne, ſiluiſque ripa comantibus? Vide vt alueum lintribus arent verſoque vado remittant hortos. Quid ſi quis fæminæ cirro criſpatæ, & labris columbatur? Incipitque ſuſpirans, vt ceruice laxa feratur? nemo tyranni, irremediabilis factio rimantur, epulis, lagenaque tentant domos, & ſæpe mortem exigunt, Genium feſto vix ſuo teſtem, tenuis cerei fila & crepacem molam, focū mater aut vxor inueſtiunt. Non ſtatim hæc cum legeris, hoc tibi occurret, hunc eſſe qui ſolutis tunicis in vrbe ſemper inceſſerit? Nam etiam cum abſentis partibus Cæſaris fungeretur, ſignū à diſcin-

à discincto petabatur. Huic esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, vt pallio velaretur caput, exclusis vtrimque auribus, non aliter quam in Mimo diuites fugitiui solent. Hunc esse cui, cum maxime ciuilibus bellis strepentibus, & solicita vrbe & armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viri quam ipse? Hunc esse, qui vxorem millies duxit: cùm vnam habuerit? Hæc verba tam improbe structa, tam negligenter obiecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt, mores quoque non minus nouos & prauas, & singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit; nec vlla alia re, quid posset, quam licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corrupit istis orationis portentissimæ delicijs. Apparet enim mollem fuisse, non mitem. Hoc istæ ambages compositionis, hoc verba transuersa, hoc sensus magni quidem sæpe, sed eneruati dum exeunt, cuius manifestum facient; motum illi felicitate nimia caput; quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis solet. Vbi luxuriam late felicitas fudit, vultus primum corporum esse diligentior incipit, deinde supellectili laboratur; deinde in ipsas domos impenditur cura, vt in laxitatem ruris excurrant, vt parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, vt tecta varientur auro, vt lacunaribus pauimentorum respondeat nitor; deinde ad cœnas lautitia transfertur, & illic commendatio ex nouitate & soliti ordinis commutatione captatur; vt ea quæ claudere cænam solent, prima ponantur? vt quæ aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur Cùm assuerit animus fastidire quæ ex more sunt, & illi

Tunc itaque de illo feremus sententiam, cum fidem nobis fecerit, inuisam iam sibi esse luxuriam; nunc illis conuenit.

EPIST. CXIII.

Quæstio, An virtutes sint Animalia: Stoice asserit esse: itemque Vitia & Affectus. Post ridendam nobis hodie disputatiunculam, à talibus auocat, ad vtilia vitæ vocat.

DEsideras tibi scribi à me, quid sentiam de hac quæstione iactata apud nostros: An iustitia, an fortitudo, prudentia, ceteræque virtutes, animalia sint. Hac subtilitate efficimus, Lucili carissime, vt exercere ingenium inter irrita videamur, & disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras, & quid nostris videatur, exponeam. Sed me in alia sententia profiteor esse. Puto quædam esse, quæ decent phæcasiatum palliatumque. Quæ sint ergo quæ antiquos mouerint, dicam. Animum constat animal esse: cum ipse efficiat, vt simus animalia, cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quam animus quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid: agi autem nihil sine impetu potest: si impetum habet, qui nulli est, nisi animali, animal est. Si animal est, inquit, virtus, habet ipsam virtutem. Quid ni? habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. Ergo, inquit, & omnes artes animalia sunt, & omnia quæ cogitamus, quæque mente complectimur. Sequitur, vt multa animalium millia habitent in his angustijs pectoris &

sin-

ſinguli multa ſimus animalia, aut multa habeamus animalia. Quæris, quid aduerſus iſta reſpondeantur? Vnaquæque res ex iſtis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? dicam, ſi mihi accomodaueris ſubtilitatem & intentionem tuam. Singula animalia ſingulas debent habere ſubſtantias: iſta omnia vnum animum habent. Itaque ſingula eſſe poſsunt, multa eſſe non poſſunt. Ego & animal ſum & homo, non tamen duos eſſe dices. Quare? quia ſeparati eſſe debent Ita dico, alter ab altero debet eſſe diductus, vt duo ſint. Quidquid vnum multiplex eſt ſub vnā cadet naturam: itaque vnum eſt. Et animus meus animal eſt, & ego animal ſum, duo tamen non ſumus: quare? quia animus meis pars eſt. Tunc aliquid per ſe numerabitur, cum per ſe ſtabit: vbi verò alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? dicam, quia quod aliud eſt, ſuum oportet eſſe, & proprium, & totum, & intra ſe abſolutum. Ego in alia eſſe me ſententia profeſſus ſum. Non enim tantum virtutes animalia, erunt, ſi hoc recipitur: ſed oppoſita quoque illis vitia & affectus, tamquam ira, timor, luctus, ſuſcipio. Vltra res iſta procedet: omnes ſententiæ, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum eſt. Non enim quidquid ab homine fit, homo eſt. Iuſtitia quid eſt; inquit. Animus quodammodo ſe habens. Itaque ſi animus animal eſt, & iuſtitia. Minime: hæc enim habitus animi eſt, & quædam vis. Idem animus in varias figuras conuertitur, & non toties animal aliud eſt, quoties aliud facit, nec illud quod fit ab animo, animal eſt. Si iuſtitia animal eſt, ſi fortitudo, ſi ceteræ virtutes: vtrum deſinunt animalia eſſe ſubinde, ac rurſus incipiunt, an ſemper ſunt? Deſinere

vir-

virtutes non possunt: ergo multa animalia, imò innumerabilia in hoc animo versantur. Non sunt, inquit, multa: quia ex vno religata sunt, & partes vnius ac membra sunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est Hydræ multa habentis capita, quorum vnumquodque per se pugnet, per se noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal est, sed animalis caput: ceterum ipsa vnum animal est. Nemo in Chimæra leonem esse animal dixit, aut draconem: hæ partes erant eius: partes non sunt animalia. Quid est, quo colligas iustitiam animal esse? agit, inquit, aliquid, & prodest: quod autem agit aliquid, & prodest, impetum habet: quod autem impetum habet, animal est. Verum est, si suum impetum habet: suum autem non habet, sed animi. Omnes animal donec moriatur, id est quod cœpit: homo donec moriatur, homo est: equus item, & canis: transire enim in aliud non possunt. Iustitia, id est, animus quodammodo se habens, animal est. Credamus. Deinde animal est fortitudo, id est animus quodammodo se habens. Quis animus? Ille qui modo iustitia erat? tenetur in priore animali; in aliud animal ei transire non licet. In eo illi, in quo primum esse cæpit, perseuerandum est. Præterea vnus animus duorum animalium esse non potest, multo minus plurium. Si iustitia, fortitudo, temperantia, ceteræque virtutes animalia sunt: quomodo vnum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. Non potest vnum corpus plurium animalium esse: hoc & ipsi fatentur. Iustitiæ quod est corpus? animus. Fortitudinis quod est corpus? idem animus. Atqui vnum corpus esse duorum animalium nō potest.
Sed

Sed idem animus, inquit, iustitiæ habitum induit, & fortitudinis, & temperantiæ. Hoc fieri posset, si quo tempore iustitia esset, fortitudo non esset quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset? Nunc verò omnes virtutes simul sunt. Ita quomodo erunt singula animalia, cùm vnus animus sit, qui plusquam vnum animal non potest facere? Denique nullum animal pars est alterius animalis, iustitia autem pars est animi, non est ergo animal. Videor mihi in re confessa perdere operam. Magis enim indignandum de isto, quam disputandum est. Nullum animal alterius pars est, Circumspice omnium corpora, nulli non & color proprius est, & figura sua, & magnitudo. Inter cetera, propter quæ mirabile diuini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, quod in tanta in copia rerum nunquam in idem incidit, etiam quæ similia videntur, cum contuleris, diuersa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non sua proprietate signatum, tot animalia, nulli similitudo cùm altero conuenit, Vtique aliquid interest. Exegit à se, vt quæ alia erant, & dissimilia essent, & imparia. Uirtutes, vt dicitis, omnes pares sunt, ergo non sunt animalia. Nullum non animal per se aliquid agit. Virtus autem per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, vt homines, vt dij; aut irrationalia, vt pecora. Virtutes vtique rationales sunt: atqui nec homines sunt, nec dij: ergo non sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit; nisi primum specie alicuius rei irritatum est, deinde impetum cepit, deinde assensio confirmauit hunc impetum Quid sit assensio, dicam. Opportet me ambulare nunc demum ambulo, cùm hoc mihi dixi, & appro-

probaui hanc opinionem meam: oportet me sedere: tunc demum sedeo: hæc assensio in virtute non est. Puta enim prudentiam animal esse: quomodo assentietur? Oportet me ambulare: hoc natura non recipit: prudentia enim ei cuius est prospicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere: ergo assensionem non habet; quod assensionem non habet, rationale animal non est. Virtus sit animal est, rationale est; rationale autem non est, ergo nec animal. Si virtus animal est: virtus autem bonum est: omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem seruare, bonum est: & sententiam prudenter in senatu dicere, bonum est; & iuste decernere, bonum est. Ergo & patrem seruare, animal est; & prudenter dicere, animal est; eo vsque res excedet, vt risum tenere non possis. Prudenter tacere, & cænare bene, bonum est; ita & tacere & cænare, animal est. Ego mehercule titillare non desinam, & ludos mihi ex istis subtilibus ineptijs facere. Iustitia & fortitudo si animalia sunt, certe terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit, sitit, ergo iustitia alget, fortitudo esurit, clementia sitit. Quid porro non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia, hominis, an equi, an feræ? Si rotundam illis, Qualem Deo, dederint formam; quæram, an & auaritia & luxuria, & dementia æque rotundæ sint? sunt enim & ipsæ animalia. Si has quoque corrotundauerint; etiamnum interrogabo, an prudens ambulatio animal sit, nec ne? confiteantur necesse est. Deinde dicant, ambulationem esse animal, & quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex nostris, non ex præscripto loqui, sed meæ sententiæ esse, inter Cleanthem, & discipu-

lum eius Chrysippum, non conuenit quid sit ambulatio Cleanthes ait, spiritum esse à principali vsque in pedes permissum: Chrysippus, ipsum principale. Quid est ergo, cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet, & ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia, & tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis & poeta est & orator, & tamen vnus; sic virtutes istæ animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus & iustus, & prudens, & fortis, ad singulas virtutes quodam modo se habens. Sublata est quæstio; conuenit nobis; Nam & ego interim fateor, animum animal esse; posteà visurus, quam de ista re sententiam feram. Actiones eius animalia esse nego. Alioquin & omnia verba erunt animalia, & omnes versus. Nam si sermo prudens bonũ est; bonum ante omne animal est: sermo ergo animal est. Prudens versus, bonum est, bonum autẽ omne animal est; versus ergo animal est. Itaque,

Arma virumque cano

Animal est; quod non possunt rotundum dicere cum sex pedes habeat. Textorium, inquis, totum mehercule istud est: quod cùm maxime agitur; dissilio risu, cùm mihi propono solæcismum animal, esse, & barbarismum, & syllogismum, & aptas illis facies, tanquam pictor, assigno. Hæc disputamus, attractis superciliis, fronte rugosa. Non possum hoc locò dicere illud Cæcilianum; O tristes ineptias! ridiculæ sunt. Quin itaque potius aliquid vtile nobis ac salutare tractamus, & quærimus quomodo ad virtutes venire possimus, quæ nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit; sed nullum animal felix esse sine fortitudi-

ne,

ne, nisi contra fortuita conualuit, & omnes casus antequam exciperet, meditando prædomuit. Quid est fortitudo? munimentum humanæ imbecillitatis inexpugnabile: quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitæ obsidione perdurat. Vtitur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonij nostri sententiam referre volo: Non est quod vnquam fortunæ armis putes esse te tutum: tuis pugna contra ipsam: fortuita non armant. Itaque contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexander quidem Persas, & Hyrcanos, & Indos, & quidquid gentium vsque in Oceanum extendit Oriens, vastabat fugabatque: sed ipse modo occiso amico, modo amisso, iacebat in tenebris alias scelus, alias desiderium suum mærens, victor tot regum atque populorum, iræ tristitiæque succubuit. Id enim egerat, vt omnia potius haberet in potestate, quam affectus. O quàm magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt permittere: felicissimosque se iudicant, si multas per milites prouincias obtinent, & nouat veteribus adiungunt, ignari quòd sit illud ingens parque dijs regnum. Imperare sibi maximum imperium est. Doceat me, quam sacra res sit iustitia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi vsum sui. Nihil sit illi cùm ambitione famaque: sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat. Me iustum esse gratis oportet. Parum est: adhuc illud persuadeat sibi. Me in hanc pulcherrimam virtutem vltro etiam impendere iuuet; vt tota cogitatio à priuatis commodis quam longissime auersa sit. Non est quod spectes, quod sit iustæ rei premium maius, quam iustum esse. Illud adhuc

huc tibi affige, quod paullo ante dicebam: nihil ad rem pertinet, quam multi æquitatem tuam nouerint. Qui virtutem suam publicari vult, non virtuti laborat, sed gloriæ: Non vis esse iustus sine gloria? at mehercules sæpe iustus esse debebis cùm infamia. Et tunc, si sapis, mala opinio bene parta delectat.

EPIST. CXIV.

Eloquentiam alias aliam esse, & placere; vti mores publici sunt, seueri, soluti, fracti. Ab animo colorem illam sumere; idque exemplo Mecœnatis docet. Illum igitur curandum & fortandum esse; à quo sensus & verba deinde recta. Obiter contra luxuriam.

QVare quibusdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio, quæris & quomodo in quædam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, vt aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, & in morem cantici ducta. Quare alias sensus audaces, & fidem egressi placuerint, alias abruptæ sententiæ & suspiciosæ, in quibus plus intelligendum est, quàm audiendum quare aliqua ætas fuerit quæ translationis iure vteretur inuerecunde. Hoc, quod audire vulgo soles, quod apud Græcos in prouerbium cessit; talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem vniuscuiusque actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina ciuitatis laborauit, & se in delicias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ orationis lasciuia: si modo non in vno aut in altero fuit, sed approbata est, & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius

à discincto petabatur. Huic esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, vt pallio velaretur caput, exclusis vtrimque auribus, non aliter quam in Mimo diuites fugitiui solent. Hunc esse cui, cum maxime ciuilibus bellis strepentibus, & solicita vrbe & armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viri quam ipse? Hunc esse, qui vxorem millies duxit: cùm vnam habuerit? Hæc verba tam improbe structa, tam negligenter obiecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt, mores quoque non minus nouos & prauas, & singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit; nec vlla alia re, quid posset, quam licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corrupit istis orationis portentissimæ delicijs. Apparet enim mollem fuisse, non mitem. Hoc istæ ambages compositionis, hoc verba transuersa, hoc sensus magnì quidem sæpe, sed eneruati dum exeunt, cuius manifestum faciunt; motum illi felicitate nimia caput; quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis solet. Vbi luxuriam late felicitas fudit, vultus primum corporum esse diligentior incipit, deinde supellectili laboratur; deinde in ipsas domos impenditur cura, vt in laxitatem ruris excurrant, vt parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, vt tecta varientur auro, vt lacunaribus pauimentorum respondeat nitor; deinde ad cœnas lautitia transfertur, & illic commendatio ex nouitate & soliti ordinis commutatione captatur; vt ea quæ claudere cœnam solent, prima ponantur? vt quæ aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cùm assuerit animus fastidire quæ ex more sunt, & illi

pro ſordidis ſolita ſunt; etiam in oratione quod nouum eſt, quærit: & modo antiqua verba atque exoleta reuocat & profert: modo fingit, & ignota deflectit: modo id quod nupes increbuit pro cultu habetur, audax translatio, ac frequens. Sunt qui ſenſus præcidant, & hinc gratiam ſperent, ſi ſententia pependerit, & audienti ſuſpicionem ſui fecerit: ſunt qui illos detineant, & porrigant: ſunt qui non vſque ad vitium accedant (neceſſe eſt enim hoc facere, aliquid grande tentanti) ſed qui ipſum vitium ament. Itaque vbicumque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque à recto deſciuiſſe, non erit dubium. Quomodo conuiuorum luxuria, quomodo veſtium, ægræ ciuitatis indicia ſunt: ſic orationis licentia (ſi modo frequens eſt) oſtendit animos quoque, à quibus verba exeunt, procidiſſe. Mirari quidem non debes corrupta excipi, non tantum à corona ſordidiore, ſed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter ſe iſti, non iudicijs diſtant. Hoc magis mirari potes, quod non tantum vitioſa, ſed & vitia landantur. Nam illud ſemper factum eſt: nullum ſine venia placuit ingenium. Da mihi quemcumque vis magni nominis virum: dicam, quid illi ætas ſua ignouerit, quid in illo ſciens diſſimulauerit. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint: quoſdam, quibus profuerint. Dabo, inquam maximæ famæ & inter miranda propoſitus: quos ſi quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta ſunt, vt illas ſecum tractura ſint. Adijce nunc, quod oratio certam regulam non habet. Conſuetudo illam ciuitatis, quæ nũquam in eodem diu ſtetit, verſat. Multi ex alieno ſeculo petunt verba; duodecim tabulas inquuntur. Grac-

chus

chus illis, & Crassus, & Curio, nimis culti & recentes sunt; ad Appium vsque, & ad Coruncanum redeunt. Quidam contra, dum nihil nisi tritum & vsitatum volunt in sordes incidunt. Vtrumque diuerso genere corruptum est, tam mehercules, quam si vellent splendidis vti, ac sonantibus, & poeticis; necessaria, & in vsu posita vitare, tam hunc dicam peccare, quam illum. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit: ille & cruca, hic nec alias quidem vellit. Ad compositionem transeamus: quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam præfractam & asperam probant: disturbant de industria, si quid placidus effluxit: nolunt sine salebra esse iuncturam; virilem putant & fortem, quæ aurem inæqualitate percutiat. Quorundam non est compositio: modulatio est; adeò blanditur, & molliter labitur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, & diu exspectata vix ad clausulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, deuexa, & molliter desinens, nec aliter quam solet, ad morem suum pedemque respondens? Non tantum in genere sententiarum vitium est, si aut pusillæ sunt, & pueriles, aut improbæ, & plus ausæ quam pudore saluo licet; sed si floridæ sunt, & nimis dulces, si in vanum exeunt, & sine effectu, nihil amplius quam sonant. Hæc vitia vnus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est; ceteri imitamur, & alter alteri tradunt. Sic Sallustio vigente, amputatæ sententię, & verba ante exspectatum cadentia, & obscura breuitas, fuere pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, & in illud genus nitens. Est apud Sallustium; Exercitum argento fecit: id est, pe-

cunia parauit. Hoc Arruntius amare cœpit: posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: Fugam nostris fecere alio loco, Hieto Rex Siracusanorum, bellum facit. Et alio loco: Quæ audita Panormitanos dedere Romanis fecere. Gustum tibi dare volui. Totus his contexitur liber. Quæ apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt, & pœne continua, nec sine caussa: ille enim in hæc incidebat: at hic illa quærebat. Vides autem quid sequatur, vbi alicui vitium pro exemplo est. Dixit Sallustius: Aquis hiemantibus. Arruntius in primo libro belli Punici ait; Repente hiemauit tempestas; Et alio loco, cùm dicere vellet frigidum annum fuisse, ait: Totus hiemauit annus. Et alio loco: Inde sexaginta onerarias, leues, præter militem & necessarios nautarum, hiemante Aquilone misit. Non desinit omnibus locis hoc verbum in fulcire. Quodam loco Sallustius dicit: Inter arma ciuilia æqui boni famas petit. Aruntius non temperauit, quominus primo statim libro poneret: Ingentes esse famas de Regulo. Hæc ergo & huiusmodi vitia, quæ alicui impressit imitatio, non sunt indicia luxuriæ, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, & ex ipso nata, ex quibus tu æstimes alicuius affectus. Iracundi hominis iracunda oratio est: commoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa. Quòd vides istos sequi, qui aut vellunt barbam, aut interuellunt: qui labra pressius tondunt, & abradunt, seruata & submissa cetera parte; qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucentem togam: qui nolunt facere quidquam quòd hominum oculis transire liceat. Irritant illos, & in se aduertunt: volunt vel reprehendi, dum conspici. Talis est oratio Mæcena-

conatis, omniumque aliorum, qui non casu errant, sed scientes volentesque. Hoc à magno animi malo oritur. Quomodo in vino non ante lingua titubat, quàm mens cessit oneri, & inclinata vel prodita est: ita ista oratio (quid aliud quàm ebrietas?) nulli molesta est, nisi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus, incessus. Illo sano ac valente, oratio quoque robusta, fortis, virilis est: si ille procubit, & cetera sequuntur ruinam.

..... *Rege incolumi, mens omnibus vna est.*
Amisso, rupere fidem.

Rex noster est animus: hoc incolumi, cetera manent in officio, parent & obtemperant: cùm ille paullum vacillauit, simul dubitant. Cùm verò cessit voluptati, artes quoque eius actusque marcent, & omnis ex languido fluidoque conatus est. Quoniam hac similitudine vsus sum, perseuerabo. Animus noster modo rex est, modo tyrannus: rex, cùm honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, & illi nihil imperat turpe, nihil sordidum: vbi verò impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac ditum, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, instantque: qui initio quidem gaudet, vt solet populus largitione nocitura frustra plenus, & quæ non potest haurire, contrectat. Cùm verò magis ac magis vires morbus excedit, & in medullas neruosque descendere deliciæ: conspectu eorum, quibus se nimia auiditate inutilem reddidit, lætus, pro suis voluptatibus habet spectaculum, alienarum subministrator libidinum, testisque, quarum sibi vsum ingerendo abstulit, nec illi tam gratum est abundare iucundis, quàm acerbũ, quod non omnem

nem illũ apparatum per gulam ventremq; trãnſmittit: non cùm omni exoletorum feminarumque turba conuolutatur: mœretque, quod magna pars ſuæ felicitatis excluſa corporis anguſtijs, ceſſat. Numquid enim, mi Lucili, hic furor eſt, quod nemo noſtrum mortalem ſe cogitat? quod nemo imbecillum? imo quod nemo noſtrum vnum eſſe ſe cogitat? Adſpice culinas noſtras, & concurſantes inter tot ignes coquos noſtros: vnum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Adſpice veterana noſtra, & plena multorum ſæculorum vindemijs horrea: vnum putas videri ventrem, cui tot conſulum regionumque vina conduntur? Adſpice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent, fodiant: vnum putas videri ventrem, cui &. in Sicilia, & in Africa feritur? Sani erimus, & modica concupiſcemus, ſi vnuſquiſque ſe numeret: metiatur ſimul corpus, ſciatque, nec multum capere, nec diu poſſe. Nihil tamen æque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quam frequens cogitatio breuis æui, & huius incerti. Quidquid facies reſpice ad mortem.

EPIST. CXV.

Contra nimis ſermonis aut ſtili anxios: & minuti hoc animi eſſe. Cum fiducia ſcribendum loquendumque, ſine quæſito ornatu. Quem in animo potius ſpecta. O qualis ille, vbi Virtutes eum excoluerunt! omnes in amorem rapiat, ſi conſpici poſſit. At externus iſte ſplendor falſus, aut nihil eſt: item aurum omne & pecunia, quæ miramur. Non faciunt hæc felices, aut ſecuros; imo & miſeros, & miſerandos.

Ni-

Nimis anxium esse te circa verba & compositionem, mi Lucili, nolo, habeo maiora quæ cures. Quære quid scribas, non quemadmodum: & hoc ipsum, non vt scribas, sed vt sentias, vt illa quæ senseris, magis applices tibi, & veluti signes. Cuiuscumque orationem videris solicitam & politam, scito animum quoque non minus esse pusillis occupatum. Magnus ille remissius loquitur, & securius; quæcumque dicit, plus habent fiduciæ, quam curæ. Nosti complures iuuenes, barba & coma nitidos, de capsula totos; nihil ab illis speraueris forte nihil solidum. Oratio vultus animi est; si circumtonsa est, & fucata, & manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum virile, concinnitas. Si nobis animum boni viri liceret inspicere, ò quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus? hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus. Præter has frugalitas, & continentia, & tolerantia, & libertas, comitasque, & (quis credat) in homine rarum humanitas bonum, splendorem illi suum affunderent. Tum prouidentia, tum elegantia, & ex istis magnanimitas eminentissima quantum, dij boni! decoris illi, quantum ponderis, grauitatisque adderent? quanta esset cùm gratia auctoritas? Nemo illum amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quam cerni inter humana consueuit, nõne velut numinis occursu obstupefactus resistat, & vt fas sit vidisse, tacitus precetur? Tum aduocante ipsũ vultus benignitate productus, adoret ac suplicet, & diu contemplatus multum ex-

ſtantem, ſupraque menſuram ſolitorum inter nos adſpici, elatam, oculis miti quidem, ſed nihilominus viuido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilij noſtri vocem verens atque attonitus emittat,

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat ....
Sis felix, noſtrumque leues quæcumque laborem.

Aderit, leuabitque, ſi colere eam voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque ſuſpenſo, nec in theſauros ſtipe infuſa, ſed pia & recta voluntate. Nemo, inquam, non amore eius arderet, ſi nobis illam videre contingeret. Nunc enim multa obſtrigillant, & aciem noſtram aut ſplendore nimio repercutiunt, aut obſcuro retinent. Sed ſi quemadmodum viſus oculorum quibuſdam medicamentis acui ſolet, & repurgari: ſic & nos, ſi aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perſpicere virtutem, etiam obruptam corpore, etiam paupertate oppoſita, & humilitate & infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamuis ſordido obtectam. Rurſus æque malitiam, & ærumnoſi animi veternum perſpiciemus: quamuis multus circa diuitiarum radiantium ſplendor impediat, & intuentem, hinc honorum, illinc magnarum poteſtatum falſa lux verberet. Tunc intelligere nobis licebit, quam contemnenda miremur, ſimillimi pueris quibus omne ludicrum in pretio eſt. Parentibus quippe, nec minus fratribus, præferunt paruo ære empta monilia. Quid ergo inter nos & illos intereſt, vt Ariſto ait, niſi quod nos circa

ta-

tabulas & statuas insanimus, carius inepti? Illos repetiti in littore calculi leues, & aliquid habentes varietatis delectant, nos ingentium maculæ columnarum, siue ex Ægyptijs arenis, siue ex Africæ solitudinibus aduectæ, porticum aliquam vel capacem populi cænationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cùm sciamus, quale sit, quòd absconditur: oculis nostris imponimus. Et cùm auro tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus? scimus enim sub illo auro fœda ligna latitare. Nec tantùm parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur: omnium istorum quos incidere altos vides, bracteata felicitas est. Inspice, & disces sub ista tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Hæc ipsa res tot magistratus, tot iudices detinet, quæ magistratus & iudices facit, pecunia; quæ ex quo in honore esse cœpit, verus rerum honor cecidit mercatoresque & venales inuicem facti, quærimus, non quale sit quidque, sed quanti. Ad mercedem pij sumus, ad mercedem impij. Honesta, quamdiu aliqua illis spes inest, sequimur: in contrarium transituri, si plus scelera promittā. Admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt: & teneris infusa cupiditas alius sedit, creuitque nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc conuenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc Dij velut rerum humanarum maximum, cùm grati videri volunt, consecrant. Deniq; eo mores redacti sunt, vt paupertas maledicto probroque sit, contempta diuitibus, inuisa pauperibus. Accedunt deinde carmina poetarum, quæ affectibus nostris facem subdant, quibus diuitiæ velut vnicum vitæ decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius

nec dare videntur Dij immortales posse, nec habere.

Regia solis erat sublimibus alta columnis,
Clara amicante auro.

Eiusdem currum adspice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summæ
Curuatura rotæ, radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum videri volunt seculum, aureum appellant. Nec apud tragicos desunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

Sine me vocari pessimum, vt diues vocer.
An diues, omnes quærimus: nemo, an bonus.
Non quare, & vnde: quid habeas, tantũ rogant.
Vbique tanti quisque, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe sit, quæris? nihil.
Aut diues opto viuere, aut pauper mori.
Bene moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.
Pecunia ingens generis humani bonum,
Cui non voluptas matris, aut blandæ potest
Par esse prolis, non sacer meritis parens.
Tam dulce si quid Veneris in vultu micat,
Merito illa amores cælitum atque hominum mouet.

Cùm hi nouissimi versus in tragœdia Euripidis pronunciati essent, totus populus ad eijciendum & actorem & carmen consurrexit vno impetu: donec Euripides in medium ipse prosiluit, petens, vt exspectarent viderentque quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illa fabula pœnas Bellerophontes, quas in sua quisque dat. Nulla enim auaritia sine pœna est, quamuis satis sit ipsa pœnarum. O quantum lacrimarum, ò quantum laborum exigit! quam misera desideratis, quam misera partis est! Adijce quotidianas solicitudines, quæ pro mo-

do

do habendi quemque discruciant. Maiore tormento pecunia possidetur, quam quæritur. Quantum damnis ingemiscunt, quæ & magna incidunt, & maiora videntur? denique vt nihil illis fortuna detrahat, quidquid non acquiritur, damnum est. At felicem illum homines, & diuitem vocant, & consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? tu vllos esse conditionis peioris existimas, quam qui habent & miseriam, & inuidiam? Vtinam qui diuitias appetituri essent, cùm diuitibus deliberarent! vtinam honores petituri, cùm ambitiosis, & summum adeptis dignitatis statum! profectò vota mutassent: cùm interim illi noua suscipiunt, qui priora damnauerant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiamsi cursu venit, satisfaciat. Queruntur & de consilijs, & de processibus suis: maluntque semper, quæ reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia præstabit, quo equidem nihil maius existimo: nunquam te pœnitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducent te apte verba contexta, & oratio fluens leniter. Eant vt volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, & opinionum securus, & ob ipsa quæ alijs displicent, sibi placens: qui profectum suum vita æstimet, & tantum scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timet.

EPIST. CXVI.

Contra Peripateticos, exscindendos affectus, non temperandos esse: neque à Natura induci. A mollitie sententiam aduersam nasci.

VTrum satius sit, modicos habere affectus, an nullos, sæpe quæsitū est. Nostri illos expel-

sunt: Peripatetici temperant. Ego non video, quomodo salubris esse aut vtilis possit vlla mediocritas morbi. Noli timere: nihil eorum, quæ tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque præbebo rebus, ad quas tendis, & quas aut vitę necessarias, aut vtiles, aut iucundas putes: detraham vitium. Nam cum tibi cupere interdixero, velle permittam; vt eadem illa intrepidus facias, vt certiore consilio, vt voluptates illas magis sentias. Quidni? ad te magis peruenturæ sunt, si illis imperabis, quam si seruies. Sed naturale est, inquis: vt desiderio amici torquear: da ius lacrimis tam iuste cadentibus: Naturale est opinionibus hominum tangi, & aduersis contristari: quare non permittas mihi hunc tam honestum malæ opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio: nulli non initium est verecundum & exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis vt desinat, si incipere permiseris. Imbecillis est primũ omnis affectus, deinde ipse se concitat & vires dum procedit, parat: excluditur facilius, quam expellitur. Quis negat omnes affectus à quodam quasi naturali fluere principio? curam nobis nostri natura mandauit: sed huic vbi nimium indulseris, vitium est: Voluptatem natura necessarijs rebus admiscuit, non vt illam peteremus, sed vt ea sine quibus non possumus viuere, gratiora nobis illius faceret accessio: si suo veniat iure, luxuria est. Ergo intrantibus resistamus: quia facilius, vt dixi, non recipiuntur quam exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere aliquatenus timere permitte: sed illud aliquatenus longe producitur, nec vbi vis accipit finem. Sapienti non solicite custodire se tutum est: & lacrimas suas & voluptates, vbi volet sistet-

sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur. Panætius respondisse adolescentulo cuidam quærenti. An sapiens amaturos esset? De sapienter inquit videbimus: mihi & tibi, qui adhuc sapientia longe absumus, non est committendum, vt incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem sibi. Siue enim nos respexi, humanitate eius irritamur; siue contempsit, superbiam accendimur. Æque facilitas amoris, quam difficultas nocet: facilitate capimus, cum difficultate certamus. Itaque conscij nobis imbecillitatis nostræ, quiescamus, Nec vino infirmum animum committamus, nec formæ, nec adulationi, nec vllis rebus blanda trahentibus. Quòd Panætius de amore quærenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, à lubrico recedamus: in sicco quoque parum fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce. Nimis magna promittitis, nimis dura præcipitis: nos homunciones sumus, omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum: concupiscemus, sed temperate: irascemur, sed placabimur. Scis quare non possumus ista? quia nos posse non credimus. Imo mehercules, aliud est in re. Vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa, quàm excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo vtamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in caussa est: non posse prætenditur.

EPIST. CXVII.

Quæstiuncula, An, cum Sapientia bonum sit, etiam sapere? Stoici istud vulgo negant a

alii asserunt, & ipse istis pronior. Denique amolitur hæc superuacua, & ad formationem morum serio vocat.

MVltum mihi tibique negotij concinnabis, &, dum nescis, in magnum me litem ac modestiam impinges, qui mihi tales quæstiunculas ponis, in quibus ego nec dissentire à nostris salua gratia, nec consentire salua conscientia possum. Quæris, an verùm sit, quòd Stoicis placet, Sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse? Primum exponam, quid Stoicis videatur: tum dicere sententiam audebo. Placet nostris, quòd bonum est, esse corpus: quia quòd bonum est, facit: quidquid facit, corpus est. Quòd bonum est, prodest: faciat autem aliquid oportet, vt prosit: si facit, corpus est. Sapientiam bonum esse dicunt: sequitur, vt necesse sit illam corporalem quoque dicere. At sapere non putant eiusdem conditionis esse. Incorporale est & accidens alteri, id est, sapientiæ: itaque nec facit quidquam, nec prodest. Quid ergo inquiunt, non dicimus, Bonum est sapere? dicimus, referentes ad id ex quo pendet, id est, ad ipsam sapientiam. Aduersus hos quid ab alijs respondeatur, audi, antequam ego incipio secedere, & in alia parte considere. Isto modo, inquiunt, nec beatè viuere bonum est. Velint nolint, respondendum est, beatam vitam bonum esse, & beatè viuere bonum non esse. Etiamnum quoque nostris illud opponitur. Vultis sapere? ergo expetenda res est, sapere: si expetenda res est, bonum est. Coguntur nostri verba torquere, & vnam syllabam expetendo interponere, quàm sermo noster inferi non sinit. Ego illam si pateris, adiungam. Expe-

ten-

tendum est, inquiunt, quòd bonum est: ad expetendum, quòd bone contingit: quòd, cùm bonum, consecuti sumus, non petitur tamquam bonum, sed petito bono accedit. Ego non idem sentio, & nostros iudico in hoc descendere: quia iam primo vinculo tenentur, & mutare illis formulam non licet. Multum dare solemus præsumptioni omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri; tamquam deos esse, inter alia sic colligimus quòd omnibus de dijs opinio insita est: nec vlla gens vsquam est adeò extra leges moresque proiecta, vt non aliquos deos credat. Cùm de animarum æternitate disserimus, non leue momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Vtor hac publica persuasione: neminem inuenies, qui non putet & sapientiam bonum, & sapere. Non faciam quòd victi solent, vt prouocem ad populum nostris incipiemus armis confligere; Quòd accidit alicui: vtrum extra id cui accidit est an in eo cui accidit? Si in eo est cui accidit, tam corpus est, quàm illud cui accidit. Nihil enim accidere sine tactu potest: quòd tangit, corpus est. Si extra est, postquam acciderat, recessit: quòd recessit, motum habet: quòd motum habet, corpus est. Speres me dicturum, non esse aliud cursum, aliud currere; nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo ista alia esse, sed non sortis alterius. Si valetudo indifferens est: & valere indifferens est. Si forma indifferens est: & formosum esse indifferens est. Si iustitia bonum est: & iustum esse bonum est. Si turpitudo malum est: & turpem esse malum est: tam mehercules quàm si lippitudo malum est, & lippire malum

est

est. Hoc vt scias, neutrum esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est: quod sapiens est, sapit. Adeo non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, vt quibusdam vtrumque vnum videatur atque idem. Sed illud libenter quæsierim: Cùm omnia aut bona sunt, aut mala, aut indifferentia, sapere in quo numero sit? Bonum, negant esse: malum vtique non est: sequitur, vt medium sit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere, quam bono potest: tanquam pecunia forma, nobilitas. Hoc, vt sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est; quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet bonum est: sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est: Accidens est, inquit, sapientiæ. Hoc ergo quod vocas sapere, vtrum facit sapientiam, an patitur? siue facit illud, siue patitur, vtroque modo corpus est. Nam & quod fit, & quod facit, corpus est: si corpus est bonum est: vnum enim deerat illi, quo minus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis placet, nihil interesse inter sapientiam & sapere, cùm in vtrolibet eorum & alterum sit. Numquid enim quemquam existis sapere, nisi qui sapientiam habet? Numquid quemquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici veteres ista distinguunt: ab illis diuisio vsque ad Stoicos venit, Qualis sit hæc, dicam. Aliud est ager, aliud agrum habere. Quid ni? cùm habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia, aliud sapere. Puto concedes duo esse hæc, id quod habetur, & eum qui habet; & resurgetur ea habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta,

vel

vel ad summum optimumque perducta: ars enim vitæ est. Sapere quid est? non possum dicere mens perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum, est mens bona: alterum quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturæ corporum: tanquam, hic homo est hic equus: has deinde sequūtur motus animorum enunciatiui corporū. Hi habent proprium quiddam, & à corporibus seductum: tanquam, video Catonem ambulantem: hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod video, cui & oculos, & animum intendi. Dico deinde. Cato ambulat non corpus quidem est quod nunc loquor, sed enunciatiuum quiddam de corpore: quod alij effatum vocant, alij enunciatum, alij edictum. Sic cum dicimus sapientiam, incorporale quidam intelligimus: cùm dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem interest, vtrum illud dicas, an de illo. Putemus in præsentia ista duo esse: nondum enim quid mihi videatur, pronuncio: quid prohibet, quo minus aliud quidem sit, sed nihilominus bonum? Dicebas paullo ante, aliud esse agrum, aliud habere agrum. Quid ni? in alia enim natura est qui habet, in alia quod habetur: illa terra est, hic homo est. At in hoc de quo agitur; eiusdem naturæ sunt vtraque, & qui habet sapientiam, & ipsa quæ habetur. Prætereà illic aliud est quod habetur, alius qui habet: hic in eodem est, & quod habetur & qui habet. Ager iure possidetur: sapientia natura, ille abalienari potest, & alteri tradi: hæc non discedit à domino. Non est itaque quod compares inter se dissimilia. Cœperam dicere, posse ista duo esse, tamen vtraque bona. Sapientia, & sapiens duo sunt: & vtrum-

que

que bonum esse concedis. Quomodo nihil obstat, quo minus & sapientia bonum sit, & habens sapientiam: sic nihil obstat, quo minus & sapientia bonum sit, & habere sapientiam, id est, sapere. Ego in hoc volo sapiens esse, vt sapiam. Quid ergo? non est id bonum, sine quo nec illud bonum est? Vos certè dicitis, sapientiam, si sine vsu detur, accipiendam non esse. Quis est vsus sapientiæ? Sapere: hoc est in illa pretiosissimum: quo detracto, superuacua fit. Si tormenta mala sunt, torqueri malum est: adeò quidem, vt illa non sint mala, si quòd sequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectæ mentis est: sapere, vsus perfectæ mentis. Quomodo potest vsus eius bonum non esse, quæ sine vsu bonum non est? Interrogo te, an sapientia sit expetenda: fateris. Interrogo, an vsus sapientiæ sit expetendus: fateris: negas enim te illam recepturum, si vti ea prohibearis: quòd expetendum est, bonum est. Sapere, sapientiæ vsus est: quomodo eloquentiæ, loqui: quomodo oculorum videre: ergo sapere, sapientiæ vsus est: vsus autem sapientiæ expetendus est: sapere ergo expetendum est: si expetendum est, bonum est. Olim ipse me damno, qui illos imitor dum accuso, & verba apertæ rei impendo. Cui enim dubium potest esse, quin si æstus malum est, & æstuare malum sit? si algor malum est, malum sit algere? si vita bonum est, & viuere bonum est? Omnia ista circa sapientiam, non in ipsa sunt: at nobis in ipsa commorandum est, etiamsi quid euagari libet, amplos habet illa spatiososque secessus. De deorum natura quæramus; de siderum alimento, de his tam variis stellarum discursibus; an ad illarum motus nostra moueantur corpora, an corporibus omnium,

nium, animisque illinc impetus veniat. An & hæc quæ fortuita dicuntur, certa lege constricta sint, nihilque in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis volutetur. Ista iam à formatione morum recesserunt: sed leuant animum, & ad ipsarum quas tractant rerum magnitudinem attollunt. Hæc verò de quibus paullò ante dicebam, minuunt, & deprimunt, nec vt putas exacuunt, sed extenuant. Obsecro vos, cur tam necessariam curam maioribus melioribusque debitam, in re nescio an falsa, certè inutili, terimus? Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? quid mihi profuturum est scire, illud bonum esse, hoc non esse? Temere me geram, subibo huius voti aleam: tibi sapientia, mihi sapere contingat: pares erimus. Potius id age, vt mihi viam monstres, qua ad ista perueniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem studijs firmem; quemadmodum quæ me ex transuerso ferunt aguntque procul à me repellam. Quomodo par esse tot malis possim: quomodo istas calamitates remoueam, quæ ad me irruperunt: quomodo illas, ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram ærumnam sine gemitu meo, felicitatem sine alieno: quomodo vltimum necessarium vitæ terminum non exspectem, sed ipsemet, cùm visum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quàm optare mortem. Nam si vis viuere: quid optas mori? si non vis quid deos rogas, quòd tibi nascenti dederunt? Nam vt quandoque moriaris, etiam inuito positum est: vt cùm voles, in tua manu est. Alterum tibi necesse est, alterum licet: Turpissimum his diebus principium differri mehercules viri legi! Ita, inquit, quàm primum mo-

moriar. Homo demens, optas rem tuam. Ita quam primum moriar. Fortasse inter has voces senex factus es. Alioqui quid in mora est? nemo te tenet, euade qua visum est. Elige quamlibet rerum naturæ partem, qua tibi præberi exitum iubeas. Hæc nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur, aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam caussa viuendi sunt, quam viæ mortis. Itaque quamprimum moriar. Quamprimum istud quod esse vis? quem illi diem ponis? citius fieri quam optas potest. Imbecillæ mentis ista sunt verba, & hac detestatione misericordiam captantis. Non vult mori, qui optat. Deos vitam roga, & salutem: si mori placuit hic mortis ex fructus, optare desinere. Hæc mi Lucili, tractamus, his formemus animum. Hæc est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis manibus subtilitatem vanissimam agitare. Tot quæstiones tibi fortuna posuit: nondum illas soluisti: iam cauillaris. Quam stultum est, cum signum pugnæ acceperis, ventilare? remoue ista lusoria arma, decretoriis opus est. Dic qua ratione nulla animum tristitia, nulla fortitudo perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic sit, negemus, sapere bonum esse: vt hoc totum studium derideatur, tanquam operatum supernacuis. Quid si scires etiam illud quæri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubi? est, oro te, an nec messem futuram iam sentiant horrea, nec futuram adolescentiam pueritia viribus aut vllo robore intelligat? Aegro interim nihil ventura sanitas prodest, non magis, quam currentem luctantemque post multos secuturum sensus otium reficit. Quis ne scit

hoc ipso non esse bonum id quo futurum est, quia futurum est? nam quod bonum est, vtique prodest: nisi præsentia prodesse non possunt. Si non prodest, bonum non est vtique: si prodest, iam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cùm fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse, quomodo, ore te, quod adhuc nihil est, iam bonum est? Quomodo autem tibi magis vis probari, non esse aliquid, quam si dixero, futurum est? nondum enim venisse apparet, quod venit. Ver secuturum est; scio nunc hiemem esse; æstas secutura est: scia estatem non esse. Maximum argumentum habeo nondum præsentis, futurum esse. Sapiam spero, sed interim non sapio, si illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. Futurum est, vt sapiam: ex hoc licet nondum me sapere intelligas, non possum simul &, in illo bono, & in hoc malo esse. Duo ista non coeunt, nec apud eumdem sunt vna, bonum & malum. Transcurramus solertissimas nugas, & ad, illa quæ nobis aliquam opem sunt latura properemus. Nemo qui obstetricem parturienti filię sollicitus accersit, edictum & ludorum ordinem perlegit, nemo quid ad incendium domus suæ currit, tabulam latruncularium perspicit, vt sciat quomodo alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi vndique nunciantur, & incendium domus, & periculum liberorum, & obsidium patriæ, & bonorum direptio, adijce istis naufragium motusque terrarum, & quidquid aliud timeri potest. Inter ista districtus, rebus, nihil aliud quam amicum oblectantibus, vacas? Quid inter sapientiam, & sapere intersit, inquiris? nodos nectis ac soluis, tanta mole impendente capiti tuo: Non tam benignum ac li-

berale tempus natura nobis dedit, vt aliquid ex illo vacet perdere: & vide, quam multa etiam diligentissimis pereant. Aliud valetudo sua cuique abstulit, aliud suorum: aliud necessaria negotia, aliud publica occupauerunt: vitam nobiscum diuidit somnus. Ex hoc tempore tam angusto, & rapido, & nos auferente; quid iuuat maiorem partem mittere in vanum? Adijce nunc, quod assuescit animus delectare se potius, quam sanare, & philosophiam oblectamentum facere, cùm remedium sit. Inter sapientiam & sapere quid intersit, nescio; scio mea non interesse, sciam ista, an nesciam. Dic mihi quid, cùm inter sapientiam, & sapere interfit, didicero, sapiam? Cur ergo potius inter vocabula me sapientiæ detines, quam inter opera? Fac me fortiorem, fac me securiorem, fac fortunæ parem, fac superiorem, possum autem superiorem esse, si fecero omne quod disco.

EPIST. CXVIII.

Inanes epistolas nolle se scribere; potius monitorum vtilium vberes & iam facit. Suadet sua, non aliena tractare, à Fortuna nihil petere, nec ab ea pendere. Verum bonum quærendum, & quid illud sit, definitum. Itemque quid ab Honesto differat. Omne bonum, secundum Naturam esse, nec tamen quidquid secundum Naturam, Bonum.

EXigis à me frequentiores epistolas. Rationes conferamus: soluendo non eris. Conuenerat quidem, vt tua priora essent; tu scriberes, ego rescriberem, sed non ero difficilis; bene credi tibi scio, itaque in antecessum dabo. Nec faciam, quod Cicero vir disertissimus facere Atticum iubet, vt etiam si rem nullam habebit, quod

quod in buccam venerit, scribat. Nunquam potest deesse quod scribam, vt omnia illa quæ Ciceronis implente epistolas, transeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis suis viribus puget, quis consulatum fiducia Cæsaris, quis Pompeij, quis ab se petat: quam durus sit fenerator Cæcilius, à quo minoris centesimis propinqui nummum mouere non possunt. Sua satius est mala, quam aliena tractare; se excutere, & videre, quam multarum rerum candidatus sit, & non suffragari. Hoc est, mi Lucili, egregiũ hoc securum ac liberum, nihil petere, & tota fortunæ comitia transire. Quàm putas esse iucundum, tribubus vocatis; cùm candidati in tẽplis suis pendeant, & alius nummos pronunciet, alius per sequestrum agat, alius eorum manus oculis conterat, quibus designatus contingendã manum negaturus est, omnes attoniti, vocem præconis exspectant; stare otiosum, & spectare illas nundinas, nec ementem quidquam, nec vendentem? Quanto hic maiore gaudio fruitur, qui non prætoria, aut consolaria comitia securus intuetur, sed magna illa, in quibus alij honores anniuersarios petunt, alij perpetuas potestates, alij bellorum euentus prosperos triumphosque, alij diuitias, alij matrimonia ac libero, alij salutem suam suorumque! quantæ animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare, & dicere: Nihil mihi tecum fortuna: non facio mei tibi copiam: scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri: nihil rogo. Hoc est priuatã facere fortunam. Libet ergo hæc inuicem scribere, & hanc integram semper egerere materiam, circumspicientibus tot millia hominũ inquieta: qui vt aliquid pestiferi consequantur, per mala nituntur in malum, petuntque mox fugieda, aut

etiam fastidienda. Cui enim assecuto satis fuit, quod optanti nimium videbatur? Non est, vt existimant homines, auida felicitas, sed pusilla: itaque neminem faciat. Tu ista credis excelsa, quia longe ab illis iaces: ei vero qui ad illa peruenit, humilia sunt. Mentior, nisi adhuc quærit adscendere. Istud quod tu summum putas, gradus est. Omnes aut male habet ignorantia veri: tanquam ad bona feriuntur, deceptis rumoribus. Deinde mala esse, aut inania, aut minora quam separauerint, adepti ac multa passi vident: maiorque pars miratur ex interuallo fallentia, & vulgo magna pro bonis sunt. Hoc ne nobis quoque eueniat, quæramus quid sit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Finiuit hoc alius alio modo, alius illud aliter expressit. Quidam ita finiunt: Bonum est, quod inuitat animos quod ad se vocat. Huic statim opponitur: Quid si inuitat quidem, sed in perniciem? scis quàm multa mala, blanda sint. Verum, & verisimile, inter se differunt ita: Quod bonum est, vero iungitur: non est enim bonum, nisi verum est. At quod inuitat ad se & allicit facit, verisimile est: subrepit, sollicitat, attrahit. Quidam ita finierunt: Bonum est, quod appetitionem sui mouet, vel quod impetum animi tendentis ad se mouet. Et huic idem opponitur: multa enim impetum animi mouent, quæ petuntur petentium malo. Melius illi qui sic finierunt: Bonum est quod ad se impetum animi secundùm naturam mouet: & ita demum petendum est, cùm cœpit esse expetendum. Iam & honestum est: hoc enim perfecte est petendum. Locus ipse me admonet, vt, quid intersit inter bonum honestumque, dicam. Aliquid inter se habent mixtum, & inseparabile:

nec

nec poteſt bonum eſſe, niſi cui aliquid honeſti ineſt: & honeſtum vtique bonum eſt. Quod ergo inter duo intereſt? Honeſtum eſt perfectum bonum, quo beata vita completur, cuius contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale eſt. Sunt quędam neque bona, neque mala: tanquam militia, legatio, iuriſdictio. Hæc cùm honeſte adminiſtrata ſunt, bona eſſe incipiunt, & ex dubio in bonum tranſeunt. Bonum ſocietate honeſti ſit, honeſtum per ſe bonum eſt. Bonum ex honeſto fluit, honeſtum ex ſe eſt. Quod bonum eſt malum eſſe potuit: quod honeſtum eſt, niſi bonum eſſe non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum eſt quod ſecundum naturam eſt. Attende quid dicam. Quo bonum eſt, & ſecundum naturam eſt: non protinus quod ſecundum naturam eſt, & bonum eſt. Multa quidem naturæ conſentiunt: ſed tam puſilla ſunt, vt non conueniat illis boni nomen. Leuia enim ſunt, & contemnenda, nullum, nec minimum contemnendum bonum. Nam quamdiu exiguum eſt, bonum non eſt: cùm bonum eſſe cœpit, non exiguum eſt. Vnde aliquid cognoſcitur bonum? ſi perfecte ſecundum naturam eſt. Fateris, inquis quod bonum eſt, ſecundum naturam eſſe: hæc eius proprietas eſt. Fateris & alia ſecundum naturam quidem eſſe; ſed bona non eſſe. Quomodo ergo illud bonum eſt, cum hæc non ſint? quomodo ad aliam proprietatem peruenit, cum vtrique præcipuum illud commune ſit, ſecundum naturam eſſe? ipſa ſcilicet magnitudine. Nec hoc nouum eſt, quædam creſcendo mutari. Infans fuit factus eſt pubes: alia eius proprietas fit: ille irrationalis eſt, hic rationalis. Quædam incremento non tantum in maius exeunt, ſed in

aliud,

aliud. Non fit, inquit, aliud quod maius fit. Vtrũ lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in vtroque proprietas vini est. Exiguum mellis pondus, & magnum, sapore non differt. Diuersa ponis exempla: in istis enim eadem qualitas est: quamuis augeantur, manent. Quædam amplificato in suo genere, in sua proprietate perdurant: quædam post multa incrementa, vltima demum vertit adiectio, & nouam illis, aliamque quam in qua fuerant, conditionem imprimit. Vnus lapis fecit fornicem, ille quin latera inclinata cuneauit, & interuentu suo vinxit. Summa adiectio quare plurimum facit, vel exigua? quia non auget, sed implet. Quædam processu priorem exuunt formam, & in nouam transeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, & magnitudinem eius sequendo lassatus est infinitum cœpit vocari; quòd longe aliud factum est quam fuit, cùm magnum videretur, sed finitum. Eodem modo aliquid difficulter secari cogitauimus: nouissime crescente difficultate, insecabile inuentũ est. Sic ab eo quod vix & ægre mouebatur, processimus ad immobile. Eadem ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit, & bonum fecit.

EPIST. CXIX.

Diuitias à nobis peti posse, & accipi, nil supervacuum petendo. Finem omnium rerum spectandum, qui naturam non excedit. Satis ea habere, non multum, quæris. Ostendit deinde diuites vulgo, omnes pauperes esse. Pulchra, & (Deus bone!) vera sunt.

QVoties aliqui inueni, non exspecto donec dicas, In commune: ipse mihi dico,

Quid

Quid sit quod inuenerim, quæris? sinum laxa; merum lucrum est. Docebo quomodo fieri diues celerrime possis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te diuitias compendiaria ducam. Opus erit tamen tibi creditore: vt negotiari possis, æs alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem muteris, nolo proxenetæ nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo, Catonianum illum: à te mutuum sumes. Quantulum cùmque est, satis erit, si quidquid deerit, id à nobis petierimus. Nihil enim, mi Lucili, interest, vtrum non desideres, an habeas. Summa rei in vtroque est eadem: non torqueberis. Nec illud præcipio, vt aliquid naturæ neges: contumax est, non potest vinci, suum poscit: sed vt quidquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. Esurio, edendum est: vtrum hic panis sit plebeius, an siligneus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri: Sitio, vtrum hæc aqua sit quam ex lacu proximo excepero, an ea quam multa niue clusero, vt rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc vnum iubet, sitim exstingui. Vtrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murrheum, an Tiburtinus calix, an manus concaua, nihil refert. Finem omnium rerum specta, & superuacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quæque tendatur manus: ipsa mihi commendabit, quodcumque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectauerit, quæris? Videtur mihi egregie dictum: Sapiens, diuitiarum naturaliū est quæsitor acerrimus. Inani me, inquis, lance muneras. Quid est illud in commune? iam ego parauéram fiscos: circumspiciebam in quod memore

negotiaturus immitterem, quòd publicum agitarem, quas accerserem merces. Decipere est istud, docere paupertatem, cùm diuitias promiseris. Ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, & patientiæ suæ beneficio, non fortunæ. Ideò ergo illum non iudicas diuitem, quia diuitiæ eius desinere non possunt? Vtrum malis habere multum, an satis? qui multum habet, plus cupit; quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod nunquam diuiti contingit, finem. An has ideò non putas esse diuitias, quia propter illas nemo proscriptus est? quia propter illas nulli venenũ filius, nulli vxor impegit? quia in bello tutæ sunt? quia in pace otiosæ? quia nec habere illa periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non sitit: plus Iupiter non habet. Nunquam parum est, quòd satis est; nunquam multum est, quòd satis non est. Post Darium & Indos pauper est Alexander Macedo: quærit quòd suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit nouas, & vt ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quòd naturæ satis est, homini non est. Inuentus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cæcitas mentium, & tanta initiorum suorum vnicuique cùm processit, obliuio. Ille modò ignobilis anguli non sine controuersia dominus, de tanto fine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. Neminem pecunia diuitem fecit: imo contra, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quæris, quæ sit huius rei caussa? plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his quorum nomina cùm Crasso Licinioque numerantur, in medium
li-

licet protrahas: afferat censum, & quidquid habet, & quidquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est: si tibi, potest esse. At hic qui ad id quod natura exigit, composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed vt scias, quàm difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid & superuacui. At excæcant populum, & in se conuertunt opes, si numerari multum ex aliqua domo effertur, si multum auri tecto quoque eius illinitur, si familia aut corporibus electa, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille quem nos & populo & fortunæ subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falso diuitiarum nomen inuasit occupata paupertas: sic diuitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cùm illa nos habeat. E contrario dicere debemus: Febris illum tenet: eodem modo dicendum est. Diuitiæ illum tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quam hoc, quòd nemo monetur satis: vt omnia naturalibus desiderijs metiaris, quibus aut gratis satis fiat aut paruo. Tantum miscere vitia desiderijs noli. Quæris quali mensa, quali argento quàm paribus ministerijs, & leuibus, afferatur cibus? nihil præter cibū natura desiderat.

Num tibi, cum fauces vrit sitis, aurea quæris
Pocula: num esuriens fastidis omnia præter
Pauonem rhombumque?

Ambitiosa non est fames: contenta desinere est: quo desinat, nō nimis curat. Infelicis luxuriæ ista tormenta sunt: quærit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat; quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat; quemadmodum si-

tim prima potione sedatam reuocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quam eleganti manu ministretur. Nam si pertinere ad te iudicas, quam crinitus puer, & quam perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura præstitit præcipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt superuacua delectum. Hoc parum decens, illud parum laudatum, oculos hoc meos lædit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis viuendi iura descripsit, vt salui essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt, & in promptu: delicijs omnia misere ac solicite comparantur. Vtamus ergo hoc naturæ beneficio inter magna numerando: & cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia quidquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

EPIST. CXX.

Boni notitia quomodo ad nos venerit? obseruatione, & collatione; natura etiam ducente. Venit & ex contrario; id est, vitii detestatione. Describit Sapientem, & vulgo petenda aut timenda calcantem, etiam ipsam mortem. Deniq; vnum semper, & sibi constantem.

Epistola tua per plures quæstiunculas vagata est, sed, sed in vna constitit, & hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique notitia peruenerit. Hæc duo apud alios diuersa sunt, apud nos tantum diuisa. Qui sit hoc, dicam. Bonum putant esse aliqui, quod vtile est: itaque hoc & diuitijs, & equo, & vino & calceo nomen imponunt: tanta fit apud illos boni vtilitas, & adeo vsque ad sordida descendit. Honestum pu-

putant, cui ratio recti officij constat: tanquam pie curatam partis senectutem, adiutam amici paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. Ista duo quidem facimus, sed ex vno. Nihil est bonum, nisi quod honestum est, quod honestum est, vtique bonum. Superuacuum iudico adijcere, quid inter ista discriminis sit, cùm sæpe dixerim. Hoc vnum dicam: Nihil nobis bonum videri, quo quis & male vti potest. Vides autem, diuitijs, nobilitate, viribus, quam multi male vtantur. Nunc ergo ad id reuertor, de quo desideras dici: Quomodo ad nos prima boni honestique notitia peruenerit. Hoc nos docere natura non potuit: semina nobis scientiæ dedit, scientiam non dedit. Quidam aiunt nos in notitiam incidisse: quod est incredibile, virtutis alicui speciem casu occurisse. Nobis videtur obseruatio collegisse, & rerum sæpè factarum inter se collatio, per analogiam nostro intellectu & honestum & bonum iudicante. Hoc verbum cùm Latini grammatici ciuitate donauerint, ego damnandum non puto, nec in ciuitatem suam redigendum. Vtar ergo illo non tantum tanquam recepto, sed tanquam vsitato. Quæ sit hæc analogia, dicam. Noueramus corporis sanitatem: ex hac cogitauimus esse aliquam & animi: noueramus corporis vires; his collegimus esse & animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obstupefecerant: hæc cœpimus tanquam perfecta mirari. Suberant illi multa vitia, quæ species alicuius conspicui facti fulgorque celabat: hæc dissimulauimus. Natura iubet augere laudanda: nemo non gloriam vltra verum tulit. Ex his ergo spe-

ciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, maiusque regno iudicauit, regias opes posse contemnere. Idem, medico Pyrrhi promittente venenum se regi daturum, monuit Pyrrhum, caueret insidias. Eiusdem animi fuit, auro non vinci, veneno non vincere. Admirati sumus ingentem virum, quem non regis, non contra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem: quòd difficillimum est, in bello innocentem: qui aliquod esse crederet etiam in hoste nefas: qui in summa paupertate, quàm sibi decus fecerat, non aliter refugit diuitias quàm venenum. Viue, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude, quòd adhuc dolebas, Fabriciū non posse corrumpi. Horatius Cocles solus impleuit pontis angustias, adimique à tergo sibi reditum, dummodo iter hosti auferretur, iussit: & tam diu restitit prementibus, donec reuulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. Postquam respexit, & extra periculum esse patriam periculo suo sensit: Ueniat, si quis vult, inquit, sic euntem sequi: deditque se in præceps: & non minns solicitus in illo rapido alueo fluminis, vt armatus, quàm vt saluus exiret, retento armorum victricium decore, tam tutus redit, quàm si sponte venisset. Hæc & huiusmodi facta imaginem nobis ostendere virtutis. Adijciam quod mirum fortasse videatur: mala interdum speciem honesti obtulerunt, & optimum ex contrario nituit. Sunt enim, vt scis, virtutibus vitia confinia, & perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. Sic mentitur prodigus liberalem: cùm plurimum intersit, vtrum quis dare sciat, an seruare nesciat. Multi, inquam, sunt, Lucili, qui non donant, sed proijciunt: non voco ego liberalem, pecuniæ suæ iratum. Imitatur negligentia facilitatem,

teme-

temeritas fortitudinem. Hæc nos similitudo coegit attendere, & distinguere specie quidem vicina, re autem plurimum inter se diffidentia. Dum obseruamus eos, quos insignes egregium opus fecerat, cœpimus annotare, quis rem aliquam generoso animo fecisset, & magno impetu, sed semel. Hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum, animose paupertatem ferentem, humiliter infamiam: factum laudauimus, contempsimus virum. Alium vidimus aduersus amicos benignum, aduersus inimicos temperatum, & publica & priuata sancte ac religiose administrantem: non deesse ei, & in his quæ toleranda erant, patientiam, & in his quæ agenda, prudentiam. Vidimus vbi tribuendum esset, plena manu dantem: vbi laborandum, pertinacem & obnoxium, & lassitudinem corporis animo subleuantem. Præterea idem erat semper, & in omni actu par sibi, iam non consilio bonus, sed more eo perductus, vt non tantum recte facere posset, sed nisi rectè facere non posset. Intelligimus in illo perfectam esse virtutem: hanc in partes diuisimus. Oportebat cupiditates refrænari, metus comprimi, facienda prouideri, reddenda distribui: comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iustitiam, & suum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Ostendit illam nobis ordo eius, & decor, & constantia, & omnium inter se actionum concordia, & magnitudo super omnia efferens sese. Hinc intellecta est illa beata vita, secundo defluens cursu; arbitrij sui tota. Quomodo ergo hoc ipsum nobis apparauit? dicam. Nunquam vir ille perfectus adeptusque virtutem, fortunæ maledixit: nunquam accidentia

tristis excepit; ciuem esse se vniuersi & militem credens, labores velut imperatos subijt. Quidquid inciderat, non tamquam malum aspernatus est, & in se casu delatum, sed quasi delegatum sibi. Hoc qualecumque est, inquit, meum est: asperum est, durum est: in ipso nauemus operam. Necessario itaque magnus apparuit, qui nunquam malis ingemuit, nunquam de fato suo questus est, fecit multis intellectum sui, & non aliter quàm in tenebris lumen effulsit: aduertitque in se omnium animos, cùm esset placidus & leuis, & humanis diuinisque rebus pariter æquus. Habebat perfectum animum, ad summam sui adductus, supra quam nihil est nisi mens Dei, ex qua pars & in hoc pectus mortale defluxit: quod nunquam magis diuinum est, quam vbi mortalitatem suam cogitat, & scit in hoc natum hominem, vt vita defungeretur, nec domum esse hoc corpus, sed hospitium: & quidem breue hospitium: quod relinquendum est, vbi te grauem esse hospiti videas. Maximum inquam, mi Lucili, argumentum est animi ab altiori venientis sede, si hæc in quibus versatur humilia iudicat, & angusta si exire non metuit. Sit enim quo exiturus sit, qui vnde venerit, meminit. Non videmus, quam multas nos incommodo exagitant, quam male nobis conueniat hoc corpus? Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur: alias nerui nos, alias pedes vexant: nunc deiectio, nunc destillatio: aliquando supereſt sanguis, aliquando deest: hinc atque illinc tentamur, & expellimur. Hoc euenire solet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre sortiti, nihilo minus æterna proponimus, & in quantum potest

ætas

ætas humana protendi, tantum spe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest? Nihil satis est morituris, imo morientibus, quotidie enim proprius ab vltimo stamus, & illo vnde nobis cadendum est, hora nos omnis impellit. Vide in quanta cæcitate mens nostra sit. Hoc quod futurum dico, cùm maxime fit, & pars eius magna iam facta est, nam quòd viximus tempus, eo loco est, quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui vltimum timemus diem: cùm tantundem in mortem singuli conferant. Non ille gradus lassitudinem facit, in quo defecimus, sed ille profitetur. Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit. Ideo magnus animus, conscius sibi melioris naturæ, dat quidem operam, vt in hac statione, qua positus est, honestè se atque industriè gerat: ceterum nihil horum quæ circa ipsum sũt, suum iudicat, sed vt commodatis vtitur, peregrinus & properans. Cùm aliquem huius viderimus constantię, quidni subiret nos species non vsitatæ indolis, vtique si hanc, vt dixi, magnitudinem veram esse ostendebat. Qualitatis veræ tenor permanet, falsa non durant. Quidam alternis Vatinij, alternis Catones sunt: & modo parum illis seuerus est Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi & contentus vili Tubero; modo Licinum diuitijs, Apicum cœnis, Mæcenatem delicijs prouocant. Maximum iudicium est malæ mentis, fluctuatio, inter simulationem virtutum, amoremque vitiorum, assidua iactatio.

.... habebat sæpe ducentos.
Sæpe decem seruos, modo reges atque tetrarchas
Omnia magna loquens: modo, sit mihi mensa tripes, &c.

Concha salis puri, & toga quæ defendere frigus.
Quamuis crassa, queat; decies centena dedisses
Huic parco paucis contento; quinque diebus
Nihil erat in loculis.

Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius: nunquam eumdem, nec similem quidem sibi: adeo in diuersum aberrat. Multos dixi: prope est vt omnes sint. Nemo non quotidie & consilium mutat, & votum, modo vxorē vult habere, modo amicam: modo regnare vult: modo id agit, ne quis sit officiosior seruus: modo dilatat se vsque ad inuidiam; modo subsidit, & contrahitur infra humilitatem vere iacentium: nunc pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maxime coarguitur animus imprudens: alius prodit atque alius, & (quo turpius nihil iudico) impar sibi est. Magnam rem puta, vnum hominem agere. Præter sapientem autem nemo vnum agit: ceteri multiformes sumus. Modo frugi tibi videbimur & graues, modo prodigi & vani. Mutamus subinde personam, & contrariam ei sumimus, quàm exuimus. Hoc ergo à te exige, vt qualem institueris præstare te, talem vsque ad exitum serues. Effice vt possis laudari: si minus, vt agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest. Hic quis est? tanta mutatio est.

EPIST. CXXI.

Aliquid tum argutiis prætendit: tum proponit: An omnibus animalibus constitutionis suæ sensus? idest sponte & natura exnt, quo debent & sunt facta. Dicit esse, & exemplis rationibusque varie docet.

Litigabis, ego video: cùm tibi hodiernam quæstiunculam, in qua satis diu hæsimus,

exposuero. Iterum enim clamabis, Hoc quid ad mores? Sed exclama, dum tibi primum alios opponam, cùm quibus litiges, Posidonium, & Archidemum. Hi iudicium accipient, deinde dicam: Non quidquid morale est, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiamsi non omnia meliorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quædam illos corrigunt & ordinant, quædam naturam eorum & originem scrutantur. Cùm quæritur, quare hominem natura produxerit, quare prætulerit animalibus ceteris, longè me iudicas mores reliquisse? falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi quid homini sit optimum, inueneris? nisi naturam eius inspexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendum tibi, quid vitandum sit: cùm didiceris, quid naturæ tuæ debeas. Ego, inquis, volo discere, quo modo minus cupiam, minus timeã. Superstitionem mihi excute: doce leue esse vanumque hoc, quod felicitas dicitur: vnam illi syllabam facillime accedere. Desiderio tuo satisfaciam, & virtutes exhortabor, & vitia conuerberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me iudicet, non desistam persequi nequitiam, & affectus efferatissimos inhibere, & voluptates ituras in dolorem compescere, & votis obstrepere. Quidni? cùm maxima malorum optauerimus, & ex gratulatione natum sit quidquid obloquimur. Interim permitte mihi ea quæ paullo remotiora videntur, excutere. Quærebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis suæ sensus? Sensum autem esse, ex eo maximè apparet, quod membra aptè &

expedire mouent, non aliter quam in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili: rector nauis scit gubernaculum flectere: pictor colores quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrime denotat, & inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem vsum sui nobile. Mirari solemus scenæ petitos, quod in omnem significationem rerum & effectuum parata illorum est manus, & verborum velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars præstat, his natura. Nemo ægre molitur artus suos, nemo in vsu sui hæsit: ad hoc edita, protinus faciunt. Cùm hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Ideò, inquit, partes suas animalia apte mouebunt: quia si aliter mouerit, dolorem sensura sunt. Ita, vt vos dicitis, coguntur, metusque illa in rectum, non voluntas mouet: quod est falsum. Tarda enim sunt, quæ necessitate impelluntur. Agilitas, spontaneus motus est. Adeò autem non adigit illa ad hoc doloris timor, vt in naturale motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui stare meditatur, & ferre se assuescit, simul tentare vires suas cœpit, cadit & cùm fletu toties resurgit, donec se per dolorem ad id quòd natura poscit, exercuit. Animalia quædam tergi durioris inuersa tamdiu se torquent, ac pedes exserunt, & obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum sentit supinata testudo: inquieta est tamen desiderio naturalis status, nec ante desinit niti, quatere se, quàm in pedes constitit. Ergo omnibus constitutionis suæ sensus est, & deinde membrorum tam expedita tractatio: nec vllum maius iudicium habemus, cùm hæc illa ad vi-

viuendum venire notitia, quam quod nullum animal ad vsum sui rude est. Constitutio est, inquit, vt vos dicitis, principale animi quodammodo se habens erga corpus. Hoc tam perplexum & subtile, & vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica nasci oporteret, vt istam finitionem magnæ parti hominum togatorum obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligit dicerem. Nam ipsa constitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur. Itaq; infans ille, qui sit constitutio, non nouit: constitutionem suam nouit: quid sit animal nescit, animal esse se sentit. Prætereà ipsam constitutionem suam crasse intelligit, & summatim, & obscure. Nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, vbi sit, qualis sit, & vnde, nescimus. Qualis ad nos peruenit animi nostri sensus, quamuis naturam eius ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suæ sensus. Necesse est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt: necesse est sensum eius habeant, cui parent, à quo reguntur. Nemo non ex nobis intelligit esse aliquid, quod impetus suos moueat: quid sit illud, ignorat: & conatum sibi esse scit: quid sit, aut vnde sit, nescit. Sicut infantibus, sic quoque animalibus, principalis partis suæ sensus est non satis dilucidus, non expressus. Dicitis, inquit, omne animal primum constitutioni suæ conciliari: hominis autem constitutionem rationalem esse: & ideò conciliari hominem sibi, non tanquã animali, sed tanquam rationali. Ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest

potest, cum rationalis nondum sit? Vnicuique ætati sua constitutio est: alia infanti, alia puero alia seni. Omnes enim constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infans sine dentibus est: huic constitutioni suæ conciliatur, enati sunt dentes: huic constitutioni conciliatur. Nam & illa herba, quæ in segetem frugemque ventura est, alienam constitutionem habet tenera, & vix eminens sulco, aliam cùm conualuit, & molli quidem culmo, sed qui ferat onus suum, constitit; aliam cùm flauescit, & ad aream spectat, & spica eius induruit: in quamcumque constitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. Alia est ætas infantis, pueri, adolescentis, senis: ego tamen idem sum, qui & infans fui, & puer, & adolescens. Sic quamuis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suæ eadem est. Non enim puerum mihi aut iuuenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suæ conciliatur, quæ tunc infanti est, non quæ futura iuueni est. Neque enim, si aliquid illi maius, in quo transeat, restat, non hoc quoque in quo nascitur, secundùm naturam est. Primùm sibi ipsi conciliatur animal; debet enim aliquid esse, ad quòd alia referantur. Voluptatem peto, cui? mihi, ergo mei curam ago. Dolorem refugio, pro quo? pro me, ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Hæc animalibus inest cunctis; nec inseritur, sed innascitur. Producit fætus suos natura, non abijcit, & quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. Itaque vt in prioribus dixi, tenera quoque animalia è materno vtero vel quoque modo effusa, quid sit infestum ipsis, protinus norunt

& mor-

& mortifera deuitant: vmbram quoque transuolantium reformidant, obnoxia auibus rapto viuentibus. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut salutaris aut mortiferæ rei, potest? Primùm quæritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Esse autem illis intellectum, ex eo apparet, quòd nihil ampliùs si intellexerint, faciant. Quid est quare pauonem, quare anserem gallina non refugiat, cùm tanto minorem, & ne notum quidem sibi, accipitrem fugiat? quare pulli felem timent, cauem non timent? Apparet illis inesse scientiam nocituri: non experimento collectam: nam antequam possint experiri, cauent. Deinde, ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quàm debent, nec vnquam obliuiscuntur huius tutelæ & diligentiæ: æqualis est illis à pernicioso fuga. Prætereà, non fiunt timidiora viuendo. Ex quo quidem apparet, non vsu illa ad hoc peruenire, sed naturali amore salutis suæ. Et tardum est & varium, quòd vsus docet: quidquid natura tradit, & æquale est omnibus, & statim. Si tamen exigis, dicam quomodo omne animal perniciosa intelligere conetur. Sentit se carne constare: itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo vri, quo obteri possit. Quæ sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam & hostilem. Inter se ista coniuncta sunt. Simul enim conciliatur saluti suæ quidque: & quæ iuuant, illa petit; læsura formidat. Naturales à cõtrarijs aspernationes sunt: sine vlla cogitatione; sine consilio fit, quidquid natura præcipit. Non vides, quanta subtilitas, sit apibus ad fingenda domicilia? quanta diuidui laboris obeundi con-

cor-

cordia? Non vides quam nulli mortalium imitabilis sit illa araneæ textura? quanti operis sit, fila disponere? alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso raro, quæ minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. Nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius: videbis aranearũ pares telas, par in fauis angulorum omnium foramen. Incertum est & inæquale, quidquid ars tradit, ex æquo venit, quod natura distribuit. Hæc nihil magis, quam tutelam sui, & eius peritiam tradidit: ideoque etiam simul incipiunt, & discere & viuere. Nec est mirum, cùm eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primum hoc instrumentum illis natura contulit ad permanendum in conciliatione & caritate sui. Non poterant salua esse, ni vellent. Nec hoc per se profuturum erat: sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehendes vtilitatem sui, ne negligentiam quidem. Tacitis quoque & brutis, quãuis in cetera torpeant, ad viuẽdũ solertia est. Videbisque, quæ alijs inutilia sũt, sibi ipsa nõ deesse.

EPIST. CXXII.

Ingenium luxuriæ, aduersa moribus facere: Aliter cœnare, bibere, dormire, surgere: & tales aliquot Antipodas facere describit.

DEtrimentum iam dies sensit; resiluit aliquantulum: ita tamen, vt liberale adhuc spatium sit, si quis cùm ipso, vt ita dicam, die surgat, officiosior, meliorque, quam si quis illum exspectat, vt luce prima exeat. Turpis, qui alto sole semisomnis iacet, cuius vigilia medio die incipit: & adhuc multis hoc antelucanum est. Sunt qui officia lucis noctisque peruertunt: nec

ante

ante diducunt oculos hesterna graues crapula, quàm appetere nox cœpit. Qualis illorum conditio dicitur, quos natura (vt ait Virgilius) sedibus nostris subditos contrario posuit.

Nosque vbi primus equis oriens afflauit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina vesper;

talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in eadem vrbe antipodes, qui: vt M. Cato ait, nec orientem vnquam solēt viderunt, nec occidentem. Hos tu existimas scire quemadmodum viuendum sit, qui nesciūnt quando? & hi mortem timent, in quam se viui condiderunt: tam infausti omnis, quam nocturnæ aues sunt? Licet in vino vnguentoque tenebras suas exigant, licet epulis, & in multa quidē fercula discretis, totum peruersæ vigiliæ tempus educant non conuiuantur, sed iusta sibi faciunt. Mortuis certe interdiu parentatur. At mehercules nullus agenti dies longus est. Extendamus vitam: huius & officium, & argumentum, actus est: circumscribatur nox, & aliquid ex illa in diem transferatur. Aues, quę conuiuijs comparantur, vt immotæ facile pinguescant, in obscuro continentur: ita sine vlla exercitatione iacentibus; tumor pigrum corpus inuadit, & super membra iners sagina succrescit. Ita istorum corpora, qui se tenebris dicauerunt, fœda visuntur. Quippe non speciosior illis, quam morbo pallentibus, color est: languidi, & euanidi albent, & in viuis caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: quanto plus tenebrarum in animo est? ille in se stupet, ille calligat, inuidet cæcis. Quis vnquam oculos tenebrarum caussa habuit? Interrogas, quomodo hæc animo prauitas fiat, auersandi

fandi diem, & totam vitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant; omnia debitum ordinem deserunt; hoc est luxuriæ propositum, gaudere peruersis; nec tantum discedere à recto, sed quàm longissime abire, deinde etiam è contrario stare. Non videntur tibi contra naturam viuere, qui ieiuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis, & ad cibum ebrij transeunt? Atqui frequens hoc adolescentium vitium est, qui vires excolunt, vt in ipso pæne balnei limine, inter nudos bibant; imo potent; & sudorem, quem mouerunt potionibus crebris ac feruentibus, subinde destringant. Post prandium aut cænam bibere, vulgare est; hoc patresfamiliæ rustici faciunt, & veræ voluptatis ignari. Merum illud delectat, quòd non innatat cibo, quòd libere penetrat ad neruos: illa ebrietas iuuat, quæ in vacuum venit. Non videntur tibi contra naturam viuere, qui commutant cum feminis vestem? Non viuunt contra naturam, qui exspectant, vt pueritia splendeat tempore alieno? Quid fieri vel crudelius, vel miserius potest? nunquam vir erit, vt diu virum pati possit: & cùm illum contumeliæ sexus eripuisse debuerat, ne ætas quidem eripiet? Non viuunt contra naturam, qui hieme concupiscunt rosam? fomentoque aquarum calentium, & calorum apta mutatione, bruma lilium, florem vernum, exprimunt? Non viuunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt? quorum siluæ in tectis domorum ac fastigijs nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egissent? Non viuunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare iaciunt: ne delicate natare ipsi sibi videntur, nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur?

Cùm

Cùm instituentur omnia contra naturæ consuetudinem velle, nouissime in totum ab illa desciscunt. Lucet: somni tempus est: quies est: nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus, Iam lux propius accedit: tempus est cænæ. Non oportet id facere, quod populus: res sordida est trita ac vulgari via viuere. Dies publicus relinquatur: proprium nobis ac peculiare mane fiat. Isti vero mihi defunctorum loco sunt: quantulum enim à funere absunt, & quidem acerbo, qui ad faces & cereos viuunt? Hanc vitam, agere eodem tempore multos meminimus: inter quos & Atilium Butam prætorium, cui post patrimonium ingens consumptum, Tiberius paupertatem confitenti: Sero, inquit, experrectus es. Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poeta, & amicitia Tiberij notus, & frigore. Ortus & occasus libentissime inserebat, itaque cùm indignaretur quidam illum tota die recitasse, & negaret accedendum ad recitationes eius, Natta Pinarius ait; Numquid liberaliùs possum agere? Paratus sum illum audire ab ortu ad occasum. Cùm hos versus recitasset.

Incipit ardentes Phœbus producere flammas,
Spargere se rubicunda dies, iam tristis hirũdo
Argutis reditura cibos immittere nidis
Incipit, & molli partitos ore ministrat.

Varus eques Romanus L. Vinicij comes, cænarum bonarum assectator, quas improbitate linguæ merebatur, exclamauit; Incipit Buta dormire. Deinde cùm subinde recitasset.

Iam sua pastores stabulis armenta locarunt,
Iam dare sopitis nox nigra silentia terris
Incipit:

Idem Varus inquit: Quid dicis? iam nox est, ibo, & Butam salutabo. Nihil erat notius hac eius

vita

vita in contrarium circumacta: quam, vt dixi, multi eodem tempore egerunt. Caussa autem est ita viuendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere iucundius, sed quia nihil iuuat obuium, & grauis malæ conscientiæ lux est, & omnia concupiscenti aut cōtemnenti, prout magno aut paruo empta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Præterea luxuriosi vitam suam esse in sermonibus, dum viuunt, volunt, nam si tacetur, perdere se putant operam. Itaque male habent, quoties non faciunt, quod excitet famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent: vt inter istos nomen inuenias, opus est non tantum luxuriosam rem sed notabilem facere. In tam occupata ciuitate, fabulas vulgaris nequitia non inuenit. Pedonem Albinouanum narrantem audieramus (erat autem fabulator elegantissimus) habuisse se supra domum Sp. Papinij, is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis, flagellorum sonos: quæro, quid faciat? Dicitur rationes accipere. Audio, circa horam sextam noctis, clamorem concitatum: quæro, quid sit? Dicitur vocem exercere. Quæro circa octauam horam noctis, quis sit ille sonus rotarum? velle gestari dicitur. Circa lucem discurritur, pueri vocantur, cellarij, coqui tumultuantur. Quæro quid sit? Dicitur mulsum, & alicam poposcisse, à balneo exisse. Excedebat, inquit, cæna eius diem? minime: valde enim frugaliter viuebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebro dicentibus illum quibusdam auarum, & sordidum: Vos, inquit, illum & lychnobium dicetis. Non debes admirari, si tantas inuenis vitiorum proprietates: varia sunt, & innumerabiles habent facies: comprehendi eorum genera non possunt.

sunt. Simplex recti cura est; multiplex praui, & quantumuis nouas declinationes capit. Idem moribus euenit, naturam sequentium, faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias habent: ab his distorti plurimum, & omnibus & inter se dissident. Causa tamen præcipua mihi videtur huius morbi, vitæ communis fastidium. Quomodo cultu se à ceteris distinguunt, quomodo elegantia cænarum, munditijs vehiculorum, sic volunt separare etiam temporum dispositione: nolunt solita peccare, quibus peccandi præmiū infamia est. Hanc petunt omnes isti, qui, vt ita dicam, retrouiuunt. Ideò, Lucili, tenenda nobis via est, quàm natura præscripsit, nec ab illa declinandum: illam sequentibus, omnia facilia & expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est quam contra aquam remigantibus.

EPIST. CXXIII.

Tenuem aut vtilem victum decreto animi, & fame, bonum optandumque fieri. Hoc vsurpandum etiam diuitibus: quis scit an non opus habituris? Consuetudo & alieni mores ne abducant. Sperne & iudicia aut voces alienas.

ITinere confectus incommodo magis quam longo, in Albanum meum nocte multa perueni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quam nihil fit graue, quod leuiter excipias: quam indignandum nihil, nisi ipse indignādo adstruas. Non habet panē meus pistor: sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. Malū panē, inquis. Exspecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi, & siligineum fames red-

reddet. Ideò non eſt ante e
imperet. Exſpectabo ergo
quam aut bonum panem h
malum faſtidire deſiero. N
uo aſſueſcere. Multæ diff
multæ temporum, etiam lo
ctis à dijs optantem prohib
Quidquid vult, habere nem
teſt, nolle quod non habet:
vti. Magna pars libertatis eſt,
ter, & contumeliæ patiens. Æ
quantam voluptatem capiam
do mea ſibi ipſi acquieſcit. N
balneum, non vllum aliud re
poris quæro. Nam quod labo
tollit: hæc qualiſcumque cen
erit. Aliquando enim exp
ſumpſi ſubitum: hoc enim
rius: nam vbi ſe præparauit
tientiam, non æque apparet
veræ firmitatis. Illa ſunt cert
quæ ex tempore dedit, ſi
moleſta, ſed placidus ad
canduit, non litigauit, ſi quo
ſibi non deſiderando ſuppleui
quid conſuetudini ſuæ, ſibi ni
quam ſuperuacua eſſent, non
cùm deeſſe cæperunt. Vtebar
quia debebamus, ſed quia hab
ta autẽ paramus, quia alij para
plerosq; ſunt: inter cauſſas m
eſt quòd viuimus ad exempla
ponimus, ſed conſuetudine a
pauci facerent, nollemus imi
facere cœperunt, quaſi hone
quentius, ſequimur: recti ap

net error, vbique publicus factus est. Omnes iam peregrinantur, vt illos Numidarum præcurrat equitatus, vt agmen cursorum antecedat: turpe est, nullo esse, qui occurrentes via deijciant, qui honestum hominem venire magno puluere ostendant. Omnes iam mulos habent, qui crystallina & murrhina, & cælata magnorum artificum manu, portent: turpe est, videri, eas te habere sarcinas, quæ tuto concuti possint. Omnium pædagogia oblita facia vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem lædat; turpe est, neminem esse comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum desideret. Horum omnium sermo vitandus est: hi sunt, qui vitia tradunt, & alio aliunde transferunt, pessimum genus hominum videbatur, qui verba gestarent: sunt quidam qui vitia gestant. Horum sermo multum nocet, nam etiamsi non statim officit: semina in animo relinquit, sequiturque nos etiam cùm ab illis discesserimus, resurrecturum postea malum. Quemadmodum qui audierunt symphoniam ferunt secum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quæ cogitationes impedit, nec ad seria patitur intendi: sic adulatorum, & praua laudantium sermo, diutius hæret quàm auditur: nec facile est, animo dulcem sonum excutere: prosequitur & durat, & ex interuallo recurrit. Ideò claudenda sunt aures malis vocibus, & quidem primis. Nam cum initium fecerunt, admissæque sunt, plus audent. Inde ad hæc peruenitur verba. Virtus & philosophia, & iustitia, verborum inanium crepitus est. Vna felicitas est, bona vita: facere omnia libere, frui patrimonio: hoc est viuere, hoc est se mortalem esse meminisse. Fluunt dies & irreparabilis vita decurrit. Dubitamus quod iu-

iuuat ſapere, & ætati non ſemper voluptates decerpturæ, interim dum poteſt, dum poſcit, ingerere? Quid iuuat frugalitate vltro mortem præcurrere, & quidquid illa ablatura eſt, iam ſibi intercidere? Non amicam habes, non puerum, qui amicæ moueat inuidiã, quotidie ſobrius prodis: ſic cænas, tanquam ephemeridem patri approbaturus. Non eſt iſtud viuere, ſed alienæ vitæ intereſſe. Quanta dementia eſt, heredis ſui res procurare, & ſibi negare omnia, vt tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Iſtos triſtes & ſuperciliofos alienæ vitæ cenſores, ſuæ hoſtes, publicos pædagogos, aſſis ne feceris: nec dubitaueris, bonam vitam, quam opinionem bonam, malle. Hæ voces non aliter fugiendæ ſunt, quam illæ, quas Vlyſſes niſi alligatur, præteruehi noluit. Idem poſſunt: abducunt à patria, à parentibus, ab amicis, à virtutibus, & in turpem vitam miſeros turpius illidunt. Quanto ſatius eſt, rectum ſequi limitem, & eo ſe perducere, vt ea demum ſint tibi iucunda, quæ honeſta? Quod aſſequi poterimus, ſi fecerimus duo eſſe genera rerũ, quæ nos aut inuitent, aut fugent. Inuitent; vt diuitiæ, voluptates, forma, ambitio, cetera blanda & arridentia. Fugent; labor, mors, dolor, ignominia, victus aſtrictior. Debemus itaque exerceri, nec timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus, & ab inuitantibus recedamus, aduerſus petentia cõcitemur. Nõ vides, quam diuerſus ſit aſcendentium habitus, & deſcendentium? qui per pronum eunt, te ſupinant corpora: qui in arduũ, incumbunt. Nam ſi deſcendas, pondus ſuum in priorem partem dare: ſi aſcendas, retro abducere, cùm vitio, Lucili: conſentire eſt. In voluptates deſcenditur: in res

asperas & duras, subeundum est: hic impellamus corpora, illic refrænemus. Hoc nunc me existimas dicere, eos tantum perniciosos esse auribus nostris, qui voluptatem laudant, qui doloris metunt, per se formidabilis rei, incutiunt? Illos quoque nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoicæ sectę hortantur ad vitia. Hoc enim iactant: solum sapientem & doctum, esse amatorem: solus apte ad hanc artem, æque combibendi & conuiuandi, sapiens est peritissimus. Quæramus, ad quàm vsque ætatem iuuenes amandi sint. Hæc Græcæ consuetudini data sint: nos ad illa potiùs aures dirigamus: Nemo est casu bonus: discenda virtus est. Voluptas humilis res & pusilla est, & in medio habenda pretio, commune cùm mutis animalibus, ad quàm minima & contemptissima aduolant. Gloria vanum & volatile quiddam est, auraque mobilius. Paupertas nulli malum est, nisi repugnanti. Mors malum non est quid quæreris? sola ius æquum est generis humani. Superstitio error insanus est: amandos timet; quos colit, violat. Quid enim interest, vtrum deos neges, an infames? Hæc discenda, imo ediscenda sunt: non debet excusationes vitio philosophia suggerere? Nullam habet spem salutis æger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

EPIST. CXXIV.

Contra Epicureos, in Ratione, non Sensu Bonum esse. Itaque infantes nondum eius capaces: neque plenum est, nisi vbi plena Ratio. Quomodo intelligam in me esse? si extra me nihil quæram.

Possum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.

Non refugis autem, nec vlla te subtilitas abigit.

Non est elegantiæ tuæ, tantum magna sectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, & tunc tantum offenderis, vbi summa subtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabi. Quæritur, vtrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum est, in mutis animalibus & infantibus non esse. Quicumque voluptatem in summo ponunt, sensibile iudicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus iudicarent, nullam voluptatem reijceremus: nulla enim non inuitat, nulla non delectat. Et è contrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum. Præterea, non essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas placet, quibusque summus est doloris timor. Atqui improbamus gulæ ac libidini addictos; & contemnimus illos qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est, iudicibus boni ac mali, parent? his enim tradidistis appetitionis & fugæ arbitrium. Sed videlicet ratio isti rei præposita est, quemadmodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic & de bono maloque constitui. Nam apud istos vilissimæ parti datur de meliore sententia, vt de bono pronunciet sensus, obtusa res & hebes, & in homine quam in alijs animalibus tardior. Quid si quis velit non oculis, sed tactu minuta discernere? subtilior ad hoc nulla acies, quam oculorum, & intentior daretur, bonum malumque dignoscere. Vides in quanta ignorantia veritatis versetur, & quam humi sublimia ac diuina proiecerit, apud quem de summo bono maloque iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atque ars aliquid de-

bet

bet habere manifeſtum, ſenſu cõprehenſum, ex quo oriatur & creſcat; ſic beata vita fundamentum & initium à manifeſtis ducit, & eo quod ſub ſenſum cadit. Nempe vos à manifeſtis beatã vitam ſui initium capere dicitis. Dicimus beata eſſe, quæ ſecundum naturam ſunt: quid autem ſecundum naturam ſit, palam & protinus apparet, ſicut quid ſit integrum. Quid eſt ſecundum naturam? quod contingit & protinus nato, non dico bonum, ſed initium boni. Tu ſummum bonum voluptatem infantiæ donas, vt inde incipiat naſcens, quo conſummatus homo peruenit. Cacumen radicis loco ponis. Si quis diceret illum in materno vtero latentem ſexus quoque incerti, tenerum & Imperfectum & informem, iam in aliquo bono eſſe, aperte videretur errare. Atqui quantulum intereſt inter eum qui cum maxime vitam accipit, & illum qui maternorum viſcerum latens onus eſt? Vterque, quantum ad intellectum boni ac mali, æque maturus eſt: & nõ magis infans adhuc boni capax eſt, quàm arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animalique muto non eſt? quia nec ratio: ob hoc in infante quoque non eſt: nam & huic deeſt. Tunc ad bonum perueniet, cum ad rationem peruenerit. Eſt aliquod irrationale animal: eſt aliquod nondum rationale: eſt rationale, ſed imperfectum. In nullo horum bonum: ratio illud ſecum affer. Quid ergo inter iſta, quæ retuli, diſtat? Nunquam erit bonum in eo quod irrationale eſt: in eo quod nondum rationale eſt, tunc eſſe bonum non poteſt: in imperfecto iam poteſt eſſe bonum, ſed non eſt. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet ætate inuenitur, & tantum abeſt ab infantia, quantum à

primo vltimum; quantum ab initio perfectum ergo nec in tenero modo coalescente corpusculo est. Quidni non sit? non magis quàm in semine. Vt si dicas, aliquod arboris, aut sati, bonum nouimus: hoc non est in prima fronde, quę emissa cùm maximè solum rumpit. Est aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba lactente: nec cùm folliculo se exserit spica mollis, sed cùm frumentũ ęstas & debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert: ita hominis bonum non est in homine, nisi cùm in illo ratio perfecta est. Quòd autem hoc sit bonum, dicam. Liber animus est ac rectus, alia subijciens sibi, se nulli. Hoc bonum adeò non recipit infantia, vt pueritia non speret, adolescentia improbe speret. Benè agitur cùm senectute, si illuc longo studio intentoque peruenit: vbi hoc & bonum, & intelligibile est. Dixisti, inquit, aliquod bonum esse arboris, aliquod herbę: potest ergo esse aliquod & infantis. Verùm bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quòd in illis bonum est, precario bonum dicitur. Quod est? inquis: hoc quòd secundùm naturam cuiusque est. Bonum quidem cadere in mutuum animal, nullo modo potest: felicioris meliorisque naturæ est. Nisi vbi rationi locus est, bonum non est. Quattuor hæ naturæ sunt, arboris, animalis, hominis, & Dei. Hæc duo quæ irrationalia sunt, eamdem naturam habent: illa diuersa sunt, quòd alterum immortale, alterum mortale est. Ex his ergo vnius bonum natura perficit, Dei scilicet: alterius cura, hominis. Cetera in sua natura perfecta sunt, non verè perfecta, à quibus abest ratio. Hoc enim demum perfectum est, quòd secundùm vniuersam naturam perfectum est: vniuersa autem

tem natura rationalis est: cetera possunt in suo genere perfecta esse. In quo non potest beata vita esse, nec id potest quo beata vita efficitur: beata autem vita bonis efficitur: in muto animali nõ est quo beata vita efficitur: ergo in muto animali bonum non est. Mutum animal sensu comprehendit præsentia præteritorum reminiscitur, cùm id incidit, quo sensus admonetur: tamquam equus reminiscitur viæ; cùm ad initium eius admotus est. In stabulo quidem nulla viæ, quamuis sæpè calcatæ, memoria est; tertium verò tempus, id est, futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum videri perfecta natura, quibus vsus perfecti temporis non est? Tempus enim tribus partibus constat: præterito, præsente, & futuro. Animalibus tantùm quòd breuissimum est in transcursu datum; præsens: præteriti rara memoria est, nec vnquam reuocatur, nisi præsentium occursu. Non potest ergo perfectæ naturę bonum in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quòd habent & sata. Nec illud nego, ad ea quæ videntur secundùm naturam, magnos esse mutis animalibus impetus & concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Nunquam autem aut inordinatum est bonum, aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbate & indisposite mouentur? Dicerem illa perturbate & indisposite moueri, si natura illorum ordinem caperet: nunc mouentur secundùm naturam suam. Perturbatum enim id est, quòd esse aliquando & non perturbatum potest. Solicitum est, quòd potest esse securum. Nulli vitium est, nisi cui virtus potest esse. Mutis animalibus talis ex sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum,

sed quale? nec bonum absolute, nec virtus, nec perfectum. Hæc enim rationalibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus quemadmodum. Jta bonum in nullo est, nisi in quo ratio. Quo nunc pertineat ista disputatio, quæris, & quid animo tuo profutura sit? Dico: exercet illum, & acuit, & vtique aliquid acturum occupatione honesta tenet. Prodest autem & quòd moratur ad praua properantem. Sed illud dico, nullo modo prodesse tibi possum magis, quàm si tibi bonum tuum ostendo, si te à mutis animalibus separo, si cùm Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis & exerces? pecudibus istas maiores ferisque natura concessit. Quid excolis formam; cùm omnia feceris, à multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? cùm illum vel effuderis more Parthorum, vel Germanorum nodo vinxeris, vel vt Scythæ solent, sparseris: in quolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in leonum ceruice formosior. Cùm te ad velocitatem paraueris, par lepusculo non eris. Vis tu relictis in quibus vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reuerti tuum? Quòd hoc est? animus scilicet emendatus ac purus, æmulator Dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens. Rationale animal es, quòd ergo in te bonum est? perfecta ratio. Hanc tu ad summũ finem euoca, in quantum potest plurimum crescere. Tunc beatum esse te iudica, cùm tibi ex te gaudium omne nascetur: cùm in his quæ homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inueneris, non dico quòd malis, sed quòd velis. Breuem tibi formulam dabo, qua te metiaris; qua perfectum esse iam sentias: Bonum tunc habebis tuũ, cũ intelliges infelicissimos esse felices.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM

Naturalium Quæstionum.

LIBER PRIMUS.

Argumentum.

PRæfatur, altissimam, & animosissimam philosophiæ partem esse, quæ cælestia & Deum contemplatur, ac scientia morali potiorem. Eam à meteoris ignitis orditur, deinde ad Coronam, Iridem, & alia apparentia transgreditur. Coronam vndique in orbem aperiri, quemadmodum circuli solent, cùm lapis in lacum, aut piscinam deiicitur. Iridem à Sole colorari, & fieri nube formata in modum concaui speculi, & rotundi, cui forma sit partis è pilæ sectæ; quòd etiam censuerat Posidonius olim. Hic multa de speculis cumulat, & iis, quæ radiorum reflexione, aut refractione videntur. Ab Arcu ad Virgas, & Parelia transit: deinde ad nocturnos fulgores, chasmata stellas discurrentes, & leniter aliquid de Cometis delibatum. Specula ei memoriam Hostii obscœnissimi nebulonis excitauerunt. Inde legitimum vsum speculorum docet, & abusum.

PRÆFATIO.

QVantum inter philosophiam interest: Lucili virorum optime, & ceteras artes: tantum interesse existimo in ipsa philosophia inter illam partem, quæ ad homines, & hanc, quæ ad deos spectat. Altior est hæc, & animosior: multum permisit sibi: nōn fuit oculis contenta: maius esse

quiddam suspicata est, ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset. Denique tantum inter duas, interest, quantum inter Deum & hominem. Altera docet, quid in terris agendum sit: Altera, quid agatur in cælo. Altera errores nostros discutit, & lumen admouet, quo discernantur ambigua vitæ: altera multo hanc supra caliginem in qua volutamur excedit; & è tenebris ereptos, illo perducit, vnde lucet. Equidem tunc naturæ rerum gratia ago, cum illam non ab hac parte video, quæ publica est, sed cùm secretiora eius intraui: cùm disco, quæ vniuersi materia sit quis auctor, aut custos: quid sit Deus, totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat: faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: pars mundi sit, an mundus: liceat illi hodieque decernere, & ex lege fatorum aliquid derogare; an maiestatis deminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt: nec ob hoc minus liber & potens est: ipse enim est necessitas sua. Nisi ad hæc admitterer, non fuerat nasci. Quid enim erat, cur in numero viuentium me positum esse gauderem? An vt cibo & potiones percolarem? vt hoc corpus caussarium ac fluidum, periturumque nisi subinde impleatur, farcirem, & viuerem ægri minister? vt mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inæstimabile bonum, non est vita tanti, vt sudem, vt æstuem. O quam contempta res est homo, nisi supra humana surrexerit! Quamdiu cùm affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? etiamsi superiores sumus, portenta vincimus. Quid est, cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? non video quare sibi placeat,

ceat, qui robustior est in valetudinario. Multum interest inter vires & bonam valetudinem. Effugisti vitia animi; non est tibi frons ficta; nec in alienam voluptatem sermo compositus, nec cor inuolutum, nec auaritia; quæ quidquid omnibus abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpius reparet: nec ambitio, quæ te ad dignitatem nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es: multa effugisti: te nondum. Virtus enim quàm affectamus, magnifica est: non quia per se beatum est, malo caruisse, sed quia animum laxat, ac præparat ad cognitionem cælestium dignumque efficit, qui in consortium Dei veniat. Tunc consummatum habet plenumque bonum sortis humanæ, cùm calcato omni malo, petit altum, & in interiorem naturæ sinum venit. Tunc iuuat inter sidera ipsa vagantem, diuitum pauimenta ridere, & totam cùm auro suo terram: non illo tantum, dico, quòd egessit, & signandum monetæ dedit, sed & illo quòd in occulto seruat posterorum auaritiæ. Nec potest ante contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia & tensiles siluas, & deriuata in domos flumina, quanta totum circumeat mundum, & terrarum orbem superne despiciens, angustum, & magna ex parte opertum mari, etiam qua exstat, late squalidum, & aut vstum aut rigentem: sibi ipse ait: Hoc est illud punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur? O quàm ridiculi sunt mortalium termini! Vltra Istrum Dacus non exeat; Strymo Thracas includat: Parthis obstet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana disterminet: Rhenus Germaniæ modum faciat: Pireнæus medium inter Gallias & Hispanias iugum

extollat: inter Aegyptum,& Aethiopias arenarum inculta vastitas iaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nonne,& illæ vnam aream in multas prouincias diuident? Cùm te in illa vere magna sustuleris? quotiens videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modo vlteriora explorantem, modo à lateribus affusum, libebit dicere:

It nigrum campis agmen.

Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid, illis & nobis interest, nisi exigui mensuram corpusculi? Punctum est istud in quo nauigatis, in quo bellatis in quo regna disponitis: minima, etiam cùm illis vtrimque Oceanus incurrit. Sursum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur: at ita si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus leuisque ac contentus modico emicuit. Cùm illa tetigit, alitur, crescit: ac velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum diuinitatis suæ quòd illum diuina delectant: nec vt alienis interest, sed vt suis. Secure spectat occasus siderum atque ortus, & tam diuersas concordantium vias. Obseruat, vbi quæque stella primum terris lumen ostendat, vbi culmen eius summum, qua cursus sit, quousque descendat. Curiosus spectator excutit singula, & quærit. Quid ni quærat? Scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilij prioris angustias. Quantum enim est, quòd ab vltimis littoribus Hispaniæ vsque ad Indos iacet? Paucissimorum dierum spatium, si nauem suum ventus impleuit. At illa regio cælestis per triginta annos, velocissimo sideri viam præstat, nusquam resistenti, sed æqualiter cito. Illic demum discit, quod diu

quæ-

quæsiuit: illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mens vniuersi. Quid est Deus? Quod vides totum, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest, si solus est omnia, opus suum & extra & intra tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei, & nostram? Nostri melior pars, animus est: in illo, nulla pars extra animum: totus ratio est. Cùm interim tantus error mortalia teneat, vt hoc, quo neque formosius est quidquã nec dispositius, nec in proposito constantius existiment homines fortuitum & casu volubile, ideoq; tumultuosum inter fulmina, nubes, tempestates, & cetera quibus terræ ac terris vicina pulsantur. Nec hæc intra vulgum dementia est sapientiam quoque professos contigit. Sunt qui putent, sibi ipsis animum esse, & quidem prouidum ac dispensantem singula, & sua, & aliena: hoc autem vniuersum, in quo nos quoq; sumus, expers esse consilij, & aut ferri temeritate quadam, aut natura nesciente quid faciat. Quam vtile existimas ista cognoscere, & rebus terminos ponere? quantum Deus possit: materiam ipse sibi formet, an data vtatur? vtrum idea materiæ prius superuenit, an materia ideæ? Deus quidquid vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant: & à magno artifice prauè formentur multa, non quia cessat ars, sed quia id in quo exercetur, sæpe inobsequens arti est? Hæc inspicere, hæc dicere, his incumbere, nonne transilire est mortalitatem suam, & in meliorem transcribi sortem? Quid tibi, inquis, ista proderunt? Si nihil aliud, hoc certe sciam, omnia angusta esse, mensus Deum. Sed hæc deinde.

CAP. I. Nunc ad propositum veniam opus. Audi quid de ignibus philosophia velit, quos

aer transuersos agit. Magna vi illos excuti argumentum est, quòd obliqui feruntur, & præ rapida celeritate. Apparet illos non ire, sed præijci. Ignium multæ variæque facies sunt. Aristoteles quoddam genus illorum Capram vocat. Si me interrogaueris, quare? prior mihi rationem reddas oportet, quare Hœdi vocentur. Si autem quod commodissimum est, conuenerit inter nos, ne alter alterum interroget, Quid dicit ille? satius erit de re ipsa quærere, quam mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellauerit Capram. Talis fuit forma eius, qui, bellum aduersus Persenm Paullo gerente, lunari magnitudine, apparuit. Nos quoque vidimus non semel flammam ingentis pilæ specie, quæ tamen in ipso cursu suo dissipata est. Uidimus circa diui Augusti excessum simile prodigium, vidimus cùm de Seiano actum est: nec Germanici mors sine denunciatione tali fuit. Dices mihi? Ergo tu in tantus erroribus es, vt existimes deos mortium signa præmittere, & quidquam esse in terris tam magnum, quòd perire mundus sciat; Erit aliud isti rei tempus. Videbimus, an certus omnium rerum ordo ducatur, & alia alij ita complexa sint, vt quòd antecedit, aut caussa sit sequentium, aut signum. Videbimus, an dijs humana sunt curæ; an series ipsa, quid factura sit, certis rerum notis nunciet. Interim illud existimo, huiusmodi ignes exsistere aere vehementius trito, cùm inclinatio eius in alteram partem facta est, & non cessit, sed intra se pugnante. Ex hac vexatione nascuntur trabes & globi, & faces, & ardores. At cùm leuius collisus, & (vt ita dicam) strictus est, minora lumina excutiuntur, crinemque volantia sidera ducunt. Tunc ignes tenuissimi iter exile designant,

gnant,& cœlo producunt. Ideò nulla sine huiusmodi spectaculis nox est, non enim opus est ad efficienda ista magno aeris motu. Denique, vt breuiter dicam, eadem ratione fiunt ista, qua fulmina, sed vi minore. Quemadmodum nubes mediocriter collisæ fulgurationes efficiunt maiore impetu pulsæ, fulmina. Aristoteles eiusmodi rationem reddit: Varia & multa terrarum orbis exspirat, quædam humida, quædam sicca, quædam algentia, quædam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum est, si terræ omnis generis & varia euaporatio est: cùm in cælo quoque non vnus appareat color rerum, sed acrior sit caniculæ rubor, Martis remissior, Iouis nullus, in lucem puram nitore perducto. Necesse est ergo in magna copia corpusculorum, quæ terræ eiectant, & in superiorem agunt partem, aliqua in nubes peruenire alimenta ignium, quæ non tantum collisa possint ardere, sed etiam afflata radijs solis. Nam apud nos quoque, stramenta sulphure aspersa, ignem ex interuallo trahunt. Veri ergo simile est, talem materiam intra nubes congregatam facile succendi, & maiores minoresue ignes exsistere, prout illis fuit plus aut minus virum. Illud enim stultissimum est existimare, aut stellas decidere, aut transilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam si hoc fuisset, iam defuissent. Nulla enim nox est, qua non plurimæ ire, & in diuersum videantur abduci. Atqui quo solent, quæque inueniuntur loco: magnitudo sua singulis constat: Sequitur ergo, vt infrà illas ista nascantur: & cito intercidant, quia sine fundamento sunt & sede certa. Quare ergo etiam non interdiu transferuntur? Quid si dicam stellas interdiu non esse, quia non apparent? Quemadmodum-

dum illæ latent, & solis fulgore obumbrantur; sic faces quoque transcurrunt etiam interdiu, sed abscondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, vt etiam aduersus diem vindicare sibi suum fulgorem possint, apparent. Nostra certe ætas non semel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem versas, alias ab occasu in ortum. Argumentum tempestatis nautæ putant, cùm multæ transuolant stellæ: quod si signum ventorum est, ibi est, vbi venti sunt id est, in aere, qui medius inter lunam & terram est. In magna tempestate apparent, quasi stellæ velo insidentes. Adiuuari se tunc periclitantes existimant Pollucis & Castoris numine. Caussa autem melioris spei est, quòd iam apparet frangi tempestatem, & desinere ventos. Aliquando feruntur ignes, non sedent. Gylippo Syracusas petenti, visa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorum castris, visa sunt ardere pila, ignibus scilicet in illa delapsis: qui sæpe, fulminum more, animalia ferire solent & arbusta. Sed si minore vi mittuntur, defluunt tantum & insident, non feriunt nec vulnerant. Alij inter nubes eliduntur, alij sereno, si aer ad exprimendum ignem aptus fuit. Nam sereno quoque cælo, aliquando tonat, ex eadem caussa, qua nubilo, aere inter se colliso. Qui etiam si est lucidior, ac siccior, coire tamen & facere corpora quædam similia nubibus potest, quæ percussa reddant sonum. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque clypei, & vastorum imagines ignium, vbi in talem materiam incidit similis caussa, sed maior.

CAP. II. Videamus nunc, quemadmodum fiat is fulgor, qui sidera circumnectit. Memoriæ proditum est, quo die diuus Augustus vrbem, ex

Apol-

Apollonia reuersus, intrauit, circa solem visum coloris varij circulum, qualis esse in arcu solet: hunc Græci Halo vocant, nos dicere Coronam aptissime possumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam. Cùm in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere, & fieri primum angustissimum orbem, deinde latiorem, ac deinde alios maiores, donec euanescat impetus, & in planiciem immotarum aquarum soluatur. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aere: cùm spissior factus plagam sentire potest, lux solis aut lunæ vel cuiuslibet sideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, & aer, & omne quòd ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius quod impellit. Omne autem lumen rotundum est: ergo & aer in hunc modum percussus lumine, exibit. Ob hoc tales splendores Græci Areas vocauere: quia fere terendis frugibus loca destinata sunt rotunda. Non est autem quòd existimemus, istas, siue areæ, siue coronæ sint, in vicinia siderum fieri. Plurimum enim absunt, quamuis cingere ea & coronare videantur. Non longe à terra fit talis effigies: quàm visus noster solita imbecillitate deceptus circa ipsum sidus putat positam. In vicinia autem solis & stellarum nihil tale potest fieri quia illic æther tenuis est. Nam formæ crassis demum spissisque corporibus imprimi solent: in subtilibus, non habent vbi consistant, aut hæreant. In balneis quoque circa lucernam tale quiddam adspici solet, ob aeris densi obscuritatem: frequentissime autem austro, cum cælum maxime graue & spissum est. Nonnumquam paullatim diluuntur & desinunt, nonnumquam ab aliqua parte rumpuntur: & inde

ven-

ventum nautici exspectant, vnde contextus coronæ perit. Si enim à septentrione discesserit, Aquilo erit, si ab occidente, Fauonius. Quòd argumentum est, intra eam partem cœli has fieri coronas, intra quàm venti quoque solent. Superiora autem non habent coronas; quia nec ventos quidem. His argumentis & illud adijce, nunquam coronam colligi, nisi stabili aere & pigro. Aliter non solet adspici. Nam qui stat aer, impelli & deduci, & in aliquam faciem fingi potest. Is autem qui fluit, nec feritur quidem lumine. Non enim formatur, ne resistit: quia prima quæque pars eius dissipatur. Nunquam ergo vllum sidus talem sibi effigiem circumdabit, nisi cùm aer erit densus atque immotus, & ob hoc custodiens incidentem in se rotundi lineam luminis: nec sine causa. Repete enim exemplum, quòd paullo ante proposui. Lapillus in piscinam aut lacum & aliquam alligatam aquam missus, circulos facit innumerabiles: & hoc idem non facit in flumine. Quare? quia omnem figuram fugiens aqua disturbat. Idem ergo in aere euenit, vt ille qui manet, possit figurari: at ille qui rapitur & currit, non det sui potestatem, & omnem ictum venientemque formam exturbet. Hæ de quibus dixi, coronæ, cùm dilapsæ sunt æqualiter, & in semetipsis euanuerint significatur aeris quies & otium & tranquillitas. Cùm ab vna parte cesserunt, illinc ventus est vnde funduntur. Si ruptæ pluribus locis sunt, tempestas fit. Quare id accidat, ex his quæ iam exposui intelligi potest. Nam si facies vniuersa subsedit, apparet temperatum esse aera, & sic placidum. Si ab vna parte intercisa est, apparet inde, aera incumbere, & ideò illa regno ventum dabit. At cùm

vnde

vndique & concerpta & lacerata est, manifestum est à pluribus partibus in illam impetum fieri, & inquietum aera hinc atque illinc assilire. Itaque ex hac inconstantia cœli tam multa tentantis, & vndique laborantis, futura tempestas & ventorum prœlium apparet. Hæ coronæ noctibus fere circa lunam & alias stellas notantur, interdiu raro: adeò vt quidam ex Græcis negauerint eas omninò fieri, cùm illos historiæ coarguant. Causa autem raritatis hæc est, quòd solis fortius lumen est, & aer ipse agitatus ab illo, calefactusque, solutior est: lunæ autem inertior vis est, & ideò à circumposito aere facilius sustinetur: æque sidera cetera infirma sunt, nec perrumpere aera vi sua possunt. Excipitur itaque illorum imago, & in materia solidiore ac minus cedente versatur. Debet enim aer nec tam spissus esse, vt excludat ac submoueat à se lumen immissum, nec tam tenuis, & solutus, vt nullam venientibus radijs moram præbeat. Hæc noctibus temperatura contingit, cùm sidera coniectum aera luce leui non pugnaciter nec aspere feriunt, spissioremque, quàm solet esse interdiu, inficiunt.

CAP. III. At contra arcus in nocte non fit, nisi admodum raro: quia luna non habet tantum virium, vt nubes transeat, & illis colorem suffundat, quale accipiunt sole perstrictæ. Sic enim formam arcus discoloris efficiunt, quia aliæ partes in nubibus tumidiores sunt, aliæ submissiores: quædam crassiores, quàm vt solem transmittant; aliæ imbecilliores, quàm vt excludant. Hæc inæqualitas alternis lucem vmbramq; permiscet, & exprimit illam mirabilē arcus varietatem. Altera causa eiuscemodi arcus redditur. Videmus, cū fistula aliquo loco rupta est, aquam

per

per tenue foramen elidi: quæ sparsa contra solem oblique positum, faciem arcus repræsentat. Idem videbis accidere, si quando volueris obseruare fullonem: cum os aqua impleuit, & vestimenta rediculis diducta leuiter aspergit, apparet varios edi colores in illo aere asperso, quales in arcu fulgere solent. Huius rei caussam in humore esse ne dubitaueris. Non fit enim vnquam arcus, nisi nubilo. Sed quæramus quomodo fiat. Quidam aiunt esse aliqua stillicidia, quæ solem transmittant, quædam magis coacta, quam vt transluceant: itaque ab illis fulgorem reddi, ab his vmbram, & sic vtriusque intercursu effici arcum, in quo pars fulgeat, quæ solem recipit, pars obscurior sit, quæ exclusit, & ex se vmbram proximis fecit. Hoc ita esse quidam negant. Poterat enim vmbra, & lux causa videri duos tantum haberet colores, & si ex lumine vmbraque constaret.

Sed nunc diuersi niteant cùm mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit:
Vsque adeo quod tangit idem est, tamen vltima distant.

Videmus in eo aliquid flãmei, aliquid lutei, aliquid cerulei, & alia in picturę modum subtilibus lineis ducta, vt ait Poeta, vt an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cùm primis extrema contuleris. Nam commissura decipit, vsque adeo mira arte naturæ, quod à similimis cæpit, in dissimilia desinit. Quid ergo istic duo colores faciunt luminis atque vmbræ, cùm innumerabiliũ ratio reddẽda sit? Quidam ita existimant arcum fieri: dicunt in ea parte in qua pluit, singula stillicidia pluuiæ cadentis, singula specula esse: à singulis ergo imaginem reddi solis: deinde multas imagines: imo innumerabiles, & deuexas, & in

præ-

præceps transeuntes confundi: itaque & arcum esse multarum imaginum solis confusionem. Hoc sic colligunt. Pelues, inquiunt, mille die sereno pone, & omnes habebunt imaginem solis: in singulis folijs dispone singulas guttas: singulæ habebunt imaginem solis. At contra ingens stagnum non habebit nisi imaginem vnam. Quare? quia omnis circumscripta læuitas & circumdata suis finibus, speculum est. Itaque piscinam ingentis magnitudinis, insertis parietibus in plures diuide: totidem illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit. Relinque illam sicut est diffusa: semel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quam exiguus sit humor aut lacus. Si circumseptus est, speculum est. Ergo stillicidia illa infinita, quæ imber cadens defert, totidem specula sunt, totidem solis facies habent. Hæ contra intuenti perturbatæ apparent, nec dispiciuntur interualla, quibus singula distant spatio prohibente discerni. Deinde pro singulis apparet vna facies turbida ex omnibus. Aristoteles idem iudicat. Ab omni, inquit, læuitate acies radios suos replicat. Nihil autem læuius aqua & aere. Ergo etiam ab aere spisso visus noster in nos redit. Vbi vero hebes & infirma est acies qualis libet aeris ictu deficit. Quidam hoc genere valetudinis laborant, vt ipsi sibi videantur occurrere, vt vbique imaginem suam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum non potest ne proximum quidem sibi aerem perrumpere, sed resistit. Itaque quod in alijs efficit densus aer, in his facit omnis. Satis enim valet qualiscumque, ad imbecillem aciem repellendam: longe autem magis visum nostrum nobis remittit, qui crassior est, & peruinci non potest, sed radios luminum nostrorum moratur,

& eo

& eo vnde exierint, reflectit. Ergo cùm multa stillicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parua sunt, solis colorem, sine figura exprimunt. Deinde cùm in stillicidijs innumerabilibus, & sine interuallo cadentibus, reddatur idem color incipit facies esse non multarum imaginum intermissarum, sed vnius longæ atque continuæ. Quomodo, inquis, tu mihi multa millia istic imaginum esse dicis, vbi nullam video? Et quare cum solis color vnus sit, imaginum diuersus est. Vt & hæc quæ proposuisti, refellam, & alia quæ non minus refellenda sunt, illud dicam oportet: nihil acie nostra fallacius, non tantum in his, à quibus subtiliter peruidendis illam colorum diuersitas summouet, sed & in his quoque, quæ ad manum cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per vitrum adspicientibus multo maiora sunt: Columnarum interualla porticus longiores iungunt. Ad ipsum solem reuertere: hunc quem toto orbe terrarum maiorem probat ratio, acies nostra sic contraxit, vt Sapientes viri pedalem esse contenderint. Quem velocissimum omnium esse scimus, nemo nostrum videt moueri: nec ire crederemus, nisi appareret iste. Mundum ipsum præcipiti velocitate labentem, & ortus occasusque intra momentum temporis reuoluentem, nemo nostrum sentit procedere. Quid ergo miraris, si oculi nostri imbriū stillicidia non separant, & ingenti spatio intuentibus minutarum imaginum discrimen interit? Illud esse dubium nulli potest, quin arcus imago solis sit, roscida & caua nube concepta. Quòd ex hoc tibi apparet. Nunquam non aduersa soli est, sublimis aut humilis, prout ille se submisit, aut sustulit, contrario motu,

Illo enim descendente altior est, alto depressior? Sæpe talis nubes à latere solis est, nec arcum efficit, quia non ex recto imaginem trahit. Varietas autem non ob aliam caussam fit, quam quia pars coloris à sole est, pars à nube illa: humor autem modo cæruleas lineas, modo virides modo purpuræ similes, & lutæas aut igneas ducit, duobus coloribus hanc varietatem efficientibus remisso & intento. Sic enim & purpura eodem conchylio non in vnum modum exit. Interest, quamdiu macerata sit, crassius medicamentum, an aquatius traxerit; sæpius mersa sit & excocta, an semel tincta. Non est ergo mirum, cum duæ res sint, sol & nubes, id est, corpus & speculum, si tam multa genera colorum exprimuntur, quæ in multis generibus possunt aut incitari, aut relanguescere. Alius enim est color ex igneo lumine, alius ex obtuso & leniore. In alijs rebus vaga inquisitio est, vbi non habemus quòd manu tenere possimus, & late coniectura mittenda est: hic apparet duas caussas esse arcus, solem, nubemque, quia nec sereno vnquam fit, nec ita nubilo, vt sol lateat. Ergo vtique ex his quorum sine altero non est.

CAP. IV. Iam illud accedit, quòd æque manifestum est, speculi ratione imaginem reddi, quia nunquam nisi è contrario redditur: id est, nisi ex altera parte steterit quod apparet, ex altera quod ostendit. Rationes quæ non persuadent, sed cogunt, à Geometris adferuntur. Nec dubium cuiquam relinquitur, quin arcus imago solis sit male expressi, ob vitium figuramque speculi. Nos interim tentemus alias probationes, quæ de plano legi possint. Inter argumenta sic nascentis arcus pono, quod cellerrime nascitur: ingens enim variumque

corpus cælo intra momentum subtexitur, & æque celeriter abolетur: nihil autem tam cito redditur, quam à speculo imago. Non enim facit quidquam, sed ostendit. Parianus Artemidorus adijcit, & quale genus nubis esse debeat quod talem solis imaginem reddit. Si speculum, inquit, concauum feceris, quod sit sectæ pilæ pars, si extra medium constiteris, quicumque iuxta te steterint, vniuersi à te videbuntur, propriores tibi quam speculo. Idem, inquit, euenit, cùm rotundam & cauam nubem intuemur à latere, vt solis imago à nube discedat, priorque nobis sit, & in nos magis conuersa. Color igitur igneus à sole est, cæruleus à nube: ceteri vtriusque mixturæ.

CAP. V. Contra hæc illa dicuntur. De speculis duæ opiniones sunt: alij enim in his simulacra cerni putant, id est, corporum nostrorum figuras, à nostris corporibus emissa ac separatas: alij imagines aiunt non esse in speculo, sed ipsa adspici corpora, retorta oculorum acie, & in se rursus reflexa. Nunc nihil ad rem pertinet quomodo videamus quodcumque videmus: sed quomodo imago similis debet speculo reddi. Quidnam est tam dissimile, quam sol, & arcus, in quo neque color, neque figura solis, neque magnitudo apparet? Arcus enim longior ampliorque est, longeque ea parte, qua fulget, rubicundior quam sol; ceteris vero coloribus diuersus. Deinde cùm velis speculum aeri comparare, des oportet mihi eandem læuitatem corporis, eamdem æqualitatem, eundem nitorem. Atqui nullæ nubes habent similitudinem speculi: per medias sæpe transimus, nec in illis nos cernimus. Qui montium summa conscendunt, spectant nubem: nec tamen imaginem suam in

illa

illa cernunt. Singula stillicidia singula specula sunt. Concedo: sed illud nego, ex stillicidijs constare nubem. Habet enim quædã ex quibus fieri stillicidia possunt non ipsa. Nec aquam quidem habet nubes, sed materiam futuræ aquæ. Concedam etiam tibi & guttas innumerabiles in nubibus esse, & illas faciem reddere: non tamen omnes vnam reddunt, sed singulæ singulas. Deinde inter se specula coniunge: in vnam imaginem non coibunt: sed quæque particula in se rei similitudinem claudet. Sunt quædam specula ex multis minutisque composita: quibus si vnum ostenderis hominem, populus apparet, vnaquaque parte faciem suam exprimente. Hæc cùm sint coniuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex vno turbam efficiunt. Ceterum cateruam illam non confundunt, sed direptam in facies singulas distrahunt: arcus vno circumscriptus est ductu; vna totius est facies. Quid ergo? non & aqua, rupta fistula, sparsa, & remo excussa, habere quiddam simile his quos videmus in arcu, coloribus solet? Verum est: sed non ex hac causa, ex qua tu videri vis: quia vnaquæque stilla recipit imaginem solis. Citius enim cadunt stillæ, quam vt concipere imaginem possint. Standum est, vt id quod imitantur, excipiant. Quid ergo sit? Colorem, non imaginem ducunt, alioquin, vt ait Nero Cesar disertissime.

Colla Cytheriacæ splendent agitata columbæ:
& varijs coloribus pauonum ceruix, quoties aliquo deflectitur, nitet. Numquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas, quarũ omnis inclinatio in colores nouos transit? Non minus nubes diuersam speculis naturam habent, quam aues quas retuli, & chamæleontes, & reliqua anima-

lia

lia, quorum color aut ex ipsis mutatur, cum ira vel cupidine accensa, cutem suam variant humore suffuso, aut positione lucis, quam pro vt rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes? cum illa non perluceant, hæ transmittant lucem? illa densa & coacta, hæ raræ sint: illa eiusdem materiæ tota, hæ diuersis temere compositæ; & ob hoc discordes, nec diu cohæsuræ? Præterea videmus, ortu solis partem quandam cæli rubere: videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem vnum accipiunt solis occursu sic multos ab illis trahi, quamuis non habeant speculi potentiam? Modo, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem exciteri, quia nec à speculo quidem imago redderetur, nisi aduerso. Hoc, inquit, commune nobis est. Nam quemadmodum apponendum est speculo id, cuius imaginem in se transferat: sic vt nubes infici possint: ita solis ad hoc opus est radiorum idoneus ictus. Hæc dicuntur ab ijs qui videri volunt nubem colorari. Posidonius, & hi qui speculari ratione effici iudicant visum, hoc respondent: Si vllus esset in arcu color, permaneret, & videretur eo manifestius, quo propius. Nunc imago arcus ex longinquo clara est: intereunt, cum in vicino est. Huic contractioni non consentio, cum ipsam sententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes: sed ita, vt color eius non vndique appareat. Nam ne ipsa quidem vndique apparet. Nubem enim nemo qui in ipsa est, videt. Quid ergo mirum, si color eius non videtur ab eo, à quo ipsa non visitur? Atqui quamuis ipsa non videatur, est: ergo & color. Ita non est argumentum falsi

coloris? quia idem apparere accedentibus desinit. Idem enim in ipsis euenit nubibus: nec ideo falsæ sunt quia non videntur. Præterea cum dicitur tibi, nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi colorem illum immixtum esse velut duro corpori ac stabili & manenti, sed vt fluido & vago, & nihil ampliusquam per breuem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex interuallo vim suam ostendunt. Purpuram Tyriam, quo melior saturiorque est, eo oportet altius teneas, vt fulgorem suum ostendat. Non tamen ideò non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocumque explicetur, ostendit. In eadem sententia sum, qua Posidonius, vt arcum iudicem fieri nube formata in modum concaui speculi & rotundi, cui forma sit partis è pila sectæ. Hoc probari, nisi Geometræ adiuuerint, non potest: qui argumentis nihil dubij relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt, quæ videre extimescas; tanta deformitate corruptam faciem visentium reddunt, seruata similitudine in peius: Sunt, quæ cùm videris, placere tibi vires tuæ possint: in tantum lacerti crescunt, & totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quæ dextras facies ostendant, sunt quæ sinistras, sunt quæ torqueant vel euertant. Quid ergo mirum est, eiuscemodi speculum quo solis species vitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

CAP. VI. Inter cetera argumenta & hoc erit, quòd numquam maior arcus dimidio circulo apparet: & quòd eo minor est, quo altior est sol.

..... Et bibit ingens
Arcus, ...

vt ait Virgilius noster, cùm aduentat imber: sed non easdem, vndecumque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo sole; tantum est illis vitium. Si circa occasum refulsit, rorabit, & leuiter impluet. Si ab ortu circaue surrexit, serena promittit. Quare tamen, si imago solis est arcus, longe ipso sole maior apparet? Quia est alicuius speculi natura talis, vt maiora multo quam videat ostendat, & in portentosam magnitudinem augeat formas: alicuius inuicem talis est, vt minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? Dices fortasse, vnde sit ille color varius: vnde talis figura sit, non dices, nisi aliquod exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullum autem aliud, quam solis, est à quo fatearis illi colorem dari: sequitur vt detur & forma. Denique inter me & te conuenit, colores illos quibus regio cæli depingitur, à sole esse. Illud vnum inter nos non conuenit: tu dicis illum colorem esse, ego videri. Qui siue est, siue videtur, à sole, tu non expedies, quare subito desinat, cùm omnes fulgores paullatim discutiantur. Pro me est & repentina eius facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quod non per partes struitur, quod apparet, sed statim totum fit. Æque cito omnis imago in illo aboletur, quam componitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel remouenda opus est, quàm ostendi & abduci. Non est propria enim ista nube substantia, nec corpus; sed mendacium, & sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubem: huius varietas peribit. At maior est aliquanto arcus, quàm

sol-

sol. Dixi modo, fieri specula, quæ multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adijciam omnia per aquam videntibus longe esse maiora. Litteræ quamuis minutæ & obscuræ, per vitream pilam aqua plenam maiores clarioresque cernuntur. Poma formosiora quam sint videntur, si innatant vitro. Sidera ampliora per nubem adspicienti videntur: quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere, quòd vult, fideliter potest. Quòd manifestum fiet, si poculum impleueris aqua, & in id conieceris annullum. Nam cùm in ipso fundo iaceat annulus, facie eius in summo aquæ redditur. Quidquid videtur per humorem, longe amplius vero est. Quid mirum, maiorem reddi imaginem solis quæ in nube humida visitur, cum de caussis duabus hoc accidat? quia in nube est aliquid vitro simile, quòd potest perlucere, est aliquid & aquæ: quam si nondum habet, tamen iam apparet eius natura, in quā ex sua vertatur.

CAP. VII. Quoniam, inquis, vitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum sumam. Virgula solet fieri vitrea, stricta, vel pluribus angulis in modum clauæ torosa: hæc si ex transuerso solem accipit, colorem talem qualis in arcu videri solet, reddit: vt scias hic non imaginem solis esse, sed coloris imitationem ex repercussu. In hoc argumento multa sunt pro me: Primum, quòd apparet quiddam leue esse debere, simile speculo, quo solem percutiat: deinde, quòd apparet non fieri vllum colorem, sed speciem falsi coloris, qualem (vt dixi) columbarum ceruix & sumit & ponit, vtcumque deflectitur: hoc autem & in speculo est, cuius nullus videtur color, sed simulatio quædam coloris alieni. Vnum tamen hoc

soluendum est, quòd non visitur in illa virgula solis imago, cuius benè exprimendæ capax non est. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia leuis est materia, & ad hoc habilis: sed non potest, quia enormiter facta est. Si aptè fabricata foret, totidem redderet soles, quot habuisset infecturas. Quę quia non discernuntur inter se, non satis in vicem speculi nitent: inchoant tantùm imagines, nec exprimunt: & ob ipsam viciniam turbant, & in speciem coloris vnius adducunt.

CAP. VIII. At quare arcus non implet orbem, seu dimidia pars eius videtur, cùm primùm porrigitur, incuruaturque? Quidam ita opinantur. Sol cùm sit multo altior nubibus, à superiore tantum illas percutit parte: sequitur vt inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cùm ab vna parte solem accipiant, vnam partem eius tantum imitantur, quæ nunquam dimidia maior est. Hoc argumentum parum potens est. Quare? quia quamuis sol à superiori parte sit, totam tamen percutit nubem. Ergo & tingit. Quid ni? cùm radios transmittere soleat, & omnem densitatem perrumpere. Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideò tantùm superiori parte nubium affunditur, nunquam terra tenus descendit arcus. Atqui vsque in humum demittitur. Prętereà numquam non contra solem est arcus, Nihil ad rem pertinet, supra infraue sit: quia totum, quòd contra est, latus verberatur. Deinde aliquando arcum & occidens facit, cùm certè ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamuis solem nubes ex humili & sordido accipiant. Nostri qui sic in nube quomodo in speculo, lumen reddi volunt, nubem cauam faciunt, & sectæ pilæ partem: quæ

non potest totum orbem reddere, quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo, argumento non consentio. Nam si in concauo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, & in semiorbe nihil prohibet adspici totam pilam. Etiamnum diximus circulos apparere soli lunæque in similitudine arcus circundatos: quare in illis circulus iungitur, in arcu numquam? Deinde quare semper concauę nubes, solem accipiunt, nec aliquando planæ & tumentes? Aristoteles ait, post autumnale equinoctium, qualibet hora diei arcum fieri, æstate non fieri, nisi aut incipiente aut inclinato iam die. Cuius rei caussa manifesta est. Primum, quia medio die sol calidissimus nubes euincit: nec potest ab his imaginem suam recipere, quas scindit. At matutino tempore, & vergens ad occasum, minus viriū habet: & ideò à nubibus & sustineri & repercuti potest. Deinde cùm arcum facere non soleat, nisi aduersus his, in quibus facit nubibus: cùm breuiores dies sunt, semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, etiam cùm altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex aduerso ferire potest. At temporibus æstiuis supra nostrum verticem fertur. Itaque medio die excelsissimus terras rectiore adspicit linea, qùam vt vllis nubibus possit occurri. Omnes enim tunc sub se habet.

CAP. IX. Nunc dicendū est de virgis, quas nō minus pictas, variasque & æque pluuiarum signa solemus accipere. In quibus non multum operæ consumendum est: quia virgæ nihil aliud quam imperfecti arcus sunt. Nā facies quidem illis est picta, sed nihil curuati habent. In rectum iacent. Fiunt autem iuxta solem fere in nube humida, & iam se spargente. Itaque idem est in illis qui in arcu color, tantum figura mutatur: quia

& eo vnde exierint, reflectit. Ergo cùm multa stillicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parua sunt, solis colorem sine figura exprimunt. Deinde cùm in stillicidijs innumerabilibus, & sine interuallo cadentibus, reddatur idem color incipit facies esse non multarum imaginum intermissarum, sed vnius longæ atque continuæ. Quomodo, inquis, tu mihi multa millia istic imaginum esse dicis, vbi nullam video? Et quare cum solis color vnus sit, imaginum diuersus est. Vt & hæc quæ proposuisti, refellam, & alia quæ non minus refellenda sunt, illud dicam oportet: nihil acie nostra fallacius, non tantum in his, à quibus subtiliter peruidendis illam colorum diuersitas summouet, sed & in his quoque, quæ ad manum cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per vitrum adspicientibus multo maiora sunt: Columnarum interualla porticus longiores iungunt. Ad ipsum solem reuertere: hunc quem toto orbe terrarum maiorem probat ratio, acies nostra sic contraxit, vt Sapientes viri pedalem esse contenderint. Quem velocissimum omnium esse scimus, nemo nostrum videt moueri: nec ire crederemus, nisi appareret iste. Mundum ipsum præcipiti velocitate labentem, & ortus occasusque intra momentum temporis reuoluentem, nemo nostrum sentit procedere. Quid ergo miraris, si oculi nostri imbriū stillicidia non separant, & ingenti spatio intuentibus minutarum imaginum discrimen interit? Illud esse dubium nulli potest, quin arcus imago solis sit, roscida & caua nube concepta. Quòd ex hoc tibi apparet. Nunquam non aduersa soli est, sublimis aut humilis, prout ille se submisit, aut sustulit, contrario motu.

Il-

Illo enim descendente altior est, alto depressior. Sepe talis nubes à latere solis est, nec arcum efficit, quia non ex recto imaginem trahit. Varietas autem non ob aliam caussam fit, quam quia pars coloris à sole est, pars à nube illa : humor autem modo cæruleas lineas, modo virides modo purpuræ similes, & lutæas aut igneas ducit, duobus coloribus hanc varietatem efficientibus remisso & intento. Sic enim & purpura eodem conchylio non in vnum modum exit. Interest, quamdiu macerata sit, crassius medicamentum, an aquatius traxerit; sæpius mersa sit & excocta, an semel tincta. Non est ergo mirum, cum duæ res sint, sol & nubes, id est, corpus & speculum, si tam multa genera colorum exprimuntur, quæ in multis generibus possunt aut incitari, aut relanguescere. Alius enim est color ex igneo lumine, alius ex obtuso & leniore. In alijs rebus vaga inquisitio est, vbi non habemus quòd manu tenere possimus, & late coniectura mittenda est: hic apparet duas caussas esse arcus, solem, nubemque, quia nec sereno vnquam fit, nec ita nubilo, vt sol lateat. Ergo vtique ex his quorum sine altero non est.

CAP. IV. Iam illud accedit, quòd æque manifestum est, speculi ratione imaginem reddi, qui a nunquam nisi è contrario redditur: id est, nisi ex altera parte steterit quod apparet, ex altera quod ostendit. Rationes quæ non persuadent, sed cogunt, à Geometris adferuntur. Nec dubium cuiquam relinquitur, quin arcus imago solis sit male expressi, ob vitium figuramque speculi. Nos interim tentemus alias probationes, quæ de plano legi possint. Inter argumenta sic nascentis arcus pono, quod celerrime nascitur: ingens enim variumque

corpus cælo intra momentum subtexitur, & æque celeriter aboletur: nihil autem tam cito redditur, quam à speculo imago. Non enim facit quidquam, sed ostendit. Parianus Artemidorus adijcit, & quale genus nubis esse debeat quod talem solis imaginem reddit. Si speculum, inquit, concauum feceris, quod sit sectæ pilæ pars, si extra medium constiteris, quicumque iuxta te steterint, vniuersi à te videbuntur, propriores tibi quam speculo. Idem, inquit, euenit, cùm rotundam & cauam nubem intuemur à latere, vt solis imago à nube discedat, priorque nobis sit; & in nos magis conuersa. Color igitur igneus à sole est, cæruleus à nube: ceteri vtriusque mixturæ.

CAP. V. Contra hæc illa dicuntur. De speculis duæ opiniones sunt: alij enim in his simulacra cerni putant, id est, corporum nostrorum figuras, à nostris corporibus emissa ac separatas: alij imagines aiunt non esse in speculo, sed ipsa adspici corpora, retorta oculorum acie, & in se rursus reflexa. Nunc nihil ad rem pertinet quomodo videamus quodcumque videmus: sed quomodo imago similis debet speculo reddi. Quidnam est tam dissimile, quam sol, & arcus, in quo neque color, neque figura solis, neque magnitudo apparet? Arcus enim longior ampliorque est, longeque ea parte, qua fulget, rubicundior quam sol; ceteris vero coloribus diuersus. Deinde cùm velis speculum aeri comparare, des oportet mihi eandem læuitatem corporis, eamdem æqualitatem, eundem nitorem. Atqui nullæ nubes habent similitudinem speculi: per medias sæpe transimus, nec in illis nos cernimus. Qui montium summa conscendunt, spectant nubem: nec tamen imaginem suam in

illa cernunt. Singula stillicidia singula specula sunt. Concedo: sed illud nego, ex stillicidijs constare nubem. Habet enim quædã ex quibus fieri stillicidia possunt non ipsa. Nec aquam quidem habet nubes, sed materiam futuræ aquæ. Concedam etiam tibi & guttas innumerabiles in nubibus esse, & illas faciem reddere: non tamen omnes vnam reddunt, sed singulæ singulas. Deinde inter se specula coniunge: in vnam imaginem non coibunt: sed quæque particula in se rei similitudinem claudet. Sunt quædam specula ex multis minutisque composita: quibus si vnum ostenderis hominem, populus apparet, vnaquaque parte faciem suam exprimente. Hæc cùm sint coniuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex vno turbam efficiunt. Ceterum cateruam illam non confundunt, sed direptam in facies singulas distrahunt: arcus vno circumscriptus est ductu; vna totius est facies. Quid ergo? non & aqua, rupta fistula, sparsa, & remo excussa, habere quiddam simile his quos videmús in arcu, coloribus solet? Verum est: sed non ex hac causa, ex qua tu videri vis: quia vnaquæque stilla recipit imaginem solis. Citius enim cadunt stillæ, quam vt concipere imaginem possint. Standum est, vt id quod imitantur, excipiant. Quid ergo sit? Colorem, non imaginem ducunt, alioquin, vt ait Nero Cesar disertissime.

Colla Cytheriacæ splendent agitata columbæ: & varijs coloribus pauonum ceruix, quoties aliquo deflectitur, nitet. Numquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas, quarũ omnis inclinatio in colores nouos transit? Non minus nubes diuersam speculis naturam habent, quam aues quas retuli, & chamæleontes, & reliqua anima-

lia

lia, quorum color aut ex ipsis mutatur, cum ira vel cupidine accensa, cutem suam variant humore suffuso, aut positione lucis, quam pro vt rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes, cum illa non perluceant, hæ transmittant lucem? illa densa & coacta, hæ raræ sint: illa eiusdem materiæ tota, hæ diuersis temere compositæ, & ob hoc discordes, nec diu cohæsuræ? Præterea videmus, ortu solis partem quandam cæli rubere: videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem vnum accipiunt solis occursu sic multos ab illis trahi, quamuis non habeant specculi potentiam? Modo, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem exciteti, quia nec à speculo quidem imago redderetur, nisi aduerso. Hoc, inquit, commune nobis est. Nam quemadmodum apponendum est speculo id, cuius imaginem in se transferat: sic vt nubes inficí possint: ita solis ad hoc opus est radiorum idoneus ictus. Hæc dicuntur ab ijs qui videri volunt nubem colorari. Posidonius, & hi qui speculari ratione effici iudicant visum, hoc respondent: Si vllus esset in arcu color, permaneret, & videretur eo manifestius, quo propius. Nunc imago arcus ex longinquo clara est: intereunt, cum in vicino est. Huic contractioni non consentio, cum ipsam sententiam probem, Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes: sed ita, vt color eius non vndique appareat. Nam ne ipsa quidem vndique apparet. Nubem enim nemo qui in ipsa est, videt. Quid ergo mirum, si color eius non videtur ab eo, à quo ipsa non visitur? Atqui quamuis ipsa non videatur, est: ergo & color. Ita non est argumentum falsi

coloris? quia idem apparere accedentibus desinit. Idem enim in ipsis euenit nubibus:nec ideo falsæ sunt quia non videntur. Præterea cum dicitur tibi, nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi colorem illum immixtum esse velut duro corpori ac stabili & manenti, sed vt fluido & vago, & nihil ampliusquam per breuem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex interuallo vim suam ostendunt. Purpuram Tyriam, quo melior saturiorque est, eo oportet altius teneas, vt fulgorem suum ostendat. Non tamen ideò non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocumque explicetur, ostendit. In eadem sententia sum, qua Posidonius, vt arcum iudicem fieri nube formata in modum concaui speculi & rotundi, cui forma sit partis è pila sectæ. Hoc probari, nisi Geometræ adiuuerint, non potest: qui argumentis nihil dubij relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt, quæ videre extimescas; tanta deformitate corruptam faciem visentium reddunt, seruata similitudine in peius: Sunt, quæ cùm videris, placere tibi vires tuæ possint: in tantum lacerti crescunt, & totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quæ dextras facies ostendant, sunt quæ sinistras, sunt quæ torqueant vel euertant. Quid ergo mirum est, eiusce modi speculum quo solis species vitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

CAP. VI. Inter cetera argumenta & hoc erit, quòd numquam maior arcus dimidio circulo apparet: & quòd eo minor est, quo altior est sol.

..... *Et bibit ingens*
Arcus, ...

vt ait Virgilius noster, cùm aduentat imber: sed non easdem, vndecumque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo sole; tantum est illis vitium. Si circa occasum refulsit, rorabit, & leuiter impluet. Si ab ortu circaue surrexit, serena promittit. Quare tamen, si imago solis est arcus, longe ipso sole maior apparet? Quia est alicuius speculi natura talis, vt maiora multo quam videat, ostendat, & in portētosam magnitudinem augeat formas: alicuius inuicem talis est, vt minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? Dices fortasse, vnde sit ille color varius: vnde talis figura sit, non dices, nisi aliquod exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullum autem aliud, quam solis, est à quo fatearis illi colorem dari: sequitur vt detur & forma. Denique inter me & te conuenit, colores illos quibus regio cæli depingitur, à sole esse. Illud vnum inter nos non conuenit: tu dicis illum colorem esse, ego videri. Qui siue est, siue videtur, à sole, tu non expedies, quare subito desinat, cùm omnes fulgores paullatim discutiantur. Pro me est & repentina eius facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quod non per partes struitur, quod apparet, sed statim totum fit. Æque cito omnis imago in illo aboletur, quam componitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel remouenda opus est, quàm ostendi & abduci. Non est propria enim ista nube substantia, nec corpus; sed mendacium, & sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubem: huius varietas peribit. At maior est aliquanto arcus, quàm sol-

sol. Dixi modo, fieri specula, quæ multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adijciam omnia per aquam videntibus longe esse maiora. Litteræ quamuis minutæ & obscuræ, per vitream pilam aqua plenam maiores clarioresque cernuntur. Poma formosiora quam sint videntur, si innatant vitro. Sidera ampliora per nubem adspicienti videntur: quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere, quòd vult, fideliter potest. Quòd manifestum fiet, si poculum impleueris aqua, & in id conieceris annullum. Nam cùm in ipso fundo iaceat annulus, facie eius in summo aquæ redditur. Quidquid videtur per humorem, longe amplius vero est. Quid mirum, maiorem reddi imaginem solis quæ in nube humida visitur, cum de caussis duabus hoc accidat? quia in nube est aliquid vitro simile, quòd potest perlucere, est aliquid & aquæ: quam si nondum habet, tamen iam apparet eius natura, in quã ex sua vertatur.

CAP. VII. Quoniam, inquis, vitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum sumam. Virgula solet fieri vitrea, stricta, vel pluribus angulis in modum clauæ torosa: hæc si ex transuerso solem accipit, colorem talem qualis in arcu videri solet, reddit: vt scias hic non imaginem solis esse, sed coloris imitationem ex repercussu. In hoc argumento multa sunt pro me: Primum, quòd apparet quiddam leue esse debere, simile speculo, quo solem percutiat: deinde, quòd apparet non fieri vllum colorem, sed speciem falsi coloris, qualem (vt dixi) columbarum ceruix & sumit & ponit, vtcumque deflectitur: hoc autem & in speculo est, cuius nullus videtur color, sed simulatio quædam coloris alieni. Vnum tamen hoc

soluendum est, quòd non visitur in illa virgula solis imago, cuius benè exprimendæ capax non est. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia leuis est materia, & ad hoc habilis: sed non potest, quia enormiter facta est. Si apte fabricata foret, totidem redderet soles, quot habuisset infecturas. Quę quia non discernuntur inter se, non satis in vicem speculi nitent: inchoant tantùm imagines, nec exprimunt: & ob ipsam viciniam turbant, & in speciem coloris vnius adducunt.

CAP. VIII. At quare arcus non implet orbem, seu dimidia pars eius videtur, cùm primùm porrigitur, incuruaturque? Quidam ita opinantur. Sol cùm sit multo altior nubibus, à superiore tantum illas percutit parte: sequitur vt inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cùm ab vna parte solem accipiant, vnam partem eius tantum imitantur, quæ nunquam dimidia maior est. Hoc argumentum parum potens est. Quare? quia quamuis sol à superiori parte sit, totam tamen percutit nubem. Ergo & tingit. Quid ni? cùm radios transmittere soleat, & omnem densitatem perrumpere. Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideò tantùm superiori parte nubium affunditur, nunquam terra tenus descendit arcus. Atqui vsque in humum demittitur. Preterea numquam non contra solem est arcus, Nihil ad rem pertinet, supra infraue sit: quia totum, quòd contra est, latus verberatur. Deinde aliquando arcum & occidens facit, cùm certè ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamuis solem nubes ex humili & sordido accipiant. Nostri qui sic in nube quomodo in speculo, lumen reddi volunt, nubem cauam faciunt, & sectæ pilæ partem; quæ

non

non poteſt totum orbem reddere, quia ipſa eſt pars orbis. Propoſito accedo, argumento non conſentio. Nam ſi in concauo ſpeculo tota facies oppoſiti orbis exprimitur, & in ſemiorbe nihil prohibet adſpici totam pilam. Etiamnum diximus circulos apparere ſoli lunæque in ſimilitudine arcus circundatos: quare in illis circulus iungitur, in arcu numquam? Deinde quarè ſemper concauę nubes, ſolem accipiunt, nec aliquando planæ & tumentes? Ariſtoteles ait, poſt autumnale equinoctium, qualibet hora diei arcum fieri, æſtate non fieri, niſi aut incipiente aut inclinato iam die. Cuius rei cauſſa manifeſta eſt. Primum, quia medio die ſol calidiſſimus nubes euincit? nec poteſt ab his imaginem ſuam recipere, quas ſcindit. At matutino tempore, & vergens ad occaſum, minus viriũ habet: & ideò à nubibus & ſuſtineri & repercuti poteſt. Deinde cùm arcum facere non ſoleat, niſi aduerſus his, in quibus facit nubibus: cùm breuiores dies ſunt, ſemper obliquus eſt. Itaque qualibet diei parte, etiam cùm altiſſimus eſt, habet aliquas nubes, quas ex aduerſo ferire poteſt. At temporibus æſtiuis ſupra noſtrum verticem fertur. Itaque medio die excelſiſſimus terras rectiore adſpicit linea, quàm vt vllis nubibus poſſit occurri. Omnes enim tunc ſub ſe habet.

CAP. IX. Nunc dicendũ eſt de virgis, quas nõ minus pictas, variaſque & æque pluuiarum ſigna ſolemus accipere. In quibus non multum operę conſumendum eſt: quia virgæ nihil aliud quam imperfecti arcus ſunt. Nã facies quidem illis eſt picta, ſed nihil curuati habent. In rectum iacent. Fiunt autem iuxta ſolem fere in nube humida, & iam ſe ſpargente. Itaque idem eſt in illis qui in arcu color, tantum figura mutatur: quia

CAP. XII. Quoties defectionem solis volumus deprehendere, ponimus pelues, quas aut oleo aut pice implemus: quia pinguis humor minus facile turbatur, & ideò quas recipit imagines, seruat. Apparere autem imagines non possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus notare, quemadmodum se luna soli opponat, vt illum tanto maiorem, subiecto corpore abscondat, modo ex parte, si ita contigit, vt latus incurrerit, modo totū. Hæc dicitur perfecta defectio, quæ stellas, quoque ostendit, & intercipit lucem tunc scilicet, cùm vterque orbis sub eodem libramento stetit. Quemadmodum ergo utriusq; imago in terris adspici potest: ita in aere, cùm sit coactus aer & limpidus, constitit, ut faciem solis acciperet, quàm & aliæ nubes accipiunt, sed transmittunt, si aut mobiles sunt, aut raræ, aut sordidæ. Mobiles enim spargunt illam, raræ emittunt, sordidæ turpesque non sentiunt, sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt.

CAP. XIII. Solent & bina fieri parelia, eadem ratione. Quid enim impedit quo minus tot sint, quot nubes fuerint aptæ ad exhibendam effigiem solis? Quidam in illa sententia sunt, quotiens duo simulacra talia existunt; ut iudicent, unum esse solis, alterum imaginis. Nam apud nos quoque cùm plura specula disposita sunt ita, ita vt alteri sit conspectus alterius, omnia implentur, & una imago à uerò est, ceteræ imaginum effigies sunt. Nihil enim refert quid sit, quòd speculo ostendatur. Quidquid enim uidet, reddit. Ita illic quoque in sublimi, si nubes sors aliqua disposuit, ut inter se adspiciant, altera nubes solis imaginem, altera imaginis reddit. Debent autem hæ nubes, quæ hoc præstant, diuisæ esse, leues, splendidæ, plane na-

turæ solis. Ob hoc omnia quæ huiusmodi sunt simulacra, candida sunt, similia lunaribus circulis: quia ex percussu oblique accepto sole resplendent. Nam si intra solem nubes fuerit, & propior ab eo dissipatur: longe autem posita radios non remittit, nec imaginem efficit. Quis apud nos quoque specula cùm à nobis procul abducta sunt, faciem non reddunt, quia acies nostra non habet vsque ad nos recursum. Pluuiarum autem & hi soles (vtar enim historica lingua) indicia sunt: vtique si à parte Austri constiterunt: vnde maximæ nubes ingrauescunt; cùm vtrimque solem cinxit talis effigies (si Arato credimus) tempestas surgit.

CAP. XIV. Tempus est, alios quoque ignes percurrere, quorum diuersæ figuræ sunt. Aliquãdo emicat stella, aliquando ardores sunt, aliquando fixi & hærentes, nonnumquam volubiles. Horum plura genera conspiciuntur. Sunt Bothynoe, cùm velut corona cingente introrsus ingens cœli recessus est similis effossæ in orbem speluncæ. Sunt Pithyæ, cùm magnitudo vasti rotundique ignis dolio similis, vel fertur, vel in vno loco flagrat. Sunt Chasmata, cùm aliquod cæli spatium discedit, & flammã dehiscens velut in abdito ostentat: Colores quoque horum omnium plurimi sunt. Quidam ruboris acerrimi, quidam candidæ ac leuis flammæ, quidã candidæ lucis, quidam micantes: quidam æqualiter & sine eruptionibus aut radijs fului. Videmus ergo

Stellarum longos à tergo albescere tractus.

Hæc velut stellæ exsiliunt & trasuolant, videnturque longũ ignem porrigere, propter immensam celeritatem: cùm acies nostra non discernat transitum earum, sed quacumque cucurrerunt, id totum igneum credat. Tanta enim est velocitas

motus,

motus, vt partes eius non dispiciantur, sed tantum summa prendatur. Intelligimus magis, qua appareat stella, quàm qua eat. Itaque velut igne continuo totum iter signat: quia visus nostri tarditas non subsequitur momenta currentis, sed videt simul & vnde exsilierit, & quo peruenerit. Quòd fit in fulmine, longus nobis videtur ignis eius: quia cito spatium suum transilit, & oculis nostris occurrit vniuersum per quòd deiectus est. At ille non est extenti corporis, per omne qua venit. Neque tam longa & extenuata in impetum valent. Quomodo, ergo prosiliunt? Attritu aeris ignis incensus, vento præceps impellitur: non semper tamen vento attrituue fit. Nonnumquam ex aliqua opportunitate aeris nascitur. Multa enim sunt in sublimi sicca, calida terrena, inter quæ oritur, & pabulum suum subsequens defluit, ideoq; velociter rapitur. At quare color diuersus est? Quia refert, quale sit id quod incenditur, & quàm vehemens quo incenditur. Ventum autem significat eiusmodi lapsus, & quidem ab ea parte qua erumpit.

CAP. XV. Fulgores, inquis, quomodo fiunt quos Græci Sela appellant? Multis, vt aiunt, modis. Potest illos ventorum vis edere, potest superioris cæli feruor. Nam cùm late fusus sit ignis inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit. Potest stellarum motus cursu suo excitare ignem, & in subiecta transmittere. Quid porro? non potest fieri vt aer vim igneam vsq; in æthera elidat, ex qua fulgor ardorue fit stellæ, vel similis excursus? Ex his fulgoribus quędam in pręceps eunt, similia prosilientibus stellis: quædam certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, vt fugient tenebras, & diem repræsentent, donec

consumpto alimento, primum obscuriora sint deinde flammæ modo, quæ in se cadit, per assiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quædam in nubibus apparent, quædam supra nubes, cùm aer spissus ignem, quem propior terris diu pauerat, vsque in sidera expressit. Horum aliqua non patiuntur moram, sed transcurrunt aut exstinguuntur subinde qua reluxerant. Hi fulgores dicuntur: quia breuis facies illorum & caduca est, nec sine iniuria decidens: sępe enim fulminũ noxas ediderunt. Ab his tecta videmus icta sine fulmine, quę Astrapoplecta Gręci vocãt. At quibus longior mora & fortior ignis est motumque cæli frequens, aut proprios cursus agunt, Cometas nostri putant: de quibus dicendum est. Horum genera sunt pogoniæ, lampades, & cyparissiæ, & alia omnia: quorum ignis in exitu sparsus est. Dubium, an inter hos ponantur trabes, & pithiæ, quæ raro sunt visæ. Multa enim conglobatione ignium indigent, cùm ingens illorum orbis aliquando matutini amplitudinem solis exsuperet. Inter hæc ponas licet, & quod frequenter in historijs legimus, cælum ardere visum: cuius nonnunquam tam sublimis ardor est, vt inter ipsa sidera videatur: nonnumquam tam humilis, vt speciem longinqui incendij præbeat. Sub Tiberio Cæsare, cohortes in auxilium Ostiensis coloniæ cucurrerunt, tamquam conflagrantis: cùm cæli ardor fuisset per magnam partem noctis, parum lucidus, crassi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam quam ostendunt: certa illis substantia est. De prioribus quæritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem, & mendacio constent: an illis quoque verum sit quod apparet. Nobis

bis non placet, in arcu aut coronis subesse aliquid corporis certi: nihil enim iudicamus in speculis, nisi fallaciam esse, nihil aliud quam alienum corpus mentientibus. Non enim est in speculo, quod ostenditur. Alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modo interirent, modo exciperentur formæ. Quid ergo? Simulacra ista sunt, & inanis verorum corporum imitatio: suntque ista à quibusdam ita composita, vt possint detorquere in prauum. Nam (vt dixi) sunt specula, quæ faciem prospicientium obliquent: sunt, quæ in infinitum augeant, & humanum habitum excedant, modumque nostrorum corporum.

CAP. XVI. Hoc loco volo tibi narrare fabellam, vt intelligas, quam nullum instrumentum irritandæ voluptatis libido contemnat, & ingeniosa sit ad incitandum furorem suum. Hostius quidam fuit obscænitatis vsque in scenam productæ. Hunc diuitem auarum sestertij millies seruum, diuus Augustus indignum vindicta iudicauit, cùm à seruis occisus esset: & tamen non pronunciauit iure cæsum videri. Non erat ille tantummodo ab vno sexu impurus, sed tam virorum quam feminarum auidius fuit. Fecitque specula eius notæ, cuius modo retuli, imagines longe maiores reddentia, in quibus digitus brachij mensuram & longitudine & crassitudine excederet. Hæc autem ita disponebat, vt cùm virum ipse pateretur, auersus omnes admissarij sui motus in speculo videret, ac deinde falsa magnitudine ipsius membri tamquam uera gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille dilectum, & aperta mensura legebat uiros: sed nihilominus mendacijs quoque insatiabile malum delectabat. I nunc, &

dic, speculum munditiarum causa repertum. Fœda dicta sunt, quæ portentum illud lacerandum ore suo dixerit,feceritque, cùm illi specula ab omni parte opponerentur,vt ipse flagitiorum suorum spectator esset : & quæ secreta quoque conscientia premuntur, & quæ accusatus quisque fecisse se negat, non in os tantum, sed in oculos suos ingereret. At hercules scelera conspectum suum reformidant. In perditis quoque, & ad omne dedecus expositis, tenerima est oculorum verecundia. Ille autem, quasi parum esset, inaudita & incognita pati, oculos suos ad illa aduocauit, nec quantum peccabat videre contentus, specula sibi per quæ flagitia sua diuideret, disponeretque circumdedit: & quia non tam diligenter intueri poterat, cùm compressus erat, & caput merserat, inguinibusque alienis obhæserat, opus sibi suum per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinem oris sui, spectabat sibi admissos pariter in omnia viros. Nonnunquam inter marem & feminam distributus, & toto corpore patientiæ expositus spectabat nefanda. Quidnam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, sed ipsos concubitus portentosos sibi ipse ostendit sibi ipse approbauit. Quid? non putas, eo ipso habitu voluisse pingi? Est aliqua etiam prostitutis modestia: & illa corpora, publico obiecta ludibrio, aliquid, quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeo quodam modo lupanar quoque verecundum est. At illud monstrum obscænitatem suam, spectaculum fecerat, & ea sibi ostentabat, quibus abscondendis nulla satis alta nox est. Simul, inquit, & virum & feminam patior: nihilominus illa quoque superuacua mihi parte, alicujus contu-

melia

melia marem exerceo. Omnia membra stupris occupata sunt. Oculi quoque in partem libidinis veniant, & testes eius exactoresque sint: etiam ea quæ ad aspectu corporis nostri positio submouit, arte visantur ne quis me putet nescire, quid faciam. Nihil egit natura, quòd humanæ libidini ministeria tam maligna dedit, quòd aliorum animalium concubitus melius instruxit. Inueniam: quemadmodum morbo meo imponam & satisfaciam. Quo nequitiam meam, si ad naturæ modum pecco? Id genus speculorum circumponam mihi, quòd incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad verum ista perducerem, quia non licet mendacio pascat. Obscænitas mea, plus quàm capit, videat, & patientiam suam ipsa miretur. Facinus indignum. Hic fortasse cito, & antequam videret occisus est. Ad speculũ suum immolandus fuit.

CAP. XVII. Derideantur nunc philosophi quòd de speculi natura disserant, quòd inquirant quid ita facies nostra nobis, & quidem in nos obserua, redditur. Quid sibi rerum natura voluit, quòd cùm vera corpora dedisset, etiam simulacra eorum adspici voluit. Quorsus pertinuerit, hanc comparare materiam, excipiendarum imaginum potentem. Non in hoc scilicet, vt ad speculum barbam faciemque velleremus, aut vt faciem viri poliremus. In nulla re illa negotium luxuriæ concessit: sed primum omnium, quia imbecilli oculi ad sustinendum cominus solem, ignoraturi erant formam eius hebetato illum lumine ostendit. Quamuis enim cùm orientem occidentemque contemplari liceat: tamen habitum eius, ipsum qui verus est, non rubentis, sed candida luce fulgentis, nesciremus, nisi in aliquo nobis humore

læuior, & adſpici facilior occurreret. Præterea duorum ſiderum occurſum, quo interpolari dies ſolet, non videremus, nec ſcire poſſemus, quid eſſet, niſi liberius humi ſolis lunæque imagines videremus. Inuenta ſunt ſpecula, vt homo ipſe ſe noſceret. Multa ex hoc conſecuta, primo ſui notitia, deinde & ad quædam conſilium. Formoſus, vt vitaret infamiam: deformis, vt ſciret redimendum eſſe virtutibus, quidquid corpori deeſſet: iuuenis, vt flore ætatis admoneretur illud tempus eſſe dicendi, & fortia audendi: ſenex, vt indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, noſmetipſos videndi. Fons cuique perlucidus aut leue ſaxum imaginem reddit,

..... Nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis ſtaret mare....

Qualem fuiſſe cultum putas ad hoc ſpeculum ſe comentium? Ætas illa ſimplicior, & fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inuentum naturæ in libidinem luxumque rapiebat. Primò faciem ſuam cuique caſus oſtendit: deinde cùm inſitus ſui mortalibus amor, dulcem adſpectum formæ ſuæ faceret, ſępiùs ea deſpexere, in quibus priùs effigies ſuas viderant. Poſtquam deterior populus ipſas ſubijt terras, effoſſurus obruenda, ferrum primo in vſu fuit: & id homines impune eruerant, ſi ſolùm eruiſſent. Tunc demum alia terræ mala, quorum leuitas aliud agentibus ſpeciem ſuam obtulit, quàm hic in poculo, ille in ære ad alios vſus comparato vidit: & mox proprius huic miniſterio præparatus eſt orbis: nondum argenti nitor, ſed fragilis viliſque materia. Tunc quoque cùm antiqui illi viri incondite viuerent, ſatis nitidi, ſi ſqualorem opere

collectum aduerso flumine eluerent, cura come-re capillum fuit, ac prominentem barbam depe-ctere: & in hac re quisque sibi, alterique operam dabat inuicem. Coniugum quidem manu crinis ille, quem effundere olim mos uiris fuit, attrecta-batur: sed illum sibi sine ullo artifice formosi quatiebant, non aliter quàm iubam generosa animalia. Posteà rerum iam potiente luxuria, specula totis paria corporibus auro argentoque cælata sunt, denique gemmis adornata: & pluris vnum ex his fęminæ constitit, quàm antiqua-rum dos fuit illa, quæ publicè dabatur impera-torum pauperum filiabus. An tu existimas, ex auro nitidum habuisse Scipionis filias specu-lum, cùm illi dos fuisset æs graue? O paupertas felix, quæ tanto titulo locum fecit! Non fecis-set illis Senatus dotem, si habuissent. At quisquis ille fuit, cui soceri loco senatus fuit, intellexit, se accepisse dotem, quam fas non esset redde-re. Iam libertinorum virgunculis in vnum spe-culum non sufficit illa dos, quam dedit senatus pro Scipione. Processit enim immodestius, paullatim opibus ipsis inuitata luxuria: & incre-mentum ingens vitia acceperunt. Adeoque om-nia indiscreta sunt peruersissimis artibus, ut quid quid mundus muliebris uocabatur, sarcinæ viri-les sint: minus dico, etiam militares. Iam spe-culum ornatus tantum caussa adhibitum, nulli non vitio necessarium factum est.

LIBER SECVNDVS.

Argumentum.

DOctrinam rei naturalis, in eam quæ cæ-lestia, meteora, & terrena pertractat partitur. De aere aliquid præmittit, quia me-

teoor-

teororum & omnium sublimium locus communis est. Eum ex distantibus corpusculis, ut puluerem, constructum non esse. Diuisio eius in tres regiones. In aere, fulgura, fulmina, tonitrua concipi. Anaxagoras refutatus, qui fulmina credit siderum emunctiones & distillationes esse. Aristotele etiam, Anaximene, Anaximandro, Diogene Apolloniate reiectis, sustinet nubium collisione fieri & elidi: maximam tamen eorum vim penes sidera esse, quorum ingens, ait, & confessa potentia est. Vi subterranei ignis, insulam maiorum æuo in mari Aegeo, & alteram sua memoria enatam esse. Tonitruorum & fulminum diuisiones, tam ex physica ratione, quam vana disciplina Thuscorum. Fulminum & auguriorum significationes non auerti sacrificiis, sed hæc ægræ mentis solatio esse; fata enim nulla prece aut misericordia commoueri: quædam tamen à Diis immortalibus ita suspensa relicta esse, ut in bonum vertant si admotæ Diis præces fuerint, si vota suscepta. Quia vero melius fulmina non timere, quam nosse, ad contemptum fulminum & mortis digreditur. Hanc qui non timet, nec fulmina, nec naufragia, nec bella, nec feras metuet. Mortem autem cur tantopere metuamus? Omnes ad eam proditi sumus, & melius est vltroneum ire, quam inuitem trahi.

CAPVT I.

OMnis de vniuerso quæstio in cælestia, sublimia, & terrena diuiditur. Prima pars naturam siderum scrutatur, & magnitudinem, & formam ignium quibus mundus includitur; solidum ne sit cælum, ac firme concretæque

tæque materiæ, an ex ſubtili tenuique nexum, agatur, an agat: & infra ſe ſidera habeat, an in contextu ſui fixa quemadmodum ſol anni vices ſeruet: an retro flectat: cetera deinceps his ſimilia. Secunda pars tractat inter cælum terramque verſantia. Hæc ſunt nubila, imbres, niues, & humanas motura tonitura mentes: quæcumque aer facit patiturne. Hæc ſublimia dicimus, quia editiora imis ſunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbuſtis, ſatis quærit, & (vt Iuriſconſultorum verbo vtar) de omnibus quæ ſolo continentur. Quomodo, inquis, de terrarum motu quæſtionem eo poſuiſti loco, quo de tonitruis fulgoribuſque dicturus? Quia cùm motus terræ fiat ſpiritus, ſpiritus autẽ ſit aer agitatus, & ſi ſubeat terras, non ibi ſpectandus eſt: cogitetur in ea ſede in qua illum natura diſpoſuit. Dicam quòd magis videbitur mirum: inter cæleſtia & de terra dicendum erit. Quare? inquis: quia cùm propria terræ excutimur ſuo loco, vtrum lata ſit & inæqualis, & enormiter proiecta, an tota in formam pilæ ſpectet, in orbem partes ſuas cogat, alliget aquas, an aquis alligetur ipſa: animal ſit an iners corpus, & ſine ſenſu, plenum quidem ſpiritus, ſed alieni? & cetera huiuſmodi quotiens in manus venerint, terram ſequentur, & in imis collabuntur. At vbi quæretur, quis terræ ſit ſitus, qua parte mundi ſubſederit, quomodo aduerſus ſidera cælumque poſita ſit, hæc quæſtio cedit ſuperioribus, & (vt ita dicam) meliorem conditionem ſequitur.

CAP. II. Quoniam dixi de partibus in quas omnis rerum naturæ materia diuiditur, quędam in commune ſunt dicenda, & hoc primum præſumendum, inter ea corpora, à quibus vnitas eſt, aera eſſe. Quid ſit hoc & quare præcipiendum

dum fuerit, scies, si paullo altius repetiero, & dixero aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissurá continuatio, & duorum inter se coniunctorum corporum tactus. Numquid dubium est, quin ex his corporibus quæ videmus tractamusque, quæ aut sentiuntur aut sentiunt, quædam sint composita? illa constant aut nexu, aut aceruatione vt puta funis, frumentum, nauis. Rursus non composita: vt arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quæ sensum quidem effugiunt, ceterum ratione prenduntur, esse in quibusdam vnitatem corporum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum lingua vti voluissem, vt dicerem vnita corpora; hoc cùm tibi remittam, tu inuicem mihi refer gratiam. Quare istud? si quando dixero vnum, memineris me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nulla ope externa, sed vnitate sua cohærentis. Ex hac nota corporum aer est.

CAP. III. Omnia quæ in notitiam nostram cadere possunt, mundus complectitur. Ex his quædam sunt partes, quædam materiæ loco relicta. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quæ manu constat. Quid si hoc apertius faciam? Pars est nostri, manus, ossa, nerui, oculi: materia, succus retenti cibi iturus in partes. Rursus, quasi pars nostri est sanguis: qui tamen & materia est. Præparat enim & alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.

CAP. IV. Sic mundi pars est aer, & quidem necessaria: hic est enim qui cœlum terramque connectit, qui ima ac summa sic separat, vt ta-

men iungat. Separat, quia medius interuenit: iungit, quia vtrique per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quidquid accipit à terris. Rursus vim siderum in terrena transfundit. Quàm sic partem mundi voco, vt animalia & arbusta. Nam genus animalium arbustorumque, pars est vniuersi: quia in consummationem totius assumptum: & quia non est sine hoc vniuersum. Vnum autem animal, & vna arbor, quasi pars est? quia quamuis petierit, tamen id ex quo perit, totum est. Aer autem, vt dicebam, & cœlo, & terris cohæret. Vtrique innatus est. Habet autem vnitatem, quidquid alicuius rei statiua pars est. Nihil enim nascitur sine vnitate.

CAP. V. Terra & pars est mundi, & materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum, aut æque interroges, quare cœlum pars sit: quia scilicet non magis sine hoc, quàm sine vlla vniuersum esse potest, quòd cùm his vniuersum est, ex quibus, id est, tam ex illo, quàm ex ista, alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis diuiduntur. Hinc quidquid est virium singulis, hinc ipsi mundo tam multa poscenti subministratur: hinc profertur quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, tam auida, per diem noctemque, vt in opere, ita & in pastu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimentum sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in æternum desiderabat inuasit. Pusillum tibi exemplum magnæ rei ponam. Oua tantum complectuntur humoris, quantum ad affectum animalis exituri satis est.

CAP. VI. Aer continuus terræ est, & sic appositus est, vt statim ibi futurus sit, vnde illa discessit. Pars est totius mundi: sed idem tamen, quidquid terra in alimentum misit, recipit: vt

scili-

ſcilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omnis inconſtantia tumultuſque eſt. Hunc quidam ex diſtantibus corpuſculis, vt puluerem ſtruunt, plurimumque à vero recedunt. Numquam enim contexti niſi per vnitatem corporis viſus eſt, cùm partes conſentire ad intenſionem debeant, & conferre vires. Aer autem, ſi in atomos inciditur, ſparſus eſt. Teneri verò diſſecta non poſſunt. Intenſionem aeris oſtendent tibi inflacta, nec ad ictum cedentia. Oſtendent pondera, per magnum ſpatium ablata geſtante vento. Oſtendent voces, quæ remiſſæ claræque ſunt, prout aer ſe concitauit. Quid enim eſt vox, niſi intenſio aeris, vt audiatur, linguæ formata percuſſu? Quid curſus & motus omnis, nonne intenti ſpiritus opera ſunt? Hic facit vim neruis, & velocitatem currentibus. Hic cùm vehementer concitatus ipſe ſe torſit, arbuſta ſiluaſque conuellit, & ædificia tota corripiens in altum frangit. Hic mare per ſe languidum, & iacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim ſine intenſione ſpiritus cantus eſt? cornua & tubæ, & ea quæ aliqua preſſura maiorem ſonitum reddunt, quàm qui ore reddi poteſt nonne aeris intenſione partes ſuas explicant? Conſideremus quàm ingenium vim per occultum agant paruula admodum ſemina: & quorum exilitas in commiſſura lapidum vix locum inuenit, in tantum conualeſcunt, vt ingentia ſaxa diſtrahant, & in momenta diſſoluant; ſcopulos rupeſque, radices minutiſſimæ, ac tenuiſſimæ. Hoc quid eſt aliud, quàm intenſio ſpiritus, ſine qua nil validum, & contra quàm nil validius eſt? Eſſe autem vnitatem in aere, vel ex hoc intelligi poteſt, quòd corpora noſtra inter ſe cohærent. Quid enim aliud eſt quòd tenerea,

ea, quam spiritus? Quid est aliud quo animus noster agitur? Quis est illi motus, nisi intensio? Quæ intensio, nisi ex vnitate? Quæ vnitas, nisi hæc esset in aere? qui autem aliud producit fruges & segetem imbecillam, ac virentes erigit arbores, ac distendit in ramos, aut in altum erigit, quàm spiritus intensio & vnitas?

CAP. VII. Quidam aera discerpunt, & in particulas diducunt, ita vt illi inane permisceāt. Argumentum autem existimant non pleni corporis, sed multum vacui habentis, quod auibus in illo tam facilis motus quod maximis minimisque per illum transcursus est. Sed falluntur. Nam aquarum quoque similis facilitas est, nec de vnitate illarum dubium est, quæ sic corpora accipiunt, vt semper in contrarium acceptis refluant. Hanc nostri circumstantiam, Græci autem περίστασιν appellant, quæ in aere quoque sicut in aqua fit. Cicumstat enim omne corpus à quo impellitur. Nihil autem opus erit inani admisto. Sed hoc aliàs.

CAP. VIII. Nunc autem esse quandam in rerum natura vehementiam, magni impetus, est colligendum. Nihil enim non intensione vehementius est: & tam mehercule quam nihil intendi ab alio poterit, nisi per semetipsum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non posse quidquam ab alio moueri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quid autem est, quòd magis credatur ex semetipso habere intensionem, quàm spiritus? Hunc intendi quis negabit, cùm viderit iactari terram cùm montibus, tecta, murosque plures, & magnas cùm populis vrbes, cùm totis maria littoribus? Ostendit intensionem spiritus, velocitas eius & diductio. Oculus statim per multa

ta

dus per se & obscurus: lumen illi calorque aliunde sunt; sed per omne spatium sui similis non est; mutatur enim à proximis. Summa pars eius est siccissima calidissimaq; & ob hoc etiam tenuissima, propter viciniam æternorũ ignium, & illos tot motus siderum, assiduumque cęli circumactum. Illa pars ima & vicina terris, densa, & caliginosa est: quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemq; pertinet: ceterum vtraque parte frigidior. Nam superiora eius calorem vicinorum siderũ sentiunt: inferiora quoque tenent, primum terrarum halitu, qui multum secum calidi affert, deinde quia radij solis replicantur, & quousque redire potuerunt, duplicato calore benignius fouens. Deinde etiam illo spiritu, qui omnibus animalibus, arbustisque ac satis calidus est. Nihil enim viueret sine calore. Adijce nunc ignes, non tantum manufactos & certos, sed opertos terris: quorum aliqui erupuerunt, innumerabiles in abscondito flagrant & obscuro semper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerum, habent aliquid tẽporis: quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aeris ab his submota in frigore suo manet. Natura enim aeris gelida est.

CAP. XI. Quia cùm sic diuisus sit, ima sui parte maximè varius & inconstans & mutabilis est. Circa terram plurimum audet, plurimum patitur, exagitat & exagitatur nec tamen eodem modo totus afficitur, sed aliter alibi: ac partibus inquietus est ac turbidus. Causas autem illius mutationis & inconstantiæ alias terra præbet, cuius positiones huc aut illo versæ, magna ad aeris temperiem momenta sunt: alias siderum cursus. Ex quibus soli plurimum imputes. Illum

sequi-

sequitur annus: ad illius flexum hiemes æstatesque vertuntur. Lunæ proximum ius est. Sed & ceteræ quoque stellæ non minus terrena quam incumbentem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasuue contrario, modo frigora, modo imbres, aliasque terrarum iniurias turbidæ mouent. Hoc necessariũ fuit præloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus & fulgurationibus. Nã quia in aere fiunt, naturam eius explicare oportebat: quo facilius appareret, quid facere aut pati posset.

CAP. XII. Tria sunt ergo quæ accidunt, fulgurationes, fulmina, & tonitrua: quæ vna facta, serius audiuntur. Fulguratio ostendit ignem fulminatio emittit. Illa (vt ita dicam) comminatio est, & conatio sine ictu: ista, iaculatio cùm ictu. Quædam sunt ex his, de quibus inter omnes conuenit: quędam, in quibus diuersæ sententiæ sunt. Conuenit illis, omnia ista in nubibus & è nubibus fieri: etiamnum conuenit, fulgurationes & fulminationes, aut igneas esse, aut ignea specie. Ad illa nunc transeamus in quibus lis est. Quidam putant ignem esse in nubibus, quidam ad tempus fieri: nec priùs esse, quàm mitti. Nec inter illos quidem quid proferat ignem, conuenit. Alius enim à lumine illum colligit. Quidam autem radios solis intercurrentis recurrentisque, sepius in se relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras ait illum ex æthere distillare, & ex tanto ardore cæli multa decidere, quæ nubes diu inclusa custodiant. Aristoteles multo ante ignem colligi non putat, sed eodem momento exsilire, quo fiat. Cuius sententia talis est: Duæ mundi partes in imo iacent, terra & aqua; vtraque ex se reddit aliquid Terrenus vapor siccus est, & fumo similis, qui ventos tonitrua, fulmina facit: aquarum halitus humidus

est,

eſt, & imbres & niues creat. Sed ſiccus ille terrarum vapor, vnde ventis origo eſt, quia coaceruatus eſt, cùm coitu nubium vehementer impactarum à latere eliditur: deinde, vbi latius ferit nubes proximas, plaga & cum ſono incutitur, qualis in noſtris ignibus redditur, cùm flamma vitio lignorum virentium crepat. Et vt ille ſpiritus habens aliquid humidi ſecum conglobatuſque, rumpitur flamma: eodem modo ſpiritus ille, quem paullo ante exprimi colliſis nubibus dixi, impactus alijs, nec rumpit nec exſilire ſilentio poteſt. Diſſimilis autem crepitus fit, ob diſſimilem impactionem nubium. Quare aliæ maiorē ſinum habent, aliæ minorem. Ceterum illa vis expreſſi ſpiritus ignis eſt, qui fulgurationis nomen habet, leui impetu accenſus & varius. Ante autem videmus fulgurationem, quam ſonum audiamus: quia oculorū velocior eſt ſenſus, & multum aures antecedit.

CAP. XIII. Falſam autem eſſe opinionem eorum, qui ignem in nubibus ſeruant, per multa colligi poteſt. Si de cælo cadit, quomodo non quotidie fit, cùm tantumdem illic ſemper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura ſurſum vocat defluat. Alia enim conditio noſtrorum ignium eſt, ex quibus fauillæ cadunt, quæ ponderis ſecum aliquid habent. Ità non deſcendit ignis, ſed præcipitatur, & deducitur. Huic ſimile nihil accidit in igne puriſſimo, in quo nihil eſt quod deprimatur: aut ſi vlla pars eius deciderit, in periculo totus eſt: quia totum poteſt excidere, quod poteſt carpi. Deinde illud quod quotidie leuitas cadere prohibet, ſi illud in abdito ſuo tenet graue, quomodo illic eſſe potuit, vnde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes, in inferiora ferri

ſolent, ſicut hæc ipſa, de quibus quærimus fulmina? Fato enim non eunt, ſed feruntur. Aliqua illos potentia deprimit, quæ non eſt in æthere. Nihil enim iniuria illic cogitur, nihil rumpitur nihil præter ſolitum euenit. Ordo rerum eſt, & expurgatus ignis in cuſtodia mundi, ſummas ſortitus oras, operas pulcherrimè circumit: hinc diſcedere non poteſt, ſed ne ab externo quidem exprimi, quia in æthere nulli incerto corpori locus eſt. Certa enim, ordinata non pugnant.

CAP. XIV. Vos, inquam, dic tis, cum cauſſas ſtellarum tranſuolantium redditis, poſſe aliquas partes aeri ad ſe trahere ignem ex æthere decidentem, ex eo ſuperioribus locis ardore hic accendi. Sed plurimum intereſt, vtrum aliquis dicat ignem ex æthere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex ignea vi calorem in ea, quæ ſubiecta ſunt tranſilire, an hic accendi. Non enim illinc ignis cadet, quod non poteſt fieri, ſed hic naſcitur. Videmus certè, apud nos latè incendio peruagante, quaſdam inſulas, quæ diu concaluerant, ex ſe concipere flammam. Itaque veriſimile eſt in aere ſummo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore ætheris ſuperpoſiti. Neceſſe eſt enim, vt & imus æther habeat aliquid aeri ſimile, & ſummus aer non ſit diſſimilis imo ætheri, quia non ſit ſtatim ex diuerſo in diuerſum tranſitus. Paullatim iſta confinio vim ſuam miſcent ita, vt dubitare poſſis, an aer, an hic iam æther ſit.

CAP. XV. Quidam ex noſtris exiſtimant, aera, cùm in ignem, & aquam mutabilis ſit, non trahere aliunde cauſſas flammarum nouas; ipſe enim ſe mouendo accendit, & cùm denſos, compactoſque nubium ſinus diſſipat, neceſſario vaſtum in tam magnorum corporum diruptione

ſed-

reddit sonum. Illa porro nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem: sic, quemadmodum ferro aliquid manus sed secandum confert: sed secare, ferri est.

CAP. XVI. Quid ergo inter fulgurationem, & flumen interest? dicam. Fulguratio, est late ignis explicitus: Fulmen, est coactus ignis, & impetu iactus. Solemus duabus manibus inter se iunctis aquam concipere, & compressa vtrimque palma in modum siphonis exprimere. Simile quiddam & illic fieri puta. Nubium inter se compressarum angustiæ medium spiritum emittunt, & hoc ipso inflammant, & tormenti modo eijciunt. Nam balistæ quoque & scorpiones tela cùm sono expellunt.

CAP. XVII. Quidam existimant, ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aqua feruens massa descendit, cùm multo murmure exstinguitur: ita, vt Anaximenes, ait, spiritus incidens nubibus tonitrua edit, & dum luctatur, per obstantia & intercisa vadens ipsa ignem fuga accendit.

CAP. XVIII. Anaximandrus omnia ad spiritum retulit. Tonitrua, inquit, sunt nubis ictæ sonus. Quare inæqualia sunt? quia & ipse ictus inæqualis est. Quare & sereno tonat? quia tunc quoque per crassum & siccum aera spiritus prosilit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? qua tenuior & infirmior spiritus, quo in flammam non valuit, in sonum valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aeris diducentis se, corruentisque iactatio, languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? acrioris densioris que spiritus cursus.

CAP. XIX. Anaximandrus ait, omnia ista sic fieri, vt ex æthere aliqua vis in inferiora descendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cùm illas interscindit, fulget: & minor vis ignium fulgurationes facit, maior fulmina.

CAP. XX. Diogenes Appolloniates ait, quædam tonitrua igne, quædam spiritu fieri. Illa ignis facit, quæ ipse antecedit & nunciat: illa spiritus, quæ sine splendore crepuerunt. Vtrumque sine altero fieri, & esse aliquando, concedo; ita tamen, vt non discreta illis potestas, sit, sed vtrumque ab vtroque effici possit. Quis enim negabit spiritum magno impetu latum, cùm efficit sonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere posse nubes, & non exsilire, si plurimarum aceruo nibium, cùm paucas perscidisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritum, perdentque fulgorem, & speciem, dum secuta in terra incendit. Adijce nunc quòd necesse est, vt impetus fulminis & premittat spiritus, & agat ante se, & à tergo trahat ventũ cùm tã vasto ictu aera indicerit. Itaq; omnia antequã feriantur, intremiscunt, vibrata vento, quẽ ignis ante se preslit.

CAP. XXI. Dimissis nunc præceptoribus, incipiamus per nos moueri, & à confessis transeamus ad dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignem esse: æque fulgurationem, quæ nihil aliud est, quàm flamma; futura fulmen, si plus virium habuisset. Non natura ista, sed impetu distant. Esse illum ignem, calor ostendit: qui si non esse, ostendit effectus. Magnorum enim sæpe incendiorum caussas fulmen fuit. Siluæ illo crematæ, & vrbium partes: etiam quæ non percussa sunt, tamen adusta cernuntur: quædam vero velut fuligine colorantur. Quid, quod

quod omnibus fulguritis odor sulphureus est? Ergo & vtramq; rem ignē esse constat, & vtramque rem inter se meando distare. Fulguratio est, fulmen, non in terras vsque perlatum. Et rursus licet dicas fulmen esse fulgurationem, vsque in terras perductam. Non ad exercendum verba hæc diutius petracto: sed vt ista cognata esse, & eiusdem noræ ac naturæ, probem. Fulmen est quiddam plus quam fulguratio: vertamus istud. Fulguratio est pene fulmen.

CAP. XXII. Quoniam constat esse vtramque rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eadem enim ratione & supra fit. Duobus modis: vno, si excitatur sicut ex lapide percusso: altero, si attritu inuenitur, sicut cùm duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hoc tibi materia præstabit, sed idonea eliciendis ignibus; sicut laurus, hederæ, & alia in hunc vsum nota pastoribus. Potest ergo fieri, vt nubes quoque ignem eodem modo vel percussæ reddant, vel attritæ. Videamus quantis procellæ viribus ruant, quanto vertantur impetu turbines. Id in quod tormentum obuium fit, dissipatur, & rapitur, & longe à loco suo proijcitur. Quid ergo mirum, si tanta vis ignem excutit vel aliunde, vel sibi? Uides enim quantum feruorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens & confessa potentia est.

CAP. XXIII. Sed fortasse nubes quoque in nubes incitatæ, fremente vento, & leuiter vrgente, ignem euocabunt, qui explendescat, nec exsiliat. Minore enim vi ad fulgurandum opus est; quam ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum feruorem quædam attri-

taperdu cerentur. Cùm autem aer mutabilis in ignem, maximis viribus suis in ignem conuersus, atteratur, credibile est, & verisimile, ignem caducum excuti, & cito interiturum, quia nō ex solida materia oritur, nec in quia possit consistere. Transit itaq; tantumq; habet moræ quantum itineris & cursus, sine alimento coniectus est.

CAP. XXIV. Quomodo, inquis cum dicatis hanc ignis esse naturam, vt petat superiora fulmen tamen terram petit; an falsum est, quod de igne dixistis? Est enim illi æque sursum iter, atque deorsum. Vtrumq; verum potest esse. Ignis enim natura in verticem surgit, & si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aqua natura defertur: si tamen aliqua vis accessit, quæ illam in contrarium ageret, illo incenditur, vnde imbre deiecta est. Fulmen autem cadit eadem necessitate, quia excutitur. Id his ignibus accidit, quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, vt etiam terram attingant, sed cùm permiseris, locum suum exsilient. Itaque non est, quod eum spectes cuiusque rei habitum, qui illi non ex voluntate est. Si ignem permittis ire quo velit, cœlum, id est, leuissimi cuiusque sedem repetet: vbi est aliquid, quòd eum ferat, & ab impetu suo auertat, id non natura, sed seruitus eius fit.

CAP. XXV. Dicis, inquit, nubes attritas edere ignem, cùm sint humidæ, imo vdę, quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non magis verisimile est ex nube, quàm ex aqua generari.

CAP. XXVI. Ignis qui nascitur, primum in nubibus non est aqua, sed aer spissus, ad gignendam aquam præparatus, nondum in illam mutatus, sed iam pronus & vergens. Non est

quod

quod eam existimes tunc colligi, sed effundi? Simul & fit, & cadit. Deinde si concessero humidam esse nubem conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi imo ex ipso (quod magis mireris) humore. Quidam negauerunt, in ignem quidquam posse mutari, priusquam mutatum esse in aquam. Potest ergo nubes, salua, quam continet, aqua ignem parte aliqua sui reddere: vt sæpe alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, alterum altero perimi: sed vbi valentior ignis, quam humor est, vincit. Rursus vbi copia humoris exsuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaque non ardent virentia. Refert ergo, quantum aquæ sit. Exigua enim non resistit, nec ignem impedit. Quid ni? Maiorum nostrorum memoria, vt Posidonius tradit, cùm insula in Ægeo mari surgeret, spumabat interdiu mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuum, sed ex interuallis emicantem, fulminum more quotiens ardor inferius iacentis, superum pondus eiicerat. Deinde saxa reuoluta, rupesque partim illæsæ, quas spiritus, antequam verteretur, expulerat: partim exesæ; & in leuitatem pumicis versæ: nouissime cacumen exusti montis emicuit. Postea altitudini adiectum, & saxum illud in magnitudinem insulę creuit. Idem nostra memoria, Valerio Asiatico consule iterum accidit. Quorsus hæc retuli? vt appareret nec exstinctum ignem mari superfuso, nec impetum eius grauitate ingentis vndæ prohibitum exire. Ducentorum passuum fuisse altitudinem Asclepiodotus Posidonij auditor tradit, per quam, diruptis aquis, ignis emersit. Quod si immensa aquatum vis, subeun-

tem ex imo flammarum vim non potuit comprimere: quanto minus in aere exstinguere ignem poterit, nubium tenuis humor & roscidus? Adeò res ista non habet vllam moram, quę contra caussas ignium sit; quos non videmus emicare, nisi impendente cælo. Serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus, nec nox quidē, nisi obscura nubibus: Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis, & nocte tranquilla fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, vnde splendor effertur: quas videri à nobis terrarum tumor nō sinit. Adijce nunc, quod fieri potest, vt nubes sudæ & humiles attritu suo ignē reddant: qui in superiora expressus, in parte sincera puraque cœli visatur: sed fit in sordida.

CAP. XXVII. Tonitrua distinxere quidam ita, vt dicerent, vnum esse genus, cuius sit graue murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento & fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cùm spiritum intra se clausere nubes, in concauis partibus earum volutatus aer, similem agit mugitibus sonum, raucum & æqualem, & continuum. Itaque etiam vbi illa regio humida est, exitum claudit. Ideò huiusmodi tonitrua venturi prenuncia imbris sunt. Aliud genus est acre, quòd crepitum magis dixerim, quàm sonum: qualem audire solemus, cùm super caput alicuius dirupta vesica est. Talia eduntur tonitrua cùm globata dissoluitur nubes, & spiritum, quo distenta fuerat, emittit. Hoc proprie fragor dicitur, subitus, & vehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidam verò viui stupēt, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes sonus ille cælestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, vt inclusus

clusus aer caua nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cùm maiorem sibi locum quærit, à quibus inuolutus est, sonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illisæ manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt?

CAP. XXVIII. Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocumque modo illisæ sunt sonant, sed si aptæ sunt compositę ad sonum edendum. Auersæ inter se manus collisæ non plaudunt, sed palma cùm palma collata plausum facit. Et plurimum interest, vtrùm cauæ concutiantur, an planę & extentæ. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magna vi, & procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed dirigit, & primam quamque partem eius soluit. Ne vesica quidem, quocumque modo spiritum emisit, sonat. Si ferro diuisa est, sine vllo aurium sensu exit. Rumpi illam oportet, vt sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissiluere, non sonant. Adijce nunc, quòd nubes in monte actæ, non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa & eminentia: Et ita discutiuntur, & si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi vniuersus erumpit, nec crepat. Hoc vt scias, ventus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (vt ita dicam) ictu, & totum globum semel dissipante opus est, vt sonitus erumpat; qualis auditur cùm tonat.

CAP. XXIX. Præter hæc natura aptus est aer ad voces. Quid ni? cùm vox nihil aliud sit, quàm ictus aer. Debent ergo nubes vtrim-

quę dissecari & canæ & intentæ. Vides enim quanto vocaliora sunt vacua quam plena, quanto inuentam quam remissa. Ita tympana & cymbala sonant: quia illa repugnantem ex vlteriore parte spiritum pulsant, hæc ad ipsum aerem acta, nisi concauo, non tinniunt.

CAP. XXX. Quidam, inter quos Asclepiodorus est, iudicant sic, quorundam quoque corporum concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Ætna aliquando multo igne abundauit; ingentem vim arenæ vrentis effudit. Inuolutus est dies puluere, populosque subita nox terruit. Illo tempore aiunt plurima fuisse tonitrua & fulmina, quæ concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium: quas verisimile est, in tanto feruore aeris, nullas fuisse. Aliquando Cambyses ad Ammonem misit exercitum: quem arena Austro mota, & more niuis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verisimile est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenæ sese affricantis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, vtriusque naturæ corpora efflare terras, & sicci aliquid & humidi in toto aere vagari. Itaque si quid tale interuenit, nubem facit solidiorem crassioremque, quàm si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonum: ista quæ dixi, siue incendijs vaporantibus aera repleuerunt, siue ventis terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quam humida conferunt. Est autem nubes (vt diximus) spissitudo aeris crassi.

CAP. XXXI. Ceterum mira fulminis, si intueri velis, opera sunt, nec quidquam dubij relinquentia, quin diuina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illæsis conflatur argen-

gentum. Manente vagina, gladius liquescit: Et inuiolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec vltra triduum rigor ille durat: Illud æque inter annotanda ponas licet, quod & hominum, & cæterorum animalium quæ icta sunt caput, spectat ad exitum fulminis: quod omnium percussarum arborum contra fulmina hastulæ surgunt: Quid, quod malorum serpentium, & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cùm fulmine ista sunt venenum omne consumitur? Vnde, inquit, scis? In venenatis corporibus vermis non nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies verminant.

CAP. XXXII. Quid, quod futura portendunt: nec vnius tãtum aut alterius rei signa dant, sed sæpe totum fatorum frequentium ordinem nunciunt, & quidem decretis euidentibus, longeque clarioribus, quàm si scriberentur? Hoc autem inter nos, & Tuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quod nubes collisæ sunt, ideò fulmina emitti. Ipsi existimant, nubes collidi, vt fulmina emittantur. Nam cùm omnia ad Deum referant, in ea sunt opinione, tamquam, non quia facta sunt, significent; sed quia significatura sunt, fiant: eadem tamen ratione fiunt, siue illis significare propositum est, siue consequiens. Quomodo ergo significant, nisi à Deo mittantur? Quomodo aues non in hoc motæ, vt nobis occurrerent, dextrum auspicium, sinistrumque fecerunt. Et illas, inquit, Deus mouit. Nimis illum otiosum, & pusillæ rei ministrum facis, si alijs somnia, alijs ex ea disponit. Ista nihilominus diuina ope geruntur. Sed non à Deo pennæ auium reguntur, nec pecudum viscera sub ipsa securi formantur. Alia ratione fatorum

feries explicatur, incidia venturi vbique præmittens, ex quibus nobis quædam familiaria, quædam ignota sunt. Quidquid fit, alicuius rei futuræ signum est: fortuita, & sine ratione vaga diuinationem non recipiunt. Cuius rei ordo est, etiam prædictio est. Cur ergo aquilæ hic honor datus est, vt magnarum rerum faceret auspicia: aut coruo, aut paucissimis auibus; ceterarum sine præsagio vox est? Quia quædam in artem nondum redacta sunt. Quædam vero ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conuersationem. Ceterum nullum animal est, quòd non motu & occursu suo prædicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quædam notantur. Auspicium est obseruantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterum & illa quæ pereunt. Quinque stellarum potestatem Chaldæorum obseruatio excepit. Quid tu tot millia siderum iudicas otiosa lucere? Quid est porro aliud, quòd errorem incutiat peritis natalium, quàm quòd paucis nos sideribus assignant: cùm omnia quæ supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos proprius vim suam dirigunt: & ea quæ frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterum & illa quæ aut immota sunt, aut propter velocitatem vniuerso mundo parem immotis similia, non extra ius dominiumque nostri sunt. Aliud adspice, & distributis rem efficis, tractas. Non magis autem facile est, scire quod possint, quam dubitari debet, an possint.

CAP. XXXIII. Nunc ad fulmina reuertamur: quorum ars in tria diuiditur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad

for-

formulam ſpectat; ſecunda, ad diuinationem; tertia, ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare vt promiſſa firment: deprecari; vt remittant minas.

CAP. XXXIV. Summam eſſe vim fulminum iudicant: quia quidquid alia portẽdunt, interuentus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum eſt, nec alterius oſtenti ſignificatione minuitur. Quidquid extra quidquid aues minabuntur, ſecundo fulmine aboleuitur. Quidquid fulmine denuntiatum eſt, nec extis, nec aue contraria refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? quia vero verius nihil eſt. Si aues futura cecinerunt, non poteſt hoc auſpicium fulmine irritum fieri; aut ſi poteſt, non futura cecinere. Non enim nunc auem comparo, & fulmen ſed duo veri ſigna quæ ſi vnum ſignificant, paria ſunt. Itaq; ſi fulminis interuentus ſubmouet extorum, vel augurum iudicia, male inſpecta exta, male obſeruata auguria ſunt. Non enim refert, vtrius rei maior potentiorue natura ſit, ſi vtraque res veri attulit ſignum, quantum ad hoc par eſt. Si dicat, flammæ vim maiorem eſſe, quã fumi non mentieris: ſed ad indicandum ignem idem valet flamma, quòd fumus: Itaque ſi hoc dicunt, quoties exta aliud ſignificabunt, aliud fulmina, fulminum erit auctoritas maior, forταſſe conſentiam: ſed ſi hoc dicunt, quam vis altera ſigna verum prędixerint, fulminis ictus propria deleuit, ad ſe fidem traxit, falſum eſt. Quare? quia nihil intereſt, quàm multa auſpicia ſint: fatum vnũ eſt: quòd ſi bene primo auſpicio intellectum eſt ſecundo non interit: idem eſt. Ita dico, non refert, idem aliud ſit, per quod quærimus: quoniam de quo quærimus, idem eſt.

CAP. XXXV. Fatum fulmine mutari non

po-

gatio : quia illam mediam inter ista exceptionem præteris. Futurum, inquam, hoc est, sed si tota suscepta fuerint. Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, aut suspicias vota, aut non.

CAP. XXXVIII. Puta me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato esse comprehensum, vt vtique fiant vota. Ideò fient. Fatum est, vt hic disertus sit, sed si litteras dicerit: ab eodem fato continetur, vt litteras discat: ideo discet. Hic diues erit, sed si nauigauerit. At in illo fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum est, vt nauiget: ideo nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit prædictas diuinitus minas. At hoc quoque in fato est, vt expiet: ideo expiabit. Ista nobis opponi solent, vt probetur nihil voluntati nostræ relictum, & omne ius fato traditum. Cùm de ista re agetur, dicam, quemadmodum, manente fato, aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc vero id de quo agitur, explicaui, quomodo si fati certus est ordo, expiationes procurationesque prodigiorum, pericula auertant: quia cùm fato non pugnant, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? vtique enim expiare etiam non suadente illo, mihi necesse est. Hoc prodest, quod fati minister est. Sic cum sanitas videatur esse fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus venit.

CAP. XXXIX. Genera fulminum tria esse ait Cæcinna: Consiliarium, Auctoritatis, & quòd Status dicitur. Consiliarium ante rem fit, sed post cogitationem: cùm aliquid in anima versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, vbi post rem factam venit,

quam

quam futuram bono maloue significat. Status est, vbi quietis nec agentibus quidquam, nec cogitantibus quidem, fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam & qui monet, consilium dat: sed habet aliquam distinctionem. Ideoque separatur à consiliario: quia illud suadet et dissuadetq; hoc solam impendentis periculi euitationem continet. Vt cùm timemus ignem aut fraudem à proximis, aut insidias à seruis. Etiamnum tamen aliam dictionem vtriusque video. Consiliarium est, quòd cogitanti factum est: monitorium, quòd nihil cogitanti. Habet autem vtraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantius, at vltro monentur.

CAP. XL. Primo omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod vrit. Quod terebrat, subtile est & flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob sinceram & puram flammæ tenuitatem. Quod dissipat, conglobatum est, & habet admixtam vim spiritus coacti & procellosi. Itaque illud fulmen per id foramen, quòd ingressum est, redit & euadit. Huius late sparsa vis, rumpit icta, non perforat. Tertium illud genus, quod vrit, multum terreni habet, & igneum magis est quam flammeum. Itaque relinquit magnas ignium notas, quæ percussis inhæreant. Nullum quidem sine igne fulmen venit: sed hoc proprie igneum dicimus, quod manifesta ardori vestigia imprimit. Quod, aut vrit, aut fuscat. Tribus modis vrit: aut enim afflat, & leui iniuria lædit, aut comburit, aut accendit. Omnia ista vrunt, sed genere & modo differunt. Quodcumq; combu-

stum

ſtum eſt, vtique & vſtum eſt. At non omne quod vſtum, vtique & combuſtum eſt. Item quod accenſum eſt: poteſt enim illud ipſo tranſitu ignis vſſiſſe. Quis neſcit quædam vri quidem, nec ardere? Nihil autem poteſt ardere, quod non vratur. Vnum hoc adijciam. Poteſt aliquid eſſe combuſtum, quòd non ſit accenſum poteſt accenſum eſſe, nec combuſtum.

CAP. XLI. Nunc ad id tranſeo genus fulmini, quo icta fuſcantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Vtrique diſtinctionem ſuam reddam. Decoloratur, id cuius color vitiatur, non mutatur. Coloratur, id cuius alia fit quam fuit facies: tamquam cærulea, vel nigra, vel pallida. Hæc adhuc Etruſcis & philoſophis communia ſunt. In illo diſſentiunt, quod fulmina dicunt à Ioue mitti, & tres illa manubias dant. Prima (vt aiunt) monet, & placata eſt, & ipſius conſilo Iouis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, ſed ex conſilij ſententia: duodecim enim deos aduocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit, ſed tunc quoque non aliter, quàm vt noceat. Ne prodeſt quidem impune. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit: ſed adhibitis in conſilium dijs, quos ſuperiores inuolutos vocant. Quæ vaſtat & includit, & muta ſtatum priuatum vtique & publicum, quem inuenit. Ignis enim nihil eſſe, quod ſit, patitur.

CAP. XLII. In his prima ſpecie ſi intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum eſt quàm credere fulmina è nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, ſtatuas ſuas nõnumquam petere, vt, impunitis ſacrilegis, percuſſis ouibus, incenſis aris, pecudes innoxias feriat, & ad ſuũ concilium à Ioue deos, quaſi in ipſo parum conſilij ſit, aduocari: illa læta & placa-

ta esse fulmina, quæ solus excutiat: perniciosa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit? Si quæris à me, quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse, vt crederent Iouem, aut non æquæ voluntatis, aut certe minus paratum esse. Vtrùm enim cùm emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transiret, aut noluit iustius mittere, aut non successit: Quid ergo secuti sunt, cùm hoc dicerent? Ad coercendos animos imperitorum, sapientissimi viri iudicauerunt ineuitabilem metum, vt supra nos aliquid timeremus. Vtile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, aduersum quòd nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos itaque eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput vindicē, & quidem armatum.

CAP. XLIII. Quare ergo id fulmen quòd solus Iupiter mittit, placabile est: perniciosum id, de quo deliberauit, & quòd alijs quoque dijs auctoribus misit? Quia Iouem, id est, regem, prodesse etiam solùm oportet, nocere non, nisi cùm pluribus visum est. Discant hoc ij, quicumque magnam potentiam inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mittit aduocent, considerent multorum sententias, placita temperent, & hoc sibi proponant, vbi aliquid percuti debet, ne Ioui quidem suum satis esse consilium.

CAP. XLIV. In hoc quoque tam imperiti non fuere, vt Iouem existimarent tela mutare: poeticam ista licentiam decent.

Est aliud leuius fulmen, cui dextra Cycoplum
Sæuitiæ flammæque minus, minus addidit iræ
Tela secunda vocant superi......

Illos verò altissimos viros error iste non tenuit, vt existimarent Iouem modò leuioribus fulmini-

minibus & lusorijs vti : sed voluerunt admonere eos quibus aduersus peccata hominum, fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædam frangi debere, quædam elidi & distringi, quædam admoueri.

CAP. XLV. Ne hoc quidem crediderunt, Iouem, qualem in Capitolio & in cæteris ædibus colimus, mittere manu fulmina, sed eundem quem nos Iouem intelligunt, custodem rectoremque vniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, causa causarum. Vis illum prouidentiam dicere? rectè dices. Est enim, cuius consilio huic mundo prouidetur, vt inconfusus eat, & actus tuos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu viuimus. Vis illum vocare mundum? non falleris. Ipse enim est, totum quòd vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi sua. Idem Etruscis quoque visum est: ideò fulmina à Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur.

CAP. XLVI. At quare Iupiter aut ferienda transit, aut innoxia ferit? In maiorem me quæstionem vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Ioue, sed sic omnia disposita, vt ea etiam quæ ab illo non fiunt, tamen sine ratione non fiant: quæ illius est. Vis eorum, illius permissio est. Nam etsi Iupiter ista nunc non facit, fecit vt fierent: singulis non adest: sed signum, & vim, & causam dedit omnibus.

CAP. XLVII. Huic illorum diuisioni non accedo. Aiunt aut perpetua, aut finita esse fulmi-

na,

na,aut prorogatiua. Perpetua quorum significatio in totam vitam pertinet;nec vnam rem id enunciat, sed contextum rerum per omnem deinceps ętatem futurarum complectitur. Hec sunt fulmina,quę prima accepto patrimonio,& in nouo hominis aut vrbis statu fiunt. Finita ad diem vtiq; respondent. Prorogatiua sunt, quorum minæ differri possunt, auerti tollique non possunt.

CAP. XLVIII. Dicam quid sit; quare huic diuisioni non consentiam. Nam & quòd perpetuum vocant fulmen, finitum est. Æquè enim talia ad diem respondent. Nec ideò finita non sunt,quia multum tempus significant. Et quòd prorogatiuum videtur, finitum est. Nam illorũ quoque confessione certum est,quousque impetretur dilatio. Priuata enim fulmina negant vltra decimum annum, publica vltra tricesimum posse deferri. Hoc modo & ista finita sunt, quia vltrà quod non prorogentur, inclusum est. Omnium ergo fulminum & omnis euentus dies stata est.Non potest enim vlla incerti esse comprehensio.Quę inspicienda sint in fulgure,passim & vage dicunt, cùm possint sic diuidere, quemadmodum ab Attalo philosopho,qui se huic disciplinæ dederat, diuisa sunt, vt inspiciatur vbi factum sit, quando, cui, in qua re,quale,quantum. Hæc si digerere in partes suas voluero, quid postea faciam, nisi in immensum procedam?

CAP. XLIX. Nunc nomina fulminum,quę à Cæcinna ponuntur,perstringam: & quid de his sentiam,exponam. Ait esse postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut non ritè facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur,quid cauendum sit. Pestifera, quæ mortem exsiliumque portendunt. Fallacia,quę per speciem alicuius boni nocent. Dant consulatum,malo futurum gerentibus,

bus,& hereditatem, cuius compendium magno sit luendum incommodo. Deprecanea,quæ speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minæ, Atrestata,quę prioribus consentiunt. Atterranea quæ in inclusio fiunt. Obruta,quibus iam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia,quorũ vi tangitur vel comitium, vel principalia vrbis liberę loca: quorum significatio regnum ciuitati minatur. Inferna,cùm è terra exsiliũt ignes. Hospitalia,quę sacrificijs ad nos Iouem arcessunt,& (vt verbo eorum molliori vtar) inuitant: sed si irascente domino inuitant,tunc venire cùm magno inuitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quæ aduocata, sed aduocantium bono veniunt.

CAP. L. Quanto simplicior diuisio est, qua vtebatur Attalus noster, egregius vir,qui Etruscorum disciplinam Græca subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quædam sunt,quæ significant, id quod ad nos pertinet: quædam aut nihil significant, aut id cuius intellectus ad nos non peruenit. Ex his quæ significant,quædam sunt læta, quædam aduersa quædam nec aduersa nec læta. Aduersorum hæ species sunt. Aut ineuitabilia mala portendunt, aut euitabilia, aut quæ minui possunt,at quæ prorogari. Læta aut mansura, significant,aut caduca. Mixta aut partem habent boni,partem mali,aut mala in bonum,aut bona in malum vertunt. Nec aduersa nec læta sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, qua nec terreri nec lætari debemus: vt peregrinationem, in qua nec metus, nec spei quidquam sit.

CAP. LI. Reuertar ad ea fulmina, quæ significant quidem aliquid: se quod ad nos non pertineat: tamquam, vtrum eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil signi-

ſignificant fulmina, aut id cuius notitia nos effugit: vt illa quæ in vaſtum mare ſparguntur, aut in deſertas ſolitudines: quorum ſignificatio: vel nulla eſt, vel petit.

CAP. LII. Pauca adhuc adijciam ad enarrandam vim fulminis, quæ non eodem modo omnem materiam vexat. Valentiora, quia reſiſtunt, vehementius diſſipat: cedentia nonnumquam ſine iniuria tranſit. Cùm lapide ferroque, & duriſſimis quibuſque, confligit: quia viam neceſſe eſt per illa impetu quærat. Itaque facit viam qua effugiat: teneris & rarioribus parcit, quamquam & flammis opportuna videantur: quia tranſitu patente minus ſæuit. Loculis itaque, vt dixi, integris, pecunia quæ in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuiſſimus per occulta foramina tranſcurrit. Quidquid autem in ligno ſolidum inuenit, vt contumax vincit. Non vno autem, vt dixi, modò ſæuit: quid quæque vis fecerit, ex ipſo genere iniuriæ intelligis, & fulmen opere cognoſcis. Interdum in eadem materia, multa diuerſa, eiuſdem vis fulminis facit: ſicut in arbore, quòd aridiſſimum eſt, vrit: quòd ſolidiſſimum & duriſſimum eſt, terebrat & frangit: ſummos cortices diſſipat interiores libros interioris arboris rumpit, ac ſcindit, folia perſtringit ac tundit: vinum gelat, ferrum & æs fundit.

CAP. LIII. Illud eſt mirum, quòd vinum fulmine gelatum, cùm ad priorem habitum redit, potum aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accidat quærenti mihi, illud occurrit. Ineſt fulmini vis peſtifera. Ex hoc aliquem remanere ſpiritum in eo humore quem coegit gelauitque veriſimile eſt. Nec enim alligari potuiſſet, niſi aliquod illi eſſet additum vinculum.

Præ-

Præterea olei quoque, & omnis vnguenti, teter post fulmen odor est. Ex quo apparet, inesse quamdam subtilissimo igni, & contra naturam acto, pestilentem potentiam, qua non tantum icta cadunt, sed etiam afflata. Præterea quocumque decidit fulmen, ibi odorem sulphuris esse certum est: qui quia natura grauis est, sæpius haustus alienat. Sed ad hoc vacui reuertemur. Fortasse enim libebit ostendere, quantum omnia ista à philosophia artium parente fluxere. Illa primum & quæsiuit causas rerum, & obseruauit effectus: & quòd fulminis inspectione longè melius est initijs rerum exitus contulit.

CAP. LIV. Nunc ad opinionem Posidonij reuertar. E terra terrenisque omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida. Hæc fulminibus alimentum est: illa imbribus. Quidquid in aera sicci fumosique peruenit, id includi se nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde est sonus, quem nos tonitruum vocamus. In ipso quoque aere quidquid attenuatur, simul siccatur & calet. Hoc quoque si inclusum est, æque fugam quærit, & cùm sono euadit. Et modo vniuersam eruptionem facit, eoque vehementiùs intonat; modò per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic spiritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut peruolat. Volutatio autem spiritus, in nube conclusi, valentissimum est accendendi genus.

CAP. LV. Tonitrua nihil aliud sunt, quàm fieri aeris sonitus, qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, non potest. Et si colliduntur inquit, nubes inter se, fit is quem desideras ictus, sed non vniuersus. Neque enim tota totis concurrunt, sed partibus partes. Nec sonant mollia, nisi illisa duris sint. Itaque non auditur fluctus, nisi impa-

impactus. Ignis, inquit, missus in aquam, sonat, dum exstinguitur. Puta ita esse: pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per exstinguentia effugiens. Vt idem tibi, & fieri ignem in nube, & exstingui, è spiritu nascitur & atritu. Quid ergo? inquit: non potest aliqua ex his transcurrentibus stellis incidere in nubem, & exstingui? Existimemus posse aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem causam quærimus & assiduam, non ratam & fortuitam. Puta me confiteri verum esse, quod dicis: aliquando post tonitrua emicare ignes, stellis transuersis & cadentibus similes: Non ob hoc tonitrua facta sunt: sed cùm hoc fieret, tonitrua facta sunt. Clidemus ait, fulgurationem speciem inanem esse, non ignem. Sic enim per noctem splendorem motum remotum videri. Dissimile est exemplum: illic enim splendor intra ipsam aquam apparet: hic qui fit in aëre, erumpit & exsilit.

CAP. LVI. Heraclitus existimat fulgurationem esse velut apud nos incipientium ignium conatus, & primam flammam incertam, modo intereuntem modo resurgentem. Hæc antiqui Fulgetra dicebant: tonitrua nos pluraliter dicimus, antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Cæciliam inuenio, facundum virum: qui habuisset aliquod in eloquentia nomen, nisi illum Ciceronis vmbra pressisset. Etiamnum illo verbo vtebantur antiqui, correpto, quo nos producta vna syllaba vtimur. Dicimus enim vt splendere, sic fulgere. At illis ad significandam hanc è nubibus subitæ lucis eruptionem mos erat, media syllaba correpta, vt dicerent fulgere.

CAP. LVII. Quid ipse existimem, quæris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodaui manum. Dicam: Fulgurat, cùm repentinum

late lumen emicuit. Id euenit, vbi in ignem extenuatus in nubibus aer vertitur, nec vires, quibus longius prosiliat, inuenit. Non miraris, puto, si aera motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liquescit excussa glans funda; & attritu aeris velut igne distillat. Ideo æstate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calidi est. Facilius autem attritu calidorum ignis existit. Eodẽ modo fit fulgor qui tantum splendet, & fulmen quod mittitur. Sed illi leuior vis, alimentique est minus. Et, vt breuiter dicam quod sentio: fulmẽ est fulgur intentum. Ergo vbi calidi fumidique natura, emissa terris, nubes incidit, & diu in illarum sinu volutata est, nouissime erumpit. Et quia vires non habet, splendor est. At vbi fulgura plus habuere materiæ, & maiore impetu arserunt, non apparent tantum, sed decidunt.

CAP. LVIII. Quidam vtique existimant fulmen reuerti: quidam subsidere, vbi alimenta prægrauauerunt, & fulmen ictu languidiore delatum est. At quare fulmen subitum apparet, nec continuatur assiduus ignis? Quia celerrimi motus est: simul & nubes rumpit, & aera incendit. Deinde desinit flamma quiescente motu. Non enim est assiduus spiritus cursus, vt igni possit extendi, sed quoties fortius ipsa iactatione se accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cùm euasit & pugna desiit, ex eadem caussa modo vsque ad terram profertur, modo dissoluitur, si minore vi depressus est. Quare oblique fertur? Quia spiritu constat. Spiritus obliquus est, flexuosusque. Et quia natura ignem sursum vocat, iniuria deorsum premit, incipit obliquus esse. Interdum dum neutra vis alteri cedit, & ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina

montium feriuntur? Quia opposita sunt nubibus & è cœlo cadentibus, per hæc transeundum est.

CAP. LIX. Intelligo quid iam dudum desideres, quid efflagites. Malo, inquis, fulmina non timere, quàm nosse. Itaque alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metum illarum excuti volo, quàm naturam indicari. Sequar quo vocas: omnibus enim rebus, omnibusque sermonibus aliquid salutare miscendum est. Cùm imus per occulta naturæ, cùm diuina tractamus, vindicandus est à malis suis animus, ac subinde firmandus: quòd etiam eruditis, & hoc vnum agentibus necessarium est: non vt effugiamus ictus rerum (vndique enim, alieni in nos iaciuntur) sed vt fortiter constanterque patiamur. Inuicti esse possumus, inconcussi non possumus: quamquam interim spes subit, inconcussos quoque esse non posse. Quemadmodum, inquis? Contemne mortem; & omnia quæ ad mortem ducunt, contempta sunt siue illa bella sunt, siue naufragia, seu morsus ferarum, seu ruinarum subito lapsu procidentium pondera. Numquid ampliùs facere possunt, quàm vt corpus ab anima resoluant. Hæc nulla diligentia euitat, nulla felicitas donat, nulla potentia euincit. Alia fortuito disponuntur: mors omnes ęquè vocat. Iratis dijs propitijsque moriendum est: animus ex ipsa desperatione sumatur. Ignauissima animalia, quæ natura ad fugam genuit, vbi exitus non patet, tentant fugam corpore imbelli. Nullus perniciosior hostis est, quàm quem audacem angustiæ faciunt longeque violentius semper est necessitate, quàm ex virtute corruitur. Maiora, aut certè paria, conatur animus magnus ac perditur. Cogitemus nos, quantum ad mortem, proditos esse; & sumus. Ita est, Lucili.

Om-

Omnes reſeruamur ad mortem. Totum hunc quem vides populum, quouſque cogitas eſſe? cito natura reuocabit & condet: nec de re, ſed de die quæritur. Eodem citius tardiuſue veniendum eſt. Quid ergo? Non tibi timidiſsimus omnium videtur, & inſipientiſsimus qui magno ambitu rogat moram mortis? Nonne contemneres eum, qui inter perituros conſtitutus, beneficij loco peteret, vt vltimus ceruicem præberet? Idem facimus. Magno æſtimamus, mori tardius. In omnes conſtitutum eſt capitale ſupplicium, & quidem conſtitutione iuſtiſsima. Nam quòd maximum ſolet eſſe ſolatium extrema paſſuris quorum eadem cauſa, ſors eadem eſt. Sequeremur traditi à iudice aut magiſtratu, & carnifici noſtro præſtaremus obſequium: quid intereſt, vtrum ad mortem iuſsi eamus, an vltronei. O te dementem, & oblitum fragilitatis tuæ, ſi tunc mortem times, cùm tonat. Ita ne ſalus tua in hoc vertitur: Viues, ſi fulmen effugeris? Petet te gladius, petet lapis, petet febris. Non maximum ex periculis, ſed ſpecioſiſsimum fulmen eſt. Male ſcilicet erit actum tecum, ſi ſenſum mortis tuæ celeritas infinita præuenerit, ſi mors tua procurabitur, ſi tu tunc quoque cum exſpiras, non ſuperuacuæ, ſed alicuius magnæ rei ſignum es. Male ſcilicet tecum agitur, ſi cùm fulmine comederis. Sed paueſcis ad cœli fragorem, & ad inane nubilum trepidas, & quoties aliquid effulſit exſpiras. Quid ergo? Honeſtius iudicas deiectione animi perire quàm fulmine? Eo itaque fortior aduerſus cœli minas ſurge, & cùm mundus vndique exarſerit, cogita te nihil habere de tanta mole perdendum. Quòd ſi tibi parari credis illam cœli confuſionem, illam tempeſtatum diſcordiam, ſi propter te ingeſtæ, illiſæ-

que nubes strepunt, si in tuum exitum tanta vis ignium excutitur: at tu solatij loco numera tanti esse mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus iste donat metum. Est inter cetera quoque hoc commodum eius, quod exspectationem tuam antecedit. Nemo vmquam fulmen timuit, nisi qui effugit.

LIBER TERTIVS,

Qui est de Aquis.

Argumentum.

INitio dolet tam sero ad studium naturæ accessisse, cum satius sit Dei opera, quam Philippi, aut Alexandri latrocinia celebrare. Aquarum deinde tractationem, à diuisione in dulces & medicatas, instituit. Negat fontes & flumina ex imbribus nasci, quia experimento proprio didicit maximas pluuiarum non vltra decem pedes terram madefacere. Terram igitur potius in aquas mutabilem facis Thaletem, qui terram aqua, more nauigii vehit, ineptire dicit: sed telluris corpus instar humani esse, in quo venæ aquarum, ceu sanguinis, arteriæ spiritus sint conceptacula. Quidam etiam fontes implentur, aut deplentur certis horis aut mensibus, quomodo quartana ad horam venit, aut podagra ad tempus respondet. Ab aquis ad pisces transit, & aliquantulum circa mullos adhæret; quos luxuria Romana. Euripis sub mensas fluentibus exemptos, & vitreis ollis inclusos, vario & maculoso colore, id est, picta & formosa morte exspirantes spectabat; oculosque pascebat

ante

ante gulam. Redit dein ad aquas, & de earum medicaminibus & miraculis plurima ex Aristotele & aliunde permiscet. Ad diluuia postremo & fatales aquarum inundationes gressum mouet. Ea euenire, cum mare, flumina, cælum in exitum humani generis conspirauerint. Oceanus deinde & omnis aquarum illa eluuies in sedes suas reuocatur, redditurque iterum terris homo inscius scelerum, qui tamen in innocentia sua non diurnat, & cito redit in nequitiam.

PRÆFATIO.

NOn præterit me, Lucili virorum optime, quàm magnarum rerum fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constituit, caussas secretaque eius eruere, atque aliis noscenda prodere. Quanto tam multa consequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premit à tergo senectus, & obiicit annos inter vana studia consumptos: tanto magis vrgeamus, & damna ætatis male exemptæ labor sarciat. Nos ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonii longe à domino iacentis cura soluatur: sibi totus animus vacet, & ad contemplationem sui saltem in ipso fugæ impetu respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie breuitatem temporis metietur. Quidquid amissum est, id diligenti vsu præsentis vitæ recolliget. Fidelissimus est ad honesta ex pænitentia transitus. Libet mihi exclamare illum poetæ inclyti versum:

Tollimus ingentes animos, & maxima paruo
Tempore mollimur.

Hoc dicerem, si puer iuuenisue molirer. Nullum enim non tam magnis rebus tempus angustum

est. Nunc verò ad rem seriam, grauem, immensam, pòst meridianas horas accessimus. Faciamus quòd in itineri fieri solet. Qui tardiùs exierunt, velocitate pensant moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certè sine ætatis excusatione tractemus. Crescit animus, quoties cœpti magnitudinem attendit, & cogitat, quantum proposito, non quantum sibi supersit. Consumpsere se quidam, dum acta regum externorum componunt, quæque passi inuicem ausique sunt populi. Quanto satius est, sua mala estinguere, quàm aliena posteris tradere? Quanto potiùs deorum opera celebrare, quàm Philippi aut Alexandri latrocinia, cæterorumque, qui exitio gentium clari, non minores fuere pestes mortalium, quàm inundatio, qua planum omne perfusum est, quàm conflagratio, qua magna pars animantium exarunt? Quemadmodum Hannibal superauerit alpes, scribant: quemadmodum confirmatum Hispaniæ cladibus bellum Italiæ inopinatus intulerat: fractisque rebus etiam post Carthaginem pertinax, reges pererrauerit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu: quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quærere: adeò sine patria esse pati poterat, sine hoste non poterat. Quanto satius, quid faciendum sit, quam quid factum sit, quærere; ac docere eos qui sua permisere fortunæ, nihil stabile ab illa datum esse; eius omnia fluere aura mobilius? nescit enim quiescere, gaudet lætis tristia sustinere, & vtraque miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in aduersis nemo deficiat: alternæ sunt vices rerum. Quid exultas? Ista quibus veheris in summum, nescis vbi te relictura sint: habebunt

debunt suum, non tuum finem. Quid iaces? ad imum delatus es: nunc est resurgendi locus. In melius aduersa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est animo varietas, non priuatarum, tantum domnum, quas leuis casus impellit, sed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes constituerunt. Vetera imperia in ipso flore cecidere. Iniri non potest numerus, quam multa ab alijs fracta sint: non cum maxime Deus alia exaltat, alia submittit nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullus, habitura reliquias iactat. Magna ista, quia parui sumus, credimus. Multis rebus non ex natura sua, sed ex humilitate nostra magnitudo est. Quid præcipuum in rebus humanis est? Non classibus maria compleste, nec in rubri maris littore signa fixisse; nec deficiente terra ad iniurias aliorum errasse in Oceano, ignota quærentem: sed animo omne vidisse, & quia nulla est maior victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui vrbes, qui populos habuere in potestate: paucissimi, qui se. Quid est præcipuum? Erigere animum supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignum putare quod speres Quid enim habet dignum, quod concupiscas? qui à diuinorum conuersatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quam quorum oculis in densam vmbram ex claro sole rediere. Quid est præcipuum? Posse læto animo aduersa tolerare, quidquid acciderit, sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Debuisses enim velle, si scisses omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere descidere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non aduersus tantum, sed & infestus: nec auidus periculi, nec fu-

gax, qui sciat fortunam non exspectare, sed facere & aduersus vtramque intrepidus inconfususque prodire, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est præcipuum? non admittere in animum mala consilia, puras ad cælum manus tollere: nullum petere bonum, quod vt ad te transeat, aliquis dare debet, aliquis amittere: optare, quod sine aduersario optatur, bonam mentem: cetera magno æstimata mortalibus, etiam si quis domum casus attulerit, sic intueri, quasi exitura, qua venerint. Quid est præcipuum? Altos supra fortuita spiritus attollere: hominis meminisse, vt siue felix eris, scias hoc non futurum diu, siue infelix, scias hoc te non esse, si non putes. Quid est præcipuum? in primis labris animam habere. Hæc res efficit non è iure Quiritium liberum, sed è iure naturæ. Liber autem est, qui seruitutem effugit sui. Hæc est assidua seruitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctem æqualiter premens, sine interuallo, sine commeatu. Sibi seruire grauissima seruitus est: quàm discutere facilè est si desieris multa te poscere, si desieris tibi referre mercedem, si ante oculos & naturam tuam posueris & ætatem licet prima sit; ac tibi ipse dixeris: Quid insanio? quid anhelo? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis inspicere rerum naturam: primo discedemus à sordidis, deinde animum ipsum, quo magno summoque opus est, seducemus à corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quæ contra nequitiam nostram, furoremque discuntur, quæ damnamus, nec ponimus.

CAP.

CAP. I. Queramus ergo de aquis, & inuestigemus, qua ratione fiant: siue, vt ait Ouidius,

Fons erat illimis nitidis argenteus vndis :

siue, vt ait Virgilius.

Unde per ora nouē vasto cū murmure montis
It mare præruptum, & pelago premit arua sonanti.

siue vt apud te, Iunior carissime, inuenio,

Eleus Siculis de fontibus exsilit amnis.

quæ ratio aquas subministret: quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque decurrant: quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum amnium crescant. Nillum interim seponamus à turba, propriæ naturæ & singularis: illi diem suum dabimus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidas quam calentes: In quibus quærendum erit, vtrum calidæ nascantur, an fiant. De ceteris quoque differemus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit vtilitas. Quædam enim oculos, quædam neruos iuuant, quædam inueterata & desperata à medicis vitia percurrant. Quædam medentur vlceribus, quędam interiora fouent potu, & pulmonis ac viscerum querelas leuant. Quædam supprimunt sanguinem: tam varius singulis vsus, quàm gustus est.

CAP. II. Aut stant omnes aquæ, aut eunt, aut colliguntur, aut varias habent venas. Aliæ sunt dulces, aliæ variæ: asperæ quippe interueniunt, salsæ amaræque aut medicatæ: ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent præterea multa discrimina. Primum tactus: frigidæ calidæque sunt: deinde ponderis: leues & graues sunt: deinde coloris puræ sunt & turbidæ, ceruleæ lucidæ: deinde salubritatis: sunt enim salubres & vtiles, sunt

mortiferæ, sunt quæ cogantur in lapidem. Quædam tenues, quædam pingues: quædam alunt, quædam sine vlla bibentis ope transeunt, quædam haustæ fecundiatem afferunt.

CAP. III. Vt stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in deuexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in aduersum spiritu impellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbribus: ex suo fonte natiua est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam coligi, & nasci: quòd in Fucino videmus, in quem montis circumiecti fluuij deriuantur. Sed & magnæ latentesque in ipso vnde sunt: itaque etiam cùm hiberni deflexere torrentes, faciem suam seruant.

CAP. VI. Primum ergo quærimus quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, vnde tantum aquarum exeat. Miramur, quod accessionem fluminum maria non sentiant. Aeque mirandum est, quòd detrimenta exeuntium terra non sentit. Quid est quod illam sic impleuit, vt præbere tantum ex recondito possit, ac subinde suppleat? Quamcumque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorum ac fontium.

CAP. V. Quidam iudicant, terram, quidquid aquarum emisit, rursus accipere: & ob hoc maria non crescere, quia quòd influxit, non in suum vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras, & palam venit, secreto reuertitur, colaturque in transitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & prauitatem saporis in tanta soli varietate exuit, & in sinceram aquam transit.

CAP. VI. Quidam existimant, quidquid ex imbribus terra concipit, in flumina rursus emit-

emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quod paucissima flumina sunt in his locis, in quibus rarus est imber. Ideò siccas esse aiunt Aethiopiæ solitudines, paucosque inueniri in interiore Africa fontes: quia feruida cæli natura sit, & pęne semper æstiua. Squalidæ itaque sine arbore, sine cultore arenæ iacent, raris imbribus sparsæ, quos statim combibunt. At contra constat, Germaniam Galliamque, & proxime ab his Italiam, abundare riuis & fluminibus: quia cælo humido vtuntur, & ne æstas quidem imbribus caret.

CAP. VII. Aduersus hæc multa dici posse vides. Primum ego tibi vinearum dilligens fossor affirmo, nullam pluuiam esse tam magnam, quæ terram vltra decem pedes in altitudinem medefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumitur, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggerere amnibus vires, qui summā hummum tangit? Par maior eius per fluminum alueos in mare, aufertur. Exiguū est quòd sorbet terra, nec id seruat Aut enim arida est, & absumit quiquid in se fusum est: aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideò primis imbribus non augentur amnes: quia totos in se sitiens terra trahit. Quid quod quædam flumina erumpunt saxis & montibus? His quod conferent pluuiæ, quæ per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideant? Adijce, quòd in siccissimis locis putei in altum acti per ducenum, aut tricenum pedum spatia, inueniunt aquarum vberes venas in ea altitudine, in quam aqua non penetret: vt scias illic non cælestem esse, nec collectitium humorem, sed quòd dici solet, viuam aquam. Illo quoque argumento hæc opinio refellitur, quòd quidam fontes in summo montis cacumine re-

dundant. Apparet ergo, illos sursum agi, aut ibi concipi, cùm omnis aqua pluuialis decurrat.

CAP. VIII. Quidam existimant, quemadmodum in exteriore parte terrarum vastæ paludes iacent, magni & nauigabiles lacus, quemadmodum ingenti spatio terræ maria porrecta sunt, infusa vallibus: sic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas stagnare, quam apud nos Oceanum, & sinus eius: imo eo latius, quo plus terra in altum patet. Ergo ex illa profunda copia isti amnes egeruntur: quos quid miraris si terra detractos non sentiat, cùm adiectos maria non sentiant?

CAP. IX. Quibusdam hæc placet causa. Aiunt habere terram intra se cauos recessus, & multum spiritus: qui necessario frigescit, vmbra graui pressus. Deinde piger & immotus, in aquam, cùm se desijt ferre, conuertitur. Quemadmodum supra nos mutatio aeris imbrem facit, ita infra terras flumen aut riuum agit. Supra nos stare non potest segnis diu & grauis. Aliquãdo enim sole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque interualla magna imbribus sunt. Sub terra verò quidquid est, quòd illũ in aquam conuertat, idem semper est, vmbra perpetua, frigus æternum, inexercitata densitas: semper ergo præbebit fonti aut flumini causas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoq; quidquid efflauit, quia non aere libero concipitur, crassescit, & protinus in humorem conuertitur.

CAP. X. Habes primam aquarum sub terra nascentium causam. Adijcias etiam licet, quod fiant omnia ex omnibus. Ex aqua aer. Ex aere aqua. Ignis ex aere. Ex igne aer. Quare ergo non terra fiat ex aqua, & ex terra aqua? quæ si in alia mutabilis est, & in aquam: imo maxi-

me

me in hanc. Vtraque cognata res est, vtraque grauis, vtraque densa, vtraque in extremum mundi compulsa. Ex aqua terra fit. Cur non aqua fiat è terra? At magna flumina sunt. Cùm videris, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, adspice. Miraris, cùm labantur assidue, quædam vero concitata rapiantur, quæ præsto sit illis semper aqua noua? Quid si mireris, quod cùm venti totum aera impellant, non deficit spiritus, sed per dies noctesque æqualiter fluit: nec vt flumina certo alueo fertur, sed per vastum cœli spatium lato impetu vadit? Quid si vllam vndam superesse mireris, quæ superueniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnium elementorum alterni recursus sunt. Quidquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum æquitate turbata, mundus præponderet. Omnia in omnibus sunt. Non tantum aer in ignem transit, sed nunquam sine igne est. Detrahe illi calorem: rigescet, stabit, durabitur. Transit aer in humorem: sed nihilominus non sine humore. Et aera & aquam facit terra: sed non magis vmquam sine aqua, quàm sine aere. Et ideo facilior inuicem transitus est: quia illis in quæ transeundum est: iam mixta est. Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aera: hunc vmbra hiberni frigoris densat, vt faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humore: natura sua vtitur.

CAP. XI. Quid ergo? inquis, si perpetuæ sunt causæ, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis exeunt? Sæpe motu terrarum itinera turbantur, & ruina interscindit aquas,

quæ retentæ nouos exitus quærunt, & aliquò impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliunde alio transferuntur. Apud nos euenire solet, vt amisso canali suo flumina primum refundantur; deinde quia perdiderunt viam, faciant. Hoc accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem noua vis fontium emersit. Sed & alio quoque casus interuenire quidam opinantur, quia aliter euocent aquas, aut à cursu suo deijciant, atque auertant. Fuit aliquando aquarum inops Hæmus: sed cum Gallorum gens à Cassandro obsessa in illum se contulisset, & siluas cecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant: quibus excisis, humor qui desijt in arbusta consumi, superfusus est. Idem ait & circa Magnesiam accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia fere aquosissima sunt quæcunque vmbrosissima. Quòd non eueniret, si aquas arbusta siccarent: quibus alimentum ex proximo est: fluminum verò vis ex intimo manat, vltraque excipitur, quàm radicibus euagari licet. Deinde succisæ arbores plus humoris desiderant. Non enim tantum id quo viuant, sed & id quo crescant trahunt. Idem ait, circa Arcadiam, quæ vrbes in Creta insula fuit, fontes & lacus substitisse, quia desierit coli terra, diruta vrbe: posteà vero quàm cultores recepesit aquas quoque recepisse. Caussam siccitatis hanc ponit, quod obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique inuenimus, quæ propter aquas coli cœperunt, quàm quæ aquas habere cœperint, quia colebantur.

Non

Non enim esse pluuialem hanc aquam, quæ vastissima flumina à fonte statim, magnis apta nauigijs defert, ex hoc intelligas licet, quòd per hyemem estatemque par est à capite deiectus. Pluuia potest facere torrentem; non potes autem æquali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed incitant.

CAP. XII. Paullo repetamus hoc altius, si videtur: scies non habere quod quæras, cùm ad vera amnium originem accesseris. Flumen nempe facit copia cursusque aquæ perennis. Ergo si quæris à me, quomodo aqua fiat? interrogabo inuicem, quomodo aer fiat, aut terra. Si rerum elementa sunt quatuor, non potes interrogare vnde aqua sit: quarta enim pars est naturæ. Quid ergo miratis, si rerum naturæ portio tam magna, potest aliquid ex se semper effundere? Quomodo aer, & ipse quarta pars mundi, ventos & auras mouet, sic aqua riuos flumina. Si ventus est fluens aer, & flumen est fluens aqua. Satis multum illi virium dedi, cùm dixi, elementum est. Intelligis, quòd ab illo proficiscitur, non posse deficere.

CAP. XIII Aqua, ait Thales, valentissimum elementum est, hoc fuisse primum putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed & nos quoque aut in eadem sententia, aut in vltima sumus. Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum, & in se cuncta conuertat. Hunc euanidum considere, & nihil relinqui aliud in rerum natura, igne restincto, quàm humorem: in hoc futuri mundi spem latere. Ita ignis exitus mundi est, humor primordium. Miraris amnes ex hoc posse exiri semper, qui pro omnibus fuit, & ex quo sunt omnia? Hic humor in diductione rerum ad quartas redactus est, sic positus,

vt fluminibus edendis sufficere, vt riuis, vt fontibus posset. Quæ sequitur, Thaletis inepta sententia est. Ait enim, terrarum orbem aqua sustineri, & vehi more nauigij, mobilitateque eius fluctuare, tunc cùm dicitur tremere. Non est ergo mirum, si abundat humor ad flumina fundenda, cùm mundus in humore sit totus. Hanc veterem & rudem sententiam explode. Nec est quod credas, in hunc orbem aquam subire per rimas & facere sentinam.

CAP. XIV. Ægyptij quattuor elementa fecere: deinde ex singulis bina, marem & feminam. Aerem marem iudicant, qua ventus est: feminam, qua nebulosus & iners. Aquam virilem vocant mare: muliebrem omnem aliam. Ignem vocant masculum, qua ardet flamma: & feminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, saxa cautesque: feminæ nomen assignant huic tractabili ad culturam.

CAP. XV. Mare vnum est, ab initio scilicet ita constitutum: habet suas venas, quibus impellitur atque æstuat. Quomodo maris, sic & huius aquæ mitioris vasta in occulto via est, quam nullius fluminis cursus exhauriet. Abdita est virium eius ratio. Tantum ex illa, quantum superfluum sit, emittitur. Quædam ex istis sunt, quibus assentire possumus: sed hoc amplius censeo. Placet natura regi terram: & quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus & venæ sunt & arteriæ: illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terra quoque sunt alia itinera, per quæ aqua; & alia, per quæ spiritus currit: adeoque illam ad similitudinem humanorum corporum natura formauit, vt maiores quoque nostri aquarum appellauerint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis

est,

est, sed multa genera humoris, alia necessarij, alia corrupti, ac paullo pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullæ, muci, saliuæque & lacrimæ, & quidam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico: in terra quoque sunt humoris genera complura. Quædam quæ matura durentur. Hunc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit auaritia: & quæ in lapidem ex liquore vertuntur. In quibusdam verò locis terra humorque liquescit: sicut bitumen, & cetera huic similia. Hæc est caussa aquarum, secundum legem naturæ, voluntatemque nascentium. Ceterum vt in nostris corporibus, ita in illa sæpe humores vitia concipiunt: aut ictus, aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigidus, aut æstus, corrupere naturam & sulphuratio contraxit humorem, qui modo diuturnus est, modo breuis. Ergo vt in corporibus nostris sanguis, cùm percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis eflui, aut donec venæ scissura subsedit, atque interclusit, vel aliqua alia caussa retro dedit sanguinem: in terra, solutis ac patefactis venis, riuus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sic vena, quomodo consumpta aqua sit: modo exsiccatur aliquo impedimento, modo coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam: modo illa vis terræ, quàm esse mutabilem diximus, desinit posse alimenta in humorem conuertere: aliquando autem exhausta replentur: modo per se viribus recollectis, modo aliunde translatis. Sæpe enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Sępe terra, si facilis est, ipsa in tabem resoluitur, humescit. Idem euenit sub terra, quòd in nubibus, vt spissetur grauioremque,

quem

quam vt manere in natura sua possit, gignat humorem. Sæpe colligitur roris modo tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in vnum locis confluit. Sudorem aqui leges vocant: quia guttæ quædam vel pressura loci eliduntur, vel æstu euocantur. Hæc tenuis vnda vix fonti sufficit. At ex magnis caussis, magnisq; conceptibus excidunt amnes: nonnumquam leuiter, si aqua pondere suo se tantum detulit; nonnumquam vehementer & cùm sono suo, si illam spiritus intermixtus iecit.

CAP. XVI. Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt? Superuacuum est nominare singula flumina, quæ certi mensibus magna, certis angusta sunt: occasionem singulis quærere, cùm possim eamdem caussam omnibus reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstitit, statum diem seruat, quemadmodum præsto est ad mensem suum partus: sic aquæ interualla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. Quædam autem interualla minora sunt, & ideò notabilia quædam maiora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cùm videas ordinem rerum, & naturā per constituta procedere? Hiems numquam aberrauit. Æstas suo tempore incanduit. Autumni, verisque, vt solet facta mutatio est. Tam solstitium, quàm æquinoctium, suos dies retulit. Sunt & sub terra minus nota nobis iura naturæ, sed nō minus certa. Crede infra, quidquid vides supra. Sunt & illic specus vasti, sunt ingentes recessus, & spatia suspensis hinc & inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui sæpe illapsas vrbes receperunt, ingentem in alto ruinam condiderunt.

Hæc

Hæc spiritu plena sunt. Nihil enim vsquam inane est, & stagna obsessa tenebris & locis amplis. Animalia quoque illis innascuntur, sed tarda & informia: vt in aere cæco pinguique concepta, & in aquis torpentibus situ: pleraque ex his cæca, vt talpæ & subterranei mures, quibus deest lumen, quia superuacuum est. Inde, vt Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur.

CAP. XVII. Multa hoc loco tibi in mentem venient, quæ vrbane in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabra ire piscatum. Exspecto vt aliquis in mari venetur. Quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibiliora sunt opera luxuriæ, quoties naturam aut mentitur, aut vincit? In cubili natant pisces: & sub ipsa mensa capitur qui statim transferatur in mensam. Parum videtur recens mullus nisi qui in conuiuæ manu moritur. Vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit: alios necant in garo, & cōdiunt viuos. Et sunt qui fabulas putant, piscem viuere posse sub terra, & effodi, non capi. Quam incredibile illis videretur, si audirent natare in garo piscē, nec cæne caussa occisum esse super cænam cùm multum in delicijs fuit, & oculos, antequam gulam pauit.

CAP. XVIII. Permitte mihi quæstione seposita, castigare luxuriam. Nihil est, inquis, mullo exspirante formosius. Ipsa colluctatione animam agenti rubor primum, deinde pullor suffunditur: quam æque variatur, & incerta facies inter vitam & mortem coloris est. Vacatio longa somniculosæ inertisque luxuriæ. Quam fe-

ro experecta, circumscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo & tam pulchro piscatores fruebantur. Quo coctum piscem? quo exanimem? in ipso ferculo exspiret. Mirabamur tantum in illis esse fastidium, vt nollent attingere, nisi eodem die captum piscem: qui, vt aiunt, saperet ipsum mare. Ideò cursu aduehebatur, ideò gerulis cùm anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Quo peruenere deliciæ? Is pro putrido iam piscis affertur, qui non hodie eductus, hodie occisus est. Nescio de re magna tibi credere, Ipse oportet mihi credam: huc afferatur, coram me animam agat. Ad hunc fastum peruenere ventres delicatorum, vt gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natantem, palpitantemque viderint. Quantum ad solertiam luxuriæ pereuntis accedit, tantò subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, vsitata contemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus: Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum, in quo exsultet, in quo trepidet. Vbi multum diuque laudatus est, ex illo perlucido viuario extrahitur; tunc vt quisque peritior est, monstrat? Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio: vide quas latera venas agat: ecce sanguineum putes ventrem: quam lucidum quiddam, cæruleumque sub ipso tempore effulsit, iam porrigitur & pallet, & in vnum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris sui sustinet, quam optauit. Quotus quisque funus domesticum ad rogum prosequitur? Fratrum, propinquorumque extrema hora deseritur; ad mortem mulli concurritur. Nihil

enim

enim eſt illo formoſius. Non tempero mihi, quin vtar interdum temerarijs verbis, & propreitatis modum excedam. Non ſunt ad popinam dentibus, & ventre, & ore contenti; oculis quoque guloſi ſunt.

CAP. XIX. Sed vt ad propoſitum reuertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in ſubterraneis occultis, fertilem fędorum ſitu piſcium. Si quando erupit, affert ſecum immenſam animalium turbam, horridam adſpici, & turpem, ac noxiam guſtu. Certe cum in Caria circa Lorimam vrbem talis exſiliſſet vnda, periere quicumque illos ederant piſces, quos ignoto ante eum diem cælo nouus amnis oſtendit. Nec id mirum. Erant enim pinguia & diſerta, vt ex longo otio, corpora: ceterum inexercitata, & in tenebris ſaginata, & lucis expertia, ex qua ſalubritas ducitur. Naſci autem poſſe piſces in illo terrarum profundo, ſit indicium, quòd anguillæ quoque latebroſis locis naſcuntur: grauis & ipſe cibus ob ignauiam, vtique ſi altitudo illas luti penitus abſcondit. Habet ergo non tantum venas aquarum terra, ex quibus corriuatis flumina effici poſſunt, ſed & amnes magnitudinis vaſtæ: quorum alijs ſemper in occulto curſus eſt, donec aliquo ſinu deuorentur: alij ſub aliquo lacu emergunt. Jam quis ignorat, eſſe quædam ſtagna ſine fundo? Quorſus hoc pertinet? Vt apparet, hanc magnis amnibus ęternam eſſe materiam, cuius non tanguntur extrema, ſicut fluminum & fontium.

CAP. XX. At quare aquis ſapor varius? propter quatuor cauſas. Ex ſolo prima eſt, per quòd feruntur. Secũda ex eadem ſimulatione eius naſcitur.

fertur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quòd sæpè concipiunt corruptæ per iniuriam. Hæ causæ saporem dant aquis varium: hę medicatam potentiam: hæ grauem spiritum odoremque pestiferum: hæ leuitatem grauitatemque, aut colorem, aut nimium rigorem. Interest, vtrum, per loca sulphure, an nitro, an bitumine plena transeant. Hac ratione corruptæ, cùm vitæ periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ouidius ait:

Flumē habent Cicones, quòd potum saxea reddit,
Viscera, quòd tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum est, & eius naturæ habet limū, vt corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Puteolanus puluis, si aquam attigit, saxum est: sic è contrario, hæc aqua si solidum tetigit, hæret & affigitur. Inde est quod res abiectæ in eumdem lacum, lapideæ subinde extrahuntur. Quod in Italia quibusdam locis euenit siue virgam, siue frondem demerseris, lapidem post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturque paullatim. Hoc minus videbitur tibi mirum si notaueris, Albulam & fere sulphuratam aquam, circa canales suos riuosque durari. Aliquam harum habent caussam illi lacus, quos quisquis faucibus hausit, vt idem poeta ait,

Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporē.

Similem habet vim mero, sed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas donec, exsiccetur, dementia est, & nimia grauitate defertur in somnum: sic aquæ huius sulphurea vis habet quoddam acrius ex aere noxio virus, quod mentem aut in furorem mouet, aut sopore opprimit. Hoc habet mali & Lyncestius amnis:

Quem quicumque parū moderato gutture traxit

Haud

Haud liter titubat, quam si mera vina bibisset.

CAP. XXI. In quosdam specus qui despexere, moriuntur tam velox malum est; vt transuolantes aues deijciat: talis est aer, talis locus ex quo letalis aqua distillat. Quod si remissior fuerit aeris & loci pestis, ipsa quoque temperatior noxa, nihil amplius quam tentat neruos, velut ebrietate torpentes. Nec miror, si locus atque aer aquas inficit, similesque regionibus reddit, per quas, & ex quibus veniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, & vinis vis exsistit etiam in aceto: nulla res est, quæ non eius à quo nascitur, notas reddat.

CAP. XXII. Aliud est etiam aquarum genus, quod nobis placet cæpisse cum mundo. Siue ille æternus est, hoc quoque fuit semper: siue initium aliquod est illi, hoc quoque cum toto dispositum est. Quid sit hoc, quæris? Oceanum, & quodcumque ex illo mare terras interluit. Iudicant quidam flumina quoque, quorum innenarabilis natura est, cùm ipso mundo traxisse principia, vt Istrum, vt Nilum, vastos amnes magisque insignes, quàm vt dici possint, eamdem illis originem, quàm ceteris esse.

CAP. XXIII. Hæc est ergo aquarum diuisio, vt quibusdam videtur. Post illam celestes, quas ex superioribus nubila eijciunt. Ex terrenis aliæ sunt, vt ita dicam, supernatantes, quæ in summa humo repunt: aliæ abditæ, quarum reddita est ratio.

CAp. XXIV. Quare quædam, aquæ caleant, quædam etiam ferueant in tantum, vt nõ possint esse vsui, nisi aut in aperto euanuere, aut mixtura frigidæ intepuere, plures caussæ redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos regit, aquam calescere, si subie-

æi sunt solo, per quod aquis transcursus est. Facere solemus dracones & miliaria & complures formas, in quibus ære tenui fistulas struimus per decliue circundatas: vt sæpe eumdem ignem ambiens aqua per tantum fluat spatij, quantum efficiendo calori sat est. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem sub terra Empedocles existimat fieri: quem non falli credent ij, quibus balnearia sine igne calefiunt. Spiritus in illa feruens loco æstuanti infunditur. Hic per tubos lapsus, non aliter quàm igne subdito, parietes & vasa balnei calefacit. Omnis denique frigida transitu mutatur in calidam: nec trahit saporem euaporatio quia clausa perlabitur. Quidam existimant, per loca sulphure plena exeunres vel introeuntes aquas, calorem beneficio materiæ, per quàm fluunt, trahere: quòd ipso odore gustuque testantur. Reddunt enim qualitatem eius, qua caluerunt, materiæ. Quod ne accidere, mireris, viuæ calci aquam infunde, feruebit.

CAP. XXV. Quædam aquæ mortiferæ sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas fallit: quia non facie, nõ odore suspecta est, qualia sunt magnorum artificũ venena, quæ deprehendi nisi morte non possunt. Hæc autem, de qua paullo ante retuli, aqua, summa celeritate corrumpit: nec remedio locus est, quia protinus hausta duratur: nec aliter quam gypsum sub humore constringitur; & alligat viscera. Est autem noxia aqua in Thessalia circa Tempe: quã & feræ & pecus omne deuitat, per ferrum & æs exit: tanta vis illi in est, etiam dura moliendi: nec arbusta quidem vlla alit, & herbas necat. Quibusdam fluminibus vis inest mira. Alia enim sunt,

quæ

quæ pota inficiunt greges ouium: intraque breue tempus, quæ fuere nigræ albam ferunt lanam: quæ albæ venerant, nigræ abeunt. Hoc etiam in Bœotia amnes duo efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen est: vterque ex eodem lacu exeunt, diuersa facturi. In Macedonia quoque, vt ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oues volunt, adducunt. Quod vt diutius potauere, non aliter quam infecta mutantur. At si illis lana opus fuerit pulla, paratus gratuitus infectos est: ad Ceronem eumdem gregem appellunt. Auctores nouos habeo, esse in Galatia flumen, quod idem in omnibes efficiat, esse in Cappadocia, quo poto equis, nec vlli prætereà animali, color mutatur, & spargitur albo cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Sicilia, est adhuc in Syriam stagnum, in quo natant lateres, & mergi proiecta non possunt, licet grauia sint. Huius rei palam caussa est; quamcumque vis rem expende, & contra aquam statue, dummodo vtriusque pars sit modus; si aqua grauior est, leuiorem rem, quam ipsa est, feret, & tanto supra se extollet, quanto erit leuior; grauiora descendent. At si aquæ, & eius rei quam contra pensabis, par pondus erit: nec persum ibit, nec exstabit, sed æquabitur aquæ natabit quidem, sed pæne mersa, ac nulla eminens parte. Hoc est cur quædam tigna supra aquam, pæne tota efferantur; quædam ad medium submersa sint: quædam ad æquilibrium aquæ descendant. Namque cùm vtriusque pondus par est, neutraque res alteri cedit, grauiora descendunt, leuiora gestantur. Graue autem & leue est, non æstimatione nostra, sed comparatione eius quo vehi debet. Itaq; vbi,

aqua grauior est hominis corpore, aut saxi, non sinit id quo non vincitur, mergi. Sic euenit, vt in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant: de solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leues, ex quibus quæ constant insulæ, in Lydia natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutilias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur: alia in lacu Statoniensi Cutiliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamen aqua sustinetur: & in hanc itaque illam partem non tantum vento impellitur, sed & aura. Nec vnquam illi per diem & noctem in vno loco statio est: adeò mouetur leui flatu. Huic duplex causa est. Aquæ grauitas medicatæ, & ob hoc ponderosæ; & ipsius insulæ materia vectabilis, quæ non est corporis solidi, quamuis arbores alat. Forta sse enim leues truncos, frondesque in lacu sparsas, pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam si qua in illa saxa sunt, inuenies exesa & fistulosa: qualia sunt quæ duratus humor efficit, vtique circa medicatorum fontium riuos: quæ vbi purgamenta aquarum coaluerunt, ex spuma solidantur. Necessario leue est, quòd ex ventoso inanique concretum est. Quorumdam causa non potest reddi, quare aqua Nilotica fecundiores feminas facia, adeo, vt quarumdam viscera longa sterilitate præclusa, ad conceptum relaxauerit: quare quædam in Lycia aquæ conceptum feminarum custodiant, quas solent petere, quibus parum tenax vulua est. Quod ad me attinet, pono ista inter temere vulgata. Creditum est, quasdam aquas scabiem adferre corporibus, quasdam vitiliginem, & fœdam ex albo varietatem, siue infusa siue pota sit: quod vitium dicunt habere aquam

ex

ex rore collectam. Quis non grauissimas esse aquas credat, quæ in crystallum coeunt? Contra autem est: tenuissimis enim hoc euenit, quas frigus ob ipsam tenuitatem facillimè gelat. Vnde autem fiat eiusmodi lapis, apud Græcos ex ipso nomine apparet: κρύσταλλον enim appellant æque hunc perlucidum lapidem, quam illam glaciem, ex qua fieri creditur. Aqua enim cęlestis minimum in se terreni habens, cùm induruit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis: donec omni aere excluso in se tota compressa est, & humor qui fuerat, lapis effectus est.

CAP. XXVI. Aestate quædam flumina augētur, vt Nilus: cuius alias ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponto quoque quosdam amnes crescere tempore æstiuo; quattuor autem esse iudicant causas. Aut quia tunc maximè in humorem mutabilis terra est: aut quia maiores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacite suffunditur. Tertia, si crebrioribus ventis ostium cęditur, & reuerberatus fluctu amnis restitit: qui crescere videtur, quia non effunditur. Quarta ratio est siderum. Hæc enim quibusdam mensibus magis vrgetur, & exhauriunt flumina? cùm longius recesserunt minus consumunt atque trahunt. Itaque quòd impendio solebat, id incremento accedit. Quædam flumina palam in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur: quædam consumuntur paullatim, & intercidunt; eadem ex interuallo reuertuntur, recipiuntque & nomen & cursum. Causa manifesta est, sub terra vacat locus. Omnis autem humor natura ad inferius, & ad inane defertur. Illo itaque recepta flumina rursus egere secreto: sed cùm primùm aliquid

solidi, quòd obstaret, occurrit prærupta parte; quæ minus ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum.

Sic uti terreno Lycus est epotus hiatu,
Exsistit procul hinc, alioque renascitur ore.
Sic modo combibitur, tacito modo gurgite lapsus
Redditur Argolicis ingens Erasinus in vndis.

Idem & in Oriente Trigis facit: absorbetur, & desideratus diu, tandem longe remoto loco, non tamen dubius an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eiectant: vt Arethusa in Sicilia, quinta quaque æstate per Olympia. Inde opinio est, Alphæon ex Achaia eo vsque penetrare, & agere sub mare cursum, necante quàm in Syracusano littore emergere. Ideoque ijs diebus quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini illic redundare. Hoc & à te traditum est in poemate, Lucili carissime, & à Virgilio qui alloquitur Arethusam?

Sic tibi cùm fluctus subter labere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat vndam.

Est in Chersonesco Rhodiorum fons, qui post magnum interuallum temporis, fœda quædam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam locis fontes faciunt, vt non tantum lutum, sed folia, testasque, & quidquid putre iacuit, expellant: vbique autem facit mare: cui hæc natura est, vt omne immundum stercorosumque littoribus impingat. Quædam verò partes maris id certis temporibus faciunt, vt circa Messanam & Mylas fimo quiddam simile, turbulentum in littus mare profert, feruetque & æstuat, non sine odore fœdo. Vnde illic stabulare solis boues, fabula est. Sed difficillis ratio est quorum-

dam

dam: vtique inibi tempus eius rei, de qua quæritur, inobseruatum & incertum est. Itaque proxima quidem inueniri, & vicina non potest caussa, ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantium clausarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quæ secunda vis defert & exportat. Illæ quæ non emittunt quidquid insedit, magis minusue æstuant. Mare vero cadauera, stramentaque, & naufragorum reliquijs similia, ex intimo trahit, nec tantum tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur.

CAP. XXVII. Sed monet me locus, vt quæram, cùm fatalis dies diluuij venerit, quemadmodum magna pars terrarum vndis obruatur. Vtrùm Oceani viribus fiat, & externum in nos pelagus exsurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elisa æstate hiems pertinax, immensam vim aquarum ruptis nubibus deruat. An flumina tellus largius fundat, aperiat que fontes nouos, aut non sit vna tanto malo caussa, sed omnis ratio consentiat, & simul imbres cadant, flumina increscant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia vno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturæ vtique vbi in finem sui properat. Ad originem rerum parce vtitur viribus: dispensatque se incrementis fallentibus: subito ad ruinam toto impetu venit. Quam longo tempore opus est, vt conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur quam diligenti nutrimento obnoxium nouissime corpus adolescit? at quam nullo negotio soluitur? Vrbes constituit ætas? hora dissoluit. Momento fit ci-

nis: diu silua. Magna tutela stant ac vigent omnia: cito ac repente dissiliunt. Quidquid ex hoc statu rerum natura flexerit, in exitium mortalium satis. Ergo cum affuerit illa necessitas temporis, multa simul fata caussas mouent nec sine concussione mundi tanta mutatio est, vt quidam putant, inter quos Fabianus est. Primo immodici cadunt imbres, & sine vllis solibus triste nubilo cælum est; nebulaque continua, & ex humida spissaque caligine, numquam exsiccantibus ventis. Inde vitium satis, & segetum sine fruge surgentium marcor. Tunc corruptis quæ seruntur manu, palustris omnibus campis herba succrescit: mox iniuriam & validiora sensere. Solutis quippe radicibus, arbusta procumbunt & vitis; atque omne virgultum non tenetur solo, quod molle fluidumque est: iam nec gramina aut pabula læta aquis sustinet, fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur; quare ilex & quercus excuitur, & quæcumque in his arduis arbor commissura astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum vsque receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota humus stagnat, frustra titubantium fulcra tentantur. Omnes enim fundamentum in lubrico figitur, & lutosa humo nihil stabile est. Postquam magis magisque nimbi ingruunt, & congestæ sæculis tabuerunt niues, deuolutus torrrens altissimis montibus rapit siluas male hærentes, & saxa reuolutis remissa compagibus rotat. Abluit villas, & intermixtos ouium greges deuehit, vulsisque minoribus tectis, quæ in transitu abduxit, tandem in maiora violentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit mœnibus suis populos, ruinam an naufragium quærantur, incertos: adeo

simul,

ſimul, & quod opprimeret, & quod mergeret, venit. Auctus deinde proceſſu aliquo in ſe torrentibus raptis plana paſſim populatur. Nouiſſime ruina magna gentium clarus onuſtuſque diffunditur. Flumina vero ſuapte natura vaſta, & tempeſtatibus rapta, alueos relinquunt. Quid tu eſſe Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali ſuo curſus eſt, cum ſuperfuſi nouas ſibi fecere ripas ac ſciſſa humo ſimul exceſſere alueo? Quanta cum præcipitatione voluuntur, vbi per campeſtria fluens Rhenus, ne ſpatio quidem languidus, ſed latiſſime velut per anguſtum aquas implet? Cumque Danubius non iam radices nec media montium ſtringit: ſed iuga ipſa ſollicitat, ferens ſecum madefacta montium latera, rupeſque deiectas, & magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus à continente receſſerunt. Deinde non inueniens exitum (omnia enim ſibi ipſe præcluſerat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque vrbium vno vortice inuoluit. Interim permanent imbres, fit cælum grauius, ac ſic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nihilum, nox eſt: & quidem horrida & terribilis, intercuſſu liminis diri: crebra enim micant fulmina, procellæ quatiunt mare: tunc primum auctum fluminum acceſſu, & ſibi anguſtum, iam promouet, littus: non continetur ſuis finibus, ſed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retro, pars tamen maior, vt maligno oſtio retenta, reſtagnat, & agros in formam vnius lacus redigit. Iam omnia, qua proſpici poteſt, aquis obſidentur. Omnis tumulus in profundo latet, & immenſa vbique altitudo eſt: tantum in ſummis

montium iugis vada sunt. In ea excelsissima liberis coniugibusque fugere, actis ante se gregibus diremptum inter miseros commercium ac transitus: quoniam quidquid submissius erat, id vnda compleuit. Editissimis quibusque adherebant reliquiæ generis humani: quibus in extrema perductis, hoc vnum solatio fuit, quod transierat in stuporem metus: non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habeat locum. Quippe vim suam perdit in eo, qui vltra sensum mali miser est. Ergo insularum modo eminent montes, & sparsas Cycladas augent vt ait ille poetarum ingeniosissimus egregie, sicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat: deerant quoque littora ponto:

nisi tantum impetum ingenij & materiæ ad pueriles ineptias reduxisset.

Nat lupus inter oues, fuluos vehit vnda leones.

Non est res satis sobria, lasciuire deuorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantæ confusionis imaginem cepit, cùm dixit:

Exspatiata ruunt per apertos flumina cāpos.

. . . . . Pressæque labant sub gurgite turres.

Magnifice hoc, si non curauit, quid oues & lupi faciant. Natari autem in diluuio & in illa rapina potest? aut non eodem impetum pecus omne, quo raptum erat, mersum est? Concepisti imaginem quantam debebas, obrutis omnibus terris, cælo ipso in terram ruente. Perfer. Scies quid deceat, si cogitaueris orbem terrarum natare. Nunc ad propositum reuertamur.

CAP. XXVIII. Sunt qui existiment, immodicis imbribus vexari terras posse, non obrui. Magno impetu magna ferienda sunt. Faciet pluuia

uia segetes malas fructum grando decutiet, intumescent riuis flumina: sed resident. Quibusdam placet moueri mare: & illinc caussam tantæ cladis accersi. Non potest torrentium, aut imbrium, aut fluminum iniuria fieri tam grande naufragium. Vbi instat illa pernicies, mutarique genus humanum placuit, fluere assiduos imbres, & non esse modum pluuijs concesserim, supressis aquilonibus, & flatu ficciore: austris nubes & imbres & amnes abundare.

..... Sed adhuc in damna profectum est.
Sternuntur segetes, & deplorata colonis
Vota iacent longique perit labor irritus anni.

Non lædi debent terræ, sed abscondi. Denique cùm per ista prolusum est, crescunt maria, sed super solitum, & fluctum vltra extremum tempestatis maximæ vestigium mitunt. Deinde à tergo ventis surgentibus, ingens æquor euoluunt; quòd longe à conspectu littoribus frangitur. Deinde vbi littus bis terque prolatum est, & pelagus in alieno constitit, velut admoto melo comitus procurrit æstus ex imo recessu maris. Nam vt aeris, vt ætheris, sic huius elementi larga materia est, multoque in abdito plenior. Hæc fatis mota, non æstu, (nam æstus fati ministerium est) attollit vasto sinu fretum, agitque ante se. Deinde in miram altitudinem erigitur: & illis tutis hominum receptaculis superest. Nec id aquis arduũ est quoniam æquo terris fastigio ascenderet. Si quis excelsa perlibret, mari paria sunt. Nam par vndique sibi ipsa tellus est. Caua & plana vndique inferiora sunt. Sed istis adeò in rotundũ orbis æquatus est, in parte autẽ eius & maria sunt, quæ in vnius æqualitatem pilæ coeunt. Sed quemadmodum campos intuentem, quæ paullatim deuexa sunt, fallunt: sic non

intelligimus curuaturas maris, & videtur planum quidquid apparet: at illud æquale terris est. Ideoque vt effluat, non magna mole se tollet: dum satis est illi, vt supra paria veniat, leuiter exsurgere: nec à littore vbi inferius est, sed à medio, vbi ille cumulus est, defluit. Ergo vt sole æstus æquinoctialis, sub ipsum lunæ solisque coitum, omnibus alijs maior vndare: sic hic qui ad occupandas terras emittitur, solitis maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam supra cacumina eorum, quos perfusurus est, montium creuit, deuoluitur. Per centena millia quibusdam locis æstus excurrit innoxius, & ordinem seruat. Ad mensuram enim crescit, iterumque decrescit. At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eadem, qua conflagratio futura est. Vtrumque fit, cùm Deo visum ordiri meliora, vetera finiri. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, & ex his interitus est. Ergo quandoque placuere res nouæ mundo, sic in nos mare emittitur desuper, vt feruor ignis, cùm aliud genus exitij placuit.

CAP. XXIX. Quidam existimant terram quoque concuti, & dirupto solo noua fluminum capita detegere, quæ amplius vt è pleno profundant. Berosus, qui Belum interpretatus est, ait cursu ista siderum fieri: & adeo quidem id affirmat, vt conflagrationi, atque diluuio tempus assignet: arsura enim terrena contendit, quando omnia sidera, quæ nunc diuersos agunt cursus, in Cancrum conuenerint, sic sub eodem posita vestigio, vt recta linea exire per orbes omnium possit: inundationem futuram, cùm eadem siderum turba in Capricornum conuenerit. Illic solstitium, hic bruma confici-

ficitur. Magnæ potentiæ signa: quando in ipsa mutatione anni momenta sunt. Et istas ego receperim caussas? (neque enim ex vno est tanta pernicies) & illam quæ in conflagratione nostri placet, huc quoque transferendam puto: siue animal est mundus, siue corpus: natura gubernante, vt arbores, vt sata, ab initio eius vsque ad exitum quidquid facere, quidquid pati debeat, inclusum est: vt in semine omnis futuri ratio hominis comprehensa est. Et legem barbæ & canorum nondum natus infans habet: totius enim corporis, & sequentis ætatis in paruo occultoque linamenta sunt. Sic origo mundi, non minus solem & lunam, & vices siderum, & animalium ortus, quam quibus mutarentur terrena, continuit. In his fuit inundatio, quæ non secus quam hiems, quam æstas, lege mundi venit. Itaque non pluuia istud fiet, sed pluuia quoque: non incursu maris, sed maris quoque incursu: non terræ motu, sed terræ quoque motu. Omnia adiuuabunt naturam, vt naturæ constituta peragantur. Maximam tamen caussam, ad se inundandam, terra ipsa præstabit: quam diximus esse mutabilem, & solui in humorem. Ergo quandoque erit terminus rebus humanis, cùm partes eius interire debuerint, abolerive funditus totæ; vt de integro totæ, rudes innoxiæque generentur: nec supersit in deteriora magister: plus humoris, quàm semper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur, pensa sunt. Aliquid oportet alteri accedat, vt quæ libramento stant, inęqualitas turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras non quo obruat. Quidquid illi accesserit, necesse est, in alienũ locũ exundet. Undare ergo terra debet vt validiori infirma succũbat. Incipiet ergo pu-

trescere, de hinc laxata ire in humorem, & assidua tabe defluere. Tunc exsilient sub montibus flumina, ipsosque impetu quatient: inde aura tacita manabunt. Solum omne aquas reddet, summi scaturient montes: quemadmodum in morbum transeunt sana, & vlceri vicina consentiunt: vt quæque proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, stillabunt, & deinde current, & hiante pluribus locis saxo, per fretum salient, & maria inter se component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi æquoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes nouum mare fabulas obruet, hinc qui terras cingit Oceanus extremas veniet in medium. Quid ergo est? nihilominus tenebris alienos menses hiems, ęstas prohibebitur, & quodcumque terras sidus exsiccat, compresso ardore cessabit. Peribunt tot nomina, Caspium & Rubrum mare, Ambracij & Cretici sinus, Propontis & Pontus. Peribit omne discrimen. Confundetur quidquid in suas partes natura digessit. Non muri quemquam non turres tuebuntur. Non proderunt templa supplicibus, nec vrbium summa; quippe fugientes vnda præueniet, & ex ipsis arcibus deferet. Alia ob occasu, alia ab oriente concurrent: vnus humanum genus condet dies. Quidquid tam longa fortunæ indulgentia excoluit, quidquid supra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata, magnarumque gentium regna pessumdabit.

CAP. XXX. Sunt omnia, vt dixi, facilia naturæ: vtique quę à primo facere constituit; ad quæ non subito, sed ex denunciato venit. Iam autem à primo die mundi, cùm in hunc habitum ex informi vnitate discederet, quando mergerentur terrena, decretum est: & ne sit quan-

do-

doque velut in nouo opere, dura molitio, olim ad hæc maria se exercent. Non vides, vt fluctus in littora, tamquam exiturus, incurrant? Non vides, vt æstus fines suos transeat, & in possessionem terrarum mare inducat? Non vides, vt illi perpetua cùm claustris suis pugna sit? Quis porro istinc, vnde tantum tumultum vides, metus est è mari, & magno impetu erumpentibus fluuijs? Vbi non humorem natura disposuit, vt vndique nos, cùm voluisset aggredi posset? Mentior, nisi eruentibus terram humor occurrit, & quoties non auaritia aut defodit, aut aliqua caussa penetrare altius cogit, eruendi finis vnda est. Adijce nunc, quod immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per opera labentium. Vndique ergo erunt caussæ diluuio, cùm aliæ aquæ subinfluant terras, aliæ circumfluant, quæ diu coerci te vincent, & amnes amnibus iugent, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, & maiores hiatu soleat. Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaurit, quemadmodum eunt in sudorem vires: ita tellus liquefiet, & alijs caussis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inueniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitij. Tentatur diuelliturque concordia, cùm semel aliquid ex hac idonea diligentia remiserit mundus: statim vndique ex aperto, ex abdito, superne, ab infimo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens, sui, tam contumax, infestumque retinentibus, quam magna vis vndæ, vtetur libertate promissa & iubente natura quæ scindit circuitque, complebit. Vt ignis diuersio locis ortus, cito miscet incendium, flammis corre properantibus: sic momento redundantia

ma-

maria se committent. Nec ea semper licentia vndis erit; sed peracto exitio generis humani, exstinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transierant iterum aquas terra sorbebit: natura pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget: & reiectus è nostris sedibus, in sua secreta pelletur Oceanus: & antiquus ordo reuocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturque terris homo inscius scelerum, & melioribus auspiciis natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, nisi dum noui sunt. Cito nequitia subrepit: virtus difficilis inuentu est, rectorem ducemque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

LIBER QVARTVS.

In quo de niue, grandine & pluuia agitur.

Argumentum.

IN Præfatione gratulatur Lucilio de otiosa Siciliæ procuratione, quæ Musis & litteris eius spatium daret. Monet præterea, ne adulatoribus præbeat latus. Laudes deinde Callionis fratris interiectæ, & Siciliæ adiectæ.

Cap. I. Statim ab origine Nihil incipit, & multa de Nilo docta & amœna inter spargit. Inde ad grandine, niuem, glaciem, pluuiam abscedit, & occasionem tam bella & oblata, aduersus niuatas & glaciatas potiones, ac Romanam luxuriam litigare incipit, nec litigium ante librum finit.

PRÆ-

PRÆFATIO.

DElectat te quemadmodum scribis, Lucili virorum optime, Sicilia, & officium procurationis otiosæ. Delectabit, si continere id intra fines suos volueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturum te hoc non dubito. Scio quam sis ambitioni alienus, quàm familiaris otio & litteris. Turbam rerum hominumque desiderent, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optime conuenit. Nec mirum paucis istud contingere: imperiosi nobis ipsius & molesti sumus: modo amore nostri, modo tædio laboramus: infelicem animum nunc superbia inflamus, nunc cupiditate distendimus: alias voluptate laximus, alias sollicitudine exurimus. Quod est miserrimum, numquam sumus singuli. Necesse est itaque assidua sit, in tam magno vitiorum contubernio rixa. Fac ergo mi Lucili, quod facere consuesti. A turba, quantum potes, te separa; nec adulatoribus latus præbeas, artifices sunt ad captandos superiores. Pars illis, etiam si bene caueris, non eris. Mihi crede, capieris, si proditioni ipse te trades. Habent hoc in se naturale blanditiæ: etiam cùm reijciuntur, placent: sæpè exclusæ, nouissimè recipiuntur. Hoc enim ipsum imputant, quod repelluntur, & subigi ne contumelia quidem possunt. Incredibile est, quod dicturus sum, sed tamen verum. Ea maxime quisque patet, qua petitur. Fortasse enim ideo, quia patet petitur. Sic ergo formare, vt scias non posse te consequi, vt sis impenetrabilis: cùm omnia caueris, per ornamenta feriet. Alius adulatione clam vtemur parce: alius ex aperto, palā rusticitate simu-

mulata, quasi simplicitas illa, non ars sit. Plancus artifex ante Vellcium maximus, aiebat non esse occultè, nec ex dissimulato blandiendum. Erit, inquit, procari, si latet. Plurimum adulatos cùm deprehensus est, proficit: plus etiamnum sibi obiurgatus est, si erubuit. Futuros multos in persona tua Plancos cogita: & hoc non esse remedium tanti mali, nolle laudari. Crispus Passienus, quo ego nil cognoui subtilius in omnibus rebus, maximè in distinguendis, & curandis vitij, sæpe dicebat, adulationi nos opponere, non claudere ostium. Et quidem sic, quemadmodum opponi amicæ solet. Quæ si impulit, grata est gratior, si effregit. Demetrium egregium virum memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad diuitias viam, quo die pœnituisset bonæ mentis. Nec inuidebo, inquit, vobis hanc artem, sed docebo eos, quibus quæsito opus, est quemadmodum non dubiam fortunam maris, non emendi, vendendique aleam subeant, non incertam fidem ruris, incertiorem fori tentent, quemadmodum non solùm facili, sed etiam hilari via pecuniam faciant, gaudentesque dispolient. Te, inquit, longiorem Fido Anneo iurabo, & Apollonio Pycta, quamuis staturam habeas Thræcis cùm Thræce compositi. Hominem quidem non esse vllum liberaliorem, non mentiar, cùm possis videri omnibus donasse, quidquid dereliquisti. Ita est, mi Iunior, quo apertior est adulatio, quo improbior, quo magis frontem suam perfricuit, cecidit alienam, hoc citiùs expugnat. Eo enim iam dementiæ venimus, vt qui parcè adulatur, pro maligno sit. Solebam tibi dicere, Gallionem fratrem meum (quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non potest) alia vitia non

nosse,

nosse,hoc etiam odisse:ab omni illum parte tentasti. Ingenium suspicere cæpisti, omnium maximum, & dignissimum, quòd consecrari mallet,quàm conteri: pedes abstulit. Frugalitatem laudare cępisti, qua sic à nummis resiluit, vt illos habere,nec damnare videatur: prima statim verba precidit. Cępisti mirari comitatem, & compositam suauitatem: quæ illos quoque, quos transit, abducit, gratuitum etiam in obuios merito. Nemo enim mortalium vni tam dulcis est,quàm hic omnibus:cùm interim tanta naturalis boni vis est, vti artem, simulationemque non redoleat. Nemo non imputari sibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditijs tuis restitit,vt exclamares inuenisse te inexpugnabilem virum aduersus insidias, quas nemo non in sinum recipit. Eo quidem magis hanc eius prudentiam,& ineuitando ineuitabili malo pertinaciam te suspicere confessus es,quia speraueras posse apertis auribus recipi, quamuis blanda diceres, quia vera dicebas. Sed eo magis intellexit obstandum. Semper enim falsis à vero petitur veritas. Nolo tamen tibi displiceas, quasi mali egeris mimum, & quasi ille aliquid iocorum, aut doli suspicatus sit. Non deprehendit te, sed repulit. Ad hoc exemplar componere. Cùm quis ad te adulator accesserit, dicito: Vis tu ista verba,quæ iam ab alio magistratu ad alium cùm lictoribus transeunt, ferre ad aliquem, qui paria facturus, vult quidquid dixeris, audire?Ego ne decipere volo,nec decipi possum. Laudari me à vobis, nisi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem necesse est in hoc descendere,vt te petere cominus possint? Longum inter vos interuallum sit. Cùm cupieris bene laudari, quare hoc vti debeas? ipse te lauda:

dic:

dic: Liberalibus me ſtudijs tradidi, quamquam paupertas alia ſuaderet, & ingenium eo abduceret, vbi præſens ſtudij pretium eſt. Ad gratuita carmina deflexi me, & ad ſalutare philoſophiæ ſtudium contuli. Oſtendi in omne pectus cadere virtutem: & eluctatus natalium anguſtias, nec ſorte me, ſed animo menſus, par maximis ſteti. Non mihi inimicitia Gætulici Caij fidem eripuit, non in aliorum perſonam infeliciter amatorum, Meſſala & Narciſſus, diu publici hoſtes, antequam ſui propoſitum meum potuerunt euertere. Ceruicem pro fide oppoſui. Nullum verbum mihi, quod non ſalua conſcientia procederet, excuſſum eſt. Pro amicis omnia timui, pro me nihil: niſi ne parum bonus amicus fuiſſem. Non mihi muliebres fluxere lacrymæ, non è manibus vllius ſupplex pependi. Nihil indecorum nec bono nec diro feci. Periculis meis maior, paratus ire in ea quæ minabantur, egi gratias fortunæ, quod experiri voluiſſet, quanti æſtimarem fidem. Non debebat mihi paruo res tanta conſtare. Nec examinauit me quidem diu: neque enim paria pendebant, vtrũ ſatius eſſet me perire pro fide, an fidem pro me. Non præcipiti impetu in vltimum conſilium, quo me eriperem furori potentium, miſi. Videbam apud Caium tormenta, videbam ignes. Sciebam olim ſub illo in eum ſtatum res humanas decidiſſe, vt inter miſericordiæ opera haberetur, occidi. Non tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore deſilui, ne viderer pro fide tantum mori poſſe. Adijce nunc inuictum muneribus animum, & in tanto auaritiæ certamine numqam ſuppoſitam manum lucro. Adijce nunc victus parſimoniam, ſermonis modeſtiam, aduerſus minores humanitatem, aduerſus ma-

io-

iores reuerentiam. Post hoc ipse te consule, verane an falsa memoraueris. Si vera sunt, coram magno teste laudatus es: si falsa, sine teste derisus es. Possum & ipse nunc videri te aut captare aut experiri. Vtrum libet crede, & omnes timere à me incipe Virgilianum illud excute:

Nunquam tuta fides .....

Ante Ouidianium,

.... Qua terra patet, fera regnat Erinnys.
In facinus iurasse putes ....

Aut illud Menandri: (qui enim non in hoc magnitudinem ingenij sui concitauit, detestatus consensum humani generis, tendentis ad vitia?) Omnes, ait, malos viuere: & in scenam velut rusticus poeta prosiluit. Non senem excipit, non puerum, non feminam, non virum: & adijcit, non singulos peccare, nec paucos, sed iam scelus esse contextum. Fugiendum ergo, in se redeundum est, imo etiam à se recedendum. Hoc tibi, & si diuidimur mari, præstare tentabo, vt dubium viæ, iniecta manu, ad meliora perducam. Et ne solitudinem sentias, hinc tecum miscebo sermones. Erimus vna, qua parte optimi sumus: dabimus inuicem consilia, non ex vultu audientis pendentia. Longe te ab ista prouincia abducam, ne forte magnam historijs esse fidem credas, & placere tibi incipias, quotiens cogitaueris. Hanc ego habeo sub meo iure prouinciam, quæ maximarum vrbium exercitus & sustinuit & fregit, cùm inter Cartaginem & Romam ingentis belli pretium iacuit, cum quattuor Romanorum principum, id est, totius imperij vires contractas in vnum locum vidit, altamque Pompeij fortunam erexit, Cesaris fa-

ti-

tigauit, Lepidi transtulit, omniumque cepit: quæ illi ingenti spectaculo interfuit, ex quo liquere mortalibus posset, quam velox foret ad imum lapsus ex summo, quamque diuersa via magnã potentiam fortuna destrueret, Vno enim tempore vidit Pompeium Lepidumque, ex maximo fastigio aliter ad extrema deiectus, cùm Pompeius alienũ exercitum fugeret, Lepidus suum.

CAP. I. Itaque vt te tota mente abducam, quamuis multa habeat, Sicilia in se, circaque se mirabilia, omnes interim prouinciæ tuæ quæstiones præteribo, & in diuersum cogitationes tuas abstraham. Quæram enim tecum id quòd libro superiore distuli. Quid ita Nilus æstiuis mensibus abundet. Cui Danubium similem natura philosophi tradiderunt, quòd & fontis ignoti, & æstate quam hieme maior sit. Vtrumque apparuit falsum. Nam & caput eius in Germania esse comperimus: & æstate quidem incipit crescere; sed adhuc manente intra mensuram suam Nilo, primis caloribus, cùm sol vehementior inter extrema veris niues emollit, quas ante consumit, quam intumescere Nilus incipiat. Reliquo verò æstatis minuitur, & ad hiberna magnitudinem redit, atque ex ea demittitur.

CAP. II. At Nilus ante ortum Caniculę augetur medijs æstibus, vltra æquinoctium. Hunc nobilissimum amnem natura extulit ante humani generis oculos, & ita disposuit, vt eo tempore innundaret Aegyptum, quo maximè vsta feruoribus terra vndam altius traheret, tantùm haustura, quantum siccitati annuæ sufficere possit. Nam in ea parte, quæ in Æthiopiam vergit, aut nulli imbres sunt, aut rati; & qui insuetam, aquis cælestibus terram non adiuuent. Vnam, vt scis, Aegyptus in hoc spem suam habet. Proinde

de aut sterilis annus aut fertilis, prout ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum adspicit cælum. Quare non cùm poeta meo iocor, & illi Ouidium suum impingo qui ait:

..... *Nec pluuio supplicat herba Ioui.*

Vnde crescere incipiat si comprehendi posset, caussę quoq; incrementi inuenirentur. Nunc vero magnas solitudines peruagatus, & in paludes diffusus, gentibus sparsus, circa Philas primum ex vago & errante colligitur. Philæ insula est aspera & vndique prærupta: duobus in vnum coituris amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, & eius nomen ferunt. Vrbem totam complectitur. Nunc Nilus magnus magis quam violentus, egressus Aethiopiam arenasque, per quas iter ad commercia Indici maris est, prælabitur. Excipiunt enim cataractæ, nobilis insigni spectaculo locus. Ibi per arduas excisasque pluribus locis rupes Nilus insurgit, & vires suas concitat. Frangitur enim occurrentibus saxis, & per angusta eluctatus, vbicumque vincit, aut vincitur, fluctuat: & illic excitatis primum aquis quas, sine tumultu leni alueo duxerat, violentus, & torrens per malignos transitus prosilit, dissimiles sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. Ad vbi scopulos verberauit, spumat: & illi non ex natura sua, sed ex iniuria loci color est. Tandemque eluctatus obstantia, in vastam altitudinem subito destitutus cadit, cùm ingenti circum iacentium regionum strepitu. Quem perferre gens tibi [Persis collocata non potuit, obrusis assiduo fragore auribus, & ob hoc ledibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini paruula nauigia conscendunt, quorum alterum nauem

re-

omnem in ſiccis atque hiantibus locis fecem relinquit: & quidquid pingue ſecum tulit, arentibus locis allinit: iuuatque agros duabus ex cauſſis, & quod inundat, & quod oblimat. Ita quidquid non adijt, ſterile ac ſqualidum iacet. Si creuit ſuper debitum, nocuit. Mira ęque natura fluminis, quod cùm ceteri amnes abluant terras, & euiſcerent, Nilus tanto ceteris maior adeo nihil excedit, nec abradit, vt contra adijciat, vires, minimumque in eo ſit quod ſolum temperet. Illato enim limo, arenas ſaturat ac iungit. Debetque illi Ægyptus non tantum fertilitatem terrarum, ſed ipſas. Illa facies pulcherrima eſt, cùm iam ſe in agros Nilus ingeſſit. Latent campi, opertęque ſunt valles: oppida inſularum modo exſtant. Nullum in mediterraneis, niſi per nauigia commercium eſt Maiorque eſt lætitia gentibus, quo minus terrarum ſuarum vident. Sic quoque cùm ſe ripis continet Nilus, per ſeptena oſtia in mare emittitur: quodcumque elegeris ex his, mare eſt. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud littus porrigit. Ceterum beluas, marinis vel magnitudine vel noxa pares, educat. Et ex eo quantus ſit, æſtimari poteſt, quod ingentia animalia, & pabulo ſufficienti, & ad vagandum loco, continet. Balbillus virorum optimus, in omni litterarum genere rariſsimus, auctor eſt, cùm ipſe præfectus obtineret Aegyptum, Heracleotico oſtio Nili, quod eſt maximum, ſpectaculo ſibi fuiſſe delphinorum à mari occurrentium, & crocodilorum à flumine aduerſum agmen agentium, velut pro partibus prælium. Crocodilos ab animalibus placidis, morſuque innoxijs victos. His ſuperior pars corporis dura, & impenetrabilis eſt etiam maiorum animalium dentibus; at inferior mol-

lis

ſis ac tenera: hanc delphinis ſpinis, quas dorſo eminentes gerunt, ſubmerſi vulnerabant, & in aduerſum enixi diuidebant. Reciſis hoc modo pluribus, ceteris velut acie verſa refulgerunt. Fugax animal audaci, audaciſſimum timido. Nec illo Tentyritæ generis aut ſanguinis proprietate ſuperant, ſed contemptu & temeritate. Vltro enim inſequuntur, fugienteſque iniecto trahunt laqueo: plerique pereunt, quibus minus præſens animus ad perſequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detuliſſe. Theophraſtus eſt auctor. Biennio continuo, regnante Cleopatra, non aſcendiſſe, decimo regni anno & vndecimo, conſtat. Significatam aiunt duobus rerum potientibus defectionem. Antonij enim Cleopatræque defecit imperium. Per nouem annos non aſcendiſſe Nilum ſuperioribus ſeculis, Callimachus eſt auctor. Sed nunc ad inſpiciendas cauſſas, propter quas æſtate Nilus creſcat, accedam, & ab antiquiſſimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Aetiopiæ iugis ſolutas niues ad Nilum vſque decurrere. In eadem opinione omnis vetuſtas, fuit. Hoc Aeſchilus, Sophocles, Euripides, tradunt. Sed falſum, eſſe, argumentis plurimis patet. Primo Æthiopiam feruentiſſimam eſſe, indicat hominum aduſtus color, & Troglodytæ, quibus ſubterraneæ domus ſunt. Saxa velut igni ferueſcunt, non tantum medio, ſed inclinato quoque die: ardens puluis, nec humani veſtigij patiens: argentum replumbatur: ſignorum coagmenta ſoluuntur: nullum materiæ ſuperadornatæ manet operimentum. Auſter quoque qui ex illo tractu venit, ventorum calidiſſimus eſt. Nullum ex his animalibus quæ latent bruma, vnquam reconditur. Etiam per hiemen in

ſam-

summo & aperto serpens est. Alexandriæ quoque, quæ longe ab huiusmodi immodicis caloribus est posita, niues non cadunt: superiora etiam pluuia carent. Quemadmodum ergo regio tantis subiecta feruoribus duraturas per totam æstatem niues recipit? Quis sane aliqui montes illic quoque excipiant: nunquam tamen magis quàm Alpes, quàm Thraciæ iuga aut Caucasus. Atqui horum montium flumina vere & prima æstate intumescunt, deinde hibernis minora sunt. Quippe vernis temporibus imbres niuem diluunt: reliquias eius primus calor dissipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Ister, nec Caystrus subiacent malo: æstate proueniunt. Altissimæ sunt & in istis Septemtrionalibus iugis niues. Phasis quoque per id tempus, & Borysthenes cresceret, si niues flumina possent contra æstatem magna producere. Prætereà si hæc caussa attolleret Nilum, æstate prima plenissimus flueret. Tunc enim maximæ & integræ adhuc niues, ex mollissimoque tabes est. Nilus autem per menses quattuor liquitur, & illi æqualis accessio est. Si Thaleti credis, Etesiæ discedenti Nilo resistunt, & cursus eius actio contra ostia mari sustinent: ita reuerberatus in se recurrit: nec crescit, sed exitu prohibitus resistit, & quacumque mox potuit, inconcessus erumpit. Euthymenes Massiliensis testimonium dicit: Nauigaui, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit maior, quamdiu Etesiæ tempus obseruant: tunc enim eijcitur mare instantibus ventis. Cùm resederint, & pelagus conquiescit:, minorque discedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis maris sapor est, & similes Niloticis belluæ. Quare ergo, si Nidum Etesiæ prouocant, & ante

illos incipit incrementum eius, & post eos durat? Preterea non fit maior quo illi flauere vehementius? Nec remittitur incitaturque, prout illis impetus fuit: quod fieret, si illorum viribus cresceret. Quid, quod Etesiæ littus Aegyptium verberant, & contra illos Nilus descendit, inde venturus, vnde illi, si origo ab illis esset. Præterea ex mari purus & cæruleus effluerent, non vt nunc turbidus venit. Adde, quod testimonium eius testium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cum ignota essent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc vero tota exteri maris ora mercatorum nauibus stringitur: quorum nemo narrat nunc cæruleum Nilum, aut mare saporis alterius: quod & natura credi vetat: quia dulcissimum quodque & leuissimum sol trahit. Præterea quare hieme non cresci? & tunc potest ventis concitari mare, aliquando quidem maioribus. Nam Etesiæ temperati sunt. Quod si è mari ferretur Atlantico, semel oppleret Aegyptum. At nunc per gradus crescit. Oenopides. Chius ait, hieme calorem sub terris contineri: ideo & specus calidos esse, & tepidiorem puteis aquam: itaque venas interno calore siccari. Sed in alij terris augentur imbribus flumina. Nilum, quia nullo imbre adiuuetur, tenuari, deinde crescere per æstatem: quo tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus. Quod si verum esset, æstate flumina crescerent, omnesque putei æstate abundarent. Deinde non calorem hiemen sub terris esse maiorem. Aqua & specus & putei tepent: quia aera rigentem extrinsecus non recipiunt. Ita non calorem habet, sed frigus excludunt. Ex eadem caussa æstate refrigescunt: quia illo remotus seductusque aer calefactus non peruenit.

uenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad se rapit: hunc exsiccata tellus tum ex mari ducit, tum ex ceteris aquis. Fieri autem non potest, vt vna sicca sit tellus, alia abundet. Sunt enim perforata omnia, & in itinera peruia. Sicca ab humidis sumunt aliquando. Nisi aliquid terra acciperet, exaruissent. Ergo vndas sol trahit: sed ex his quæ premunt, maxime hæc mæridiana sunt. Terra cùm exaruit, plus ad se humoris adducit: vt in lucernis oleum illo fluit, vbi exuritur: sic aqua illo incumbit, quo vis caloris & terræ æstuantis arcessit. Vnde ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper hibernis, Septemtrionalibus, vnde exundat. Ob hoc pontus in infernum mare assidue fluit rapidus, non vt cetera maria, alternatis vltro citro æstibus, in vnam partem semper pronus & torrens. Quod nisi faceret, hisque itineribus, quod cuique deest, redderetur, quod cuique superest, emitteretur; iam aut siccata essent, omnia aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare, cùm pontus & amnes cuncti inuicem commeent, non omnibus locis æstate maiora sunt flumina? Ægyptum sol magis percoquit: Itaque Nilus magis crescit. Sed in ceteris quoque terris aliqua fluminibus fit adiectio. Deinde quare vlla pars terræ sine humore est, cùm omnis ad se ex aliis regionibus trahit; eoque magis, quo calidior est? Deinde quare Nilus dulcis est, si illi à mari vnda est? Nec enim vlli flumini dulcior gustus.

CAP. III. Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmauero quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numera secundæ notæ, qui vidisse quidē se negant, sed audisse. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cùm multa mentiti

 sunt

sunt ad arbitrium suum, vnam aliquam rem nolunt spondere: sed adijciunt, Penes auctores fides erit. Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi auctoritatem promittet, tam in illo quod prætetitum, quam in hoc quod securum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa, etiam in humorem versa; sic affirmabit, tamquam interfuerit. Quare autem rotunda sit prando, etiam sine magistro scire potes cum adnotaueris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis, apparet, quæ humorem halito colligunt, & in poculis sparsis, aliaque omni læuitate: nam & in herbarum vel arborum folijs, si quæ guttæ adhæserunt, in rotundũ iacent.

Quid magnis est saxo durũ? quid mollius vnda;
Duræ tamen molli saxa cauantur aqua.

aut, vt alius poeta ait:

Stillicidi casus lapidem cauat ....

& hæc ipsa excauatio rotunda fit. Ex quo apparet, illud huic quoque simile esse quod cauat. Locum enim sibi ad formam & habitum suum exsculpit. Præterà potest, etiam si non fuerit grando talis cùm defertur, corrotundari, & toties per spatium aeris densi deuoluta æquabiliter atque in orbem teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida, imo quia tam fusa est; & non per magnam altitudinem cadit sed circa terras initium eius est. Ita non longius illi per aera, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras, cùm inter nullos magis quam inter philosophos esse debeat æqua libertas? Grando nihil aliud est quàm suspensa glacies. Nix, in pruina pendens congelatio. Illud enim iam diximus, quod inter aquam & rorem interest, hoc inter pruinam, & glaciem, nec non inter ni-

niuem & glaciem intereſſe.

CAP. IV. Poteram me, peracta quæſtione, dimittere: ſed bene emenſum dabo: & quoniam cœpi tibi moleſtus eſſe, quidquid in hoc loco quæritur, dicam. Quæritur autem, quare hieme ningat, non grandinet: & vere, iam frigore infracto, grando cadat. Nam vt fallar tibi, verùm mihi quidem perſuadetur, qui me vſque ad mendacia hæc leuiora, in quibus os præcidi, non oculi erui ſolent, credulum preſto. Hieme aer riget: & ideo nondum in aquã vertitur, ſed in niuem cui aer proprior eſt. Cùm ver cœpit, maior inclinatio aeris ſequitur, & calidiore cælo maiora fiunt ſtillicidia. Ideo, vt ait Virgilius noſter,

..... *cum ruit imbriferum ver.*

vehementior immutatio eſt aeris vndique patefacti & ſoluentis ſe, ipſo tempore adiuuante. Ob hoc nimbi graues magis vaſtique quam pertinaces deferuntur. Bruma lentas pluuias habet & tenues quales ſæpe ſolent interuenire cùm pluuia rara & minuta, niuem quoq; admixtam habet. Dicimus niualem diem cum altum frigus, & triſte cælum eſt. Præterea Aquilone flante, & ſuum cælũ habente minutæ pluuiæ ſunt: Auſtro imber improbior eſt, & guttæ pleniores ſunt.

CAP. V. Rem è noſtris poſitam nec dicere audeo, quia infirma videtur: nec præterire: Quid enim mali eſt, aliquid & faciliori iudici ſcribere? Imo ſi omnia argumenta ad obruſſam cœperimus exigere, ſilentium indicetur: Pauca enim admodum ſunt ſine aduerſario. Cetera etiamſi vincunt, litigant. Aiunt, quidquid circa Scythiam & Pontum & Septemtrionalem plagam glaciatum & adſtrictum eſt, vere relaxari: tunc flumina gelata diſcedere, tunc obrutos montes niuem ſoluere. Cre-

dibile est ergo, frigidus spiritus indefieri, & verno cęlo remisceri. Illud quoque adijciunt, quòd nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, censeo, si volueris verum exquirere, niuem ita caue experiaris. Minus algere aiunt pedes eorum, qui fixam & duram niuem calcant, quàm eorum qui teneram & labefactam. Ergo, si non mentiuntur, quidquid ex illis Septemtrionalibus locis, iam disturbata niue, & glacie frangente se fertur, id meridianæ partis tepentem iam humidumque aera alligat, & perstringit. Itaque cùm pluuia futura erat, grando fit, iniuria frigoris.

CAP. VI. Non tempero mihi, quo minus omnes nostrorum ineptias proferam. Quosdam peritos obseruandarum nubium esse affirmant, & prędicere, cùm grando futura sit: & hoc intelligere vsu ipso potuisse, cùm colorem nubium notassent, quem grandototies insequebatur. Illud incredibile, Cleonis fuisse publice præpontos χαλαζοφύλακας, speculatores futuræ grandinis. Hi cùm signum dedissent, adesse iam grandinem, quid exspectas? vt homines ad penulas discurrerent, aut ad scorteas? Imo pro se quisque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus illæ nubes alio declinabant, cùm aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe, quòd rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quòd sint damno fieri poterat, manus sibi afferat. Et ne tu auidas aut crudeles existimes nubes, digitum suum bene acuto graphio pungebat, & hoc sanguine litabat. Nec minus ab huius agello grando se auertebat, quàm ab illo, in quo maioribus hostijs exorata erat.

CAP. VII. Rationem huius rei quidam quęrunt. Alteri, vt homines sapientissimos decet, negant posse fieri, vt cùm grandine aliquis paciscatur

piscatur, & tempestates munusculis redimat; quamuis munera etiam deos vincant. Alteri suspicari ipsos aiunt, esse in ipso sanguine vim quamdam potentem auertendæ nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse, vis tanta, vt in altum penetret, & eam sentiant nubes? Quanto expeditus erat dicere, Mendacium & fabula est? At Cleonis iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura prouidendæ tempestatis: quod negligentia eorum vineę vapulassēt, aut segetes procidissēt. Et apud nos in duodecim tabulis caueturne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat & attrahi imbres cantibus, & repelli quorum nihil posse fieri tam palam est, vt huius rei caussa nullius philosophi schola intranda sit.

CAP. VIII. Vnam rem adhuc adijciam, & fauere ac plaudere te iuuabit. Aiunt niuem in ea parte aeris fieri quæ prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex tribus caussis. Vna, quòd omnis terrarum euaporatio, cùm multum intra se feruidi aridique habeat, hoc est calidior, quo recentior. Altera, quod radij solis à terra resiliunt, & in se recurrunt. Horum duplicatio proxima quæque à terris calefacit. Quæ ideo plus habent temporis, quia solem bis sentiunt. Tertia caussa est, quod magis superiora perflantur: at quæcumque depressa sunt minus ventis verberantur.

CAP. IX. Accedit his ratio Democriti. Omne corpus quo solidius est, hoc calorem citius concipit, & diutius seruat. Itaque si in sole posueris æneum vas & vitreum & argēteum, æneo citius calor accedet, diutius hærebit. Adijcit deinde, quare hoc existimet fieri. His inquit, corporibus, quæ duriora, & pressiora densioraque sunt,

necesse est minora foramina esse, & tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur vt quemadmodum minora balnearia & minora miliaria citius calefiunt, sic hæc foramina occulta & oculos effugentia, & celerius feruorem sentiant, & propter easdem angustias quidquid receperunt tardius reddant.

CAP. X. Hæç longe præparata ad id perducunt, de quo nunc quæritur. Omnis aer quo proprior est terris hoc crassior. Quemadmodum in aqua, & in omni humore fæx ima est: ita in aere spississima quæque desiunt. Iam autem probatum est, omnia quo crassioris solidiorisque materiæ, sunt, hoc fidelius custodire calorē receptum: sed quo editior est aer, & quo longius à terrarum colluuie recessit, hoc sincerior puriorque est. Itaque solem non retinet, sed velut per inane transmittit: ideo minus calefit.

CAP. XI. Contra autem quidam aiunt, cacumina montium hoc calidiora esse debere, quo soli propria sunt. Qui mihi videntur errare, quod Apenninum, & Alpes, & alios notos ob eximiam altitudinem montes, in tantum putant crescere, vt illorum magnitudo sentire solis viciniam possit. Excelsa sunt ista, quamdiu nobis comparantur: at vero vbi vniuersum respexeris manifesta est omnium humilitas. Inter se vincuntur, & vincunt. Ceterum in tantum nihil attollitur, vt collatione totius nulla sit vel maximis portio: quod nisi esset, non diceremus, totum orbem terrarum pilam esse. Pilæ proprietas est, cùm æqualitate quadam rotunditas: æqualitatem autem hanc accipe, quam vides in lusoria pila. Non multum illi commissuræ & rimæ earum nocent, quo minus par sibi ab omni parte dicatur: quomodo in hac pila, nihil

illa interualla officiunt ad speciem rotundi, sic nec in vniuerso quidem orbe terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione consumitur. Qui dicit altiorem montem, quia solem proprius excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominem citius quam pusillum debere calefieri, & citius caput eius quam pedes. At quisquis mundum mensura sua æstimauerit, & terram cogitauerit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa posse ita eminere, vt cælestia magis sentiat velut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus, & vertices æterna niue obsessi, nihilominus in imo sunt: & propius quidem soli est mons, quàm campus aut vallis: sed sic, quo modo est pilus pilo crassior. Istos enim modo, & arbor alia magis quàm alia dicetur vicina cælo: quod falsum est: quia inter pusilla non potest esse magnum discrimen, nisi dum inter se comparantur. Vbi ad collationem immensi corporis ventum est, nihil interest quanto alterum altero sit maius: quia etiamsi magno discrimine, tamen minima vincuntur.

CAP. VII. Sed vt ad propositum reuertar, propter has quas retuli caussas, plerisque placuit, in ea parte aeris niuem concipi, quæ vicina terris est & ideò minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aer & plus habet frigoris, quàm vt in aquam & imbrem transeat & minus quàm vt duretur in grandinem. Hoc medio frigore non minus intento niues fiunt coactis aquis.

CAP. XIII. Quid istas, inquis, ineptias, quibus nec litteratior fit quisquam, nec melior, tam operose persequeris? Quomodo fiant niues, dicis: cùm multo magis ad nos dici à te

pertineat, quare emendæ non fint niues. Iubes me cùm luxuria litigare. Quotidianum istud & fine effectu iurgum est. Litigemus tamen: etiamsi superior futura est, pugnantes ac reluctantes vincat. Quid porro? Hanc ipsam inspectionem naturæ nihil iudicas ad id, quod vis conferre. Cùm quærimus quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinæ similem habere naturam, plus illi spiritus quàm aquæ inesse, non putas exprobrari illis, cùm emere aquam turpe sit, si nec aquam quidem emunt? Nos vero quæramus potius, quomodo fiant niues, quàm quomodo seruentur: quoniam non contenti vina diffundere veterana, & per sapores ætatesque disponere, inuenimus quomodo stiparemus niuem, vt ea æstatem euinceret, & contra anni feruorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia consecuti sumus? Nempe vt gratuitam mercemur aquam. Nobis dolet, quòd spiritum, quòd solem emere non possumus, quòd hic aer etiam delicatis diuitibusque ex facili nec emptus venit. O quam nobis male est, quod quidquam à rerum natura in medio relictum est? Hoc quod illa fluere & patere omnibus voluit, cuius haustum vitæ publicum fecit, hoc quod tam homini, quam feris auibusque, & inertissimis animalibus, in vsum large beate profudit, contra se ingeniosa luxuria redegit ad pretium. Adeò nihil potest illi placere, nisi carum. Vnum hoc erat, quod diuites in æquum turbæ dedecerent, quo non possent antecedere pauperrimum. Illi cui diuitiæ molestæ sunt, excogitatum est, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam. Vnde ad hoc peruentum sit, vt nulla nobis aqua satis frigida videretur quæ flueret, dicam. Quādiu sanus & salubris cibi capax stomachus est,

im-

impleturque, non premitur, naturalibus fomentis contentus est. Vbi quotidianis cruditatibus non temporis æstus, sed suos sentit, vbi ebrietas continua visceribus insedit, & præcordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid necessario quæritur, quo æstus ille frangatur, qui ipsis aquis incalescit, remedijs incitat virium. Itaque non æstate tantum, sed & media hieme niuem hac caussa bibunt. Quæ huius rei caussa est, nisi intestinum malum, & luxu corrupta præcordia, quibus nullum interuallum vnquam quo interquiescerent, datum est, se prandia cænis vsque in lucem perductis ingesta sunt, & distentos copia ferculorum ac varietate comessatio altius mersit? Deinde nunquam intermissa intemperantia, quidquid ante decoxerat, efferauit, & in desiderium semper noui rigoris accendit. Itaque quamuis cænationem velis specularibus muniant, & igne multo doment hiemem, nihilominus stomachus ille solutus, & æstu suo languidus, quærit aliquid non erigatur. Nam sicut anima relictos stupentesque frigida spargimus, vt ad sensum sui redeant: ita viscera istorum vitij torpentia nihil sentiunt; nisi frigore illa vehementiore percusseris. Inde est, inquam, quod nec niue contenti sunt, sed glaciem, velut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt, ac sæpe repetitis aquis diluunt quæ non è summo tollitur, sed vt vim maiorem habeat, & pertinacius frigus, ex abdito effoditur. Itaque ne vnum quidem eius est prætium: sed habet institores aqua, & annonam, pro pudor, variam. Vnguentarios Lacedæmonij vrbe expulerunt, & propere cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si vidissent reponendæ niuis officinas,

& tot iumenta portandæ aquæ deseruentia, cuius colorem saporemque paleis, quibus custodiunt, inquinant? At dij boni, quam facile est exstinguere sitim sanam. Sed quid sentire possunt emortuæ fauces & occallatæ cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed ardentes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittunt pæne fumantes, quos deinde restinguant niuatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, & paliolo focalique circundatos, pallentes & ægros; non sorbere solum niuem, sed etiam esse, & frusta eius in scyphos suos deijcere, ne inter ipsam bidendi moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est: & quidem eo acrior, quòd non tactu venarum, nec in cutem effuso calore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, inuictum malum, & ex molli fluidoque durum atque patiens. Non intellegis omnia consuetudine vim suam perdere? Itaque; nix ista, in qua etiamnum natatis, eo peruenit vsu, & quotidiana stomachi seruitute, vt aquæ locum obtineat. Aliquid adhuc quærite illi frigidus, quia pro nihilo est familiaris rigor.

LIBER QVINTVS.

In quo de ventis, & aeris motu agitur.

Argumentum.

Differit, quid ventus. Democritum refellit, qui censet ventum esse, cùm multæ, & confertæ atomi in angusto inani ita

ita se comprimunt, vt superfundantur. Igitur ventum fieri potius, partim aere à sole extenuato, ac diffuso, partim quia aer animal est, & vim se mouendi ac flabellandi habet. Tota deinde doctrina ventorum tam communium XII quàm prouincialium. Declinat denique sub finem suo more in hominum mores, qui ventis ad custodiendam cæli terrarumque temperiem, ad prudentiam comparandam & noscenda transmarina à Deo datis ad bella, ambitionem, & auaritiam abutimur. Unde in incerto ponit, an nasci magis ventos, quàm non nasci, profuerit: quòd de Iulio Cesare Liuius olim dixit.

CAPVT I.

VEntus est fluens aer. Quidam ita definierunt: Ventus est aer fluens in vnam partem. Hæc definitio videtur diligentior, quia numquam aer tam immobilis est, vt non in aliqua sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cùm leuiter commouetur, nec in vnam partem inclinatur. Itaque si legeris,

Cùm placidum ventis staret mare:

scito illud non stare sed succuti leuiter: & dici tranquillum, quia nec huc nec illo impetum capiat. Idem & de aere iudicandum est, non esse vmquam immobilem, etiamsi quietus sit. Quòd ex hoc intelligas licet. Cùm sol in aliquem clausum locum infusus est, videmus corpuscula minima in aduersum ferri alia sursum, alia deorsum, varie concursantia. Ergo parum diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoque agitatur. At ille abunde sibi cauerit, cuius hæc definitio fuerit: Fluctus est maris in vnam partem agitatio. Sic in hac quoque re, de qua cùm maxime quærimus, non

cir-

circumscribetur: qui ita se gesserit, vt dicat: Ventus est fluens aer in vnam partem: aut, Ventus aer est fluens impetu, aut aeras in vnam partem euntis, aut cursus aeris aliquo concitatior. Scio quid responderi pro definitione altera possit. Quid necesse est adijcere te, in vnam partem fluens aer? Vtique enim quòd fluit, in vnam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantum intra se mouerat, sed si aliquo fertur. Potest ergo aliquid moueri, & non fluere: at è contrario non potest fluere, nisi in vnam partem. Sed siue hæc breuitas satis à calumnia tuta est, hac vtamur: siue aliquis circumspectior est, verbo non parcat, cuius adiectio cauillationem omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est.

CAP. II. Democritus ait, cùm in angusto inani multa sunt corpuscula, quæ ille atomos vocant, sequi ventum. At contra, quietum placidum aeris statum esse, cùm in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucita est, sine tumultu ambulatur: vbi turba in angustum concurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in hoc quo circumdati sumus spatio, cùm exiguum locum multa corpora impleuerint, necesse est alia alijs incidant, & impellantur ac repellantur, implicenturque & comprimantur, ex quibus nascitur ventus, cùm illa quæ colluctabantur incubuere, & diu fluctuata ac dubia inclinauere se. At vbi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare possunt, nec impelli.

CAP. III. Hoc falsum esse vel ex eo colligas licèt, quòd tunc interim minimè ventus est, cùm aer nubilo grauis est. Atqui tunc plurima

cor-

corpora se in angustum contulere: & inde spissatarum nubium grauitas est. Adijce nunc, quòd circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis congestisque corporibus, nec tamen ventus est. Interdum verò tanta caligo effunditur, vt conspectum in vicino stantium eripiat: quòd non eueniret, nisi in paruum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis, quàm nebulosum, caret vento. Adijce nunc, quòd è contrario venit, vt sol matutinum aera spissum & humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cùm datum est laxamentum corporibus, & stipatio illorum ac turba resoluta est.

CAP. IV. Quomodo, inquis, ergo venti fiat, quos non negas fieri? Non vno modo. Alias enim terra ipsa magnam vim aeris eijcit, & ex abdito spirat: alias cùm magna & continua ex imo euaporatio in altum agit quæ emiserat, immutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec vt credam, mihi persuaderi potest, nec vt taceam: quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quæ non sine magna varium iniuria emittitur, & ventrem interdum cùm sono exorat, interdum secretius: sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quòd semper concoquit: alioquin immundius aliquid timeremus. Numquid ergo hoc verius est, dicere, multa ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quæ, cùm coaceruata sunt, deinde extenuari sole cæperint quia omne quo in angusto dilatatur, spatium maius desiderat, ventus exsistit?

CAP. V. Quid ergo? hanc solam esse caussam venti existimas, aquarum terrarumque euaporationes? Ex his grauitatem aeris fieri, deinde

solui

solui impetu cum quæ densa steterant, vt est necesse extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego vero & hanc iudico. Ceterum illa est longe verior caussa, valentiorque, habere aera naturalem vim mouendi se: nec aliunde concipere, sed inesse illi vt aliarum rerum, ita huius potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas vires esse, quibus nos moueremus, aera autem inertem, inagitabilem relictum esse; cùm aqua motum suum habeat, etiam ventis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere posset. Muscum quoque innasci aquis, & herbosa quædam videmus, summo innatantia.

CAP. VI. Est ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico? Ignis qui omnia consumit, quædam etiam creat: & quòd videri non potest simile veri, sed tamen verum est, animalia igne generantur. Habet ergo aliquam vim talem aer, & ideo modo spissat se, modo expandit & purgat: alias contrahit, alias diducit, ac differt. Hoc ergo interest inter aera & ventum, quòd inter lacum & flumen. Aliquando per se ipse sol caussa venti est, fundens rigentem aera, & ex denso coactoque explicans.

CAP. VII. In vniuersum de ventis diximus nunc viritim incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quemadmodum fiant, si apparuerit quando & vnde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex conuallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore iam sole: nec fertur vltra terrarum adspectum. Hoc ventorum genus incipit vere, nec vltra æstatem durat. Et inde maxime venit, vbi aquarum plurimum & montium est. Plana licet abundent aquis tamen

ca-

carent aura: hac dico, quæ pro velito valet.

CAP. VIII. Quomodo ergo talis flatus concipitur, quem Græci ἐγκολπίαν, vocant? Quidquid ex se paludes & flumina emittunt. (Id autem & multum est, & assiduum) per diem solis alimentum est: nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in vnam regionem colligitur. Cùm illam impleuit, & iam se non capit, sed exprimitur aliquo, & in vnam partem procedit: hic ventus est. Itaque eo incumbit; quo liberior exitus inuitat, & loci laxitas, in quàm coaceruata incurrant. Huius rei argumentum est, quòd prima noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quæ circa lucem iam plena est, & onerata, quærit quo defluat: & eo potissimum exit, vbi plurimum vacui est, & magna ac patens area. Adijcit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aera. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: & nondum quidem aera radijs impellit, iam tamen lacessit & irritat, luce præmissa. Nam cùm ipse processit, alia superius rapiuntur, alia diffunduntur tempore. Ideò non vltra matutinum illis datur flare: omnis illorum vis conspectu solis exstinguitur: etiamsi violentiores flauere, circa medium tamen diem relanguescunt: nec vnquam vsque in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac breuior est, prout valentioribus minoribusue collecta caussis est.

CAP. IX. Quare tamen tales venti verè & æstate validiores sunt? Læuissimi enim cætera parte anni, necqui vela impleant, surgunt. Quia ver aquosius est, & ex plurimis aquis, locisue ob humidam cœli naturam saturis & redundantibus, maior euaporatio est. At quare æstate

æque

sæque profunditur? Quia post occasum solis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat: qui euocat exeuntia, ac vehementius trahit, quidquid ex his sponte reddi solet: deinde non tantum habet virium, vt quòd euocauit, absumat. Ob hoc diutius corpuscula emanare solita, & efflari, terra ex se atque humor emittit. Facit autem ventum sol ortus, non calore tantum sed etiam ictu. Lux enim (vt dixi) quæ solum antecedit, nondum aera calefacit, sed percutit tantum: percussus autem in latus cedit. Quamquam ego ne illud quidem concesserim, lucem ipsam sine calore esse, cùm ex calore fiat. Non habet forsitan tantum temporis, quantum actu appareat. Opus tamen suum facit, & densa diducit ac tenuat. Præterea loca, quæ aliqua iniquitate naturæ ita clausa sunt, vt solem accipere non possint, illa quoque nubila & tristi luce calefiunt, & per diem minus quam noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, & à se repellit. Ergo sol quoque idem facit. Et ideò quibusdam videtur, inde flatus esse, vnde sol. Hoc falsum esse ex eo apparet, quod aura in omnem partem venit, & contra ortum plenis velis nauigatur. Quod non eueniret, si semper ventus ferretur à sole.

CAP. X. Etesiæ quoque, qui in argumentum à quibusdam aduocantur, non nimis propositum adiuuant. Dicam primum quid illis placeat, deinde, cur displiceat mihi. Etesiæ, inquiunt, hieme non sunt: quia breuissimis diebus sol desinit priusquam frigus euincatur. Itaque niues & ponuntur & durantur. Aestate incipiunt flare, cùm & longius extenditur dies, & recti in nos radij diriguntur. Veri ergo simile est concussas calore magno niues plus humidi efflare. Item terras.

ras exoneratas, niue, retectaſque ſpirare liberius. Itaque plura ex Septemtrionali parte cæli corpora exire, & in hæc loca quæ remiſſiora ac tepidiora ſunt, deferri. Sic impetum Eteſias ſumere: & ob hoc à ſolſtitio illis initium eſt vltraque ortum Caniculæ non valent: quia iam multum è frigida cæli partem hanc egeſtum eſt. At ſol mutato curſu in noſtram rectior tenditur: & alteram partem aeris attrahit, aliam vero impellit. Sic ille Eteſiarum flatus æſtatem frangit: & à menſium feruentiſſimorum grauitate defendit.

CAP. XI. Nunc, quod promiſi, dicendum eſt, quare Eteſiæ illos non adiuuent, nec quidquam huic conferant cauſæ. Dicimus autem luce auram incitari, eadem ſubſidere, cùm illam ſol attigit. Atqui Eteſiæ ob hoc ſomniculoſi à nautis, & delicati vocantur, quòd (vt ait Gallio) mane neſciunt ſurgere: eo tempore incipiunt prodire, quo ne pertinax quidem aura eſt, quod non accideret, ſi vt auras, ita illos ſol comminueret. Adijce nunc quod ſi cauſa illis flatus eſt, ſpatium diei ac longitudo, etiam ante ſolſtitium flarent, cùm longiſſimi dies ſunt, & cùm maxime niues tabeſcunt. Iulio enim menſe iam diſpoliata ſunt omnia, aut certe admodum pauca iacent adhuc ſub niue.

CAP. XII. Sunt quædam genera ventorum, quæ ruptæ nubes & in pronum ſolutæ emittunt. Hos Græci ventos ἐκνεφίας, vocant. Qui hoc (vt puto) modo fiunt. Cùm magna inæqualitas ac diſſimilitudo corporum, quæ vapor terrenus emittit, in ſublime eat, & alia ex his corporibus ſicca ſint, alia humida: ex tanta diſcordia corporum inter ſe pugnantium, cùm in vnum conglobata ſunt, veriſimile eſt quaſdam

cauas

cauas effici nubes, & interualla inter illa relinqui fistulosa, & in modum tibiæ angusta. His interualis tenuis includitur spiritus: qui maius desiderat spatium, cum euerberatus cursu parum libero incaluit: & ob hoc amplior fit, scinditque cingentia, & erumpit in ventum: qui fere procellosus est, quia superne demittitur, & in nos cadit vehemens acer: quod non fusus, nec per apertum venit, sed laborat, & iter sibi vi ac pugna parat. Hic fere breuis flatus est. Quia receptacula nubium per quæ ferebatur, ac munimenta perrumpit: ideo tumultuosus venit aliquando, non sine igne ac sono cæli. Hi venti multos maiores diuturnioresque sunt, si alios quoque flatus ex eadem caussa ruentes, in se abstulere, & in vnum confluxere plures: sicut torrentis modicæ magnitudinis eunt, quamdiu separatis suus cursus est: cùm verò plures in se aquas conuertere, fluminum iustorum ac perennium magnitudinem excedunt. Idem credibile est fieri & in procellis, vt sint breues quamdiu singulæ sunt: vbi verò sociauere vires, & ex pluribus cæli partibus elusus spiritus eodem se contulit, & impetus illis accedit, & mora.

CAP. XVII. Facit ergo ventum resoluta nubes: quæ pluribus modis soluitur. Nonnumquam conglobationem illam spiritus rumpit inclusi & in exitum nitentis luctatio: nonnumquam calor, quem modo sol fecit, modo ipsa arietatio magnorum inter se corporum, & attritus. Hoc loco, si tibi videtur, quæri potest, cur turbo fiat. Euenire in fluminibus solet, vt quamdiu sine impedimemto feruntur, simplex & rectum illis iter sit vbi incurrere in aliquod saxũ ad latus ripæ prominens, retorqueantur, & in orbem aquas sine exitu flectant, ita vt circumlatæ

latæ in se sorbeantur, & vorticem efficiant. Sic ventus, quamdiu nihil obstitit, vires suas effundit. Vbi aliquo promontorio repercussus est, aut vi locorum coeuntium in canalem deuexum tenuemque collectus: sæpius in se volutatur, similemque illis, quas diximus conuerti, aquis facit vorticem. Hic ventus circumactus, & eumdem ambiens locum, & se ipsa vertigine concitans, turbo est. Qui si pugnacior est, ac diutius volutatur, inflammatur, & efficit quem πρηστῆρα Græci vocant. Hic est igneus turbo. Hi fere omnia pericula venti erupti de nubibus produnt, quibus armamenta rapiantur, & totæ naues in sublime tollantur. Etiamnum quidam venti diuersos ex se generant, & impulsum aera in alias quoque partes, quam in quas ipsi inclinauere, dispergunt. Illud quoque dicam, quod mihi occurrit, quemadmodum stillicidia quamuis iam inclinent se & labantur, nondum tamen effecere lapsum, sed vbi plura coiere, & turba vires dedit, tunc fluere & ire dicuntur: sic quamdiu leues sunt aeris motus, agitati pluribus locis, nundum ventus est; tunc esse incipit, cùm omnes illos miscuit, & in vnum impetum contulit. Spiritum à vento modus separat: vehementior enim spiritus ventus est; inuicem spiritus leniter fluens aer.

CAP. XIV. Repetam nunc quod in primo dixeram, edi è specu ventos, recessuque interiore terrarum. Non tota solido contextu terra in vnum vsque fundatur, sed multis partibus caua,

...... *& cæci, suspensa latebris.*

alicubi habet inania sine humore. Ibi etiam si nulla lux discrimen aeris monstrat, dicam tamē nubes nebulasque in obscuro consistere. Nam ne hæ quidem supra terras, quia videntur, sunt; sed

ſed qui ſunt, videntur. Illic quoque nihilominus ob id ſunt, quod non videntur. Flumina illic ſcias licet, noſtris paria, ſublabi: alia leuiter ducta, alia in confragoſis locis præcipitando ſonantia. Quid ergo? non illud æque dabis, eſſe aliquos & ſub terra lacus, & quaſdam aquas ſine exitu ſtagnare? Quæ ſi ita ſunt, neceſſe eſt & illud, aera onerari, oneratumque incumbere, & ventum propulſu ſuo concitare. Et ex illis ergo ſubterraneis nubibus ſciemus nutriri inter obſcura flatus, cùm tantum virium fecerint, quanto aut terræ obſtantia auferant, aut aliquod apertum ad hos afflatus iter occupent, & per hanc cauernam in noſtra ſedes efferantur. Illud vero manifeſtum eſt, & magnam eſſe ſub terris vim ſulphuris, aliorum non minus ignem alentium. Per hæc loca cùm ſe, exitum quærens, ſpiritus torſit, accendat flammam ipſo affrictu neceſſe eſt. Deinde flammis latius fuſis, etiam ſi quid ignaui aeris erat, extenuatum moueri, & viam cùm fremitu vaſti atque impetu quærere. Sed hoc diligentius perſequar, cùm quæram de moribus terræ.

CAP. XV. Nunc mihi permitte narrare fabulam. Aſclepiodorus auctor eſt, demiſſos quàm plurimos à Philippo in metallum antiquum olim deſtitutum, vt exploraret quæ vbertas eius eſſet, qui ſtatus, aliquid futuris reliquiſſet ventus auaritia: deſcendiſſe illos cùm multo lumine, & multos duraturo dies: deinde longa via fatigatos, vidiſſe flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vaſtos, pares noſtris, nec compreſſos quidem terra ſupereminente, ſed liberæ laxitatis non ſine horrore viſos. Cùm magna hæc legi voluptate: intellexi enim ſæculum noſtrum, non nouis vitijs, ſed

iam

ſam inde antiquitus raditis laborare: nec noſtra ætate primum auaritiam, venas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris male abſtruſa quæſiſſe. Illi quoque maiores noſtri, quos celebramus laudibus, quibus diſſimiles querimur nos eſſe, ſpe ducti, montes ceciderunt, & ſupra lucrum ſub ruina ſteterunt. Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altiſſimis vſque latebris ſequerentur, & relicto ſpiritu libero, in illos ſe demitterent ſpecus, in quos nullum noctius dierumque perueniret diſcrimen, à tergo lucem relinquerent. Quæ tanta ſpes fuit? Quæ tanta neceſſitas hominem ad ſidera erectum incuruauit, & defodit, & in fundum telluris intimæ emerſit, vt erueret aurum, non minore periculo quærendum, quàm poſſidendum? Propter hoc cuniculos egit, & circa prædam lutulentam incertamque reptanit oblitus dierum, oblitus naturæ melioris, à qua ſe euertit. Nulli ergo mortuo terra tam grauis eſt, quàm iſtis ſupra quos auaritia vrgens terrarum pondus iniecit, quibus abſtulit cælum, quos in imo, vbi illud malum virus latitat, infodit. Illo deſcendere auſi ſunt, vbi nouam rerum poſitionem, terrarumque prudentium habitus, ventoſque per cæcum inane experirentur, & aquarum nulli fluentium horridos fontes, & altam perpetuamque noctem. Deinde cùm iſta fecerint, inferos metuunt.

CAP. XVI. Sed vt ad id de quo agitur, reuertar venti quattuor ſunt, in ortum, occaſum, meridiem, ſeptemtrionemque diuiſi. Ceteri, quos varijs nominibus appellamur, his applicantur

Eurus ad auroram Nabatheaque regna receſſit
Perſidaque, & radiis iuga ſubdita matutinis:
Veſper & occiduo quæ littora ſole tepeſcunt

Pro-

Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemque triones
Horrifer inuasit Boreas: contraria tellus.
Nubibus assiduis, pluuioque madescit ab Austro.

Vel, si breuius illos complecti mauis, in vnam tempestatem (quod fieri nullo modo potest) congregentur.

Una Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus;......

& qui locum in illa rixa non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt. Quattuor enim cæli partes in ternas diuidunt, & singulis ventis binos suffectos dant. Hac arte Vario, vir diligens, illos ordinat: nec sine caussa. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusque equinoctialis (bis autem æquinoctium est:) alius solstitiali, alius hibernus. Qui surgit ab oriente æquinoctiali, Subsolanus apud nos dicitur: Græci illum ἀφηλιώτην vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem nostri vocauere Vulturnum. Et Liuius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Romanis parum prospera, in qua Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & contra ventum constituit: cùm venti adiutorio ac fulgoris præstringentis oculos hostium vicit. Varro quoque hoc nomen vsurpat. Sed & Eurus iam ciuitate donatus est, & nostro sermoni non tamquam alienus interuenit. Ab oriente solstitiali excitatum Græci Καικίαν appellant: apud nos sine nomine est. Æquinoctialis occidens Fauonium mittit: quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Græce nesciunt loqui. A solstitiali occidente Corus venit, qui apud quosdam

dam Argestes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis est, & in vnam partem rapax; Argestes fere mollis est, & tam euntibus communis, quam redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus & ruens, apud Græcos λίψ dicitur. A Septentrionali latere summus est Aquilo, medius Septemtrio, imus Thrascias. Huic deest apud nos vocabulum. A meridiano axe Euronotos est: deinde Notus, Latine Auster: deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

CAP. XVII. Placet autem duodecim ventos esse; non quia vbique tot sint (quosdam enim inclinatio terrarum excludit) sed quoniam plures nusquam sunt. Sic casus sex dicimus: non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quam sex. Qui duodecim ventos esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem ventorum esse, quot cæli discrimina. Cælum enim diuiditur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septemtrionalis, est solstitialis, est æquinoctialis, est brumalis, est contrarius septemtrionali. His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit. Vt scis enim, dimidia pars mundi semper supra, dimidia infra est. Hanc lineam quæ inter aperta & occulta est, Græci ὁρίζοντα vocant: nostri finitorem dixere, alij finientem. Adijciendus est ad hunc meridianus circulus, quo horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transuersa currunt, & alios interuentu suo scindunt. Necesse autem est, tot aeris discrimina esse, quod partes. Ergo horizon siue finiens circulus, quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adijcit.

Sic duodecim aer discrimina accipit, & totidem facit ventos. Quidam sunt quorumdam locorum proprij, qui non transmittunt, sed in proximum ferunt. Non est illis à latere vniuersi mundi impetus. Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron, Pamphiliam Catægis, Galiam Circus: cui ædificia quassanti, tamen incolæ gratias agunt, tamquam salubritatem cæli sui debeant ei. Diuus certe Augustus templum illi cùm in Gallia moraretur, & vouit & fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodùm regio est, quæ non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem.

CAP. XVIII. Inter cetera itaque Prouidentiæ opera, hoc quoque aliquis, vt dignum admiratione suspexerit. Non enim ex vna caussa ventos, aut inuenit, aut per diuersa dispoluit sed primum vt aera non finerent pigrescere, sed assidua vexatione vtilem redderent, vitalemque tracturis. Deinde vt imbres terris subministrarent, ijdemque nimios compescerent. Nam modò adducunt nubes, modo diducunt, vt per totum orbem pluuiæ diuidi possent. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam reijcit: Etesiæ non patiuntur apud nos nubes consistere. Ijdem totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non possunt, nisi flatu superuacua admixta seruandis ventilarentur nisi esset quòd segetem excitaret, & latentem frugem, ruptis velamentis suis, quæ folliculos agricolæ vocant adaperiret? Quid, quòd omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturæ beneficium, si illud in iniuriam suam non vertat hominum furor. Nunc

quod

quod de Cæsare olim maiore vulgo dictitatum est, & à Tito Liuio positum, in incerto esse, vtrum illum magis nasci Reip. profuerit, an non nasci; dici etiã de ventis potest: adeo quidquid ex illis vtile & necessarium est, non potest his repensari, quæ in perniciem suam generis humani dementia excogitet. Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si vitia male vtentium nocent. Nimirum in hoc Prouidentia, ac dispositor ille mundi Deus, aera ventis exercendum dedit, & illos ab omni parte, nequid esset situ squalidum, effudit: non vt nos classes partem freti occupaturus compleremus milite armeto, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quæ nos dementia exagitat, & in mutuum componit exitium? vela ventis damus bellum petituri, & periclitamur periculi caussa. Incertam fortunam experimus: vim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulturæ. Non erat tanti, si ad pacem per ista veheremur. Nunc autem cùm euaserimus tot scopulos latentes, & insidias vadosi maris, cùm effugerimus procellosos desuper montes, in quos præceps nauigantes ventus impingit; cùm inuolutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cùm turbinibus diuulsa nauigia: quis erit huius laboris ac motus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet & obuius in littore hostis, & trucidandæ gentes tracturæ magna ea parte victorem, & antiquarum vrbium flamma. Quid in arma cogitemus populos? quid exercitus scribimus, directuros aciem in medijs fluctibus? quid maria inquietamus? Parum videlicet ape mortes nostras terra late patet. Nimis delicet fortuna nos tractat? nimis dura dedit nobis

corpora, felicem valetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens: emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & vocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quæritis? mortem, quæ vbique superest? Petet illa vos & ex lectulo; sed vbique innocentes petat: occupabit vos in vestra domo, sed occupet nullum molientes malum. Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam circumferre pericula, & ruere in ignotos iratum sine iniuria occurrentia deuastantem, ac ferarum more, occidere, quem non oderis? Illi tamen in vltionem, aut ex famæ morsus est: nos sine vlla parsimonia nostris alienique sanguinis, mouemus maria, & nauigia deducimus, salutem com mittimus fluctibus, secundos optamus ventos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quousque nos malos mala nostra rapuere? Parum est, intra orbem suum fuere. Sic persarum rex stolidissimus in Græciam traijcit, quam exercitus non vicit, cum inpleuerit. Sic Alexander vlterior Bractis & Indis volet quærere, quid sit vltra magnum mare, & indignabitur aliquid esse vltimum sibi. Sic Parthis auaritia Crassum dabit. Non horrebit reuocantis diras Tribuni non tempestates longissimi maris, non circa Euphratem præsaga fulmiina, & deos resistentes. Per hominum deorumque iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius acturam fuisse nobiscum, si ventos flare vetuisset; inhibito discursu furentium, in sua quemque terra stare iussisset. Si nihil aliud, certe suo quisque tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc parum vi modestica, externis quoque laborandum est.

Nulla

Nulla terra tam longe remota est, quæ non mittere aliquo suum malum possit. Vnde scio an nunc aliquis magnæ gentis in abdito dominus, fortunæ indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes ignota moliens? Vnde scio, hic mihi, an ille ventus bellum inuehet? Magna pars erat paci humanæ, maria præcludi. Non tamen (vt paullo ante dicebam) quæri possumus de auctore nostri Deo, si beneficia eius corrumpimus, vt essent contraria, efficimus. Dedit ille ventos ad custodiendam cęli terrarumque temperiem, ad euocandas suprimendasque aquas, ad allendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem, cùm aliis caussis adducit ipsa iactatio attrahens cibum in summa, & ne torpeant, mouens. Dedit ventos ad vlteriora noscenda: fuisset enim imperitum animal, & sine magna experientia rerum homo, si circumscriberetur natalis soli fine. Dedit ventos, vt commoda cuiusque regionis fierent communia: non vt legiones equitemque gestarent, nec vt perniciosa gentibus arma transueherent. Si beneficia naturæ vtentium prauitate perpendimus, nihil non nostro malo accepimus. Cui videre expedit? cui loqui? Cui non vita tormentum est? Nihil inuenies tam manifestæ vtilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic ventos quoque natura bonos futuros inuenerat: ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt: non eadem est his & illis caussa soluendi: sed iusta nulli; diuersis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur. Itaque alicui vitio nauigatur. Egregie Plato dicit, qui nobis circa exitum iam testium loco dandus est: minima esse quæ homines emant vita.

 Imo,

Imo, Lucili cariſſime, ſi bene furorem illorum æſtimaueris, ideſt noſtrum (in eadem enim turba voluntamur) magis ridebis, cum cogitaueris vita parari ea, in quibus vita conſumitur.

LIBER SEXTVS.

In quo de terræ motu agitur.

Argumentum.

NAturam, & Cauſſas terræ motus doctè, & explicatè ennarrat. Ipſo iam ſene ſub Imperio Neronis, Pompeii celebre Campaniæ oppidum terræ motu deſedit; in iuuentute eius, & Imperio Tiberii, XII. Urbes Aſiæ perditæ. Non metuendus tamen terræ motus; quia magnificum à tam magna cauſa perire. In cauſſas deinde terræ motus inquirit. Thales terram, ceu nauigium aqua ferri, & fluctuari, alii aquarum ſub terra latentium fluctu agitari crediderunt. Hac occaſione ad quæſtionem gamoſam digreditur, de Origine Nilis. Ariſtoteles, Theophraſtus, Calliſthenes (æternum Alexandri crimen, à quo iniurioſè necatus) ſpiritum terræ motorem faciunt: quibus noſter accedit. Ex motu Campano peſtilentia orta, quæ ouium ibi greges exanimauit: quidam etiam terrore lymphatici errauere. Denique in mores relapſus, non terræ motus, non fluctus, non arma metuenda docet; quia rem puſillam, hominis vitam tantum petunt, quam auricula dolor, aut pes leuiter offenſus auferre poteſt.

CA-

CAPVT I.

POmpeios, celebrem Campaniæ vrbem in quam ab altera parte Surrentinum Stabianumque littus, ab altera Herculanense, conueniunt, mareque ex aperto reductum amœno sinu cingunt, desedisse terræ motu, vexatis quæcumque adiacebant regionibus. Lucili virorum optime, audiuimus: & quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo maiores austri solebant premittere. Nonis Febr. fuit motus hic, Regulo & Virginio consulibus, qui Campaniam numquam securam huius mali, idemnem tamen, & totiens defunctam metu, magna strage vastauit. Nam & Herculanensis oppidi pars fuit, dubieque stant etiam quæ relicta sunt. Et Nicerinorum colonia, vt sine clade, ita non sine querela est, Neapolis quoque priuatim multa, publice nihil amisit, leuiter ingenti malo perstricta Villæ vero præruptæ passim sine iniuria tremuere. Adijciunt his sexcentarum ouium gregem exanimatum, & diuisas statuas: motæ post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum vt caussas excutiamus, & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruens casus. Quærenda sunt trepidis solatia, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimæ labant? Si, quòd vnum immobile est in illo fixumque, vt cuncta in se intante sustineat, fluctuat: si quòd proprium habet terra, perdidit, stare, vbi tendent residentes metus nostri. Quòd corpora receptaculum inuenient? quo sollicita confugient, si ab imo metus nascitur, & fundi-

tus trahitur? Consternatio omnium est, vbi tecta crepuere, & ruina signum dedit: tunc præceps quisque se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod vrbes sitæ sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dicerunt, discedit ac titubat? Quid tibi esse non dico auxilij, sed solatij potest, vbi timor fugam perdidit? Quid est, inquam satis munitum? quid ad tutelam alterius ac sui firmum? Hostem muro repellam: præruptæ alitudinis castella vel magnos exercitus difficultate adiutus morabuntur. A tempestate nos vindicant portus: nimbrorum vim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incendium: aduersus tonitrua & minas cæli, subterraneæ domus, & defossi in altum specus, remedia sunt. Ignis ille cælestis non transuerberat terram, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Nunquam fulmina populus perusserunt. Pestilens cælum exhausit vrbes, non abstulit. Hoc malum latissime patet, ineuitabile, auidum, publice noxium. Non enim domos solum, aut familias,, aut vrbes singulas haurit, sed gentes toras, regionesque subuertit: & modo ruinis operis, modo in altâm voraginem condit: ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse: sed supra nobilissimas vrbes, sine vllo vestigio prioris habitus, solum extenditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cùm sedibus suis eunt, & è viuorum numero viui auferuntur, tamquam non omne fatum ad

eum-

eumdem terminum veniat. Hoc habet inter cetera iustitiæ suæ natura præcipuum, quod cùm ad exitum ventum est, omnes in æquo sumus. Nihil itaque interest, vtrum me lapis vnus elidat, an monte toto premar: vtrum supra me domus vnius onus veniat, & sub exiguo eius tumulo ac complanatione exspirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in vasto terrarum dehiscentium sinu: solus in illud profundum, an cùm magno comitatu populorum concidentium ferat. Nihil interest mea; quantus circa mortem meam tumultus sit; ipsa vbique tantumdem est. Proinde magnũ sumamus animum aduersus istam cladem, quæ nec euitari, nec prouideri potest. Desinamus audire istos, qui Campaniæ renunciauere, quique post hunc casum emigrauerunt, negantque se vmquam ipsam regionem accessuros: quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia eiusdem sortis sunt: & si nondum mota, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securius consistis locum, hæc nox, aut hic ante noctem dies scindet. Unde scies an melior eorum locorum conditio sit, in quibus iam vires suas fortuna consumpsit; & quæ in futurum ruina sua fulta sunt: Erramus enim, si vllam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credimus. Omnes sub eadem iacent lege. Nihil ita, vt immobile esset, natura concepit. Alia temporibus aliis cadunt. Et quemadmodum in vrbibus magnis, nunc hæc domus, nunc illa suspenditur ita in hoc orbe terrarum nunc hæc pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit, Asia duodecim vrbes simul

perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quæcumque est ista vis mali quæ incurrit; nunc Campaniam læsit. Circuit factum, & si quid diu præterijt, reperit. Quædam rarius sollicitat, sæpius quædam. Nihil immune esse & innoxium sinit. Non homines tantum, qui breuis & caduca res nascimur: vrbes oræque terrarum & littora, ipsum mare in seruitutem fati venit. Quo ergo nobis permansura promittimus bona fortunæ; & felicitatem cuius ex omnibus rebus humanis velocissima est leuitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus? Perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, idipsum, supra quòd stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniæ istud aut Achaiæ, sed omnis soli vitium est, male cohærere, & ex caussis pluribus resolui; & summa manere, partibus tuere.

CAP. II. Quid ago? Solatium aduersus pericula dare promiseram: ecce vndique timenda denuncio. Nego quidquam esse quietis æternæ: quod & perire non possit, & perdere. Ego verò hoc ipsum solatij loco pono, & quidem valentissimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est: ratio terrorem prudentibus excutit: imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaque generi humano dictum puta, quod illis subita captiuitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est.

Vna salus victis, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda circumspicite quàm leuibus caussis discutiamur. Non cibus nobis, non humor, non vigilia, non somnus; sine mensura quandam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria non esse corpuscula, & imbecilla, fluida, non magna mollitio-

ne perdenda. Sine dubio id vnum periculi satis esset, quod tremunt terræ, quod subito dissipantur, ac superposita diducunt. Magni se æstimat, qui fulmina & motus terrarum hiatusque formidat: vult ille imbecillitatis suæ sibi conscius timere pituitam: ita videlicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, & in hanc magnitudinem creuimus, & ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi cælum intonuerit, nisi terra subsederit, perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, sed aliqua à latere eius scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior saliua suffocat? Ego extimescam emotum sedibus suis mare, & ne æstus, maiore quàm solet cursu, plus aquarum trahens superueniat; cùm quosdam strangulauerit potio male lapsa per fauces? Quam stultum est, mare horrere: cùm scias, stillicidio perire te posse? Nullum est maius solatium mortis, quàm ipsa mortalitas: nullum autem omnium istorum quæ extrinsecus terrent, quàm quod innumerabilia pericula in ipso sinu sunt. Quid enim dementius, quàm ad tonitrua succidere, & sub terram correpere fulminum metu? Quid stultius quam timere nutationem, aut subitos montium lapsus, irruptiones maris extra littus eiecti, cùm mors vbiq; presto sit, & vndique occurrat, nihilq; sit tam exiguum, quod non in perniciem generis humanis satis valeat? Adeo non debent nos ista confundere, tamquam plus in se mali habeant, quàm vulgaris mors: vt contra cùm sit necessarium è vita exire, & aliquando emittere animam maiore perire ratione iuuet. Necesse est mori vbicumq; quandoque. Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec vlla iactetur iniuria: supra me quandoque erit, intereest

ergo, nam ego mihi, an ipsa se mihi imponat? Diducitur ingenti potentia nescio cuius mali: rumpitur, & me in immensam altitudinē abducit. Quid porro? Mors leuior in plano est? Quid habeo quòd querar, si rerum natura non vult me iacere in ignobili loco? si mihi iniicit sui partē? Egregie Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, *mihi, cælo cecidisse velim*.

Idem licet dicere. Si cadendum est, cadam orbe concusso, non quia fas est optare publicam cladem, sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoque videre mortalem.

CAP. III. Illud quoque proderit præsumere animo, nihil horum deos facere; nec ità numinum, aut cælum concuti, aut terram. Suas ista caussas habent: nec ex imperio sæuiunt, sed ex quibusdam vitijs, vt corpora nostra, turbantur: & nunc, cùm facere videntur iniuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus verum omnia terribilia sunt, vt pote quorum metum raritas auget. Leuius accidunt familiaria: ex insolito formido est maior. Quare autem quidquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitamus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaque huius negligentiæ pœnas, tanquam noui territi: cùm illa non sint noua, sed insolita. Quid ergo: Non religionem incutit mentibus, & quidem publice, siue deficere sol visus est, siue luna, cuius obscuratio frequētior, aut parte sui, aut tota, delituit? longeque magis illæ actæ in transuersum faces, & cæli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis orbes, & stellæ per diem visæ, subitique transcursus ignium, multam post se lucem trahen-

hentium? Nihil horum sine timore miramur; & cum timendi sit caussa, nescire; non est tanti scire, ne timeas? Quanto satius est, caussas inquirere, & quidem toto in hoc intentum animo? Neque enim illo quidquam inueniri dignius potest, cui se non tantum commodet, sed impendat.

CAP. IV. Quæramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, quid tanti molem corporis impellat, quid sit illa valentius, quid tantum onus vi sua labefactet: cur modo tremat, modo luxata subsidat, nunc in partes diuisa discedat: & alias interuallum ruinæ suæ diu seruet, alias cito comprimat: nunc amnes magnitudinis notæ conuertat introrsus, nunc nouos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium venas, aliquando refrigeret: ignesque nonnumquam per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per sæcula nobiles comprimat. Mille miracula mouet, faciemque mutat locis, & defere montes, subrigit plana, valles extuberat, nouas in profundo insulas erigit. Hæc ex quibus caussis accidant, digna res est excuti. Quod inquis erit pretium operæ? quo nullum maius est nosse naturam. Neque enim quidquam habet in se huius materiæ tractatio pulchrius, cum multa habet futura vsui, quam quod hominem magnificentia sui detinet; nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidant hæc; quorum est adeo mihi dulcis inspectatio, vt quamuis aliquando de motu terrarum volumen iuuenis ediderim, tamen tentare me voluerim, & experiri, an ætas aliquid nobis, aut ad scientiam, aut certe ad diligentiam adiecerit.

CAP.

CAP. V. Caussam, qua terra concutitur, alij in aqua esse, alij in ignibus, alij in ipsa terra, alij in spiritu putauere: alij in pluribus, alij in omnibus his. Quidam liquere ipsis aliquam ex istis caussam esse dixerunt; sed non liquere, quę esset. Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veterum parum exactas esse, & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Noua omnia erant primo tentantibus, post eadem illa limitara sunt: & si quid inuentum est, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimouere, nec contentum exteriori eius conspectu, introspicere, & in deorum secreta descendere: Plurimum ad inueniendum contulit, qui sperauit posse reperiri. Cùm excusatione itaq; veteres audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantum omnium maxima atque inuolutissima, in qua etiam cùm multum actum erit, omnis tamen ætas quòd agat, inueniet; sed in omni alio negotio, longe semper à perfecto fuere principia.

CAP. VI. In aqua caussam esse, nec ab vno dictum est, nec vno modo. Thales Milesius totam terram subiecto iudicat humore portari & innatare: siue illud oceanum vocas, siue magnum mare, siue alterius naturæ simplicem adhuc aquam & humidum elementum, Hac, inquit, vnda sustinetur orbes velut aliquod grande nauigium & graue his aqu's quas premit, superuacuum est reddere caussas, propter quas existimat, grauissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui fugacique gestari: non enim nunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas esse in caussa, quibus hic orbis agitatur, quod in om-

omni maiore motu erumpunt, fere noui fontes: sicut in nauigijs quoque euenit, vt si inclinata sunt, & abiere in latus, aquam sorbeant; quæ in omni onere eorum quem vehit, si immodicè depressa sunt, aut superfunditur, aut certa dextra sinistraque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non est diu colligendum. Nam si terram aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: numquam enim nauis dimidia iactatur: nunc verò non terrarum vniuersarum, sed ex parte motus est. Quomodo ergo fieri potest, vt quòd totum vehitur, totum non agitetur, si id quo vehitur, agitatum est? At quare aqua erumpunt? Primùm omnium sæpè tremuit terra, & nihil humoris noui fluxit. Deinde si ex hac causa vnda prorumperet, à lateribus terræ circumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, vt incrementum aquarum, quotiens nauigia desidunt, in lateribus maximè appareat. Ad vltimum non tam exigua fieret quàm dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreparet, sed fieret igens inundatio; vt ex infinito liquore, & ferente vniuersa.

CAP. VII. Quidam motum terrarum aquæ imputauere: sed non ex eadem causa; Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam sini adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per æstatem ingentes aquas inuenit: hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius, ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus cohibens, & Europam, Asiamque disterminas, alter Germanos, auidam gentem belli, repellens. Adijce nunc patentissimos lacus, & sta-

ſtagna populis inter ſe ignotis circumdata, & ineuitabiles nauigio paludes, nec ipſis quidem inter ſe peruias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, ſubitos, & ex occulto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus quorum vites quàm repentinæ, quàm breuies. Omnis hæc aquarum, etiam intra terram, natura facieſque eſt. Illic quoque aliæ vaſto curſu deferuntur, & in præceps volutæ cadunt: aliæ languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quiete fluunt. Quis autem neget, vaſtis illas receptaculis concipi & ceſſare multis inertes locis? Non eſt diu probandum, ibi multas aquas eſſe, vbi omnes ſunt. Neque enim ſufficeret tellus ad tot flumina edenda, niſi ex repoſito multoque funderet. Si hoc verum eſt, neceſſe eſt aliquando illic amnis excreſcat, & relictis ripis violentus in obſtantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quàm flumen impetum dedit, & quàm donec decreſcat verberabit. Poteſt fieri, vt aliquam regionem riuus affluens exedat, ac ſecum trahat aliquam molem: qua lapſa, ſuperpoſita quatiantur. Iam verò nimis oculis permittit, nec vltra illos ſcit producere animum, qui non credit eſſe in abſcondito terræ ſinus maris vaſti. Nec enim video, quid prohibeat vel obſtet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abſcondito littus, & per occultos aditus receptum mare, quòd illic quoque tantumdem loci tenet, aut fortaſſis hoc ampliùs, quòd ſuperiora cùm tot animalibus erant diuidenda: abſtruſa enim, & ſine poſſeſſore deſerta, liberius vndis vacant. Quas quis vetat illic fluctuare, & ventis, quos omne interuallum terrarum, & omnis aer creat, impelli? Poteſt mergo ator ſolito

exor-

exorta tempestas aliquam partem terrarum impulsam vehementius mouere. Nam apud nos quoque multa, quæ procul à mari fuerant, subito eius accessu vapulauere; & villas in conspectu collocatas, fluctus, qui longè audiebatur, inuasit. Illic quoque potest accedere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrum fit sine motu superstantium.

CAP. VIII. Non quidem existimò diu te hæsitaturum, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde enim ista prorumpunt, vnde ad nos veniunt, nisi quod origo humoris inclusa est? Age, cùm vides interruptum Tigrim in medio itineris siccari, & non vniuersum auerti, sed paullatim, non apparentibus damnis, minui primum, deinde consumi: quo illum putas abire nisi in obscura terrarum: vtique cùm videas emergere iterùm, non minorem eo qui prior fluxerat? Quid, cùm vides Alpheum, celebratum poetis, in Achaia mergi, & in Sicilia rursus transiecto mari effundere amænissimum fontem Arethusam? Nescis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili æstiua inundatio, & hanc esse, à terra illum erumpere, & augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cæsar, vt aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad inuestigandum caput Nili miserat, audiui narrantes, longum illos iter peregisse, cùm à Rege Aethiopiæ instructi auxilio, commendatique proximis regibus, penetrassent; Ad vlteriora quidem, aiebant, perueniraus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ nouerant, nec sperare quisquam potest, ita implicitæ aquis herbæ sunt, & aquæ nec perditi eluctabiles,

nec nauigio, quod fini paruum & vnius capax, limosa & obsita palus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed siue caput illa, siue accessio est Nili, siue tunc nascitur, siue in terra ex priore recepta cursu redit: nonne tu credis, illam, quidquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, vt eructare tanto impetu possint.

CAP. IX. Ignem caussam motus quidam, & quidem non eamdem iudicant. Imprimis Anaxagoras, qui existimat, simili poene ex caussa, & aera concuti, & terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aera, & in nubes coactum, eadem vi qua apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit: & ignis ex hoc collisu nubium cursuque elisi aeris, emicuit. Hic ipse in obuia incurrit, exitum quærens, ac diuellit repugnantia: donec per angusta, aut nactus est viam exeundi ad cælum, aut vi atque iniuria fecit. Alij in igne caussam quidem, esse, sed non ob hoc, iudicant; sed quia pluribus obrutus locis ardeat; proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quæ subiectis adminiculis destitutæ labant, donec corruere: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur: aut cum diu dubitauerunt, super ea se, quæ supersunt stantque, componunt. Hoc apud nos quoque videmus accidere quoties incendio pars ciuitatis laborat & cum exustæ trabes sunt, aut corrupta quæ superioribus firmamentum dabant; nunc diu agitata fastigia concidunt; & tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido resederunt.

CAP. X. Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse causam motus, nec extrinsecus incurrere quòd illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsam quasdam partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut igneis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat, aut reuellatur. Nam primum omnia vetustate labuntur, nec quidquam tutum à senectute est. Hæc solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in ædificijs veteribus quædam non percussa tamen decidunt, cùm plus ponderis habuere quàm virium: ita in hoc vniuerso terræ corpore euenit, vt partes eius vetustate soluantur, solutæ cadant, & tremorem superioribus afferant: primum dum abscendunt (nihil enim vtique magnum sine motu eius, cui hæsit, abscinditur) deinde cùm deciderunt, solido exceptæ resiliant, pilæ more; quæ cùm cecidi exultat, ac sæpiùs pellitur, totiens à solo in nouum impetum missa. Si vero in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illisum ex alto pondus eijcit.

CAP. XI. Quidam ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cùm pluribus locis ferueant, necesse est ingentem vaporem sine exitu voluant, qui vi sua spiritum intendit: & si acrius institit, opposita diffundit: si verò remissior fuit, nihil ampliùs quam mouet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac acqua facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credamus, cùm violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc illa vaporatione inundantium aquarum, quidquid pulsauerit, agitat.

CAP.

CAP. XII. Spiritum esse qui moueat,& plurimis & maximis auctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concaua terrarum deferuntur; deinde vbi iam omnia spatia plena sunt, & in quantum aer potuit densatus est, is qui superuenit spiritus, priorem premit & elidit,ac frequentibus plagis primo cogit, deinde perturbat. Tunc ille quærens locum,omnes angustias dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit, vt terræ, spiritu luctante,& fugam quærente, moueantur. Itaque cùm terræ motus futurus est, præcedit aeris tranquillitas & quies: videlicet, quia vis spiritus, quæ concitare ventos solet, in inferna sede detinetur. Nunc quoque cùm hic motus in Campania fuit,quamuis hiberno tempore, & inquieto, pro superiores dies aer stetit. Quid ergo? Numquam flante vento terra concussa est? Admodum raro duo flauere simul venti. Fieri tamen & potest, & solet: quòd si recipimus, & constat duos ventos rem simul gerere: quid ni accidere possit, vt alter superiorem aera agitet, alter inferum?

CAP. XIII. In hac sententia licet ponas Aristotelem,& discipulum eius Theophrastum,non, vt Grecis visum est, diuini, tamen & dulcis eloquij virum, & nitidi sine labore. Quid vtrique placeat, exponam. Semper aliqua euaporatio est è terra,quę modo arida est, modo humido mixta. Hæc ab infimo edita, & in quantum potuit, elata,cùm vlteriorem locum in quem exeat non habet,retro fertur,atque in se reuoluitur: dumq; rixa spiritus reciprocantis iactat obstantia, & siue interclusus, siue per angusta enisus est motũ ac tumultum sciet. Straton ex eadem schola est, qui hanc partem philosophiæ maxime coluit,& rerum naturæ inquisitor fuit. Huius tale decre-

tum

tum est: Frigidum & calidum semper in contraria abeunt, & vna esse non possunt: eo frigidum confluit, vnde vis calida discessit: & inuicem ibi calidum est, vnde frigus expulsum est. Hoc quod dico verum est: sed vtrumque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore cùm supra terram frigus est, calent putei, nec minus specus, atque omnes sub terra recessus quia eo se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cùm in inferiora peruenit, & eo se quantum poterat ingessit, quo densior, hoc validior est: huic alius superuenit, cui necessario congregatus, ille iam & in angustum pressus, loco cedit. Idem è contrario euenit, cùm vis maior frigidi illata in cauernis est. Quidquid illic calidi latet, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur vtriusque natura concordiã, nec in vno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens excedere, proxima quæque remolitur ac iactat. Ideoque antequam terra moueatur, solet mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus: nec enim aliter posset, vt ait noster Virgilius,

Sub pedibus mugire solum, & iuga celsa moueri:

nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde huius pugnæ sunt: desinit calidi congregatio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescuntur & succedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis cursat, & vltro citroque spiritus commeat, concutitur.

CAP. XIV. Sunt qui existiment, spiritu quidem, & nulla alia ratione tremere terram, sed ex alia caussa, quàm Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur, spiritu, qui per sua itinera discurrit. Habemus autem quædam angustiora

ani-

ergo, nam ego mihi, an ipsa se mihi imponat? Diducitur ingenti potentia nescio cuius mali: rumpitur, & me in immensam altitudinē abducit. Quid porro? Mors leuior in plano est? Quid habeo quòd querar, si rerum natura non vult me iacere in ignobili loco? si mihi inijcit sui partē? Egregie Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, *mihi, cælo cecidisse velim*.

Idem licet dicere. Si cadendum est, cadam orbe concusso, non quia fas est optare publicam cladem, sed quia ingens mortis solatium est terram quandoque videre mortalem.

CAP. III. Illud quoque proderit præsumere animo, nihil horum deos facere; nec ita numinum, aut cælum concuti, aut terram. Sua ista caussas habent: nec ex imperio sæuiunt, se ex quibusdam vitijs, vt corpora nostra, turbantur: & nunc, cùm facere videntur iniuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus verum omnia terribilia sunt, vt pote quorum metum raritas auget. Leuius accidunt familiaria: ex insolito formido est maior. Quare autem quid quam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitamus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus, itaque huius negligentiæ pœnas, tanquam noui territi: cùm illa non sint noua, sed insolita. Quid ergo: Non religionem incutit mentibus, & quidem publice, siue defecit sol visus est, siue luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota, delituit? longe magis illæ actæ in transuersum faces, & cæli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis orbes, & stellæ per diem visæ, subiti transcursus ignium, multam post se lucem

hentium? Nihil notum sine timore miramur: & cum timendi sit caussa, nescire; non est tanti scire, ne timeas? Quanto satius est, caussas inquirere, & quidem toto in hoc intentum animo? Neque enim illo quidquam inueniri dignius potest, cui se non tantum commodet, sed impendat.

CAP. IV. Quæramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, quid tanti molem corporis impellat, quid sit illa valentius, quid tantum onus vi sua labefactet: cur modo tremat, modo luxata subsidat, nunc in partes diuisa discedat: & alias interuallum ruinæ suæ diu seruet, alias cito comprimat: nunc amnes magnitudinis notæ conuertat introrsus, nunc nouos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium venas, aliquando refrigeret: ignesque nonnumquam per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per sæcula nobiles comprimat. Mille miracula mouet, faciemque mutat locis, & defere montes, subrigit plana, valles extuberat, nouas in profundo insulas erigit. Hæc ex quibus caussis accidant, digna res est excuti. Quod inquis erit pretium operæ? quo nullum maius est nosse naturam. Neque enim quidquam habet in se huius materiæ tractatio pulchrius, cùm multa habet futura vsui, quam quod hominem magnificentia sui detinet; nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidant hæc; quorum est adeo mihi dulcis inspectatio, vt quamuis aliquando de motu terrarum volumen iuuenis ediderim, tamen tentare me voluerim, & experiri, an ætas aliquid nobis, aut ad scientiam, aut certe ad diligentiam adiecerit.

CAP. V. Caussam, qua terra concutitur, alij in aqua esse, alij in ignibus, alij in ipsa terra, alij in spiritu putauere: alij in pluribus, alij in omnibus his. Quidam liquere ipsis aliquam ex istis caussam esse dixerunt; sed non liquere, quę esset. Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veterum parum exactas esse, & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Noua omnia erant primo tentantibus, post eadem illa limitata sunt:& si quid inuentum est, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimouere,nec contentum exteriori eius conspectu, introspicere, & in deorum secreta descendere: Plurimum ad inueniendum contulit, qui sperauit posse reperiri. Cùm excusatione itaq; veteres audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantum omnium maxima atque inuolutissima, in qua etiam cùm multum actum erit, omnis tamen ætas quòd agat, inueniet; sed in omni alio negotio, longe semper à perfecto fuere principia.

CAP. VI. In aqua caussam esse, nec ab vno dictum est, nec vno modo. Thales Milesius totam terram subiecto iudicat humore portari & innatare; siue illud oceanum vocas, siue magnum mare, siue alterius naturæ simplicem adhuc aquam & humidum elementum. Hac, inquit; vnda sustinetur orbes velut aliquod grande nauigium & graue his aquis quas premit, superuacuum est reddere caussas, propter quas existimat, grauissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui fugacique gestari: non enim nunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas esse in caussa, quibus hic orbis agitatur, quod in

om-

omni maiore motu erumpunt, fere noui fontes: sicut in nauigijs quoque euenit, vt si inclinata sunt, & abiere in latus, aquam sorbeant; quæ in omni onere eorum quem vehit, si immodicè depressa sunt, aut superfunditur, aut certa dextra sinistraque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non est diu colligendum. Nam si terram aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: numquam enim nauis dimidia iactatur: nunc verò non terrarum vniuersarum, sed ex parte motus est. Quomodo ergo fieri potest, vt quòd totum vehitur, totum non agitetur, si id quo vehitur, agitatum est? At quare aqua erumpunt? Primùm omnium sæpè tremuit terra, & nihil humoris noui fluxit. Deinde si ex hac causa vnda prorumperet, à lateribus terræ circumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, vt incrementum aquarum, quotiens nauigia desidunt, in lateribus maximè appareat. Ad vltimum non tam exigua fieret quàm dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreparet, sed fieret igens inundatio, vt ex infinito liquore, & ferente vniuersa.

CAP. VII. Quidam motum terrarum aquę imputauere: sed non ex eadem causa: Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam sini adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per ęstatem ingentes aquas inuenit: hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius, ac Rhenus, alter Sermaticos impetus cohibens, & Europam, Asiamque disterminas, alter Germanos, auidam gentem belli, repellens. Adijce nunc patentissimos lacus, &

ſtagna populis inter ſe ignotis circumdata, & ineuitabiles nauigio paludes, nec ipſis quidem inter ſe peruias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, ſubitos, & ex occulto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus quorum vites quàm repentinæ, quàm breuies. Omnis hæc aquarum, etiam intra terram, natura facieſque eſt. Illic quoque aliæ vaſto curſu deferuntur, & in præceps volutæ cadunt: aliæ languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quiete fluunt. Quis autem neget, vaſtis illas receptaculis concipi & ceſſare multis inertes locis? Non eſt diu probandum, ibi multas aquas eſſe, vbi omnes ſunt. Neque enim ſufficeret tellus ad tot flumina edenda, niſi ex repoſito multoque funderet. Si hoc verum eſt, neceſſe eſt aliquando illic amnis excreſcat, & relictis ripis violentus in obſtantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quàm flumen impetum dedit, & quàm donec decreſcat verberabit. Poteſt fieri, vt aliquam regionem riuus affluens exedat, ac ſecum trahat aliquam molem: qua lapſa, ſuperpoſita quatiantur. Iam verò nimis oculis permittit, nec vltra illos ſcit producere animum, qui non credit eſſe in abſcondito terræ ſinus maris vaſti. Nec enim video, quid prohibeat vel obſtet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abſcondito littus, & per occultos aditus receptum mare, quòd illic quoque tantumdem loci tenet, aut fortaſſis hoc ampliùs, quòd ſuperiora cùm tot animalibus erant diuidenda: abſtruſa enim, & ſine poſſeſſore deſerta, liberius vndis vacant. Quas quis vetat illic fluctuare, & ventis, quos omne interuallum terrarum, & omnis aer creat, impelli? Poteſt mergoator ſolito

exor-

exorta tempestas aliquam partem terrarum impulsam vehementius mouere. Nam apud nos quoque multa, quæ procul à mari fuerant, subito eius accessu vapulauere; & villas in conspectu collocatas, fluctus, qui longè audiebatur, inuasit. Illic quoque potest accedere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrum fit sine motu superstantium.

CAP. VIII. Non quidem existimò diu te hæsitaturum, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde enim ista prorumpunt, vnde ad nos veniunt, nisi quod origo humoris inclusa est? Age, cùm vides interruptum Tigrim in medio itineris siccari, & non vniuersum auerti, sed paullatim, non apparentibus damnis, minui primum, deinde consumi: quo illum putas abire nisi in obscura terrarum: vtique cùm videas emergere iterùm, non minorem eo qui prior fluxerat? Quid cùm vides Alpheum, celebratum poetis, in Achaia mergi, & in Sicilia rursus transiecto mari effundere amænissimum fontem Arethusam? Nescis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili æstiua inundatio, & hanc esse, à terra illum erumpere, & augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cæsar, vt aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad inuestigandum caput Nili miserat, audiui narrantes, longum illos iter peregisse, cùm à Rege Aethiopiæ instructi auxilio, commendatique proximis regibus, penetrassent; Ad vlteriora quidem, aiebant, peruenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ nouerant, nec sperare quisquam potest, ita implicitæ aquis herbæ sunt, & aquæ nec perditi eluctabiles,

nec

nec nauigio, quod sini paruum & vnius capax, limosa & obsita palus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed siue caput illa, siue accessio est Nili, siue tunc nascitur, siue in terra ex priore recepta cursu redit: nonne tu credis, illam, quidquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, vt eructare tanto impetu possint.

CAP. IX. Ignem caussam motus quidam, & quidem non eamdem iudicant. Imprimis Anaxagoras, qui existimat, simili pœne ex caussa, & aera concuti, & terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aera, & in nubes coactum, eadem vi qua apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit: & ignis ex hoc collisu nubium cursuque elisi aeris, emicuit. Hic ipse in obuia incurrit, exitum quærens, ac diuellit repugnantia: donec per angusta, aut nactus est viam exeundi ad cælum, aut vi atque iniuria fecit. Alij in igne caussam quidem, esse, sed non ob hoc, iudicant; sed quia pluribus obrutus locis ardeat, proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quæ subiectis adminiculis destitutæ labant, donec corruere: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vesti aperiuntur: aut cum diu dubitauerunt, super ea se, quæ supersunt stantque, componunt. Hoc apud nos quoque videmus accidere quoties incendio pars ciuitatis laborat & cum exustæ trabes sunt, aut corrupta quæ superioribus firmamentum dabant; nunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido resederunt.

CAP.

CAP. X. Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse causam motas, nec extrinsecus incurrere quòd illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsam quasdam partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut igneis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat, aut reuellatur. Nam primum omnia vetustate labuntur, nec quidquam tutum à senectute est. Hæc solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in ædificijs veteribus quædam non percussa tamen decidunt, cùm plus ponderis habuere quàm virium: ita in hoc vniuerso terræ corpore euenit, vt partes eius vetustate soluantur, solutæ cadant, & tremorem superioribus afferant: primum dum abscendunt (nihil enim vtique magnum sine motu eius, cui hæsit, abscinditur) deinde cùm deciderunt, solido exceptæ resiliant, pilæ more; quæ cùm cecidi exultat, ac sæpiùspellitur, totiens à solo in nouum impetum missa. Si vero in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illisum ex alto pondus eijcit.

CAP. XI. Quidam ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cùm pluribus locis ferueant, necesse est ingentem vaporem sine exitu voluant, qui vi sua spiritum intendit: & si acrius institit, opposita diffundit: si verò remissior fuit, nihil ampliùs quam mouet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aequa facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credamus, cùm violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc illa vaporatione inundantium aquarum, quidquid pulsauerit, agitat.

CAP.

tum est: Frigidum & calidum semper in contraria abeunt, & vna esse non possunt: eo frigidum confluit, vnde vis calida discessit: & inuicem ibi calidum est, vnde frigus expulsum est. Hoc quod dico verum est: sed vtrumque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore cùm supra terram frigus est, calent putei, nec minus specus, atque omnes sub terra recessus quia eo se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cùm in inferiora peruenit, & eo se quantum poterat ingessit, quo densior, hoc validior est: huic alius superuenit, cui necessario congregatus, ille iam & in angustum pressus, loco cedit. Idem è contrario euenit, cùm vis maior frigidi illata in cauernis est. Quidquid illic calidi latet, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur vtriusque natura concordiã, nec in vno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens excedere, proxima quæque remolitur ac iactat. Ideoque antequam terra moueatur, solet mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus: nec enim aliter posset, vt ait noster Virgilius,

Sub pedibus mugire solum, & iuga celsa moueri:

nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde huius pugnæ sunt: desinit calidi congregatio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescuntur & succedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis cursat, & vltro citroque spiritus commeat, concutitur.

CAP. XIV. Sunt qui existiment, spiritu quidem, & nulla alia ratione tremere terram, sed ex alia caussa, quàm Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur, spiritu, qui per sua itinera discurrit. Habemus autem quædam angustiora

ani-

dedit, in ipsam, qua illum emisit, cauernam fundamento spoliata consīdit.

CAP. XV. Quidam ita existimant: Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos aditus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit sed multos illic casus imposuit. Alicubi diduxit, quidquid superne terreni erat, aqua: alia torrentes exedere, illa æstibus magnis dirupta patuere. Per hæc interualla intrat spiritus: quem si inclusit mare, & adegit, nec fluctus retro abire permisit, tunc ille exitu simul redituque præcluso volutatur. Et quia in rectum nō potest tendere, quod illi naturale est, in sublime se intendit, & terram prementē diuerberat.

CAP. XVI. Etiamnum dicendum est, quod plerisque auctoribus placet, & in quod fortasse fiet discessio. Non esse terram sine spiritu, palam est. Non tantum illos dico, quo se tenet, ac partes sui iungit, qui inest etiam saxis mortuisque corporibus: sed illo dico vitali, & vegeto, & alente omnia. Hunc nisi haberet, quomodo tot arbustis spiritum infunderet, non aliunde viuentibus & tot satis? Quemadmodum tam diuersas radices aliter atque aliter in se mersa foueret, quasdam summa receptas parte, quasdam altius tractat, nisi multum haberet animæ, tam multa, tam varia generantis, & haustu, atque alimento suo educantis? Leuibus adhuc argumentis ago. Totum hoc cælum, quod igneus æther, mundi summa pars, claudit, omnes hæ stellæ, quarum iniri non potest numerus, omnis hic cælestium cœtus, & (vt alia prætaream) hic tam prope à nobis agens cursum sol omni terrarum ambitu non semel maior alimentum ex terreno trahunt, & inter se partiuntur: nec vllo alio scilicet, quā halitu terrarum su-

ſuſtinentur. Hoc illis alimentum, hic paſtus eſt. Non poſſet autem tam multa, tantaque,& ſeipſa maiora, terra nutrire, niſi plena eſſet animæ,quam per diem & noctem ab omnibus partibus ſuis fundit. Fieri enim non poteſt, vt non multum illi ſuperſit, ex qua tantum petitur, ac ſumitur: & ad tempus quidem, quod exeat,naſcitur. Nec enim eſſet perennis illi copia ſuffecturi in tot cæleſtia ſpiritus, niſi inuicem iſta excurrerent, & in aliud alia ſoluerentur. Sed tamen neceſſe eſt abundet ac plena ſit,& ex condito proferat. Non eſt ergo dubium,quin multum ſpiritus lateat intus,& cæca ſub terra ſpatia aer latus obtineat. Quod ſi verum eſt,neceſſe eſt id ſæpe moueatur,quod re mobiliſſima plenum eſt. Numquid enim dubium eſſe poteſt cuiquam, quin nihil ſit tam inquietum quam aer,& tam verſabile & agitatione gaudens?

CAP. XVII. Sequi ergo, vt naturam ſuam exerceat, quod ſemper moueri vult, aliquando & alia moueat. Id quando fit? Quando illi curſus interdictus eſt. Nam quamdiu non impeditur,placide fluit: cùm offenditur & retinetur, inſanit,& moras ſuas abrumpit, non aliter, quam ille

..... *pontem indignatus Araxes.*

Quamdiu illi facilis & liber eſt alueus, primas quaſque aquas explicat. Vbi ſaxa manu vel caſu illata preſſere venientem, tunc impetum mora quæri: & quo plura oppoſita ſunt, plus inuenit virium. Omnis enim illa vnda quæ à tergo ſuperuenit,& in ſe creſcit, cùm onus ſuum ſuſtinere non potuit, vim ruina parat,& prona cùm ipſis quæ obiacebant fugit. Idem ſpiritu fit: qui quo valentior agiliorque eſt,citius rapitur, & vehementius ſeptum omne diſturbat. Ex quo mo-

motus sit scilicet eius partis, sub qua pugnatum est. Quod dicitur, verum esse ex illo probatur: sæpe enim cum terræ motus fuit, si modo pars eius aliqua dirupta est, inde ventus per multos dies fluxit; vt traditur factum eo terræ motu, quod Chalcis laborauit: quod apud Asclepiodotum iuuenes, auditorem Posidonij, in ipsis quæstionum naturalium caussis. Inuenies & apud alios auctores, hiasse vno loco terram, & inde non exiguo tempore spirasse ventum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur.

CAP. XIII. Maxima ergo caussa est propter quam terra moueatur, spiritus natura situs, & locum è loco mutans. Hic quamdiu non impellitur, & in vacanti spatio latet, iacet innoxius, nec circumiectis molestus est. Vbi illum extrinsecus superueniens caussa solicitat, compellitque & in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantum, & vagatur. Vbi erepta discedenti facultas est, & vndique obsistitur, tunc

...... magna cum murmure montis
Circum claustra fremit, ...

quæ diu pulsata conuellit ac iactat: eo acrior, quo cum velentiore mora luctatus est. Deinde cum circa perlustrauit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quo maxima impactus est, resilit, & aut per occulta diuiditur, ipso terræ motu raritate facta, aut per nouum vulnus emicuit. Ita eius in tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet vlla compages: soluit enim quodcumque vinculum, & omnes onus fert secum infususque per minima laxamentum sibi parat, indomita naturæ potentia liber, vtique concitatus, sibi ius suum vindicat. Spiritus vero inuicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras

Imperio premat, ac vinculis & carcere frænet. Sine dubio poetæ hanc voluerant videri carcerem in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausulum est, esse adhuc ventum: nec id quod ventus est, posse iam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aeris statio est: omnis in fuga ventus est. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici spiritu, quod corpora quoque nostra non aliter tremunt, quam si spiritum aliqua caussa conturbat: cum timore contractus est, cum senectute languescit, & venis torpentibus marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessionem cursu suo deijcitur. Nam quamdiu sine iniuria perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori: cum aliquid occurrit, quod inhibeat eius officium, tunc parum potens perferendis his quæ suo vigore tenebat, deficiens concutit, quidquid integer tulerat.

CAP. XIX. Metrodorum Chium necesse est audiamus, quod vult sententiæ loco dicentē. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo: cum satius sit omnium copiam fieri, & quæ improbamus, damnare potius, quam præterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam leuiter mota, tamen circuit, non sine tactu eius tumultuq; quo inclusa est, sic speluncarum sub terra pendentium vastitas habet aera suum; quem simul alius superne incidens percussit, agitat non aliter, quam illi de quibus paullo ante retuli inania indito clamore sonuerunt.

CAP. XX. Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quæ retuli, in caussa esse dixerunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, mo-

morum aliquando spiritu fieri, aliquando aquâ, aliquando vtroque: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terræ concaua est, & in hanc aquæ magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & ceteris liquidius. Hoc cum superueniente grauitate reiectum est, terris illiditur, & illas mouet. Nec enim fluctuari potest sine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quod modo de spiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum est. Vbi in vnum locum congesta est, & capere se desijt, aliquo incumbit, & primo viam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire nisi per deuexum potest diu inclusa: nec in directum cadere moderate, aut sine concussione eorum, per quæ, & in quæ cadit. Si vero cum iam rapi cœperit, aliquo loco substitit, & illa vis fluminis in se reuoluta est, in continentem terram repellitur, & illam, qua parte maxime pendet, exagitat. Præterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto altius sidit, & fundus ipse vitiatur: tunc ea pars premitur, in quā maxime aquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus vero nonunquam impellit vndas; & si vehementius institit, eam scilicet terræ partem mouet, in quam coactas aquas intulit. Nonnumquam in terrena itinera coniectus, & exitum quærens, mouet omnia; terra autem penetrabilis ventis est, & spiritus subtilior est, quam vt possit excludi; & vehementior, quàm vt sustineuit concitatus, ac rapidus Omnes istas esse posse caussas, Epicurus ait, pluresque alias tentant: & alios qui aliquid vnum ex istis esse affirmauerunt, corripit: cùm sit arduum, de ijs quæ coniectura sequenda sunt, aliquid certi promittere. Ergo vt ait, potest terram mouere aqua, si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desijt posse ex-

tenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram mouere impresso spiritus. Fortasse enim aer extrinsecus alio intrante aere agitatur. Fortasse aliqua parte subito decidente percutitur, & inde motum capit. Fortasse aliqua parte terræ velut columnis quibusdam ac pilis sustinetur: quibus vitiatis ac recedentibus, tremit pondus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versat, & fulmini similis, cùm magna strage obstantium fertur. Fortasse palustres & iacentes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab imo in summa vsque perfertur: nullam tamen illi placet causam motus esse maiorem, quam spiritum.

CAP. XXI. Nobis quoque placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit conari, quo nihil est in rerum natura potentius, nihil acrius, sine quo nec illa quidem, quæ vehementissima sunt, valent. Ignem spiritus concitat: aquæ, si ventum detrahas, inertes sunt. Tunc demum impetum sumunt, cùm illas agis flatus: qui potest dissipare magna spatia terrarum, & nouos montes sub rectos extollere, & insulas non ante visas, in medio mari ponere. Theren, & Therasiam, & hanc nostræ ætatis insulam, spectantibus nobis in Ægeo mari enatam, quis dubitat, qui in lucem spiritus vexerit? Duo genera sunt (vt Posidonio placet) quibus moueretur terra: vtrique nomen est proprium. Altera succussio est, cùm terra quatitur, & sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, qua in latera nutat nauigij more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signarum est: non enim sine caussa tremore terræ dixere maiores qui vtriq; dissimilis est, nam nec succutiuntur tunc omnia,

nec

nec inclinantur, nec vibrantur, Res minime in huiusmodi casu noxia, sicut longe perniciosior est inclinato concussione. Nā nisi celeriter & ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessario sequitur. Cū dissimiles ij motus inter se sint, caussæ eorum diuersæ sunt.

CAP. XXII. Prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurimum tracta sunt, & rotæ maiore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodorus tradit, cùm petra è latere mōtis abrupta cecidisset, ædificia vicina tremore collapsa. Idem sub terris fieri potest, vt ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac sono in subiacentem cauernam cadat, eo vehementius quo aut plus ponderis venit, aut altius. Et sic commouetur omne tectum cauatæ vallis. Nec tantum pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cùm flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus est aufert; & illam (vt ita dicam) cutem qua continetur, abradit. Deinde longa per æuum diminutio vsque eo infirmat illa, quæ quotidie attriuit, vt desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa vasti ponderis decidunt, tunc illa præcipitata rupes, quidquid ab imo repercussit, non passura consistere, ...*sonitu venit, & ruere omnia visa repente*: vt ait Virgilius noster. Huius motus succurientis terras hæc erit causa. Ad alteram transeo.

CAP. XXIII. Rara terræ natura, est, multumque habens vacui: per has raritates spiritus fertur: qui vbi maior influxit, nec emittitur, concutit terram. Hæc placet & alijs, vt paullo ante retuli, causa: si quid apud te profecturas testium turba est. Hanc etiam Callisthenes probat non

contemnttue vir. Fuit enim illi nobile ingenium & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quotiensquis dixerit: Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit. Omnia oceano tenus vicit, ipsum quoq; tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ vsque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumq; exempla transierit, ex his quæ fecit, nihil tam magnum erit, quam scelus Callisthenis. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quemadmodum Helice Butisque mersæ sunt, quis illas casus in mare, vel in illas mare immiserit, dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum vbique, ita & sub mari. Deinde cum est obstructus ille trames, per quem descenderat, reditum autem illi à tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & sibi ipse occurrens terram labefactat. Ideò frequentissime mari opposita vexantur, & & inde Neptuno hæc assignata est mouendi potentia. Quisquis primas litteras Græcas didicit, scit illum apud Homerum ἐννοσίγαιον vocari.

CAP. XXIV. Spiritum esse huius mali caussam, & ipse consentio; de illo disputabo quomodo intret hic spiritus: vtrum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac patentiora: & vtrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus cutis spiritum re-

spuit;

spuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec consistere quidem à nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter neruos pulpasue, sed in visceribus & patulo interioris partibus recessu commoratur. Idem de terra suspicari licet, vel ex hoc, quod motus non in summe terræ, circaue summa est, sed subter & ab imo. Huius indicium est, quod altitudinis profundæ maria iactantur, moris scilicet his, supra quæ fusa sunt. Ergo verisimile est, terram ex altro moueri, & illic spiritum in cauernis ingentibus concipi. Imo, inquit, ceu cùm frigore inhorruimus, tremor sequitur, sic terras quoque spiritus extrinsecus accidens quallat. Quòd nullo modo potest fieri. Algere enim debet, vt idem illi accidat, quod nobis, quos externa caussa in horrorem agit. Accidere autem terræ simile quiddam nostræ affectionis, sed non ex simili caussa, concesserim. Illam interior & altior iniuria debet impellere: cuius rei argumentum vel maximum hoc potest esse, quòd cùm vehementi motu adapertum ingenti ruina solum est, totas nonnumquam vrbes & recipit hiatus ille, & abscondit. Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantam insulam aut totam, aut certe maxima ex parte superfusam. Idem Sidoni accidisse. Posidonio crede. Nec ad hoc testibus opus est. Meminimus enim, terris interno motu diuulsis, loca diffecta & campos interisse. Quòd iam dicam, quemadmodum existimem fieri.

CAP. XXV. Cùm spiritus magnum & vacuum terrarum locum penitus oppleuit cœpitque rixari & exitu cogitare; latera ipsa intra quæ latet, sepius perculit, supra quæ vrbes interdum sitæ sunt: hæc nonnumquam adeo concu-

tiuntur, vt edificia superfusa procumbant! nonnumquam in tantum, vt parietes quibus fertur omne tegimen caui, decidant in illum subter vacantem locum, totæque vrbes in immensam altitudinem vergant. Si velis credere, aiunt, aliquando Ossam Olympo cohæsisse, deinde terrarum motu recesse, & scissam vnius magnitudinem montis in duas partes. Tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessaila, siccauit, abductis in se quæ sine exitu stagnauerunt aquis. Ladon flumen inter Helim & Megalem polin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo? In laxos specus (quid enim aliud apellem loca vacua sub terris?) spiritum conuenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commouerentur, & vna multa titubarent. Nunc exiguæ partes laborant, nec vnquam per ducenta milliaria motus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulos vrbem, non transcendit Campaniam. Quid dicam Chalcis tremuit, Thebas stetisse? cùm laborauit Ægium, tam propinquas illi Petras de motu solum audisse? Illa vasta concussio, quæ duas suppressit vrbes Helicem & Burin, citra Ægium constitit. Apparet ergo, in tantum spatium motum protendere, quantum illa sub terris vacantis loci inanitass pateat.

CAP. XXVI. Poteram ad hoc probandum abuit auctoritate magnorum virorum qui Aegyptum numquam tremuisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quod ex limo toto concreuit. Tantum enim (si Homero fides est) aberat continenti Pharos, quantum nauis diurno cursu metiri plenis lata velis potest: sed continenti admota est. Turbidus enim defluens Nilus, multumque secum limum trahens,

hens, & eum subinde apponens prioribus terris, Ægyptum annuo incremento semper vltra tulit. Inde pinguis & limosi soli est nec vlla interualla in se habet, sed creuit in solitum arescente limo: cuius pressat erat & sedens structura, cùm partes glutinarentur, nec quidquam inane interuenire poterat, cùm solido liquidum ac molle semper accederet. Sed mouetur & Ægyptus & Delos, quam Virgilius stare iussit:

Immotamq; coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque, credula natio, dixerunt non moueri, auctore Pindaro Thucydides ait, anteà quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse. Inter multa, inquit, prodigia quibus denunciata est duarum vrbium Helices & Buris euersio, fuere maxime notabilia columnia ignis immensi, & Delos agitata. Quàm ideò stabilem videri vult, quia mari imposita, habeat concauas rupes & saxa peruia, quæ dent depreniso aeri reditum. Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, vrbesque eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falsa hæc esse: Pompeij & Herculaneum sensere. Adijce nunc, quòd omnis ora maris obnoxia est motibus. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis, & huic iam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare & agitatur, Tyros & ipsa tam mouetur, quam diluitur. Hæ fere caussæ redduntur, propter quas tremit terra.

CAP. XXVII. Quædam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est. Aiunt enim sexcentarum ouium gregem examinatū in Pompeiana regione. Non est quare hoc putes onibus illis timore accidisse. Diximus solere post magnos terrarum

motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in alto latent. At aer ipse, qui vel terrarum culpa vel pigritia, & æterna nocte torpescit, grauis haurientibus est: vel corruptus, internorum ignium vitio, cùm est longo situ emissus, purum hunc liquidumque maculat, ac polluit, insuetumque ducentibus spiritum, affert noua genera morborum. Quid, quod aquæ quoque inutiles pestilentesque in abito latent, vt quas numquam vsus exerceat numquam aura liberiore euerberet? Crassæ itaque, & graui caligine sempiternaque tectæ, nihil nisi pestiferum in se & corporibus nostris contrarium habent. Aer quoque qui mixtus est illis, quique inter illas paludes iacet, cùm emersit: late vitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius autem pecora sentiunt, in quæ pestilentia incurrere solet quo auidiora sunt: aperto cælo plurimum vtuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oues verò mollioris naturæ, quo propriora terris ferunt capita, correptas esse non miror, cùm afflatus diri aeris circa ipsam humum exceperint. Nocuisset ille & hominibus, si maior exijsset: sed illum copia aeris sinceri exstinxit, antequam vt ab homine posset trahi, surgeret.

CAP. XXVIII. Multa autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quod tot venena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte, solo scilicet habente, vt boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italiæ locis per quædam foramina pestilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non feræ tutum est? Aues quoque si in illum inciderint, antequam cælo meliore leniantur in ipso volatu cadunt, liuentque corpora, & non aliter quàm per vim elisæ fau-

ces

ces tument. Hic ſpiritus quamdiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiæ habet, quam vt deſpectantia & vltro ſibi illata conficiat. Vbi per ſæcula conditis tenebris ac triſtitia loci creuit in vitium, ipſa ingraueſcit mora; peior, quò ſegnior. Cùm autem exitum nactus eſt, æternum illud vmbroſi frigoris malum, & infernam noctem ſoluit, ac regionis noſtræ aere infuſcat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam illi ſpiritus purior tranſit in noxium. Inde ſubitæ continuæque mortes, & monſtroſa genera morborum, vt ex nouis ortà cauſſis. Breuis aut longa clades eſt, prout vitia valuere. Nec prius peſtilentia deſinit, quàm ſpiritum illum grauem exercuit latitas cæli, ventorum iactatio.

CAP. XXIX. Nam quod aliquot inſanis attonitiſque ſimiles diſcurrere fecit metus, qui excutit mentes, vbi priuatus ac modicus eſt: quid vbi publice terret, vbi cadunt vrbes, populi opprimuntur, terra concutitur; quid mirum eſt, animos inter dolorem & metum deſtitutos aberraſſe? Non eſt facile, inter magna mala concipere. Itaque leniſſima fere ingenia in tantum venere formidinis, vt ſibi exciderent. Nemo quidem ſine aliqua iactura ſanitatis expauit ſimileſque furenti, quiſquis timet: ſed alios citò timor ſibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella errauere lymphatici: nec vſquam plura exempla vaticinantium inuenies, quàm vbi formido mentes religione mixta percuſſit. Statuam diuiſam non miror, cùm dixerim montes à montibus receſſiſſe, & ipſum diruptum eſſe ab imo ſolum.

Hæc loca, vt quondam & vaſta conuulſa ruina,
(Tantum æui longinqua valet mutare vetuſtas)

Imperio premat, ac vinculis & carcere frænet. Sine dubio poetæ hanc voluerant videri carcerem in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausulum est, esse adhuc ventum: nec id quod ventus est, posse iam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aeris statio est: omnis in fuga ventus est. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici spiritu, quod corpora quoque nostra non aliter tremunt, quam si spiritum aliqua caussa conturbat: cum timore contractus est, cum senectute languescit, & venis torpentibus marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessionem cursu suo deijcitur. Nam quamdiu sine iniuria perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori: cum aliquid occurrit, quod inhibeat eius officium, tunc parum potens perferendis his quæ suo vigore tenebat, deficiens concutit, quidquid integer tulerat.

CAP. XIX. Metrodorum Chium necesse est audiamus, quod vult sententiæ loco dicentē. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo: cum satius sit omnium copiam fieri, & quæ improbamus, damnare potius, quam præterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam leuiter mota, tamen circuit, non sine tactu eius tumultuq; quo inclusa est, sic speluncarum sub terra pendentium vastitas habet aera suum; quem simul alius superne incidens percussit, agitat non aliter, quam illi de quibus paullo ante retuli inania indito clamore sonuerunt.

CAP. XX. Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quæ retuli, in caussa esse dixerunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim,

mo-

morum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquando vtroque: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terræ concaua est, & in hanc aquæ magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & ceteris liquidius. Hoc cum superueniente grauitate reiectum est, terris illiditur, & illas mouet. Nec enim fluctuari potest sine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quod modo de spiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum est. Vbi in vnum locum congesta est, & capere se desijt, aliquo incumbit, & primo viam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire nisi per deuexum potest diu inclusa: nec in directum cadere moderate, aut sine concussione eorum, per quæ, & in quæ cadit. Si vero cum iam rapi cœperit, aliquo loco substitit, & illa vis fluminis in se reuoluta est, in continentem terram repellitur, & illam, qua parte maxime pendet, exagitat. Præterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto altius sidit, & fundus ipse vitiatur: tunc ea pars premitur, in quā maxime aquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus vero nonunquam impellit vndas; & si vehementius institit, eam scilicet terræ partem mouet, in quam coactas aquas intulit. Nonnumquam in terrena itinera coniectus, & exitum quærens, mouet omnia; terra autem penetrabilis ventis est, & spiritus subtilior est, quam vt possit excludi; & vehementior, quàm vt sustineuit concitatus, ac rapidus Omnes istas esse posse caussas, Epicurus ait, pluresque alias tentant: & alios qui aliquid vnum ex istis esse affirmauerunt, corripit: cùm sit arduum, de ijs quæ coniectura sequenda sunt, aliquid certi promittere. Ergo vt ait, potest terram mouere aqua, si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desijt posse ex-

tenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram mouere impresso spiritus. Fortasse enim aer extrinsecus alio intrante aere agitatur. Fortasse aliqua parte subito decidente percutitur, & inde motum capit. Fortasse aliqua parte terræ velut columnis quibusdam ac pilis sustinetur: quibus vitiatis ac recedentibus, tremit pondus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versat, & fulmini similis, cùm magna strage obstantium fertur. Fortasse palustres & iacentes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab imo in summa vsque perfertur: nullam tamen illi placet cassam motus esse maiorem, quam spiritum.

CAP. XXI. Nobis quoque placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit conari, quo nihil est in rerum natura poetinus, nihil acrius, sine quo nec illa quidem, quæ vehementissima sunt, valent. Ignem spiritus concitat: aquæ, si ventum detrahas, inertes sunt. Tunc demum impetum sumunt, cùm illas agis flatus: qui potest dissipare magna spatia terrarum, & nouos montes sub rectos extollere, & insulas non ante visas, in medio mari ponere. Theren, & Therasiam, & hanc nostræ ætatis insulam, sceêtantibus nobis in Ægeo mari enatam, quis dubitat, qui in lucem spiritus vexerit? Duo genera sunt (vt Posidonio placet) quibus moueretur terra: vtrique nomen est proprium. Altera succussio est, cùm terra quatitur, & sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, qua in latera nutat nauigij more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est: non enim sine caussa tremore terræ dixere maiores qui vtriq; dissimilis est, nam nec succutiuntur tunc omnia,

nec

nec inclinantur, nec vibrantur, Res minime in huiusmodi casu noxia, sicut longe perniciosior est inclinato concussione. Nā nisi celeriter & ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessario sequitur. Cū dissimiles ij motus inter se sint, caussæ eorum diuersæ sunt.

CAP. XXII. Prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurimum tracta sunt, & rotæ maiore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodorus tradit, cùm petra è latere mōtis abrupta cecidisset, ædificia vicina tremore collapsa. Idem sub terris fieri potest, vt ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac sono in subiacentem cauernam cadat, eo vehementius quo aut plus ponderis venit, aut altius. Et sic commouetur omne tectum cauatæ valis. Nec tantum pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cùm flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus est aufert, & illam (vt ita dicam) cutem qua continetur, abradit. Deinde longa per æuum diminutio vsque eo infirmat illa, quæ quotidie attriuit, vt desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa vasti ponderis decidunt, tunc illa præcipitata rupes, quidquid ab imo repercussit, non passura consistere, ... *sonitu venit, & ruere omnia visa repente*: vt ait Virgilius noster. Huius motus succurientis terras hæc erit causa. Ad alteram transeo.

CAP. XXIII. Rara terræ natura, est, multumque habens vacui: per has raritates spiritus fertur: qui vbi maior influxit, nec emittitur, concutit terram. Hæc placet & alijs, vt paullo ante retuli, causa: si quid apud te profecturas testium turba est. Hanc etiam Callisthenes probat non

contemnitue vir. Fuit enim illi nobile ingenium & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quotiens quis dixerit: Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit. Omnia oceano tenus vicit, ipsum quoq; tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ vsque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumq; exempla transierit, ex his quæ fecit, nihil tam magnum erit, quam scelus Callisthenis. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quemadmodum Helice Burisque mersæ sunt, quis illas casus in mare, vel in illas mare immiserit, dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum vbique, ita & sub mari. Deinde cum est obstructus ille trames, per quem descenderat, reditum autem illi à tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & sibi ipse occurrens terram labefactat. Ideò frequentissime mari opposita vexantur, & & inde Neptuno hæc assignata est mouendi potentia. Quisquis primas litteras Græcas didicit, scit illum apud Homerum ὀννοσ ἰγαιον vocari.

CAP. XXIV. Spiritum esse huius mali caussam, & ipse consentio; de illo disputabo quomodo intret hic spiritus: vtrum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac patentiora: & vtrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus cutis spiritum respuit;

ſpuit: nec eſt illi introitus, niſi per quem trahitur: nec conſiſtere quidem à nobis receptus poteſt, niſi in laxiore corporis parte. Non enim inter neruos pulpaſue, ſed in viſceribus & patulo interioris partibus receſſu commoratur. Idem de terra ſuſpicari licet, vel ex hoc, quod motus non in ſumme terræ, circaue ſumma eſt, ſed ſubter & ab imo. Huius indicium eſt, quod altitudinis profundæ maria iactantur, moris ſcilicet his, ſupra quæ fuſa ſunt. Ergo veriſimile eſt, terram ex altro moueri, & illic ſpiritum in cauernis ingentibus concipit. Imo, inquit, ceu cùm frigore inhorruimus, tremor ſequitur, ſic terras quoque ſpiritus extrinſecus accidens quaſſat. Quòd nullo modo poteſt fieri. Algere enim debet, vt idem illi accidat, quod nobis, quos externa cauſſa in horrorem agit. Accidere autem terræ ſimile quiddam noſtræ affectionis, ſed non ex ſimili cauſſa, conceſſerim. Illam interior & altior iniuria debet impellere: cuius rei argumentum vel maximum hoc poteſt eſſe, quòd cùm vehementi motu adapertum ingenti ruina ſolum eſt, totas nonnumquam vrbes & recipit hiatus ille, & abſcondit. Thucydides ait, circa Peloponneſiaci belli tempus, Atalantam inſulam aut totam, aut certe maxima ex parte ſuperfuſam. Idem Sidoni accidiſſe. Poſidonio crede. Nec ad hoc teſtibus opus eſt. Meminimus enim, terris interno motu diuulſis, loca diſſecta & campos interiſſe. Quòd iam dicam, quemadmodum exiſtimem fieri.

CAP. XXV. Cùm ſpiritus magnum & vacuum terrarum locum penitus oppleuit, cœpitque rixari & exitu cogitare; latera ipſa intra quæ latet, ſepius perculit, ſupra quæ vrbes interdum ſitæ ſunt: hæc nonnumquam adeo concu-

tiuntur, vt edificia superfusa procumbant! nonnumquam in tantum, vt parietes quibus fertur omne tegimen caui, decidant in illum subter vacantem locum, totæque vrbes in immensam altitudinem vergant. Si velis credere, aiunt, aliquando Ossam Olympo cohæsisse, deinde terrarum motu recesse, & scissam vnius magnitudinem montis in duas partes. Tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessaila, siccauit, abductis in se quæ sine exitu stagnauerunt aquis. Ladon flumen inter Helim & Megalem polin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo: In laxos specus (quid enim aliud apellem loca vacua sub terris?) spiritum conuenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commouerentur, & vna multa titubarent. Nunc exiguæ partes laborant, nec vnquam per ducenta milliaria motus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulos vrbem, non transcendit Campaniam. Quid dicam Chalcis tremuit, Thebas stetisse? cùm laborauit Ægium, tam propinquas illi Petras de motu solum audisse? Illa vasta concussio, quæ duas suppressit vrbes Helicem & Burin, citra Ægium constitit. Apparet ergo, in tantum spatium motum protendere, quantum illa sub terris vacantis loci inanitas pateat.

CAP. XXVI. Poteram ad hoc probandum abuit auctoritate magnorum virorum qui Aegyptum numquam tremuisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quod ex limo toto concreuit. Tantum enim (si Homero fides est) aberat continenti Pharos, quantum nauis diurno cursu metiri plenis lata velis potest: sed continenti admota est. Turbidus enim defluens Nilus, multumque secum limum trahens,

hens, & eum subinde apponens prioribus terris, Ægyptum annuo incremento semper vltra tulit. Inde pinguis & limosi soli est nec vlla interualla in se habet, sed creuit in solitum arescente limo: cuius pressat erat & sedens structura, cùm partes glutinarentur, nec quidquam inane interuenire poterat, cùm solido liquidum ac molle semper accederet. Sed mouetur & Ægyptus & Delos, quam Virgilius stare iussit:

Immotamq; coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque, credula natio, dixerunt non moueri, auctore Pindaro Thucydides ait, anteà quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse. Inter multa, inquit, prodigia quibus denunciata est duarum vrbium Helices & Buris euersio, fuere maxime notabilia columnia ignis immensi, & Delos agitata. Quàm ideò stabilem videri vult, quia mari imposita, habeat concauas rupes & saxa peruia, quæ dent depresso aeri reditum. Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, vrbesque eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falsa hæc esse: Pompeij & Herculaneum sensere. Adijce nunc, quòd omnis ora maris obnoxia est motibus. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis, & huic iam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare & agitatur, Tyros & ipsa tam mouetur, quam diluitur. Hæ fere caussæ redduntur, propter quas tremit terra.

CAP. XXVII. Quædam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est. Aiunt enim sexcentarum ouium gregem examinatū in Pompeiana regione. Non est quare hoc putes onibus illis timore accidisse. Diximus solere post magnos terrarum

ces tument. Hic spiritus quamdiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiæ habet, quam vt despectantia & vltro sibi illata conficiat. Vbi per sæcula conditis tenebris ac tristitia loci creuit in vitium, ipsa ingrauescit mora; peior, quò segnior. Cùm autem exitum nactus est; æternum illud vmbrosi frigoris malum, & infernam noctem soluit, ac regionis nostræ aere infuscat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam illi spiritus purior transit in noxium. Inde subitæ continuæque mortes, & monstrosa genera morborum, vt ex nouis orta caussis. Breuis aut longa clades est, prout vitia valuere. Nec prius pestilentia desinit, quàm spiritum illum grauem exercuit latitas cæli, ventorum iactatio.

CAP. XXIX. Nam quod aliquot insanis attonitisque similes discurrere fecit metus, qui excutit mentes, vbi priuatus ac modicus est: quid vbi publice terret, vbi cadunt vrbes, populi opprimuntur, terra concutitur; quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna mala concipere. Itaque leuissima fere ingenia in tantum venere formidinis, vt sibi exciderent. Nemo quidem sine aliqua iactura sanitatis expauit similesque furenti, quisquis timet: sed alios citò timor sibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella errauere lymphatici: nec vsquam plura exempla vaticinantium inuenies, quàm vbi formido mentes religione mixta percussit. Statuam diuisam non miror, cùm dixerim montes à montibus recessisse, & ipsum diruptum esse ab imo solum.

Hæc loca, vt quondam & vasta conuulsa ruina,
(Tantum æui longinqua valet mutare vetustas)

Dissiluisse ferunt, cum protinus vtraq; tellus
Una foret, venit medio vi pontus, & vndis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruaque & vrbes.
Littore diductas, angusto interluit æstu.

Vides totas regiones à suis sedibus reuelli, & trans mare iacere, quòd in confinio fuerat: vides & vrbium fieri gentiumque discidium, cùm pars naturæ concitata est ex se, vel aliquod mare, ingens spiritus impegit, quorum mira, vt ex toto, vis est. Quàm vis enim parte sæuiat, mundi tamen viribus sæuit. Sic & Hispanias à contextu Africæ, mare eripuit. Sic hac inundatione, quàm poetarum maximi celebrant, ab Italia Sicilia resecta est. Aliquando autem plus impetus habent, quæ ex infimo veniunt. Acriora enim sunt, in quibus nisus est per angusta. Quanta res ij terrarum tremores, quamque mira spectacula ediderint, satis dictum est.

CAP. XXX. Cur ergo aliquis ad hoc stupet, quòd es vnius statuæ, ne solidum quidem, sed concauum ac tenue, diruptum est; cùm fortasse in illud se spiritus, quærens fugam, incluserit. Illud verò quis nescit? Diductis ædificia angulis vidimus moueri, iterumque componi. Quædam verò parum aptata positu suo, & à fabris negligentius solutiusque composita, terræmotus sæpiùs agitata compegit. Quòd si totos parietes & totas findit domos, & latera magnarum turrium, quæ solida sunt, scindit, & pilas operibus subditas dissipat, quid est, quare quisquam pignum adnotari putet, sectam esse æqualiter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies mutus fuit? Non desijs enim assidue tremere Campania, clementius quidem, sed ingenti damno, quia pressa & quassa

quassa quatiebat: quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exierat, sed adhuc emissa parte maiore obberabat.

CAP. XXXI. Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quòd dubites & hoc ponere. Cùm maximus editus tremor est, quo in vrbes terrasque sæuitum est, non potest par illi subsequi alius, sed post maximum leues motus sunt, quia vehementius exitum ventis luctantibus fecit. Reliquiæ deinde residui spiritus non idem possunt, nec illis pugna est: cùm iam viam inuenerit, sequanturque ea qua prima vis ac maxima euasit. Hoc quoque dignum memoria iudico, ab eruditissimo & grauissimo viro cognitum; fortè enim cùm hoc euenir, lauabatur: vidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solùm erat stratum, alteram ab altera separari, iterumque committi: & aquam modo recipi in commissuras, pauimento recedente; modo, compresso, bullire & elidi. Eumdem audiui narrantem, vidisse se, molles materies mollius crebriusque temere, quàm naturas curas.

CAP. XXXII. Hæc, Lucili virorum optime, quantum ad ipsas causas. Illa nunc quæ ad confirmationem animorum pertinet: quos magis refert nostra, fortiores fieri, quàm doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde animo venit robur, quàm à bonis artibus, quàm à contemplatione naturæ. Quem enim non hic ipse casus aduersus omnes firmauerit & euexerit? Quid est enim cur ego hominem aut feram, quid est cur sagittam aut lanceã tremam? maiora me pericula exspectant. Fulminibus, & terris, & magnis naturæ partibus petimur. Ingenti itaque imo mors prouocanda est, siue

nos

nos æquo vastoque impetu aggreditur, siue quotidiano & vulgari exitu: nihil refert quàm minax veniat quantumque sit, quod in nos trahat: quod à nobis petit minimum est. Hoc senectus à nobis ablatura est, hoc auriculæ dolor hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parum obsequens stomacho, hoc pes leuiter offensus. Pusilla res est hominis anima: sed ingens res est contemptus animæ. Hanc qui contempserit, securus videbit maria turbari: etiam si illa omnes excitauerint venti; etiamsi æstus, aliqua perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus adspiciet fulminantis cæli trucem, & horridam faciem; frangatur licet cælum, & ingnes suos in exitum omnium, in primis suum, misceat. Securus adspiciet ruptis compagibus dehiscens solum. Illa licet inferiorum regna retegantur, stabit super illam voraginem intrepidus & fortasse quo debet cadere, desiliet. Quid ad me, quam sint magna quibus pereo? Ipsum perire non est magnum. Proinde si volumus esse felices, si nec hominum, nec deorum nec rerum timore vexari, si perspicere fortunam superuacua promittentem, leuia minitantem, si volumus tranquille degere, & ipsis dijs de felicitate controuersiam facere anima in expedito est habenda. Siue illam insidiæ, siue morbi petent, siue hostium gladij, siue insultarum cadentium fragor, siue ipsarum ruina terrarum, siue vasta vis ignium, vrbes agrosque pari clade complexa, cùm libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo, quàm exeuntem hortari, & cùm bonis omnibus emittere? Vade fortiter, vade feliciter. Nihil dubitaueris reddere. Non de te, sed de tempore est quæstio. Facis quod quandoque faciendum est.

Nec

Nec rogaueris, nec timueris, nec te velut in aliquod malum exiturum tuleris retro. Rerum natura te, quæ genuit, exſpectat, & locus melior ac tutior. Illic non tremunt terræ, nec inter ſe venti cùm magno nubium fragore concurrunt, non incendia regiones vrbeſque vaſtant, non naufragiorum totas claſſes ſorbentium metus eſt, non arma contraria diſpoſita vexillis, & in mutuam perniciem multorum millium par furor, non peſtilentia, & ardentes promiſcue communes populi cadentibus rogi. Iſtud leue eſt; quid timemus? Graue eſt: potius ſemel incidat, quàm ſemper impendeat. Ego autem perire timeam, cùm terra ante me pereat, cùm iſta quatiantur quæ quatiunt, & in iniuriã noſtram non ſine ſua veniunt? Helicen Burinque totas mare accepit: ego de vno corpuſculo timeam? Supra oppida duo nauigatur: duo autem, quæ nouimus, quæ in noſtram notitiam memoria litteris ſeruata perduxit. Quam multa alia alijs locis merſa ſunt? quot populos aut terra in ſe, aut mare incluſit? Ego recuſem mei finem, cùm ſciam me ſine fine non eſſe? imo cùm ſciam omnia eſſe finita? Ego vltimum ſuſpirium timeam? Quantum poteſt itaque ipſa te cohortare, Lucili, contra metum mortis. Hic eſt qui nos humiles facit: hic eſt qui ipſam vitam, cui parcit, inquietat ac perdit. Hic omnia iſta dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quæ omnia feres conſtanter, ſi cogitaueris nihil intereſſe inter exiguum tempus, & longum. Horæ ſunt quas perdimus. Puta dies eſſe, puta menſes, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, refert, num perueniam ad illos? fuit tempus, & auidiſſimos ſui deſerit. Nec quòd futurum eſt, meum eſt, nec

quod

quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo: & magni est, modicum fuisse. Eleganter Lælius ille sapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos non habes? Nec ex hoc quidem intelligimus incomprehensibilis vitæ conditionem, & sortem temporis semper alieni, quod annos anumeramus omissos. Hoc affigamus animo, hoc nobis subinde dicamus: Moriendum est. Quando? Quid tua? Mors naturæ lex est, mors tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet. Omnibus omissis, hoc vnum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illa tibi cogitatione multa familiarem: vt si ita tuerit, possis illi vel obuiam exire.

LIBER SEPTIMVS & VLTIMVS.

In quo agitur de Cometis.

Argumentum.

Liber hic totus in Cometarum pertractatione consumitur, pleraque ab Aristotele mutuatus. Sententiam tamen eius, uti Democriti, Epigenis, Appollonii, Myndii, Callisthenis, Artemidori, Ephori, imo Zenonis sui refellit: ac tandem in opinionem veterum sidus Chaldæorum discedit. Cometam verum sidus esse ex illis æternis, ex altitudine ætheris ingenti in oculos mortalium submitti, deinde rursum recipit. Motus quidem Cometarum nondum satis certos, comprehensos esse, sed futurum olim auguratur tempus, quo posteri tam

aper-

aperta maiores suos nesciuisse mirentur. Quædam etiam ex duobus æui sui Cometis discit, quorum prior sub Claudio, alter sub Nerone effulsit. Denique solemni more cum vitiis in rixam descendit. Non mirum ista, & plura alia nesciri, cum nemo nisi libidinis, ganeis, histrionibus, & pantonimis studeat, vacuis, & desertis philosophorum scholis.

CAPVT I.

NEmo vsque eo tardus, & hebes, & demissus in terram est, vt ad diuina non erigatur, ac tota mente consurgat: vtique vbi nouum aliquod è cælo miraculum fulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, vt nos quotidiana, etiamsi admiratione digna sunt, transeant: contra minimarum quoque rerum, si insolitæ prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque cætus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populum non conuocat. At cum aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in cælo est. Sol spectatorem, nisi cùm deficit, non habet. Nemo obseruat Lunam, nisi laborantem. Tunc vrbes conclamant, tunc pro se quisque superstitione vana trepidat. Quanto illa maiora sunt, quod Sol totidem (vt ita dicam) gradus, quot dies habet, & annum circuitu suo claudit: quod à solstitio statim inclinat, & dat spatium noctibus: quod sidera abscondit: quod terras, cum tanto maior sit illis, non vrit, sed calorem suum intensionibus, ac remissionibus temperando fouet: quod Lunam numquam implet, nisi aduersam sibi, nec obscurat. Hæc tamen non annotamus, quamdiu

ordo

ordo seruatur. Si quid turbatum est, aut prætet consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeo naturale est, magis noua, quàm magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rarus & insolitæ figuræ ignis apparuit, nemo non scire quid sit, cupit: & oblitus aliorum, de aduentitio, quærit; ignarus, vtrum debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes eius graues prædicent. Sciscitantur itaque, & cognoscere volunt, prodigium sit, an sidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quæsierit, aut didicerit vtilius, quàm de stellarum siderumque natura: vtrum flamma contracta; quod & visus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumen, & calor inde descendens: an non sint flammei orbes, sed solida quædam terrenaque corpora, quæ per igneos tractus labentia inde splendorem trahant, coloremque, non de suo clara. In qua opinione magis fuere viri, qui sidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur, conglobatamque nec stabili inditam corpori, profecto iam mundus turbine suo dissipasset.

CAP. II. Ad hæc inuestiganda proderit quærere, num Cometæ eius conditionis sint, cuius superiora. Videntur enim cùm illis quædam habere communia, ortus & occasus, ipsam quoque, quamuis spargatur & longius exeant, faciem: æque enim ignei splendidique sunt. Itaque si omnia terrena sidera sunt, his quoque eadem sors erit. Si vero nihil aliud sunt quam purus ignis, manentque mensibus senis, nec illos conuersio mundi soluit & velocitas: illa quo-

que

que possunt & tenui constare materia, nec ob hoc discuti assiduo cœli circumactu. Illo quoque pertinebit hoc excussisse, vt sciamus, vtrum mundus terra stantes circumeat, an mundo stante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos esse, quos rerum natura nescientes ferat, nec cæli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, vt sciamus in quo rerum statu simus: pigerrimam sortiri, an velocissimam sedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Necessarium est autem, veteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum cursus adhuc non potest, nec explorari, an vices seruent, & illos ad suum diem certus ordo producat. Noua hæc cælestium obseruatio est, & nuper in Græciam inuecta.

CAP. III. Democritus quoque, subtilissimus antiquorum omnium suspicari ait se, plures stellas esse quæ currant: sed nec numerum illarum posuit, nec nomina, nondum comprehensis quinque siderum cursibus. Eudoxus primus ab Æpypto hos motus in Græciam transtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Ægyptos quidem, quibus maior cæli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon posteà diligens & ipse inquisitor, defectiones quidem solis seruatas ab Ægyptis collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non prætermissurus, si quid explorari apud illos comperisset. Duo certe, qui apud Chalædos studuisse se dicunt, Epigenes, & Apollonius Myndius, peritissimus inspiciendorum naturalium, inter se dissident. Hic enim ait, Cometas in numero stellarum errantium poni à Chaldæis, tenerique cursus eorum. Epigenes contra

ait,

ait, Chaldæos nihil de Cometis habere comprehensi, sed videri illos accendi turbine quodam aeris concitati, & intorti.

CAP. IV. Primum ergo, si tibi videtur, opiniones huius ponamus, ac refellamus. Huic videtur plurimum virium habere, ad omnes sublimium motus, stella Saturni. Hæc cùm proxima signa Marti premit, aut in Lunæ viciniam transit, aut in Solis incidit radios, natura ventosa & frigida contrahit pluribus locis aera, conglobatque. Deinde si radios Solis assumpsit, tonat, fulguratque. Si Martem quoque consentientem habet, fulminat. Præterea, inquit, aliam materiam habent fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim & omnis humidi euaporatio, splendores tantùm cœli citra ictum minaces mouet: illa autem calidior sicciorque terrarum exhalatio, fulmina extundit. Trabes verò & faces, quæ nullo alio inter se quàm magnitudine distant, hoc modo fiunt. Cùm humida terrenaque in se globus aliquis aeris clausit, quem turbinem dicimus, quacumque fertur, præbet speciem ignis extenti. Quæ tam diu durat, quamdiu mansit aeris illa complexio, humidi intra se terrenique multum vehens.

CAP. V. Vt à proximis mendacijs incipiam, falsum est, faces & trabes exprimi turbine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur. Ideoque arbusta radicitus vellit, & quocumque incubuit, solùm nudat: siluas interim & tecta corripiens, inferior fere nubibus, vtique numquam altior. At contra trabes editor cæli pars ostentat. Ita numquam nubibus obstiterunt. Prętereà turbo omni nube velocior rapitur, & in orbem vertitur. Super ista velociter desinit, & ipse se sua vi rumpit. Trabes autem non transcur-

ſcurrunt, nec prætervolant, vt faces, ſed commorantur, & in eadem parte cæli collucent. Charimander quoque, in eo libro quem de Cometis compoſuit, ait, Anaxagoræ viſum grande inſolitumque cælo lumen magnitudine amplæ trabis & id per multos dies fulſiſſe. Talem effigiem ignis longi fuiſſe, Calliſtenes tradit, antequam Burin & Helicen mare abſconderet. Ariſtoteles ait, non trabem illam, ſed Cometam fuiſſe: ceterum ob nimium ardorem non apparuiſſe ſparſum ignem, ſed procedente tempore cùm iam minus flagraret, redditam ſuam Cometæ faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna quæ notarentur: nihil tamen magis, quàm quòd vt ille fulſit in cælo, ſtatim ſupra Burin, & Helicen mare fuit. Numquid ergo Ariſtoteles non illam tantum, ſed omnes trabes Cometas eſſe credebat? Hanc habent is differentiam, quòd ijs continuus ignis eſt, ceteris ſparſus. Trabes enim flamma æqualem habent, nec vllo eo intermiſſam, aut languidam, in vltimis verò partibus coactam, qualem fuiſſe illam, quàm modo retuli, Calliſtenes tradit.

CAP. VI. Duo, inquit Epigenes, Cometarum genera ſunt. Alij ardorem vndique effundunt, nec locum mutant: alij in vnam partem ignem vagum in modum comæ porrigunt, & ſtellas prætermeant: quales duo ætate noſtra viſi ſunt. Illi priores criniti vndique, etiam immoti, humiles ferè ſunt, & eiſdem cauſſis quibus trabes feceſque conſtantur, & ex intemperie aeris turbidi, multa ſecum arida humidaque terris exhalata verſantis. Poteſt enim ſpiritus per anguſta eliſus accendere ſupra ſe poſitum aera, plenum alimentis idoneis igni: deinde propellere ex nitido, ne ex ali-

aliqua causa refluat rursus, ac remittatur: deinde iterum proximo die ac sequentibus consurgere, & eumdem locum inflammare. Videmus enim ventos per complures dies ad constitutum redire. Pluuiæ quoque, & alia tempestatum genera, ad præscriptum reuertuntur. Vt breuiter autem voluntatem eius exprimam, eadem fere ratione hos fieri Cometas existimat, qua fiunt ignes turbine eiecti. Hoc vnum interest, quòd illi turbines ex superiori parte in terras deprimuntur, hi de terra in superiora eleuantur.

CAP. VII. Aduersus hæc multa dicuntur. Primùm si ventus in causa esset, numquam Cometes sine vento appareret: nunc autem & quietissimo aere apparet. Deinde si vento fieret, cùm vento caderet: & si vento inciperet, cresceret vento; eoque esset ardentior, quo ille incitatior. His accedit illud quoque. Ventus multas aeris partes impellit, Cometes in vno loco apparet: ventus in sublime non peruenit, Cometæ autem visuntur supra quam ventis ire licet. Transit deinde ad illos quos ait certiorem habere stellarum speciem, qui & procedunt, & signa prætereunt. Hos ait ex iisdem caussis fieri, quibus illos, quos dixit humiliores: hoc tantùm interesse, quòd terrarum exhalationes multa secum arida ferentes celsiorem petant partem, & in editiora cœli aquilone pellantur. Deinde si illos propelleret, ad meridiem semper agerentur, quo ventus hic nititur. Atqui variè concurrunt, alij in ortum, alij in occasum, omnes in flexum: quòd iter non daret ventus. Deinde si aquilones illos impetus à terris in altum leuaret, alijs ventis non orirentur Cometæ: atqui oriuntur.

CAP. VIII. Illam nunc rationem eius (vtra-

que

que enim vtitur) refellamus. Quidquid humidi aridique terra efflauit, cùm in vnum coit, ipsa discordia corporum, spiritum versat in turbinem. Tunc illa vis venti circumeuntis quidquid intra se comprehendit, cursu suo accendit & leuat in altum, ac tamdiu manet splendor ignis expressi, quàm diu alimenta sufficiunt: quibus desinentibus, & ipse subsidit. Qui hoc dicit, non notat qualis sit turbinum cursus, & qualis Cometarum: illorum rapidus ac violentus, & ipsis ventis citatior est: Cometarum lenis: & quod per diem & noctem quantum transierit, abscondat. Deinde turbinum motus vagus est & disiectus, & vt Sallusti: vtar verbis verticosus: Cometarum autem compositus, & destinatum iter carpens. Num quis nostrum crederet, aut lunam, aut quinque sidera rapi vento, aut turbine rotari? Non, vt puto. Quare? quia non est illis perturbatus & impotens cursus. Ad Cometas idem transferamus. Non confuse nec tumultuose eunt, vt aliquis credat illos caussis turbulentis & inconstantibus pelli. Deinde etiamsi vertices isti comprehendere terrena humidaque & ex humili in altum exprimere possent: non tamen supra lunam efferrent. Omnis illis vsque in nubilum vis est. Cometas autem immixtos stellis videmus per superiora labentes. Ergo verisimile non est, in tantum spatium perseuerare turbinem: qui quo maior est, maturius corrumpitur.

CAP. IX. Vtrumlibet itaque eligat: aut vis leuis tam alte peruenire non poterit, aut magna & concitata citius ipsa se franget. Præterea humiliores illi Cometæ ob hoc (vt putant) non exeunt altius, quia plus terreni habent. Grauitas illos sua in proxima tenet. Atqui necesse est,

his

his, Cometis diuturnioribus & celsioribus, plenior materia sit. Neque enim diutius apparerent, nisi maioribus nutrimentis sustinerentur. Dicebam modo, non posse diu verticem permanere, nec supra lunam, aut vsque in stellarum locum crescere. Nempe effecit turbinem, plurium ventorum inter ipsos luctatio. Hæc diu non potest esse. Nam cum vagus & incertus spiritus conuolutatus est, nouissime vni vis omniũ cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat. Procellæ quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Venti cùm ad summum venerunt, remittuntur omni violentia. Necesse est ista concitatione in exitum sui tendant. Nemo itaque turbinem toto die vidit, ne hora quidem. Mira velocitas eius & mira breuitas est. Prætereà violentius celeriusque in terra circaque eam voluitur: quo celsior, eo solutior, laxiorque est, & ob hoc diffunditur. Adijce nunc quot etiam in somnum pertenderet, vbi sideribus iter est, vtique ab eo motu, qui vniuersum trahit, solueretur. Quid enim est illa conuersione mundi citatius? hac omnium ventorum in vnum coniecta vis dissiparetur, & terræ solida fortisque compages, nedum particula aeris torti.

CAP. X. Prætereà in alto manere non potest ignis turbine illatus, nisi ipse quoque permaneret turbo. Quid porro tam incredibile est, quàm in turbine longior mora? Vtique motus motu contrario vincitur: habet enim suam locus ille vertiginem, quæ rapit cælum,

Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.

Et vt det eis aliquam aduocationem, quòd fieri nullo modo potest: quid de his Cometis

di-

dicetur, qui senis mensibus apparuerunt? Deinde duo debent esse motus eodem loco: alter ille diuinus & assiduus, suum sine intermissione peragens opus: alter nouus, & recens, & turbine illatus. Necesse est ergo alter alteri impedimento sit. Atqui lunaris illa orbita, ceterorumque supra lunam meantium motus irreuocabilis est: nec hæsitat vsquam, nec resistit, nec dat vllam nobis suspicionem obiectæ sibi moræ. Fidem non habet, turbinem, violentissimum & perturbatissimum tempestatis genus in medios siderum ordines peruenire, & inter disposita ac tranquilla versari. Credamus ignem circumacto turbine accendi, & hanc expulsum in sublime, præbere nobis opinionem speciemque sideris longi. At puto tale esse debet, quale est id quod ignem efficit. Turbinis autem rotonda facies est. In eodem enim vestigio versatur, & columnæ modo circumagentis se voluitur. Ergo ignem quoque qui inclusus est similem esse illi oportet. Atqui longus est & disiectus, minimeque similis in orbem coacto.

CAP. XI. Epigenem relinquamus, & aliorum opiniones persequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud imprimis præsumendum est, Cometas non in vna parte cæli adspici nec in signifero tantum orbe, sed tam in ortu, quàm in occasu, frequentissime tamen circa Septemtrionem. Forma eis non est vna. Quamuis enim Græci discrimina fecerint eorum quibus in morem barbæ flamma dependet, & eorum qui vndique circa se velut comam spargunt, & eorum quibus fusus quidem est ignis, sed in verticem tendens: tamen omnes isti eiusdem notæ sunt, Cometæque recte dicuntur. Quorum enim post longum tem-

pus appareant formæ inter se eos comparare difficile est. Illo ipso tempore, quo apparent, inter spectantes de habitu illorum non conuenit: sed pro vt cuique acrior acies aut hebetior: ita dicit aut lucidiorem esse aut rubicundiorem & crines aut in interiora deductos, aut in latera diuisos. Sed siue sint aliquæ differentiæ illorum, siue non sint, eadem fiant ratione necesse est Cometæ. Illud vnum constare debet, præter solitum adspici nouam sideris faciem, circa se dissipatum ignem trahentis. Quibusdam antiquorum hæc placet ratio. Cùm ex stellis errantibus altera se alteri applicuit, confuso in vnum duarum lumine, faciem longioris sideris reddi. Nec hoc tunc tantum euenit, cùm stella stellam attigit, sed etiam cùm apropinquauit. Interuallum enim, quod inter duas est illustratur ab vtraque, inflammaturque, & longum ignem efficit.

CAP. XII. His illud respondebimus, certum esse numerum stellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & has apparere, & Cometen. Ex quo manifestum fit, non illarum coitu fieri Cometen, sed proprium & sui iuris esse. Etiamnum frequenter stella sub altioris stellæ vestigium venit: & Saturnus aliquando supra Iouem est, & Mars Venerem aut Mercurium recta linea despicit: nec tamen propter hunc cursum, cùm alter alterum subit, Cometes fit: alioquin annis omnibus fieret: omnibus enim aliquæ stellæ in eodem signo simul sunt. Si cometam faceret stella stellæ superueniens, momento esse desineret. Summa enim velocitas transeuntium est. Ideo omnis siderum defectio breuis est: quia cito illas idem cursus, qui admouerat, abstrahit. Videmus solem &

lu-

lunam intra exiguum tempus, cum obscurari cœperint liberari: quanto celerior debet fieri in stellis digressio, tanto minoribus? Atqui Cometæ senis mensibus manent: quod non accideret: si duarum stellarum conuentu gignerentur. Illæ enim diu cohærere non possunt, & necesse est illas lex celeritatis saperet. Præterea ista nobis vicinia videntur, ceterum interuallis ingentibus diffident. Quomodo ego potest altera stella vsque ad alteram stellam ignem mittere, ita vt vtraque iuncta videatur, cum sint ingenti regione diductæ? Stellarum, inquit, duarum lumen miscetur, & præbet vnius speciem. Nempe sic, quemadmodum rubicunda fit nubes solis incursu, quemadmodum vespertina aut matutina flauescunt, quemadmodum alterne arcus solis visitur. Hæc omnia primum magna vi efficiuntur. Sol enim est, qui ista succendit. Stellarum non est eadem potentia. Deinde nihil horum, nisi infra lunam in terrarum vicinia nascitur. Superiora pura & sincera sunt, & coloris sui semper. Præterea si quid tale accideret, non haberet moram, sed exstingueretur cito: sicut coronæ, quæ solem lunamue cingunt, intra breuissimum spatium exolescunt. Nec arcus quidem diu perseuerat. Si quid esset tale, quo medium inter duas stellas spatium confunderetur, æque cito dilaberetur. Vtique non in tantum maneret, quantum morari Cometæ solent. Stellis intra Signiferum cursu est, hunc gyrum premunt: at Cometæ vbique cernuntur. Non magis certum est illis tempus quo appareant, quam locus vllus, vltra quem non exeant.

CAP. XIII. aduersus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has tantum stellas quinque discurrere, sed solas obseruatas esse. Ceterum in-

numerabiles ferri per occultum aut propter obſcuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulorum poſitionem talem, vt tunc demum, tum ad extremam eorum venere, viſantur. Ergo intercurrunt quædam ſtellæ, vt ait, nobis nouæ, quæ lumen ſuum cùm ſtantibus miſceant, & maiorem quàm ſtellis mos eſt porrigant ignem: hoc ex his quæ mentitur, leuiſſimum eſt: tota eius narratio mundi, mendacium impudens eſt. Nam ſi illi credimus, ſumma cœli ora ſolidiſſima eſt, in modum recti durata, & alti craſſique corporis, quòd atomi congeſtæ coaceruatæque fecerunt. Huic proxima ſuperficies eſt ignea, ita compacta, vt ſolui vitiarique non poſſit. Habet tamen ſpiramenta quædam & quaſi feneſtras, per quas ex parte exteriore mundi influant ignes, non tam magni, vt interiora conturbent. Rurſus ex mundo in exteriora labuntur. Itaque hæc quæ præter conſuetudinem apparent, influxerunt ex illa vltra mundum iacente materia. Soluere iſta quid aliud eſt, quàm manum exercere, & in ventum iactare brachia?

CAP. XIV. Velim tamen mihi dicat iſte, qui mundo tam firma lacunaria impoſuit, quid ſit quare credamus illi tantam eſſe craſſitudinem cæli. Quid fuit, quod illo tam ſolida corpora adduceret, & ibi detineret? Deinde quòd tantæ craſſitudinis eſt, neceſſe eſt & magni ponderis ſit. Quomodo ergo in ſummo manent grauia? Quomodo illa moles non deſcendit, & ſe onere ſuo frangit? Fieri enim non poteſt, vt tanta vis ponderis, quantam ille ſubſtituit, pendeat, & leuibus innixa ſit. Nec illud quidem poteſt dici, extrinſecus aliqua eſſe retinacula, quibus cadere prohibeatur, nec rurſus de medio aliquid eſſe oppoſiti, quod imminens corpus

exci-

excipiat ac fulciat Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immensum, & cadere quidem, sed non apparere an cadat: quia præcipitatio eius æterna est, nihil habens nouissimum, in quod incurrat. Hoc quidam de terra dixerunt, cùm rationem nullam inuenirent, propter quam pondus in aere staret. Fertur, inquiunt semper: sed non apparet an cadat, quia infinitum est in quod cadit. Quid est deinde quo probes, non quinque tantum stellas moueri, sed multas esse, & in multis mundi regionibus? Aut si hoc sine vllo probabili argumento licet respondere, quid est, quare non aliquis aut omnes stellas moueri, aut nullam dicat? Prætereà nihil te adiuuat ista stellarum passim euntium turba: Nam quo plures fuerint, sæpius in alias incident: rari autem Cometæ, & ob hoc mirabiles sunt. Quid quod testimonium dicet contra te omnis ætas, quæ talium stellarum exortus & annotauit, & posteris tradidit?

CAP. XV. Post mortem Demetrij Syriæ regis, cuius Demetrius & Antiochus liberi fuere, paullo ante Achaicum bellum Cometes effulsit, non minor sole. Primo igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumque lumen emittens, quanto vinceret noctem. Deinde paullatim magnitudo eius districta est, & euanuit claritas. Nouissime autem totus intercidit. Quod ergo coire stellas oportet, vt tantum corpus efficiant? Mille in vnum licet congreges, numquam hunc habitum solis æquabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus. Deinde sustulit se diffuditque, & vsque in æquinoctialem circulum venit, ita vt illam plagam cæli, cui lactea nomen est, in immensum extentus æquaret. Quot ergo conuenisse debent erra-

ticæ, vt tam longum cæli tractum occuparent igne continuo?

CAP. XVI. Contra argumentum dictum est: contra testes dicendum est. Nec magna molitione detrahenda est auctoritas Ephoro: historicus est. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, & lectorem aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non euitant, hi appetunt. Et hoc in commune de tota natione: quæ approbari opus suũ, & fieri populare non putet posse, nisi illud mendacio asperserit. Ephorus vero nõ religiosissimæ fidei, sæpe decipitur, sæpe decipit. Sicut hic Cometen, qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit euentus, cũ Helicen & Burin ortu suo merserit, ait illum discessisse in duas stellas: quod præter illum nemo tradit. Quis enim posset obseruare illud momentum, quo Cometes solutus, & in duas partes redactus est? Quomodo autem si est qui viderit Cometen in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare autem non adiecit, in quas stellas diuisus sit, cùm aliqua ex quinque stellis esse debuerit?

CAP. XVII. Appollonius Myndius in diuersa opinione est. Ait enim, Cometen non vnum ex multis erraticis effici sed multos Cometas erraticos esse. Non est, inquit, species falsa, nec duarum stellarum confinio ignis extentus, sed & proprium sidus Cometes est, sicut solis, aut lunæ. Talis forma est, non in rotundum restricta, sed procerior, & in longum producta. Ceterum non est illi palam cursus: altiora mundi secat: & tunc demum apparet, cùm

in

in imum cursus sui venit. Nec est quod putemus, eundem visum esse sub Claudio, quem sub Augusto vidimus: nec hunc qui sub Nerone Cæsare aparuit, & Cometis detraxit infamiam, illi similem fuisse, qui post necem diui Iulij, ludis Veneris genitricis, circa vndecimam horam diei emersit. Multi varijque sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore: alijs rubor est sine vlla luce: alijs candor, & purum liquidumque lumen: alijs flamma, & hæc non sincera, nec tenuis, sed multum circa se voluens fumidi ardoris. Cruenti quidam minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt: hi minuunt augentque lumen suum, quemadmodum alia sidera: quæ clariora, cùm descendere, sunt, maioraque ex loco propiore visuntur; maiora, cùm redeunt, & obscuriora, quia abducunt se longius.

CAP. XVIII. Aduersus hoc protinus respondetur, non idem accidere in Cometis, quòd in ceteris. Cometæ enim quo primum die apparuerint, maximi sunt. Atqui deberent crescere, pro propius accederent. Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiant existingui. Deinde quòd aduersus priores, etiam aduersus hunc dicitur. Si erraret Cometes, essetque sidus, intra signiferi terminos moueretur, intra quod omne sidus cursus suos colligit. Numquam apparet stella per stellam. Acies nostra non potest per medium sidus exire, vt per illud editiora prospiciat. Per Cometen autem non aliter quā per nubem vlteriora cernuntur: ex quo apparet, illum non esse sidus sed leuē ignem ac tumultuarium.

CAP. XIX. Zenon noster in illa sententia est: congruere iudicat stellas, & radios inter se committere: hac societate luminis exsistere imaginem stellæ longioris. Ergo quidam nullos

esse Cometas existimant, sed species illorum per repercussionem vicinorum siderum, aut per coniunctionem cohærentium reddi. Quidam aiunt esse quidem sed habere cursus suos, & post certa lustra in conspectum mortalium exire. Quidam esse quidem, sed non quibus siderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui temporis mora dissipantur.

CAP. XX. In hac sententia sunt plerique nostrorum; nec id putant veritati pugnare. Videmus enim in sublimi varia ignium concipi genera, & modo cælum ardere, modo

Longos à tergo flammarum albescere tractus,

modo faces cùm igne vasto rapi: iam ipsa fulmina etsi velocitate mira, simul & perstringunt aciem, & remittunt, ignes sunt aeris triti, & impetu inter se maiore collisi. Ideo ne resistunt quidem, sed expressi fluunt, & protinus pereunt. Alij vero ignes diu manent: nec ante discedunt, quā consumptum est omne, quo pascebantur, alimentum. Hoc loco sunt illa à Posidonio scripta miracula, columnæ, clypeique flagrantes, aliæque insigni nouitate flammæ: quæ non aduerterent animos, si ex consuetudine & lege decurrerent. Ad hęc stupent omnes & repentinum ignem ex alto efferunt, siue emicuit aliquid & fugit, siue compresso aere & in ardorem coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo? Non aliquando lacuna cedentis retro ætheris patuit, & vastum in concauo lumen? Exclamare posses: Quid est hoc?

——medium video discedere cælum,

Pallantesque polo stellas——

quæ aliquando non exspectata nocte fulserunt, & per medium eruperunt diem. Sed alia huius reiratio est, quare alieno tempore apparent,

quas

quas esse, etiam cum laterent, constant. Multos Cometas non videmus, quod obscurantur radijs solis: quo deficiente quemdam Cometen apparuisse, quem sol vicinus obtexerat, Posidonius tradit. Sæpe autem cum occidit sol, sparsi ignes non procul ab eo videntur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur, & ideo adspici non potest: Cometæ autem radios solis effugiunt.

CAP. XXI. Placet ergo nostris, Cometas, sicut faces, sicut turbas, trabesque, & alia ostenta cæli, denso aere creari. Ideo circa Septemtrionem frequentissime appparent, quia illic plurimum est aeris pigri. Quare ergo non stat Cometes, sed procedit? dicam. Ignium modo alimentum suum sequitur. Quamuis enim illi ad superiora nisus est: tamen deficiente materia retroiens ipse descendit in aera quoque, si dexteram leuamque premit partem. Nulla enim illi via est: sed qua illum vena pabuli sui duxit, illo repit, nec vt stella procedit, sed vt ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non cito extinguitur? Sex enim mensibus hic, quem nos Neronis principatu lætissimo vidimus, spectandum se præbuit, in diuersum illi Claudiano circumactus. Ille enim à Septemtrione in verticem surgens, Orientem perijt semper obscurior: hic ab eadem parte cœpit, sed in Occidentem tendens, ad Meridium flexit, & ibi se subduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, & aptiora ignibus, quæ prosecutus est: huic rursus vberior fuit & plenior regio. Huc itaque descendunt inuitante materia, non itinere. Quod apparet duobus, quos spectauimus, fuisse diuersum: cùm hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eamdem partem cursus est, id est, contra-

rius mundo. Hic enim ab orto voluitur in occasum, illæ ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est ille quo eunt, & hic quo auferuntur.

CAP. XXII. Ego nostris non assentior. Non enim existimo Cometen subitaneum ignem, sed inter æterna opera naturæ. Primum quæcumque aer creat breuia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aere aliquid idem diu permanere, cùm ipse aer numquam idem maneat? fluit semper, & breuis illi quies est. Intra exiguum momentum in alium, quam in quo fuerat, statum vertitur. Nunc pluuius, nunc serenus, nunc inter vtrumque varius: nubesque illi familiarissimæ, in quas coit, & ex quibus soluitur, modo congregantur, modo digeruntur: numquam immotæ iacent. Fieri non potest, vt ignis certus in corpore vago sedeat, & ita pertinaciter hæreat, quam quem natura ne vmquam excuteretur, aptauit: Deinde si alimento suo hæreret, semper, descenderet. Eo enim crassior aer est, quo terris propior: numquam Cometes in imum vsque demittitur, neque appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quo illum natura sua ducit, id est sursum: aut eo quo trahit materia, cui adhæsit, & quàm depascitur.

CAP. XXIII Nullis ignibus ordinarijs & cœlestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbem. Atqui hoc an Cometæ alij fecerint, nescio: duo nostra ætate fecerunt. Deinde omne quod caussa temporalis accendit, cito intercidit. Sic faces ardent, dum transeunt: sic fulmina in vnum valent ictum: sic quæ transuersæ dicuntur stellæ & cadentes, prætervolant & secant aera. Nullis ignibus nisi in

suo

suo mora est. Illis dico diuinis, quos habet mundus æternos, quia partes eius sunt, & opera. Hi autem aliquid agunt, & vadunt, & tenorem suum seruant, paresque sunt. Nam alternis diebus maiores minoresue fierent, si ignis esset collectitius, ex aliqua caussa repentinus. Minor enim esset ac maior, prout plenius aleretur aut malignius. Dicebam modo, nihil diuturnum esse, quod exarsit aeris vitio: nunc amplius adiicio. Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmen & stella transcurrens, & quisquis alius est ignis aere expressus, in fuga est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suam sedem: & ideo non cito expellitur, sed emetitur spatium suum: nec exstinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Qui vnum stellis limitem ponit? Quis in angustum diuina compellit? Nempe hæc ipsa sidera, quæ sola moueri credis, alios & alios circulos habent. Quare ergo non aliqua sint, quæ in proprium iter & ab istis remotum secesserint? Quid est, quare in aliqua parte cælum peruium non sit? Quod si iudicas, non posse vllam stellam nisi signiferum attingere: Cometes potest sic latum habere circulum, vt in hunc tamen parte aliqua sui incidat: quod fieri non est necessarium, sed potest.

CAP. XXIV. Vide ne hoc magis deceat magnitudinem mundi, vt in multa itinera diuisus sit: nec hanc vnam deterat semitam, ceteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo, & pulcherrimo corpore, inter innumerabiles stellas, quæ noctem decore vario distinguunt, quæ aera minime vacuum & inertem esse patiuntur, quinque solas esse, quibus exercere se liceat, ceteras stare, fixum & immobilem

populum? Si quis hoc loco me interrogauerit: Quare ergo non quemadmodum quinque stellarum, ita harum obseruatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quæ esse concedimus: qualia sint, ignoramus. Habere nos animum, cuius imperio & impellimur, & reuocamur, omnes fatebuntur: quid tamen sit animus ille rector, dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediret, quàm vbi sit. Alius illum dicet esse spiritum, alius concentum quemdam, alius vim diuinam, & Dei partem alius tenuissimum aerem, alius incorporalem potentiam. Non deerit qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeo animo non potest liquere de ceteris rebus, vt adhuc ipse se quærat.

CAP. XXV. Quid ergo miramur, Cometas tam rarum mundi spectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum, finesque notescere, quorum ex ingentibus interuallis recursus est? Nondum sunt anni mille quingenti, ex quo Græcia

. . . . stellis numeros, & nomina fecit.

Multæque hodie sunt gentes, quæ tantum facie nouerint cælum, quæ nondum sciant cur Luna deficiat, quare obumbretur. Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista, quæ nunc latent, in lucem dies extrahat; & longioris æui diligentia. Ad inquisitionem tantorum ætas vna non sufficit, vt tota cælo vacet. Quid, quòd tam paucos annos inter studia, ac vitia non æqua portione diuidimus? Itaque per successiones ista longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur. Harum quinque stellarum, quæ se ingerunt nobis, quæ alio, atque alio occurrentes loco curiosos nos esse cogunt,

qui

qui matutini, vespertinique ortus sint, quæ stationes, quando in rectum ferantur, quare agantur retro, modo cæpimus scire. Vtrum emergere Iupiter, an occideret, an retrogradus esset (nam hoc illi nomen imposuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inuenti sunt qui nobis dicerent: Erratis, qui vllam stellam aut supprimere cursum iudicatis, aut vertere. Non licet stare cęlestibus, nec auerti: prodeunt omnia, vt semel missa sunt, vadunt. Idem erit illis cursus, qui sui finis. Opus hoc æternum irreuocabiles habet metus: qui si quando constiterint, alia ex aduerso incident, quæ nunc tenor, & æqualitas seruat.

CAP. XXVI. Quid est ergo, cur aliqua redire videantur? Solis occursus speciem illis tarditatis imponit, & natura viarum, circulorumque sic positorum, vt certo tempore intuentes fallant. Sic naues quamuis plenis velis eant, videntur tamen stare. Erit qui demonstret aliquando, si quibus Cometæ partibus errent, cur tam seducti à ceteris eant, quanti, qualesque sint. Contenti simus inuentis: aliquid veritati & posteri conferant. Per stellas, inquit, vlteriora non cernimus, per Cometas aciem transmittimus. Primùm si fit istud, non in ea parte fit, qua sidus ipsum est spissi, ac solidi ignis, sed qua ratus splendor excurrit, & in crines dispergatur. Per interualla ignium, non per ipsos vides. Stellæ, inquit, omnes rotundæ sunt, Cometæ porrecti: ex quo apparet, stellas non esse. Quis enim tibi concedet, Cometas longos esse? Quorum natura quidem, vt ceterorum siderum, globus est, ceterum fulgor extenditur. Quemadmodum sol radios suos longe, lateque dimittit, ceterum ipsi alia est forma, alia ei, quod ex ipso

fluit

fluit lumini: sic Cometarum corpus ipsum corrotundantur, splendor autem longior quam ceterorum siderum apparet.

CAP. XXVII. Quare? inquis. Dic tu mihi prius, quare luna dissimilimum soli lumen accipiat, cùm accipiat à sole: quare modo rubeat modo palleat: quare liuidus illi & alter color sit cùm à conspectu solis excluditur. Dic mihi, quare omnes stellæ inter se dissimilem habeant aliquatenus faciem diuersissimam soli. Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamuis similia non sint: ita nihil prohibet, Cometas æternos esse & sortis eiusdem, cuius cetera, etiamsi faciem illis non habent similem. Quid porro? mundus ipse, si consideres illum, nonne ex diuersis compositus est? Quid est quare in Leone semper sol ardeat: & terras æstibus torreat: in Aquario adstringat hiemem, flumina gelu claudat? Et hoc tamen & illud sidus eiusdem conditionis est, cùm effectu & natura dissimile sit. Intra breuissimum tempus Aries extollitur. Libra tardissime iungitur: & tamen hoc sidus & illud eiusdem naturæ est: cùm illud exiguo tempore adscendat, hoc diu proferatur. Non vides, quam contraria inter se elementa sint; grauia & leuia sunt frigida & calida, humida & sicca; tota huius mundi concordia ex discordibus constat. Negas Cometen stellam esse, quia forma eius non respondeat ad exemplar, nec sit ceteris similis. Vides enim quam simillima sit illa, quæ tricesimo anno reuertitur ad locum suum, huic quæ intra annum reuisit sedem suam. Non ad vnam natura formam opus suum præstat, sed ipsa varietate se iactat. Alia maiora, alia velociora, alijs fecit; alia validiora, alia temperatiora: quædam autem

tem

tem eduxit à turba, vt singula & conspicua procederent; Quædam in gregem misit. Ignorat naturæ potentiam, qui illi non putat aliquando licere nisi quod sæpius facit. Cometas non frequenter ostendit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus. Voluit & his magnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quam vt fortuitam putes siue amplitudinem eorum consideres, siue fulgorem, qui maior est ardentiorque quam ceteris. Facies vero habet insigne quiddam & singulare, non in angustum coniecta & arctata, sed dimissa liberius, & multarum stellarum amplexa regionem.

CAP. XXVIII. Aristoteles ait, Cometas significare tempestatem, & ventorum intempe rantiam atque imbrium. Quid ergo? non iudicas sidus esse, quòd futura denunciet? Non enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futuræ pluuiæ.

Scintillare oleum, & putres concrescere fungos:

aut quomodo indicium est sæuituri maris, si marinæ

In sicco ludunt fulicæ, notasque paludes
Eserit, atque altam supra volat ardea nubem.

sed sic, quomodo æquinoctium in calorem frigusque flectentis anni, quomodo illa quæ Chaldei canunt, quid stella nascentibus triste lætum constituat. Hoc vt scias ita esse, non statim Cometes ortus ventos & pluuias minatur, vt Aristoteles ait, sed annum totum suspectum facit. Ex quo apparet illum non ex proximo, quæ in proximū daret, signa traxisse, sed habere reposita, & cōpressa legibus mundi. Fecit is

Cometes, qui Paterculo & Vopisco consulibus apparuit, quæ ab Aristotele Teophrastoque sunt prædicta. Fuerunt enim maximæ & continuæ tempestates vbique. At in Achaia, Macedoniaq; vrbes terrarum motibus prorutæ sunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum est, grauiores esse multumque in se habere terreni: ipsi præterea cursus: fere enim compelluntur in cardines.

CAP. XXIX. Vtrumque falsum est. De priore dicam prius: Quiane tardius feruntur, grauia sunt? Quid ergo? *Stella Saturni*, quæ ex omnibus iter suum lentissime efficit, grauis est? Atqui leuitatis argumentum habet, quod super ceteras est. Sed maiore, inquam, ambitu circuit, nec tardius sit quam ceteræ, sed longius. Succurrat tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiamsi segnior illis cursus sit. Sed mendacium est, ire eos tardius. Nam intra sextum mensem dimidiam cæli partem transcurrit hic proximus: prior intra pauciores menses recepit se sed quia graues sunt, inferius inferuntur. Primum non defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus à Septemtrione motus sui initium fecit, & per occidentem iu Meridiana peruenit, erigensque suum cursum obliruit. Alter ille Claudianus à Septemtrione primum visus, non desijt in rectum assidue celsior ferri, donec excessit. Hæc sunt quæ aut alios mouere ad Cometas pertinentia, aut me. Quæ an vera sint, dij sciunt quibus est scientia veri. Nobis rimari illa & coniectura ire in occulta tãtum licet nec cum fiduciam inueniendi, nec sine spe.

CAP. XXX. Egregie Aristoteles ait, numquàm nos verecundiores esse debere, quàm cùm de dijs agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri vultũ submittimus, togam

gam adducimus, si in omne argumentum modestiæ fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cùm de sideribus, de stellis, de deorum natura disputamus, ne quid temere, ne quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut scientes mentiamur? Nec miramur tam tarde erui, quæ tam alte iacent. Panætio & his qui videri volunt, Cometen non esse ordinarium sidus, sed falsam sideris faciem, diligenter tractandum est, an æque omnis pars anni edendis Cometis satis apta sit: an omnis celi regio idonea in qua creentur: an quacumque ire, ibi etiam concipi possint: & cetera, quæ vniuersa tolluntur, cùm dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo, quos non frequenter educit, sed in occulto mouet. Quàm multa præter hos per secretum eunt, numquam humanis oculis orientis? Neque enim omnia Deus homini fecit, Quota pars operis tanti nobis committitur? Ipse qui ea tractat qui condidit, qui totum hoc fundauit, deditque circa se, maiorque est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.

CAP. XXXI. Multa prætereà cognata numini summo, & vicinam sortita potentiam, obscura sunt. Aut fortasse, quòd magis mireris, oculos nostros & implent & effugiunt: siue illis tanta subtilitas est, quantum consequi acies humana non possit: siue in sanctiore secessu maiestas tanta delituit, & regnum suum, id est, se regit, nec vlli aditum dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo nil est, scire non possumus: & miramur, si quos igniculos parum nouimus, cùm maxima pars mundi Deus lateat? Quàm multa animalia hoc primum cognouimus seculo? & quidem multa venientis æui

popu-

populus ignota nobis sciet. Multa sæculis tunc futuris, cùm memoria nostri exoleuerit, reseruantur. Pusilla res mundus est, nisi in illo quòd quærat omnis mundus habeat. Non semel quędam sacra traduntur: Eleusis seruat, quòd ostendat reuisentibus. Rerum natura, sacra sua non simul tradit. Initiatus nos credimus: in vestibulo eius hæremus. Illa arcana non promiscue nec omnibus patent: reducta & in interiore sacrario clausa sunt. Ex quibus aliud hæc ætas, aliud quæ post nos subibit, adspiciet. Quando ergo ista in notitiam nostram perducentur? Tarde magna proueniunt, vtique si labor cessat. Id quòd vnum toto agimus animo, nondum perfecimus, vt pessimi essemus. Adhuc in processu vitia sunt. Inuenit luxuria aliquid noui, quòd insaniat. Inuenit impudicitia nouam contumeliam sibi. Inuenit delitiarum dissolutio & tabes aliquid tenerius molliusque quo pereat. Nondum satis robur omne preiecimus? Adhuc quidquid est boni moris, exstinguimus læuitate & politura corporum. Muliebres munditias antecessimus; colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri sumimus. Tenero & molli ingressu suspendimus gradum: non ambulamus, sed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma disponitur. Quotidie comminiscimur, per quæ virilitati fiat iniuria, vt traducatur, quia non potest exui. Alius genitalia excidit, alius in obscenam partem ludi fugit, & locatus ad mortem infamiæ armatur. Egenus etiam, in quo morbum suum exerceat, legit.

CAP. XXXII. Miraris, si nondum sapientia omne opus suum impleuit? Nondum tota se nequitia protulit. Adhuc nascitur, & huic omnes

nes operam damus: huic oculi noſtri, huic manus ſeruiunt. Ad ſapientiam quis accedit? quis dignam iudicat, niſi quàm in tranſitu nouerit? Quis Philoſophiam, aut vllum liberale reſpicit ſtudium, niſi cùm ludi intercalantur, cùm aliquis pluuius interuenit dies, quem perdere licet? Itaque tot familiæ philoſophorum ſine ſucceſſore deficiunt. Academici & veteres & minores nullum antiſtitem reliquerunt. Quis eſt qui tradat præcepta Pyrrhonis? Pythagorea illa inuidioſæ turbæ ſchola præceptorem non inuenit. Sextiorum noua & Romani roboris ſecta, inter initia ſua, cùm magno impetu cœpiſſet, exſtincta eſt. At quanta cura laboratur, ne cuius pantomimi nomen intercidat? Stat per ſucceſſores Pylladis & Bathili domus: harum artium multi diſcipuli ſunt, multique doctores. Priuatim vrbe tota ſonat pulpitum. In hoc viri, in hoc feminæ tripudiant. Mares inter ſe vxoreſque contendunt, vter detilatus illis. Deinde ſub perſona cùm diu trita frons eſt, tranſitur ad galeam. Philoſophiæ nulla cura eſt. Itaque adeò nihil inuenitur ex his quæ parum inueſtigata antiqui reliquerunt, vt multa quæ inuenta erant, oblitterentur. At mehercules ſi hoc totis membris premeremus, ſi in hoc iuuentus ſobria incumberent, hoc maiores docerent, hoc minores addiſcerent, vix ad fundum veniretur: in quo veritas poſita eſt, quàm nunc in ſumma terra & leui manu quærimus.

L. ANNÆI SENECÆ CLAVDII CÆSARIS ἈΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΣ.

QVid actum sit in cælo ante diem tertium Idus Octobris; Asinio Marcello, Acilio Auiola Coss. anno nouo, initio sæculi felicissimi, volo memoriæ tradere. Nihil offensæ, vel gratiæ dabitur. Hæc ita vera si quis quæsierit vnde sciam: primum, si noluero, non respondebo. Quis coacturus est? Ego scio me liberum factum, ex quo suum diem obijt ille, qui verum prouerbium fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respondere, dicam quòd mihi in buccam venerit. Quis vmquam ab historico iurato res exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem producere, quærite ab eo, qui Drusillam euntem in cælum vidit. Idem Claudium vidisse se dicet iter facientem, non passibus æquis. Velit, nolit, necesse est illi omnia videre, quæ in cælo agantur. Appæ viæ curator est: qua scis & diuum Augustum, & Tiberium Cæsarem, ad Deos isse. Hunc si interrogaueris, soli narrabit: coram pluribus numquam verbum faciet. Nam ex quo in senatu iurauit se Drusillam vidisse cælum adscendentem, & illi pro tam bono nuncio nemo credidit quid viderit, verbis conceptis adfirmauit, se non indicaturum, etiamsi in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quæcumque audiui, certè clara affero, ita illum saluum, & felicem habeam.

Iam Phœbus breuiore via contraxerat ortum
Lucis, & obscuri crescebant tempora somni.

Iam-

Iamq; suum victrix augebat Cynthia regnũ;
Et deformis hiems gratos carpebat honores
Diuitis autumni, iussoque senescere Baccho
Carpebat raras serus vindemitor vuas.

Puto magis intelligi si dixero mensi erat Octóber, dies tertius Eidus Octobris. Horam non possum tibi certam dicere, facilius inter philosophos, quam inter horologia conueniet. Tamen intra sextam & septimã erat. Nimis rustice acquiescunt oneri poetæ, non contenti ortus & occasus describere vt etiam medium diem inquirerent. Tu sic transibis horam tam bonam?

Iam medium cursu Phœbus diuiserat orbem,
Et propior nocti fessas quatiebat habenas,
Obliquo flexam deducens tramite lucem.

Claudius animam agere cæpit, nec inuenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui semper ingenio eius delectatus esset, vnam de tribus Parcis educit, & ait. Quid, femina crudelissima, hominem miserum torqueri pateris, nec vmquam meritum, vt tandiu cruciaretur? Annus sexagesimus & quartus est, ex quo cùm anima luctatur. Quid huic inuides? Patere mathematicos aliquando verum dicere, illum ex quo princeps factus est omnibus annis, omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum si errant: horam eius nemo nouit. Nemo enim illum vmquam natum putauit. Fac quod faciendum est.

Dede neci: melior vacua sine regnet in aula.

Sed Clotho; Ego mehercule, inquit, pusillum temporis adijcere illi volebam, dum hos pauculo, qui supersunt, ciuitate donaret. Constituerat enim omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos, togatos videre. Sed quoniam placet aliquos perigrinos in semen relinqui, & tu ita

iubes fieri, fiat. Aperit tum capsulam, & treis fusos profert. Vnus erat Augurini, alter Babæ, tertius Claudij. Hos, inquit, treis vno anno exiguis interuallis temporum diuisos mori iubebo: nec illum incomitatum dimittam. Non oportet enim eum, qui modo se tot mollia hominum sequentia videbat, tot præcedentia, tot circumfusa, subito solùm destitui. Contentus erit his interim conuictoribus.

Hæc ait; & turpi conuoluens stamina fuso.
Abrupit stolidæ regalia tempora vitæ.
At Lachesis redimita comas, ornata capillos;
Pleria crinem lauro frontemque coronans,
Candida de niueo subtemina vellere sumit,
Felici moderanda manu: quæ ducta colorem
Assumpsere nouum: mirantur pensa sorores.
Mutatur vilis pretioso lana metallo:
Aurea formoso descendunt sæcula filo.
Nec modus est illis, felicia vellera ducunt,
Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa;
Sponte sua festinat opus, nulloque labore
Mollia contorto descendunt stamina fuso.
Vincunt Tithoni, vincunt & Nestoris annos;
Phebus adest, cātuque iuuat, gaudetque futuris,
Et lætus nunc plectra mouet, nunc pensa ministrat:
Detinet intentas cantu fallitque laborem.
Dumque nimis citharam fraternaque carmina laudant,
Plus solito neuere manus e humanaque fata
Laudatum transcendit opus. Ne demite, Parcæ,
Phœbus ait vincat mortalis tempora vitæ,
Ille mihi similis vultu, similisque decore,
Nec cantu, nec voce minor: felicia lassis
Sæcula præstabit, legumque silentia rumpet
Qualis discutiens fugientia lucifer astra,

Aut

Aut qualis surgit redeuntibus Hesperus astris ;
Qualis cùm primum tenebris aurora solutis
Induxit rubicunda diem, sol adspicit orbem
Lucidus & primos è carcere concitat axes :
Talis Cesar adest, talem iam Roma Neronem
Adspiciet: flagrat nitidus fulgore remisso
Vultus & affuso ceruix formosa capillo.

Hæc Apollo. At Lachesis, quę & ipsa homini fortissimo faueret, fecit, & plena orditur manu, & Neroni multos annos de suo donat. Claudium autem iubent omnes χαίροντας εὐφημῦτας ἐκπέμπειν δόμων. Et ille quidem animam ebulit, & eo desijt viuere videri. Exspirauit autem dum comœdos audit, vt scias me non sine causa illos timere. Vltima vox eius hæc inter homines audita est, cùm maiorem sonitum emisisset illa parte, qua faciliusloquebatur: Væ me, puto concacaui me. Quis autem fecerit, nescio: omnia certè concacauit. Quę in terris posteà sint acta, superuacuum est referre. Scitis enim optime: nec periculum est, ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium impresserunt. Nemo felicitatis suæ obliuiscitur. In cœlo quæ acta sint, audite: fides penes auctorem erit. Nunciatur Ioui, venisse quemdam bonæ staturæ, bene canum, nescio quid illum minati: assiduè enim caput mouere, pedem dextrum trahere, quæsisse se cuius nationis esset? respondisse nescio quid perturbato sono, & voce confusa, non intelligere se linguam eius: nec Græcum esse, nec Romanum, nec vllius gentis notæ. Tum Iupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererrauerat, & nosse videbatur omnes nationes, iubet ire & explorare, quorum hominnm esset. Tum Hercules primo aspectu sane perturbatus

est,

est, vt qui etiam non omnia monstra timuerit: vt vidit noui generis faciem, insolitum incessum, vocem nullius terrestris animalis, sed qualis esse marinis belluis solet raucam & implicatam, putauit sibi tertium decimum laborem venisse. Diligentius intuenti, visus est quasi homo. Accessit itaque, & quod facilimum fuit Græculo ait: Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις Vbi hęc Claudius gaudet esse ille philologus homines, sperat futurum aliquem historijs suis locum, Itaque & ipse Homerico versu Cæsarem se esse significans: ait:

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

Erat autē sequens versus verior, ęquè Homericus:

Ἔνθα δ' ἐγὼ πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.

Et imposuerat Herculi nomini minime vafro, nisi fuisset illic Febrisque fano suo relicto sola cùm illo venerat: ceteros omnes deos Romæ reliquerat. Iste inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quæ cùm ipso tot annos vixi: Lugduni natus est. Marci municipem vides: quod tibi narro, ad sextumdecimum lapidem à Vienna natus est. Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat Romam cepit. Hunc ego tibi recipio Lugduni natum, vbi Licinius multos annos regnauit. Tu autem qui plura loca calcasti, quam vllus mulio perpetuarius, Lugdunenses scire debes, & multa millia inter Xanthum & Rhodanum interesse. Excandescit hoc loco Claudius, & quanto potest murmure irascitur. Quid diceret nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci iubebat, illo gestu solutæ manus, & ad hoc vnum satis firmæ, quo decollare homines solebat. Iusserat illi collum præcidi. Putares omnes illius esse liberos, adeo illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi

me,

me, inquit, tu, & desine fatuari: venisti huc, vbi mures ferrum rodunt. Citius mihi verum, ne tibi alogias excutiam, Et quo terribilior esset, tragicus fit, & ait:

Exprome propere, sede qua genitus cluas,
Hoc ne peremptus stipite, ad terram accidas.
Hæc claua reges sæpe mactauit feros.
Quid nunc profatu vocis incerto sonas?
Quæ patria, quæ gens mobile eduxit caput,
Edissere; equidem regna tergemini petens.
Longinqua regis, vnde ab Hesperio mari
Inachiam ad vrbem nobile aduexi pecus,
Vidi duobus imminens fluuiis iugum
Quod Phœbus ortu semper obuerso videt.
Vbi Rhodanus ingens amne præ rapido fluit;
Ararque dubitans quo suos cursus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.
Estne illa tellus spiritus altrix tui?

Hęc satis animose & fortiter Nihilominus mentis suæ non est, & timet μωρὰ πληγῆς. Claudius vt vidit virum valentem, oblitus nugarum, intelligit neminem parem sibi Comæ fuisse: illic non habere se idem gratiæ: Gallum in suo sterquilinio plurimum posse. Itaque quantum intelligi potuit, hæc visus est dicere: Ego te fortissime deorum Hercules, speraui mihi affuturum apud alios: & si quis à me notorem petisset, te sui nominaturus, qui me optime nosti. Nàm si memoria repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum ius dicebam totis diebus mense Iulio. Iulio Augusto. Tu scis quàm illic misterium pertulerim, cùm caussidicos audirem, & diem & noctem: in quos si incidisses, valde fortis licet, maluisses Cloacas Augiæ purgare: multo plus ego stercoris exhausi. Sed quoniam volo, non mirum, quòd impetum in

in curiam fecisti: nihil tibi clusi est. Modo dic nobis, qualē deum istum fieri velis; ἐπικούρειος Θεὸς non potest esse: οὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, οὔτε ἄλλοις πάρεχει. Stoicus? quomodo potest rotundus esse (vt ait Varro) sine capite, sine præputio? Est aliquid in eo Stoici Dei: iam video, nec cor nec caput habet. Si mehercules à Saturno petisset hoc beneficium, cuius mensem toto anno celebrauit Saturnalia eius princeps, non tulisset. Illum Deum ab Ioue, quem quantum quidem in illo fuit, damnauit incesti. L. Silanum enim generum suum occidit. Oro propter quid? sororem suam, festiuissimam omnium puellarum, quàm omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. Quare, inquit, quæro enim, sororem suam stulte studere? Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum? Quia Romæ, inquit, mures molas lingunt: hic nobis curua corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio: etiam cęli scrutatur plagas, deus fieri vult. Parum est quòd templum in Britannia habet, quòd hunc barbari colunt, & vt deum orant. Ἀλωρυφιλ ἀτυχῆιν, Tandem Ioui venit in mentem, priuatis intra curiam morantibus sententiam dicere, nec disputare. Ego, inquit, P.C. interrogare vobis permiseram, vos mera mapalia fecistis. Volo seruetis disciplinam curiæ. Hic qualiscumque est, quid de nobis existimabit? Illo dimisso, primus interrogatur sententiam Ianus pater; is designatus erat in Kal. Iulias post meridianus Cos. homo quantum vis vafer, qui semper videt ἅμα πρόσσω ἠδ᾽ ὀπίσσω. Is multa diserte, quòd in foro viuat, dixit, quæ notarius persequi non potuit: & ideò non refero: ne alijs verbis ponam, quæ ab illo dicta sunt. Multa dixit de magnitudine deorum: non de-

be

bere hunc vulgo dati honorem. Olim, inquit, magna res erat, Deum fieri: iam fama nimium fecisti. Itaque ne videar in personam, non in rem sententiam dicere, censeo ne quis post hunc diem Deus fiat ex his, qui ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν: aut ex his quos alit ζείδωρος ἄρουρα. Qui contra hoc S. C. deus factus, fictus, pictusue erit, eum dedi laruis, & proximo munere inter nouos auctoratos, ferulis vapulare placet. Proximus interrogatur sententiam Diespiter Vicæ Potæ filius, & ipse designatus Cos. nummulariolus. Hic quæstu se sustinebat, vendere ciuitatulas solebat. Ad huncce belle accessit Hercules, & auriculam ei tetigit. Itaque in hæc verba censet: Cùm Diuus Claudius Diuum Augustum sanguine, contingat, nec minus Diuam Augustam auiam suam, quàm ipse Deam esse iussit, longeque omnes mortales sapientia antecellat, sitque è rep. esse aliquem qui cùm Romulo possit

.... feruentia rapa vorare.

censeo, vt T. Claudius ex hac die deus fiet, ita vti ante eum quis optimo iure factus sit; eamque rem ad μεταμορφώσεις Ouidij adjiciendam. Variæ erant sententiæ, & videbatur Claudius sententia vincere. Hercules enim, qui videret ferrum suum in igne esse, modo huc, modo illuc cursabat: & aiebat: Noli mihi inuidere, mea res agitur: deinde si quid volueris, inuicem faciam: Manus manum lauat. Tunc Diuus Augustus surrexit sententiæ suæ dicendæ, & summa facundia disseruit. P. C. vos testes habeo, ex quo deus factus sum, nullum verbum me fecisse: semper meum negotium ago. Sed non possum amplius dissimulare, & dolorem quem grauiorem pudor facit, continere. In hoc

terra mariaque pacem peperi? ideò ciuilia bella compescui? ideò legibus vrbem fundaui, operibus ornaui? Et quid dicam P. C. non inuenio: omnia infra indignationem verba sunt. Confugiendum est itaque à me ad Messalæ Coruini disertissimi viri illam sententiam: Præcidit ius imperij: hic, P. C. qui nobis non posse videtur muscam excitare, tam facile homines occidebat, quàm canis exta edit. Sed quid ego de tot acribus viris dicam? Non vacat deflere publicas clades, intuenti domestica mala. Itaque illa omittam, hæc referam. Etiamsi Phormea Græcè nescit, ego scio. ENTIKONTONYKHNΛIHC. senescit. Iste, quem videtis per tot annos sub meo nomine latens, hanc mihi gratiam retulit, vt duas Iulias proneptes meas occideret, alteram ferro, alteram fame: vnum abnepotem L. Silanum. Videris Iupiter, an in causa mala, certe in tua, si hic inter nos futurus est. Dic mihi, Diue Claudi, quare quemquam ex his, quos, quasque occidisti, antequam de causa cognosceres, antequam audire, damnasti? hoc fieri solet? in cœlo non fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, vni Vulcano crus fregit, quem

Ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο

& iratus fuit vxori, & suspendit illam: numquid occidit? Tu Messalinam: cuius æquè auunculus maior eram, quàm tuus, occidisti. Nescio, inquis? Dij tibi malefaciant: adeò istud turpius est, quòd nescis, quàm quòd occidisti. Iste C. Cæsarem non desijt mortuum persequi. Occiderat ille socerum: hic & generum. Caius Cæsar Crassi filium vetuit Magnum vocari: hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in vna domo Crassum Magnum; Scriboniam, Tristioniam, Assarionem, nobiles tamen; Crassum ve-

rò tam fatuum, vt etiam regnare posset. Cogitate P. C. quale portentum in numerum deorum se recipi cupiat. Hunc nunc deum facere vultis? Videte corpus eius, dijs iratis natum. Ad summam, tria verbo cito dicat, & seruum me ducat. Hunc deum quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos esse credet. Summa rei, P. C. si honeste inter vos gessi, si nulli durius respondi, vindicare iniurias meas. Ego pro sententia mea hoc censeo. Atque ita ex tabella recitauit: Quandoquidem diuus Claudius occidit socerum suum Appium Silanum, generos duos, Pompeium Magnum & L. Silanum, socerum filiæ suæ Crassum, frugi hominem, tam similem sibi, quàm ouo ouum, Scriboniam socrum filiæ suæ, Messalinam vxorem suam, & ceteros, quorum numerus iniri non potuit: placet mihi in eum seuere animaduerti, nec illi rerum iudicandarum vacationum dari, eumque quamprimum exportari, & cœlo intra dies XXX. excedere, olympo intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum collo oborto trahit ad inferos?

Illuc vnde negant redire quemquam.

Dum descendunt per viam sacram, interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominum, num Claudij funus esset? Et erat omnium formosissimum, & impensa cura plenum, vt scires deum efferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis æneatorum tanta turba, tantus conuentus; vt etiam Claudius audire posset. Omnes læti, hilares, P. Rom. ambulabat tamquam liber. Agatho & pauci causidici plorabant, sed plane ex animo. Iuriconsulti è tenebris procedebant pallidi, graciles, vix habentes animam,

tamquam qui cùm maximè reuiuiscerent. Ex his vnus cùm vidisset capita conferentes, & fortunas suas deplorantes caussidicos, accedit, & ait. Dicebam vobis. Num semper Saturnalia erunt. Claudius vt vidit funus suum, intellexit se mortuum esse. Ingenti enim μεγαληγορία nænia cantabatur anapæstis.

Fundite fletus,
Fingite luctus!
Clamore forum:
Cordatus homo,
Fuit in toto
Ille citato
Poterat celeres
Fundere Parthos,
Persida telis,
Tendere neruum
Vulnere paruo
Pictaque Medi
Ille Britannos
Littora ponti,
Scuta Brigantas
Colla catenis
Noua Romanæ
Tremere Oceanum.
Quo non alius
Discere caussas,
Parte audita,
Quis nunc iudex
Audiet anno?
Sede relicta,
Iura silenti,
Oppida centum.
Pectora palmis
Venale genus;
Lugete noui;

Edite planctus,
Resonet tristi
Cecidit pulchre
Quo non alius
Fortior orbe.
Vincere cursu
Ille rebelles
Leuibusque, sequi
Certaque manu
Qui præcipites
Tigeret hostes,
Terga fugacis
Vltra noti
Et cæruleos
Dare Romuleis
Iussit, & ipsum
Iura securis
Deflete virum,
Potuit citius
Vna tantum
Sæpe & neutra.
Toto lites
Tibi iam cedet
Qui dat populo
Cretæa tenens
Cædite mæstis
O caussidici,
Vosque Poetæ,
Vosque in primis

Qui

Qui concusso Magna parastis
Lucra fritillo.

Delectabatur laudibus suis Claudius, & cupiebat diutius spectare. Inijcit illi manum Talthybius deorum nuncius, & trahit capite obuoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium: & inter Tyberim, & viam Tectam descendit ad inferos Antecesserat iam compendiaria via Narcissus libertus, ad patronum excipiendum, & venienti nitidus vt erat à balneo, occurrit, & ait. Quid dij ad homines? Celerius, inquit Mercurius, & venire nos nuncia. Iste autem patrono plura blandiri volebat quem Mercurius iterum festinare iussit, & virga morantem impulit. Dicto citius Narcissus euolat. Omnia procliua sunt, facile descenditur. Itaque quamuis podagricus esset, momento temporis peruenit ad ianuam Ditis: vbi iacebat, vt ait Horatius, bellua centipes, sese mouens, villosaque horrendos excutiens: pusillum superturbatur (albam canem in delicijs habere consuerat) vt illum vidit canem nigrum villosum sane: quem non velis tibi in tenebris occurrere. Et magna inquit voce: Claudius Cæsar venit. Ecce extemplo cùm plausu procedunt cantantes Εὑρήκαμεν, συγχαίρωμεν. Hic erat C. Silius Cos. desig. Iunius Prætorius, Sex. Drallus, M. Heluius Trogus, Cotta, Tectus, Valens, Fabius, Equ. Rom. quos Narcissus duci iusserat. Medius erat in hac cantantium turba Mnester Pautomimus, quem Claudius decoris causa minorem fecerat. Nec non ad Messalinam cito rumor percrebuit, Claudium venisse. Conuolarunt primum omnium liberti, Polybius, Myron, Harpocras, Amphæus & Pheronactes, quos omnes, necubi imparatus esset, premiserat.

Deinde profecti duo, Iustus Catonius, & Ruffus Pompeij F. deinde amici, Saturnius, Luscius, & Pedo Pompeius, & Lupus, & Celer Asinius, consulare. Nouissime fratris filia, sororis filia, gener, socer, socrus, omnes plane sanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cùm vidisset Claudus, exclamat Πάντα φίλων πλήρη Quomodo vos huc venistis? Tum Pedo Pompeius: Quid dicis homo crudelissime? Quæris, quomodo? Quis enim non alius huc misit quàm tu, omnium amicorum interfectos? In ius eamus: ego tibi hic stellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Æaci: is lege Cornelia, quę de sicarijs lata est, quærebat: postulabat, nomen eius recipi, edit subscriptionem Occisos Senatores XXX. Equites Rom. CCCXV. atque plures: ceteros, CCXXI. ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε. Exterritus Claudius oculos vndecumque circumfert, vestigat aliquem patronum qui se defenderat. Aduocatum non inuenit. Tandem procedit P. Petronius, vetus conuictor eius homo Claudiana lingua disertus, & postulat ad vocationem. Non datur. Accusat Pedo Pompeius magni clamoribus. Incipit Patronius velle respondere Æacus, homo iustissimus, vetat. Illum tantum altera parte audita condemnat, & ait: Εἴκε πάθοι τὰ κ' ἔρεξε δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο. Ingens silentium factum est. Stupebant omnes, nouitate rei attoniti: negabant hoc vnquam factum. Claudio iniquum magis videbatur, quàm nouum. De genere pœnæ diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erat qui dicerent, si vni dij laturam fecissent. Tantalum siti periturum, nisi illi succurreretur: non vmquam Sisyphum onere reuelari: aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandum. Non

pla-

placuit vllis ex veteranis missionem dari, ne vel Claudius vnquam simile speraret. Placui nouam pœnam excogitari debere, instituendum illi labore irritum, & alicuius cupiditati species sine fine & effectum. Tum Æacus iubea illum alea ludere pertuso fritillo. Et iam cœperat fugientes semper tesseras quærere, & nihil proficere.

Nam quotiens missurus erat resonante fritillo,
Utraque subducto fugiebat tessera fundo:
Cumque recollectos auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, semperque potenti,
Decepere fidem: refugit, digitosque per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.
Sic cum iam summi tanguntur culmina montis,
Irrita Sisyphia voluuntur pondera collo.

Apparuit subito C. Cæsar, & petere illum in seruitutem cœpit: producit testes, qui illum viderant ab illo flagris, ferulis, coaphis vapulantem. Adiudicatur C. Cæsari: illum Æacus donat. Is Menandro liberto suo tradidit, vt à cognitionibus ei esset.

EXCERPTA QVÆDAM E LIBRIS SENECÆ.

HOnesta, inquit, Epicurus res est paupertas læta. Illa vero iam paupertas non est, si lęta est. Cui cùm paupertate bene conuenit, diues est. Non qui parū habet, sed qui plura cupit pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis lateat, quantum pascat aut fœneret, si alieno imminet, si non acquisita sed acquirenda concupiscit? Quis sit diuitiarum modus, quæris? Primo, habere quod necesse est: secundo, quod satis est. Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem præparatus est animus. Magnæ diuitiæ sunt, lege naturæ composita paupertas. Lex autem naturæ, scis quos terminos nobis statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Ut famem sitimque depellas, non est necesse maria tentare, nec castra sequi. Parabile est quod natura desiderat, & cito apponitur. Ad superuacua sudatur: illa sunt quæ togam terunt, quæ nos senescere cogunt: quæ in aliena littora impingunt. Ad manum est quod satis est. Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, miser est. Miser est, qui se beatissimum non iudicat, licet toti mundo imperet. Non est beatus, qui se id non putat esse. Nihil habemus: quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quam minimum in corpore tuo sit spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem venit propter ipsum, vel admodum pauci. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi

pax

pax eſt. Is maximè diuitijs fruitur, qui minimè indiget. Si ad naturam viues, numquam erit pauper: ſi ad opinionem, nunquam diues. Exiguum natura deſiderat, immenſum opinio. Si congeratur in te quidquid multi locupletes poſſederunt, ſi vltra priuatum pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura veſtiat, eo deliciarum opumque perducat, vt terram marmoribus abſcondas, non tantum liceat habere, ſed calcare diuitias; accedant ſtatuæ & picturæ, & quidquid ars vlla luxuriæ auro & argento elaborauit, maiora cupere ab his diſces. Deſideria naturalia, finita ſunt: ex falſa opinione naſcentia, vbi deſinant, non habent: nullus enim terminus falſo eſt. Veritati aliquid extremum eſt: error immenſus eſt. Retrahe te ergo à vanis: & cùm voles ſcire, an naturalem, an vanam habeas cupiditatem, conſidera num alicubi conſiſtat. Si longe progreſſo ſemper aliquid longius reſtat, ſcito id naturale non eſſe. Paupertas expedita, ſecura eſt: cùm claſſicum cecinit, ſcit non ſe peti: cùm aliquo conclamatum eſt, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. At cùm nauigandum eſt, non ſtrepitu portus, non vnius comitatu inquieta ſunt littora. Non circumſtat illum turba hominum, ad quos paſcendos tranſmarinarum regionum optanda eſt fertilitas. Facile eſt paſcere paucos ventres, bene inſtitutos, & nihil aliud deſiderantes quàm impleri. Paruo fames conſtat, magno faſtidium. Paupertas contenta eſt deſiderijs inſtantibus ſatisfacere. Sanus diues eſt, qui licet habeat diuitias, eas tamen vt fugientes habet. Quid ergo, eſt, quare recuſes eam contubernalem, cuius mores ſanus diues imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper ſis oportet, aut pauperi ſimilis. Non poteſt ſtu-

dium salutare fieri sine frugalitatis cura. Frugalitas, paupertas voluntaria est. Perpessi sunt multotiens exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem: & hæc omnia perpessi sunt pro regno, quo magis mireris, alieno: dubitabit aliquis ferre paupertatem, vt animum à furoribus liberet? Multis diuitias parasse, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Nec hoc miror. Non in rebus vitium, sed in animo ipso est. Illud quod paupertatem grauem nobis fecerat, & diuitias graues faciet. Quemadmodum nihil refert, vtrum ægrum in lecto ligneo, an in aureo colloces; quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transfert: sic nihil refert, vtrum æger animus in diuitijs an in paupertate sit; malum suum illum sequitur. Ad securitatem non est opus fortuna: quod enim necessitati sat est, dabit, licet irata. Ne imperatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si sciremus quam non sit graue pauperes esse. Incipe cùm paupertate habere contubernium.

Aude hospes contemnere opes, & te quoq; dignum
Finge Deo: . . .

Nemo alius dignus Deo est, nisi qui opes contempsit. Quare possessiones tibi non interdico, sed efficere volo, vt illa intrepide possideas: quod vno consequeris modo, si te etiam sine illis bene victurum speraueris, & si illas tamquam exituras adspexeris. Discedat quisquis non te, sed aliud in te sequebatur: ob hoc vnum est amanda paupertas, quod à quibus ameris, ostendit. Multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus ille est, qui in diuitijs pauper est. Nemo nascitur diues. Quisquis exit

in

In lucem, iussus est pane & lacte esse contentus: ab his initijs regna nos non capiunt. Panem & aquam natura desiderat: nemo ad hæc pauper est: intra quæ si quis desiderium suum clusit, cùm ipso Ioue de felicitate contendat. Res inquieta, felicitas est, ipse se exagitat, mouet cerebrum, non in vno genere: alios in cultum irritat alios in potentiam, alios inflat, alios mollit. Si vis scire quam nihil mali sit in paupertate, compara inter se vultum pauperis & diuitis. Sæpius pauper & fidelius ridet: nulla sollicitudine concutitur, in alto est: cura velut nubes leuis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est: huic grauis & suprema superbia, licet non palam, tristitia est: eo quidem grauior, quod interdum non licet palam esse miseros, sed inter ærumnas cor ipsum excedentes, necesse est agere felicem. Abstrahunt à recto diuitiæ, honores potentię & cetera: quæ opinione hominum cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res, de quibus non cùm fama, sed cùm rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quod mentes nostras in se trahat, præter hoc quod mirari illa consueuimus, non enim quia concupiscenda sunt, laudantur: sed quia concupiscuntur. Hanc præcedentem caussam habent diuitiæ: mutant animos, superbiam & arrogantiam pariunt, inuidiam trahunt, eo vsque mentem alienant, vt fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona omni culpa carere decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant: extollunt quidem animos & delectant, sed sine tumore. Quæ bona sunt fiduciam faciunt: diuitiæ audaciam. Quæ bona sunt magnitudinem animi dant, diuitiæ insolentiam.

Licet cunctorum poetarum carmina gremium tuum semper illustrent, aliquando liberans, hoc tibi opusculum pro accidentibus casibus dirigere curaui, quòd non præcedentes, sed posteri narrabunt. Vnde ergo primum incipimus? Si tibi videretur, à morte. Ab vltimo, inquis? Imo à maximo. Ad hoc præcipuè gens humana contremit: nec immerito tibi videtur hoc facere. Ceteri timores habent aliquem post se locum: mors omnia abscindit. Alia nos torquent: mors omnia deuorat. Omnium quæ horremus, ad hanc exitus spectat, aliorum quæ per circuitum. Etiam qui alioqui se nihil timere iudicant, hoc timent. Quidquid aliud extimescimus, habet aut remedium, aut solatium. Sic ergo te forma, vt si quis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas eius deludas.

Morieris. Ista hominum natura est, non pena. Morieris. Hac conditione intraui, vt exirem. Morieris. Gentium ius est, quod acceperis, reddere. Morieris. Peregrinatio est vita. Multum cùm deambulaueris, domum redeundum est. Morieris. Putabam te aliquid noui dicere: ad hoc veni, hoc ago, huc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum. Quid habeo quod indigner? hæc verba iuraui. Morieris. Stultum est timere, quod vitare non possis. Istud non effugit, etiam qui distulit. Morieris. Nec primus, nec vltimus: multi me antecesserunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officij finis. Quis sanus exauctorari moleste tu-

tulit? Quo transit orbis, ego transibo: ad hanc conditionem cuncta gignuntur. Quod cœpit, & desinit. Morieris. Nihil graue est, quod semel est. Æs alienum meum noui: hoc quidem cùm eo creditore contraxi, cui decoquere non possum. Morieris. Dij melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

Sed decollaberis. Quid interest, vtrum cæsim moriar, an punctim? Sed sæpe ferieris, & multi in te gladij concurrent. Quid refert quam multa sint vulnera? non potest amplius quam vnum esse mortiferum.

Peregre morieris: Vndecumque ad inferos vna via est. Peregre morieris. Ego quod debeo, soluere paratus sum: videbat fenerator, tubi me appellet. Peregre morieris. Nulla terra est aliena mortuo. Peregre morieris. Non est grauior foris quam domi somnus. Peregre morieris hoc est, in patriam sine viatico peruenire.

Sed iuuenis morieris. Optimum est, antequam optes, mori. Iuuenis morieris. Hoc vnum est, quod æque id iuuenem quam ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum: & adolescentes & impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimum est mori cùm iuuat viuere. Iuuenis morieris. Qui cumque ad extremum fati sui venit senex moritur. Non enim refert quæ sit hominis ætas, sed quæ sit meta. Iuuenis morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alij, vel senectuti. Iuuenis morieris. Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim; si plus viuere non possum, hæc est senectus mea.

Insepultus iacebis. Quid aliud respondeam, quàm illud Maronis.

. . . *Facilis iactura sepulchri*.

Si nihil sentio non pertinet ad me iactura corporis insepulti, Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus iacebis.

. . . *Cælo tegitur, qui non habet vrnam*.

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omnium sepultura? istud non sentienti superuacuum est, sentienti onus. Insepultus iacebis. At tu combustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu euisceratus, & constrictus, at traditus lapidi, qui te paullatim edat & exsiccet. Nulla est sepultura: non sepelimur, sed proiicimur. Non sepelieris. Quid inter tutissima trepidas? Vltra pœnarum omnium terminum iste locus est. Vitæ multa debemus morti nihil. Non defunctorum caussa, sed viuorum, inuenta est sepultura, vt corpora & visu & odore fæda, amouerentur: alios terra obruit, alios flamma consumpsit, alios lapis ossa rediturus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

Ægroto. Uenit tempus quo experimentum mei caperem. Non in mari tantum, aut in prælio vir fortis apparet: exhibetur etiam in lectulo virtus. Ægroto. Non potest istud toto seculo fieri: aut ego febrem relinquam, aut ipsa me: semper vna esse non possumus. Cùm morbo mihi res est: aut vincetur aut vincet.

Male de te loquuntur homines. Sed mali. Mouerer, si de me Marcus Cato, si Lælius Sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest vllam auctoritatem habere sententia, vbi qui damnandus est, damnat. Male de te loquuntur. Mouerer, si

si iudicio hoc facerent; nunc morbo faciunt. Non de me loquuntur, sed de se. Male de te loquuntur. Bene nesciunt loqui: faciunt, non quod mereor, sed quod solent: quibusdam enim canibus sic innatum est, vt non pro feritate, sed pro consuetudine latrent.

Exsulabis. Erras cùm omnia fecerim, patriam meam transire non possum. Omnium vna est: extra hanc nemo proficisci potest. Exsulabis. Non patria mihi interdicitur, sed locus. In quamcumque terram venio, in meam venio. Nulla terra exsilium est, altera patria est. Nō eris in patria. Patria est, vbicumque bene est. Illud autem per quod bene est: in homine, non in loco est: in ipsius potestate est, quæ sit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur; si stultus, exsulat. Exulabis. Hoc dicis: alterius loci ciuitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus est feramus: leuis est Patientia. Si grauis est, feramus: non leuis est gloria. Dolor clamorem exprimat, dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse. Nec rationi dolor. Dura res est dolor. Imo tu mollis. Pauci colorem ferre potuerunt. Simus ex paucijs. Imbecilles natura sumus. Naturam infamare nolite. Illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quod ille sequitur fugientes?

Paupertas mihi graui est. Imo tu paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilaris, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re laborare: pauper es, quia, videris. Pauper sum. Nihil deest auibus: pecora in diē viuunt: feris ad alimenta solitudo sua sufficit.

Non sum potens. Gaude, impotes non eris. Iniuriam accipere potero. Gaude facere

non

non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illud iudicas; arca est. Quis ærario, quis plenis loculis inuidiet? Et iste, quem dominum pecuniæ existimas, loculus est. Multum habet. Vtrum auarus, an prodigus est; Si auarus, non habet, si prodigus, non habebit. Iste quem beatum credis, sæpe dolet, sæpe suspirat. Multi illum comitantur. Mel muscæ sequuntur, cadauera lupi, frumenta formicæ: prædam sequitur ista turba, non hominem.

Pecuniam perdidi. Fortasse te illa perdidisset. Pecuniam perdidi. Sed habuisti. Pecuniam perdidi. Sed habebis inde periculi minus. Pecuniam perdidi. O te felicem, si cùm illa auaritiam perdidisti! Sed si manet illa apud te, es tamen vtcumque felicior quod tanto malo materia subducta est. Perdidi pecuniam. Et illa quidem quam multos? Eris nunc in via expeditior, domi tutior. Non habebis, sed non timebis heredem. Exonerauit te fortuna, si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas? remedium est. Defles, gemis, miserum te clamitas, quòd opibus excussus es; Tuo vitio ista tibi iactura tam tristis est. Non tam molestè ferres, si tamquam perditurus habuisses. Perdidi pecuniam. Nempe quam vt tu haberes, alius ante perdiderat.

Oculos perdidi. Habet & nox suas voluptates. Oculos perdidi. Quàm multis cupiditatibus via incisa est? quàm multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi erant? Non intelligis partem innocentiæ esse cæcitatem. Huic oculi adulterium monstrant, huic incestum, huic domum, quàm concupiscat, huic vrbem, & mala omnia. Certè irritamenta sunt vitiorum, ducesque scelerum.

Ami-

Amisi liberos. Stultus es, qui defleas mortem mortalium. Quid istud aut nouum, aut mirum est? Quàm rara est sine isto casu domus? Quid si infelicem voces arborem, quod stante ipsa cadunt poma? Et hic tuus fructus est. Nemo extra istum vulneris positus est. Ducuntur ex plebeia domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non est idem ordo fati, qui & ætatis. Non quomodo quisque venit, emittitur. Quid tamen est quod indigneris? Quid contra exspectationem tuam euenit? Periere perituri, Sed ego illos superstites optabam. Verum hoc nemo tibi promiserat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cuius essent magis quàm tui apud te precatio morabuntur. Educandos tibi fortuna mandauerat: recepit illos non abstulit.

Naufragium feci. Cogita non quid perdideris sed quod euaseris. Nudus exiij. Sed existi. Omnia perdidi. Sed perire potuisti vna cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accusatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena est insidijs via. Noli conqueri quod incideris: gaude quod euaseris. Inimicos graues habeo. Quomodo aduersus feras munimenta conquiris, quomodo aduersus serpentes: sic aduersus inimicos auxilia circumspice, quibus illos aut arceas, aut compescas, aut quo optimum est, places. Inimicos habeo. Illud est peius, quod amicos non habes.

Amicum perdidi. Iam enim te habuisse certum est. Amicum perdidi. Alium quære: & ibi eum quæras, vbi inuenire possis. Quære inter liberales artes, inter honesta, & recta officia, quære in laboribus. Ad mensam ista res non quæritur: quære aliquem frugi. Perdidi

ami-

amicum. Fortem animum habe, si vnum: erubesce, si vnicum, quid tu in tanta tempestate ad vnam anchoram stabas?

Vxorem bonam amisi. Vtrum inueneras bonam, an feceras? Si inueneras, habere adhuc te posse ex hoc intelligas licet, quod habuisti: si feceras, bene spera: res perijt: saluus est artifex. Amisi vxorem bonam. Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quam multæ diu custoditam perdidere? Decus? Quam multæ inter probata matrimonialis ordinis, esse cœperunt posteà inter exempla mutaturum? Delectabat te fides eius? Quam multa ex optimis coniugibus pessimas videmus, ex diligentissimis solutissimas? Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen muliebris, in lubrico est. Si bonam vxorem habuisti, non potes affirmare in illo eam permansuram fuisse proposito. Nihil tam mobile quam feminarum voluntas: nihil tā vagum. Nouimus veterem matrimoniorum repudia; & fœdiores diuortio: male cohærentium rixas. Quam multæ quos adolescentia amauerunt, in communi reliquere senectute? quoties anile diuortium risimus? quam multarum notus amor odio notiores mutatus est? Sed hæc & fuit bona, & fuisset, si vixisset. Mors effecit, vt affirmare id sine periculo possis. Bonam vxorem amisisti. Inuenies, si nihil quæris, nisi bonam. Tu modo ne imagines proauosque respexeris, nec patrimonium, cui iam ipsa nobilitas cessit. Ista diu cum forma non repugnabunt. Facilius reges animum nulla vanitate tumentem. Non multum abest à contemptu viri, quæ se nimis suspicit. Duc bene institutam, nec maternis inquinatam vitij: non cuius auriculis vtrimque bina patrimonia dependant: non

quam

quàm margaritæ soffocent, cui minùs sit in dote quàm in veste: quàm in patente sella circumlatam per vrbem populus ab omni parte æque vt maritus inspexerit: cuius saracinis domus sit angusta. Hanc facile ad tuos mores rediges, quàm nondum curruperunt publici. Vxorem bonam amisi. Non erubescis flere, & intolerabilem vocare iacturam? Hoc vnum deest; vtrum illum lugas, an non. Cùm maritum te cogitaueris, cogita & virum. Amisi vxorem bonam. Soror bona non potest recuperari, nec mater. Vxor aduentitium bonum est: non est inter illa, quæ semel vnicuique contingunt. Amisi vxorem bonam. Multos tibi numerare possum quibus bonam vxorem lugentibus successit melior.

Mors, exsilium, luctus, dolor, non sunt supplicia, sed tributa viuendi. Neminem illęsum fata transmittunt. Felix est, non qui alijs videtur, sed qui sibi.

Hęc excerpta libenter omisissem. Senecę enim non esse, vel cęco perspicuum est. Sed veritus sum, ne quis ea, cuicuimodi sunt, sublata quereretur. Et in eis tamen multa ex vetere libro emendauimus.

